

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА LXIV/2

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
et
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE DE
L'ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

RECUEIL
DE DIALECTOLOGIE
SERBE
LXIV/2

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Comité de rédaction

*Dr Nedeljko Bogdanović, [dr Milan Dragičević],
dr Miroslav Nikolić, dr Dragoljub Petrović,
dr Slobodan Remetić*

Rédacteur en chef
SLOBODAN REMETIĆ

BELGRADE
2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LXIV/2

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејировић,
др Слободан Реметић*

Главни уредник
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

БЕОГРАД
2017

У финансирању ове књиге учествовало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез Михаилова 35
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Кнез Михаилова 36

Компјутерска припрема за штампу:
Давор Палчић
palcic@eunet.rs

Штампа:
Пекограф
11080 Земун, Војни пут II 258/д
www.pekograf.com
pekograf@sbb.rs

Штампање завршено 2018. године

CIP – Каталогазација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80

СРПСКИ дијалектолошки зборник – Recueil de dialectologie serbe /главни уредник
Слободан Реметић. – 1905, књ. 1–. – Београд : Српска академија наука и уметности
: Институт за српски језик САНУ, 1905 – (Београд : Пекограф). – 24 cm.

Годишње

ISSN 0353-8257 = Српски дијалектолошки зборник

COBISS.SR-ID 18167554

САДРЖАЈ

	Стр.
Ана Р. Савић-Грујић: Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ	1–308
Јелена Глишић: Лексика народне медицине у тимочко-лужничким говорима	309–370

Ана Р. Савић-Грујић

АНТРОПОГРАФСКА ЛЕКСИКА У ГОВОРИМА
СВРЉИШКОГ КРАЈА – ЛИНГВОГЕОГРАФСКИ ПРИСТУП

Овај рад представља делимично измењен текст докторске дисертације, одбрањене 11. јула 2016. године на Филолошком факултету у Београду, пред комисијом у саставу: проф. др Првослав Радић (ментор), проф. др Рајна Драгићевић, проф. др Софија Милорадовић.

Користим прилику да изразим захвалност свима који су ми помогли приликом израде рада.

Најпре захваљујем свом ментору проф. др Првославу Радићу на указаном поверењу, на стручним примедбама и сугестијама, као и на стрпљењу које је имао да ми помогне и прати мој рад. Захвална сам му и на спремности да подржи израду теме која је захтевала примену новијих методолошких поступака и на слободи коју сам имала током истраживања и концепирања рада.

Несебична стручна помоћ, бројни добронамерни и корисни савети проф. др Софије Милорадовић охрабривали су ме и мотивисали да се што преданије посветим истраживачком раду.

Свесрдна помоћ проф. др Рајне Драгићевић у разрешавању многих недоумица које су се наметале током израде рада, представљала ми је драгоцену и подстицајну подршку.

Велико хвала и мојим професорима Слободану Реметићу и Срети Танасићу на стручној и људској подршци коју су ми пружали почев од првих студијских дана.

Институту за српски језик САНУ захваљујем на материјалној помоћи.

Колегиницама Тањи Милосављевић и Марини Јуришић искрено захваљујем на разумевању и драгоцености стручној и пријатељској сарадњи.

Захвалност дугујем и својим Сврљижанима, добрим људима који су издвојили драгоцено време и несебично ми помогли. С посебним пијететом сећам се оних који више нису међу живима.

Најсрданије захваљујем породици на безграничној моралној подршци и разумевању.

На крају, спомињем свог највећег учитеља професора Недељка Богдановића. Имала сам велику привилегију и задовољство да будем његов студент и сарадник. Захваљујем му на знању које ми је пружио, на свим саветима и смерницама које су ме водиле ка стручном усавршавању, као и на

ненаметљивој помоћи око избора теме. Његове примедбе и напомене биле су ми драгоцене и при коначном обликовању ове монографије. Надам се да сам бар делимично оправдала његова очекивања и да је ово истраживање вредело труда. Са осећањем искрене захвалности и дубоког поштовања ову књигу посвећујем њему.

САДРЖАЈ

УВОД.....	11
Појам сврљишког краја	11
Становништво	12
Досадашња проучавања сврљишког краја	13
О „сврљишком говору“	14
Антропографска лексика у досадашњим проучавањима	15
Методолошки подаци	17
Избор теме и предмет истраживања	17
О теренском истраживању и корпусу за анализу	20
Циљ истраживања и приступ теми	21
Техничке напомене	25
ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА.....	26
I тематска целина: глава, делови главе, врат	26
I. 1. Тематска група глава	26
I. 1. 1. Особа велике главе	26
I. 1. 2. Особа четвртасте главе	28
I. 1. 3. Особа округле главе	29
I. 1. 4. Особа шпицасте главе	31
I. 2. Тематска група коса	33
I. 2. 1. Особа бујне косе	34
I. 2. 2. Особа без косе	36
I. 2. 3. Особа дуге косе	37
I. 2. 4. Особа гргураве косе	39
I. 2. 5. Особа зализане косе	41
I. 2. 6. Особа према боји косе	42
а) Особа беле косе	42
а) 1. Особа природно светле косе	42

а) 2. Особа седе косе	43
б) Особа жуте / плаве косе	44
в) Особа риђе косе	45
г) Особа црне косе	46
I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје	47
I. 2. 8. Особа високих зализака	48
I. 2. 9. Лоше ошишана особа	50
I. 2. 10. Особа неуредне косе	51
I. 2. 11. Особа која има вашке	52
I. 3. Тематска група лице	53
I. 3. 1. Особа широка лица	53
I. 3. 2. Особа уска лица	54
I. 4. Тематска група пут	55
I. 4. 1. Особа светле пути	55
I. 4. 2. Особа тамне пути	56
I. 4. 3. Особа жута тена	57
I. 4. 4. Бледа особа	58
I. 4. 5. Особа модра тена	60
I. 5. Тематска група чело	60
I. 5. 1. Особа висока чела	60
I. 5. 2. Особа ниска чела	62
I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела	63
I. 6. Тематска група кожа лица	65
I. 6. 1. Особа с пегاما на лицу	65
I. 6. 2. Особа с младежом на лицу	66
I. 6. 3. Особа с бубуљицама на лицу	67
I. 6. 4. Особа рохава лица	68
I. 7. Тематска група обрве	69
I. 7. 1. Особа јаких обрва	69
I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва	70
I. 7. 3. Особа белих обрва	72
I. 7. 4. Особа различитих обрва	72
I. 8. Тематска група трепавице	73
I. 8. 1. Особа без трепавица	73
I. 8. 2. Особа белих трепавица	74
I. 9. Тематска група очи	75
I. 9. 1. Особа крупних очију	75
I. 9. 2. Особа ситних очију	76
I. 9. 3. Особа буљавих очију	76
I. 9. 4. Разрока особа	77
I. 9. 5. Особа према боји очију	78

а) Особа црних очију	78
б) Особа плавих очију	79
в) Особа очију неједнаке боје	79
I. 9. 6. Особа крмељивих очију	80
I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним)	80
I. 9. 8. Особа која има подочњаке	81
I. 10. Тематска група образи	82
I. 10. 1. Особа дебелих образа	82
I. 10. 2. Особа упалих образа	84
I. 10. 3. Особа црвених образа	85
I. 11. Тематска група уши	86
I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију	86
I. 11. 2. Особа без једног ува (с окрњеним увом)	87
I. 11. 3. Особа длакавих ушију	88
I. 11. 4. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним)	88
I. 12. Тематска група нос	89
I. 12. 1. Особа велика носа	89
I. 12. 2. Особа крива носа	90
I. 12. 3. Особа кукаста носа	90
I. 12. 4. Особа кратка затупаста носа	90
I. 12. 5. Особа прћаста носа	91
I. 12. 6. Особа широких ноздрва	92
I. 12. 7. Особа без носа	93
I. 13. Тематска група уста	93
I. 13. 1. Особа великих уста	93
I. 13. 2. Особа пуних избачених уста	95
I. 13. 3. Особа кривих уста	96
I. 13. 4. Особа са зечјом усном	97
I. 14. Тематска група зуби	98
I. 14. 1. Особа великих зуба	98
I. 14. 2. Особа ретких зуба	98
I. 14. 3. Особа без зуба	99
I. 14. 4. Особа кривих зуба	99
I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба	100
I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба	101
I. 15. Тематска група вилица	101
I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње)	101
I. 15. 2. Особа четвртасте вилице	102
I. 16. Тематска група брада	103
I. 16. 1. Човек јаке браде	103
I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде	104

I. 16. 3. Човек према боји браде	104
а) Човек беле браде	104
б) Човек жуте браде	105
в) Човек риђе браде	106
I. 16. 4. Жена с брадом	106
I. 17. Тематска група бркови	107
I. 17. 1. Човек великих бркова	107
I. 17. 2. Човек малих бркова	108
I. 17. 3. Човек без бркова	109
I. 17. 4. Човек према боји бркова	109
а) Човек белих бркова	109
б) Човек жутих бркова	110
в) Човек риђих бркова	110
I. 17. 5. Жена с брковима	111
I. 18. Тематска група врата	111
I. 18. 1. Особа танка врата	112
I. 18. 2. Особа дебела врата	112
I. 18. 3. Особа дуга врата	113
I. 18. 4. Особа кратка врата	114
I. 18. 5. Особа крива врата	115
II тематска целина: труп и удови	115
II. 1. Тематска група руке	115
II. 1. 1. Особа кратких руку	116
II. 1. 2. Особа дугих руку	116
II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку	117
II. 1. 4. Особа без руке	119
II. 1. 5. Особа вештије десне руке	119
II. 1. 6. Особа вештије леве руке	120
II. 2. Тематска група прсти	120
II. 2. 1. Особа којој недостају прсти	120
II. 2. 2. Особа са шест прстију	120
II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима	121
II. 3. Тематска група ноге	122
II. 3. 1. Особа кратких ногу	122
II. 3. 2. Особа дугих ногу	124
II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу	125
II. 3. 4. Особа без ноге	129
II. 3а. називи према начину кретања	130
II. 3а. 1. Особа која храмље	130
II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу	130

II. 3a. 3. Жена која њише куковима док хода.	131
II. 4. Тематска група стопала	133
II. 4. 1. Особа великих стопала.	133
II. 4. 2. Особа равних табана.	134
II. 5. Тематска група кичма / леђа	134
II. 5. 1. Особа с грбом	134
II. 5. 2. Особа с крилима	135
II. 6. Тематска група рамена.	136
II. 6. 1. Особа с избаченим раменом.	136
II. 6. 2. Човек широких рамена.	137
II. 7. Тематска група груди	139
II. 7. 1. Човек широких груди	139
II. 7. 2. Жена великих дојки	140
II. 8. Тематска група стомак	140
II. 8. 1. Особа велика стомака	141
II. 9. Тематска група задњица	141
II. 9. 1. Особа велике задњице	142
II. 10. Тематска група кукови	143
II. 10. 1. Особа широких кукова	143
II. 11. Тематска група струк	144
II. 11. 1. Особа танка струка	144
III тематска целина: општи физички изглед и здравствено стање	146
III. 1. Тематска група општи физички изглед.	146
III. 1. 1. Лепа особа	146
III. 1. 2. Ружна особа	147
III. 1. 3. Особа стамена стаса	149
III. 1. 4. Особа ниска раста	151
III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста	152
III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста	154
III. 1. 5. Особа висока раста	154
III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста.	155
III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста	156
III. 1. 6. Изразито дебела особа.	157
III. 1. 7. Изразито мршава особа.	158
III. 1. 8. Маљава особа.	160
III. 2. Тематска група здравствено стање	160
III. 2. 1. Болесна особа.	161
III. 2. 2. Особа с телесним недостатком.	162
III. 2. 3. Особа која се стално тресе	163
III. 2. 4. Особа која кашље.	164

III. 2. 5. Особа која кија	165
III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу	165
III. 2. 7. Особа с богињама	166
III. 2. 8. Особа са шугом	166
III. 2. 9. Особа с килом	167
III. 2. 10. Особа која балави (док прича)	167
III. 3. Тематска група говор	168
III. 3. 1. Нема особа	168
III. 3. 2. Особа с говорном маном	169
III. 3. 3. Особа која замуцкује	169
III. 3. 4. Особа која шушка када говори	170
III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“	170
III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове	171
ТВОРБА ИМЕНИЦА И ПРИДЕВА	172
Творба именица	172
Творба придева	195
АРЕАЛНИ ПРИКАЗ	205
РЕГИСТАР	215
ЗАКЉУЧАК	269
ЛИТЕРАТУРА	291
РЕЗИМЕ: Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ	304
SUMMARY: The anthropographic lexicon in the speech of the Svrlijig area – a linguo-geographic approach	306

УВОД

Појам сврљишког краја

Појам „сврљишког краја“ углавном се поклапа с географским појмом Сврљишка котлина, с тим што се шири и на места која географски излазе из Котлине, а која су током историје административно припадала Сврљигу.

Сврљишка котлина се налази у источној Србији и према савременој административно-територијалној подели припада Нишавском округу. С јужне стране омеђена је планинским венцем Сврљишких планина (Зелени врх 1334 м), источну границу представља огранак Пајешког камена (1074 м), на северу се простире до планине Тресибабе (786 м), на западу досеже до Калафата и његових огранака (839 м), а „на северозападу је ограничена пределом Голак“, (Голубовић 1992: 21). Кроз Сврљишку котлину протиче Сврљишки Тимок, лева притока Белог Тимока.

Овако дефинисан сврљишки крај обухвата територију од око 500 квадратних километара на којој је поред градског насеља Сврљиг распоређено још 38 сеоских насеља: Белоиње, Бурдимо, Бучум, Варош, Влахово, Галибабинац, Гојмановац, Грбавче, Гулијан, Гушевац, Давидовац, Драјинац, Ђуринац, Жељево, Извор, Копајкошара, Лабуково, Лалинац, Лозан, Луково, Манојлица, Мерцелат, Мечји До, Нишевац, Околиште, Округлица, Палилула, Периш, Пирковац, Плужина, Попшица, Преконога, Радмировац, Рибаре, Сливје, Тијовац, Црнољевица и Шљивовик.¹

Старину насеља сврљишког краја потврђују турски пописи, дефтери, од којих је најстарији из 1454. године (Бојанић Лукач 1975). Већина данашњих насеља, под данашњим или претходним називима, била је позната већ средином XV века, мада наведени попис региструје и нека насеља која данас не постоје (Богдановић 1990).

---

¹ Иако се по народном поимању сврљишким селима сматрају и Сврљишка Топла, Бели Поток и Божиновац у општини Књажевац, као и Језеро, Ново Село и Раденковац у општини Сокобања, испитивања смо обавили на подручју омеђеном административним границама.

Карта сврљишког краја

- I тимочко-лужнички говорни тип
- II сврљишко-заплањски говорни тип
- граница говорних типова
- испитани пунктови
- неиспитани пунктови
- /// контролни пунктови

Становништво

Број становника који насељава ове крајеве мењао се током историје варирајући од пописа до пописа. На основу статистичких података добијених пописом из 2011. године општина Сврљиг имала је 14.249 становника (97,2% чине Срби, 1,1% Роми, 0,3% јесу припадници 13 различитих народа, а 1,4% нису се изјаснили) (Републички завод за статистику *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*). Имајући у виду да је према попису из 1953. године ове крајеве насељавало око 33.820 житеља, драстично смањење бројности становништва резултат је, између осталог, лоших економских услова.

Према антропогеографским истраживањима данашње сврљишко становништво добрим делом је староседелачко. Магијско-обредни траго-

ви присутни у неким обичајима² указују на старобалканско порекло, док етимологија имена места, али и другог лексичког материјала сведочи о снажном романовлашком утицају. Вековни суживот словенског и влашког стариначког становништва подстакнут најпре економским и социјалним везама посебно је обележен историјским догађањима после XV века када је турска окупација изједначила Словене и несловене доводећи их у исту раван према новим господарима.³ Иако данас у овим крајевима не постоји свест о влашком пореклу, снажна интерференција утицала је на значајне промене на свим језичким нивоима, што ће се једним делом прочитати и у нашој грађи. Сем влашког утицаја ово говорно подручје обележено је и снажним продором турцизама.

У више наврата током историје сврљишки крај су у потрази за плодном земљом насељавали у мањем обиму досељеници из различитих крајева Србије,⁴ али ни они, ни ратовима изазвана померања становништва која су обележила крај XX века, нису утицали на етничку физиономију сврљишког краја.

Лоши економски услови, имовинска и лична несигурност основни су узрок све интензивнијег иселјавања становништва. Некада напредни индустријски центар Сврљиг данас одликује девастација индустријске производње, а раније солидно уређена сеоска домаћинства потпуно се затиру.

Досадашња проучавања сврљишког краја

Културна и духовна традиција сврљишког краја привлаче пажњу истраживача више од једног века. Откриће, проучавање и публиковање *Сврљишких одломака јеванђеља* (Милићевић 1866) свакако је вредна чињеница писмености и културе српског народа на овом простору с краја XIII века.

Описе сврљишких говора већ садрже *Дијалекти источне и јужне Србије* А. Белића (Белић 1999), али је детаљно изучавање дијалекатске структуре овог краја спровео Н. Богдановић у монографском делу *Говори Бучума и Белог Појтока* (Богдановић 1979). С растућим интересом дијалекатско истраживање сврљишких говора наставља се и данас. Резултат истрајног рада су дела објављена у оквиру Етно-културолошке радионице Сврљиг под чијим покровитељством излазе издања *Културне историје Сврљига* (7 књига – у штампи је 8. *Појис сврљишког среза из 1863.* са потпуним списком имена и презимена преко 13000 особа, што би могло бити од значаја

² В. Голубовић 1992: 174.

³ Оваква запажања у вези су и с мишљењем П. Ивића који управо XV век доводи у везу с прикључивањем дијалеката призренско-тимочке зоне балканском језичком савезу (Ивић 2001: 163).

⁴ Познате су косовска, вардарско-моравска и источна селидбена струја (Костић 1970: 71).

за даља проучавања антропонимије сврљишког краја), *Прилога културној историји Сврљига* (7 књига) и *Етнокултуролошког зборника* (20 књига). Међу Прилозима културној историји Сврљига језичкој науци припадају: *Етно-културолошке теме* (Богдановић 2002), *Сточарска лексика села Лозана* (Јоцић 2005), *Службена и народна микропонимија Сврљига* (Степановић Николић 2002), *Метеоролошка лексика Сврљига* (Пејчић Митић 2007) и *Фонолошки опис говора села Гулијана* (Савић-Грујић 2008). Више мањих језичких тема обрађено је у готово сваком зборнику Етно-културолошке радионице.

Изван овога тока истраживања објављена је *Микропонимија Сврљига* (Богдановић 2005).

За потребе израде *Српског дијалектолошког атласа* (СДА) сакупљена је, обрађена и делимично картографисана грађа у пунктовима Бучум, Периш, Грбавче, Бели Поток, Језеро.

Значајни резултати остварени су и на пољу изучавања усмене књижевности (Богдановић 2000; Раденковић 2000), етнологије (група аутора 1992; Петровић 2006; Тодоровић 2005, 2015), митологије (Петровић 1992).⁵ Текстови различите садржине омогућили су да се бројне теме везане за Сврљиг и околину расветле с различитих аспеката, али и указали на потребу за даљим и подробнијим истраживањем којим ће и многе друге теме из живота и рада Сврљижана бити обухваћене, а самим тим и слика о сврљишком крају употпуњена.

О „сврљишком говору“

Сврљишки говор не постоји као посебан говор једног краја. Јединствено општинско подручје Сврљига покривају два говорна типа призренско-тимочке дијалекатске области – источни део припада тимочко-лужничком, а западни сврљишко-заплањском типу. Заједничке и паралелне одлике ових говорних типова утврђене су у раду *Говори Бучума и Белог Појока* (Богдановић 1979), а неке од њих читаће се и у нашој грађи:

а) заједничке одлике: експираторни акценат, постојање полугласа (*в̄шља, т̄внкошијес, -џа, -џо, џ̄кља*), финалног л (*ан̄ђел, б̄ел, в̄ол*), одсуство старог јотовања (*кӯџен, зар̄обен, џ̄лаџен*), одсуство јотовања групе *јд* (*до̄јдем, на̄јдемо*), аналитичка деклинација (*уз̄ел од жен̄у, да̄л на жен̄у*) и

⁵ Ово је само мали део јер је комплетна библиографија књига о Сврљигу и Сврљижанима далеко шира. Најпотпуније спискове садрже публикације из серије *Културна историја Сврљига*. Такође, овом приликом нису разматрани резултати остварени у истраживањима других области – природе (тле, клима, балнеолошке вредности, лековито биље), народне медицине, археологије, политичке историје, становништва.

компарација (*убав – њубав – најубав*), губитак инфинитива (*ће/че иде, ће/че дојде*);

б) одлике ТЛ типа: вокално *л* (*дљгша, жљџи, кривокљк, -а, -о*), развој **tj, *dj>ч, и* (*вреча, свеча, безвџоња*), палатализовање *к, г* испред *е, и* (*длгорухес, -џа, -џо; ћилча; длгонођес, -џа, -џо, бођињав, -а, -о*);

в) одлике СЗ типа: вокално *л>љ* (*дљгоног, -а, -о, дљгша, дљгошија*), развој **tj, *dj>ћ, ђ* (*свећа, мећа, већоња*), нема палатализовања *к, г* испред *е, и* (*крайкорухес, -џа, -џо, килча, крайконогес, -џа, -џо, бођињав, -а, -о*).

Антропографска лексика у досадашњим проучавањима

Термин антропографска лексика узима се у значењу – лексика којом се означава човек по свим својим својствима: физичким, карактерним, социјалним; тј. по изгледу, понашању, пореклу, друштвеном статусу – професионалном и социјалном.

У савременој лингвистици један од праваца који се најдинамичније развија јесте антропоцентрична лингвистика заснована на тези да је човек у центру лексичког система. С микролингвистички оријентисаних истраживања (где је централни проблем граматичка структура језика) научна пажња се усмерава на макролингвистичка „у којима се језик посматра као резултат деловања антрополошких фактора који утичу на процес комуникације“ (Ивић 2001: 233; Недељков 2012: 107). Антропоцентрична лингвистика приступа језику као средству помоћу кога се човек изражава, успоставља контакте с другим људима, остварује различите комуникативне циљеве. Широки спектар човекових карактеристика нашао је одраз у великом броју речи, чијом се реконструкцијом може уочити богат дијалекатски социјалних, психолошких и физичких особености индивидуе које се у оквиру једног микросистема остварују у процесу комуникације, специфичних међуљудских релација, у односу према предметима, појавама и сл.

Изоштравању лексичке слике једног говорног подручја значајно доприноси и утврђивање семантичког опсега лексичких јединица које се односе на означавање лица. Именовање и описивање човека у оквиру дијалекатског микросистема у великој мери одражава поглед на свет чланова те говорне заједнице, говори о историји њихове културе, социјалним односима, указује на лексичко-семантичку структуру говора и омогућава да се успоставе ареалне везе унутар дијалекта, али и с другим дијалектима у окружењу. Речју, изучавање механизма именовања доприноси и разумевању културног идентитета једне језичке заједнице.

У славистичкој науци о језику изучавању лексичких јединица којима се означава човек посвећене су бројне студије, међу којима предњаче радови с руског говорног подручја. У лингвистичкој науци на руском језику антро-

пографска лексика изучавана је како на материјалу руског књижевног језика тако и на материјалу различитих руских дијалеката, где је указано на специфичности лексичко-семантичких група и на њихову системску организацију у оквиру лексичких система различитих народних говора.⁶

Лексичке јединице које се односе на човека заузимају истакнуто место и у лексици српског језика. Њихово изучавање по различитим карактеристикама актуелно је како у науци о књижевном језику тако и у дијалектологији. Процеси именовања човека као носиоца специфичних физичких, карактерних и психичких особина, припадника различитих социјалних група и учесника у процесима свакодневне комуникације представљају један од централних проблема и у истраживањима домаћих научника. Осврнућемо се само на оне студије чији су резултати били значајни и за нашу анализу, а који су у целости посвећени концепту „човек“. Творбеном и семантичком анализом придева са значењем људских особина на материјалу књижевног језика бавила се Р. Драгићевић у радовима: *Персијективизација придева који означавају људске особине* (1999) и *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику (ѿворбена и семантичка анализа)* (2001). Атрибутивне именице у српском књижевном језику и мотивационе могућности за номинацију човека (физички изглед и узраст, навике и потребе, статус и улога у различитим друштвеним, политичким, правним, економским, комуникационим процесима, сроднички односи и многи други), изучавала је Г. Штасни у радовима: *Nomina agentis u nomina attributiva у Речнику српскохрватског књижевног језика* (2004), *Атрибутивне именице (nomina attributiva) у српском језику* (2007), *Номинација човека мојивисана ѿозицивним карактерним особинама*, (2011), *Речи о човеку: (номинација човека у српском језику)* (2013). Антропонимски фонд мотивисан називима делова људског тела био је предмет интересовања Н. Богдановића – *Имена и ѿрезимена мојивисана називима за делове људског ѿела* (2012). Лексичко-семантичко поље „човек“ активно се изучава и у говорима призренско-тимочке дијалекатске области. Н. Богдановић је саставио *Анѿроѿографски речник југоисточне Србије* (2016), богату збирку речи којима се описује човек са различитих апеката. Р. Жугић је дијалекатској лексикологији посветила велики број радова па смо резултатима до којих је дошла често самеравали наше. У више наврата бавила се творбено-семантичком анализом пејоратива за мушка и женска лица: *Семантичко-ѿворбена анализа ѿејоратива за женска лица у јабланичком говору (југозајадно од Лесковца)*

⁶ На руском говорном подручју оваквих радова је много, а овом приликом наводимо само оне који су били релевантни за нашу анализу: Вардзелашвили 2001; Воробьева 2003. Геляева 2002; Гурская 2010; Ерофеева, Пепеляева 2011; Жондорова 2012; Коротун 2002; Кубасов; Лаврова 1984; Литвинова 2011; Махмутова 2002; Менон 1985; Мушникова 2011; Нивина 2003; Пирко 2006; *Седойкина 2011.*

(2009), *Пејорайиви за мушка лица у јабланичком говору образовани суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча* (2010), *Пејорайиви за мушка лица у јабланичком говору од нискојпродуктивних суфикса и њихов семантичко-творбени однос према пејорайивима са јпродуктивним суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча* (2010а), *Синонимија у лексичко-семантичкој групи пејорайива за женска лица у јабланичком говору* (2014б). Анализа придева у вези с човеком заступљена је у два рада: *Придеви који се односе на човекове особине у говору околине Лебана* (1997), *Придевски деминутиви за означавање особина човека у иризренско-тимочкој дијалекатској зони (семантичко-творбени аспекти)* (2007б). Предмет њеног интересовања били су и лични надимци и хипокористици: *Лични надимци у околини Лебана и Лесковца* (2002), *Творба личних хипокористика у доњем сливу Јабланице* (2013а). Више радова посвећено је дијалекатској творби, разматрању статуса појединих суфикса у образовању деривата којима се означава човек: *Именичке изведенице суфиксима -це, -е, -ле у иризренско-тимочким говорима* (2012), *Семантичке реализације суфикса -че у именичким изведеницама средњег рода у иризренско-тимочким говорима* (2012а), *Именичке деминутивне изведенице мушкога рода на суфикс -ък -(ак) и његове проширене варијанте у иризренско-тимочким говорима* (2013), *Аугментивно-пејорайивне изведенице на суфикс -ИШТЕ у иризренско-тимочким говорима* (2014), *Деминутивне именичке изведенице на суфикс -ка у иризренско-тимочким говорима српског језика и бугарском језику (семантичко-творбени аспекти)* (2014а), *Компаративна анализа именичких деминутива средњег рода на суфикс -че у бугарском језику и иризренско-тимочким говорима српског језика* (2015), као и образовању именичких сложеница: *Именичке сложенице с именицом као првим конституентом у иризренско-тимочким говорима* (2007), *Именичке сложенице с придевом као првим делом у иризренско-тимочким говорима* (2007а).

Методолошки подаци

Избор теме и предмет истраживања

Иако се у новије време појављује све више радова који с различитих аспеката расветљавају проблем антропографске лексике, целовита студија још увек не постоји. Свеобухватан опис семантичког поља „човек“ веома је важан за дијалектологију и језик у целини.⁷ Поред језичке ове лексичке јединице носе важну културолошку информацију јер су на њихово

⁷ Лексичко-семантичка анализа заснована на делимично модификованој теорији семантичких микропоља Н. И. Толстоја (Толстој 1966) први пут је код нас примењена у студији *Терминологија куће и њокућства у Војводини* (Вуковић 1988).

формирање сем лингвистичких утицали и бројни екстралингвистички фактори (психолошки, физички, друштвени, политички и др.). За науку је корисно и неопходно да се што прецизније опише лексички фонд којим се човек означава, да се сачини његова систематизација, испитају структурне одлике (садржина фонда, лексички слојеви, облици унутар сваке тематске целине – основе и наставци), као и да се испита како ова лексика функционише у међуљудској комуникацији – на породичном, службеном, друштвеном и генерацијском нивоу. Оваква истраживања важна су за језик у целини, али опредељење да се проучавање антропографске лексике спроведе на ужем говорном подручју у оквиру једног дијалекта или једне социјалне заједнице резултира детаљнијом анализом, а самим тим и јаснијом језичком сликом одабраног говорног подручја.

Након резимирања резултата до којих су дошли научници у досадашњим истраживањима, определили смо се да обради ове лексике приступимо преко онога што је очигледно, а то су, најпре, телесне особине и физички изглед човека, тј. карактеристике које саговорник може видети (и/или чути) у контакту с носиоцем тих особина. Ради добијања прецизнијих резултата истраживање смо спровели на ужем географском подручју – у говорима сврљишког краја.

Предмет нашег рада чини више од 1600 именичких и придевских лексема сврљишког краја које се могу дефинисати као речи које карактеришу човека по некој физичкој особини и које припадају семантичком микропољу „телесне особине“ као делу семантичког поља „људске особине“ и асоцијативног поља „човек“. Физичке особине човека могу се изразити различитим врстама речи, али смо оправдање поступку да предмет анализе буду само придевске и именичке лексеме пронашли и код других аутора.⁸

Прегледом различитих приступа обради лексичком материјалу у постојећој српској лексиколошкој литератури (Гортан-Премк 1997, Шипка 1998, Драгићевић 2007) установили смо основни обим терминологије коришћене у овом раду. Будући да монографија Р. Драгићевић *Лексикологија српског језика* представља синтезу досадашњих лексиколошких истраживања на српском говорном подручју, а и шире, већину термина у вези са лексичким скуповима и њиховим поделама преузимамо у смислу како их она дефинише. Структура наше грађе захтевала је увођење и неких нових термина или модификацију постојећих.

У хијерархијски уређеном лексичком систему најопштији скуп састављен од лексичких јединица које су најразличитијим значењским везама

⁸ „Характеризујућа улога прилагателних и сушствителних израза је да се директно – прилагателни изрази називају карактеризујући знак, а у сушствителних израза представљени у одређеном облику“ (Лаврова 1984: 4).

(системским и несистемским) повезане с асоцијативним стимулусом, тј. доминантном лексемом поља (**архисемом**), јесте **асоцијативно поље** (Драгићевић 2007: 234, 239).

Семантичко поље је ужи лексички скуп од асоцијативног поља, састављен од системски повезаних лексичких јединица које припадају различитим граматичким врстама речи и које могу, али и не морају бити у творбеној вези (Драгићевић 2007: 239). Лексичке јединице унутар семантичког поља међусобно су повезане архисемом, односно доминантном семом хијерархијски надређеног асоцијативног поља, али и **интегралном семом**, коју користимо са значењем „доминантна сема семантичког поља“. Познато нам је да постоје и другачија гледишта где се архисема и интегрална сема употребљавају као синоними (Драгићевић 2007: 70–71). Определили смо се за њихово разграничавање како бисмо указали да је њихова хијерархијска устројеност паралелна с хијерархијском устројеношћу лексичких скупова. За кохезиони елемент који повезује чланове лексичких скупова нижег ранга користимо термин **доминанта**, односно **доминантна сема**.

Природа наше грађе утицала је на увођење уже лексичке скупине – **семантичког микропоља** које обухвата системски повезане лексичке јединице у оквиру једног домена семантичког поља. Чланови семантичког микропоља повезани су доминантном семом микропоља.

Ради прецизније систематизације лексичког материјала увели смо термин **тематска целина** којим се у хијерархијски уређеној лексичкој структури именује ужи скуп у односу на семантичко микропоље. Све тематске целине у оквиру једног микропоља су аутономне, тј. њихова узајамна зависност условљена је ванјезичким чиниоцима и повезаношћу са доминантном семом микропоља.

У оквиру сваке тематске целине фигурира одређен број **тематских група**. Значење појма тематска група изједначили смо с појмом семантичка група, у смислу у коме га дефинише Р. Драгићевић (Драгићевић 2007: 239). Тематске групе обухватају појединачне називе у оквиру једног домена стварности. Њихово постојање засновано је на нејезичким чиниоцима, чиме им се оспорава лингвистичка системност. Међутим, језичке везе међу члановима унутар тематских група оправдавају њихово сврставање у лексичке микросистеме.⁹

Структура грађе, тј. њена системска устројеност наметнула је увођење термина **тематска подгрупа**, као дела тематске групе који представља јединство **лексичко-семантичких група** именичких и придевских лексе-

⁹ Чланови тематске групе су сем ванјезичким повезани и језичким чиниоцима. Постојање заједничких значењских компонената омогућава заједнички модел развоја секундарних значења, као и поседовање истих модела творбеног и граматичког понашања (В. Н. Прохорова 1979: 161–167 према Драгићевић 2007: 236).

ма. Лексичке јединице унутар лексичко-семантичке групе припадају истој граматичкој врсти и могу ступати у синонимне, антонимне и хипонимне односе.

Значењска сличност чланова лексичко-семантичких група условила је формирање **синонимских редова** именичких, односно придевских лексема.

О теренском истраживању и корпусу за анализу

Основни корпус за анализу чини лексичка грађа сакупљена од информатора на терену. Преко 60 сати снимљеног разговора с више од 50 информатора забележено је у периоду од јуна 2013. до марта 2014. године. Испитивања су спроведена у 26 пунктова који се налазе на подручју омеђеном административним границама. Истраживање је ареално те су битан фактор при одабиру пунктова представљали културно-историјски, географски и језички чиниоци, тачније, имали смо у виду њихову старину као и позицију према осталим селима из непосредне околине и према градском центру Сврљигу, с тим да се међу њима нађу они који представљају пунктове за СДА.

Међу одабраним селима тимочко-лужничком говорном типу припадају: Белоиње, Бурдимо, Бучум, Влахово, Гулијан, Гушевац, Ђуринац, Жељево, Лозан, Луково, Периш, Рибаре, Црнољевица, док сврљишко-заплањском говорном типу припадају: Варош, Галибабинац, Грбавче, Драјинац, Копајкошара, Лабуково, Лалинац, Мерцелат, Мечји До, Нишевац, Плужина, Попшица, Преконога.

Ради упоређивања са стањем у зонама које представљају шира подручја у која се делови сврљишког краја укључују као периферија тих зона, узели смо Доњу Каменицу на североистоку и Каменицу (код Ниша) на северозападу. Обе Каменице су у дијалектолошкој науци познате по обимним дијалекатским речницима (Динић 2008; Јовановић 2004, 2007).¹⁰

У сваком селу настојали смо да пронађемо добре представнике аутентичних дијалеката. Најкориснији су нам били они дијалекатски говорници који имају највише четири разреда основне школе и који нису дуже боравили ван родног места.

Пошто су нам дијалекатске специфичности сврљишког краја познате, следили смо принцип А. Белића (1926–1927) да истраживач на терену треба да говори дијалектом који истражује како би се с информатором остварио приснији контакт и лакше дошло до тражених података.

¹⁰ Године 2014. из штампе је изашао *Речник тимочког говора* Љ. Рајковића Кожељца. Будући да је рађен као диференцијални у односу на *Тимочки дијалекатски речник* Ј. Динића, резултате до којих смо долазили самаравали смо њему само у случајевима када би податак у *Тимочком дијалекатском речнику* изостао, или ако је дата лексема забележена у другом значењу.

Упитник смо саставили на основу грађе која се налази у *Антропографском речнику југоисточне Србије* (Богдановић 2016), а коришћени су и *Уџбеник за Српски дијалектолошки атлас*, као и *Српски митолошки речник* (Кулишић и остали 1970), *Митологија, магија и обичаји* (Петровић 1992) и *Словенска митологија: енциклопедијски речник* (редактори Толстој, Светлана М., Раденковић, Љубинко 2001). Коначном обликовању *Уџбеника* у великој мери допринеле су инструктивне смернице професора Првослава Радића.

На основу прикупљених информација састављено је преко 250 питања, с тим да смо код сваког питања настојали да добијемо: а) одговоре за мушкарца, жену, дете, тј. како се називају мушкарац, жена или дете који поседују одређену физичку особину, б) придеве за сва три рода, в) именице изведене од придева. Питања су груписана око назива појединих делова тела и њихових функција: *глава, коса, њен, делови главе, удови, њело (џруј), ојшићи изглед / сјас, називи њрема болесји, називи њрема говору*. Прикупљена је богата грађа која је потом подељена у три тематске целине. Свака тематска целина садржи већи број тематских група с различитим бројем подгрупа и лексичких јединица унутар њих. Прва тематска целина: *глава, делови главе, врати* обухвата осамнаест тематских група, друга тематска целина: *џруј и удови* обухвата једанаест тематских група, а трећом тематском целином: *ојшићи физички изглед и здравствено сјање* обухваћене су три тематске групе. Број тематских група у свакој тематској целини јесте различит и зависи од сложености дела тела који се посматра, односно од могућности обједињавања појединих појмовних вредности у веће целине. Чак 18 тематских група у првој тематској целини која се тиче горњег дела тела (глава, коса, лице, очи, нос...) резултат је изванјезичких чињеница условљених сложеностју дела тела на основу кога се особа означава, али и нормама патријархалне заједнице.

Циљ истраживања и приступ теми

Циљ овог истраживања био је да лексику којом се у говорима сврљишког краја описује и именује човек на основу телесних особина и физичког изгледа издвојимо и проучимо, да сачинимо расправу, картографишемо географски распоред појединих лексема и сачинимо регистар свих забележених лексема.

Актуелност нашег рада огледа се и у томе што је последњих година, стицајем друштвено-економских околности, приметан значајан губитак специфичних дијалекатских особености, што нам чини битнијим задатак да опишемо актуелну слику овог микросистема у лексичком систему

сврљишког говора, да укажемо на рефлексе интеракције унутар система као и ван њега и покушамо да предвидимо тенденцију даљег развоја.¹¹

Прегледом бројне домаће и стране литературе и сумирањем резултата досадашњих истраживања стекли смо увид у основне методолошке и концепцијске поступке које су аутори примењивали и у складу с актуелним научним тенденцијама конципирали структуру свог рада.

Лексичко-семантичку анализу именичких и придевских лексема вршили смо упоредо. Будући да је велики број именичких деривата изведен од придева, њиховим упоредним проучавањем указано је на системску устројеност ових лексема. Код придева смо наводили облике за сва три граматичка рода, али код оних који постоје само у мушком, односно женском роду, нисмо успостављали и облике за остале родове да не бисмо нарушили њихову суштинску информацију.

Семантичка структура анализираних лексема условила је избор метода у проучавању. Анализа именичких лексема углавном је вршена на основу основних постулата компоненцијалне анализе код које се значењу лексема приступа као скупу семантичких компонената, односно сема, као најмањих јединица значења (Драгићевић 2007: 166). Међутим, често је коришћена и теорија прототипа, која се пак најделотворнијом показала код придевских лексема. При сагледавању значењских вредности лексема у односу на прототип – централни члан категорије с којим се остали чланови те категорије пореде (Драгићевић 2007: 81), битну улогу имали су и многи екстралингвистички фактори,¹² у првом реду вредносни ставови говорне заједнице који служе као мерило онога што је лепо, односно естетски и морално прихватљиво. Наше истраживање на конкретном терену помогло нам је да концепт лепог сагледамо са становишта локалне патријархалне заједнице и дамо прецизније одређење појма традиционалне лепоте. Употреба различитих критеријума

¹¹ Упоредно проучавање језичког материјала прикупљеног на сврљишко-заплањском и тимочко-лужничком терену, као и њихово поређење с дијалектима у окружењу условљава чињеница да „односисемниј идеографическиј анализ не дает возможность увидеть направление развитиялексической системы и ее отдельных элементов, и поэтому нужно совместить систему одного говора с другими“ (Толстик 2004: 8).

¹² Изучавањем језика у светлу социокултурних прилика одређене говорне заједнице бави се лингвокултурологија. Будући да лингвокултуролошке теорије истичу да је језик органски део културе, природно је да уз објашњење традиционалне лексике треба презентовати аспект традиционалне културе којем нека културема (лексема из традиционалне културе) припада (Недељков 2012: 107). *Асоцијативни речник српског језика* (Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005) представља богат извор информација за истраживања утицаја колективног поимања стварности на значење речи путем вербалних асоцијација. Лингвокултуролошким темама са становишта улоге вербалних асоцијација у испитивању утицаја националне културе на српски језик бави се Р. Драгићевић (2010). Њена пажња посебно је усмерена на истраживање лексикографске обраде вишезначних лексема које међу секундарним значењима имају и она која су резултат колективне експресије.

у процењивању *лејог* често је условљена конкретном ситуацијом. Рецимо, придевом *леј* никада неће бити оквалификован болестан човек или човек неприхватљивих карактерних особина, онај чије понашање није у складу с друштвеним нормама. С друге стране, вредност појединих параметара често је условљена контекстом¹³ те је крупна, млада жена *леја* ако је *румена* и *јуна* (скоро дебела) – „расцавтела се од убаво“. Међутим, посматрано с другачијег становишта, када пуноћа смета да се човек нормално креће и обавља послове у складу с породичним, генерацијским или друштвеним дужностима, развија се пејоративно спецификовано значење. Тако наспрам сваког истицања једне димензије лепоте тела (*црнакоса*, *илавакоса*, *дебео*, *мршав...*) стоји лексика која означава супротну особину, по правилу негативно квалификовану (*црка* : *гавгаљестја*; *илавојка* : *бељузана*; *јуна* (и *румена*) : *ишквана*; *ијанак*, *вишак*, *лаган*: *мршља*, *мршљак*, *сичен...*).¹⁴

Деривационом анализом указали смо на основне творбене карактеристике које су произашле из анализираног материјала. Анализи су под-

¹³ Сем лингвистичког контекста који подразумева лексичко и граматичко окружење у којем је употребљена нека реч (Драгићевић 2007: 224), да би се прецизно утврдило значење вишезначне лексеме неопходан је и шири, ситуациони контекст (Косовски 1974: 50). Поред тога, значење је често условљено и многим ексталингвистичким факторима, односно социолошким, психолошким и културним нормама говорне заједнице (Bugarski 1997).

¹⁴ Кроз историју људске мисли лепоти тела придавала се велика пажња. Насупрот модерном друштву које одликују континуиране промене и употреба различитих критеријума у процењивању лепог, квалитативни критеријуми за дефинисање идеала физичке лепоте у патријархалном друштву много дуже опстају у истом облику и далеко су мање изложени променама (Vujačić 2008: 111). Идеал телесне лепоте у српској народној традицији заснован је на правилности црта лица и складности делова тела, али је битан печат његовом коначном обликовању дала магијска димензија поникла на представама претхришћанског периода. Естетски обрасци који се читавају у народном песничком изразу и даље представљају битне чиниоце вредновања појединаца у традиционалном патријархалном поретку. Будући да се телесна лепота смешта у поље визуелног, боје и облик су две основне компоненте за квалификацију лика. Тако су црне очи, црна коса, округло бело лице, румени образи, само неки од елемената традиционалног поимања телесне лепоте с којима се сусрео Н. Богдановић (1991) анализирајући зборник народне лирике југоисточне Србије *Чудно дрво*. П. Влаховић (1970) је исти проблем на основу сличног материјала сагледао с антрополошког становишта. Бавећи се антрополошким особинама које су утицале на формирање идеала телесне лепоте у руском, украјинском и српском фолклору, Ј. Поповић (1999) говори о савршенству колористичке комбинације коме уз црну косу доприносе још и бело лице, црне обрве и трепавице, а код мушкараца и црни бркови и брада. М. Ивић (1995: 30, 36–37) истиче да је народна поезија „препуна клишетираних израза за колористичку детерминацију појединаца, детерминацију која се, у ствари, своди на конвенционализовано саопштавање података о томе да је посредни личност чија спољашњост оличава оно што је, по схватању средине о чијем се језику ради, идеал лепоте“. Очигледно, лепо је израз склада, како физичког тако и духовног. Српске епске јунаке сем лепоте и стаситости одликују и моралност, умност, одмереност, храброст, што лепоти даје основаност и складност. Све што нарушава ово јединство сматра се неприличним и као такво постаје предмет подсмеха и казне.

вргнути деривати добијени префиксацијом и суфиксацијом, као и творенице настале комбинованом творбом. Посебна пажња посвећена је анализи суфикса, њиховом значењу и продуктивности. Будући да целовита студија о творби речи у говорима призренско-тимочке дијалекатске области још увек не постоји, примењена је методологија коришћена у радовима који се баве творбом у књижевном језику (Стевановић 1975, Бабић 1986, Клајн 2002, 2003, Ћорић 2008) па су и добијени резултати најчешће одмеравани према стању које они бележе.¹⁵

Иако су лексичко-семантичка и творбена анализа спроведене одвојено, често је сложеност језичке грађе условљавала њихову упоредну примену, посебно када су се на творбеном плану одражавале семантичке карактеристике релевантне за наш аспект разматрања.

Распоредом одабраних симбола на картама с обрађеним пунктовима приказали смо распоред језичких феномена у простору. У изради лингвистичких карата ослањали смо се на истраживања која су у области лингвистичке географије спровели П. Ивић (1991, 1991а, 2002), С. Милорадовић (2003, 2007, 2012, 2013), С. Реметић (1997), С. Станковић (2008). Лингвистичке карте, по правилу, доносе језичка факта на синхронном пресеку, али, будући да су језичке чињенице које су забележене сада, резултат процеса који су текли до тренутка бележења, лингвистичке карте различитим облицима (реализацијама) појединих фонетских, морфолошких, лексичких и других чињеница које се проналазе на терену и фиксирају преко карата, појашњавају и историјски развој језика. Такође, резултати до којих долази лингвистичка географија доприносе и бољем спознавању различитих нејезичких чинилаца (физичких, друштвених, политичких и др.) који су могли утицати на развој језика.

Посебан део рада јесте израда регистра. Све лексеме које су биле предмет лексичко-семантичке анализе су уазбучене, акцензоване и снабдевене граматичким ознакама. На крају сваке одреднице прецизно се упућује на тематске подгрупе, а у загради се налазе бројеви пунктова у којима се лексема јавља.

---

¹⁵ У појединим случајевима значајна су нам била и методолошка решења Д. Павлице (2006) примењена у монографији „Творба именица у говору Срба југоисточне Лике“.

Техничке напомене

Пунктови су у тексту и на картама представљени бројевима према следећем редоследу:

Периш	1	Преконога	14
Лозан	2	Мерцелат	15
Гушевац	3	Нишевац	16
Влахово	4	Драјинац	17
Луково	5	Грбавче	18
Бучум	6	Копажкошара	19
Гулијан	7	Лалинац	20
Црнољевица	8	Плужина	21
Белоиње	9	Варош	22
Жељево	10	Мечји До	23
Бурдимо	11	Попшица	24
Ђуринац	12	Лабуково	25
Рибаре	13	Галибабинац	26

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА

Семантичко микрополе „телесне особине“ сагледано је кроз три тематске целине: I глава, делови главе и врат, II труп и удови и III општи физички изглед и здравствено стање. При систематизацији грађе делом се ослањамо на рад *Лексика тематической группы „Человек“ в говорах Тамбовской области* руског лингвисте Е. А. Нивине.¹⁶

I. ТЕМАТСКА ЦЕЛИНА: ГЛАВА, ДЕЛОВИ ГЛАВЕ, ВРАТ

Прва тематска целина: *глава, делови главе, врати* обухвата осамнаест тематских група с различитим бројем подгрупа и лексичких јединица унутар њих.

I. 1. Тематска група глава

Тематска група с доминантном семом „глава“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује лице на основу изгледа главе (величине и облика). Бројност ових лексичких јединица и њихов велики семантички потенцијал јесу „последница значаја, функције и положаја који глава има за живот људи (и животиња)“ (Штасни 2013: 117).

Лексемама у оквиру подгрупе *Особа велике главе* описује се и именује јединка на основу величине главе која је већа у односу на прототип с којим се пореде. Лексеме у оквиру подгрупа *Особа чејврѣиасѣе главе*, *Особа округле главе* и *Особа шѣицасѣе главе* одређују јединку према облику главе и претпостављају одступање од прототипа које је иницирало именовање.

I. 1. 1. Особа велике главе

Тематска подгрупа с доминантном семом „велика глава“ обухвата лексичко-семантичку групу (ЛСГ) придевских лексема и ЛСГ именичких лексема, чији су чланови груписани у два синонимска реда. Први синонимски ред чине придевске лексеме: *главаѣи*, *-а*, *-о* (6, 13, 25), *главурѣи*, *-а*, *-о* (1, 5, 17, 20), *главурѣанес*, *-ѣа*, *-ѣо* (8), док други синонимски ред формирају

¹⁶ Е. А. Нивина (2003) у оквиру тематске групе „човек“ издваја целину *Характеристика человека по его внешним признакам, физической природе*, која садржи сегменте: 1. *Голова*, 2. *Шея и ее особенности*, 3. *Туловище, конечности*, 4. *Характеристики внешнего вида (рост, телосложение, состояние здоровья, красота)*.

именичке лексеме: *главоња* (3–4, 7, 12, 15–16, 18–19, 22–23) / *главоња* (10, 14, 17–18), *главша* (5–6, 11, 19, 25), *главча* (6), *главурина* (22), *главурља* (25), *главурда* (1, 11, 16, 26), *главурдан* (1–9, 11–18, 21, 23, 25–26), *главурдана* (1–9, 14–15, 17–18, 21, 23, 25), *главурданка* (7, 26), *главурданче* (2, 5, 7), *главуран* (5–7, 20, 22), *главурана* (5–7, 18, 20), *главуранче* (5, 7), *главуцан* (23), *главуцана* (23); *џикван* (24); *црејња*¹⁷ (26); *чушуран* (21, 23–24); *шиник* (5, 20–22), *шиничар* (2), *шиничарка* (2), *шиничарче* (2).

Са соматизмом¹⁸ *глава* у улози основинске речи забележени су придевски деривати: *главаџи*, *-а*, *-о* (6, 13, 25), *главурџи*, *-а*, *-о* (1, 5, 17, 20), *главурданес*, *-џа*, *-џо* (8).¹⁹ Њима се изражава физичка квалификација особе велике главе. Пејоративно значење деривата *главаџи* успостављено је ванјезичким чињеницама и не произилази из споја мотивне речи *глава* и суфикса *-аџи*. Међутим, пејоративно значење деривата *главурџи* и *главурданес* условљено је мотивним речима *главур* / *главурдан*, што је на језичком плану исказано суфиксима *-ура* и *-урда*.

Именица *глава* представља мотивну реч при извођењу бројних деривата за именовање особа велике главе. Примарно значење пејоратива *главурда* (1, 11, 16, 26), *главурина* (22), *главурља* (25) јесте „велика глава“, али се из основног значења синегодохом развило секундарно значење „особа велике главе“. Суфиксацијом из основе пејоратива *главурда* настала је изведеница *главурдан* (1–9, 11–18, 21, 23, 25–26) којом се номинује особа према доминантној телесној особини „који је велике главе“. Моционим суфиксима из именице мушког рода *главурдан* изведени су називи за женски род *главурдана* (1–9, 14–15, 17–18, 21, 23, 25), *главурданка* (7, 26). С истом именичком основом јесте и назив средњег рода *главурданче* (2, 5, 7). Пејоративно значење мотивне речи *главур* условило је и пејоративност деривата *главуран* (5–7, 20, 22), *главурана* (5–7, 18, 20), док се посредством суфикса *-че* код деривата *главуранче* (5, 7) пејоративном прикључује и хипокористично значење.²⁰ Овакво значење заснива се на чињеници да суфикс *-че*, поред основног деминутивног значења, „обухвата хипокористичност типа доброг/

¹⁷ В. И. 1. 3. *Особа округле главе*.

¹⁸ Соматизми су лексеме којима се именује неки део људског тела. У науци о језику на руском говорном подручју велика пажња посвећена је изучавању лексике соматизама (Кочеваткин 1999, Рјабчиков 2006, Магомедова 2007, Тимерьяновна 2012 и др.), а у последње време она постаје предмет интересовања и домаћих научника (Човић 2003, Штрбац 2012, Ристић 2013, Савић-Грујић 2014 и др.).

¹⁹ В. И. 1. 3. *Особа округле главе*.

²⁰ Р. Жугић говори о деминутивно-пејоративној реализацији изведеница са суфиксом *-че* при именовању деце према некој карактерној или физичкој особини (Жугић 2012: 227). Међутим, у овом случају, именовање подстакнуто величином дела тела чак и при означавању детета не може бити обележено деминутивном семантичком нијансом, али се пејоративност свакако ублажава хипокористичном спецификацијом.

позитивног осећања и оријентацију на децу, младе, драге особе и кућне љубимце“ (Ристић и остали 2005: 613), што омогућава да „чак и деминутиви настали од именица с негативним значењем могу бити додатно позитивно маркирани у смислу хипокористичног значења“ (Јовановић 2010: 43). Пејоративно значење лексеме *главуца* мотивисало је развој пејоративних деривата *главуџан* (23), *главуџана* (23), док је пејоративност деривата *главоња* (3–4, 7, 12, 15–16, 18–19, 22–23) / *главоња* (10, 14, 17–18), *главши* (5–6, 11, 19, 25), *главча* (6), с мотивном именицом *глава*, остварена значењем суфикса *-оња*, *-ша*, *-ча* (Штасни 2013: 118).²¹

Сема изгледа условила је метафоричко повезивање лексема *џиква*, *црејња*²², *чуџура*²³, *шиник*²⁴ са значењем „велика глава“. Аналогно овом односу из семантичког садржаја лексема *џикван*²⁵ (24), *црејња* (26), *чуџуран*²⁶ (21, 23–24), *шиник*²⁷ (5, 20–22) на основу једне доминантне семе развило се секундарно значење „особа велике главе“. Механизмом синегдохе се из значења лексеме *шиник* (5, 20–22) „велика глава“ развило значење „особа велике главе“. Будући да се ради о непожељној телесној особини, већина ових лексема има пејоративно значење. Изузетак једино представља лексема *шиничарче* (2), код које суфикс *-че* поред пејоративног доприноси и развоју хипокористичног значења.

I. 1. 2. Особа четвртасте главе

Тематска подгрупа с доминантном семом „четвртаста глава“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема, чији су чланови груписани у два синонимска реда. Први синонимски ред чине придевске лексеме: *џлочас*, *-џа*, *-џо* (8) / *џлочес*, *-џа*, *-џо* (20) / *џљочас*, *-џа*, *-џо* (5) / *џљочес*, *-џа*, *-џо* (9); *цеџљанес*, *-џа*, *-џо* (7, 12–13); *чеџвриџан*, *-џина*, *-џино* (5). Синонимски ред именичких лексема чине: *џљочан* (9); *цеџљан* (1), *цеџљанка* (1, 7, 12, 17).

²¹ Када је мотивација у питању, у науци постоје и другачија мишљења. Наиме, један дериват може стајати у релацији према више основинских речи па су тако „називи као *главоња*, *окоња*, *брадоња*, *носоња* мотивисани придевима на *-аџ* (*главаџ*, *окаџ*, *брадаџ*, *кракаџ*, *носџ*), али и именицама *глава*, *око*, *брада*, *нос* јер изведеница значи човека кога карактерише величина онога што означава основинска именица“ (Ђорић 2012: 27).

²² *Црејња*, односно *црејуља* је земљани суд за печење хлеба (Динић 2008: 881).

²³ *Чуџура* је дубока дрвена посуда у којој се ситни паприка. Динић (2008: 898) бележи фонетску варијанту *чуџара*, која у фигуративном значењу означава људску главу.

²⁴ *Шиник* је дрвени округли суд за жито. Динић (2008: 910) ову лексему бележи у метафоричком значењу „дебела здепаста особа“, али ниједан дијалекатски речник не бележи значење „особа велике главе“.

²⁵ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*.

²⁶ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*.

²⁷ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*.

Придевска лексема *чеїврїан*, *-їна*, *-їно* (5)²⁸ забележена је у само једном ТЛ пункту. Оваква квалификација плод је субјективне оцене појединца на основу семе у којој је садржана информација о четвртастом изгледу.²⁹

Сема „који је четвртaste главе“ била је доминантна при развоју придевских и именичких лексема насталих поређењем с именицама *їлоча* и *цейљанка*³⁰.

У већем броју пунктова забележене су фонетске варијанте придева: *їлочас*, *-їа*, *-їо* (8) / *їлочес*, *-їа*, *-їо* (20) / *їљочас*, *-їа*, *-їо* / *їљочес*, *-їа*, *-їо* (9) и у вези с њима именица *їљочан* (9). Значење „који је четвртaste главе“ засновано је на поређењу особе с оваквом доминантном телесном особином и каквог предмета налик плочи.³¹ Дериватом *їљочан* (9), посредством суфикса *-ан*, означава се особа која поседује неку особину (плочасту главу) у вези с мотивном речју. Поседовање овакве телесне особине доживљава се као одступање од уобичајеног и складног, што се на језичком нивоу исказује пејоративношћу.

Метафоричким повезивањем на основу семе облика из примарног значења лексеме *цейанка* „комад, део расцепаног дрвета“ развило се и секундарно, пејоративно значење *цейљанка* (1, 7, 12, 17) – „особа четвртaste главе“.³² У једном ТЛ пункту се према облику *цейљанка*, који се употребљава за оба пола, развио мушки корелатив *цейљан* (1). Придевском лексемом *цейљанес*, *-їа*, *-їо* (7, 12–13) особа се квалификује на основу сличности с мотивном именицом.³³

I. 1. 3. Особа округле главе

Тематска подгрупа с доминантном семом „округла глава“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *ваљувас*, *-їа*, *-їо* (13), *ваљувай*, *-а*, *-о* (26); *главурай*, *-а*, *-о* (5); *крџињес*, *-їа*, *-їо* (16); *округал*, *-гла*, *-гло* (13), *округлас*, *-їа*, *-їо* (8); *убав*, *-а*, *-о* (1, 20–21) *цреїњас*, *-їа*, *-їо*³⁴ (5) и ЛСГ именичких лек-

²⁸ В. I. 15. 2. *Особа чеїврїасїе вилице* (12); III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расїа*.

²⁹ Лексему *чеїврїан*, *-їна*, *-їно* у значењу „који је четвртаст“ бележи и Динић (2008: 890).

³⁰ Примарно значење лексеме *цейљанка* / *цейка* је део расцепаног дрвета, цепаница за огрев, док се секундарно употребљава у пејоративном значењу „бандоглава, неотесана особа“ (Јовановић 2004: 668; Динић 2007: 878).

³¹ Лексема *їљочас* је дефинисана као „плоснат“, а *їљоча* / *їлоча* 1. „потковица коња или говеда“, 2. „стена с претежно равном горњом површином“ (Динић 2008: 577, 579).

³² Метафоричком асоцијацијом заснованом на трансформацији конкретно – апстрактно развило се и фигуративно значење „неотесана, проста особа, простак“ потврђено у РМС (1990: 783), а познато и широм призренско-тимочког говорног подручја (Јовановић 2004: 356; Динић 2008: 878).

³³ В. I. 3. 1. *Особа широка лица*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*; I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*.

³⁴ В. I. 3. 1. *Особа широка лица*; I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

сема: *барбул* (18), *булүван* (20); *вól* (26), *воліна* (26); *глобус* (3); *јабучар* (2); *крошњар* (1, 16); *лубеница* (16); *йеченка* (12); *соленица* (17); *ййиква* (16, 23), *ййикван* (6); *црэйња* (23), *чүйүра* (3, 16, 25), *чүйүран*³⁵ (3, 6, 16); *шиник* (1, 3, 7, 9–10, 15, 17–18, 21, 23–24, 26), *шиничар* (7, 10). Насупрот претходно анализираним тематским групама, чији су чланови устројени у два синонимска реда, овде се може говорити само о релативној синонимији јер су различите асоцијације проузроковале секундарну номинацију која се односи на особу округле главе, што резултира формирањем мањих блискозначних лексичких скупова унутар групе којој припадају.

Блискозначне придевске лексеме *ваљувас*, *-йиа*, *-йіо* (13), *ваљувайй*, *-а*, *-о* (26) и *округал*, *-гла*, *-гло* (13), *округлас*, *-йиа*, *-йіо* (8) директно упућују на особину особе лоптасте или елипсасте главе. Лексема *главурайй*, *-а*, *-о* (5) с њима се налази у односу релативне синонимије јер се њоме на основу семе „прекомерна величина“ примарно описује особа „велике главе“,³⁶ а прикључивањем семе „округласт облик“ секундарно се описује и особа округласте главе.³⁷ У односу релативне синонимије налази се и придевска лексема *убав*, *-а*, *-о* (1, 20–21)³⁸, заснована на колективном схватању језичке заједнице.³⁹ Значењски спектар овог појма много је шири, али се овде везује за поседовање особине „округла глава“.

Метафорички називи *булүван*⁴⁰ (20); *глобус* (3); *јабучар* (2); *крошњар*⁴¹ (1, 16), *лубеница* (16); *йеченка*⁴² (12); *соленица*⁴³ (17); *ййиква*⁴⁴ (16, 23), *ййик-*

³⁵ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*.

³⁶ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*.

³⁷ У дијалекатским речницима нисмо пронашли потврду значењу „који је округле главе“, али смо у РСМ (1990: 487) пронашли придевску лексему *главичас* која је, између осталог, дефинисана и као „који је округла, обао“.

³⁸ В. I. 2. 6. г) *Особа црне косе*; I. 10. 3. *Особа црвених образа*; III. 1. 1. *Лейа особа*; III. 1. 3. *Особа сйамена сйаса*.

³⁹ „Сваки крај, свака етничка група има свој одређени општи идеал људске лепоте, који се веома често подудара и са антрополошким карактеристикама дотичног становништва“ (Влаховић 1970: 62).

⁴⁰ Лексему *булүбан* са значењем „оно што је велико, крупно, а махом округло: велики округлао камен“ бележи Динић (2008: 50–51). У говору Гулијана (ТЛ) *булүван* је назив за велики округлао камен којим се притиска купус у бурету, а познато нам је да у сврљишком крају постоји и фамилија Булүванци. В. III. 1. 6. *Израййіо дебела особа*.

⁴¹ В. I. 1. 2. *Особа чейврйасйе главе*.

⁴² Лексема *йеченка* забележена је у основном значењу „бела бундева“ и фигуративном „ошишана глава“ (Јовановић 2004: 533; Динић 2008: 568). В. I. 2. 2. *Особа без косе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

⁴³ У већини дијалекатских речника лексема *соленица* дефинисана је као „посуда у којој се држи со“, фигуративно значење „глава“ бележе Јовановић (2004: 314–315) и Динић (2008: 777).

⁴⁴ В. I. 4. 3. *Особа жүййа йена*.

*вѧн*⁴⁵ (6); *црѧйња*⁴⁶ (23); *чуѧура* (3, 16, 25), *чуѧурѧн*⁴⁷ (3, 6, 16); *шинѧк* (1, 3, 7, 9–10, 15, 17–18, 21, 23–24, 26), *шиничѧр*⁴⁸ (7, 10) настали су поређењем датих реалија с изгледом главе на основу семе „округао облик“, којој се код већине значења придружује и сема „прекомерна величина“. Из значења „округла (и велика) глава“ синегдохом се развија значење „особа округле (и велике) главе“, док је накнадним уобличавањем суфиксима *-ар* (*јабучѧр*, *крошњѧр*, *шиничѧр*) и *-ан* (*ѧшѧквѧн*, *чуѧурѧн*) указано на особину у оквиру семантичке класификације именица које означавају људска бића по разним особинама (Клајн 2003: 415; Жугић 2010: 225). Пејоративно значење последица је именовања подстакнутог непожељном телесном особином. Да је ово само једна од многобројних мотивацијских нити која условљава метафоричке трансформације, потврђује појава истих метафора у другим доменима.

Сема изгледа условила је и развој пејоративне зоометафоре *вѧл*, *волѧна*⁴⁹ (26), посведочене у само једном СЗ пункту.

Уједном СЗ пункту за именовање особе округле главе забележили смо романизам *бѧрбул* (18) (од *lat. barba* са значењем „брада“ (Skok I 1971: 111)) који је у ове крајеве доспео посредством влашког језика.⁵⁰ У речнику влашког говора пронашли смо лексеме *barbă* „брада“ и *barbuos* „брадат“, али не и значење које је у вези с обликом главе (*Vorbar*). Ниједан дијалекатски речник не бележи ову лексему.

I. 1. 4. Особа шпицасте главе

Тематска подгрупа с доминантном семом „шпицаста глава“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема. Значењска блискост чланова ових лексичко-семантичких група условила је формирање два синонимска реда. Први синонимски ред чине придевске лексеме: *дљгњѧвас*, *-ѧа*, *-ѧѧо* (14) / *длагњѧвес*, *-ѧа*, *-ѧѧо* (14); *дуголобрѧдес*, *-ѧа*, *-ѧѧо* (7); *длгобрѧзес*, *-ѧа*, *-ѧѧо* (5, 8) / *дугообрѧзес*, *-ѧа*, *-ѧѧо* (22); *кисерѧс*, *-ѧа*, *-ѧѧо* (24); *шѧљ*, *-ѧ*,

⁴⁵ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*.

⁴⁶ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*.

⁴⁷ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*; I. 1. 2. *Особа чеѧврѧјасѧје главе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*.

⁴⁸ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*; I. 1. 2. *Особа чеѧврѧјасѧје главе*.

⁴⁹ В. I. 12. 6. *Особа широких ноздрва*; I. 18. 2. *Особа дебела врѧѧа*.

⁵⁰ У источној Србији, посебно у Тимочној Крајини, Срби земљорадници и Власи сточари били су у сталном контакту. Непосредни међујезички контакт и суживот с румунским становништвом оставили су видљиве трагове у свим доменима материјалне и духовне културе, што се на језичком нивоу одразило на снажан продор румунских језичких елемената у све сегменте језичке структуре – фонетске, морфолошке, синтаксичке и лексичке (Георгијевић 1967, Радан 2004).

-о (12), *шиља̄а̄ӣ*, -а, -о (4, 13), *шиљас*, -џа, -џо (13), *шиљав*, -а, -о (1, 13), *шиљкав*, -а, -о (26); *шиљоглав*, -а, -о (10), *шиљогавес*, -џа, -џо (6); *шиљобрад*, -а, -о (17). Други синонимски ред образују именичке лексеме: *кисџер* (24) / *кесџер* (16, 19, 21–22) / *ћесџер* (2, 7), *ћесџерко* (10–11), *кесџерана* (16), *ћесџерка* (10); *шиља* (1, 6, 13, 18, 21), *шиљко* (18–21), *шиљка* (18, 20–21) / *шиљћа* (7); *шиљоглавац* (23), *шиљоглавка* (6, 10, 23). У оквиру ових синонимских редова издвајају се мање блискозначне групе успостављене постојањем различитих мотивационих подстицаја за квалификацију и номинацију особа шпицасте главе: дуги образи, дуга брада, шиљаста глава, шиљаста брада, као и метафорички пренос номинације на основу сличности.

Сема изгледа „који је дугуљаст, издужен“ јесте основна компонента значења у семантичкој структури придевских лексема: *дљгњовас*, -џа, -џо (14) / *длагњовес*, -џа, -џо (14); *дуголобрадес*, -џа, -џо (7); *длгобразес*, -џа, -џо (5, 8) / *дугообразес*, -џа, -џо (22). У дијалекатским речницима за придевску лексему *длгњовас*, -џа, -џо / *длагњовес*, -џа, -џо није потврђено значење „који је шпицасте главе“.⁵¹ Придевска сложеница *дуголобрадес*, -џа, -џо (7) развила се аналошки према облику *голобрадес*, посведоченом у другом делу сложенице. Међутим, семантички опсег сложене придевске лексеме *дуголобрадес* (*голобрадес* са издуженом брадом) не укључује и примарно значење лексеме *голобрадес* „коме још није порасла брада, голобрад“ (Динић 2008: 106), већ је само преузима као устаљенију морфолошку форму. Сложенице *длгобразес*, -џа, -џо (5, 8) / *дугообразес*, -џа, -џо (22) настале су од основа речи *дуг* и *образ* које су међусобно повезане спојним вокалом -о- и додатно деривирани суфиксом -ес (-асџи). Суфиксом -асџи, односно његовом фонетском варијантом -ес значење се не модификује, већ се потврђује опскрбљеност датом физичком особином (Babić 1986: 431).

Сема изгледа „шиљатост“ условила је развој бројних придевских и именичких лексема којима се описује и именује особа шиљасте главе: *шиљ*, -а̄, -о̄ (12), *шиља̄а̄ӣ*, -а, -о (4, 13), *шиљас*, -џа, -џо (13), *шиљав*, -а, -о (1, 13), *шиљкав*, -а, -о (26); *шиљоглав*, -а, -о (10), *шиљогавес*, -џа, -џо (6); *шиљобрад*, -а, -о (17); *шиља* (1, 6, 13, 18, 21–22), *шиљко* (18–21), *шиљка* (18, 20–21) / *шиљћа* (7); *шиљоглавац* (23), *шиљоглавка* (6, 10, 23). Придевске лексеме *шиљ*, -а̄, -о̄ (12), *шиља̄а̄ӣ*, -а, -о (4, 13), *шиљас*, -џа, -џо (13), *шиљав*, -а, -о (1, 13) доприносе квалитативном разликовању особа које поседују особину „шиљаста глава“. Придевским дериватом *шиљкав*, -а, -о (26), посредством суфикса -кав за грађење придева субјективне оцене (Драгићевић 2001: 38), истакнута особина изражава се у мањем степену. С мотивним придевом *шиљ* / *шиљав* забележени су именички деривати *шиља* (1, 6, 13, 18, 21),

⁵¹ Придевску лексему *длгњовес*, -џа, -џо у значењу „који је дугуљаст“ потврђује једино Динић (2008: 137).

шиљко (18–21), односно женски корелатив *шиљка* (18, 20–21) / *шиљћа* (7). Исту придевску основу препознајемо у првом делу сложеница *шиљоглав*, *-а*, *-о* (10), *шиљогавес*, *-ија*, *-ио* (6), где је спојним вокалом *-о-* повезана с именичком основом *глав-* у другом делу. Сложеница *шиљогавес*, *-ија*, *-ио* дериивирана је суфиксом *-ес*, чиме се не остварују никакве промене на значењском нивоу, већ се потврђује опскрбљеност као основна семантичка функција описних придева. Додавањем суфикса *-ац* (односно моционог суфикса *-ка*) врши се номинација особе на основу особине исказане мотивним придевом *шиљоглав*.

Сема „шиљатост“ условила је и метафоричко повезивање и пренос имена с појма *кесѐр*⁵² на особу шпицасте главе. Резултат ове везе јесу придевска лексема *кисерѐс*, *-ија*, *-ио* (24) и именичке *кисѐр* (24) / *кесѐр* (16, 19, 21–22) / *ћесѐр* (2, 7), *ћесѐрко* (10–11), *ћесѐрка* (10), *кесерана* (16).⁵³

I. 2. Тематска група коса

Тематска група с доминантном семом „коса“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексема којима се описује и именује особа на основу изгледа косе. Потенцијалне семе, садржане у појмовној вредности лексема *коса*, које условљавају развој секундарних значења јесу семе које носе информацију о: поседовању бујне косе или о недостатку косе, дужини и боји косе, начину на који је коса обликована, начину на који се особа односи према њој и сл. Бројност сема на којима се заснива означавање и именовање особе на основу косе условила је постојање чак једанаест подгрупа у оквиру ове тематске групе. Лексемама у оквиру подгрупа *Особа бујне косе* и *Особа без косе* описује се и именује јединка на основу особине која је испољена у већој или мањој мери у односу на прототип с којим се пореди. Лексемама у подгрупи *Особа дуге косе* представља се особина израженија у односу на прототип.⁵⁴ Придевским и именичким лексемама у оквиру подгрупа *Особа*

⁵² *Кесѐр* / *кисѐр* / *ћесѐр* / *ћисѐр* је дрводељска алатка, али је у призренско-тимочким говорима потврђено и секундарно значење „брада“ (Динић 2008: 838), из кога се синегдохом развија значење „човек шиљате браде“.

⁵³ В. I. 15. 1. *Особа испурене вилице (горње / доње)*.

⁵⁴ Кључан фактор при формирању прототипа јесте колективна свест говорне заједнице. У руралним срединама, какав је и сврљишки крај, уобичајено је да жене носе мараму па се њихова коса најчешће не види и самим тим и не оцењује. С друге стране, прототипичан мушкарац поседује кратку косу и зато је он с језичког становишта необележен. Речју, мушкарац кратке косе поседује такву особину којом се означава неутралност, што не изазива колективно вредновање и именовање. Међутим, уколико особа по спољашњем изгледу или по изгледу неког дела тела одступа од прототипа, односно „стереотипа о нормалном, уобичајеном изгледу, што је, као што се зна, углавном лоше, а може бити и добро, и што се с обзиром на пол (мушки / женски) сматра лепим / ружним или пожељним / непожељним“ (Ристић 2004:

гргураве косе и *Особа зализане косе* особа се описује и именује на основу поседовања особине *гргуравосӣ* / *зализаносӣ* за разлику од прототипа. Подгрупа *Особа њрема боји косе* обухвата четири микрогрупе у оквиру којих су лексема којима се означава и именује јединка у зависности од боје косе. И лексемама у тематским подгрупама *Особа с њраменовима различиие боје*, *Особа високих зализака*, *Лоше ошишана особа*, *Особа неуредне косе*, *Особа која има вашке* јединка се квалификује и номинује на основу изражености одређене особине у вези с косом.

Очигледно је да су различити екстралингвистички мотивацијски фактори утицали на формирање ових тематских подгрупа. Издвојићемо два. Први фактор јесте припадност мушком или женском полу и уврежена схватања колективне заједнице која формира вредносне ставове. У највећем броју случајева дуга коса представља пожељну карактеристику жена, због које је она оквалификована позитивно или неутрално, док дуга коса код мушкарца представља непожељну особину и изазива негативну квалификацију и номинацију.⁵⁵ Други битан мотивацијски фактор јесте да ли се ради о изгледу косе као о природној датости или је такав изглед у вези с човековим односом према коси (Жугић 1997: 137). У неким случајевима било је могуће уочити јасну границу: *Особа без косе* – природна датост, *Особа неуредне косе* – однос према сопственом телу, међутим, најчешће граница није тако јасна па се у оквиру једне подгрупе јављају именичке и придевске лексема различито мотивисане.

I. 2. 1. Особа бујне косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „бујна коса“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бучав*, *-а*, *-о* (6); *ћумес*, *-ӣа*, *-ӣо* (4, 7, 12–13, 15, 17); *косма̄ӣ*, *-а*, *-о* (14), *космура̄ӣ*, *-а*, *-о* (1, 5, 8, 14, 21) и ЛСГ именичких лексема: *бунцула* (9, 16), *бучља* (6, 11), *ћума* (13), *ћумча* (7), *ћумна* (7), *ћумка* (15), *ћумче* (7), *ћућумача* (7); *косар* (6), *космуран* (17, 20–21, 23–24), *космурана* (14, 17, 20–21, 23–24); *мечка* (22); *ӣрмка* (5, 26); *ћубан* (19), *ћубанка* (19); *чӯйвац* (25). Поседовање бујне косе је природна датост, али је човеков однос према њој кључни фактор за њен изглед, што представља даљи подстрек за квалификацију и номинацију.

89), ствара се когнитивно-мотивациона заснованост за развој експресива, односно лексичких јединица другостепене номинације, које се с једне стране јављају као „средства за исказивање емоција“, а с друге „као средства с одређеним стилским ефектима [...] и као средства експресивног говорног чина“ (Исто: 87).

⁵⁵ Колективно народно схватања оцртава „један општи поглед који служи као мерило онога што је лепо или ружно“ (Влаховић 1970: 62).

Са соматизмом *коса* у улози мотивне речи широм говорног подручја забележени су бројни придевски и именички деривати. У творбеној структури ових деривата разликујемо творбене основе *кос-* и *косм-*, о чијем односу у науци влада опречно мишљење. Скок (1972: 161) говори о деривату *kosma* са значењем „коса“ какав се среће у текстовима писаним црквеним језиком, а који представља поименичен прасловенски придев *космъ*. Супротно оваквом гледишту, у СДР1 (2003: 169) истиче се да је реч о двама основама, чија гнезда чине концептуалну и семантичку целину. Будући да је са синхронијског становишта лакше разумети друго гледиште, ми ћемо деривате с основама *кос-* и *косм-* сагледати одвојено. С творбеном основом *кос-* и суфиксом *-ар* је именички дериват *косар* (6). Овај суфикс је типичан у категоријама *nomina agentis* и *nomina actoris*, али се у овом случају јавља у категорији *nomina attributiva* јер се везивањем за творбену основу *кос-* реализује значење „који је бујне косе“. С творбеном основом *косм-* забележили смо придевске деривате: *косма̋и̋*, *-а*, *-о* (14), *космура̋и̋*, *-а*, *-о* (1, 5, 8, 14, 21) и именичке: *космуран* (17, 20–21, 23–24), *космурана* (14, 17, 20–21, 23–24). Квалитативни придев *косма̋и̋*, *-а*, *-о* (14) доприноси истицању карактеристичне појединости особе која поседује бујну косу. С друге стране, придев *космура̋и̋*, *-а*, *-о* (1, 5, 8, 14, 21) има пејоративно значење јер се неутрални суфикс *-а̋и̋* везује за основу пејоративне именице *космура*. Истом пејоративном именицом мотивисан је назив *космуран* (17, 20–21, 23–24) и његов женски корелатив *космурана* (14, 17, 20–21, 23–24).⁵⁶

Лексема *чу̀лавац* (25) забележена је у само једном СЗ пункту. Пред доминантне семе „бујна коса“ развој овакве номинације условила је и диференцијална сема „неуредна, рашчупана коса“.⁵⁷

За квалификовање особе бујне и неуредне косе забележен је придевски дериват *бу̀чав*, *-а*, *-о* (6), мотивисан именицом *бу̀ч / бу̀с*, романског порекла, која се на српском говорном подручју реализује са значењем „ћуба, коса на глави као клупко“ (РСАНУ 1962: 319; Skok 1971: 226).⁵⁸ У два ТЛ пункта особа овакве телесне особине означава се лексемом *бу̀чља* (6, 11). Пејоративно значење придевског деривата *бу̀чав* остварено је семом „неуредна коса“, док интезивнијој пејоративности именичког деривата *бу̀чља* доприноси пејоративни суфикс *-ља*. Шири територијални распон имају деривати мотивисани синонимном лексемом *ћума*: *ћумес*, *-и̋а*, *-и̋о* (4, 7, 12–13,

⁵⁶ В. I. 2. 3. *Особа дуге косе*.

⁵⁷ В. I. 2. 3. *Особа дуге косе*.

⁵⁸ Лексема *бучав*, *-а*, *-о* забележена је у значењу „космат, кудрав, неочешљан, разбарушен“ (Динић 2008: 53–54).

15, 17), *ћума* (13), *ћумча*, *ћумна* (7), *ћумка* (15), *ћумче* (7), *ћућумача* (7).⁵⁹ Семантичка функција суфикса *-ес(-аси)* огледа се у истицању карактеристичне особине исказане придевом *ћумес*. Изведенице с овим суфиксом значе сличност с особиним основинске именице и могу се исказати формулом „као да има“ (Babić 1986: 432–433). Семантичка реализација лексеме *ћума* (13) „особа (мушкарац или жена) бујне косе“ настала је синегдохом јер је дошло до преноса номинације са специфичног изгледа косе на особу као целину. Пејоративно значење лексеме *ћума* и њоме мотивисаних деривата *ћумча*, *ћумна* (7), *ћумка* (15) успостављено је ванјезичким чиниоцима и метафоричком употребом именовања за човека карактеристичних за животињу. Код деривата *ћумче* (7) посредством хипокористичног суфикса *-че* успоставља се умањен степен пејоративности, док се израженија пејоративност деривата *ћућумача* (7) остварује понављањем иницијалног слога *ћу* и везивањем пејоративног суфикса *-ача* за основу мотивне речи. Блискозначне лексеме *ћубан*, *ћубанка* (19) забележене су у само једном СЗ пункту. Примарно значење мотивне именице *ћуба* јесте „истакнуто перје на птичјој глави“, док се секундарно развија значење „чуперак косе“ (РМС 1990: 366). Тако се и лексемом *ћубан* примарно именује голуб, док се метафоричким преносом развија пејоративно значење „особа с ћубом на глави“.⁶⁰

Сема изгледа условила је метафоричко повезивање лексеме *бунцула* (9, 16), чије је основно значење „корпа полулоптастог облика исплетена од прућа или павити омазана говеђом балегом“ (Динић 2008: 52) и *џирма* (5, 26) у основном значењу „врста кошнице исплетене од прућа“ (Јовановић 2004: 644; Динић 2007: 821) са значењем „особа бујне косе“. Развојем метафоризоване семантике успоставља се пејоративност.

Сема изгледа била је доминантна при развоју пејоративног метафоричког назива *мечка* (22).⁶¹

I. 2. 2. Особа без косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „без косе“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема. Значењска сличност међу члановима ових група условила је формирање два синонимска реда. Први синонимски ред чине придевске лексеме: *ћелав*, *-а* (1–13, 15–17, 21–22) / *келав*, *-а* (12, 14, 18–21, 24–26), док други синонимски ред образују именичке лексеме: *йеченка* (21); *ћела* (7, 17), *ћелча* (1, 6–7, 9–10, 12–13, 15, 21, 23) / *келча* (12,

⁵⁹ Лексема *ћума* / *ћумка* дефинисана је као „ћуба неких животиња“ и „овца с ћубом и име таквој овци“ (Динић 2008: 169).

⁶⁰ Дијалекатски речници не региструју ову лексему.

⁶¹ В. III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расџа*; III. 1. 6. *Изразиџо дебела особа*; III. 1. 8. *Мањава особа*.

14, 18–22), *ћелавко* (3) / *ћелáвко* (16) / *келáвко* (25), *ћелавка* (3) / *келавка* (25), *келáна* (14) / *ћелавишћина* (2).

У основи свих забележених лексема за означавање и именовање особа без косе налази се балкански турцизам *kel* (Skok 1971: 351).⁶² Везивањем суфикса *-ав* за творбену основу истиче се специфична појединост припадника мушког пола, која се квалификује придевом *ћелав* (1–13, 15–17, 21–22) / *келав* (12, 14, 18–21, 24–26).⁶³

Из назива *ћела* с примарним значењем „место на глави где је коса отпала“ синегдохом се развија значење „мушкарац без косе“.⁶⁴ Додавањем суфикса *-ча* на творбену основу *ћел-* развија се дериват *ћелча* (1, 6–7, 9–10, 12–13, 15, 21, 23) / *келча* (12, 14, 18–22) с пејоративним значењем. Пејоративно значење имају и другостепени деривати *ћелавко* (3) / *ћелáвко* (16) / *келáвко* (25) и њихови корелативи *ћелавка* (3) / *келавка* (25), *келáна* (14). У називу *ћелавишћина* (2), посредством пејоративног суфикса *-ишћина*, остварује се висок степен пејоративности.⁶⁵

Сема изгледа условила је и развој пејоративног метафоричког назива *йеченка* (21) за именовање особе без косе. Исти метафорички назив потврђен је и у другим доменима.⁶⁶

I. 2. 3. Особа дуге косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „дуга коса“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема којима се описује и именује особа дуге косе. У оквиру ових ЛСГ формирају се синонимски редови придевских и именичких лексема. Придевски синонимски ред образују лексеме: *длгокòс*, *-а*, *-о* (1, 5–6); *дрићљав*, *-а*, *-о* (5); *космурáћи*, *-а*, *-о* (13, 19); *рејáћи*, *-а*, *-о* (3), а именички синонимски ред лексеме: *биљмез* (12, 17–18, 23); *бићилес* (5, 7, 12, 15, 23); *бицман* (12); *гилићипер* (2); *дрићља* (2, 5, 7); *косáр* (6, 11), *космурáн* (5, 13, 21, 23), *космурáна* (5, 23); *кумийћа* (16); *несћирјжља* (6); *йавуница* (18); *йерчјнко* (25); *рејоња* (3, 9, 13); *скубља* (7–8, 14, 22), *скубна* (7); *чућља* (8), *чућавац* (4).

⁶² Према Скоковим наводима, турцизам *ћелав* је потпуно потиснуо словенски придев *plěhъ*, који се чува једино још у топониму Пљешивица (Skok 1971: 351–352). Врх Плеш имају и Сврљишке планине и налази се јужно од Сврљига.

⁶³ I. 2. 8. *Особа високих зализака*.

⁶⁴ Назив *ћела* у значењу „мушкарац без косе“ могао је настати и везивањем суфикса *-а* за редуковану основу придева *ћелав*.

⁶⁵ В. I. 2. 8. *Особа високих зализака*; I. 7. 2. *Особа рејћких обрва / без обрва*.

⁶⁶ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

Са соматизмом *коса* као мотивном речју забележени су придевски деривати *длго̀кòс*, *-а*, *-о* (1, 5–6), *косму̀ра̀й̑и*, *-а*, *-о* (13, 19) и именички деривати *кос̀ар* (6, 11), *косму̀ра̀н* (5, 13, 21, 23), *косму̀ра̀на* (5, 23). Придевска сложеница *длго̀кòс*, *-а*, *-о* (1, 5–6) настала је од основа придева *дуг* и именице *коса*, које су повезане спојним вокалом *-о-*. Њоме се на основу семе изгледа квалификује особа дуге косе. Деривати *косму̀ра̀й̑и*, *-а*, *-о*, *кос̀ар* (6, 11), *косму̀ра̀н* (5, 13, 21, 23), *косму̀ра̀на* (5, 23) забележени су са значењем „особа бујне косе“,⁶⁷ али се понављањем истог творбеног модела развија и значење „особа дуге косе“.

За именовање особе дуге косе употребљавају се називи *чу̀й̑ља*⁶⁸ (8) / *чу̀й̑авац*⁶⁹ (4) и *ску̀бља* (7–8, 14, 22) / *ску̀бна* (7) мотивисани синонимним придевским речима *чу̀й̑ав*, *-а*, *-о* и *(рас)ску̀бен*, *-а*, *-о*. Једнако мотивисани деривати забележени су и при означавању особа неуредне косе.⁷⁰ Значење „особа дуге косе“, чији је развој условљен семом изгледа, нијансирано је семом којом се одсликава човеков немаран однос према сопственом телу те се као коначан резултат јавља пејоративно значење „особа дуге, неуредне, рашчупане косе“.

Семом изгледа успостављена је придевска лексема *др̑ѝљав*, *-а*, *-о* (5) у значењу „који је кудрав и неуредан“ (Динић 2008: 156), којом је мотивисан пејоративни назив *др̑ѝља* (2, 5, 7). Пејоративна компонента доприноси семантичкој спецификацији, тј. описивању и именовању особа дуге и неуредне косе.⁷¹

Префиксално-суфиксалном твореницом *нес̑ѝрѝжља* (6), с мотивним глаголом *сѝрѝже* у основном значењу „скраћује маказама (косу, вуну), шиша“ (Динић 2008: 793), именује се мушкарац дуге неуредне косе. Пејоративно значење произилази из човековог немарног односа према сопственом телу, односно коси, што резултира негативном оценом говорне заједнице.

Сема сличности условила је метафоричко повезивање репа у примарном значењу „израштај на задњем делу тела сисара“ (РМС 1990: 509) са значењем „посебно обликована дуга коса“. Резултат овог метафоричког про-

⁶⁷ В. I. 2. 1. *Особа бујне косе.*

⁶⁸ В. I. 2. 10. *Особа неуредне косе.*

⁶⁹ В. I. 2. 1. *Особа бујне косе.*

⁷⁰ В. I. 2. 10. *Особа неуредне косе.*

⁷¹ Јовановић (2004: 388) бележи значење које се везује за неуредну, прљаву особу, а не и особу дуге косе.

цеса су придевска лексема *рејџџи*, -а, -о (3) и назив *рејџџа* (3, 9, 13). Исто значење има и лексема *џерџинко*⁷² (25), забележена у само једном СЗ пункту.

У РСАНУ турцизам *билмез* забележен је у значењу „глулак, будала“ и „ленштина, нерадник“. А. Шкаљић ову лексему бележи у сличном значењу – „*neznalica, nevješt, neupućen čovjek*“ (Škaljić 1966: 143). Секундарно пејоративно значење „особа дуге косе“, какво смо регистровали на терену, није потврђено, а не региструју га ни дијалекатски речници с призренско-тимочког говорног подручја. Овакво значење резултат је субјективне оцене говорне заједнице према појединцима који понашањем и изгледом одступају од норми патријархалне средине, с чим је у вези и назив *биџилес* (5, 7, 12, 15, 23).⁷³

Исти екстралингвистички фактори утицали су и на развој појединачних пејоративних назива *биџман* (12), *гилиџџер* (2), *кумиџа* (16) за именовање мушкарца дуге косе. РСАНУ не бележи лексему *биџман* (12), а потврде оваквом значењу нема ни у дијалекатским реницима.⁷⁴ Пејоративни назив *гилиџџер* (2) нисмо пронашли ни у РСАНУ ни у дијалекатским речницима.⁷⁵ У РСАНУ (1978: 62) лексема *комиџа* је дефинисана као „лат. припадник оружаних формација које нису саставни делови регуларне војске, нерегуларни борац, одметник од власти“, док се у разговорном језику овако именује четник, разбојник, одметник (Динић 2008: 369).

У једном СЗ пункту сема изгледа условила је развој афирмативно спецификоване зоометафоре *џавуниџа* (18) за именовање младих женских особа дуге косе.

I. 2. 4. Особа гргураве косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „гргурава коса“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема, којима се описује и именује особа гргураве косе. Значењска блискост међу члановима ових ЛСГ утицала је на формирање два синонимска реда. Први синонимски ред чине придевске лексеме: *врџуљав*, -а, -о (9); *грџурав*, -а, -о (17, 23), *грџуљав*, -а, -о (2, 5, 8, 10, 12–16, 18–21, 24); *грџав*, -а, -о (13), *грџкав*, -а, -о (1–8); *коврџав*, -а, -о (12); *кудрав*, -а, -о (16), *кундрав*, -а, -о (26); *џршав*, -а, -о (1, 3, 18, 22, 26),

⁷² Перчин је турцизам са значењем „*pramen ili čuperak kose na vrhu glave ili zatioku kod muškaraca; kika*“ (Škaljić 1966: 515).

⁷³ Када смо први пут чули ову лексему, нисмо јој придали велику пажњу јер смо мислили да се ради о номинацији на основу субјективне оцене појединца. Међутим, иста лексема забележена је чак пет пута на терену, а региструју је и дијалекатски речници.

⁷⁴ Лексема *биџман* дефинисана је као „јак, снажан човек уз то битанга и ленштина“ (Јовановић 2004: 347; Динић 2008: 31).

⁷⁵ Германизам *гилиџџер* са значењем „ветропир, непоуздана особа“ региструје једино Стојановић (2010: 128).

и́ршиљав, -а, -о (24–25), док други синонимски ред формирају именичке лексеме: *вргуља́н* (9); *гргуља́н* (20, 24), *гргуља́на* (20), *гргуља́вко* (2–3, 5, 14, 21), *гргуља́вче* (2, 5), *гргурáн* (17, 23), *гргурáна* (17, 23); *гр̑чко* (13), *гр̑чкавко* (11), *гр̑чља* (11); *ку̀драв*ица (16); *и́рша* (1, 3–4, 10, 15–16, 18–19, 21–22), *и́рша* (24), *и́рша́н* (19), *и́ршавко* (22), *и́ршиљавко* (25), *и́ршиљавка* (25).

У РСАНУ (1965: 593; 1975: 704) блискозначним придевским лексемама *гргурав*, -а, -о, *коврџав*, -а, -о и *кудрав*, -а, -о⁷⁶ описује се особа таласасте косе. Исте придевске лексеме посведочене су и у говорима сврљишког краја: *гргура́в*, -а, -о (17, 23), *гргуља́в*, -а, -о (2, 5, 8, 10, 12–16, 18–21, 24), *коврџав*, -а, -о (12), *ку̀драв*, -а, -о (16), *ку̀ндрав*, -а, -о (26). Забележене придевске лексеме разликују се само на пољу експресивности. Док се дериватима *гргура́в*, -а, -о (17, 23), *гргуља́в*, -а, -о (2, 5, 8, 10, 12–16, 18–21, 24) и *коврџав*, -а, -о (12) посредством неутралног суфикса -ав само истиче карактеристична појединост особе – „гргуравост“, „коврџавост“, деривати *ку̀драв*, -а, -о (16), *ку̀ндрав*, -а, -о (26) експресивно су обојени. Њихова пејоративност остварена је диференцијалном семом „неуредност, чупавост“ (Динић 2008: 367), која се преноси и у значење именичке лексеме *ку̀драв*ица (16). За именовање особа оваквог изгледа косе забележени су именички деривати *гргурáн* (17, 23) / *гргуља́н* (20, 24), *гргурáна* (17, 23) / *гргуља́на* (20) с мотивном именицом *гргур* / *гргуљ* и именички деривати *гргуља́вко* (2–3, 5, 14, 21), *гргуља́вче* (2, 5) мотивисани придевом *гргуљав*.

У једном ТЛ пункту за описивање и именовање особа гргураве косе забележили смо само лексеме *вргуља́в*, -а, -о (9), *вргуља́н* (9). У говорима сврљишког краја *вргуљка* / *вргуљћа* је вијугава шара на народној ношњи, што представља јасну мотивацију за метафоричко повезивање с увијеним праменом косе.⁷⁷

Сема изгледа „који је згрчен, скупљен, искривљен“ основна је компонента значења придевских лексема *гр̑чав*, -а, -о⁷⁸ (13), *гр̑чкав*, -а, -о (1–8), којима се описује особа на основу карактеристичне појединости. Основу глагола *грчи* распознајемо и код именичких деривата *гр̑чко* (13) и *гр̑чља* (11), док је дериват *гр̑чкавко* (11) изведен из придева *гр̑чкав*.

⁷⁶ Придевски деривати *гргурав*, -а, -о, *коврџав*, -а, -о и *кудрав*, -а, -о настали су према мотивним именицама *гргур*, *коврџа* и *кудра* у значењу „увијен прамен косе“.

⁷⁷ Потврду оваквог значењу налазимо и у дијалекатским речницима. Лексема *вргуљка* дефинисана је као „коврџа, талас“ (Јовановић 2004: 361). Нека од значења глаголске лексеме *вргуља* су 1. „прави вијугаве шаре“, 2. „кривуда при ходу или при кретању, врлуда“, док је именичка лексема *вргуљћа* дефинисана као „орнаментни мотив у виду меандрате линије на разним тканинама тканим на домаћем ткачком разбоју, вијугава шара, вијуга“ (Динић 2008: 81–82). У вези с овим лексемама јесте и придевска лексема *врлудав*, -а, -о у значењу „који врлуда, вијугав, кривудав“ коју региструје РСАНУ (1965: 66).

⁷⁸ В. I. 18. 4. *Особа крајика врајиа*.

Блискозначном придевском лексемом *īŗшав*, -а, -о⁷⁹ (1, 3, 18, 22, 26) означава се особа гргураве косе, али се семантичка спецификација остварује посредством диференцијалне семе „разбарушена, чупава, накострешена коса“, која утиче на развој пејоративног значења. Посредством суфикса субјективне оцене -љав, придевским дериватом *īŗшљав*, -а, -о (24–25) исказује се пејоративност вишег степена у односу на *īŗшав*. Из редуковане придевске основе изведени су називи *īŗша* (1, 3–4, 10, 15–16, 18–19, 21–22), *īŗшан* (19), *īŗшља* (24). Назив *īŗшавко* (22) мотивисан је придевом *īŗшав*, а придевом *īŗшљав* / *īŗшљив* називи *īŗшљивко* (25), *īŗшљавка* (25).

I. 2. 5. Особа зализане косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „зализана коса“ обухвата придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа зализане косе. У грађи је посведочена само једна придевска лексема: *зализан*, -а, -о (1–4, 7, 9, 12–15, 17, 19–22, 25–26). Значењска сличност чланова ЛСГ именичких лексема условила је формирање синонимског реда: *зализанко* (7, 14, 18, 21) / *зализанко* (10, 16, 23, 25), *зализанка* (7, 18, 23) / *зализанка* (10, 16, 25), *зализанче* (7), *зализоја* (24), *зализојла* (6, 24); *мазнуља* (6, 11), *мазница* (6, 11); *мазноглавка* (6).

Префиксално-суфиксална твореница *зализан*, -а, -о (1–4, 7, 9, 12–15, 17, 19–22, 25–26) јесте трпни глаголски придев који има праву придевску функцију јер се употребљава за описивање особе зализане косе. У говорима сврљишког краја представља мотивну реч више именичких деривата: *зализанко* (7, 14, 18, 21) / *зализанко* (10, 16, 23, 25), *зализанка* (7, 18, 23) / *зализанка* (10, 16, 25), *зализанче* (7). Глаголом *зализе* у значењу „очешља косу тако да је прилепи за главу“ мотивисани су називи *зализојло* (24), *зализојла* (6, 24).⁸⁰

Пејоративно значење лексема *мазнуља* (6, 11), *мазница* (6, 11), *мазноглавка* (6) којима се именују женска лица зализане косе успостављено је језичким и ванјезичким чиниоцима. У првом реду ове лексеме садрже негативну сему субјективне оцене „претерано глађење косе ради улепшавања“. Пејоративност деривата *мазнуља* остварује се и посредством пејоративног суфикса -уља, док је пејоративно значење деривата *мазница* засновано на вези с основним значењем „размажена женска особа“. Сложеница *мазноглавка* развила се аналошки према устаљенијој форми *īŗзноглавка*, чиме се остварује развој пејоративног значења.

⁷⁹ Дијалекатски речници не региструју придевску лексему *īŗшав*, -а, -о. Скок је доводи у везу с *костривом*, врстом оштре биљке, која има исти корен као *костирей* „длака из вуне“ (Skok 1972: 165–166).

⁸⁰ В. I. 2. 8. *Особа високих зализака*.

Придевом *сур*, -*а*, -*о* (7), у основном значењу „који је боје олова или пепела, пепељастосив, сив“ (РМС 1990: 98),⁸⁸ мотивисани су називи *сурча* (3, 13), *сурка* (3).⁸⁹

Сиво колористичко својство косе означава се придевским дериватом *смуглес*, -*ија*, -*ио* (26), мотивисаним глаголом *осмуди* у значењу „опрљи длаку“ (Динић 2008: 537). Исто својство исказује се и употребом блискозначног придевског деривата *смугрес*, -*ија*, -*ио* (17)⁹⁰ с основинском речи *угар* (од корена *gar-* насталог превојем с дужењем од *gor-* (Skok 1971: 591–592)). Будући да је боја која настаје горењем / опрљивањем пре црна него сива, интензиван утисак сивог колорита не производи толико сама боја која се добија процесом сагоревања длака, већ асоцијација на дим и пепео.

За именовање особа седе косе широм истраживаног говорног подручја забележен је назив *зеленко* (7–8, 15, 18–19, 21).⁹¹ Ниједан дијалекатски речник не региструје ово значење, али смо литерарно исходиште за разумевање оваквог именичког образовања пронашли у раду М. Ивић *О зеленом коњу*. Разматрајући различита гледишта у вези с овим питањем, која су представљала предмет лингвистичког истраживања како у словенској тако и у несловенској науци, М. Ивић (1995: 95) закључује: „Боју *зеленог коња*, односно *зеленка* оличава собом претежно сивкасти тон, чему својеврсно сведочанство даје чињеница да се и неке друге животиње, управо због таквог колорита, у народу ближе одређују као *зелене*“. У светлу већ изнетих података у вези с бојом *зеленка* разјашњен је и метафорички назив *зека*, *зекоња*⁹², којим се означава „во затворене, сиве длаке“ (Ивић 1995: 96).

У нашој грађи потврђен је придевски дериват *зџкас*, -*ија*, -*ио* (23), као и метафорички називи *зџка* (4), *зџкоња* (9). Имајући у виду опсежно разматрање М. Ивић, чини нам се да је, бар у овом случају, оваква метафоризована употреба могла бити напосто непосредно подстакнута сивкастом нијансом зечје длаке која је налик боји делимично оседеле косе.

б) Особа жуте / плаве косе

За квалификовање особа жуте косе широм говорног подручја забележена је придевска лексема *жуји*, -*а*, -*о* (1, 3, 5, 7, 9–11, 16, 19, 21, 25). Деминутивним придевским лексемама *жућес*, -*ија*, -*ио* (17) и *жујиљав*, -*а*,

⁸⁸ Исто значење потврђују и дијалекатски речници: Јовановић 2004: 635; Динић 2008: 800.

⁸⁹ В. I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

⁹⁰ Примарно значење придевске лексеме *смугрес*, -*ија*, -*ио* (17) јесте „који је претежно црне боје“ и углавном се односи на домаће животиње (Динић 2008: 773).

⁹¹ В. I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

⁹² В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

-о (26) изражава се умањен степен особине „који је донекле жут, жућкаст“. Квалитативним придевом *жуџи* мотивисани су и бројни називи којима се у великом броју пунктова именују мушкарац, жена или дете жуте косе: *жуџа* (1–8, 10, 13, 15–18, 21–22, 26), *жуџко* (16, 23), *жуџка* (10, 12), *жуџико* (3, 19, 25), *жуџика* (3, 10, 15, 17, 21, 23–25). Мању фреквентност имају називи који се примарно односе на неки други ентитет из човековог окружења, а секундарно се њима именује особа која поседује дату особину. Именичким лексемама *жуја* (11), *жујка* (4, 13, 18) примарно се именује кокошка жуте боје. Називи *жујарџи*, *жујарка* (7), *жујажка* (9, 12), *жујарче* (7) мотивисани су лексемом *жуџиџи*, с основним значењем „жуманце“.⁹³ Лексема *жујл* (24), *жуја* (6) забележене су само једном и не бележи их ниједан дијалекатски речник.⁹⁴

Сема изгледа која садржи информације о боји косе утицала је на упостављање квалитативног придева *џлав*, -а, -о⁹⁵ (25) и њиме мотивисаних именичких деривата *џлавча* (6, 14), *џлавка* (6, 14, 25), *џлавоџиња* (6).⁹⁶ Овако употребљен придев *џлав* користи се „као одредба отворености, бледоће боје, а не ње саме као такве“ (Ивић 1996: 2).⁹⁷

Метафорички назив *жуџур* (18) развио се на основу сличности боје човекове косе и боје тикве.

в) Особа риђе косе

Сема изгледа „који је риђе косе“ подстакла је развој бројних придевских и именичких лексема којима се описује и именује особа такве физич-

⁹³ Јовановић (2004: 398) лексему *жујажка* бележи у значењу „кокошка жуте боје“, а *жуџиџи* „жуманце“. Динић (2008: 188–189) лексему *жуја* / *жујка* / *жујја* дефинише као „овца која има смеђу вуну и име таквој овци“.

⁹⁴ В. I. 4. 3. *Особа жуџа џена*; I. 16. 3. б) *Човек жуџе браде*; I. 16. 4. б) *Човек жуџих бркова*; III. 2. 1. *Болесна особа*.

⁹⁵ В. I. 4. 1. *Особа свеџле џуџи*.

⁹⁶ На нашем дијалекатском терену постоји богат вокабулар назива животиња на основу боја њихове длаке, међу којима доминирају лексичке јединице којима се означава плава колористичка нијанса. Јовановић (2004: 536) лексему *џлавча* бележи као име вола. Динић (2008: 573) лексему *џлавка* дефинише као „кравка бледожуте боје и име таквој крави“, а *џлавча* као „во бледожуте боје и име таквом волу“. Постојећи вокабулар специфично „животињских“ боја у језику се често примењује и при квалификацији људи, што у одређеним ситуацијама може утицати на развој пејоративног значења (Ивић 1995: 42).

⁹⁷ Ослањајући се на истраживања М. Ивић (1995: 24), преносимо и њене закључке у вези са схватањем израза „бити плав“ у прототипском смислу: „коса врло светле (углавном жућкасте) нијансе, тен најнежнијег (беличасто-ружичастог) колорита, очи такође најсветлије могуће боје (плаве, зеленкасте, сивкасто-плаве)“. Речју, када се ради о коси, придевом *џлав* се означава жућкаст колорит, а када је у питању сам човек, истим придевом квалификује се светлина, тј. најотворенија нијанса „оних боја које су доступне коси, кожи и очима“ (Исто: 31).

ке особине. Док квалитативни придев *рици*, -а, -о (1–2, 4–8, 13–14) / *рић*, -а, -о (8, 12, 16–17, 22, 24) има широку заступљеност, дериват *рићес*, -ија, -ио (17) којим се означена особина исказује у мањем степену, забележен је само једном. Широм говорне зоне забележен је и именички дериват *рића* (5, 12, 15–16, 18, 20–21, 26) / *рица* (1, 6, 9–11, 13–14), док већи број деривата има ограничен територијални домет: *рићка* (24) / *рицка* (10), *рицина* (14) / *рићна* (15), *рицајка* (9) / *рићајка* (15), *рицовка* (11), *рићош* (20), *рићоша* (20, 24), *рићан* (23), *рићана* (23), *рића̀вко* (25).⁹⁸ У народном веровању црвенкасто колористичко својство има изражено демонско значење јер асоцира на ђавола и симболизује ватру и крв, што на језичком плану утиче на пејоративну и митолошку спецификацију забележених лексема (СМР 1970: 127–130).

Метафорички назив *лисџа* (5, 21) развио се на основу сличности између боје лисичје длаке и црвенкасте косе.

г) Особа црне косе

У неколико пунктова за исказивање својства тамне косе употребљава се квалитативни придев *црн*, -а, -о (5, 9, 12) / *црн*, -а, -о (25). Исто значење реализује се и употребом назива од њега изведених: *црнча* (3, 6), *црнка* (3–4, 11–14, 20, 23), *црнче* (3), *црња* (6, 9, 12–13, 20, 23–24), *црнац* (19). Тамна коса се обично налази у колористичком складу с бојом тена те се исте лексеме јављају и у овом домену.⁹⁹

Сема изгледа „који је тамне косе“ условила је развој и сложених квалитативних придева *црномљес*, -ија, -ио (1–2, 4, 11–14, 17, 19, 21) / *црномљес*, -ија, -ио (9, 15), с лексичком компонентом *црн* у првом делу. Према Скоковим речима, овај придев је изведен из синтагме „(čovjek) *crne masti* (боје) потоу суфикса -*jast*“ (Skok 1971: 277).¹⁰⁰

Семом изгледа у којој је садржана информација о боји косе која колористичком нијансом подсећа на боју која настаје при сагоревању успостављен је квалитативни придев *гарав*, -а, -о (9, 16, 19, 21) из кога је изведен именички дериват *гаравуша* (3, 12, 16, 21). Везивањем различитих именичких суфикса за редуковану придевску основу настали су и именички деривати *гарча* (8, 12, 21, 23, 26), *гарка*¹⁰¹ (23, 26), *гара* (8–9, 15, 21).¹⁰² У испитиваним говори-ма овакви називи су уобичајенији за именовање животиња, што потврђују и

⁹⁸ В. I. 16. 3. в) *Човек риће браде*; I. 16. 4. в) *Човек рићих бркова*.

⁹⁹ В. I. 4. 2. *Особа џамне џуџи*.

¹⁰⁰ Јовановић (2004: 670) лексему *црномљас*, -ија, -ио бележи у значењу „црномљаст“, а Динић (2008: 883) лексему *црномљес*, -ија, -ио у значењу „који је тамне боје коже“.

¹⁰¹ Вероватније је да је назив *гарка* настао моционом творбом.

¹⁰² В. I. 4. 2. *Особа џамне џуџи*.

речници.¹⁰³ Називи мотивисани придевом *гал*,¹⁰⁴ једнаке семантике као придев *гарав*, посведочени су у једном ТЛ пункту: *гаља*, *галька*, *гальче* (7). Њима се примарно именују животиње, за шта потврду налазимо у речницима.¹⁰⁵

У два пункта забележене су и сложенице настале од основа придева *гарав* и *гал*: *гавгаль* (7, 19), *гавгалька* (19), *гавгальче* (7).

Метафорички назив *гавран* (15), потврђен у једном СЗ пункту, условила је сема „тамна боја“.¹⁰⁶

Метафоричким путем развили су се и називи *Циганин* (18–19), *Циганка* (18), *Циганче* (6, 18), *Цига* (10) за именовање особа тамне косе.¹⁰⁷

У два СЗ пункта за квалификовање особе тамне косе забележили смо придев *убав*, *-а*, *-о* (20, 22).¹⁰⁸

I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје

Тематска подгрупа с доминантном семом „праменови различите боје“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема, којима се описује и именује особа с праменовима који се колоритом разликују од боје остале косе. Чланови унутар ових ЛСГ образују два синонимска реда. Први синонимски ред формирају придевске лексеме: *ли́сес*, *-џа*, *-џо* (1–2, 4, 6–7, 9–13, 16–18, 21–22, 26) / *ли́сас*, *-џа*, *-џо* (14, 19), *ли́сав*, *-а*, *-о* (3, 14); *цве́џас*, *-џа*, *-џо* (21) / *цве́џес*, *-џа*, *-џо* (15, 20); *ша́рѐн*, *-а*, *-о* (25); други синонимски ред састоји се од именичких лексема: *ли́са* (19), *ли́ско* (10, 15), *ли́ска* (15), *ли́сѐнка* (9); *цве́џко* (3, 15, 19–21, 23–24); *ша́рча* (23), *ша́рко*, *ша́рка* (20). Оваква физичка одлика носи извесна симболичка значења која асоцирају на демонску обележеност и имају натприродну конотацију.

¹⁰³ Динић (2008: 95) лексему *гаре* дефинише као „млада домаћа животиња (јагње, јаре или пас) црне длаке и име таквој животињи“, *гароша* је „црна овца и име таквој овци“, а *гарча* је „пас црне длаке и име таквом псу“. Јовановић (2004: 367) бележи једино лексему *гарча* у значењу „црни пас“.

¹⁰⁴ Према Скоковим (1971: 551) речима, придев *gao / gal* је искључиво „српскохрватски“ придев без рефлекса у другим словенским језицима. Његово примарно значење је „сп“, али се секундарно развија и „gadan, gnusan“. У изведеницама је нарочито заступљен у зоолошкој терминологији.

¹⁰⁵ Потврђене су следеће лексеме и њихова значења: *галька* „назив за црну кучку или овцу и име таквој животињи“, *гаља* „животиња црне длаке и име таквој животињи“, *гальес*, *-џа*, *-џо* „који је црне длаке или косе“, *гальил* „ован црне вуне и име таквом овну“ (Динић 2008: 94).

¹⁰⁶ В. I. 4. 2. *Особа џамне џуџи*.

¹⁰⁷ В. I. 4. 2. *Особа џамне џуџи*.

¹⁰⁸ Влаховић (1970: 66) говори о тамном колористичком својству као омиљеној антрополошкој особини на подручју источне Србије.

За описивање и именовање особа с праменовима косе различите боје највећу фреквентност бележе придевске и именичке лексеме с придевском основом *лис-* (општесловенски и прасловенски придев *lysъ, који данас постоји само у изведеном облику *лисасѣ* (Skok 1972: 307)). Према РСАНУ (1981: 470) примарно значење лексеме *лис / лиса* (настале поименичењем придева (Skok 1972: 307)) јесте „прамен длаке или косе који се издваја по боји, белега“. Придевски деривати с основом *лис-*: *лисес*, *-ѣа*, *-ѣо* (1–2, 4, 6–7, 10, 12–13, 16–18, 21–22, 26) / *лисас*, *-ѣа*, *-ѣо* (14, 19), *лисав*, *-а*, *-о* (3, 14) посведочени су широм говорне зоне,¹⁰⁹ док смо с овом основом забележили само неколико појединачних назива: *лиса* (19), *лиско* (10, 15), *лиска*¹¹⁰ (15), *лисѣнка* (9).¹¹¹

Сема изгледа „који је налик на цвет“ условила је развој придевске лексеме *цвѣѣѣас*, *-ѣа*, *-ѣо* (21) / *цвѣѣѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (15, 20). Механизмом синегдохе развија се назив *цвѣѣѣко*¹¹² (3, 15, 19–21, 23–24) за именовање мушких лица с белим праменом косе.¹¹³

Семом изгледа „који је неједнаке боје“ успостављен је квалитативни придев *шарѣн*, *-а*, *-о* (25). Иста сема била је доминантна и при настанку именичких деривата *шарча* (23), *шарко*, *шарка* (20).¹¹⁴

Разнобојност представља битно колоритно обележје митолошких бића. На митолошку димензију шареног при карактеризацији човека указује и Ј. Раденковић (2008: 342).

I. 2. 8. Особа високих зализака

Тематска подгрупа с доминантном семом „високи залисци“ обухвата ЛСГ придеских лексема и ЛСГ именичких лексема којима се описује и именује особа с високим залисцима на коси. ЛСГ придевских лексема чине: *голомѣлес*, *-ѣа*, *-ѣо* (7); *голомѣлес*, *-ѣа*, *-ѣо* (4); *ћѣлав*, *-а* (1, 5); *залисен*, *-а*,

¹⁰⁹ В. I. 7. 4. *Особа различѣѣѣих обрва*; I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*.

¹¹⁰ В. I. 2. 5. *Особа зализане косе*; I. 7. 4. *Особа различѣѣѣих обрва*.

¹¹¹ Динић (2008: 383) региструје само придевску лексему *лисес*, *-ѣа*, *-ѣо*.

¹¹² В. I. 6. 1. *Особа с младежом на лицу*.

¹¹³ Иако се лексеме с основом *цвѣѣѣ* могу довести у везу с именицом *боја* (рус. *цвѣѣѣ* = боја), конституисање лексичких јединица које смо ми забележили пре је мотивисано обликом него бојом. Овакво значење лексеме *цвѣѣѣас*, *-ѣа*, *-ѣо* / *цвѣѣѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* потврђују и Динић (2008: 876) и Рајковић Кожељац (2014: 602). Јовановић (2004: 667) лексему *цвѣѣѣа* бележи у значењу „крава или овца са пегом на челу и глави“, док Рајковић Кожељац (2014: 602) с основном *цвѣѣѣ* бележи називе *цвѣѣѣко* / *цвѣѣѣоња* „во са шаром на челу у виду цвета и име таквом волу“, *цвѣѣѣуља* 1. „жута крава са белим цветом на челу“, 2. „крава са белим челом“, 3. „овца са пегом на челу или глави“, *цвѣѣѣуша* „торба са шарама у виду цветова“.

¹¹⁴ В. I. 6. 1. *Особа с љегама на лицу*; I. 6. 4. *Особа рохава лица*; I. 7. 4. *Особа различѣѣѣих обрва*; I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*; I. 16. 2. *Особа реѣѣѣе браде / без браде*.

-о (8, 13) / *залишен*, -а, -о (20); *зализан*, -а, -о (19), а ЛСГ именичких лексема: *голочёлко* (15), *голочёлка* (15), *голочёлоња* (14); *зализанко* (10, 19); *лишко* (8, 20); *ћела* (1, 5), *ћелча* (1, 5, 16) / *келча* (14), *ћелавиштина* (5). У великом броју пунктова нисмо успели забележити ниједну лексему за описивање и именовање особе овакве телесне особине. С друге стране, забележене лексе-ме имају ограничену ареалну заступљеност, тј. највише њих посведочено је у само једном пункту те се овде може говорити само о релативној синонимији и широком спектру асоцијација које се у говорима сврљишког краја јављају у вези са семом изгледа „који је с високим залисцима“.

Високи залисци се најчешће поистовећују с ћелавошћу, што се на језичком нивоу исказује употребом придевске лексеми *ћелав*, -а, (1, 5) и именичких лексеми *ћела* (1, 5), *ћелча* (1, 5, 16) / *келча* (14), *ћелавиштина* (5).¹¹⁵

Сложено-суфиксална придевска твореница *голочёлес*, -иша, -ишо¹¹⁶ (4) састављена је од основа придева *го* и именице *чело* и деривирана суфиксом -ес (-аси), којим се остварује накнадно морфолошко уобличавање, али не и додатна спецификација у значењу. Истим синтагматским спојем мотивисани су и називи *голочёлко* (15), *голочёлка* (15), *голочёлоња* (14) за именовање особе с високим залисцима.¹¹⁷

По истом творбеном моделу настала је и сложено-суфиксална твореница *голомочёлес*, -иша, -ишо (7), успостављена семом изгледа „који је велика чела“.¹¹⁸

Физичка сличност која постоји између особа зализане косе и оних с високим залисцима утицала је на појаву лексеми *зализан*, -а, -о (19) и *зализанко* (10, 19) у оквиру оба домена.¹¹⁹ Разлика је уочљива једино на експресивном нивоу. Док се у тематској подгрупи *Особа зализане косе* развија пејоративно значење изазвано човековим односом према сопственом телу, значење истих лексеми у тематској подгрупи *Особа високих зализака* није пејоративно спецификовано јер се ради о природној (или стеченој) датости.

Лексема *лиса* са значењем „прамен длаке или косе који се издваја по боји, белега“ (РСАНУ 1981: 470) мотивисала је настанак бројних придевских и именичких деривата у домену *Особа високих зализака*. Иста мотивна лексема је и у називу за врсту кожне болести, у народу познате као *лиса* / *лиша* / *лишај* која се може манифестовати у виду љуспи и црвенила на лицу, а може захватити и космате делове главе и проузроковати ћелавост. Слич-

¹¹⁵ В. I. 2. 2. *Особа без косе*; I. 7. 2. *Особа рејких обрва* / *без обрва*.

¹¹⁶ В. I. 5. 1. *Особа висока чела*.

¹¹⁷ Од поменутих лексеми забележена је једино лексема *голочёлес*, -иша, -ишо у значењу „који је висока чела, који је ћелав“ (Динић 2008: 107).

¹¹⁸ В. I. 5. 1. *Особа висока чела*.

¹¹⁹ В. I. 2. 5. *Особа зализане косе*.

ност која се испољава на визуелном нивоу условила је повезивање и пренос квалификације и номинације на особу с високим залисцима, што потврђују придевске лексема *залішєн*, -а, -о (20), *залісен*, -а, -о (8, 13) и синегдохом успостављена именичка лексема *лішко* (8, 20).¹²⁰

I. 2. 9. Лоше ошишана особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „који је лоше ошишан“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *нарєйан*, -а, -о (1, 4, 8–10, 12–26) / *нарїан*, -а, -о (2–3, 5, 7); *наслїшєн*, -а, -о (3, 5); *осїрїжєн*, -а, -о (1, 3, 5–6, 9, 16, 21) и ЛСГ именичких лексема: *јарѣц* (7), *козà* (7); *овѣн* (20), *овцà* (20–21); *нарєйàнко* (18, 23, 25) / *нарїàнко* (3, 10, 13), *нарїча* (3), *нарєйòїшина* (16); *сїрїжàк* (7, 11), *сїрїжєља* (11, 23), којима се описује и именује лоше ошишана особа. Семантичкој спецификацији појединих лексема доприноси диференцијална сема „који је превише ошишан“. Међу забележеном грађом такве су придевске лексема: *гологлав*, -а, -о (9); *огўљєн*, -а, -о (1–2, 7, 10, 13, 15, 17–22, 24, 26); *олїшєн*, -а, -о (1, 3–6, 8, 11–12, 14, 21), и именичке: *гўљча*¹²¹ (23), *огўљєнко* (13, 20); *комїр* (18); *крàсїавица* (23); *љушїїмир* (23), *олїшєнко* (3), *солїшина* (25).

За квалификовање лоше ошишане особе забележени су облици трпног глаголског придева *нарєйан*, -а, -о (1, 4, 8–10, 12–26) / *нарїан*, -а, -о (2–3, 5, 7) употребљени с правом придевском функцијом. Ове изведенице мотивисане су глаголским обликом *реїа* са значењем „грубо стриже маказама некога, остављајући уочљиве неравнине“ (Динић 2008: 726), док су саме биле мотивне речи назива *нарєйàнко* (18, 23, 25), *нарїàнко* (3, 10, 13), *нарїча* (3), *нарєйòїшина* (16). Будући да се ради о квалификацији и номинацији на основу негативне особине, семантичке структуре свих забележених назива имају и пејоративну компоненту. Пејоративност вишег степена реализује се у називима *нарїча* (3) и *нарєйòїшина* (16).

По истом творбеном моделу развио се придев *осїрїжєн*, -а, -о (1, 3, 5–6, 9, 16, 21), мотивисан глаголом *сїрїжє* „скраћује маказама (косу, вуну), шиша“ (Динић 2008: 793). Исту мотивациону основу имају и пејоративни називи *сїрїжàк* (7, 11), *сїрїжєља* (11, 23). Будући да се радња глагола *сїрїжє* везује и за шишање стоке (коза и оваца), очекивани су метафорички називи *јарѣц*, *козà* (7); *овѣн* (20), *овцà* (20–21).

Семом изгледа подстакнут је развој творбено и семантички провидне придевске сложенице *гологлав*, -а, -о (9), посведочене у једном ТЛ пункту.

Синоними *огўљєн*, -а, -о (1–2, 7, 10, 13, 15, 17–22, 24, 26) и *олїшєн*, -а, -о (1, 3–6, 8, 11–12, 14, 21) мотивисани су глаголима *огуми*, *олїши* и фигуративно

¹²⁰ В. I. 7. 4. *Особа различїїих обрва.*

¹²¹ В. I. 7. 2. *Особа реїїких обрва / без обрва.*

означавају особу ошишану до коже. За именовање особе с таквом особином забележили смо синонимне пејоративне називе добијене по различитим творбеним моделима: *гљџа* (23), *огуљенко* (13, 20), *олујенко* (3), *солујина* (25) и жаргонску сложеницу *љушићмир* (23), насталу према антропонимском моделу, са синонимним глаголом *љушићи* у првом делу. У вези с овим лексемама су и појединачни метафорички називи *комџир* (18) и *крџавица* (23), дефинисани семом изгледа „који је огуљен, ољуштен (до коже)“.

У два ТЛ пункта забележена је лексема *наслућен*, -а, -о (3, 5), мотивисана глаголом *слући* у значењу „чини кога ружним“ (Динић 2008: 769).¹²² Поред семе која упућује на непријатан изглед, лексема *слући* садржи и сему која нијансира значење додатном митолошком компонентом. Митолошка димензија ове глаголске лексеме *наслућује* се и из значења потврђених у РМС: 1. „имати слутњу, предосећати да ће се догодити неко зло, несрећа“; 2. „инстинктивно осећати, наслућивати“; 3. „указивати на нешто (обично неповољно) у (блиској) будућности, предсказивати, наговештавати што“.¹²³

I. 2. 10. Особа неуредне косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „неуредна коса“ обухвата придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа неуредне косе. У оквиру ЛСГ придевских лексема су: *аљав*, -а, -о (5); *раскубен*, -а, -о (7); *чумав*, -а, -о (6, 11); *чуйав*, -а, -о (5); *ширџав*, -а, -о (20), а у оквиру ЛСГ именичких лексема су: *вештица* (3, 13, 26); *скубља* (7–8), *скубна* (7–8); *чума* (3, 11), *чумља* (6, 11), *чумара* (6); *чуйавко* (21), *ћуйавац* (8), *чуйља* (23), *чуйна* (23); *ширџка* (1, 3–4, 21), *ширџкна* (1–4, 9, 12–14, 16–22, 24–26), *ширџља* (1–3, 9, 12–14, 16–20, 22, 24–26).

Будући да се ради о квалификовању и именовању човека на основу његовог немарног односа према коси и личној хигијени, семска структура свих забележених придевских и именичких лексема одликује се поседовањем пејоративне семантичке компоненте.

Најширу ареалну заступљеност имају лексеме одређене семом „који је нечист“. Сужавањем перспективе с човека као целине на косу реализује се значење „који је нечисте косе“ исказано квалитативним придевским дериватом *ширџав*, -а, -о (20) и пејоративним називима *ширџка* (1, 3–4, 21), *ширџкна* (1–4, 9, 12–14, 16–22, 24–26), *ширџља* (1–3, 9, 12–14, 16–20, 22, 24–26). У једном ТЛ пункту забележена је лексема *аљав*, -а, -о (5) (: *аљав*, -а, -о „немаран, неуредан (у одећи или послу), рђаво спремљен, рђаво урађен“ (РМС

¹²² Јовановић (2004: 622) бележи облик трпног придева *слућан*, -џина, -џино у значењу „ружан, нагрђен“. Скок (1973: 289) говори о партиципу перфекта пасива *sluť* у значењу „који sluša“, док Вук (1818: 774) бележи лексему *слуша* „који на зло слути, ominator“.

¹²³ В. I. 4. 5. *Бледа особа*; I. 5. 2. *Особа ниска чела*; III. 1. 2. *Ружна особа*.

1990: 72)), која поред семе „који је нечист“, садржи и диференцијалне семе „који није леп, ружан“, „који је неуредан“ (Жугић 1997: 137, Динић 2008: 6).

Семантички еквиваленти *чујав*, -а, -о¹²⁴ (5) и *раскубен*, -а, -о (7), мотивисани синонимним глаголским речима *чуја* и *скубе*, подстакнути су семом изгледа и означавају особу рашчупане косе. За именовање особе с таквом телесном особином забележили смо пејоративне називе *ћујавац* (8), *чуја̀вко* (21), *чујља*, *чујна* (23); *ску̀бља*, *ску̀бна* (7–8).¹²⁵

Семом изгледа „који је неочешљан, разбарушен“ успостављени су придевска лексема *чу̀мав*, -а, -о (6, 11) и метафорички називи *чу̀ма* (3, 11), *чу̀мља* (6, 11), *чу̀мара* (6).¹²⁶ Будући да је основно значење лексеме *чума* болест куга, коју је народ персонификовао и доживљавао као жену која мори људе (СМР 1970: 317), забележене лексеме развијају специфичну семантику која се одликује митолошком нијансом.¹²⁷

У неколико пунктова за означавање женске особе дуге и неуредне косе употребљава се лексема *вѣшишца*¹²⁸ (3, 13, 26) с израженом митолошком димензијом, која у значењски потенцијал ове лексеме укључује и конотацију негативног, опасног, несреће (СМР 1970: 73–74).

I. 2. 11. Особа која има вашке

Тематска подгрупа с доминантном семом „који има вашке“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *вашѝв*, -а, -о (6, 7, 11, 14), *вѣшѝв*, -а, -о (2, 7–8, 10, 26) / *вашљив*, -а, -о (1, 5, 13, 17, 20, 23) и ЛСГ именичких лексема: *вѣшља* (2–4, 6–7, 9–12, 14–15, 18, 20, 22–23) / *вѣшља* (5, 16, 19), *вѣшко* (2, 7), *вѣшна* (2–4, 6–7, 9–12, 15, 18, 20–23, 26) / *вѣшина* (13, 16, 19), *вѣшљивко* (21–22, 26) / *вашљивко* (1, 8, 13–14, 16–17, 20, 23, 25), *вѣшљивка* (9, 21, 24) / *вашљивка* (5, 8, 14, 25), *вашљивче* (25), *вѣшљивац* (24), *вѣшљивча* (9), *вашљившишина* (1).

За именовање и квалификовање особа које имају вашке употребљавају се именички и придевски деривати мотивисани именицом *ваш*. Један број деривата изведен је директно из именичке основе – *вашѝв*, -а, -о (6, 7, 11, 14), *вѣшѝв*, -а, -о (2, 7–8, 10, 26) / *вашљив*, -а, -о (1, 5, 13, 17, 20, 23); *вѣшља* (2–4, 6–7, 9–12, 14–15, 18, 20, 22–23) / *вѣшља* (5, 16, 19), *вѣшко* (2, 7), *вѣшна* (2–4, 6–7, 9–12, 15, 18, 20–23, 26) / *вѣшина* (13, 16, 19), док други представљају другостепене деривате настале од основа изведених придева

¹²⁴ В. I. 11. 4. *Особа длакавих ушију*.

¹²⁵ В. I. 2. 3. *Особа дуге косе*.

¹²⁶ В. I. 4. 5. *Бледа особа*.

¹²⁷ Именичку лексему *чума* са значењем „женска особа рашчупане косе“ и придевску *чу̀мав*, -а, -о „неочешљан, разбарушен“ бележи Јовановић (2004: 677). Динић (2008: 897) потврђује лексему *чу̀мљав*, -а, -о у значењу „који је неочешљан, разбарушен“.

¹²⁸ В. I. 4. 5. *Бледа особа*.

– *вѣшљѣвко* (21–22, 26) / *вашљѣвко* (1, 8, 13–14, 16–17, 20, 23, 25), *вѣшљѣвка* (9, 21, 24) / *вашљѣвка* (5, 8, 14, 25), *вашљѣвче* (25), *вѣшљѣвац* (24), *вѣшљѣвча* (9), *вашљѣвѣшиѣина* (1). Вашљивост се доводи у везу с лошим хигијенским стандардом те су све лексеме у оквиру ове тематске подгрупе пејоративно спецификоване. Пејоративни суфикс *-шиѣина* код деривата *вашљѣвѣшиѣина* (1) подстиче пејоративност вишег степена, док суфикс *-че* називу *вашљѣвче* (25) даје хипокористично-пејоративну стилску нијансу.

I. 3. Тематска група лице

Тематска група с доминантном семом „лице“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу изгледа лица. У оквиру ове тематске групе издвајају се подгрупе *Особа широка лица* и *Особа уска лица*, којима су обухваћене придевске и именичке лексеме за квалификацију и номинацију особа на основу специфичне физиономије лица.

I. 3. 1. Особа широка лица

Тематска подгрупа с доминантном семом „широко лице“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бубрењаѣиѣ*, *-а*, *-о* (12), *бубрењаѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (12, 17), *бубурѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (4); *бѣлчес*, *-ѣа*, *-ѣо* (3); *ѣеѣљанес*, *-ѣа*, *-ѣо* (7–8); *ѣреѣњас*, *-ѣа*, *-ѣо* (1, 23, 26) / *ѣреѣњес*, *-ѣа*, *-ѣо* (6, 11), *ѣреѣњарес*, *-ѣа*, *-ѣо* (26); *широкоѣѣѣес*, *-ѣа*, *-ѣо* (16) и ЛСГ именичких лексема: *бубрењаѣк* (17), *бубрењаѣн*, *бубрењаѣна* (21), *бубурѣн*, *бубурѣна* (21); *ѣеѣљан* (10), *ѣеѣљанка* (7, 10, 14); *ѣреѣњаѣр* (1, 19, 24), *ѣреѣњаѣрка* (1, 19).¹²⁹

Ширину лица у једном броју пунктова повезују с надувеношћу, бубрењем, те се особе оваква изгледа квалификују придевским дериватима *бубрењаѣиѣ*, *-а*, *-о* (12), *бубрењаѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (12, 17), *бубурѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (4). Истом семом изгледа подстакнути су и називи *бубрењаѣк* (17), *бубрењаѣн* (21), *бубрењаѣна* (21), *бубурѣн* (21), *бубурѣна* (21).¹³⁰

Сема изгледа била је доминантна при метафоричком повезивању особа широка лица и разних ентитета из њиховог окружења. Тако је лексема *ѣеѣјаница* „комад, расцепаног дрвета“ мотивисала развој именичких деривата *ѣеѣљан* (10), *ѣеѣљанка* (7, 10, 14) и придевског деривата *ѣеѣљанес*, *-ѣа*, *-ѣо*¹³¹ (7–8); док је лексема *ѣреѣња* „земљани суд за печење хлеба“ мотиви-

¹²⁹ В. I. 10. 1. *Особа дебелѣх образа*.

¹³⁰ Мотивну лексему придевских деривата *бубрењаѣиѣ*, *-а*, *-о* (12), *бубрењаѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (12, 17) представља глагол *бубрее* у значењу „бубри, дује се, надима се“, док је блискозначни глагол *бубури* мотивисао настанак деривата *бубурѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (4), *бубурѣн*, *бубурѣна* (21).

¹³¹ В. I. 1. 2. *Особа ѣеѣврѣјасѣѣе главе*; I. 10. 1. *Особа дебелѣх образа*; I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*.

сала именичке деривате *цреїњър* (1, 19, 24), *цреїњърка* (1, 19) и придевске *цреїњас*, *-їа*, *-їо* (1, 23, 26) / *цреїњес*, *-їа*, *-їо*¹³² (6, 11), *цреїњарес*, *-їа*, *-їо* (26). Исте лексеме забележене су и у домену „глава“.¹³³

Сема изгледа „који је широка лица“ условила је развој семантички прозирне сложене придевске лексеме *широколицес*, *-їа*, *-їо* (16), какву смо забележили у само једном СЗ пункту.

У говорима сврљишког краја лексема *булча* се примарно употребљава као општи назив за вола. Фигуративно, користи се за именовање глупа и јака човека (Динић 2008: 51), при чему се развија пејоративно значење. Тако и придевска лексема *булчес*, *-їа*, *-їо* (3), забележена у једном ТЛ пункту, с метафоричком употребом за квалификовање особе широка лица има пејоративно значење.

I. 3. 2. Особа уска лица

Тематска подгрупа с доминантном семом „уско лице“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *длгообрáзес*, *-їа*, *-їо* (7) / *дљгообрáзес*, *-їа*, *-їо* (21) / *длгобрáзес*, *-їа*, *-їо* (2, 4–5) / *дугобрáзес*, *-їа*, *-їо* (3, 13, 24); *дугуљáс*, *-їа*, *-їо* (22, 25); *кошїурљáв*, *-а*, *-о* (8); *сїѐчен*, *-а*, *-о* (11); *шїљ*, *-á*, *-ó* (15), *шїљáїи*, *-а*, *-о* (15), *шїљáс*, *-їа*, *-їо* (14), *шїљáв*, *-а*, *-о* (1, 10), *шїљáкáв*, *-а*, *-о* (12) и ЛСГ именичких лексема: *кошїѐљá* (6); *шїљá* (10, 18–19), *шїљко* (1, 15–16, 23, 26), *шїљка* (16, 18, 23, 26).

Различите семе изгледа условиле су повезивање оваква изгледа лица с дужином образа, неухрањеношћу, шиљатошћу и сл. те у оквиру тематске подгрупе *Особа уска лица* не постоји ниједна лексема која се употребљава само у овом домену.

У два СЗ пункта уско лице се повезује с прекомерном дужином па се особе оваква изгледа квалификују придевом *дугуљáс*, *-їа*, *-їо* (22, 25).

Сема изгледа била је доминантна при повезивању уска лица с дужином образа, што је на језичком плану резултирало конституисањем сложених придева *длгообрáзес*, *-їа*, *-їо* (7) / *дљгообрáзес*, *-їа*, *-їо* (21) / *длгобрáзес*, *-їа*, *-їо* (2, 4–5) / *дугобрáзес*, *-їа*, *-їо* (3, 13, 24).

У више пунктова широм говорне зоне уско лице повезује се са шиљатошћу, па се особе квалификују придевима *шїљ*, *-á*, *-ó* (15), *шїљáїи*, *-а*, *-о* (15), *шїљáс*, *-їа*, *-їо* (14), *шїљáв*, *-а*, *-о* (1, 10), *шїљáкáв*, *-а*, *-о* (12). За именовање особа овакве телесне особине у употреби су и једнако мотивисани називи: *шїљá* (10, 18–19), *шїљко* (1, 15–16, 23, 26), *шїљка* (16, 18, 23, 26).¹³⁴

¹³² В. I. 1. 2. *Особа чеївртїасїе главе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

¹³³ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*, I. 1. 2. *Особа чеївртїасїе главе*, I. 1. 3. *Особа округле главе*.

¹³⁴ В. I. 1. 4. *Особа шїїцасїе главе*; II. 12. 1. *Особа їанка сїрука*.

ча (3, 6–7, 9, 11–12, 14, 19–20, 23, 25–26), *бѣлка* (1, 3, 6–7, 9–13, 15–16, 19–20, 26), *бѣлче* (9, 13), *бѣлава* (21, 24–25), *бѣлуна* (14), *бѣлача* (6), *бѣличко* (10, 24), *бѣличка* (1, 10), *бѣљузан* (4, 6–7), *бѣљузана* (6–7, 21), *бѣљузанче* (7), *бѣља* (6, 13, 16, 21), *бѣљша* (6).¹³⁸

Лексичка компонента *бео* представља и први део придевске сложенице *беломујес*, *-ѿа*, *-ѿо* (4–5, 7, 18, 23) и именичких *беломуја* (7, 15, 18–19), *беломујча* (1–2, 7, 19), *беломујка* (18), *беломујче* (7).¹³⁹

Мотивација заснована на боји тена најнежнијег (беличасто-ружичастиг) колорита (Ивић 1995: 24, 31) условила је развој придевске лексеме *ѿлав*, *-а*, *-о* (25) и именичке *ѿлавка* (11).¹⁴⁰

Метафорички назив *сирења̀вко* (23), посведочен у само једном СЗ пункту, подстакла је боја тена која је слична боји сира.

I. 4. 2. Особа тамне пути

Тематска подгрупа с доминантном семом „тамна пут“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *г̀рав*, *-а*, *-о* (3, 8, 14–15, 17, 24–25); *ц̀рн*, *-а*, *-о* (6, 11–12, 16, 19, 22); *ц̀рномѣ̀ес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1–2, 7, 12, 17, 21–22) / *ц̀рномѣ̀ес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1–2, 4–5, 8) / *ц̀рномѣ̀ас*, *-ѿа*, *-ѿо* (6) и ЛСГ именичких лексема: *А̀рѿ* (3); *г̀рча* (3, 9, 14, 17, 21), *г̀рка* (26), *г̀ра* (9), *г̀равка* (3), *г̀равуша* (6, 14); *г̀раган* (18–19, 23), *г̀раганка* (18); *г̀рван* (18); *Ц̀ига* (10–11, 18), *Ц̀иганин* (15, 21, 23, 26), *Ц̀иганка* (10, 15); *ц̀рња* (6, 13, 16, 23), *ц̀рнац* (20), *ц̀рка* (6, 12–13, 16, 20), *ц̀рче* (3), којима се описују и именују особе такве доминантне особине.

За квалификовање људи тамне косе широм ареала забележен је придев *ц̀рн*, *-а*, *-о* (6, 11–12, 16, 19, 22). Како у књижевном језику тако и у народним говорима, овај придев се истовремено употребљава при детерминацији људи загасите боје коже и тамне косе.¹⁴¹ Широм говорног подручја забележени су и бројни називи изведени од придева са значењем „ц̀рн“: *ц̀рња* (6, 13, 16, 23), *ц̀рнац* (20), *ц̀рка* (6, 12–13, 16, 20), *ц̀рче* (3).

Придевску лексему *ц̀рн* распознајемо и у првом делу сложених квалитативних придева *ц̀рномѣ̀ес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1–2, 7, 12, 17, 21–22) / *ц̀рномѣ̀ес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1–2, 4–5, 8) / *ц̀рномѣ̀ас*, *-ѿа*, *-ѿо* (6). Мотивисаност бојом резултирала је појавом истих лексема у домену „особа тамне косе“.¹⁴²

¹³⁸ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа ц̀рнородно свеѿле косе*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих ц̀ррејавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

¹³⁹ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа ц̀рнородно свеѿле косе*, као и: I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 4. 1. *Особа свеѿле ѿуѿи*; I. 8. 2. *Особа белих ц̀ррејавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

¹⁴⁰ В. I. 2. 6. б) *Особа жуѿе / ѿлаве косе*.

¹⁴¹ В. I. 2. 6. г) *Особа ц̀рне косе*.

¹⁴² В. I. 2. 6. г) *Особа ц̀рне косе*.

Семантичка мотивација придевске лексеме *g̃arav*, -a, -o (3, 8, 14–15, 17, 24–25) и именичких *g̃arча* (3, 9, 14, 17, 21), *g̃арка* (26), *g̃ара* (9), *g̃аравка* (3), *g̃аравуша* (6, 14), *g̃араг̃ан* (18–19, 23) / *g̃араг̃анка* (18), употребљених за описивање и именовање особа тамна тена, заснована је на семи изгледа „који је црн, таман, попут гара“. Иста сема изгледа условила је развој истих лексема у домену „особа тамне косе“.¹⁴³

Сема изгледа која се односи на тамну боју коже условила је развој бројних метафоричких назива.

Метафоричким путем, заснованим на уверењима говорне заједнице о одликама одређених народа, развили су се и називи *Ци́га* (10–11, 18), *Ци́ганин* (15, 21, 23, 26), *Ци́ганка* (10, 15)¹⁴⁴, потврђени на целом говорном подручју, и назив *Ар̃а̃й* (3), забележен у једном ТЛ пункту.

У једном СЗ пункту забележена је зоометафора *g̃арван* (15).¹⁴⁵

I. 4. 3. Особа жута тена

Тематска подгрупа с доминантном семом „жут тен“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *жу̃й̃и̃*, -а̃, -о̃ (1–2, 5–6, 17) / *жу̃й̃и̃*, -a, -o (25) и ЛСГ именичких лексема: *вошч̃ар* (26); *жу̃ћа* (1, 6, 9–10, 15–16, 18, 21, 23, 25), *жу̃ја* (6), *жл̃и̃ја̃ј̃ћа* (6) / *жу̃й̃ја̃ј̃ка* (9, 15, 17), *жу̃й̃ар̃џ̃* (14), *жу̃й̃ико* (20–21, 23), *жу̃й̃ика* (14, 16, 20, 24–25), *жу̃й̃и̃о̃ња* (19), *жу̃й̃л* (24); *и̃й̃к̃ва* (2).

Сема која се односи на боју коже условила је развој квалитативног придева *жу̃й̃и̃*, -а̃, -о̃ (1–2, 5–6, 17) / *жу̃й̃и̃*, -a, -o (25) посведоченог на целом говорном подручју. На широком ареалу потврђен је њиме мотивисан именички дериват *жу̃ћа* (1, 6, 9–10, 15–16, 18, 21, 23, 25), док се у мањем броју пунктова јављају деривати *жу̃й̃ико* (20–21, 23), *жу̃й̃ика* (14, 16, 20, 24–25), *жу̃й̃ја̃ј̃ка* (9, 15, 17). С истом мотивационом основом су и деривати с по једном потврдом: *жу̃ја* (6), *жл̃и̃ја̃ј̃ћа* (6), *жу̃й̃ар̃џ̃* (14), *жу̃й̃и̃о̃ња* (19), *жу̃й̃л* (24). Да је реализацији оваква значења, поред семе изгледа која се односи на боју, допринела и сема којом се упућује на здравствено стање, потврђује и реченична конструкција „жут̃о како д̃у̃ња – приш̃л̃ му д̃ѣн“ (2, 7, 15).¹⁴⁶

Бојом тена подстакнути су и метафорички називи *вошч̃ар* (26) (: *восак*) и *и̃й̃к̃ва* (2).¹⁴⁷

¹⁴³ В. I. 2. 6. г) *Особа црне косе.*

¹⁴⁴ В. I. 2. 6. г) *Особа црне косе.*

¹⁴⁵ В. I. 2. 6. г) *Особа црне косе.*

¹⁴⁶ В. I. 2. 6. б) *Особа жу̃й̃и̃е / и̃лаве косе*, I. 16. 3. б) *Човек жу̃й̃и̃е браде*; I. 16. 4. б) *Човек жу̃й̃и̃х бркова*; III. 2. 1. *Болесна особа.*

¹⁴⁷ В. I. 1. 3. *Особа округле главе.*

I. 4. 4. Бледа особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „блед тен“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *аловиџи*, -а, -о (9)¹⁴⁸; *блѣд*, -а, -о (2, 5–8, 12, 14, 16–17, 22), *бледуња̀в*, -а, -о (9, 13–14, 17, 19, 21); *бледоли́к*, -а, -о (6), *бледоли́кас*, -џа, -џо (6, 11); *вѣџи*, -а, -о (21, 26); *иња̀в*, -а, -о (3); *исциврѣл*, -а, -о (18)¹⁴⁹; *ишчамрѣл*, -а, -о (21, 26)¹⁵⁰; *слѣџан*, -џина, -џино (25)¹⁵¹ и ЛСГ именичких лексема: *блѣдља* (24), *бледуња̀вко* (14, 21); *вѣшџица* (1, 3–5, 9–10, 14–17, 20, 22–23, 26); *воденича̀р* (23); *мрџива̀вџ* (1–2, 17, 22), *мрџива̀к* (12); *о̀сења* (6, 11, 21, 23–24)¹⁵², *џенџ* (23); *чџма* (3). Иако је несумњиво да при конституисању ових придевских и именичких лексема кључну улогу има сема која се односи на боју, спецификацији њихових значења доприноси сема која носи информацију о лошем здравственом стању.¹⁵³

Квалитативни придев *блѣд*, -а, -о (2, 5–8, 12, 14, 16–17, 22) забележен је у више пунктова широм говорног подручја за описивање „неповољног физиолошког или психолошког стања онога о чијој кожи је реч“ (Ивић 1995: 39). Велику употребу има и њиме мотивисан дериват *бледуња̀в*, -а, -о (9, 13–14, 17, 19, 21), којим се доминантна телесна особина исказује у мањем степену – „који је помало блед“. Придевом *блед* мотивисан је и назив *блѣдља* (24), док мотивну основу назива *бледуња̀вко* (14, 21) представља придев *бледуња̀в*.

Придевску лексему *блед* препознајемо и у првом делу сложених придева *бледоли́к*, -а, -о (6), *бледоли́кас*, -џа, -џо (6, 11) с основом именице *лик* у другом делу.

Сема изгледа „који је као присут ињем“ мотивисала је настанак придевске лексеме *иња̀в*, -а, -о (3), потврђене у једном ГЛ пункту. Дијалекатски речници не потврђују овакво значење.¹⁵⁴

Сема изгледа која се односи на старост, истрошеност и лоше здравствено стање које се, између осталог, манифестује бледилом лица, условила је развој придевске лексеме *вѣџи*, -а, -о (21, 26).¹⁵⁵ Примарно значење придева

¹⁴⁸ В. II. 2. 2. *Особа са шесџи џрсџиџу*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; II. 6. 2. *Човек широких рамена*.

¹⁴⁹ В. I. 18. 1. *Особа џанка враџа*.

¹⁵⁰ В. III. 2. 1. *Болесна особа*.

¹⁵¹ В. I. 2. 9. *Лоше ошишана особа*; I. 5. 2. *Особа ниска чела*; III. 1. 2. *Руџна особа*.

¹⁵² В. I. 8. 1. *Особа без џреџавица*.

¹⁵³ Потврду томе налазимо у реченичној конструкцији „погледа̀л по̀па у бра̀ду“, забележеној широм говорног подручја.

¹⁵⁴ Ову лексему бележи још Динић (2008: 291) са значењима „1. по коме се нахвато̀ло иње“ и „који има седу косу“.

¹⁵⁵ В. III. 2. 1. *Болесна особа*.

вeй̄и, -а, -о, потврђено у РСАНУ (1962: 549), јесте „стар, матор; давнашњи, древни“, али се секундарно развија и значење „испијен, блед“.¹⁵⁶

За описивање особе телесно ослабиле од старости и болести, што се одражава и на губитак природног руменила и свежине на лицу, употребљавају се радни глаголски придеви *исциврѝл*, -а, -о¹⁵⁷ (18) и *ишчамрѝл*, -а, -о¹⁵⁸ (21, 26). Митолошка семантичка спецификованост у вези је с потенцијалном семом у којој је садржана информација о дејству „злих сила“.

Метафорички назив *воденичар* (23), забележен у једном СЗ пункту, условила је сема „чије је лице бело као посуто брашном“.

Недостатак природног руменила и свежине, болест и испијеност утицали су и на развој метафоричких назива с надреалном, често демонском димензијом. Особа оваква изгледа изазива непријатан утисак, па чак и страх, те је зато повезују с покојницима – *мрѝавѝц* (1–2, 17, 22)¹⁵⁹, *мрѝвак* (12) и оностраним демонским бићима – *вѝшѝица*¹⁶⁰ (1, 3–5, 9–10, 14–17, 20, 22–23, 26); *осења* (6, 11, 21, 23–24)¹⁶¹, *ѝенѝц*¹⁶² (23); *чѝума* (3)¹⁶³. За метафоричко квалификовање оваквог телесног својства човека употребљавају се и придеви с митолошком димензијом *аловиѝи*, -а, -о¹⁶⁴ (9) и *слѝѝан*, -ѝина, -ѝино¹⁶⁵ (25). Већина забележених лексема јавља се и у домену коса.¹⁶⁶

¹⁵⁶ Оба значења региструје и Динић (2008: 65). Јовановић (2004: 357) бележи само значење „нешто што није свеже, што је изветрело, што нема укуса“.

¹⁵⁷ Јовановић (2004: 433) глаголску лексему *исциври* дефинише као „ослаби, смрша“, док Динић (2008: 306) наводи нешто шире значење – „телесно ослаби, *ѝосѝане блед* и и такоређи прозрачан“ (истицање наше).

¹⁵⁸ Динић (2008: 885) глаголску лексему *чамрее* дефинише у значењу „копни, нестаје“. Слично значење потврђује и RЈAZU у вези с лексемом *ѝата* (1880–1882: 885) „и zlu biti, ѝамити, ишѝезавати“. Скок (1971: 292) лексему *ѝат* бележи као „bolest zadana od вјеѝtica“.

¹⁵⁹ В. I. 4. 5. *Особа модра ѝена*; III. 2. 1. *Болесна особа*.

¹⁶⁰ В. I. 2. 10. *Особа неуредне косе*.

¹⁶¹ *Осења* или *омаја* је биће из српског фолклора које има способност да омађија, зачара, помрачи ум (Динић 2008: 535, Рајковић Кожељац 2014: 357). У *Словенској митологији* (2001: 447–448) овим називом означава се „митолошко биће, дух који на путу страши људе“. РМС (1990: 203) лексеме *осен / осена* бележи у значењу „сен, сенка; слаб траг светлости, одсјај, одблесак“, с тим да нијансирању значења доприноси извесна мистична компонента.

¹⁶² СМР (1970: 195) региструје једино митологему *ѝенац* у значењу „синоним вампира (вукодлак)“. Динић (2008: 535) лексеме *осења* и *ѝенѝц* дефинише као синониме са значењем „вампир, вукодлак“.

¹⁶³ В. I. 2. 10. *Особа неуредне косе*

¹⁶⁴ Лексема *ала* преузета је из турског језика у изворном значењу „mitološko ѝudovište srodno aždahi, змају“ (Škaljić 1966: 81). Према народном предању аловити људи су бледи, сухи, беле браде и дугих ноктију, одликују се необично великом снагом и издржљивошћу (СМР 1970: 11–12).

¹⁶⁵ В. I. 2. 10. *Особа неуредне косе*

¹⁶⁶ В. I. 2. *Темајска грѝја коса*.

I. 4. 5. Особа модра тена

Тематска подгрупа с доминантном семом „модар тен“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *модар*, *-дра*, *-дрò* (1–2, 12, 23) / *модър*, *-дра*, *-дро* (20, 26), *йомодрел*, *-а*, *-о* (5–7, 9, 17, 19); *мòлав*, *-а*, *-о* (7) и ЛСГ именичких лексема: *модрељан* (14, 16, 18, 21, 24) / *модруљан* (6, 15), *модрељана* (14, 16, 21, 24) / *модруљана* (6, 15), *модричко* (12, 17), *модричка* (12); *мршавџ* (5, 10); *чивийи* (2, 8, 20–21).

За означавање неповољног колористичког својства човекова тена које је последица лошег здравственог стања широм ареала употребљава се квалитативни придев *модар*, *-дра*, *-дрò* (1–2, 12, 23) / *модър*, *-дра*, *-дро* (20, 26), *йомодрел*, *-а*, *-о* (5–7, 9, 17, 19). Особина исказана придевом *модар* садржана је и у именичким дериватима *модричко* (12, 17), *модричка* (12), као и дериватима *модрељан* (14, 16, 18, 21, 24) / *модруљан* (6, 15), *модрељана* (14, 16, 21, 24) / *модруљана* (6, 15), с придевом *модрељав*, *-а*, *-о* / *модруљав*, *-а*, *-о* у творбеној основи, у значењу „који је плавкаст“ (Динић 2008: 417).¹⁶⁷ Оваква боја, сем асоцијације на болест, укључује и конотацију негативног и асоцира на мртвачку боју тена, што је у два ТЛ пункта условило настанак назива *мршавџ* (5, 10).¹⁶⁸

С метафоричком употребом забележен је квалитативни придев *мòлав*, *-а*, *-о* (7), мотивисан бојом буђи (: *молá* „буђ, плесан“ (Рајковић Кожељац 2014: 279)).

Називом за боју праха употребљаваног при бојењу пређе у загасито плаво мотивисан је метафорички назив *чивийи* (2, 8, 20–21) за именовање особе модра лица.

I. 5. Тематска група чело

Тематска група с доминантном семом „чело“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа чела. Сема изгледа која се односи на величину чела које је веће / мање од нормалног утицала је на издвајање двеју тематских подгрупа: *Особа висока чела* и *Особа ниска чела*, док је сема која носи информацију о избораности чела условила развој тематске подгрупе *Особа изборана / намршијена чела*.

I. 5. 1. Особа висока чела

Тематска подгрупа с доминантном семом „високо чело“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *високочелес*, *-ша*, *-шо* (8, 16, 21); *големочелес*, *-ша*, *-шо*

¹⁶⁷ В. I. 9. 5. б) *Особа њлавих очију*.

¹⁶⁸ В. I. 4. 5. *Бледа особа*; III. 2. 1. *Болесна особа*.

(1, 8); *ĩљочас*, *-ĩша*, *-ĩшо* (5), *челáĩш*, *-а*, *-о* (20), *чѣљас*, *-ĩша*, *-ĩшо* (13); *широкочѣлес*, *-ĩша*, *-ĩшо* (4, 7) и ЛСГ именичких лексема: *бўлча* (6, 11); *големочѣлко* (5), *големочѣлоња* (9); *голочѣлко*, *голочѣлка* (15, 20); *гувнар* (10); *ĩчѣнка* (10), *ĩчѣнкар* (10); *ĩлочáјко* (3), *ĩлочáк* (3); *црѣйњас*, *-ĩша*, *-ĩшо* (26); *чѣља* (13), *чѣлча* (23, 25), *челѣнко* (3, 14, 25), *челѣнка* (14, 25); *чуĩшурáн*, *чуĩшурáна* (22) којима се квалификује и номинује особа овакве доминантне телесне особине. Будући да се високо чело повезује с интелигенцијом, очекивано је да лексема за квалификацију и номинацију особа оваква изгледа садрже афирмативну семантичку компоненту. Међутим, велики број забележених пејоратива сведочи о нешто другачијим естетским критеријумима у народној свести руралне средине, каква је и ова обухваћена нашим истраживањем.

Са соматизмом *чело* као мотивном речју забележени су придевски деривати *челáĩш*, *-а*, *-о* (20), *чѣљас*, *-ĩша*, *-ĩшо* (13). Посредством суфикса *-аĩш* истиче се карактеристична појединост особе – поседовање велика чела, док се везивањем суфикса *-ас* дата особина испољава у нешто мањој мери. Овим соматизмом мотивисани су и пејоративни називи *чѣља*¹⁶⁹ (13), *чѣлча* (23, 25), *челѣнко* (3, 14, 25), *челѣнка* (14, 25).

Сема изгледа која носи информацију о прекомерној величини чела омогућила је успостављање сложених придевских лексема *високочѣлес*, *-ĩша*, *-ĩшо* (8, 16, 21); *големочѣлес*, *-ĩша*, *-ĩшо*¹⁷⁰ (1, 7–8); *широкочѣлес*, *-ĩша*, *-ĩшо* (4, 7) с основом именице *чело* у другом делу. Исту мотивацију имају и сложене именичке лексема *големочѣлко* (5), *големочѣлоња* (9) за именовање мушкараца с таквом доминантном телесном особином.

У два СЗ пункта забележени су називи *голочѣлко* (15, 20), *голочѣлка* (15, 20).¹⁷¹ Несумњиво је да је кључну улогу при конституисању ових назива, сем семе изгледа која се односи на величину чела, имала и сема „коме коса не покрива чело“.

Назив *бўлча* (6, 11), забележен у два ТЛ пункта за именовање човека велика чела, првенствено се употребљава као општи назив за вола (Динић 2008: 51), што условљава развој пејоративног значења.¹⁷²

Сема изгледа (величине и облика) подстакла је развој придевске лексема *ĩљочас*, *-ĩша*, *-ĩшо* (5) и метафоричких назива *ĩлочáјко* (3), *ĩлочáк* (3). По истом принципу развиле су се и придевска лексема *црѣйњас*, *-ĩша*, *-ĩшо*¹⁷³ (26) и

¹⁶⁹ В. I. 15. 1. *Особа иштурене вилице (горње / доње).*

¹⁷⁰ В. I. 2. 8. *Особа високих зализака.*

¹⁷¹ В. I. 2. 8. *Особа високих зализака.*

¹⁷² Исто значење потврђује и Јовановић (2004: 353).

¹⁷³ В. I. 1. 2. *Особа чейврїасїе главе*; I. 3. 1. *Особа широка лица*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа.*

именичке *йечѣнка*¹⁷⁴ (10), *йечѣнкар* (10); *чуїѣуран*, *чуїѣурана*¹⁷⁵ (22). Све ове лексеме забележене су и у другим доменима при квалификовању и именовању особа на основу различитих негативних телесних карактеристика.¹⁷⁶

Метафорички назив *гувнар* (10) забележен је у једном ТЛ пункту. Сема изгледа која носи информацију о прекомерној величини била је доминантна при метафоричком повезивању лексема *гувно*¹⁷⁷ у значењу „заравњено, утабано земљиште на коме се врше жито“ (РСАНУ 1965: 733) са значењем „велико чело“. Међутим, семантички спектар лексеме *гувно* јесте шири и задира у сферу митолошког и надреалног. „Гувно је једно од места на којима, по народном веровању, радо баве демони, посебно зли, и то најчешће вештице“ (СМР 1970: 111), те ремете место које је основа човековог преживљавања. Будући да не располажемо тачном информацијом о прецизној семантичкој диференцијацији лексеме *гувнар* (10) у домену афирмативно / пејоративно, овакав назив можемо третирати двојачко: назив *гувнар* (10) може бити пејоратив јер се особа оваква изгледа повезује с демонима, али може бити и афирмативан уколико се оваквом метафоричком интерпретацијом означава особа која својој породици обезбеђује хлеб и преживљавање.

I. 5. 2. Особа ниска чела

Тематска подгрупа с доминантном семом „ниско чело“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *малочѣлес*, *-їа*, *-їо* (8); *нискочѣлес*, *-їа*, *-їо* (7, 21, 24); *слўїан*, *-їна*, *-їно* (25) и ЛСГ именичких лексема *країкочѣлац*, *країкочѣлка* (20); *мајмун* (10, 26), *мајмунка* (26), *мајмуница* (10). У највећем броју пунктова нисмо забележили ниједну лексему за квалификовање и именовање особа с оваквом телесном особином.

Сема изгледа којом се дефинише мала величина условила је развој сложених придевских лексема *малочѣлес*, *-їа*, *-їо* (8); *нискочѣлес*, *-їа*, *-їо* (7, 21, 24) с основом придева *мало* / *ниско* у првом делу и основом именице *чело* у другом сложеничком делу. Све придевске лексеме деривирани су суфиксом *-ес* / *-ас*, чијим се посредством израженост особине исказује у мањем степену. По истом творбеном моделу развила се сложена именичка лексема *країкочѣлац* (20) и њен женски корелатив *країкочѣлка* (20).

¹⁷⁴ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 2. 2. *Особа без косе*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

¹⁷⁵ В. V. I. 1. 1. *Особа велике главе*; I. 1. 3. *Особа округле главе*.

¹⁷⁶ В. I. 1. *Темаїска груїа глава*.

¹⁷⁷ У истом значењу лексему *гувно* / *гумно* бележе Јовановић (2004: 375) и Динић (2008: 121).

Пејоративна зоометафора *мајмун* (10, 26) потврђена је у једном ТЛ и једном СЗ пункту. Напоредо с њом развијају се и женски корелативи *мајмунка* (26), *мајмуница* (10).¹⁷⁸

У једном СЗ пункту забележили смо лексему *слуџиан*, *-џина*, *-џино* (25), која, осим што носи информацију о непријатном естетском изгледу (што се закључује из значења глагола *слуџи* „чини кога ружним“ (Динић 2008: 769)), садржи и додатну митолошку значењску компоненту. Иста лексема јавља се у другим доменима за квалификовање негативних особености јединке.¹⁷⁹

I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела

Тематска подгрупа с доминантном семом „изборано / намрштено чело“ садржи ЛСГ придевских лексема: *брчкав*, *-а* (1, 12–13), *збрчкан*, *-а* (4–6, 8, 11–14, 20, 22–23), *набрчкан*, *-а* (9, 17, 19, 21, 24–26); *мргудан*, *-дна*, *-дно* (2, 7); *нађурен*, *-а*, *-о* (16); *смрџиен*, *-а*, *-о* (15); *сџунџил*, *-а*, *-о* (26) и ЛСГ именичких лексема: *баксуз* (1–3, 5, 7, 13–14, 16, 20, 22–24, 26), *баксузана* (2, 7), *баксуџиња* (5, 13) / *баксуџиња* (16); *брчкољ* (9–10, 23), *брчкољћа* (10) / *брчкољка* (9–10); *зловремац* (6, 17); *мргуд* (2–3, 7, 9–10, 18, 20–21, 26), *мрџиољак* (12); *набрчкојина* (2), *набрчкоја* (21); *ојанак* (20) / *ојџнак* (21). Међу забележеним лексемама успоставља се извесна семантичка диференцијација јер је некима од њих својствена конотација старости, док се другима означава особа наборане коже на челу која настаје услед намрштености као последице негативног емотивног стања.

Сема изгледа која носи информацију о набораности, згужваности коже на челу, условила је развој придевске лексема – *брчкав*, *-а* (1, 12–13). С истим мотивним глаголом *брчка*, у значењу „прави наборе на лицу“ (Динић 2004: 47), у три пункта потврђен је пејоративни назив *брчкољ*¹⁸⁰ (9–10, 23), који у два пункта прати и женски корелатив *брчкољћа* (10) / *брчкољка* (9–10). Основа глагола *брчка* распознаје се и код пејоративних префиксално-суфиксалних твореница *збрчкан*, *-а* (4–6, 8, 11–14, 20, 22–23) и *набрчкан*, *-а* (9, 17, 19, 21, 24–26) забележених широм говорног подручја. У по једном ТЛ и СЗ пункту потврђени су и пејоративни називи *набрчкојина* (2) и *набрчкоја* (21). Ове лексеми означавају човека или жену које карактерише изборано остарело лице.

Поред доминантне семе изгледа која се односи на набораност коже, спецификацији значења придевске лексеми *смрџиен*, *-а*, *-о* (15) и именичке

¹⁷⁸ В. I. 11. 4. *Особа длакавих ушцију*; I. 15. 1. *Особа исџурене вилице (горње / доње)*; III. 1. 8. *Маљава особа*.

¹⁷⁹ В. I. 2. 9. *Лоше ошишана особа*; I. 4. 5. *Бледа особа* (25); III. 1. 2. *Ружна особа*.

¹⁸⁰ Појачавању већ присутне пејоративности код творбене основе доприноси везивање пејоративног суфикса *-ољ* (*-ољак*) (Жугић 2010: 229).

мршићољак (12) допринела је и диференцијална сема којом се изражава човеково унутрашње незадовољство, те се на тај начин из сфере физичког стања задира и у сферу психичког. Непријатан естетски утисак условљава развој пејоративне семантичке компоненте, која се код назива *мршићољак* (12), посредством суфикса *-ољак*, реализује у већој мери.

Примарно значење придева *мргудан*, *-дна*, *-дно* (2, 7) јесте „мрк“, ¹⁸¹ али употребљен у ономатопеизираном значењу квалификује особу чије је чело наборано услед неког унутрашњег незадовољства. Пејоративом *мргуд* (2–3, 7, 9–10, 18, 20–21, 26) номинује се особа којој је својствена особина садржана у значењу мотивног придева.

Сема изгледа „који је набораног чела, намрштен“ условила је повезивање физичког изгледа с карактерном особином па се особа оваква изгледа именује турцизмом *баксуз* (1–3, 5, 7, 13–14, 16, 20, 22–24, 26), који се примарно употребљава за номинацију онога који је зле среће, који доноси несрећу себи и другима (Škaljić 1966: 117; РСАНУ 1959: 262). Уобичајено је да се исти назив углавном користи и при именовању женских особа, али смо у неколико пунктова регистровали и женске корелативе *баксузана* (2, 7), *баксушчиња* (5, 13) / *баксускиња* (16).¹⁸²

Трпни глаголски придев *нањурен*, *-а*, *-о*¹⁸³ (16) и радни глаголски придев *сиунџил*, *-а*, *-о*¹⁸⁴ (26) функционишу као прави описни придеви при квалификовању особа изборана чела. Асоцијација на потонуло и потиштеност условила је трансформацију конкретно–апстрактно, тј. непосредно повезивање човекова спољашња изгледа с каквим следственим унутрашњим стањем.

У говорима сврљишког краја сложеном лексемом *зловремац* (6, 17) именује се птица дрозд (*Oriolus galbula*), за коју се верује да предказује лоше време (Динић 2008: 256; Рајковић Кожељац 2014: 169). Аналогно томе човек овако именован је намргођен, смркнут, изгледа који слути на зло, што га додатно спецификује митолошком семантичком компонентом.

На метафоричкој асоцијацији према семи изгледа заснован је и метафорички назив *ојанак* (20) / *ојњак* (21).

¹⁸¹ Експресивна именица *мргуда* није позната осталим словенским језицима (Skok 1972: 464).

¹⁸² В. I. 12. 5. *Особа њрџасџа носа*.

¹⁸³ Јовановић (2004: 489) глаголску лексему *њури* бележи у значењу „ћути оборене главе, смишља зло и гледа непријатељски“. Динић (2008: 485) као примарно значење наводи „ћути погнуте главе (када је љут или кад испољава осећај кривице)“.

¹⁸⁴ Глаголска лексема *џунџи* дефинисана је као „мргоди се, гледа набраних обрва“ (Динић 2008: 829), док се облик повратног глагола *џунџи се* употребљава за дефинисање лошег, облачног времена (Динић 2008: 829). Јовановић (2004: 648) бележи само облик повратног глагола у значењу „облачи се“.

I. 6. Тематска група кожа лица

Тематска група с доминантном семом „кожа лица“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа према особинама коже на лицу. У оквиру ове тематске групе издвајају се четири подгрупе: *Особа с његама на лицу*, *Особа с младежом на лицу*, *Особа с бубуљицама на лицу* и *Особа рохава лица*. При конституисању ових подгрупа доминантну улогу има сема изгледа која се односи на изглед нечисте коже лица, односно коже с пегаме и младежима, што представља урођену датост, или на изглед иритиране и оштећене коже лица услед појаве бубуљица и других облика запаљења површинских слојева коже.

I. 6. 1. Особа с пегаме на лицу

Тематска подгрупа с доминантном семом „пеге“ садржи ЛСГ придевских лексема: *луњав*, *-а*, *-о* (1–23, 25–26); *маносан*, *-а*, *-о* (23); *њгав*, *-а*, *-о* (9, 23–24) и ЛСГ именичких лексема: *луња* (26), *луњавац* (20), *луња̀вко* (3–4, 9, 19–21), *луњавка* (16, 19–20, 26), *луњавиџина* (2), *луњавчина* (9); *њга* (23), *њгавица* (9); *шарча*, *шарка* (18), којима се квалификује и номинује особа с пегаме на лицу.

С мотивном именицом *луња* „тамна флека на лицу“¹⁸⁵ широм говорног подручја забележен је придевски дериват *луњав*, *-а*, *-о* (1–9, 11–26), којим су мотивисани бројни именички деривати: *луња* (26), *луњавац* (20), *луња̀вко* (3–4, 9, 19–21), *луњавка* (16, 19–20, 26), *луњавиџина* (2), *луњавчина* (9). Најзаступљенији су назив *луња̀вко* (3–4, 9, 19–21) и његов женски корелатив *луњавка* (16, 19–20, 26), док су остали називи с по једном потврдом. Мање тачке на лицу углавном не представљају естетски проблем, али, ако су изражене, могу бити разлог негативне номинације и квалификације оног ко их поседује, што условљава развој пејоративне семантичке компоненте. Пејоративност већег степена реализује се код деривата *луњавиџина* (2) и *луњавчина* (9) посредством пејоративних суфикса. У неколико пунктова напоредо с придевским дериватом *луњав* фигурира и синоним *њгав*, *-а*, *-о* (9, 23–24) којим је мотивисан назив *њгавица* (9). Из редуковане придевске основе суфиксом *-а* изводи се и назив *њга* (23).¹⁸⁶

¹⁸⁵ Ово значење потврђују и Јовановић (2004: 460) и Динић (2008: 389).

¹⁸⁶ Називе *луња* и *њга* тумачили смо као деривате изведене из редуковане придевске основе. Исти називи могли су бити успостављени и синегдохом из примарних значења лексема *луња* и *њга* „тамна флека на лицу“ → „особа с тамним флекама на лицу“.

Сема изгледа „који је шарене коже, односно коже неједнаке боје“ условила је развој назива *шарча*, *шарка* (18) за именовање мушких и женских особа с пегама на лицу.¹⁸⁷

У једном СЗ пункту забележили смо придевски дериват *маносан*, *-а*, *-о* (23), мотивисан глаголском речју *маносуе* у примарном значењу „убија мана¹⁸⁸ (пламењача) неке пољопривредне културе“ (Динић 2008: 401). Повезивање особа оваква изгледа и изгледа биљака заражених болешћу коју изазивају паразити, на језичком плану се исказује својеврсном пејоративизацијом чијој интензификацији доприноси суфикс *-оса*.¹⁸⁹ Говорећи о суфиксу *-оса* као страном језичком елементу, П. Радић истиче: „Могуће је да су облици на *-оса* улазећи у српски и шири, балканословенски језички ареал добијали одређену социокултурну конотацију стварану у миљеу својеврсног односа према ’другом’ и ’другачијем’“ (Радић 2013: 158–159).

1. 6. 2. Особа с младежом на лицу

Тематска подгрупа с доминантном семом „младеж“ садржи ЛСГ придевских лексема: *заћићен*, *-а*, *-о* (11); *мадежљив*, *-а*, *-о* (1), *мадижсав*, *-а*, *-о* (26); *обелџен*, *-а*, *-о* (6, 23) и ЛСГ именичких лексема: *мадежан* (23–24), *мадежавко*, *мадежавка* (25); *цвѣико*, *цвѣика* (14). У великом броју пунктова нисмо забележили ниједну лексему за описивање и именовање особа овакве телесне особине.

Као што постоје објашњења за бројне појаве на људском телу, тако, према народном веровању, младежи указују на богатство, просперитет, здравље.¹⁹⁰ Именицом *мадеж* мотивисани су придевски дериват *мадежљив*, *-а*, *-о* (1), којим се квалификује особа склона појави младежа и *мадижсав*, *-а*, *-о* (26) којим се непосредно указује на особу овакве телесне особине. У истом значењу употребљава се и именички дериват *мадежан* (23–24). У једном СЗ пункту с мотивним придевом *мадежсав* забележени су именички дериват *мадежавко* (25) и његов женски корелатив *мадежавка* (25).

¹⁸⁷ В. 1. 2. 7. *Особа с њраменовима различитѣ боје*; 1. 6. 4. *Особа рохава лица*; 1. 7. 4. *Особа различитѣх обрва*; 1. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*; 1. 16. 2. *Особа рејѣке браде / без браде*.

¹⁸⁸ Примарно значење именичке лексеме *мана* јесте „болест винове лозе и других биљака, пламењача“ (Динић 2008: 400).

¹⁸⁹ О глаголском суфиксу *-оса* в. шире у: Богдановић 1984, Радић 2012, 2013.

¹⁹⁰ Афирмативно значење потврђују и дијалекатски речници (Јовановић 2004: 463; Динић 2008: 394).

Глаголом *ћићи се* у значењу „украшава се“ мотивисана је префиксално-суфиксална твореница *заћићен*, -а, -о (11). Иста сема изгледа подстакла је успостављање назива *цвѣйко*, *цвѣйка* (14).¹⁹¹

У по једном ТЛ и СЗ пункту забележили смо лексему *обелѣжен*, -а, -о (6, 23), с мотивном речју *белег* у значењу особеног обележја на телу које је резултат деловања виших сила.

I. 6. 3. Особа с бубуљицама на лицу

Тематска подгрупа с доминантном семом „бубуљице“ садржи ЛСГ придевских лексема: *бубуљичав*, -а, -о (6, 11, 21) / *бубуљичав*, -а, -о (22), *бубуљав*, -а, -о (25); *вѣргас*, -џа, -џо (16), *вргав*, -а, -о (1–2, 4–15, 17–19, 21, 26); *ушљамен*, -а, -о (3) и ЛСГ именичких лексема: *бубуљан*, *бубуљана* (16, 24), *бубуљача* (24), *бубуљанко*, *бубуљанка* (25); *вѣрга* (16), *врга* (4, 10, 18), *вргавац* (12), *вргавка* (18), *вргља* (20), *вргна* (12, 20), *вргавишина* (5, 9).

За означавање и именовање особа с бубуљицама на лицу на целом говорном подручју употребљавају се деривати с мотивним придевом *вргав*, -а, -о (1–2, 4–15, 17–19, 21, 26) (: врга 'бубуљица'). Из редуковане придевске основе образовани су називи *врга*¹⁹² (4, 10, 18), *вргља* (20), *вргна* (12, 20). Квалитативним придевом *вргав* мотивисани су и називи *вргавац* (12) и *вргавка* (18), *вргавишина* (5, 9). У једном СЗ пункту забележили смо истокорене деривате, али с девокализованим гласом *р*¹⁹³ *вѣргас*, -џа, -џо, *вѣрга* (16). Непожељна телесна особина на језичком плану испољава се својеврсном пејоративношћу, која се посредством пејоративних суфикса -ља, -ишина исказује у појачаном степену.

Деривати мотивисани синонимом *бубуљица* забележени су на ужем ареалу и употребљавају се најчешће напореда с неким устаљенијим обликом мотивисаним синонимном именицом *врга* или придевом *вргав*. Такве су придевске лексема: *бубуљичав*, -а, -о (6, 11, 21) / *бубуљичав*, -а, -о (22), *бубуљав*, -а, -о (25) и именичке *бубуљан*, *бубуљана* (16, 24), *бубуљача* (24), *бубуљанко*, *бубуљанка* (25). Пејоративна обележеност забележених лексема остварена је пејоративношћу мотивне речи, као и непријатним естетским утиском које оставља поседовање овакве особине лица.

¹⁹¹ В. I. 2. 7. *Особа с њраменовима различитѣ боје*.

¹⁹² Назив *врга* у значењу „особа с бубуљицама“ могао се развити и синегдохом из основног значења „особа која има бубуљице“.

¹⁹³ Проблемом девокализације вокалног *р* бавио се и С. Реметић у монографији *Српски њризренски говор I*. Према његовим речима, оваква судбина вокалног *р* јесте „последича вишевековног континуираног суживота носилаца различитих језика“ (Реметић 1996: 57), што у говорима сврљишког краја није случај.

У једном ТЛ пункту забележене су лексеме *шко́бав*, *-а*, *-о*, *шко́бља* (7).¹⁹⁷ Широм говорне зоне исте лексеме употребљавају се и са значењем, „који је упалих образа, мршав“.¹⁹⁸

Сема изгледа „који је шарене коже, односно коже неједнаке боје“ утицала је на развој придевске лексеме *шарѐн*, *-а*, *-о* (8) и именичке *шарѐнко* (3), забележене у по једном ТЛ пункту.¹⁹⁹

I. 7. Тематска група обрве

Тематска група с доминантном семом „обрве“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа на основу специфичног изгледа обрва.²⁰⁰ Сема изгледа која носи информацију о превеликој или недовољној густини обрва условила је конституисање двеју подгрупа: *Особа јаких обрва* и *Особа рејких обрва / без обрва*. Сема изгледа која се односи на специфичну боју обрва, другачију од типичне, била је доминантна при формирању тематских подгрупа *Особа белих обрва* и *Особа различитих обрва*.

I. 7. 1. Особа јаких обрва

Тематска подгрупа с доминантном семом „јаке (густе) обрве“ садржи ЛСГ придевских лексема: *гривес*, *-ӣа*, *-ӣо* (9); *наӣунӣен*, *-а*, *-о* (6–7, 11); *широковѐчас*, *-ӣа*, *-ӣо* (7) и ЛСГ именичких лексема: *ве̄ђоња* (20), *ве̄ђоша* (12, 20–22), *ве̄ђан* (23–24), *ве̄ђана* (23), *гривча*, *гривна* (9); *костирѐш* (26), *костирѐшко* (15), *костирѐшка* (15, 26).

Широм призренско-тимочке говорне зоне за означавање обрве, односно *блаком обраслог дна чела изнад очне дуӣље*, готово искључиво се употребљава лексема *ве̄ђа / веца*. Њоме су мотивисани називи *ве̄ђоња* (20), *ве̄ђоша* (12, 20–22), *ве̄ђан* (23–24), *ве̄ђана* (23) за именовање особа јаких (густих) обрва. Иста лексема налази се и у другом делу сложенице *широковѐчас*,

¹⁹⁷ Рајковић Кожељац (2014: 656) лексему *шкобав*, *-а*, *-о* бележи у сасвим супротном значењу „незграпан, гломазан“. Мотивисаност није јасна.

¹⁹⁸ В. I. 10. 2. *Особа уӣалих образа*; III. I. 7. *Изразӣио мршава особа*.

¹⁹⁹ В. I. 2. 7. *Особа с ѓраменовима различитӣе боје*; I. 6. 1. *Особа с ѓгеама на лицу*; I. 7. 4. *Особа различитих обрва*; I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*; I. 16. 2. *Особа рејике браде / без браде*.

²⁰⁰ Под специфичним подразумевамо оно што одступа од уобичајеног, стандардног, те се као такво лако уочава, што самим тим условљава бројност и разноврсност лексичких јединица за квалификацију и номинацију. Зато, рецимо, међу лексемама којима се описује и именује особа на основу изгледа обрва нема оних које се односе на особу тамних обрва, али су бројне лексеме којима се описују и именују особе белих обрва, неуједначених, ретких, густих.

-*īa*, -*īo* (7). Према народном веровању густе и спојене обрве имају демонску димензију јер такве особености сугеришу да се иза људске форме крије демонско биће вукодлак (СМР 1970: 92–93).

Семом изгледа „који неуредно штрчи на све стране попут кострети (козје длаке)“ дефинисан је глагол *косīреши* којим су мотивисани пејоративни метафорички називи *косīреш* (26), *косīрешко* (15), *косīрешка* (15, 26).

Неспецифичан изглед обрва, које се надвијају над очима попут коњске гриве, утицао је на конституисање придевске лексеме с метафоричком значењском интерпретацијом *гривес*, -*īa*, -*īo* (9) и именичких лексема *гривча*, *гривна* (9), потврђених у једном ТЛ пункту. Пејоративна обележеност забележених лексема остварена је њиховом метафоричком употребом, а не значењем основинске речи и суфикса.

Придевска лексема *наīу̀нīен*, -*a*, -*o* (6–7, 11) потврђена је и при семантичкој квалификацији особа наборана чела.²⁰¹ Поред семе изгледа која носи информацију о густини обрва, битну улогу у спецификацији значења ове лексеме има сема изгледа која се односи на сакупљеност обрва услед љутње и мрштења. Управо ова сема изгледа условила је и трансформацију из сфере физичких у сферу психичких особености, те на основу човековог физичког изгледа просуђујемо о његовом психичком стању.

I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва

Тематска подгрупа с доминантном семом „слабе (ретке) обрве“ садржи ЛСГ придевских лексема: *головѣас*, -*īa*, -*īo* (2, 7) / *головѣес*, -*īa*, -*īo* (2); *осмуден*, -*a*, -*o* (5–6, 11) / *осмуђен*, -*a*, -*o* (17); *кѣлав*, -*a*, -*o* (15); *ћосав*, -*a*, -*o* (1, 9, 12–14, 19, 23, 26) и ЛСГ именичких лексема: *безвѣоња* (3, 10); *гўлка*, *гўлча* (2); *ћѣла* (16); *ћоса* (10, 12, 14, 23), *ћосан* (13), *ћосавка*, *ћосавиїина* (9).

Лексичка компонента *веђа* / *веца* налази се у другом делу сложеног придевског деривата *головѣас*, -*īa*, -*īo* (2, 7) / *головѣес*, -*īa*, -*īo* (2) којим се описује особа без обрва, односно с голом кожом на месту изнад очне дупље које би требало да буде обрасло длаком.

У два ТЛ пункта забележена је префиксално-суфиксална твореница *безвѣоња* (3, 10) за именовање особа без обрва. Непријатан естетски утисак, чијој интензификацији доприноси повезивање с ђаволом,²⁰² на језичком плану исказује се пејоративизацијом, која се посредством суфикса -*оња* реализује у вишем степену.

²⁰¹ В. I. 5. 3. *Особа изборана / намриїена чела.*

²⁰² Недостатак обрва само је једна од телесних специфичности које сугеришу демонски карактер и чине сложу слику о демонима каква постоји у народном веровању (СМР 127–130).

Највећу заступљеност имају лексеме мотивисане придевом *ћос* / *ћосав*.²⁰³ На широком ареалу забележене су придевска лексема *ћосав*, *-а*, *-о* (1, 9, 12–14, 19, 23, 26) и именичка *ћоса* (10, 12, 14, 23), док су с по једном потврдом регистровани називи *ћосан* (13), *ћосавка*, *ћосавиштина* (9). Несумњиво је да све ове лексеме садрже и пејоративну семантичку компоненту јер је описивање и именовање засновано на негативној телесној особини, али се посредством пејоративног суфикса *-иштина* већи степен пејоративности читава у називу *ћосавиштина* (9). Због специфичног физичког изгледа – голог дечачког лица и старачких бора, *ћосавим* људима се у народу приписују натприродне особине и везе с нечастивим силама. Људи их избегавају јер сматрају да их је Бог обележио одузимањем бркова (СМР 1970: 301), односно маљавости уопште, што је према народном схватању једна од основних одлика мушкости.²⁰⁴ Будући да се *ћосавост* првенствено повезује с мушкарцима, претпостављамо да је појава женских корелатива резултат аналогije.²⁰⁵

У два суседна СЗ пункта забележили смо лексеме *кѣлав*, *-а*, *-о* (15) и *ћѣла* (16). Основно значење ових лексема јесте „који је без косе“ па се исте лексеме примарно јављају у том домену,²⁰⁶ али недостатак длака изнад очне дупље успоставља аналошко повезивање и преношење назива.

У више пунктова забележен је дериват *осмуден*, *-а*, *-о* (5–6, 11) / *осмүђен*, *-а*, *-о* (17), с мотивним глаголом *осмуди* у значењу „опрљи длаку“ (Динић 2008: 537), за квалификовање особа пламеном спаљених обрва. Исте лексеме се у различитим доменима јављају за означавање сивог колористичког својства различитих косматих делова човековог тела.²⁰⁷

Називи *гүлка*, *гүлча* (2), забележени у једном ТЛ пункту, мотивисани су глаголом *гули* у фигуративном значењу „шиша до коже“. У оквиру тематске подгрупе *Лоше ошишана особа*²⁰⁸ лексеме исте мотивације су бројне, док је овакав назив за именовање особе без обрва резултат аналогije остварене семом изгледа. Међутим, појава лексема *гүлка*, *гүлча* (2) у овом домену додатно је спецификована митолошком семантичком компонентом јер особе оваква изгледа попримају симболичка значења с натприродном конотацијом.

²⁰³ Ове придевске лексеме воде порекло од балканског турцизма персијског порекла *köse*, *kjöse* из терминологије телесних мана за именовање човека ретке браде и бркова или коме не расту брада и бркови (Škaljić 1966: 197; Skok 1971: 360–361).

²⁰⁴ Потврду оваквој констатацији налазимо и у народној књижевности, где се између осталих издаваја лик Марка Краљевића као прототип српског јунака.

²⁰⁵ В. I. 8. 1. *Особа без шрејавица*; I. 16. 2. *Човек рејике браде / без браде*; I. 17. 3. *Човек без бркова*.

²⁰⁶ В. I. 2. 2. *Особа без косе*; I. 2. 8. *Особа високих зализака*.

²⁰⁷ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

²⁰⁸ В. I. 2. 9. *Лоше ошишана особа*.

I. 7. 3. Особа белих обрва

Тематска подгрупа с доминантном семом „беле обрве“ садржи ЛСГ придевских лексема: *беловѣћас*, *-ѿа*, *-ѿо* (16, 22); *беломујес*, *-ѿа*, *-ѿо* (3–7, 9, 15, 21, 26) и ЛСГ именичких лексема: *беловѣћа* (10, 18, 20, 22–25), *беловѣћоња* (17, 20), *беловѣћка* (10, 16–18, 24–25), *беловѣћоша* (12, 20); *беломуја* (5, 7, 19, 26), *беломујча* (7, 21), *беломујка* (15, 26), *беломујче* (7); *бѣља* (13, 16), *бѣлча* (1–3, 7, 15, 18–19, 23), *бѣлка* (2–3, 7, 13, 18–19). Све забележене лексеме дефинисане су семом изгледа у којој је садржана информација о боји обрва.

Придевом *бео* мотивисани су називи *бѣља* (13, 16), *бѣлча* (1–3, 7, 15, 18–19, 23), *бѣлка* (2–3, 7, 13, 18–19), којима се широм говорног подручја примарно именују особе које се издвајају белином (светлином) свог тена и косматих површина.²⁰⁹ Сужавањем перспективе исти називи употребљавају се и за номинацију особа белих обрва.

С лексичком компонентом *бео* у првом делу и соматизмом *већа* / *веца* у другом забележене су придевска сложеница *беловѣћас*, *-ѿа*, *-ѿо* (16, 22) и именичке *беловѣћа* (10, 18, 20, 22–25) за именовање оба пола, *беловѣћоња* (17, 20), *беловѣћоша* (12, 20) за номинацију мушкараца и *беловѣћка* (10, 16–18, 24–25) за номинацију жена.

Широм говорног подручја се за квалификацију и номинацију особа белих обрва употребљавају се придевска лексема *беломујес*, *-ѿа*, *-ѿо* (3–7, 9, 15, 21, 26) и именичке лексеме *беломуја* (5, 7, 19, 26) / *беломујча* (7, 21) / *беломујка* (15, 26) / *беломујче* (7), које смо забележили и за описивање и именовање особа светле косе и светле пути.²¹⁰

I. 7. 4. Особа различитих обрва

Тематска подгрупа с доминантном семом „различите обрве“ садржи ЛСГ придевских лексема: *лиџес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1, 7, 10, 14–15, 21–22, 24, 26) / *лиџас*, *-ѿа*, *-ѿо* (1, 13, 21, 23, 25–26); *лиџав*, *-а*, *-о* (25); *шарѣн*, *-а*, *-о* (25) и ЛСГ именичких лексема: *лиџко* (10), *лиџка* (26), *лиџавко*, *лиџавка* (3); *лиџико* (10, 25), *лиџавка* (25).

Придевска лексема *лиџес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1, 7, 10, 14–15, 21–22, 24, 26) / *лиџас*, *-ѿа*, *-ѿо* (1, 13, 21, 23, 25–26) примарно се употребљава са значењем „особа с праменовима косе различите боје“,²¹¹ али се померањем перспекти-

²⁰⁹ В. I. 2. 6. а) *Особа свеѿиле косе*, као и: I. 4. 1. *Особа свеѿиле ѿуѿи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих ѿрејавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*).

²¹⁰ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа ѿприродно свеѿиле косе*; I. 4. 1. *Особа свеѿиле ѿуѿи*; I. 8. 2. *Особа белих ѿрејавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

²¹¹ В. I. 2. 7. *Особа с ѿраменовима различитѿе боје*; I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*.

ве развија и значење „особа различитих обрва“. У истом значењу посведоче-ни су називи *лиско* (10), *лиска* (26), *лисавко*, *лисавка* (3).²¹²

У једном СЗ пункту напореда с придевском лексемом *лисас*, *-џа*, *-џо*, у значењу „који има белег, прамен длаке или косе који се издваја по боји“, забележили смо и *лишав*, *-а*, *-о* (25) с примарним значењем „који има лишу, лишај (болест коже)“ (Динић 2008: 385). С именичком основом *лиша* забележен је и назив *лишко*²¹³ (10, 25), док је придевом *лишав*, *-а*, *-о* мотивисан назив *лишавка* (25).

Иста сема изгледа која се односи на неједнаку боју условила је развој квалитативног придева *шарѐн*, *-а*, *-о* (25).²¹⁴

I. 8. Тематска група трепавице

Тематска група с доминантном семом „трепавице“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа на основу специфичног изгледа трепавица. Сема изгледа у којој је садржана информација о одсуству трепавица утицала је на конституисање тематске подгрупе *Особа без њрејавица*. Сема изгледа која се односи на специфичну боју трепавица, другачију од типичне, била је доминантна при формирању тематске подгрупе *Особа белих њрејавица*.

I. 8. 1. Особа без трепавица

Тематска подгрупа с доминантном семом „одсуство трепавица“ садржи ЛСГ придевских лексема: *голоџкас*, *-џа*, *-џо* (9); *осмуден*, *-а*, *-о* (6); *ћџасав*, *-а*, *-о* (1, 9, 12–13); и ЛСГ именичких лексема: *бесџрејџоња* (2), *бесџрејџа* (23), *бесџрејџка* (2); *џсиња* (26). У великом броју пунктова нисмо забележили ниједну лексему за означавање особа овакве доминантне телесне особине.

Одсуство трепавица обично прати и одсуство обрва, што се на језичком плану исказује лексемама *осмуден*, *-а*, *-о* (6) и *ћџасав*, *-а*, *-о* (1, 9, 12–13) у оквиру оба домена.²¹⁵

Семом изгледа „који је голог, непокривеног ока“ дефинисана је придевска лексема *голоџкас*, *-џа*, *-џо* (9), забележена у једном ТЛ пункту.

²¹² В. I. 2. 7. *Особа с њраменовима различџије боје*.

²¹³ В. I. 2. 8. *Особа високих залџака*.

²¹⁴ В. I. 2. 7. *Особа с њраменовима различџије боје*; I. 6. 1. *Особа с џегамa на лицу*; I. 6. 4. *Особа рохава лица*; I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*; I. 16. 2. *Особа рејџке браде / без браде*.

²¹⁵ В. I. 7. 2. *Особа рејџких обрва / без обрва*; I. 16. 2. *Човек рејџке браде / без браде*; I. 17. 3. *Човек без бркова*.

Сема изгледа „који је без трепавица“ условила је конституисање префиксално-суфиксалних твореница *бесџрејоња* (2), *бесџрејља* (23), *бесџрејка* (2). По истом творбеном моделу развили су се и називи за именовање особа без обрва.²¹⁶

Негативан естетски утисак и асоцирање на онострана бића имају кључну улогу при повезивању особа оваква изгледа с демонским бићем *осиња*²¹⁷ (26), чији је назив мотивисан глаголском речју *осењи* у значењу „омађија, зачара, помрачи ум“ (Динић 2008: 535, Рајковић Кожељац 2014: 357).

I. 8. 2. Особа белих трепавица

Тематска подгрупа с доминантном семом „беле трепавице“ садржи ЛСГ придевских лексема: *беломјес*, *-џа*, *-џо* (5, 7–8); *белоклејав*, *-а*, *-о* (1–7, 9, 11); *белоџрејав*, *-а*, *-о* (6); *белужњаџ*, *-а*, *-о* (17) и ЛСГ именичких лексема: *беломјја* (5, 7, 19), *беломјча* (5, 7, 19), *беломјка* (5), *беломјче* (5, 7); *белча* (4, 15), *белка* (4); *белоџрејоња* (2, 9, 15–16, 18, 20–21, 24–26), *белоџрејча* (15), *белоџрејца* (16), *белоџрејко* (10, 12, 23, 25), *белоџрејка* (2, 9–10, 12, 16, 18, 20–21, 23–26), *белоџрејче* (2, 25).

Придев *бео* представља мотивну реч свих забележених деривата за квалификовање и именовање особа белих трепавица. Исте карактеристике својствене су различитим деловима тела, што се на језичком плану исказује истоветним називима за именовање особа различитих телесних карактеристика, које на визуелном плану остављају утисак белине / светлине.²¹⁸ Тако су понављањем истог творбеног модела настали деривати *белужњаџ*, *-а*, *-о* (17) и *белча* (4, 15), *белка* (4).²¹⁹

Исто примарно значење имају и деривати *беломјес*, *-џа*, *-џо* (5, 7–8), *беломјја*, *беломјча* (5, 7, 19), *беломјка* (5), *беломјче* (5, 7), али се употребљавају и за описивање и именовање особа белих трепавица.²²⁰

Једино се истозначне придевске сложенице *белоџрејав*, *-а*, *-о* (6) и *белоклејав*, *-а*, *-о* (1–7, 9, 11), састављене од основа придева *бео* и именице *џрејка* / *клејка*,²²¹ директно односе на особе белих трепавица. Исто

²¹⁶ В. I. 7. 2. *Особа с рејким обрвама / без обрва.*

²¹⁷ В. I. 4. 5. *Бледа особа.*

²¹⁸ В. I. 2. 6. а) *Особа свејле косе*; I. 4. 1. *Особа свејле џуџи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва.*

²¹⁹ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа џриродно свејле косе*; I. 4. 1. *Особа свејле џуџи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова.*

²²⁰ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа џриродно свејле косе*; I. 4. 1. *Особа свејле џуџи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова.*

²²¹ У неким бугарским говорима лексемом *клејка* означава се трепавица, а с истом основом је и лексема *клејач* за именовање очних капака (Skok 1972: 95–97). Лексему *белоклејав*, *-а*, *-о* бележи једино Рајковић Кожељац (2014: 30), али у значењу „белопут, светлокос“.

значење исказује се и исконструисаним сложено-суфиксалним твореницама *белоїрѐйоња* (2, 9, 15–16, 18, 20–21, 24–26), *белоїрѐйча* (15), *белоїрѐйца* (16), *белоїрѐйко* (10, 12, 23, 25), *белоїрѐйка* (2, 9–10, 12, 16, 18, 20–21, 23–26), *белоїрѐйче* (2, 25).

I. 9. Тематска група очи

Тематска група с доминантном семом „очи“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу изгледа очију. Појмовна вредност лексеме *очи* садржи много потенцијалних сема које носе информацију о различитим особинама очију: величини, боји, буљавости, или информацију о различитим дефектима као што су одсуство вида, слабовидост, разроконост и сл. У оквиру ове тематске групе налазе се и тематске подгрупе које обједињују лексеме за описивање и именовање особа крмељивих очију као и оних које имају подочњаке, што може бити природна датост, али и резултат неуредног начина живота. Бројност сема на којима се заснива означавање и именовање јединки на основу очију условила је постојање чак осам подгрупа у оквиру тематске групе „очи“: *Особа круїних очију*, *Особа сийних очију*, *Особа буљавих очију*, *Разрока особа*, *Особа љрема боји очију*, *Особа крмељивих очију*, *Особа с дефектїом вида (делимичним / љоїїуним)*, *Особа која има љодочњаке*, међу којима неке обухватају и већи број микрогрупа.

I. 9. 1. Особа крупних очију

Тематска подгрупа с доминантном семом „крупне очи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *коколїї*, *-а*, *-о* (1, 6, 8, 11–12, 18); *окаїї*, *-а*, *-о* (3, 8, 14, 23) и ЛСГ именичких лексема: *коколїн* (1–26), *коколїна* (1–2, 4–9, 11–12, 14, 16, 18, 20, 23–25), *коколїнка* (3, 8, 10, 13, 17, 19, 21, 26), *коколїнче* (2–3, 5–7, 13, 16, 18, 22, 25), *коколїче* (25).

Сема изгледа која се односи на величину очију као доминантну црту човековог лица условила је развој придевске лексеме *окаїї*, *-а*, *-о* (3, 8, 14, 23), забележене у више пунктова широм говорне зоне.

Ширу заступљеност бележе лексеме мотивисане глаголом *коколи* (*се*) с примарним значењем „широм отвара очи, колачи очи, буљи“ (Динић 2008: 343). Придевском лексемом *коколїї*, *-а*, *-о* (1, 6, 8, 11–12, 18) изражава се карактеристична особеност јединке „поседовање крупних очију“, док се именичким лексемама *коколїн* (1–26), *коколїна* (1–2, 4–9, 11–12, 14, 16, 18, 20, 23–25), *коколїнка* (3, 8, 10, 13, 17, 19, 21, 26), *коколїнче* (2–3, 5–7, 13, 16, 18, 22, 25), *коколїче* (25) такве особе именују. У зависности од семантичких обележја која се у конкретној ситуацији испољавају као доминантна, ови називи могу испољити своју афирмативну вредност, али и пејоративну

уколико спецификацији њиховог значења доприноси сема „који је буљав“.²²² Посредством суфикса *-че* код деривата *коколѝнче* (2–3, 5–7, 13, 16, 18, 22, 25), *коколче* (25) реализује се хипокористичко значење.²²³

I. 9. 2. Особа ситних очију

Тематска подгрупа с доминантном семом „ситне очи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *жмўрав*, *-а*, *-о* (1–3, 6–7, 12, 14, 17); *сўљав*, *-а*, *-о* (21); *сиїнооѝк*, *-а*, *-о* (16, 23); *шиљооѝк*, *-а*, *-о* (16) и ЛСГ именичких лексема: *жмїкља* (5), *жмїрко* (23), *жмїрча* (10, 21), *жмїрна* (21); *жмўра* (6, 11), *жмўрча* (1, 3–4, 6–22, 24–26), *жмўрна* (1–4, 6, 8–10, 12–22, 24–26), *жмўрче* (7, 25); *сўља* (21, 26), *сўљча*, *сўљна*, *сўљче* (25); *кокошка* (19); *їогѝнаѝ* (5); *слейѝк* (7).

Са соматизмом *око* забележили смо две творбено и семантички прозирне придевске сложенице: *сиїнооѝк*, *-а*, *-о* (16, 23) и *шиљооѝк*, *-а*, *-о* (16), дефинисане семама у којима је садржана информација о величини и облику ока.

Сема изгледа која се односи на недовољну отвореност очију, жмирење и повезивање таквог изгледа очију с малом величином утицала је на конституисање назива *жмїрко* (23), *жмїрча* (10, 21), *жмїрна* (21), мотивисаних глаголом *жми* / *жмири* с основним значењем „жмури“ (Јовановић 2004: 398; Динић 2008: 188). Исто значење имају и деривати мотивисани синонимним глаголом *жмури*: *жмўрав*, *-а*, *-о* (1–3, 6–7, 12, 14, 17); *жмўра* (6, 11), *жмўрча* (1, 3–4, 6–22, 24–26), *жмўрна* (1–4, 6, 8–10, 12–22, 24–26), *жмўрче* (7, 25). У једном ТЛ пункту потврђен је назив *жмїкља* (5), у чијој творбеној основи распознајемо глагол *жмика* у основном значењу „намигује“.

У једном СЗ пункту забележен је придевски дериват *сўљав*, *-а*, *-о* (21), у чијој је основи глагол *сўљи* у значењу „гледа с напором, чкиљи“ (Динић 2008: 263). С особиним исказаном мотивним придевом *сўљав*, *-а*, *-о* забележени су називи *сўља* (21, 26), *сўљча*, *сўљна*, *сўљче* (25). Семи изгледа „који је ситних очију“ придружује се и потенцијална сема „који гледа с напором, чкиљи“, што оставља негативан визуелни утисак те доприноси модификацији примарног значења и развоју пејоративности.

Преносом назива са животиње на човека развијају се зоометафоре *кокошка* (19), *їогѝнаѝ*²²⁴ (5), *слейѝк*²²⁵ (7). Мотивација за оваква именовања подстакнута је семом изгледа у којој је садржана информација о величини очију, којој се често као пратећа компонента придружује слабовидост.

²²² В. I. 9. 3. *Особа буљавих очију*.

²²³ Скок забележене облике доводи у везу с глаголом оноματοпејског порекла *gogoljati* у значењу „vreti ispuštajući klobuke“ из кога се развио поствербал *gogoljak* „klobuk, mjehur na vodi“ (Skok 1971: 585).

²²⁴ У тимочко-лужничком дијалекту лексемом *їогѝнаѝ* именује се миш (Динић 2008: 585).

²²⁵ У тимочко-лужничком дијалекту лексемом *слейѝк* именује се животиња слепо куче (Динић 2008: 254).

I. 9. 3. Особа буљавих очију

Тематска подгрупа с доминантном семом „буљаве очи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *буљав*, -а, -о (1, 3, 5–7, 11–12, 14, 17); *цѣклав*, -а, -о (1, 4) / *цѣклив*, -а (3) и ЛСГ именичких лексема: *буљко* (7, 20), *буљча* (1, 3–10, 12–14, 16–19, 21–26), *буљна* (1, 3–4, 7, 9–10, 12–14, 17, 19–22, 24–26), *буљина* (4–5, 7–8, 10, 12, 15–18, 23), *буљче* (7, 13, 25), *буљинче* (18); *коколан* (4, 9–10, 13–14, 18, 20, 22–24, 26), *коколана* (4, 9, 14, 18, 20, 22–24), *коколанка* (10, 13, 26); *цѣклич* (3), *цѣкличко* (9, 24), *цѣкља* (11), *цѣкна* (9), *цѣкливка* (3), *цѣклован* (3) / *цѣклован* (2), *цѣклованка* (3) / *цѣклованка* (2), *цѣклованче* (2), *цѣкленик* (14, 17), *цѣкленница* (12, 14, 17).

Будући да је мотивација за квалификацију и номинацију подстакнута негативном телесном особином која се доводи у везу с ликом ђавола, значења свих забележених лексема спецификована су пејоративном семантичком компонентом.

Придев *буљав*, -а, -о (1, 3, 5–7, 11–12, 14, 17), којим се описује онај који има избуљене очи, забележен је широм говорног подручја. Исту мотивациону глаголску основу имају и називи *буљча* (1, 3–10, 12–14, 16–19, 21–26), *буљна* (1, 3–4, 7, 9–10, 12–14, 17, 19–22, 24–26), *буљина* (4–5, 7–8, 10, 12, 15–18, 23), заступљени на широком ареалу, и *буљко* (7, 20), *буљче* (7, 13, 25) и *буљинче* (18), забележени у мањем броју пунктова.

Деривати *коколан* (4, 9–10, 13–14, 18, 20, 22–24, 26), *коколана* (4, 9, 14, 18, 20, 22–24), *коколанка* (10, 13, 26) заступљени су на целом говорном подручју. Њима се истовремено именују и особе крупних очију.²²⁶

Глаголом *цѣкли*²²⁷ у значењу „гледа нетремице, широм отворених очију, буљи“ (Јовановић 2004: 666; Динић 2008: 874; Рајковић Кожељац 2014: 617) мотивисани су придеврски деривати *цѣклав*, -а, -о (1, 4) / *цѣклив*, -а (3) и именички *цѣклич* (3), *цѣкличко* (9, 24), *цѣкља* (11), *цѣкна* (9). Иста основа распознаје се и код именичког деривата *цѣклован* (2) / *цѣклован* (3) из кога је изведен женски корелатив *цѣклованка* (3) / *цѣклованка* (2), а у једном пункту и облик средњег рода *цѣклованче* (2). Именички деривати *цѣкливка* (3), *цѣкленик* (14, 17), *цѣкленница* (12, 14, 17) изведени су из придева *цѣклив* / *цѣклен*.

I. 9. 4. Разрока особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „разроке очи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *зрѣкав*, -а, -о (23); *разок*, -а, о (8), *разокав*, -а, -о (1–8, 10–15, 17–23), *разоклав*, -а, -о (6) / *разоклив*, -а, -о (24–25); *чакарас*, -ѿа, -ѿо (11, 25–26) / *чѣкрѣс*, -ѿа, -ѿо (7) / *чѣкрѣс*, -ѿа, -ѿо (2) и ЛСГ именичких

²²⁶ В. I. 9. 1. Особа крућних очију.

²²⁷ Деноминал *цѣкли* настао је од именице *цѣкло* добијене метатезом *st>ts>c* од именице *staklo*, прасл. *stьklo* (Skok 1973: 325).

лексема: *зрикѠн* (23); *разокѠнко*, *разокѠнка* (20), *разѠкавиѡиѡина* (4, 6, 8–9, 11–12); *чакарѠн* (25) / *чекерѠн* (19), *чакарѠна* (25), *чекерѠнка* (19), *чекерлиѡа* (19) / *чакарлиѡа* (26), *чакарлиѡка* (26).

Лексемама из ове тематске подгрупе квалификују се и именују особе с поремећајем вида или изгледа очију, односно особе којима су очи управљене у различитим правцима. На целом говорном подручју употребљава се придев *разрок*, *-а*, *-о*²²⁸, који се јавља у формама: *разѠк*, *-а*, *-о* (8), *разѠкав*, *-а*, *-о* (1–8, 10–15, 17–23), *разѠкљав*, *-а*, *-о* (6) / *разѠкљив*, *-а*, *-о* (24–25).²²⁹ Придевом *разок*, *-а*, *-о* мотивисан је и пејоративни назив *разокѠнко* (20), кога у истом пункту прати женски корелатив *разокѠнка* (20). Широм ТЛ ареала потврђен је пејоратив вишег степена *разѠкавиѡиѡина* (4, 6, 8–9, 11–12), мотивисан придевом *разѠкав*, *-а*, *-о*. Исто значење исказује се и употребом придевског деривата *зрикав*, *-а*, *-о* (23) и именичког *зрикѠн* (23) с глаголом *зрика* у творбеној основи, у значењу 'разроко, врљаво гледа' (РСАНУ 1971: 164).

На ширем ареалу забележени су и придевски деривати *чакарѠс*, *-ѡа*, *-ѡо* (11, 25–26) / *чѡкѡрес*, *-ѡа*, *-ѡо* (7) / *чѡкѡљес*, *-ѡа*, *-ѡо* (2) с балканским турцизмом *чакар* (тур. *çakır*) у функцији мотивне речи, у изворном значењу „шарених очију“ (Škaljić 1966: 160; Skok 1971: 289–290; Петровић 2012: 302),²³⁰ који се на српском говорном подручју реализује и као „разрок, зрикав“ (РМС 1990: 836).²³¹ Исту мотивацију имају и именички деривати изведени помоћу домаћих суфикса: *чакарѠн* (25) / *чекерѠн* (19), *чакарѠна* (25), *чекерѠнка* (19) или конкурентних суфикса турског порекла: *чекерлиѡа* (19) / *чакарлиѡа* (26), *чакарлиѡка* (26). На стилску сферу употребе суфикса *-лиѡа* упућује П. Радић (2001: 40), истичући да код већег броја примера суфикс *-лиѡа* има функцију стилско-семантичког интензификатора. И Б. Ћорић (2008: 194–195) указује на продуктивност турског суфикса *-лиѡа* у стилски маркираним образовањима, који у комбинацији с генетски сродном основом формирају изведенице с изразито експресивном семантиком.

I. 9. 5. Особа према боји очију

Тематска подгрупа с доминантном семом „боја очију“ садржи три микрогрупе, чији су чланови – именичке и придевске лексеми мотивисани доминантним семама у којима је садржана информација о боји очију: „црне очи“, „плаве очи“ и „очи неједнаке боје“.

²²⁸ У књижевном језику придевом *разрок* „није мотивисана ниједна именица с атрибутивним значењем и човеком као денотатом“ (Штасни 2013: 120).

²²⁹ В. I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*.

²³⁰ В. I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*.

²³¹ Исто значење бележе Јовановић (2004: 671) и Динић (2008: 884).

а) Особа црних очију

За квалификовање особа црних очију широм говорног подручја забележени су само творбено и значењски прозирни сложени придевски деривати неутралног значења: *црноок*, -а, -о (1–2, 4, 6–12, 15–17, 20, 24–26), *црноокас*, -и̑а, -и̑о (4) / *црноокес*, -и̑а, -и̑о (16). Суфикс -ас / -ес врши функцију накнадног морфолошког уобличавања и не утиче на семантичку спецификацију.

б) Особа плавих очију

За квалификовање особа плавих очију у три пункта посведочена је творбено и семантички прозирна сложеница *модроок*, -а, -о (6, 10, 23). Сема изгледа у којој је садржана информација о плавој боји очију била је доминантна при настанку назива *модрељан* (1–5, 7–10, 12–14, 16–26), *модрељана* (1–2, 4–5, 7–9, 13–14, 16–20, 22–26), *модрељанко* (16), *модрељанка* (3, 21, 26), *модрељанче* (1–2, 5, 7, 13, 25), *модруљан* (6, 11, 15), *модруљана* (6, 10, 15), *модруља* (11), *модричко* (7, 13, 19), *модричка* (19), *модруша* (18).²³² Исту семантичку мотивацију има и сложено-суфиксална твореница *модрокџ* (6, 11) (<*модроокац*). Лексемама у нашем материјалу означава се особа на основу визуелног доживљавања боје очију, при чему се примат даје њеној светлини, а не конкретној хроматској вредности. У вези с лексемом *модар* М. Ивић (1996: 5) износи нешто другачија запажања, на основу којих се употреба придева *модар* налази у опозицији с придевом *и̑лав* те се везује за оне боје „које се желе исказати као затворене“. Деривати мотивисани придевом *модар* пејоративно су нијансирани, на шта се често непосредно указује и у речницима (Динић 2008: 417; Рајковић Кожељац 2014: 278). Модра боја очију представља обележје на основу кога се особе овакве телесне особине издвајају из круга реално постојећег света. У руралним срединама повезују се са злим силама те их се људи клоне (*Од модроокаси̑и љуђе да се вардиш*, Динић 2008: 417).²³³

в) Особа очију неједнаке боје

За квалификовање особа очију неједнаке боје у четири ТЛ пункта забележили смо турцизам (тур. *çakır*) *чакарес*, -и̑а, -и̑о (5) / *чакарас*, -и̑а, -и̑о (6, 11) / *чакарес*, -и̑а, -и̑о (8), какав се јавља и у домену „разроке очи“.²³⁴

²³² В. I. 4. 5. *Особа модра и̑ена*.

²³³ Плава боја као обележје митолошких бића највише је присутна у култури и веровањима Источних Словена (Раденковић 2008: 341).

²³⁴ В. I. 9. 4. *Разрока особа*.

Да се изглед очију неједнаке боје поистовећује с разрокошћу, потврђују још и придевске лексеме *разо́к*, -а, -о (24), *разо́кав*, -а, -о (10, 21).²³⁵

Сема изгледа условила је конституисање творбено и семантички прозирне сложенице *разноо́к*, -а, -о (23), а по истом моделу настала је и сложеница *разноли́кес*, -и́а, -и́о (16).

Различита боја очију представља доминантну сему за настанак блискозначних придевских лексема *шарѐн*, -а, -о (25), *ли́сес*, -и́а, -и́о (2), *и́ѐрес*, -и́а, -и́о²³⁶ (3), какве су забележене и при квалификовању особа шарене косе.²³⁷

Различита боја очију у народу се често повезује с дејством виших сила. Особама оваква изгледа приписују се натприродне моћи да погледом могу некога опсенити и нанети му зло (СМР 1970: 302). Управо таквом семантиком успостављена је и лексема *уро́кљив*, -а, -о (23), забележена у једном СЗ пункту.

I. 9. 6. Особа крмељивих очију

Тематска подгрупа с доминантном семом „крмељиве очи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *горѐљив*, -а, -о (2) / *гурљав*, -а, -о (1) / *гурљив*, -а, -о (1) / *гурѐљив*, -а, -о (3, 5–6, 11) / *гурѐљав*, -а, -о (4) / *гурњив*, -а, -о (3); *дрљав*, -а, -о (7, 11, 14, 20), *ждрљав*, -а, -о (6) и ЛСГ именичких лексема: *горѐљивка* (2), *гурча* (1), *гурна* (3), *гурѐљивко*, *гурѐљивка* (3, 5); *дрљча*, *дрљна* (7–10, 12–26), *дрљавиши́на* (11), *ждрља*, *ждрљча* (6); *крмељан*, *крмељана* (23).

Сви забележени придевски и именички деривати настали су према синонимним именицама *гурѐљ*, *дрља* / *ждрља*, *крмељ*, у значењу „згуснута слузна жућкаста излучевина из очију“ (РСАНУ 1978: 613). Будући да се ради о непожељном изгледу који је последица болести или нехигијене (човековог немарног односа према сопственом телу), свим дериватима исказује се пејоративно значење, већ садржано у мотивним речима. Употребом пејоративних суфикса (-ча, -иши́на) код једног броја назива исказан је појачан степен пејоративности.

I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним)

Тематска подгрупа с доминантном семом „дефект вида“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *једноо́кав*, -а, -о (6); *крайко́вид*, -а, -о (1–2, 5, 7, 12, 14, 16–18, 20–22), *крайко́видес*, -и́а, -и́о (24); *наћорáвичав*, -а, -о (6); *слабовид*, -а, -о (9, 11–12, 16, 21), *слѐй*, -а́, -о́ (1–2, 4–8, 10–13, 15–16, 21–22) / *слѐй*, -а,

²³⁵ В. I. 9. 4. *Разрока особа*.

²³⁶ Придевску лексему *и́ѐрес*, -и́а, -и́о бележи још и Динић (2008: 565) у значењу „који је шарен, прошаран“. Исту основу има и лексема *и́ѐрашка* у значењу „шарено ускршње јаје“ (Јовановић 2004: 531; Динић 2008: 564). У основи ове лексеме јесте општесловенски и прасловенски придев *ръстръ* који је потиснут придевом *шарен* (Skok 1972: 616–617).

²³⁷ В. I. 2. 7. *Особа с и́раменовима различии́ѐ боје*; I. 7. 4. *Особа различии́ѐих обрва*.

-о (25); *ћорав*, -а, -о (1–2, 5–9, 11–12, 15, 17, 19, 21, 24–26) и ЛСГ именичких лексема: *слејџ* (7, 23) / *слејџ* (7, 11–12) / *слејџ* (3, 22–24), *слејча* (3–8, 11–14, 18, 21, 24), *слејна* (24), *слејћиња* (3–5, 7–8, 10–11, 13) / *слејкиња* (14, 16, 22); *ћора* (15, 23), *ћорша* (6), *ћорча* (1–5, 7–10, 12–26), *ћорна* (2–14, 16–26), *ћорлеја* (6).

Сложеним придевима *крајковид*, -а, -о (1–2, 5, 7, 12, 14, 16–18, 20–22) и *крајковидес*, -џа, -џо (24) квалификује се особа оштећена вида, а не врста поремећаја вида, те зато ступају у синонимски однос са сложеницом *слабовид*, -а, -о (9, 11–12, 16, 21). Називи којима се означава особа као носилац ове особине нису забележени.

Вишезначним придевом *ћорав*, -а, -о (1–2, 5–9, 11–12, 15, 17, 19, 21, 24–26) означава се особа која је делимично или потпуно лишена вида. Префиксално-суфиксалном твореницом *наћоравичав*, -а, -о (6) исказује се особина испољена у мањем степену. Пејоративним значењем мотивне лексема *ћорав* обележени су и називи: *ћора* (15, 23), *ћорша* (6), *ћорча* (1–5, 7–10, 12–26), *ћорна* (2–14, 16–26), *ћорлеја* (6).

У однос релативне синонимије с пејоративним придевом *ћорав*, односно једним његовим значењем „који је без способности вида“, ступа експресивно неутралан придев *слеј*, -а, -о (1–2, 4–8, 10–13, 15–16, 21–22) / *слеј*, -а, -о (25). С особином исказаном мотивним придевом *слеј* су и називи: *слејџ* (7, 23) / *слејџ* (7, 11–12) / *слејџ* (3, 22–24), *слејча* (3–8, 11–14, 18, 21, 24), *слејна* (24), *слејћиња* (3–5, 7–8, 10–11, 13) / *слејкиња* (14, 16, 22). Пејоративна вредност назива *слејча* (3–8, 11–14, 18, 21, 24) реализује се посредством суфикса -ча, и додатно је остварена његовим секундарним значењем „који је пригуп“.²³⁸

Међу лексемама за означавање особа с дефектом очију (и вида) јесте и сложена придевска лексема *једноокав*, -а, -о²³⁹ (6), која се примарно односи на квалификовање особе без једног ока, док се значење свих осталих забележених придевских и именичких лексема првенствено односи на особе с дефектом вида.

I. 9. 8. Особа која има подочњаке

Тематска подгрупа с доминантном семом „подочњаци“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *мејуњћав*, -а, -о (7); *јодбул*, -а, -о (1–4, 6, 11–14, 21, 26) и ЛСГ именичких лексема: *кесуљан* (10); *мељунко*, *мељунка* (14); *јодбулча* (13), *јодбулшишина* (1).

²³⁸ Исто значење потврђују Јовановић (2004: 621) и Динић (2008: 766).

²³⁹ Г. Штасни бележи лексему *једноокац*. У вези с њом она каже: „Једнооконост је такође амбивалентног карактера, или је симбол зла (Киклоп) или симбол ока просветљења (Бог, Буда)“ (Штасни 2013: 120, према Лампић 1999: 99).

Сема изгледа која се односи на изглед подочњака често асоцира на надувеност и подбулост, којом је дефинисана лексема *їодбўл*, -а, -о (1–4, 6, 11–14, 21, 26), забележена широм говорног подручја за означавање особа с израженим подочњацима. Пејоративност садржана у значењу мотивне речи преноси се и на називе *їодбўлча* (13), *їодбўлїїшина* (1), а њеној интензификацији доприносе пејоративни суфикси.

У вези с надувеношћу су и придевски дериват *мејўњћав*, -а, -о²⁴⁰ (7) (: мех) и метафорички називи *мељўнко*, *мељўнка* (14).

Метафоричка асоцијација заснована на семи изгледа утицала је на успостављање пејоративног назива *кесуљан*²⁴¹ (10).

I. 10. Тематска група образи

Тематска група с доминантном семом „образи“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа образа. У оквиру ове тематске групе издвајају се три подгрупе: *Особа дебелих образа*, *Особа уїалих образа* и *Особа црвених образа*.

I. 10. 1. Особа дебелих образа

Тематска подгрупа с доминантном семом „дебели образи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бубрењас*, -їа, -їо (2, 12, 14, 17); *бўнцав*, -а, -о (23); *бўцкас*, -їа, -їо (5, 13, 22); *бўцмас*, -їа, -їо (4–5); *големобраз*, -а, -о (1), *големобразес*, -їа, -їо (1); *дебёл*, -а, -о (14); *дебелобразес*, -їа, -їо (5) / *дебелобразас*, -їа, -їо (24); *надўван*, -а, -о (17); *їодбўл*, -а, -о (22); *їуїураїї*, -а, -о (7, 9); *цеїљанес*, -їа, -їо (3, 7, 9, 20); *цреїњас*, -їа, -їо (5) / *цреїњес*, -їа, -їо (6, 11) и ЛСГ именичких лексема: *бубрељан*, *бубрељана* (21); *бубулёја* (6, 18), *бубулёјка* (18); *бумбάρ* (3, 18), *бумбάρка* (18), *бумбáрче* (18), *бумбарáча* (3); *бўцко* (4–5, 10, 15), *бўцка* (10, 15); *дебелан*, *дебелана* (4, 26), *дебёлко* (12); *дебелобразиц* (24); *дўрма* (7); *надувёнко* (19); *образан*, *образана* (24); *їечёнка* (20); *їуїњáвко*, *їуїњáвка* (25); *їуїуран* (7, 9), *їуїурана* (7), *їуїуранче* (7); *свињá*²⁴² (26); *цеїљанка* (3, 9, 12); *цреїуљан*, *цреїуљана* (19).

Дебљина образа се на широком ареалу поистовећује с прекомерном телесном тежином, што на језичком плану потврђују придевски деривати: *бўц-*

²⁴⁰ Јовановић (2004: 466) бележи лексеме *меј* у значењу „мех“ и *мејунка* у значењу „махуна“. Исто значење лексеме *меј* потврђује и Динић (2008: 406).

²⁴¹ Исту мотивацију има и дериват *ћесуљна* „брадица, необријани део браде код човека“ (Динић 2008: 834).

²⁴² В. I. 12. 6. *Особа широких ноздрва*; III. 1. 6. *Изразиїо дебела особа*.

кас, -*ѿа*, -*ѿо* (5, 13, 22), *буѿмас*, -*ѿа*, -*ѿо* (4–5); *дебѣл*, -*а*, -*о* (14) и именички: *буѿко* (4–5, 10, 15), *буѿка* (10, 15); *дебѣлан*, *дебѣлана* (4, 26), *дебѣљко* (12).²⁴³

Особа оваква изгледа квалификује се творбено и семантички прозирним сложеним придевима *големобраз*, -*а*, -*о*, *големобразес*, -*ѿа*, -*ѿо* (1); *дебелобразес*, -*ѿа*, -*ѿо* (5) / *дебелобразас*, -*ѿа*, -*ѿо* (24). У једном СЗ пункту забележили смо истозначне називе *образан*, *образана*, *дебелобразац* (24).

Сема изгледа која се односи на прекомерну дебљину образа условљава повезивање с надувеношћу, подбулошћу, која се на језичком плану исказује придевским лексемама *надуван*, -*а*, -*о* (17); *ѿодбул*, -*а*, -*о* (22) као и именичком *надувѣнко* (19).

Иста сема изгледа условила је и синонимне лексеме *бубрењас*, -*ѿа*, -*ѿо* (2, 12, 14, 17); *бубрељан*, *бубрељана* (21); *бубулѣја* (6, 18), *бубулѣка* (18). Величина образа поистовећује се са ширином лица те се исте лексеме употребљавају и при квалификацији и номинацији особа широка лица.²⁴⁴

Једнаке семантике су и деривати с основинском глаголском речју *ѿуѿи* / *ѿуѿеје*, у значењу „надиже се, клобучи“ (Динић 2008: 695): *ѿуѿураѿи*, -*а*, -*о*, *ѿуѿуран* (7, 9), *ѿуѿурана* (7), *ѿуѿуранче* (7),²⁴⁵ као и корелативи *ѿуѿиња̀вко*, *ѿуѿиња̀вка* (25), изведени из истокореног придева *ѿуѿиња̀в*.

Метафоричким повезивањем на основу семе изгледа „који је велики и округао“ с различитим ентитетима из човековог окружења настало је више придевских и именичких лексема пејоративног значења. Придевски дериват *бу̀нѿиав*, -*а*, -*о* (23) мотивисан је именицом *бу̀нѿула* у значењу „корпа полулоптастог облика исплетена од прућа или павити омазана говеђом балегом“ (Динић 2008: 52). Иста мотивација забележена је и у домену „бу̀јна коса“.²⁴⁶ Лексеме *ѿеѿиља̀нес*, -*ѿа*, -*ѿо* (3, 7, 9, 20) и *ѿеѿиља̀нка* (3, 9, 12) јављају се у више различитих домена при квалификацији и номинацији особа чији се одређени делови тела (најчешће главе) због пренаглашене величине повезују са цепаницом, комадом расцепаног дрвета.²⁴⁷ Предимензионирани делови главе често се повезују и са црепњом, округлим земљаним судом за печење хлеба, те се метафоричким преносом у више различитих домена развијају и придевске лексеме *ѿреѿиња̀с*, -*ѿа*, -*ѿо* (5) / *ѿреѿињес*, -*ѿа*, -*ѿо* (6, 11) и именичке *ѿреѿиља̀н*, *ѿреѿиља̀на* (19).²⁴⁸ Једнаке семантичке

²⁴³ В. III. 1. 6. *Изразиѿо дебела особа*.

²⁴⁴ В. I. 3. 1. *Особа широка лица*.

²⁴⁵ В. I. 13. 2. *Особа ѿуних, избачених усѿа*.

²⁴⁶ В. I. 2. 1. *Особа бу̀јне косе*.

²⁴⁷ В. I. 1. 2. *Особа чеѿвѿриѿа̀сѿе главе*; I. 3. 1. *Особа широка лица*; I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*.

²⁴⁸ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*; I. 1. 2. *Особа чеѿвѿриѿа̀сѿе главе*; I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 3. 1. *Особа широка лица*; I. 5. 1. *Особа висока чела*.

мотивације је и пејоративни метафорички назив *йечѣнка* (20)²⁴⁹, забележен у једном СЗ пункту.

У по једном ТЛ и СЗ пункту забележене су пејоративне зоометафоре *бумбѡр* (3, 18), *бумбѡрка*, *бумбѡрче* (18), *бумбарѡча* (3).²⁵⁰

Назив *дурма*²⁵¹ (7), забележен у једном ТЛ пункту, примарно се употребљава за именовање кудравог пса (Динић 2008: 164), али се метафорички користи и за пејоративно именовање онога „који је космат, кудрав, чупав“ (Динић 2008: 164). Значење „који је дебелих образа“ на другом месту није потврђено.

I. 10. 2. Особа упалих образа

Тематска подгрупа с доминантном семом „упали образи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *жгѡлав*, -а, -о (5); *коишѣљив*, -а, -о (8, 15); *оїлзал*, -зла, -зло (1) / *оїлзал*, -зла, -зло (16); *йроїл*, -а, -о (23); *скѡпан*, -а, -о (23); *углѡбен*, -а, -о (2–3); *игѡлав*, -а, -о (25); *шкѡбав*, -а, -о (1–3, 6–7, 11–14, 18–22, 24, 26), *шкѡблав*, -а, -о (13, 17, 25) и ЛСГ именичких лексема: *жгѡлавко* (25); *коишѣљко*, *коишѣљка* (15); *мршѡк* (7), *мршѡвко* (25); *скѡпѡ* (21, 23); *шкѡпѡ* (4, 6–7, 9, 13–14, 17–21, 26), *шкѡпно* (4, 6, 9, 14, 17–21, 24, 26).

Упали уобрази се поистовећују с недовољном ухрањеношћу па се већина забележених лексема примарно односи на квалификацију и номинацију мршавих особа.²⁵² Међутим, иако се ради о непожељној телесној особини, не реализује се увек и негативно значење. Код једног броја лексема семи изгледа која се односи на неповољан визуелни утисак прикључује се и сема која носи информацију о лошем здравственом и / или материјалном стању, што изазива сажалење, а не осуду и презир.

У једном ТЛ и једном СЗ пункту забележили смо значењски прозирне називе *мршѡк* (7), *мршѡвко* (25). Док лексема *мршѡвко* (25) има хипокористично значење, лексемом *мршѡк* (7) изражава се висок степен пејоративности јер се примарно везује за животињски леш, стрвину.

Широм говорног подручја потврђене су придевске лексеме *шкѡбав*, -а, -о (1–3, 6–7, 11–14, 18–22, 24, 26), *шкѡблав*, -а, -о (13, 17, 25) и називи *шкѡпѡ* (4, 6–7, 9, 13–14, 17–21, 26), *шкѡпно* (4, 6, 9, 14, 17–21, 24, 26).²⁵³ Исту семантику имају и придевска лексема *жгѡлав*, -а, -о (5, 25) и именич-

²⁴⁹ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 2. 2. *Особа без косе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*.

²⁵⁰ В. III. 1. 6. *Изразићо дебела особа*.

²⁵¹ *Дурма* је турцизам који се као прилог у значењу „непрекидно, без престанка“ употребљава једино у српском језику (Петровић 2012: 123). У РСАНУ (1968: 37), поред овог, забележено је још и значење „име петлу“.

²⁵² В. II. 12. 1. *Особа шанка сѡрука*; III. 1. 7. *Изразићо мршава особа*.

²⁵³ В. I. 6. 4. *Особа рошава лица*; III. 1. 7. *Изразићо мршава особа*.

ка *жгољавко* (25),²⁵⁴ које се примарно јављају при квалификацији изразито мршавих особа.²⁵⁵

Мушки и женски корелативи *кошићелько*, *кошићелька* (15) и придев *кошићельив*, *-а*, *-о* (8, 15) настали су успостављањем метафоричке везе између кости човека и љуске ораха. О разлозима њиховог појављивања при карактеризацији мршава човека већ је било речи.²⁵⁶

Особа изразито упалих образа, тако да се виде рупе, квалификује се придевом *углобен*, *-а*, *-о*²⁵⁷ (2–3). Дијалекатски речници не потврђују ово значење.

При конституисању значења придевских лексема *йройал*, *-а*, *-о* (23) и *скайан*, *-а*, *-о* (23) мотивациону функцију поред семе изгледа „који је упалих образа“ има и сема која носи информацију о лошем физичком стању, изнемоглости и/или болести.²⁵⁸ Негативно значење садржано у семантичкој структури придева *скайан* преноси се на значење именичког деривата *скайља* (21, 23).²⁵⁹ Исто својство исказује се и придевом *ојџал*, *-зла*, *-зло* (1) / *ојџал*, *-зла*, *-зло*²⁶⁰ (16).

I. 10. 3. Особа црвених образа

Тематска подгрупа с доминантном семом „црвени образи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *ален*, *-а*, *-о* (24), *румѐн*, *-а*, *-о* (1–4, 6–8, 11–13, 17, 21) / *румѐн*, *-а*, *-о* (19); *убав*, *-а*, *-о*²⁶¹ (2, 7); *црвѐн*, *-а*, *-о* (2, 4–5, 7, 11) и ЛСГ именичких лексема: *румѐнко* (3, 8–9, 13, 25), *румѐнка* (3, 8–9, 12–14, 18–19, 22, 25–26), *румѐнче* (25), *румењак* (4, 26); *цвекло* (21, 23).

Црвена / румена боја образа представља важну сему у семантичкој структури многих придевских и именичких лексема. Уколико је дата особина изражена у мањој мери, особе оваква изгледа остављају пријатан визуелни утисак и позитивно су квалификоване. Међутим, пренаглашеност овакве особине условљава негативно значење лексема којима се она исказује.

²⁵⁴ В. III. 1. 4. б) *Мршава особа ниска расѝа*; III. 1. 7. *Изразиѝо мршава особа*.

²⁵⁵ У РСАНУ (1968: 316) лексема *жгољав*, *-а*, *-о* је дефинисана као „телесно неразвијен, мршав, кржљав“, а исто значење потврђује и Јовановић (2004: 396).

²⁵⁶ В. I. 3. 2. *Особа уска лица*; III. 1. 7. *Изразиѝо мршава особа*.

²⁵⁷ Скок говори о глаголу *globati/glabati* с примарним значењем „дупсти“, који се није одржао у нашем језику. У бугарском језику *глоб* је „очна шупљина“ (Skok 1971: 563).

²⁵⁸ В. III. 2. 1. *Болесна особа*.

²⁵⁹ В. III. 1. 7. *Изразиѝо мршава особа*; III. 2. 1. *Болесна особа*.

²⁶⁰ У РСМ *ојџуноу*, *-ула*, *-уло* је „отромбољен, млитав, млохав“ (РСМ 1990: 530), док Јовановић (2004: 511) лексему *ојџуне* дефинише као „омршави, ослаби, попусти“.

²⁶¹ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 2. 6. г) *Особа црне косе*; III. 1. 1. *Лейа особа*; III. 1. 3. *Особа сѝамена сѝаса*.

Веома широку заступљеност на терену имају деривати мотивисани придевима *црвен* и *румен*, који се налазе у односу релативне синонимије. Придевом *црвѐн*, -а, -о (2, 4–5, 7, 11) и дериватима њиме мотивисаним: *црвења̀к* (4–5, 7, 12–19, 22, 24), *црвења̀ча* (16), *црвѐнко* (1, 5, 7–8, 16, 19–21), *црвѐнка* (8, 13, 15, 20), *црвењу̀ша* (5, 24) исказује се висок степен поседовања особине, што утиче на појаву пејоративне семантичке компоненте. С друге стране, дериватима с мотивним придевом *румѐн*, -а, -о (1–4, 6–8, 11–13, 17, 21) / *румѐн*, -а, -о (19): *румѐнко* (3, 8–9, 13, 25), *румѐнка* (3, 8–9, 12–14, 18–19, 22, 25–26), *румѐнче* (25) исказује се поседовање особине у пожељном обиму те су они афирмативно спецификовани. Изузетак чини једино дериват *румења̀к* (4, 26) код кога се посредством пејоративног суфикса реализује пејоративно значење. Иста особина исказује се и турцизмом *ален*, -а, -о (24), забележеним у једном СЗ пункту.

Семантичка мотивација заснована на семи боје условила је метафорички назив *цвекло̀* (21, 23), забележен у два СЗ пункта.

I. 11. Тематска група уши

Тематска група с доминантном семом „уши“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа ушију или дефекта слуха. Семе изгледа које се односе на величину ушију, на оштећење или недостатак ува, на длакавост ушију, као и оне у којима је садржана информација о делимичној или потпуној лишености слуха, утицале су на издвајање четири тематске подгрупе – *Особа великих / клемпавих ушију*, *Особа без једног ува (с окрњеним умом)*, *Особа длакавих ушију* и *Особа с дефектом слуха (делимичним / њошњим)*.

I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију

Тематска подгрупа с доминантном семом „велике / клемпаве уши“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *клѐмпав*, -а, -о (1, 4–7, 11–12, 14, 17, 21, 23); *клиѝав*, -а, -о (2, 6); *клиѝес*, -ѝа, -ѝо (6, 11) и ЛСГ именичких лексема: *клѐмпа* (4–5, 8, 10, 12–15, 17–19, 21, 23, 26), *клѐмпавка* (26), *клѐмпѝоња* (16), *клѐмпѝур* (10), *клѐмпша*, *клѐмпна* (24); *клиѝша* (2–4, 6–7, 16, 19–20, 22, 25), *клиѝна* (2–3, 7, 20, 22, 25); *магѝре* (9, 12).

Придев *клѐмпав*, -а, -о (1, 4–7, 11–12, 14, 17, 21, 23) описује особу чије су уши повијене, спуштене надоле. Творбену основу овог придева представља ономатопеја прасловенског порекла *klǽp, којом се опонаша бука услед удараца нечим тврдим. Значење се потом пренело на клатно, а асоцијативним путем и на уши (Skok 1972: 95). С мотивним придевом *клѐмпав* забележени су и многи именички деривати, од којих се *клѐмпа* (4–5, 8, 10, 12–15, 17–19,

21, 23, 26) широм говорног подручја употребљава за именовање припадника оба пола, док су називи *клѐмѝавка* (26), *клѐмѝоња* (16), *клемѝур* (10), *клѐм-ша*, *клѐмна* (24) посведочени с по једном потврдом. Семантички садржај свих назива спецификован је пејоративном семантичком компонентом, али се посредством суфикса *-оња*, *-ур*, *-ша* виши степен пејоративности читава у називима *клѐмѝоња* (16), *клемѝур* (10), *клѐмша* (24).

Придеви *клийѝав*, *-а*, *-о* (2, 6), *клийѝес*, *-ѝиа*, *-ѝио* (6, 11) примарно описују особу која се тешко креће и притом клати, али и особу клемпавих ушију. Њихову творбену основу представља ономагопеја за радњу хода, која се у другом значењу („обесити, оборити“) може односити и на уши (Skok 1972: 89). За именовање особа оваква физичка изгледа забележени су именички деривати с пејоративним значењем *клийѝша* (2–4, 6–7, 16, 19–20, 22, 25), *клий-на* (2–3, 7, 20, 22, 25).

Сема изгледа у којој је садржана информација о величини ушију као доминантној телесној особини у два ТЛ пункта подстакла је пејоративни метафорички назив *магѝаре* (9, 12).²⁶²

I. 11. 2. Особа без једног ува (с окрњеним увом)

Тематска подгрупа с доминантном семом „недостатак ува“ обухвата ЛСГ придева: *чўљ*, *-ѝ*, *-ѝ* (3–4, 6, 8–9, 11–12) / *чўљ*, *-а*, *-о* (21, 25), *чўљав*, *-а*, *-о* (1–3, 5, 7, 9, 14, 17, 19, 23, 26) и ЛСГ именица: *чўља* (2, 5, 8–14, 17, 21), *чўљко* (1, 4, 8, 12, 15–16, 18, 20–26), *чўљка* (5, 12, 14–15, 21), *чўљна* (2–5, 8–9, 12–13, 16, 18, 20, 22, 24–25), *чўљча*, *чўљѝн* (23), *чўљче* (25).

Придев *чўљ*, *-ѝ*, *-ѝ*²⁶³ (3–4, 6, 8–9, 11–12) / *чўљ*, *-а*, *-о* (21, 25) забележен је широм говорног подручја. Напоредо с њим јавља се и семантички еквивалент проширен суфиксом *-ав* – *чўљав*, *-а*, *-о* (1–3, 5, 7, 9, 14, 17, 19, 23, 26). С особином исказаном мотивним придевом *чўљ* забележени су и пејоративни називи *чўља* (2, 5, 8–14, 17, 21), *чўљко* (1, 4, 8, 12, 15–16, 18, 20–26), *чўљка* (5, 12, 14–15, 21), *чўљна* (2–5, 8–9, 12–13, 16, 18, 20, 22, 24–25), *чўљча*, *чўљѝн* (23), *чўљче* (25). Пејоративност вишег степена читава се у деривату *чўљча* (23), који је забележен у једном СЗ пункту напоредо с дериватима *чўљѝн* и *чўљко*. Делимичној неутрализацији пејоративног значења и развоју пејоративно-деминутивног значења деривата *чўљче* (25) доприноси сема која упућује на дете такве физичке особине, што је на језичком плану представљено суфиксом *-че*.

²⁶² В. Ш. 2. 4. *Особа која кашље*.

²⁶³ Придев *чўл* представља балканизам румунског порекла који се примарно везује за пастирску терминологију за означавање оваца малих ушију (Skok 1971: 339). Значење се са животиње пренело и на човека који има мале или осакаћене уши.

I. 11. 3. Особа длакавих ушију

Тематска подгрупа с доминантном семом „длакаве уши“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *дла̀кав*, -а, -о (1); *ма̀љав*, -а, -о (14); *ру̀й̑ав*, -а, -о (1–2, 7, 12, 19, 25); *чу̀й̑ав*, -а, -о (25) и ЛСГ именичких лексема: *мај̑мун* (10, 18); *ру̀й̑а* (1–2, 7, 12, 19, 25), *ру̀й̑авко* (25).

При квалификацији и номинацији особа длакавих ушију нисмо забележили ниједну лексему која је својствена само овом домену. Придевски синоними *дла̀кав*, -а, -о (1), *ма̀љав*, -а, -о (14), *ру̀й̑ав*, -а, -о (1–2, 7, 12, 19, 25) примарно се употребљавају за означавање особа изражене маљавости на телу, а у оквиру истог домена јављају се и именички деривати с мотивним придевом *ру̀й̑ав*: *ру̀й̑а* (1–2, 7, 12, 19, 25), *ру̀й̑авко* (25).²⁶⁴ Придев *чу̀й̑ав*, -а, -о (25) првенствено се односи на квалификовање особа неуредне косе.²⁶⁵ Поред изражене пејоративности све забележене лексеме су додатно митолошки спецификоване, чему доприноси потенцијална сема „који је налик вукодлаку“.²⁶⁶

Сема изгледа условила је развој пејоративног метафоричког назива *мај̑мун* (10, 18)²⁶⁷, забележеног у једном ТЛ и једном СЗ пункту.

I. 11. 4. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним)

Тематска подгрупа с доминантном семом „дефект слуха“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *глу̀в*, -а, -о (1–2, 7, 11, 16, 19, 21–22); *наглу̀вичав*, -а, -о (6, 9, 11, 17) и ЛСГ именичких лексема: *глу̀ваћ* (7, 18, 26), *глу̀вша* (1–10, 12, 14–15, 18–21, 24–26), *глу̀вча* (2, 6–7, 13, 17–18, 22–23), *глу̀вна* (1–10, 12–18, 20–26), *глу̀ваја* (7, 12).

Придевом *глу̀в*, којим се означава својство делимичне или потпуне лишености слуха, мотивисани су бројни пејоративни називи: *глу̀ваћ* (7, 18, 26), *глу̀вша* (1–10, 12, 14–15, 18–21, 24–26), *глу̀вча* (2, 6–7, 13, 17–18, 22–23), *глу̀вна* (1–10, 12–18, 20–26), *глу̀ваја* (7, 12). Префиксално-суфиксалном твореницом *наглу̀вичав*, -а, -о (6, 9, 11, 17) изражава се својство које се остварује у мањој мери.

²⁶⁴ В. III. 1. 8. *Маљава особа*.

²⁶⁵ В. I. 2. 10. *Особа неуредне косе*.

²⁶⁶ Иако нисмо регистровали ниједну специфичну лексему, у више пунктова забележили смо реченичну конструкцију „Да бежиш од њег!“²⁶⁷, што нас наводи на претпоставку да се особе оваква изгледа повезују с нечим натприродним и демонским. У српском фолклору човек који је по целом телу обрастао густим длакама представља демонско биће, познатије као вукодлак (СМР 1970: 94).

²⁶⁷ В. I. 5. 2. *Особа ниска чела*; I. 15. 1. *Особа ис̑турене вилице (горње / доње)*; III. 1. 8. *Маљава особа*.

I. 12. Тематска група нос

Тематска група с доминантном семом „нос“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа на основу специфичног изгледа носа. Све лексичке јединице у оквиру ове тематске групе имају пејоративно значење јер квалификовање и именовање јединке произилази из одабира дела тела који својом величином, обликом или целокупним изгледом нарушава склад човекова лица. У зависности од димензије која је доминантна издваја се седам подгрупа: *Особа велика носа*, *Особа крива носа*, *Особа кљунастѝа носа*, *Особа крајѝка зашћуѝастѝа носа*, *Особа ѝрћастѝа носа*, *Особа широких ноздрва*, *Особа без носа*.

I. 12. 1. Особа велика носа

Тематска подгрупа с доминантном семом „велики нос“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бабу̀рес*, *-ѝа*, *-ѝо* (11); *длгон̀осас*, *-ѝа*, *-ѝо* (2); *носáѝѝ*, *-а*, *-о* (3, 6–7, 16–17, 24), *носурáѝѝ*, *-а*, *-о* (1, 4, 22), *носурáв*, *-а*, *-о* (1) и ЛСГ именичких лексема: *бабу̀ран* (21–22); *дугон̀осоња* (8); *н̀осоња* (1, 4–7, 10–14, 16–24, 26), *носáр* (6, 11), *носурáн* (4, 7, 9, 12, 15, 17), *носурáна* (4, 7, 9–10, 19–20, 26), *носурáнка* (15), *носурáча* (10, 16, 26); *носур̀ог* (4, 7), *носур̀ога* (7).

Сви придевски деривати којима се карактерише особа велика носа садрже соматизам *нос*. Основни семантички садржај „истурени део лица између очију и уста“ у целости се преноси у придевске деривате *носáѝѝ*, *-а*, *-о* (3, 6–7, 16–17, 24), *носурáѝѝ*, *-а*, *-о* (1, 4, 22), *носурáв*, *-а*, *-о* (1), којима се негативно квалификује особа велика носа. У вези с овим Г. Штасни (2013: 122) истиче да стилска маркираност ових јединица, између осталог, произилази из тога што се „цео концепт човека своди на једну димензију, али и из суфикса с којима се основа соматизма комбинује“. Исто негативно значење реализује се и при конституисању именичких деривата: *н̀осоња* (1, 4–7, 10–14, 16–24, 26), *носáр* (6, 11), *носурáн* (4, 7, 9, 12, 15, 17), *носурáна* (4, 7, 9–10, 19–20, 26), *носурáнка* (15), *носурáча* (10, 16, 26).

Творбено и значењски прозирна сложеница *длгон̀осас*, *-ѝа*, *-ѝо* представља семантички еквивалент наведених придевских деривата с мотивном именицом *нос*. Негативно значење садржано у мотивном придеву *дугонос* у целости се преноси у значење назива *дугон̀осоња* (8).

Сема изгледа у којој је садржана информација о величини носа била је доминантна и при развоју пејоративног метафоричког назива *носур̀ог* (4, 7), који се у једном ТЛ пункту јавља напоредо са женским корелативом *носур̀ога* (7).

Сема изгледа која се односи на карактеристично својство носа „који је велики и црвен“ условила је развој пејоративног метафоричког назива *бабу̀ра* (у примарном значењу врста паприке). У процесу номинације ова телесна

особина приписује се особи као доминантна те се синегдохом развијају придевски дериват *бабу̀рес*, *-ѿа*, *-ѿо* (11) и именички дериват с метафоричким значењем *бабу̀ран* (21–22).

I. 12. 2. Особа крива носа

Тематска подгрупа с доминантном семом „крив нос“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *кривонѡс*, *-а*, *-о* (2–3, 11, 13, 16, 23, 25–26), *кривонѡсес*, *-ѿа*, *-ѿо* (2, 9) и ЛСГ именичких лексема: *кривонѡсоња* (1, 5, 7, 10, 12, 15–18, 24–25), *кривонѡска* (6, 12, 16–17, 26).

На целом говорном подручју у вези са семом „који је крива носа“ забележене су само творбено и семантички провидне придевске сложенице: *кривонѡс*, *-а*, *-о* (2–3, 11, 13, 16, 23, 25–26), *кривонѡсес*, *-ѿа*, *-ѿо* (2, 9). С особином исказаном мотивним придевом *кривонѡс* широм говорне зоне забележени су и називи *кривонѡсоња* (1, 5, 7, 10, 12, 15–18, 24–25), *кривонѡска* (6, 12, 16–17, 26).

I. 12. 3. Особа кукаста носа

Тематска подгрупа с доминантном семом „кукаст нос“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *кљунѡѿ*, *-а*, *-о* (4), *кљу̀нав*, *-а*, *-о* (1), *кљу̀нас*, *-ѿа*, *-ѿо* (25) / *кљу̀нес*, *-ѿа*, *-ѿо* (2, 12) и ЛСГ именичких лексема: *кљу̀нча* (1–5, 7–10, 12–26), *кљу̀нка* (2, 4–5, 7–8, 10, 12–16, 18–22, 24–26), *кљу̀нава* (5), *кљу̀ница* (3, 17), *орѡл* (23).

Сема изгледа „који је повијен надоле налик кљуну“ утицала је на повезивање носа и кљуна. Квалификација особе овакве телесне особине извршена је метафоричким преносом, што се на језичком нивоу изражава придевским лексемама *кљунѡѿ*, *-а*, *-о* (4), *кљу̀нав*, *-а*, *-о* (1), код којих се дата особина читава у апсолутној мери, односно *кљу̀нас*, *-ѿа*, *-ѿо* (25), *кљу̀нес*, *-ѿа*, *-ѿо* (2, 12), којима се поседовање овакве особине исказује у умањеном степену (Драгићевић 2001: 111). Исто значење – „који има нос налик кљуну“ реализује се и у називима *кљу̀нча* (1–5, 7–10, 12–26), *кљу̀нка* (2, 4–5, 7–8, 10, 12, 14–16, 18–22, 25–26), *кљу̀нава* (5), *кљу̀ница* (3, 17).

Истом семом изгледа успостављена је зоометафора *орѡл* (23).

I. 12. 4. Особа кратка затупаста носа

Тематска подгрупа с доминантном семом „кратак затупаст нос“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *зайѡу̀јес*, *-ѿа*, *-ѿо* (5); *крњ*, *-а*, *-о* (12, 19); *ћу̀јав*, *-а*, *-о* (5), *ћу̀јес*, *-ѿа*, *-ѿо* (2) / *чу̀јес*, *-ѿа*, *-ѿо* (7); *чмрљав*, *-а*, *-о* (1–2, 7, 13), *чмрљес*, *-ѿа*, *-ѿо* (9, 24) и ЛСГ именичких лексема: *крња* (14–15, 19, 21), *крњча* (12, 14–16, 18, 25), *крњка* (12, 14, 18–19), *крнча*, *крнка* (6, 16),

крњава (25); *ѡаѡлицан* (9) / *ѡѡлицан* (10); *ѡѡѡча* (3, 23), *ѡѡѡља* (23); *ћѡѡко*, *ћѡѡка* (5); *чмрља* (13), *чмрљко* (20, 22), *чмрљча* (1–3, 77, 22, 24), *чмрљша* (4), *чмрљна* (2–4, 13, 20, 22, 24), *чмрљан*, *чмрљана* (9).

Префиксално-суфиксална твореница *зѡѡѡѡес*, *-ѡа*, *-ѡо* (5) забележена је у само једном ТЛ пункту. Посредством префикса *за-* и суфикса *-ес* (*-асѡѡ*) присуство назначене телесне карактеристике исказује се у мањем обиму. Исту мотивациону основу имају и пејоративни називи *ѡѡѡѡча* (3, 23), *ѡѡѡѡља* (23). Иако нам семантика није сасвим јасна, чини нам се да су једнаке мотивације и придевски деривати *ћѡѡав*, *-а*, *-о* (5), *ћѡѡес*, *-ѡа*, *-ѡо* (2), *чѡѡес*, *-ѡа*, *-ѡо* (7), као и из њих изведени називи *ћѡѡко*, *ћѡѡка* (5).

Основно значење придева *крн*, *-а*, *-о* / *крњ*, *-а*, *-о* јесте „којему је одломљен, одбијен или на други начин откинут један део“ (РСАНУ 1978: 621). На основу семе изгледа „који је оштећен, непотпун“ назив се с предмета асоцијативно преноси на део тела те се развија значење „који нема нос или има затупаст нос“ (Динић 2008: 363). У таквом значењу забележили смо га и на терену – *крњ*, *-а*, *-о* (12, 19), као и велики број пејоративних назива њиме мотивисаних: *крња* (14–15, 19, 21), *крњча* (12, 14–16, 18, 25), *крњка* (12, 14, 18–19), *крњча*, *крњка* (6, 16), *крњава* (25).²⁶⁸

На широком ареалу особа затупаста носа квалификује се придевима чија нам мотивисаност није препознатљива – *чмрљав*, *-а*, *-о*²⁶⁹ (1–2, 7, 13), *чмрљес*, *-ѡа*, *-ѡо* (9, 24). Деривацијом су настали називи једнаке семантике: *чмрља* (13), *чмрљко* (20, 22), *чмрљча* (1–3, 77, 22, 24), *чмрљша* (4), *чмрљна* (2–4, 13, 20, 22, 24), *чмрљан*, *чмрљана* (9). Поседовање непожељне телесне особине условљава развој пејоративног значења, чијем наглашавању у називима *чмрљча* (1–3, 77, 22, 24), *чмрљша* (4) доприносе пејоративни суфикси.

Придруживањем семе изгледа „који је црвен“ доминантној семи „који је затупаст“, створили су се услови за развој пејоративног метафоричког назива *ѡаѡлицан* (9) / *ѡѡѡлицан* (10).

I. 12. 5. Особа прѡаста носа

Тематска подгрупа с доминантном семом „прѡаст нос“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *злѡјчав*, *-а*, *-о* (7); *ѡрљкас*, *-ѡа*, *-ѡо* (22); *ѡрчес*, *-ѡа*, *-ѡо* (1, 9) / *ѡрћес*, *-ѡа*, *-ѡо* (13, 17) / *ѡрћас*, *-ѡа*, *-ѡо* (17, 21); *учѡѡрчен*, *-а*, *-о* (11) и ЛСГ именичких лексема: *баксуз* (1, 4–5, 9, 12, 14, 22, 26), *баксузана* (26); *злѡјча*, *злѡјна* (7); *ѡрљко* (5); *ѡрча* (1, 22) / *ѡрћа* (18–21, 23), *ѡркна*, *ѡркча* (3), *ѡрћко* (10, 20), *ѡрћка* (10, 21).

²⁶⁸ В. I. 12. 7. Особа без носа; I. 13. 4. Особа са зечјом усном.

²⁶⁹ Примарно значење лексеме *чмрљав*, *-а*, *-о* јесте „који је затупљен, спљоштен“ (Динић 2008: 893).

Сема изгледа „који је кратак и на крају уздигнут“ основна је компонента значења придевских и именичких лексема *ѝрчес*, *-ѝа*, *-ѝо* (1, 9) / *ѝрћес*, *-ѝа*, *-ѝо* (13, 17) / *ѝрћас*, *-ѝа*, *-ѝо* (17, 21); *ѝрча* (1, 22), *ѝрћа* (18–21, 23), *ѝрчна*, *ѝрчка* (3), *ѝрћко* (10, 20), *ѝрћка* (10, 21), мотивисаних глаголом *ѝрћи* / *ѝрчи*. Исту мотивациону основу има и префиксално-суфиксална твореница *учоѝрчен*, *-а*, *-о* (11), с тим да се код ње развија израженије пејоративно значење, чему доприноси повезивање са семом која носи информацију о карактерној особини „који је кочоперан, уображен“, у вези с којом постоји и израз „који је подигао нос“.

Сема изгледа подстакла је и повезивање носа оваква изгледа с лексемом *ѝрљица* / *ѝрњица* у значењу „њушка неких домаћих и дивљих животиња“ (Јовановић 2004: 576; Динић 2008: 679), што се изражава употребом квалитативног придева *ѝрљкас*, *-ѝа*, *-ѝо* (22) и назива *ѝрљко* (5).

Поседовање овакве телесне особине често се доводи у везу с негативном карактерном особином, што је на широком ареалу условило успостављање назива *баксуз* (1, 4–5, 9, 12, 14, 22, 26), кога у једном СЗ пункту прати женски корелатив *баксузана* (26).²⁷⁰ Блискозначни назив *злѝжа*, *злѝжна* (7) посведочен је у једном ТЛ пункту.

I. 12. 6. Особа широких ноздрва

Тематска подгрупа с доминантном семом „широке ноздрве“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *рњав*, *-а*, *-о* (6); *широкорњес*, *-ѝа*, *-ѝо* (2, 7, 24, 26) и ЛСГ именичких лексема: *вољ* (9–10); *рња* (23), *рњча* (1, 3, 7, 13, 16–18, 21, 25), *рњка* (18, 21) / *рнка* (16), *рљча* (20–21), *рљна* (2–3, 7, 13, 16–17, 20), *рњан*, *рњана* (12), *рњава* (25); *свиња* (5).

Именица *рња* у примарном значењу „свињска њушка“²⁷¹ представља мотивну реч свих забележених придевских и именичких деривата за описивање и именовање особа широких ноздрва. У једном ТЛ пункту забележен је придевски дериват *рњав*, *-а*, *-о* (6), којим се особа квалификује као носилац карактеристичне телесне особине. Учесталију употребу има сложено-суфиксална придевска твореница *широкорњес*, *-ѝа*, *-ѝо* (2, 7, 24, 26). Синегдохом се из значења које се односи на именовање носа развија значење које се односи на именовање особа које имају такав нос – *рња* (23), *рњка* (18, 21), *рнка* (16). На најширем ареалу употребљава се пејоративни назив *рњча* (1, 3, 7, 13, 16–18, 21, 25) / *рљча* (20–21), и његов корелатив *рљна* (2–3, 7, 13, 16–17, 20). У по једном пункту забележили смо називе *рњан*, *рњана* (12), *рњава* (25).

²⁷⁰ В. I. 5. 3. *Особа изборана / намришћена чела.*

²⁷¹ Постојање лесеми *рња*, односно деривата *рња* у значењу „ноздра“ потврђују и Јовановић (2004: 604); Динић (2008: 729); Рајковић Кожељац 2014: 490.

Сема изгледа подстакла је и пејоративне метафоричке називе *вòл*²⁷² (9–10) и *свиња* (5).²⁷³

I. 12. 7. Особа без носа

Тематска подгрупа с доминантном семом „без носа“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *крн*, -а, -ò (2, 9) / *крњ*, -а, -ò (1–3, 10, 14, 19, 25), *крњав*, -а, -ò (1, 7, 17) и ЛСГ именичких лексема: *крња* (5–7, 9–12, 16–17, 19, 21, 23–24), *крнча* (1–2, 8) / *крњча* (3–4, 8–12, 14–18, 21–22, 24–26), *крнка* (2, 7–8) / *крњка* (4–5, 14–19, 21–22, 24, 26) / *крљна* (3, 17, 24–25), *крњче* (18, 25).

На целом говорном подручју забележени су придевски и именички деривати мотивисани придевом *крн*, -а, -ò / *крњ*, -а, -ò у значењу „који нема нос“. Исти деривати употребљавају се и за квалификацију и номинацију особа кратка затупаста носа.²⁷⁴ Поред фонетских варијанти *крн*, -а, -ò (2, 9) / *крњ*, -а, -ò (1–3, 10, 14, 19, 25), у истом значењу забележен је и придевски облик формиран суфиксом -ав *крњав*, -а, -ò (1, 7, 17). За именовање носилаца особине садржане у мотивном придеву употребљавају се називи *крња* (5–7, 9–12, 16–17, 19, 21, 23–24), *крњча* (3–4, 8–12, 14–18, 21–22, 24–26) / *крнча* (1–2, 8), односно женски корелативи *крњка* (4–5, 14–19, 21–22, 24, 26), *крљна* (3, 17, 24–25), *крнка* (2, 7–8).²⁷⁵ У два СЗ пункта забележен је и назив за дете оваква изгледа – *крњче* (18, 25), где је сема „дете“ условила неутрализацију пејоративног значења.

I. 13. Тематска група уста

Тематска група с доминантном семом „уста“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа уста. Различите семе изгледа које се односе на величину уста која су већа од нормалног, на пуноћу / избаченост уста, као и на различите дефекте, условиле су формирање четири тематске подгрупе – *Особа великих усџа*, *Особа љуних избачених усџа*, *Особа кривих усџа*, *Особа са зечјом усном*.

I. 13. 1. Особа великих уста

Тематска подгрупа с доминантном семом „велика уста“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *жљѣбав*, -а, -ò (1, 5), *жљѣбурџи*, -а, -ò (4); *лабрњас*,

²⁷² В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 18. 2. *Особа дебела врати*.

²⁷³ В. I. 10. 1. *Особа дебелих образа*; III. 1. 6. *Изразиџо дебела особа*.

²⁷⁴ В. I. 12. 4. *Особа крајика заџуџасџа носа*.

²⁷⁵ В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*.

-*ѿа*, -*ѿо* (16) и ЛСГ именичких лексема: *жљѣйча* (1, 21), *жљѣбна* (21), *жљѣбуран*, *жљѣбурана* (1, 4); *карча* (12, 21), *карлица* (12, 17, 23–24); *їлѣвња* (23), *їлевња́р* (20); *їровалија* (9).

На пејоративну спецификацију лексема којима се квалификују и номинују особе великих уста, сем негативног визуелног утиска, утицало је и повезивање са значењском компонентом „који превише говори“.

Једно од значења именице *жлеб* јесте „удубљење на неком делу тела или на неком органу“ (РСАНУ 1968: 422). На основу семе изгледа развија се пејоративно метафоричко значење „велика уста“. Мотивна именица *жлеб* у секундарном значењу условила је развој глаголског деривата *жљеби* у пејоративном значењу „говори кривећи и растежући уста“ (Динић 2008: 187), који распознајемо у творбеној основи придевских деривата *жљѣбав*, -*а*, -*о* (1, 5), *жљѣбурајѿи*, -*а*, -*о* (4) и именичких *жљѣйча* (1, 21), *жљѣбна* (21), *жљѣбуран*, *жљѣбурана* (1, 4).

У једном СЗ пункту забележили смо придев *лабрњас*, -*ѿа*, -*ѿо* (16) с мотивном именицом *лабрња*²⁷⁶ у пејоративном значењу „њушка, губица; усна, уста“ (РСАНУ 1981: 147). Значење садржано у мотивној речи се целином преноси у значење квалитативног придевског деривата *лабрњас*, -*ѿа*, -*ѿо* – „који је великих, дебелих, меснатих усана“.

У већем броју пунктова забележени су метафорички називи *карлица* (12, 17, 23–24) и *карча* (12, 21) дефинисани семом изгледа „који је раширен“. Основно значење лексеме *карлица* јесте „овећи, обично плићи, дугуљастии дрвени суд, који се најчешће употребљава за разливање млека ради скупљања кајмака“ (РСАНУ 1975: 297).²⁷⁷

Метафоричким путем развили су се и називи *їлѣвња* (23), *їлевња́р* (20). Основно значење лексеме *їлевња* јесте „зграда сеоског домаћинства у којој се чува плева, сено, слама и остала кабаста сточна храна“, али се фигуративно употребљава и са значењем „уста“ (Динић 2008: 575). Механизмом синегдохе се из фигуративног значења лексеме *їлѣвња* (23) „велика уста“, развило значење „особа великих уста“, које се реализује и у називу *їлевња́р* (20).

Семом изгледа подстакнут је и метафорички назив *їровалија* (9) забележен у једном ТЛ пункту.

²⁷⁶ Лексему *лабрња* у истом значењу бележи и Јовановић (2004: 455). Према Скоковим налазима лексема *лабрда* / *лабрња* настала је од латинског *labrum* унакрштањем с *брња* (Skok 1972: 256).

²⁷⁷ Јовановић (2004: 440) лексему *карлица* дефинише као „издубљени дрвени суд у који се замешује тесто“. Динић (2008: 326) бележи придевску лексему *карлес*, -*ѿа*, -*ѿо* у значењу „који је раширен, широк, карличаст“.

I. 13. 2. Особа пуних избачених уста

Тематска подгрупа с доминантном семом „пуна избачена уста“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бамбура̄ӣи*, -а, -о (6), *бумбурес*, -џа, -џо (6, 11), *бубурес*, -џа, -џо (1, 11); *дебелоӯс*, -џа, -џо (26), *дебелоӯсџӣас*, -џа, -џо (26); *на̄й̄ӯй̄ӯљен*, -а, -о (6); *й̄ӯљав*, -а, -о (14, 20); *й̄ӯй̄њав*, -а, -о (25); *й̄ӯй̄ура̄ӣи*, -а, -о (1, 9), *й̄ӯй̄ура̄с*, -џа, -џо (10, 13, 17) / *й̄ӯй̄урес*, -џа, -џо (15), *й̄ун̄й̄ура̄с*, -џа, -џо (3); *џӯк̄љав*, -а, -о (5) и ЛСГ именичких лексема: *й̄ӯљ* (14), *й̄ӯљча* (3, 9, 20), *й̄ӯљна* (3, 9, 14, 20), *й̄ӯљавко* (3); *й̄ӯй̄ура̄н* (1–2, 4, 7, 9–10, 12–13, 15–17), *й̄ӯй̄ура̄на* (1–2, 4, 7, 9, 12, 15–17), *й̄ӯй̄ура̄нче* (1–2, 7), *й̄ун̄й̄ура̄н*, *й̄ун̄й̄ура̄нка* (3), *й̄ӯй̄урко*, *й̄ӯй̄урка* (20); *ћѣба* (16), *ћѣбура̄н*, *ћѣбура̄на*, *ћѣбура̄нче* (7), *кебуља̄н*, *кебуља̄на* (18).

Поседовање овакве телесне особине код околине изазива негативан естетски утисак, што се на језичком нивоу изражава пејоративном лексичком спецификацијом.

Широм говорног подручја забележени су различити фонетски и морфолошки ликови с основом глагола *й̄ӯй̄и* / *й̄ӯй̄еје* / *й̄ӯй̄ури* / *й̄ун̄й̄ури*²⁷⁸ у значењу „надиже се, клобучи“ (Динић 2008: 695). Такви су придевски деривати: *й̄ӯй̄њав*, -а, -о (25); *й̄ӯй̄ура̄ӣи*, -а, -о (1, 9), *й̄ӯй̄ура̄с*, -џа, -џо (10, 13, 17) / *й̄ӯй̄урес*, -џа, -џо (15), *й̄ун̄й̄ура̄с*, -џа, -џо (3); *на̄й̄ӯй̄ӯљен*, -а, -о (6) и именички: *й̄ӯй̄ура̄н* (1–2, 4, 7, 9–10, 12–13, 15–17), *й̄ӯй̄ура̄на* (1–2, 4, 7, 9, 12, 15–17), *й̄ӯй̄ура̄нче* (1–2, 7), *й̄ун̄й̄ура̄н*, *й̄ун̄й̄ура̄нка* (3), *й̄ӯй̄урко*, *й̄ӯй̄урка* (20). Једнако мотивисани деривати јављају се и при квалификацији и номинацији особа дебелих образа.²⁷⁹

Истом семом изгледа дефинисани су и синонимни придевски деривати *бамбура̄ӣи*, -а, -о (6), *бумбурес*, -џа, -џо (6, 11), *бубурес*, -џа, -џо (1, 11), мотивисани глаголом *бубрее* / *бубури* у значењу „бубри, дује се, надима се“. Деривати исте творбене основе заступљени су и у другим доменима.²⁸⁰

У више пунктова забележени су деривати *й̄ӯљав*, -а, -о (14, 20); *й̄ӯљ* (14), *й̄ӯљча* (3, 9, 20), *й̄ӯљна* (3, 9, 14, 20) с мотивним глаголом *й̄ӯљи* у значењу „истура, пружа, помаља“ и именички дериват *й̄ӯљавко* (3) изведен из придева *й̄ӯљав*.²⁸¹

Глаголом *о̄ћѣбури* / *о̄ћѣбуљи* / *о̄ћѣбуси* у значењу „опусти се, повиси, оклембеси“ (Динић 2008: 547) мотивисани су пејоративни називи *ћѣба* (16), *ћѣбура̄н*, *ћѣбура̄на* (7), *кебуља̄н*, *кебуља̄на* (18).

²⁷⁸ У основи ове глаголске лексеме налази се лексичка компонента *й̄ӯй̄и* из које се додавањем суфикса -џк (-ак) развио деминутивни облик *й̄ӯй̄иак* (Skok 1973: 78–79).

²⁷⁹ В. I. 10. 1. Особа дебелих образа.

²⁸⁰ В. I. 10. 1. Особа дебелих образа.

²⁸¹ Глагол *й̄ӯљџӣи* представља фонетску варијанту експресивног глагола *бӯљџӣи* (Skok 1973: 73–74).

У једном ТЛ пункту забележена је придевска лексема *џукљав*, -а, -о (5) с мотивном именицом *џука* у значењу „дебела усна“.²⁸²

Синтагматским спојем „дебела уста“ мотивисане су придевске сложене *дебелоус*, -џа, -џо, *дебелоусџас*, -џа, -џо (26), забележене у једном СЗ пункту.

I. 13. 3. Особа кривих уста

Тематска подгрупа с доминантном семом „крива уста“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *ишчѐйен*, -а, -о (3–4, 12); *једносџранес*, -џа, -џо (1); *кривоус*, -џа, -џо (23), *кривоусџес*, -џа, -џо (24) / *кривоусџас*, -џа, -џо (26); *џочѐйен*, -а, -о (10, 12, 17); *чѐљав*, -а, -о (25); *чѐйав*, -а, -о (2, 25) и ЛСГ именичких лексема: *ишчѐйџина* (3–4); *кривојѐда*, *кривојѐџка* (7); *кривоусџачка* (26); *крѐвша*, *крѐвна* (11), *крѐвџан*, *крѐвџанка* (15); *џочѐйенџина* (10), *џочѐйџина* (6, 9); *чѐљавко*, *чѐљна* (25); *чѐйча* (2, 21), *чѐйља* (21). Семом изгледа у којој је садржана информација о поремећају изгледа органа остварује се пејоративно значење.

Сложени придевски деривати, засновани на синтагми „крива уста“ – *кривоус*, -џа, -џо (23), *кривоусџес*, -џа, -џо (24) / *кривоусџас*, -џа, -џо (26), забележени су у три суседна СЗ пункта. У вези с њима је и пејоративни назив *кривоусџачка* (26).

Основно значење лексеме *крив* јесте „који није прав, који је савијен, свинут“ (РСАНУ 1978: 522). Из овакве примарне семантике сужавањем перспективе развило се секундарно значење које се односи на особу кривих уста, што је условило настанак пејоративних назив *крѐвша*, *крѐвна* (11), *крѐвџан*, *крѐвџанка* (15).²⁸³

У једном од секундарних значења придевска лексема *чѐйав*, -а, -о (2, 25) представља синоним лексеме *крив*, такође, у секундарном значењу „који је кривих уста“.²⁸⁴ Једнаке семантике су и префиксално-суфиксалне творенице *ишчѐйен*, -а, -о²⁸⁵ (3–4, 12) и *џочѐйен*, -а, о²⁸⁶ (10, 12, 17). Придевом *чѐйав*, -а, -о мотивисани су именички деривати *чѐйча* (2, 21), *чѐйља* (21), као и префиксално-суфиксалне творенице *ишчѐйџина* (3–4); *џочѐйенџина* (10),

²⁸² Постојање овог облика у западном бугарском дијалекту с истим значењем потврђује Хитов (1979: 245), а исти назив бележи и Динић (2008: 903), као и именице *џукља* „особа која има изразито дебеле усне“ и придев *џукљай*, -а, -о „који је изразито дебелих усана“.

²⁸³ В. II. 3. 3. *Особа с деформџеџом ноге / ногу*; II. 3а. 1. *Особа која храмље*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

²⁸⁴ В. II. 3. 3. *Особа с деформџеџом ноге / ногу*.

²⁸⁵ В. II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

²⁸⁶ В. I. 15. 1. *Особа исџурене вилице (горње / доње)*; II. 3. 3. *Особа с деформџеџом ноге / ногу*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

йочейо̄й̄шина (6, 9), код којих се посредством пејоративних суфикса читава висок степен пејоративности.

Функционалном семом „коме су уста крива па криво једе“ дефинисани су називи *кривојѣда*, *кривојѣйка* (7), забележени у једном ТЛ пункту.

Придевска лексема *чѣлав*, *-а*, *-о* (25) користи се у многим доменима за квалификовање особа различитих физичких и психичких недостатака,²⁸⁷ али нам њена мотивисаност и значење нису сасвим докучиви. За означавање особе кривих уста забележена је у једном СЗ пункту, где су посведочени и њоме мотивисани називи *чѣлавко*, *чѣлна* (25).

I. 13. 4. Особа са зечјом усном

Тематска подгрупа с доминантном семом „зечја усна“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *рацејѣен*, *-а*, *-о* (12); *цејѣоус*, *-ѣа*, *-ѣо* (6, 11) и ЛСГ именичких лексема: *зѣкоња* (4), *зѣка*, *зјајац* (23), *зјако* (19); *крња*, *крњка* (5); *наказа* (13); *расцејѣко*, *расцејѣка* (20); *цејѣанка* (16).

Зечја усна представља урођени поремећај који се огледа у делимичном или потпуном срастању тврдог и меког непца те је горња усна расцепљена. Иако се ради о урођеном телесном недостатку, непријатан утисак који оставља на околинину утиче на развој негативне семантике придевских и именичких лексема којима се особа оваква изгледа квалификује и номинује.

Семом изгледа „који је расцепаних уста“ дефинисана је придевска лексема *рацејѣен*, *-а*, *-о* (12), којом су мотивисани називи *расцејѣко*, *расцејѣка* (20), *цејѣанка*²⁸⁸ (16). Исту семантичку мотивацију има и сложена придевска лексема *цејѣоус*, *-ѣа*, *-ѣо* (6, 11).

Из основног значења придева *крн*, *-а*, *-о* / *крњ*, *-а*, *-о* у значењу „којему је одломљен, одбијен или на други начин откинут један део“ (РСАНУ 1978: 621), на основу семе изгледа „који је оштећен, непотпун“, долази до асоцијативног преношења назива с предмета на део тела те се развија значење „који има оштећену усну“. Исто значење реализује се и називима с мотивним придевом *крњ* – *крња*, *крњка* (5).²⁸⁹

Називом овог телесног поремећаја успостављена су пејоративна именована *зѣкоња* (4), *зѣка*²⁹⁰, *зјајац* (23), *зјако* (19).²⁹¹

²⁸⁷ В. I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 15. 1. *Особа истурене вилице (горње / доње)*; II. 3. 3. *Особа с деформираним ногом / ногом*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

²⁸⁸ В. I. 1. 2. *Особа четвртасије главе*; I. 3. 1. *Особа широка лица*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

²⁸⁹ В. I. 12. 7. *Особа без носа*.

²⁹⁰ I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

²⁹¹ В. I. 14. 1. *Особа великих зуба*; I. 14. 5. *Особа истурених предњих зуба*.

У једном СЗ пункту забележили смо назив *наказа* (13). Будући да се њиме именује особа с физичким недостацима, веома ружна, нагрђена особа, може се срести у различитим доменима.²⁹² Физички недостатак може бити последица дејства „виших сила“, што овој лексеми даје митолошку димензију.

I. 14. Тематска група зуби

Тематска група с доминантном семом „зуби“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа на основу специфичног изгледа зуба. Квалификовање и именовање јединки мотивисано је различитим негативним својствима дела тела (зуба), што условљава развој пејоративног значења свих забележених лексичких јединица.²⁹³ У оквиру ове тематске групе издваја се шест подгрупа: *Особа великих зуба*, *Особа рејких зуба*, *Особа кривих зуба*, *Особа без зуба*, *Особа исцурених предњих зуба* и *Особа којој се виде десни изнад зуба*.

I. 14. 1. Особа великих зуба

Тематска подгрупа с доминантном семом „велики зуби“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *зубаји*, -а, -о (7, 13, 19, 23, 26) и ЛСГ именичких лексема: *зајац* (23); *зуба* (23), *зубоња* (1, 5–8, 10–17, 19–20, 22, 26) / *зубоња* (21), *зубоња* (7) / *зубоња* (15), *зубоње* (7); *зубан* (7, 23), *зубна* (5, 12, 14, 20, 23), *зубља* (23); *коњ* (23).

Именицом *зуб* мотивисани су придевски дериват *зубаји*, -а, -о (7, 13, 19, 23, 26) и бројни именички деривати забележени широм говорног подручја: *зуба* (23), *зубоња* (1, 5–8, 10–17, 19–20, 22, 26) / *зубоња* (21), *зубоња* (7) / *зубоња* (15), *зубоње* (7); *зубан* (7, 23), *зубна* (5, 12, 14, 20, 23), *зубља*²⁹⁴ (23) којим се квалификује и номинује особа великих зуба.

Величина зуба условила је и развој зоометафора *зајац*²⁹⁵ и *коњ* (23).

I. 14. 2. Особа ретких зуба

Тематска подгрупа с доминантном семом „ретки зуби“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *рејкозубес*, -ија, -ио (14, 26) / *рејкозубас*, -ија, -ио (24); *цѐрес*, -ија, -ио (5, 7); *цѐрозубас*, -ија, -ио (4) / *цѐрозубес*, -ија, -ио (6,

²⁹² В. II. 1. 3. *Особа с деформираним руке / руку*; II. 2. 2. *Особа са шест црвенију*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; III. 1. 2. *Ружна особа*; III. 2. 2. *Особа с телесним недостацима*.

²⁹³ „Деривати мотивисани примарним значењем лексеме *зуб* с човеком као денотатом имају наглашену негативну конотацију“ (Штасни 2013: 122).

²⁹⁴ В. I. 14. 5. *Особа исцурених предњих зуба*.

²⁹⁵ В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; I. 14. 5. *Особа исцурених предњих зуба*.

11) и ЛСГ именичких лексема: *ре̄й̄козу̀боња* (2, 8, 12, 25), *ре̄й̄козу̀бна* (2, 24–25), *ре̄й̄козу̀ба̀н*, *ре̄й̄козу̀ба̀на* (9), *ре̄й̄козу̀ба̀ц*, *ре̄й̄козу̀й̄ка* (16); *џа̀ра̀ба̀н*, *џа̀ра̀ба̀нка* (23); *џѐрча*, *џѐрна* (19); *џѐрозу̀боња* (1, 3–4, 6–7, 15, 19, 25), *џѐрозу̀боња̀ћа* (7), *џѐрозу̀бна* (11, 25), *џѐрозу̀й̄ка* (3).

У већем броју пунктова забележене су сложено-суфиксалне придевске и именичке творенице чија су значења заснована на синтагми „ретки зуби“: *ре̄й̄козу̀бес*, *-џа̀*, *-џио* (14, 26) / *ре̄й̄козу̀бас*, *-џа̀*, *-џио* (24); *ре̄й̄козу̀боња* (2, 8, 12, 25), *ре̄й̄козу̀бна* (2, 24–25), *ре̄й̄козу̀ба̀н*, *ре̄й̄козу̀ба̀на* (9), *ре̄й̄козу̀ба̀ц*, *ре̄й̄козу̀й̄ка* (16).

Придевски дериват *џѐрес*, *-џа̀*, *-џио* (5, 7) мотивисан је глаголом *џери* у значењу „провиди се кроз неку пукотину, кроз тканину која тек што се није процепала и сл.“ (Динић 2008: 878). Особина исказана придевом *џѐрес*, *-џа̀*, *-џио* (5, 7) читава се и у корелативним називима *џѐрча*, *џѐрна* (19). Исто својство исказује се и придевским и именичким сложеницама с лексичком компонентом *џери* у првом делу: *џѐрозу̀бас*, *-џа̀*, *-џио* (4) / *џѐрозу̀бес*, *-џа̀*, *-џио* (6, 11); *џѐрозу̀боња* (1, 3–4, 6–7, 15, 19, 25), *џѐрозу̀боња̀ћа* (7), *џѐрозу̀бна* (11, 25), *џѐрозу̀й̄ка* (3).²⁹⁶

Сема изгледа која се односи на изглед зуба условила је развој метафоричких назива *џа̀ра̀ба̀н*, *џа̀ра̀ба̀нка* (23) (према турцизму *џараба* „ograda od dasaka“ (Škaljić 1966: 600)).

I. 14. 3. Особа без зуба

Тематска подгрупа с доминантном семом „без зуба“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *крѐзав*, *-а*, *-о* (26), *крѐзуб*, *-а*, *-о* (16, 21); *џӣр̄б*, *-а̀*, *-о̀* (1, 3, 6–7, 10–11, 15, 19–21) / *џӣр̄б*, *-а*, *-о* (25) и ЛСГ именичких лексема: *џӣр̄ба̀* (1–10, 12–24, 26), *џӣр̄ба̀на* (2–22, 24–26).

Придев *џӣр̄б* у основном значењу означава окрњен зуб, али се доминантно својство зуба преноси на човека као целину. На сврљишком говорном подручју забележена су два акценатска лика *џӣр̄б*, *-а̀*, *-о̀* (1, 3, 6–7, 10–11, 15, 19–21) / *џӣр̄б*, *-а*, *-о* (25), којима су мотивисани пејоративни називи *џӣр̄ба̀* (1–10, 12–24, 26), *џӣр̄ба̀на* (2–22, 24–26), забележени широм говорне зоне. Једнаке семантике су и придевски дериват *крѐзав*, *-а*, *-о* (26) и сложени придевски дериват *крѐзуб*, *-а*, *-о* (16, 21).

I. 14. 4. Особа кривих зуба

Тематска подгрупа с доминантном семом „криви зуби“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *криво̀зу̀б*, *-а*, *-о* (23), *криво̀зу̀бес*, *-џа̀*, *-џио* (26)

²⁹⁶ В. I. 14. 5. *Особа иштурених њредњих зуба*; I. 14. 6. *Особа којој се виде десни изнад зуба*.

и ЛСГ именичких лексема: *кривозубоња* (1–5, 7–9, 12–13, 15–18, 20, 25), *кривозубоњка* (15) / *кривозубоњћа* (7), *кривозубља* (24), *кривозубна* (2, 4–5, 9, 13, 16, 18, 24–25), *кривозубка* (3, 8, 16, 20).

Све забележене лексеме представљају творбено и семантички прозирне сложенице, успостављене семом изгледа „који је кривих зуба“. Придевским сложеницама *кривозуб*, *-а*, *-о* (23), *кривозубес*, *-ија*, *-ио* (26) изражава се поседовање карактеристичне појединости. С особином исказаном мотивним придевом су и пејоративни називи *кривозубоња* (1–5, 7–9, 12–13, 15–18, 20, 25), *кривозубоњка* (15) / *кривозубоњћа* (7), *кривозубља* (24), *кривозубна* (2, 4–5, 9, 13, 16, 18, 24–25), *кривозубка* (3, 8, 16, 20).

I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба

Тематска подгрупа с доминантном семом „истурени зуби“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *искалѝл*, *-а*, *-о* (7) и ЛСГ именичких лексема: *зјајац* (3, 19, 21); *зубоња* (20), *зубан* (23), *зубна* (20); *кљча*, *кљна* (18); *крѝ* (16); *надгризач* (4); *церна* (16); *церовубоња* (1), *церовубка* (16).

Соматизмом *зуб* мотивисани су називи *зубоња* (20), *зубан* (23), *зубна* (20), на чије је конституисање поред семе изгледа „који је великих зуба“ утицала и сема изгледа која носи информацију о њиховој истурености и додатној упадљивости.²⁹⁷

Префиксално-суфиксалну твореницу *искалѝл*, *-а*, *-о* (7) забележили смо у једном ТЛ пункту. Једнаке основе су и називи *кљча*, *кљна* (18), забележени у једном СЗ пункту. Дијалекатски речници не бележе ове лексеме.²⁹⁸

Из основног значења глагола *цери* „провиди се кроз неку пукотину, кроз тканину која тек што се није процепала и сл.“ (Динић 2008: 878) издваја се сема изгледа која носи информацију о пренаглашеној истурености (зуба) која условљава модификацију значења „извирава из неке пукотине (уста)“, што даље представља семантичку мотивацију назива *церна* (16), *церовубоња* (1), *церовубка* (16).²⁹⁹

Семом изгледа „коме горњи зуби прекривају доњу усну“ дефинисан је сложени назив *надгризач* (4).

Истом семом изгледа подстакнуте су зоометафоре *зјајац*³⁰⁰ (3, 19, 21) и *крѝ* (16).

²⁹⁷ В. I. 14. 1. *Особа великих зуба*.

²⁹⁸ Претпостављамо да су забележени деривати настали према глаголу *клајѝиѝи* (**kolt-*) (Skok 1972: 2), што додатно спецификује њихово значење „који је истурених и расклиманих зуба“.

²⁹⁹ В. I. 14. 2. *Особа реѝких зуба*; I. 14. 6. *Особа којој се виде десни изнад зуба*.

³⁰⁰ В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; I. 14. 1. *Особа великих зуба*.

I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба

Тематска подгрупа с доминантном семом „истурене десни“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *брњас*, *-ѿа*, *-ѿо* (26); *цѣрозубас*, *-ѿа*, *-ѿо* (5) и ЛСГ именичких лексема: *брљоња* (25), *брњча* (16); *кѣжоња* (22); *цѣрозубоња* (1, 5, 14). Придевске и именичке лексеме којима се квалификује и именује особа којој се виде десни изнад зуба забележене су у малом броју пунктова и имају наглашено пејоративно значење.

Именицом *брна* у значењу „зубне десни“ (Динић 2008: 46) мотивисан је придевски дериват *брњас*, *-ѿа*, *-ѿо* (26) и именички деривати *брљоња* (25), *брњча* (16).³⁰¹

Глаголом *цѣри* у секундарном пејоративном значењу „бесциљно, без разлога, будаласто се смеје“ тако да му се виде зуби и десни (Јовановић 2004: 668) мотивисани су сложени квалитативни придев *цѣрозубас*, *-ѿа*, *-ѿо* (5) и назив *цѣрозубоња* (1, 5, 14).³⁰² Једнаке семантике је и назив *кѣжоња* (22) мотивисан синонимним глаголом *кези*.

I. 15. Тематска група вилица

Тематска група с доминантном семом „вилица“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа вилице. У оквиру ове тематске групе нема лексичких јединица својствених само овом домену. Доминантне семе изгледа условиле су конституисање двеју тематских подгрупа: *Особа истурене вилице (горње / доње)* и *Особа чѣйврѿасѿе вилице*.

I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње)

Тематска подгрупа с доминантном семом „истурена вилица“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *кѣнес*, *-ѿа*, *-ѿо* (9); *ѿочѣѿен*, *-а*, *-о* (6, 11); *ћесѣрѿѿи*, *-а*, *-о* (4); *чѣљав*, *-а*, *-о* (25–26); *шиљобрѣд*, *-а*, *-о*³⁰³ (12), *шиљобрѣдес*, *-ѿа*, *-ѿо* (12) и ЛСГ именичких лексема: *кѣрјак* (23); *мајмѣн* (6); *ѿочѣѿѿѿина* (6); *ћесѣр* (7) / *кесѣр* (14–16, 19–20), *кесѣрко* (20), *кесѣрана* (16); *чѣља* (21, 26), *чѣљча* (24), *чѣљна* (24–26), *чѣљавѿѿина* (25); *шиљобрѣдоња* (12) / *шилобрѣдоња* (2), *шилобрѣдка* (2); *шиѿѿнза* (1).

Изглед доње вилице најчешће се поистовећује с изгледом браде. У једном ТЛ пункту забележене су сложено-суфиксалне придевске творени-

³⁰¹ Исту основу има и лексема *ѿрљѿца / ѿрњѿца*, чије је примарно значење „њушка, губица код неких домаћих и дивљих животиња“, али се фигуративно употребљава и као погрдни назив за „нос и уста код човека“ (Јовановић 2004: 576; Динић 2008: 679).

³⁰² В. I. 14. 2. *Особа реѿѿких зуба*; I. 14. 5. *Особа истурених ѿредњих зуба*.

³⁰³ В. I. 1. 4. *Особа шѿѿѿѿѿѿе главе*.

це *шиљобрад*, *-а*, *-о*, *шиљобрадес*, *-їа*, *-їо* (12) засноване на значењу синтагме „шиљаста брада“. Из основе сложеног придева изведени су називи *шиљобрадоња* (12) / *шилобрадоња* (2), *шилобрадка* (2).

У говорима сврљишког краја брада се на основу семе изгледа повезује с врстом дрводељске алатке *кесер*, што потврђује и Динић (2008: 838), који бележи фонетску варијанту *ћесер* и секундарно фигуративно значење „брада“. Аналогијом се исти назив употребљава и за истурену доњу вилицу. Механизмом синегдохе назив *ћесер* се с вилице / браде преноси на именовање човека на основу доминантне телесне особине, што резултира називима *ћесёр* (7) / *кесёр* (14–16, 19–20), *кесёрко* (20), *кесерана* (16). Придевом *ћесераїи*, *-а*, *-о* (4) квалификује се онај чија је вилица налик на кесер. Исте метафоричке интерпретације јављају се и у другим доменима.³⁰⁴

Особа истурене вилице (обично горње) квалификује се придевом *їочейен*, *-а*, *-о* (6, 11) у значењу „који је искривљен“.³⁰⁵ Овим придевом мотивисан је назив с израженим пејоративним значењем *їочейоїина* (6). Једнаку мотивацију и блиско значење има и придев *кїнес*, *-їа*, *-їо* (9), какав се јавља и при квалификацији особа истурених зуба.³⁰⁶

Придевска лексема нејасне мотивације и значења *чєлав*, *-а*, *-о* (25–26) и њоме мотивисани називи *чєља* (21, 26), *чєљча* (24), *чєљна* (24–26), *чєљвашиїина* (25) забележени су у неколико СЗ пунктова. Истокорени деривати посведочени су у више различитих домена.³⁰⁷

Сема изгледа условила је развој зоометафора *кўрјак*³⁰⁸ (23), *мајмўн*³⁰⁹ (6), *шиїанза* (1).

I. 15. 2. Особа четвртaste вилице

Тематска подгрупа с доминантном семом „четвртаста вилица“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *їрерубен*, *-а*, *-о* (9); *чєїврїан*, *-їна*, *-їно* (12); *широкобрадес*, *-їа*, *-їо* (16) и ЛСГ именичких лексема: *чєїврїико* (14, 19, 26), *чєїврїика* (26).

Семом изгледа „који је четвртаст“ дефинисане су придевска лексема *чєїврїан*, *-їна*, *-їно* (12) и именичке *чєїврїико* (14, 19, 26), *чєїврїика* (26).³¹⁰

³⁰⁴ В. I. 1. 4. *Особа шїицасїе главе*.

³⁰⁵ В. I. 13. 3. *Особа кривих усїа*; П. 3. 3. *Особа с деформийейом ноге / ногу*; П. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

³⁰⁶ В. I. 14. 5. *Особа истурених їредњих зуба*.

³⁰⁷ В. I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 13. 3. *Особа кривих усїа*; П. 3. 3. *Особа с деформийейом ноге / ногу*; П. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

³⁰⁸ В. II. 7. 1. *Особа широких груди*; III. 1. 8. *Маљава особа*.

³⁰⁹ В. I. 5. 2. *Особа ниска чела*; I. 11. 4. *Особа длакавих ушїу*; III. 1. 8. *Маљава особа*.

³¹⁰ В. I. 1. 2. *Особа чєїврїасїе главе*; III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расїа*.

Изглед вилице која делује као да је пресечена утицала је на развој лексеме *йрерубен, -а, -о* (9) у основном значењу „пресечен“.

Повезивањем изгледа вилице с изгледом браде настала је творбено и семантички прозирна придевска сложеница *широкобрадес, -ѿа, -ѿо* (16).

I. 16. Тематска група брада

Тематска група с доминантном семом „брада“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа браде као дела лица испод уста обраслог длаком. Различите семе изгледа које носе информацију о њеној густини и специфичној боји условиле су формирање више тематских подгрупа. Лексемама у оквиру подгрупа *Човек јаке браде* и *Човек реѿике браде / без браде* описују се и именују особе на основу особине која је испољена у већој или мањој мери у односу на прототип с којим се пореде. Подгрупа *Човек йрема боји браде* обухвата три микрогрупе у оквиру којих су лексеме којима се означава и именује особа у зависности од боје браде која одудара од уобичајене, што би у овом случају била тамна / црна брада. Посебну подгрупу, *Жена с брадом*, чине лексичке јединице којима се квалификују и описују женска лица с косматошћу мушког типа. У патријархалној средини бркови и брада јесу симбол зрелости и мужевности те лексеме којима се описује и именује мушкарац оваква изгледа, најчешће имају афирмативно / неутрално значење.³¹¹ У ситуацијама када овакав физички изглед представља одраз нехигијене и опште неуредности и запуштености, лексичке јединице којима се квалификују и именују лица овакве телесне особине садрже висок степен пејоративности. Изражена пејоративизација развија се и при квалификацији и номинацији женских особа.

I. 16. 1. Човек јаке браде

Тематска подгрупа с доминантном семом „јака брада“ обухвата ЛСГ придевске лексеме *брадаѿи* (2–3, 6–9, 25) и ЛСГ именичких лексема: *брадоња* (1–7, 10, 12–13, 15–17, 19–20, 22–23, 26) / *брадоња* (11, 14, 18, 21, 25), *ѿоѿ* (15, 24).

Мушка особа чије је лице обрасло длаком квалификује се придевом *брадаѿи* (2–3, 6–9, 25). За именовање мушкараца оваква изгледа широм говорног подручја забележили смо акценатске варијанте *брадоња* (1–7, 10, 12–13, 15–17, 19–20, 22–23, 26) / *брадоња* (11, 14, 18, 21, 25).

Сема изгледа „који је дуге браде“ омогућила је да се на основу једне истакнуте телесне особине реализује метафорички назив *ѿоѿ* (15, 24).

³¹¹ В. I. 2. 6. г) *Особа црне косе*; I. 17. *Тематска група бркови*.

I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде

Тематска подгрупа с доминантном семом „ретка брада / без браде“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *голобрад* (11), *голобрадес* (15); *рејкобрад* (23), *рејкобрадес* (2–3, 21); *ћос* (5), *ћосав* (2, 4, 7, 9–10, 12–19, 21, 23, 25–26) и ЛСГ именичких лексема: *голобрада* (15); *женá* (23); *ћоса* (1–5, 7–10, 12–18, 20–26), *ћосáк* (6, 7, 11, 21), *ћосоња* (13).

На целом говорном подручју мушкарац без браде (и бркова) негативно се квалификује придевом *ћос* (5) / *ћосав* (2, 4, 7, 9–10, 12–19, 21, 23, 25–26), који је мотивисао пејоративни назив *ћоса* (1–5, 7–10, 12–18, 20–26), као и пејоративе вишег степена *ћосáк* (6, 7, 11, 21), *ћосоња* (13). Све лексеме садрже и митолошку значењску нит.³¹²

Из синтагматских спојева „гола брада“ и „ретка брада“ развиле су се придевске сложенице *голобрад* (11), *голобрадес*³¹³ (15) и *рејкобрад* (23), *рејкобрадес* (2–3, 21), којима се изражава различит степен испољености дате телесне особине – код сложеница с лексичком компонентом *го* у првом делу изражава се апсолутно одсуство особине. У једном СЗ пункту забележен је и сложени пејоративни назив *голобрада* (15).

Висок степен пејоративности читава се у фигуративном пејоративном називу *женá* (23).

I. 16. 3. Човек према боји браде

Тематска подгрупа с доминантном семом „боја браде“ садржи три микрогрупе, чији су чланови – именичке и придевске лексеме концентрисани око доминантних сема: „бела / седа брада“, „жута брада“ и „риђа брада“.

а) Човек беле браде

Микрогрупа с доминантном семом „бела брада“ представља хипероним лексичким јединицама којима се описују и именују особе природно светле браде и оним које се употребљавају за квалификовање и именовање мушкараца код којих је бела, односно седа брада резултат старења. Међутим, најчешће међу примерима није могуће повући јасну црту.

Придевом *бѐл* (25) мотивисани су називи *бѐлча* (8, 15, 19, 23) и *бѐља* (21) и они се могу употребљавати како за означавање природно светлих

³¹² В. I. 7. 2. *Особа рејких обрва / без обрва*; I. 8. 1. *Особа без ѿрејавица*; I. 17. 3. *Човек без бркова*.

³¹³ Дериватима с лексичком компонентом *го* у првом делу поред физичког изгледа истиче се и психичка особина која се односи на недораслог незрелог мушкараца (Штасни 2013: 124).

мушкараца тако и за оседеле мушкарце. Једнаку мотивациону основу имају бројни деривати за квалификовање и именовање особа светле косе и тена.³¹⁴

Исто значење исказује се и сложеницама састављеним од лексичких компоненти *бео* и *брада* – *белобрадес* (26), *белобрадоња* (2–3, 9–10, 12, 17, 24–25).

Сложена придевска лексема *беломујес* (4, 11, 23) и њоме мотивисан назив *беломујча* (19) забележени су у свим доменима у којима се као доминантна јавља светлина човекових косматих површина или коже.³¹⁵

Зеленкастосива нијанса седе длаке подстакла је назив *зеленко*³¹⁶ (19, 21) забележен у два СЗ пункта. Исти назив посведочен је широм говорне зоне за именовање особа седе косе.

Придевска лексема *сед*, *-а* (25) у значењу „који је изгубио своју боју, бео“ забележена је у једном пункту. Нешто ширу употребу има дериват *седиња́в* (5–6, 16), којим се истакнуто својство исказује у мањој мери. Деминутивну семантичку нијансу има и именички дериват *седиња́вко* (16).³¹⁷

Из основног значења придева *сур* у значењу „који је боје олова или пепела, пепељастосив, сив“ (Динић 2008: 800) изводи се назив *су́рча* (3) за именовање мушкараца седе браде.³¹⁸

У једном СЗ пункту забележили смо придевски дериват *му́сес* (18) и у вези с њим назив *му́са* (18). У дијалекатским речницима пронашли смо само примарно значење „који је слинав, нечист, умазан слином“ (Јовановић 2004: 474; Динић 2008: 427). Секундарно значење које се односи на белину косматих делова испод доње усне потврђује једино Д. Златковић (2014: 467–468).³¹⁹

б) Човек жуте браде

Сви забележени именички деривати за номинацију човека жуте браде мотивисане су придевом *жу́ји* (5, 8, 14, 25): *жу́ћа* (1, 5, 7, 10–11, 13–14, 21–23), *жу́ћко* (23), *жу́итарџи* (14).

³¹⁴ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа њриродно свејле косе*; I. 4. 1. *Особа свејле љуји*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих љрејавица*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

³¹⁵ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа свејле косе*; I. 4. 1. *Особа свејле љуји*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих љрејавица*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

³¹⁶ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

³¹⁷ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*.

³¹⁸ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

³¹⁹ Придевска лексема *мусес*, *-џа*, *-џо* дефинисана је као „овца или коза с белом губицом на јаче или слабије обојеном лицу“, док се именичка лексема *муса* односи на оног „који има светлу губицу и лице (коза, овца)“ (Златковић 2014: 468).

Исту семантичку мотивацију има и сложени назив *жуџиобрадоња* (9) с лексичком компонентом *жуџи* у првом делу и *брада* у другом.

в) Човек риђе браде

Једним од фонетских ликова придева *риђ* (12) / *риџ* (1, 7, 14) мотивисани су сви забележени придевски и именички деривати за квалификацију и номинацију мушкараца риђе браде. Исто значење исказује се и дериватом *риџав* (4) / *риђав* (17, 21). Придев *риђ* / *риџ* представља мотивну реч именичких деривата: *риђа* (12, 15–16, 21, 26) / *риџа* (4, 6, 8, 10–11, 13–14), *риђко* (21, 23), *риђоња* (25), *риђан* (23) / *риџан* (9), *риђоша* (12), док је само именички дериват *риђавко* (20) мотивисан придевом *риђав*.³²⁰

Из синтагматског споја „риђа брада“ развила се придевска сложеница *риџобрад* (9, 17) / *риђобрад* (26) и њоме мотивисан назив *риђобрадоња* (24).

I. 16. 4. Жена с брадом

Тематска подгрупа с доминантном семом „жена с брадом“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *брадаџа* (1, 12); *му̀сава* (19), *му̀сесџа* (15); *му̀сџакаџа* (5) и ЛСГ именичких лексема: *му̀сџакана* (5, 7, 10, 20) / *му̀сџаћана* (18); *му̀шка жена* (7, 23), *му̀ж-жена* (21, 23); *му̀жарага* (6, 11–12, 14, 16–17), *му̀шкарача* (26); *му̀шкочоз* (2–3, 9); *смеџењак* (15); *сому̀жџица* (6).

Сема изгледа „која има браду“ подстакла је развој квалитативног придева *брадаџа* (1, 12).

Придевом *му̀сџакаџа* (5) примарно се квалификује женска особа која има длаке изнад горње усне – бркове, мустаће, али се секундарно односи на квалификацију женских особа с маљавошћу мушког типа. Пејоративним називима *му̀сџакана* (5, 7, 10, 20), *му̀сџаћана* (18) исказује се иста особина садржана у мотивном придеву.³²¹

Примарно значење лексема *му̀шка жена* (7, 23), *му̀ж-жена* (21, 23); *му̀жарага* (6, 11–12, 14, 16–17), *му̀шкарача* (26) везује се за мушкобањасту жену уопште, али се секундарно, сужавањем перспективе, ове лексеме употребљавају за именовање жена с косматошћу својственом мушкарцима.³²² Исто значење има и префиксално-суфиксална твореница *сому̀жџица* (6). Семантички садржај свих забележених деривата одликује се високим степеном пејоративности.

У неколико ТЛ пунктова забележена је сложена именичка лексема изражене пејоративности *му̀шкочоз* (2–3, 9) с метафорички употребљеном

³²⁰ В. I. 2. 6. в) *Особа риђе косе*; I. 16. 4. в) *Човек риђих бркова*.

³²¹ В. I. 16. 6. *Жена с брковима*.

³²² В. I. 16. 6. *Жена с брковима*.

лексичком компонентом *коза* у другом делу. У српској митологији коза представља митско биће и доводи се у непосредну везу с ђаволом (СМР 1970: 178), што упућује и на додатно митолошко значење сложених назива с лексичком компонентом *коза*.

У два СЗ пункта забележили смо придевске деривате *мусава* (19), *мусесџа* (15).³²³ У пункту 18 дериватима *мусес*, *муса* карактерише се мушкарац белих бркова, док дијалекатски речници бележе значење „који је слинав, нечист, умазан слином“ (Јовановић 2004: 474; Динић 2008: 427).

Лексема *смеџењак* (15), какву смо забележили у једном СЗ пункту, обично се везује за двополну стоку (Јовановић 2004: 623; Динић 2008: 771), али и за лица с особинама супротног пола. Мотивну реч ове префиксално-суфиксалне творенице представља глагол *меџе* (*се*) који се јавља „*uvek s prefiksima i sa refleksivom se i ima psihološko značenje*“ (Skok 1972: 413) – „збуну се“. Међутим, назив *смеџењак* у домену физичких особина пре је мотивисан глаголом *меџе* (од прасловенске основе **met-*) у првобитном значењу „меша“ (Исто: 411, 413). Изражен телесни недостатак у народу се приписује дејству виших сила што утиче на митолошку спецификацију лексеме *смеџењак* (Словенска митологија 2001: 447–448).

I. 17. Тематска група бркови

Тематска група с доминантном семом „бркови“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа бркова. Сема изгледа која носи информацију о дужини бркова условила је формирање тематских подгрупа *Човек великих бркова* и *Човек малих бркова*. Семом изгледа у којој је садржана информација о одсуству бркова успостављена је подгрупа *Човек без бркова*. Специфичном бојом бркова подстакнут је настанак подгрупе *Човек љрема боји бркова*, која обухвата три микрогрупе у оквиру којих су лексеме којима се означава и именује човек у зависности од боје бркова која одудара од уобичајене (тамне / црне).³²⁴ Посебну подгрупу *Жена с брковима* чине лексичке јединице наглашеног пејоративног значења, којима се квалификују и описују женска лица с косматашћу мушког типа.

I. 17. 1. Човек великих бркова

Тематска подгрупа с доминантном семом „велики бркови“ обухвата ЛСГ придевске лексеме *мусџакџи* (4–6, 11) и ЛСГ именичких лексема: *брка*

³²³ В. I. 16. 6. *Жена с брковима*.

³²⁴ О тамнопудости као омиљеној антрополошкој особини у раду је већ било речи. В. I. 2. 6. г) *Особа црне косе*; I. 16. *Тематска група брада*.

(1, 5, 7–11, 13–16, 18–23), *бркоња* (2, 6, 16, 25) / *бркоња* (3, 11), *бркајлија* (7–8, 17, 21, 26) / *бркајлија* (13), *бркајло* (12); *мусѿачина* (2), *мусѿакан* (2, 9) / *мусѿаћан* (20, 24–25), *мусѿачко* (3, 6).

Широм говорног подручја за квалификовање и именовање мушкараца великих бркова употребљавају се деривати синонимних лексема *брк* и *мусѿаћ*. Квалитативни придев *мусѿакати* (4–6, 11) забележен је у неколико ТЛ пунктова, док се именичке лексеме исте основе јављају широм говорног подручја: *мусѿачина* (2), *мусѿакан* (2, 9) / *мусѿаћан* (20, 24–25), *мусѿачко* (3, 6). Примарно значење аугментативног облика *мусѿачина* (2) јесте „велики брк“, из кога се синегдохом развија значење „човек великих бркова“. Спецификацији значења доприноси сема која упућује на крупног и снажног човека. Ширу употребу имају лексеме с мотивном синонимном именицом *брк*. На широком ареалу забележен је хипокористични назив *брка*³²⁵ (1, 5, 7–11, 13–16, 18–23), као и истокорени назив *бркоња* (2, 6, 16, 25) / *бркоња* (3, 11). У више пунктова забележена је и хибридна лексема *бркајлија* (7–8, 17, 21, 26) / *бркајлија* (13), изведена помоћу адаптираног турског суфикса *-лија*, односно његовог деривата *-ајлија*.³²⁶ У једном ТЛ пункту забележили смо назив *бркајло* (12) настао према антропонимском моделу (нпр. Михајло).

I. 17. 2. Човек малих бркова

Тематска подгрупа с доминантном семом „мали бркови“ обухвата само ЛСГ именичких лексема: *брка* (4, 10, 12, 17, 21, 25), *бркица* (15, 17, 21, 25–26), *мусѿаћ* (16); *ћицош* (1, 6, 11, 13) / *кицош* (3, 5, 19, 23–24).

Хипокористички назив *брка* (4, 10, 12, 17, 21, 25) употребљава се како при номинацији мушкараца великих бркова тако и при номинацији мушкараца малих бркова.³²⁷ У више СЗ пунктова забележен је и деминутивни облик *бркица* (15, 17, 21, 25–26).

Примарно значење лексеме *мусѿаћ* јесте *брк*, али се синегдохом развија секундарно значење „мушкарац малих бркова“, какво смо потврдили у једном СЗ пункту – *мусѿаћ* (16).

Примарно значење лексеме *кицош* јесте „мушкарац који се много дотерује, кити“.³²⁸ Иста лексема *ћицош* (1, 6, 11, 13) / *кицош* (3, 5, 19, 23–24)

³²⁵ В. I. 17. 2. Човек малих бркова.

³²⁶ У српском језику суфикс *-лија* заступљен је у великом броју изведеница и јавља се у различитим семантичким категоријама. Између осталих „обухвата изведенице у значењу особе која се карактерише каквим спољним квалитетом, тј. особином која се манифестује у спољашњем виду: *мријајлија* / *мријајлија* (‘мршав, сув мушкарац’), исп. *бркајлија* / *бркајлија*...“ (Радић 2001: 34, 37).

³²⁷ В. I. 17. 1. Човек великих бркова.

³²⁸ В. III. 1. 3. Особа сѿамена сѿаса.

употребљава се широм говорног подручја за именовање градских момака који мале бркове носе као украс. Пејоративна спецификованост ове лексеме подстакнута је потенцијалном семом „који се размеће“ и довођењем у везу с глаголом *кичићи се* у значењу „поносити се, разметати се“ (RJAZU 1892–1897: 943). Разлике између појединих друштвених средина (сеоске и градске) у оквирима једне говорне заједнице одсликавају општа схватања и норме руралног становништва о физичкој лепоти, што указује на социјално раслојавање језика.³²⁹

I. 17. 3. Човек без бркова

Тематска подгрупа с доминантном семом „без бркова“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *ћосав* (2–3, 7, 9, 11, 14, 17–19, 24, 26) и ЛСГ именичких лексема: *ћоса* (1–2, 4–5, 7–8, 10, 12–14, 18–23, 25–26), *ћосак* (6, 11), *ћосалија* (6).

На целом говорном подручју мушкарац без бркова (и браде) негативно се карактерише придевом *ћосав* (2–3, 7, 9, 11, 14, 17–19, 24, 26) који је мотивисао пејоративни назив *ћоса* (1–2, 4–5, 7–8, 10, 12–14, 18–23, 25–26). Виши степен пејоративности читава се у називима *ћосак* (6, 11) и *ћосалија* (6).³³⁰

I. 17. 4. Човек према боји бркова

Тематска подгрупа с доминантном семом „боја бркова“ садржи три микрогрупе, чији су чланови – именичке и придевске лексеме концентрисани око доминантних сема: „бели бркови“, „жути бркови“ и „риђи бркови“.

а) Човек белих бркова

Микрогрупа с доминантном семом „бели бркови“ представља хипероним лексичким јединицама којима се описују и именују особе природно светлих бркова и оним које се употребљавају за квалификовање и именовање мушкараца код којих су бели, односно седи бркови резултат старења. Најчешће међу примерима није могуће подвући јасну црту.

Придевом *бео* мотивисани су називи *беља* (2, 5, 13, 21), *белча* (3, 7–9, 13, 19, 24). Исту мотивацију и провидно значење има сложени придев *белобрк* (6, 9–10, 16–17, 22–23, 25–26), којим је мотивисан назив *белобркоња* (1, 10, 15, 17, 20, 25). Све лексеме могу се употребљавати како при квалификацији

³²⁹ Социјалним раслојавањем језика настају социолекти чије се разлике најочигледније испољавају у лексици, али могу захватити и друге језичке нивое (Radovanović 1979: 175).

³³⁰ В. I. 7. 2. *Особа рејких обрва / без обрва*; I. 8. 1. *Особа без њрејавица*; I. 16. 2. *Човек рејке браде / без браде*.

и номинацији мушкараца светле длаке тако и оних који су остарели и оседели.³³¹

У неколико пунктова забележили смо лексеме *беломујес* (1, 4, 8, 11) и *беломујча* (19), које су посведочене у свим доменима у којима се као доминантна јавља светлина човекове коже и косматих површина.³³²

У једном СЗ пункту за квалификацију мушкараца седих бркова забележили смо лексему *осмуђен* (23), мотивисану глаголом *осмуди* у значењу „опрљи длаку“ (Динић 2008: 537). Лексеме исте мотивације јављају се у различитим доменима за означавање и именовање особа риђе косе, ретких обрва, без трепавица.³³³

Сема изгледа у којој је садржана информација о седој боји бркова условила је развој пејоративне лексеме *сурча* (3, 12), мотивисане придевом *сур*, *-а*, *-о* у значењу „који је боје олова или пепела, пепељастосив, сив“ (Јовановић 2004: 635; Динић 2008: 800).³³⁴

Зеленкастосива нијанса делимично оседеле длаке утицала је на конституисање назива *зеленко*³³⁵ (21). Иста сема изгледа условила је и метафорички назив *зџка*³³⁶ (3).

б) Човек жутих бркова

Сви деривати у оквиру микрогрупе „жути бркови“ мотивисани су придевом *жути*, односно фонетским ликом *жлти* (1). Међу њима је на најширем ареалу забележена лексема *жућа* (3–5, 10–11, 13, 17, 21). Иста лексема јавља се у свим доменима у којима се жута боја коже или косматих површина манифестује као доминантна.³³⁷ Поред ње у употреби су још и сложенице засноване на синтагми „жути бркови“ – *жутиобрк* (16, 26), *жутиобркоња* (25).

в) Човек риђих бркова

Све забележене лексеме у оквиру микрогрупе „риђи бркови“ успостављене су семом изгледа у којој је садржана информација о боји као

³³¹ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа њриродно свеїле косе*; I. 4. 1. *Особа свеїле њуїи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих њреїавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*.

³³² В. I. 2. 6. а) 1. *Особа њриродно свеїле косе*; I. 4. 1. *Особа свеїле њуїи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих њреїавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*.

³³³ В. I. 7. 2. *Особа реїких обрва / без обрва*; I. 8. 1. *Особа без њреїавица*.

³³⁴ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*.

³³⁵ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*.

³³⁶ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*.

³³⁷ В. I. 2. 6. б) *Особа жуїе / њлаве косе*, I. 4. 3. *Особа жуїа њена*; I. 16. 3. б) *Човек жуїе браде*; III. 2. 1. *Болесна особа*.

доминантној особини дела тела. Риђом бојом бркова успостављена је придевска лексема *риџи* (1, 4, 11, 14) / *риђ* (20) и њен семантички еквивалент *риђав* (17, 21), проширен суфиксом *-ав*. Особина исказана мотивним придевом *риџи* читава се и у називима *риџа* (2–6, 8, 10, 13–14) / *риђа* (12, 15–16, 21), *риђко* (21), *риђан* (23), *риђош* (24).³³⁸

Исту семантичку мотивацију и једнако значење има и сложеница *риџобрџ* (9) / *риђобрџ* (23, 26).

У једном ТЛ пункту забележен је синонимни назив *рујча* (10) мотивисан придевом *рујев*, *-а*, *-о* (: *руј* 'црвенкастонаранџаста боја'), у значењу „који је црвенкастонаранџаст“ (Јовановић 2004: 605; Динић 2008: 733).

I. 17. 5. Жена с брковима

Тематска подгрупа с доминантном семом „жена с брковима“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бркаџа* (1, 3, 8, 12–13, 15, 20–21, 24); *мусава* (19); *мусџакџа* (4–6, 8) и ЛСГ именичких лексема: *бркаџла* (12), *бркана* (23, 26), *бркна* (25); *муж-женџа* (23), *мужарџа* (6, 11, 14, 16–17), *мушкарџа* (6); *мусџакџа* (2–7, 9–10, 26) / *мусџаџа* (18, 20, 26), *мусџакџа*, *мусџакџо* (2). Будући да се ради о естетски непожељној особини, свим забележеним лексемама изражава се високи степен пејоративности.

Широм говорне зоне забележен је квалитативни придев *бркаџа* (1, 3, 8, 12–13, 15, 20–21, 24), док је синонимни облик *мусџакџа* (4–6, 8) потврђен на ограниченом ареалу. С друге стране, придевом *бркаџа* мотивисани су само појединачни називи *бркаџла* (12), *бркана* (23, 26), *бркна* (25), док су на целој територији потврђени називи с мотивним придевом *мусџакџа*: *мусџакџа* (2–7, 9–10, 26), *мусџаџа* (18, 20, 26), *мусџакџа*, *мусџакџо* (2).³³⁹

Лексеме *муж-женџа* (23), *мужарџа* (6, 11, 14, 16–17), *мушкарџа* (6) потврђене су и при квалификацији жене с брадом.³⁴⁰ Њихово примарно значење односи се на мушкобаџасту жену, али се секундарно, сужавањем перспективе, употребљавају за именовање жена с косматомушћу мушког типа.

У једном СЗ пункту забележили смо лексему *мусава* (19), којом се истовремено квалификује жена која има и браду и бркове.³⁴¹

I. 18. Тематска група врат

Тематска група с доминантном семом „врат“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе

³³⁸ В. I. 2. 6. в) *Особа риђе косе*; I. 16. 3. в) *Човек риђе браде*.

³³⁹ В. I. 16. 4. *Жена с брадом*.

³⁴⁰ В. I. 16. 4. *Жена с брадом*.

³⁴¹ В. I. 16. 4. *Жена с брадом*.

на основу специфичног изгледа врата. Семе изгледа у којима су садржане различите информације о изгледу врата условиле су настаanak пет тематских подгрупа: *Особа танка вратиња*, *Особа дебела вратиња*, *Особа дуга вратиња*, *Особа крајика вратиња*, *Особа крива вратиња*.

I. 18. 1. Особа танка врата

Тематска подгрупа с доминантном семом „танак врат“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *исциврѝл*, *-а*, *-о* (18); *ѝњнкошијес*, *-ѝа*, *-ѝо* (1–9, 12, 26) / *ѝњнкошијас*, *-ѝа*, *-ѝо* (13, 17, 20, 22) / *ѝанкошијас*, *-ѝа*, *-ѝо* (14–15, 24–25) и ЛСГ именичких лексема: *ѝњнкошија* (1, 3–5, 7, 11, 13, 17, 20–22, 26) / *ѝанкошија* (8, 10, 15–16, 19, 24–25), *ѝњнкошика* (20–22, 26) / *ѝанкошиј(ј)ка* (10, 16, 25); *ѝѝвра* (18).

Сема изгледа којом се исказује значење „који је танке шије / врата“ била је доминантна при развоју сложених придева *ѝњнкошијес*, *-ѝа*, *-ѝо* (1–9, 12, 26) *ѝњнкошијас*, *-ѝа*, *-ѝо* (13, 17, 20, 22) / *ѝанкошијас*, *-ѝа*, *-ѝо* (14–15, 24–25), насталих према синтагматском споју „танка шија“. Једнаку мотивацију распознајемо и у називима *ѝњнкошија* (1, 3–5, 7, 11, 13, 17, 20–22, 26) / *ѝанкошија* (8, 10, 15–16, 19, 24–25), *ѝњнкошика* (20–22, 26) / *ѝанкошиј(ј)ка* (10, 16, 25).

За квалификацију и номинацију особа танка врата у једном СЗ пункту забележили смо још и лексеме *исциврѝл*, *-а*, *-о*, *ѝѝвра* (18), које се у истом пункту употребљавају и при карактеризацији бледе, услед старости и болести телесно ослабиле особе.³⁴² Дакле, спецификацији значења осим семе изгледа доприноси и потенцијална сема која носи информацију о лошем здравственом стању.

I. 18. 2. Особа дебела врата

Тематска подгрупа с доминантном семом „дебео врат“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *дебелошијес*, *-ѝа*, *-ѝо* (7–8, 12) / *дебелошијас*, *-ѝа*, *-ѝо* (13) и ЛСГ именичких лексема: *биќ* (5, 7, 19, 24) / *воќ* (10, 23); *врајѝоња* (1, 3–5, 14–15, 22, 26) / *врајѝоња* (4, 6, 16, 18, 25), *врајѝоња* (16, 18, 25) / *врајѝоња* (26); *дебелошија* (21, 24), *дебелошиј(ј)ка* (21, 24) *дебелошијан* (17), *дебелошијанка* (17); *шијан* (9, 23).

Широм говорног подручја забележене су творбено и семантички прозирне сложенице мотивисане синонимним именицама *шија* и *врајѝ*.

Сложени придеви *дебелошијес*, *-ѝа*, *-ѝо* (7–8, 12) / *дебелошијас*, *-ѝа*, *-ѝо* (13) и њима мотивисани називи *дебелошија* (21, 24), *дебелошиј(ј)ка* (21,

³⁴² В. I. 4. 5. *Бледа особа*.

24) *дебелошијан*, *дебелошијанка* (17) у првом делу сложенице садрже основу лексема *дебео* којом се исказује значење садржано у семи изгледа.

Извесна диференцијација у семантичком садржају јавља се код именичке лексема *шијан* (9, 23). Спецификацији значења поред семе изгледа „који је дебео“ доприноси још једна сема квалитативног типа „који је снажан“ (Штасни 2013: 126). Једнаке семантике су и именички деривати с мотивном именицом *враї̄* – *враї̄оња* (1, 3–5, 14–15, 22, 26) / *враї̄оња* (4, 6, 16, 18, 25), *враї̄оња* (16, 18, 25) / *враї̄оња* (26).

Сема изгледа „који је дебео и снажан“ условила је развој метафоричких назива *бїк* (5, 7, 19, 24) / *вдл* (10, 23) забележених у више пунктова широм говорне области.³⁴³

I. 18. 3. Особа дуга врата

Тематска подгрупа с доминантном семом „дуг врат“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *длогошїјес*, *-їа*, *-їо* (1, 3–5, 7–8) / *длогошїјас*, *-їа*, *-їо* (2, 13) / *длагошїјес*, *-їа*, *-їо* (12, 26) / *длагошїјас*, *-їа*, *-їо* (14, 16–17) / *дугошїјес*, *-їа*, *-їо* (22, 24); *змијоглїї*, *-а*, *-о* (6) и ЛСГ именичких лексема: *голошїја*, *голошїка* (21); *гусан* (18); *длогошїја* (3, 6–7, 9–11, 13) / *дљгошїја* (21) / *длагошїја* (14–15, 17–18, 20, 26) / *дугошїја* (15, 19, 23, 25), *длогошїка* (9–10) / *дљгошїка* (21) / *длогошїја* (7) / *длагошї(ј)ка* (17–18, 20, 26) / *дугошї(ј)ка* (15, 19, 25), *длогошїче* (7) / *дугошїче* (25); *жирѠфа* (18); *ћуран* (10); *шїѠрк* (7).

На целом говорном подручју за означавање и именовање особа дуга врата употребљавају се различити фонетски облици придевских и именичких сложеница, састављени од основа придева *дуг* и именице *шија*: *длогошїјес*, *-їа*, *-їо* (1, 3–5, 7–8) / *длогошїјас*, *-їа*, *-їо* (2, 13) / *длагошїјес*, *-їа*, *-їо* (12, 26) / *длагошїјас*, *-їа*, *-їо* (14, 16–17) / *дугошїјес*, *-їа*, *-їо* (22, 24); *длогошїја* (3, 6–7, 9–11, 13) / *дљгошїја* (21) / *длагошїја* (14–15, 17–18, 20, 26) / *дугошїја* (15, 19, 23, 25), *длогошїка* (9–10) / *дљгошїка* (21) / *длогошїја* (7) / *длагошї(ј)ка* (17–18, 20, 26) / *дугошї(ј)ка* (15, 19, 25), *длогошїче* (7) / *дугошїче* (25).

У једном СЗ пункту забележили смо лексема *голошїја*, *голошїка* (21). Примарно значење ових лексема јесте „кокошка или овца голе шије и име таквој кокоши или овци“ (Динић 2008: 107). Семом изгледа „који је дуга гола врата“ успостављено је секундарно значење које се односи на особу таква изгледа.

³⁴³ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 12. 6. *Особа широких ноздрва*; I. 18. 2. *Особа дебела враї̄а*; III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расїа*.

Семом изгледа „који је дуга врата“ подстакнути су метафорички називи *гусан* (18); *џирафа* (18); *ћуран* (10); *ширк*³⁴⁴ (7), као и сложени назив *змијоглић*, -а, -о (6).³⁴⁵

I. 18. 4. Особа кратка врата

Тематска подгрупа с доминантном семом „кратак врат“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *грчав*, -а, -о³⁴⁶ (1); *зурав*, -а, -о³⁴⁷ (14), *згурен*, -а, -о (4, 9, 15, 26), *зурав*, -а, -о (13); *зуйав*, -а, -о (10), *зучав*, -а, -о (3), *зучан*, -а, -о (5); *збучан*, -а, -о (4); *згмечен*, -а, -о (4, 9); *зужвен*, -а, -о (15); *крайкошијес*, -ија, -ио (1, 5, 7–8, 12, 22, 24) / *крайкошијас*, -ија, -ио (2, 16, 20); *скучен*, -а, -о (1) и ЛСГ именичких лексема: *крайкошија* (2, 4, 6–7, 13, 16–21, 23–25), *крайкошијћа* (7) / *крайкошика* (8, 16–22, 24–25), *крайкошиче* (25).

У највећем боју пунктова забележена је творбено и семантички прозирна придевска сложеница *крайкошијес*, -ија, -ио (1, 5, 7–8, 12, 22, 24) / *крайкошијас*, -ија, -ио (2, 16, 20). Исказано значење преноси се и на значење из ње изведених именичких сложеница *крайкошија* (2, 4, 6–7, 13, 16–21, 23–25), *крайкошијћа* (7) / *крайкошика* (8, 16–22, 24–25), *крайкошиче* (25).

Придевски деривати *зурав*, -а, -о³⁴⁸ (14), *згурен*, -а, -о (4, 9, 15, 26), *зурав*, -а, -о (13) мотивисани су именицом *гура* у значењу „грба“ (RJAZU 1887–1891: 502). Поред семе изгледа „који је кратка врата“ битну семантичку мотивациону функцију има и потенцијална сема прекомерне дебљине која на визуелном плану ствара утисак сабијености и погрбљености. Исто својство исказује се префиксално-суфиксалном твореницом *збучан*, -а, -о (4) с мотивним глаголом *буија* у значењу „сабија“. И у значењској структури придевског деривата *скучен*, -а, -о (1), у значењу „који је кратка дебела врата“, сабијеност и стиснутост представљају главне семантичке компоненте.

Исте семе изгледа подстакле су развој синонимних лексема *згмечен*, -а, -о (4, 9) и *зужвен*, -а, -о (15) у значењу „згњечен“.

Придевски деривати *зуйав*, -а, -о (10), *зучав*, -а, -о (3), *зучан*, -а, -о (5) настали су према мотивној речи *зуйа*, романског порекла (од латинског *gotta*), у значењу „болест од које отичу зглобови“ (RJAZU 1887–1891: 516). У RJAZU (1887–1891: 496–497) синонимна именица *гука* дефинише се као оток или израслина на људском телу. Семом изгледа „који је кратка и дебела врата као да су на њему израстине и отеклине“ успостављене су забележене лексеме.

³⁴⁴ *Ширк* је рода (Јовановић 2004: 687).

³⁴⁵ В. II. 3. 2. *Особа дугих ногу*; III. 1. 5. б) *Мршава особа висока расија*.

³⁴⁶ В. I. 2. 4. *Особа гргураве косе*.

³⁴⁷ В. II. 5. 1. *Особа с грбом*

³⁴⁸ Примарно значење лексеме *зурав*, -а, -о јесте „грбав, погрбљен, погурен“ (РСАНУ 1965: 760).

I. 18. 5. Особа крива врата

Тематска подгрупа с доминантном семом „крив врат“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема. ЛСГ придевских лексема садржи само фонетске варијанте *кривошијес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1, 5, 7–8) / *кривошијас*, *-ѿа*, *-ѿо* (2, 13). У оквиру ЛСГ именичких лексема су: *кривошија* (1–26), *кривошиј(ј)ка* (3, 5, 8–10, 12, 14–22, 24–26) / *кривошијћа* (7), *кривошиче* (7, 18, 25); *кука* (23).

У већем броју пунктова забележена је сложено-суфиксална придевска твореница састављена од основа квалитативног придева *крив* и именице *шија*: *кривошијес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1, 5, 7–8) / *кривошијас*, *-ѿа*, *-ѿо* (2, 13). Исто значење исказује се и називима *кривошија* (1–26), *кривошиј(ј)ка* (3, 5, 8–10, 12, 14–22, 24–26) / *кривошијћа* (7), *кривошиче* (7, 18, 25), забележеним на целом говорном подручју.

Семом изгледа „који је крив, савијен“ успостављен је метафорички назив *кука* (23).

II. ТЕМАТСКА ЦЕЛИНА: ТРУП И УДОВИ

Друга тематска целина: *ѿруѿ* и *удови* обухвата једанаест тематских група с различитим бројем подгрупа и лексичких јединица унутар њих.

II. 1. Тематска група руке

Тематска група с доминантном семом „руке“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексема којима се описује и именује особа на основу изгледа горњих екстремитета.³⁴⁹ У оквиру ове тематске групе посведочен је већи број подгрупа у оквиру којих је различит број лексичких јединица обједињених на основу специфичних особности руку: дужине, спретности, махнитости или пак недостатка руке / руку. Тако је сема изгледа у којој је садржана информација о специфичној дужини горњих екстремитета условила конституисање тематских подгрупа *Особа крајких руку* и *Особа дугих руку*. Различити деформитети руку мотивисали су настанак лексичких јединица концентрисаних око тематске подгрупе *Особа с деформитетом руке / руку*. Као посебна издвојена је подгрупа *Особа без руке*. Квалификација и номинација десноруких и леворуких особа представљена је у оквиру тематских подгрупа *Особа вештије десне руке* и *Особа вештије леве руке*.

³⁴⁹ „Номинација мотивисана називима људских удова није продуктивна у творби персоналних *nomina attributiva*“ (Штасни 2013: 130).

II. 1. 1. Особа кратких руку

Тематска подгрупа с доминантном семом „кратке руке“ обухвата само ЛСГ придевских лексема: *край̄корӯк*, -а, -о (1, 15, 20–21, 24–26), *край̄корӯћес*, -ѿа, -ѿо (1, 3–5, 7–9) / *край̄корӯкес*, -ѿа, -ѿо (12, 26) / *край̄корӯкас*, -ѿа, -ѿо (2, 7, 17, 22, 25).

Широм СЗ ареала и у једном ТЛ пункту забележен је сложени квалитативни придевски дериват прозирне семантике *край̄корӯк*, -а, -о (1, 15, 20–21, 24–26) и његови семантички еквиваленти проширени суфиксом -ес / -ас – *край̄корӯћес*, -ѿа, -ѿо (1, 3–5, 7–9) / *край̄корӯкес*, -ѿа, -ѿо (12, 26) / *край̄корӯкас*, -ѿа, -ѿо (2, 7, 17, 22, 25) којима се квалификује особа кратких руку.

II. 1. 2. Особа дугих руку

Тематска подгрупа с доминантном семом „дуге руке“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *дугорӯк*, -а, -о (15, 24–25) / *длагорӯк*, -а, -о (14, 21), *длагорука̄ѿи*, -а, -о (20), *дугорӯкас*, -ѿа, -ѿо (22) / *длгорӯкас*, -ѿа, -ѿо (2, 7, 8, 13) / *длгорӯћес*, -ѿа, -ѿо (1, 3–8, 11) / *длагорӯкас*, -ѿа, -ѿо (14, 17) / *длагорӯкес*, -ѿа, -ѿо (26); *рука̄ѿи*, -а, -о (23) и ЛСГ именичких лексема *дугорӯкоња* (25) / *длагорӯкоња* (15, 20, 25); *лемез* (23); *моѿовило* (23).

Фонетске варијанте сложено-суфиксалних придевских твореница *дугорӯк*, -а, -о (15, 24–25) / *длагорӯк*, -а, -о (14, 21), *длагорука̄ѿи*, -а, -о (20), *дугорӯкас*, -ѿа, -ѿо (22) / *длгорӯкас*, -ѿа, -ѿо (2, 7, 8, 13) / *длгорӯћес*, -ѿа, -ѿо (1, 3–8, 11) / *длагорӯкас*, -ѿа, -ѿо (14, 17) / *длагорӯкес*, -ѿа, -ѿо (26) забележене су на целом говорном подручју. Исто значење, означавање особа дугих руку, исказује се и сложеним именичким лексемама *дугорӯкоња* (25) / *длагорӯкоња* (15, 20, 25). Поседовање телесне особине која нарушава склад човекова тела и ствара визуелну непријатност на језичком нивоу условљава развој пејоративности, чија се интензификација остварује посредством суфикса -оња.

Квалитативни придевски дериват *рука̄ѿи*, -а, -о (23) представља семантички еквивалент наведеним сложеним придевским твореницама у значењу „који има дуге руке“. Међутим, сем овог значења придев *рука̄ѿи*, -а, -о забележен је и у значењу „који има велике шаке“.

У једном СЗ пункту потврђени су метафорички називи *лемез*³⁵⁰ и *моѿовило*³⁵¹ (23). Секундарно метафоричко значење „који је дугих руку“ засновано је на продуктивности семе „који је дугачак“.³⁵²

³⁵⁰ *Лемез* је грана / мотка која се ставља преко пласта да ветар не однесе сено (Јовановић 2004: 457; Динић 2008: 379).

³⁵¹ *Моѿовило* / *моѿавило* је део ткачког прибора, штап који служи за намотавање пређе (Јовановић 2004: 471; Динић 2008: 420).

³⁵² В. III. 1. 5. б) *Мришава особа висока расѿа*.

II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку

Тематска подгрупа с доминантном семом „деформисана рука / руке“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *манійї*, -а, -о (1, 3–8, 11–14, 17–18, 21, 26), *манљив*, -а, -о (24); *сакáїї*, -а, -о (1–7, 9–10, 12–13, 15–17, 19, 21–22, 24–26); *ћоїав*, -а, -о (12, 18, 23, 25–26); *убиїї*, -а, -о (6, 14); *унака́жен*, -а, -о (9); *велѣричан*, -чна, -чно (22); *чóлїав*, -а, -о (1); *чóљав*, -а, -о (15); *чўљес*, -їа, -їо (3) и ЛСГ именичких лексема: *богáљ* (10, 16, 21–23, 26), *богáљка* (16, 26), *бугáљ* (10); *на́каз* (10); *сакáїлїја* (7, 18), *сакáїлїка* (18), *сакáїјоја*, *сакáїјојла* (6), *сакáїљївко*, *сакáїљївка* (25); *ћоїа* (23, 25), *ћоїча* (23), *ћоїша* (20, 26), *ћоїна* (20, 25); *чóлїа* (1).

У оквиру ове тематске подгрупе могу се уочити две лексичке скупине у оквиру којих су лексичке јединице обједињене диференцијалном семом „трајни урођени или стечени деформитет руке / руку“ и „тренутни деформитет настао услед повреде руке / руку“. Код извесног броја лексема није могуће одредити којој скупини припадају те смо све лексеме сагледали у оквиру исте тематске подгрупе, истичући прецизније одређење тамо где је било могуће.

Широм говорног подручја за квалификацију и номинацију особа с урођеним или стеченим трајним деформитетом руке / руку употребљава се придев *сакáїї*, -а, -о (1–7, 9–10, 12–13, 15–17, 19, 21–22, 24–26), преузет из турске терминологије телесних мана (Škaljić 1966: 544; Skok 1973: 190). Придевом *сакáїї* мотивисани су називи мушких и женских особа *сакáїлїја* (7, 18), *сакáїлїка* (18), *сакáїјоја*, *сакáїјојла* (6), док су његовим семантичким еквивалентом, проширеним суфиксом -љив – *сакáїљив*, мотивисани мушки и женски корелатив *сакáїљївко*, *сакáїљївка* (25).³⁵³ Пејоративност забележених лексема остварена је основинско-суфиксалном семантичком компатибилношћу (Радић 2001: 40; Ћорић 2008: 194–195).

На широком ареалу потврђен је дериват *манійї*, -а, -о (1, 3–8, 11–14, 17–18, 21, 26), с мотивном именицом *мана*, такође преузетом из турског језика (тур. *tahana*), у значењу „умни или физички недостатак“ (Škaljić 1966: 440).³⁵⁴ Без видљиве разлике у значењу у једном СЗ пункту забележен је творбени синоним *манљив*, -а, -о (24).³⁵⁵

³⁵³ II. 1. 4. Особа без руке; II. 2. 1. Особа којој недосїају їрсїи; II. 3. 3. Особа с деформїїейїом ноге / ногу; III. 3. 4. Особа без ноге; III. 2. 2. Особа с їлесним недосїаїком.

³⁵⁴ В. II. 2. 1. Особа којој недосїају їрсїи; II. 3. 3. Особа с деформїїейїом ноге / ногу; II. 3. 4. Особа без ноге; III. 2. 2. Особа с їлесним недосїаїком; III. 3. 2. Особа с говорном маном.

³⁵⁵ В. II. 2. 1. Особа којој недосїају їрсїи; II. 2. 2. Особа са шесїї їрсїију; II. 3. 3. Особа с деформїїейїом ноге / ногу; III. 2. 2. Особа с їлесним недосїаїком; III. 3. 2. Особа с говорном маном.

Синонимија је остварена и употребом именице *богáљ* (10, 16, 21–23, 26) / *бугáљ* (10) и женског корелатива *богáљка* (16, 26).³⁵⁶

Све наведене лексеме јесу опште лексеме за означавање особа с урођеним или стеченим деформитетом и забележене су у многим доменима.³⁵⁷ Њима је значењски паралелна и изведеница *велéричан, -чна, -чно* (22), с германизмом *фелер* (нем. *fehler*) у основи, у значењу „недостатак, мана, погрешка, омашка“ (РМС 1990: 662).

У једном ТЛ пункту и у више пунктова СЗ ареала за квалификацију и номинацију особа с деформитетом руке / руку забележили смо придевски дериват *ћо̑йав, -а, -о* (12, 18, 23, 25–26) и именичке деривате *ћо̑иа* (23, 25), *ћо̑ича* (23), *ћо̑иша* (20, 26), *ћо̑йна* (20, 25), којима се примарно означава особа с деформисаном ногом.³⁵⁸ Мотивациона основа ових деривата налази се у турској речи *çolpa / çulpa* у значењу „крива нога“ (од перс. *çıl* „крив“ + перс. *pā* „нога“) (Škaljić 1966: 180). Иста основа распознаје се и у придевском деривату *чóлїав, -а, -о*³⁵⁹ (1) и именичком *чóлїа* (1) једнаке семантике. Истокорене фонетске варијанте *чóљав, -а, -о*³⁶⁰ (15) и *чуљес, -їа, -їо*³⁶¹ (3) потврђене су у по једном ТЛ и СЗ пункту.³⁶²

Придевом *у̑бийї, -а, -о* (6, 14) квалификује се онај код кога је деформитет руке / руку последица повреде.³⁶³

Префиксално-суфиксалном твореницом *унака̑жен-а, -о*³⁶⁴ (9) и именицом *на̑каз*³⁶⁵ (10), између осталог, означава се осакаћена, обogaљена особа с трајним видљивим естетским променама на појединим деловима тела, на-

³⁵⁶ В. П. 1. 4. *Особа без руке*; П. 2. 1. *Особа којој недосїају їрсїи*; П. 3. 4. *Особа без ноге*; П. 2. 2. *Особа с їлесним недосїаїком*.

³⁵⁷ В. П. 1. 4. *Особа без руке*; П. 3. 3. *Особа с деформийейїом ноге / ногу*; П. 3. 4. *Особа без ноге*; П. 2. 2. *Особа с їлесним недосїаїком*.

³⁵⁸ В. П. 1. 4. *Особа без руке*; П. 3. 3. *Особа с деформийейїом ноге / ногу*; П. 3а. 1. *Особа која храмље*; П. 3. 4. *Особа без ноге*.

³⁵⁹ Динић (2008: 894) бележи глаголску лексему *чолїа*, чије је једно од значења „тешко хода вукући ноге“.

³⁶⁰ Јовановић (2004: 676) придевску лексему *чoљав, -а, -о* бележи у значењу „крив, искривљен“.

³⁶¹ Фонетске варијанте *чoљав, -а, -о* и *чуљес, -їа, -їо* којима се квалификује особа с деформитетима удова представљају хомонимне облике лексемама истог гласовног склопа, али с основом другачијег порекла, које су употребљене за означавање особа с деформитетима ушију и носа.

³⁶² В. П. 2. 1. *Особа којој недосїају їрсїи*.

³⁶³ В. П. 3. 3. *Особа с деформийейїом ноге / ногу*.

³⁶⁴ В. П. 2. 2. *Особа с їлесним недосїаїком*.

³⁶⁵ В. I. 13. 4. *Особа са зечїом усном*; П. 2. 2. *Особа са шесї їрсїију*; П. 5. 2. *Особа с крилима*; П. 1. 2. *Ружна особа*; П. 2. 2. *Особа с їлесним недосїаїком*.

сталим услед повреде или болести, које код околине изазивају непријатне утиске.

II. 1. 4. Особа без руке

Тематска подгрупа с доминантном семом „недостатак руке“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *сакáйи*, -а, -о (1–11, 13–14, 16, 18–24); *ћóйав*, -а, -о (23, 25) и ЛСГ именичких лексема: *богáль* (12) / *богáль* (12, 16–17, 22, 26), *богáлька* (26); *сакáйлија* (8, 10, 15, 18), *сакáйли(ј)ка* (15, 18), *сакáйуљина* (4).

Исте лексеме које се употребљавају при квалификацији и номинацији особа с трајним деформитетом руке / руку³⁶⁶ потврђене су и у подгрупи *Особа без руке*.

На целом говорном подручју у употреби су квалитативни придевски дериват *сакáйи*, -а, -о (1–11, 13–14, 16, 18–24) и именички деривати *сакáйлија* (8, 10, 15, 18), *сакáйлика* (15, 18), *сакáйуљина* (4).³⁶⁷

Исто пејоративно значење остварује се и употребом назива *богáль* (12, 16–17, 22, 26) / *богáль* (12), *богáлька* (26).³⁶⁸

У неколико СЗ пунктова за квалификацију особе без руке / руку употребљава се придев *ћóйав*, -а, -о (23, 25).³⁶⁹

II. 1. 5. Особа вештије десне руке

Тематска подгрупа с доминантном семом „деснорука особа“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *деснорук*, -а, -о (13) и ЛСГ именичких лексема: *десна́к* (1–2, 7) / *десња́к* (7) / *дешња́к* (3–6, 8–26), *деснакиња* (2) / *деснаћиња* (7) / *дешњакиња* (5, 19, 23–24) / *дешњакиња* (14, 17–18, 21, 25–26), *дешњака* (13), *дешња́ча* (16).

На целом говорном подручју „особа која се спретније служи десном руком него левом“ (РСАНУ 1966: 265) именује се једним од неколико фонетски другачијих ликова од исте основе: *десна́к* (1–2, 7) / *десња́к* (7) / *дешња́к* (3–6, 8–26). Исти називи најчешће се употребљавају при номинацији особа оба пола, али су у већем броју пунктова на СЗ ареалу забележени и женски корелативи: *деснакиња* (2) / *деснаћиња* (7) / *дешњакиња* (5, 19, 23–24) / *дешњакиња* (14, 17–18, 21, 25–26), *дешњака* (13), *дешња́ча* (16).

³⁶⁶ В. II. 1. 3. *Особа с деформийейтом руке / руку*.

³⁶⁷ В. II. 1. 3. *Особа с деформийейтом руке / руку*; II. 2. 1. *Особа којој недостијају ирсџи*; II. 3. 3. *Особа с деформийейтом ноге / ногу*; II. 3. 4. *Особа без ноге*; III. 2. 2. *Особа с џелесним недостијайком*.

³⁶⁸ В. II. 1. 3. *Особа с деформийейтом руке / руку*; II. 2. 1. *Особа којој недостијају ирсџи*; II. 3. 4. *Особа без ноге*; III. 2. 2. *Особа с џелесним недостијайком*.

³⁶⁹ В. В. II. 1. 3. *Особа с деформийейтом руке / руку*; II. 3. 3. *Особа с деформийейтом ноге / ногу*; II. 3а. 1. *Особа која храмље*; II. 3. 4. *Особа без ноге*.

У само једном ТЛ пункту поред именичких корелативних назива *дешња̀к* и *дешња̀ча* забележен је и сложени назив *деснору̀к* (13) једнаке семантике.

II. 1. 6. Особа вештије леве руке

Тематска подгрупа с доминантном семом „леворука особа“ обухвата само ЛСГ именичких лексема: *лева̀к* (1–26), *левакѝња* (2, 5, 19, 23–24) / *лева̀киња* (14, 17–18, 21, 25–26).

У свим пунктовима је за именовање „особе која се спретније служи левом руком него десном“ (РСАНУ 1981: 273) забележен назив *лева̀к* (1–26). У два ТЛ пункта и широм СЗ ареала забележен је и женски корелатив *левакѝња* (2, 5, 19, 23–24) / *лева̀киња* (14, 17–18, 21, 25–26).

II. 2. Тематска група прсти

Тематска група с доминантном семом „прсти“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа прстију, који се огледа у недостатку једног или више прстију или у урођеној аномалији, у какве спадају поседовање шест прстију или кожице међу прстима. Овакви дефекти прстију условили су формирање трију тематских подгрупа: *Особа којој недостиа̀ју њрстѝи*, *Особа са шестѝ њрстѝију*, *Особа с кожицом међу њрстѝима*.

II. 2. 1. Особа којој недостају прсти

Тематска подгрупа с доминантном семом „недостатак прстију“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *манѝѝи*, *-а*, *-о* (1, 3–4), *манљѝв*, *-а*, *-о* (15, 24); *сакѝѝи*, *-а*, *-о* (2–5, 8, 12, 19–21, 23–25); *чо̀љав*, *-а*, *-о* (1, 3, 6–7, 9–14, 17, 21–22, 26), *чу̀љес*, *-ѝа*, *-ѝо* (3) и ЛСГ именичких лексема: *бога̀љ* (16), *бога̀љка* (16); *сакѝѝлија* (15, 18), *сакѝѝлика* (18), *сакѝѝљѝвко* (25), *сакѝѝљѝвка* (25), *сакѝѝу̀љина* (4); *чо̀ља* (1, 6–7, 26), *чо̀љавка* (26), *чу̀љша* (3).

У оквиру ове тематске подгрупе не постоји ниједна специфична лексема којом се примарно означава особа без прстију. Све забележене лексеме представљају опште лексеме у терминологији телесних недостатака и потврђене су у свим доменима при квалификацији и номинацији особа с деформитетом одређеног дела тела.³⁷⁰

II. 2. 2. Особа са шест прстију

Тематска подгрупа с доминантном семом „шест прстију“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *аловѝѝи*, *-а*, *-о* (2, 5, 7); *манљѝв*, *-а*, *-о* (20) и ЛСГ име-

³⁷⁰ В. II. 1. 3. *Особа с деформѝиѝетом руке / руку*; II. 1. 4. *Особа без руке*; II. 3. 4. *Особа без ноге*; III. 2. 2. *Особа с ѝелесним недостѝа̀иѝком*.

ничких лексема: *наказ* (11) / *наказа* (13); *шестіак* (9, 17, 21); *шестіоїєрац* (18); *шестіоїрсіоња* (1, 3, 8, 12, 14, 16, 22, 26).

Бројем прстију условљен је назив *шестіак*³⁷¹ (9, 17, 21), као и сложене називи прозирне семантике: *шестіоїєрац* (18); *шестіоїрсіоња* (1, 3, 8, 12, 14, 16, 22, 26). Митолошка димензија ових назива огледа се у народном веровању да само људи који имају на шакама по шест прстију могу видети але, зооморфна бића сродна аждаји и змају која се претварају у људе и животиње и пакосте људима (СМР 1970: 10).

Будући да се ради о аномалији, очекивана је појава квалитативног придева *манљив*, *-а*, *-о* (20), забележеног и у многим другим доменима.³⁷²

У више пунктова ТЛ краја забележени су придевски дериват *аловіиї*, *-а*, *-о*³⁷³ (2, 5, 7) и назив *наказ* (11) / *наказа* (13) с митолошком семантичком компонентом. Поседовање шест прстију повезује се с надљудским особинама те отуд појава лексема *аловіиї*, *-а*, *-о* у примарном значењу „који је попут змаја, који има својства змаја“ (Динић 2008: 256). Лексема *наказ* забележена је у многим доменима за именовање особе с различитим физичким недостацима, веома ружне, нагрђене особе, која је таква услед дејства виших сила.³⁷⁴

II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима

Тематска подгрупа с доминантном семом „кожица међу прстима“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *їловчес*, *-їа*, *-їо* (5), *їловес*, *-їа*, *-їо* (26), *слїєен*, *-а*, *-о* (22); *шайїиї*, *-а*, *-о* (2, 8) и ЛСГ именичких лексема: *гїшче* (18); *їлован* (12, 18, 26), *їловка* (1–2, 5, 9, 13, 24, 26), *їловче* (3, 9, 13, 18, 21–22); *шопїан* (12, 26), *шопїка* (5, 12, 19, 26). Аномалија изгледа прстију која се манифестује у виду кожице међу њима условила је метафоричко повезивање особа оваква изгледа с пернатом живином којој су прсти спојени пловним кожицама. Резултат такве везе су придевски деривати с метафоричком значењском интерпретацијом: *їловчес*, *-їа*, *-їо* (5), *їловес*, *-їа*, *-їо* (26), као и зоометафоре: *гїшче* (18); *їлован* (12, 18, 26), *їловка*

³⁷¹ „У народу је постојало веровање да су људи рођени са шест прстију постали од ала које прождиру месец... Од њих се народ прибојавао, а сматрали су их и проклетим од Бога. Услед тога веровало се да не могу ништа стећи, макар били вреднији од осталих људи“ (СМР 1970: 318–319).

³⁷² В. II. 1. 3. *Особа с деформіиїетіом руке / руку*; II. 2. 1. *Особа којој недосїаїаїу їрсіиї*; II. 3. 3. *Особа с деформіиїетіом ноге / ногу*; III. 2. 2. *Особа с їїелесним недосїаїаїком*; III. 3. 2. *Особа с говорном маном*.

³⁷³ В. I. 4. 5. *Бледа особа*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; II. 6. 2. *Човек широкіх рамена*.

³⁷⁴ В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; II. 1. 3. *Особа с деформіиїетіом руке / руку*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; III. 1. 2. *Ружна особа*; III. 2. 2. *Особа с їїелесним недосїаїаїком*.

(1–2, 5, 9, 13, 24, 26), *īlōvče* (3, 9, 13, 18, 21–22); *шоїāн* (12, 26), *шоїка* (5, 12, 19, 26).³⁷⁵

Сема изгледа условила је метафоричко повезивање изгледа оваквих прстију са животињском шапом, што на језичком плану резултира придевском лексемом *шаїāйи*, -а, -о (2, 8).³⁷⁶

Семом изгледа успостављен је и облик *слéйен*, -а, -о (22).

II. 3. Тематска група ноге

Тематска група с доминантном семом „ноге“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа на основу специфичног изгледа ноге / ногу. Појмовна вредност лексеме *нога* обухвата бројне потенцијалне семе у којима је садржана информација о разним специфичностима доњих екстремитета које се реализују на визуелном плану и као такве представљају подстрек за квалификацију и номинацију. Управо бројност сема условила је постојање четири подгрупе с различитим бројем лексичких јединица којима се карактерише особа на основу карактеристичног изгледа ноге / ногу (*Особа країких ногу*, *Особа дугих ногу*, *Особа с деформишеїном ноге / ногу*, *Особа без ноге*) и још три тематске подгрупе у оквиру којих су лексичке јединице мотивисане начином на који се јединка креће, а који одступа од нормалног хода (*Особа која храмље*, *Особа која се гега у ходу*, *Жена која њише куковима док хода*).³⁷⁷

II. 3. 1. Особа кратких ногу

Тематска подгрупа с доминантном семом „кратке ноге“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *здéйас*, -īа, -īо (5, 12); *країконóг*, -а, -о (16, 23–25), *країконóђес*, -īа, -īо (5) / *країконóгес*, -īа, -īо (14, 21) / *країконóгас*, -īа, -īо (16, 25); *īаїу’љас*, -īа, -īо (15); *īруїе’љас*, -īа, -īо³⁷⁸ (4); *īуїā-нес*, -īа, -īо³⁷⁹ (7, 17) и ЛСГ именичких лексема: *кеїеџ* (23); *країконóгоња*

³⁷⁵ В. II. 3. 3. *Особа с деформишеїном ноге / ногу*; II. 3а. 2. *Особа која се гега у ходу*; II. 3а. 10. *Жена која њише куковима док хода*.

³⁷⁶ В. II. 4. 1. *Особа великих сїоїāла*.

³⁷⁷ О именичким дериватима који су мотивисани начином на који се човек креће писала је и Г. Штасни (2013: 131) на основу материјала из књижевног језика. Она закључује да се ради о именичким дериватима „са глаголом у творбеној основи, и то глаголом чија се концептуална вредност може схватити као особина или својство. У овим се дериватима укршта агентивност и атрибутивност“.

³⁷⁸ В. III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расїа*.

³⁷⁹ В. III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расїа*.

(8, 20); *кубе*³⁸⁰ (26); *маљица* (19); *ѿамѿур* (12); *ѿикља* (23); *ѿруѿељан* (4); *ѿуѿѿан* (7, 12–13, 17), *ѿуѿѿанче* (7).

Широм СЗ ареала и у једном ТЛ пункту забележене су фонетске варијанте творбено и семантички прозирних сложеница *краѿѿконѿг*, *-а*, *-о* (16, 23–25), *краѿѿконѿђес*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* (5) / *краѿѿконѿгес*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* (14, 21) / *краѿѿконѿгас*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* (16, 25). У по једном СЗ и ТЛ пункту посведочен је и назив *краѿѿконѿгоња* (8, 20). Ово су уједно и једине лексеме чије се значење примарно односи на особе кратких ногу, док се значење свих осталих лексема тек секундарно реализује у овом домену.

Придевски дериват *ѿаѿѿуљас*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* (15) и називи *кеѿѿѿ* (23); *маљица* (19); *ѿикља*³⁸¹ (23) примарно се употребљавају за квалификацију особа ниска раста, телесно неразвијених и слабашних.³⁸² Сужавањем перспективе, исте лексеме употребљене су и за означавање и именовање особа кратких ногу. Блиско значење реализује се и употребом придевског деривата *здеѿѿас*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* (5, 12), чијој семантичкој спецификацији поред семе изгледа „који је низак растом“ доприноси сема интензитета у којој је садржана информација о ухрањености „који је дебео, дежмекаст“. Перспективизацијом се и ова лексема употребљава при квалификацији особа кратких ногу.

Сема изгледа условила је метафоричко повезивање придевских лексема *ѿруѿељас*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо*³⁸³ (4); *ѿуѿѿанес*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо*³⁸⁴ (7, 17) и именичких *ѿруѿељан* (4); *ѿуѿѿан* (7, 12–13, 17), *ѿуѿѿанче* (7) са значењем „који је кратких ногу“. Примарно се овакви метафорички називи користе у номинацији здепастих особа,³⁸⁵ али се секундарно сужавањем перспективе реализује значење „који је кратких ногу“.

Семом изгледа успостављени су и метафорички називи *кубе*³⁸⁶ (26) и *ѿамѿур*³⁸⁷ (12) забележени у по једном СЗ и ТЛ пункту.

³⁸⁰ В. III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расѿѿа*.

³⁸¹ Основинску реч именичког деривата *ѿикља* представља придев *ѿикљав*, *-а*, *-о*, у вези с којим су забележена унеколико опречна значења. Јовановић (2004: 534) лексему *ѿикљав*, *-а*, *-о* бележи у значењу „онај који је мршав, слабачак“, док је Динић (2008: 569) дефинише као „који је кракат и мршав, жгољав“.

³⁸² В. III. 1. 4. *Особа ниска расѿѿа*.

³⁸³ Динић (2008: 825) мотивну именицу *ѿруѿѿ* бележи у основном значењу „балван, пањ“ и фигуративном „онај који је дебео“.

³⁸⁴ Динић (2008: 829) придевску лексему *ѿуѿѿанас*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* дефинише као „који је дежмекаст, дебео“, а именичку *ѿуѿѿан* бележи у примарном значењу „бубањ“ и секундарном „онај који је умно ограничен, глупак“, али не и у значењу које се односи на неку физичку карактеризацију човека.

³⁸⁵ В. III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расѿѿа*

³⁸⁶ *Кубе* је врста плехане пећи ваљкастог облика (Јовановић 2004: 451).

³⁸⁷ В. III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расѿѿа*.

II. 3. 2. Особа дугих ногу

Тематска подгрупа с доминантном семом „дуге ноге“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *длгокраћес*, *-ѿа*, *-ѿо* (6); *дљгонѳг*, *-а*, *-о* (16) / *длагонѳг*, *-а*, *-о* (17) / *дугонѳг*, *-а*, *-о* (24–25), *длгонѳгес*, *-ѿа*, *-ѿа* (12) / *длгонѳјес*, *-ѿа*, *-ѿо* (5) / *длгонѳгас*, *-ѿа*, *-ѿо* (8, 13) / *длагонѳгес*, *-ѿа*, *-ѿо* (14, 21); *кондилѿѿи*, *-а*, *-о* (6); *кракаѿѿи*, *-а*, *-о* (5–7, 11, 13, 16, 19, 21–24, 26); *каракаѿѿи*, *-а*, *-о* (19–21); *ногаѿѿи*, *-а*, *-о* (23); *шѿѿркљас*, *-ѿа*, *-ѿо* (7), *шѿѿркљав*, *-а*, *-о* (4–5) и ЛСГ именичких лексема: *длгокраѳоња* (10); *длгонѳгоња* (12–13) / *длагонѳгоња* (15); *дљгша* (18), *дљгња* (20), *дљгна* (18, 20) / *длагна* (21); *кондилѿѿа* (6); *каракаѿа* (7, 13), *краѳоња* (3), *краѳа* (3), *краѳан* (23); *расѳѳа* (10), *расѳѳа* (7); *шѿѿрк* (7, 17–18).

Соматизмом *нога* мотивисан је придевски дериват *ногаѿѿи*, *-а*, *-о* (23) којим се у једном од значења квалификује особа дугих ногу. Семантички еквивалент *кракаѿѿи*, *-а*, *-о* (5–7, 11, 13, 16, 19, 21–24, 26) с мотивном именицом *крак* посведочен је на целом говорном подручју, а у по једном ТЛ и СЗ пункту забележени су и истозначни називи *краѳоња*, *краѳа* (3), *краѳан* (23). У два СЗ пункта забележена је и фонетска варијанта *каракаѿѿи*, *-а*, *-о*³⁸⁸ (19–21) и истокорени назив *каракаѿа* (7, 13). У истом значењу у једном ТЛ пункту посведочени су придевски дериват *кондилѿѿи*, *-а*, *-о* (6) и именички *кондилѿѿа* (6).³⁸⁹

У више пунктова широм говорне зоне забележене су сложене придевске и именичке сложенице прозирне семантике *дљгонѳг*, *-а*, *-о* (16) / *длагонѳг*, *-а*, *-о* (17) / *дугонѳг*, *-а*, *-о* (24–25), *длгонѳгес*, *-ѿа*, *-ѿа* (12) / *длгонѳјес*, *-ѿа*, *-ѿо* (5) / *длгонѳгас*, *-ѿа*, *-ѿо* (8, 13) / *длагонѳгес*, *-ѿа*, *-ѿо* (14, 21); *длгонѳгоња* (12–13) / *длагонѳгоња* (15). Блиско значење реализује се и употребом лексема *длгокраћес*, *-ѿа*, *-ѿо* (6), *длгокраѳоња* (10), код којих је извесна значењска спецификација успостављена пејоративношћу другог сложеничког дела, именице *крак* у примарном значењу „нога у животиње“ (РСАНУ 1978: 411).

У неколико СЗ пунктова забележени су називи *дљгша* (18), *дљгња* (20), *дљгна* (18, 20) / *длагна* (21), успостављени семом „који је дугачак“. Ови

³⁸⁸ Наша претпоставка је да је облик *каракаѿѿи* настао укрштањем облика *кракаѿѿи* с турцизмом *каракоѿѿула* у значењу „црни демон, утвара, вампир, вукодлак“ (Škaljić 1966: 395–396), што у значење лексема *каракаѿѿи* уноси извесну митолошку значењску компоненту. С истом основом забележене су још и лексема *караѳандула* „нога, крак у загометки“, *каракаѿѿиѿиѿа* „она која је краката“, *каракаѿа* „она која је с оштрим ноктима“, *каракаѿа* у основном значењу „инсект с више ногу“, *каракаѿес*, *-ѿа*, *-ѿо* „који има много високих ногу или кракова (о инсектима)“, *каракаѿи се* „пење се, пентра се“, *каракоѿѿа* / *каракоѿѿул* / *каракоѿѿула* „вампир, тенац“ (Динић 2008: 325–326).

³⁸⁹ Исто значење потврђује и Динић (2008: 348).

и слични називи примарно се употребљавају при именовању особа висока раста,³⁹⁰ али се сужавањем перспективе могу употребити и у овом домену.

Преносом имена са животиње на човека на основу физичке сличности реализује се метафорички назив *шӣрк* (7, 17–18). Иста особина исказује се и квалитативним придевима с метафоричком значењском интерпретацијом *шӣркљас*, *-ӣа*, *-ӣо* (7), *шӣркљав*, *-а*, *-о* (4–5).³⁹¹

За именовање женске особе дугих и кривих ногу забележени су пејоративни метафорички називи *расовача*³⁹² (10), *расо́мача* (7), с мотивним придевом *расовас*, *-ӣа*, *-ӣо* / *расоваӣ*, *-а*, *-о* у значењу „који је рачваст, раклџаст“ (Динић 2008: 715).³⁹³

II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу

Тематска подгрупа с доминантном семом „деформисана нога / ноге“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бокáӣ*, *-а*, *-о* (2–3, 7); *бо̄ћес*, *-ӣа*, *-ӣо* (4); *бо̄нгав*, *-а*, *-о* (21); *искривокљчен*, *-а*, *-о*, (6, 11), *кривокљк*, *-а*, *-о* (2, 9), *кривокљкас*, *-ӣа*, *-ӣо* (2); *кљáкав*, *-а*, *-о* (6); *крíв*, *-а̄*, *-о̄* (1, 6, 14, 20, 23, 25); *кривонóг*, *-а*, *-о* (16, 24–26), *кривонóгас*, *-ӣа*, *-ӣо* (13) / *кривонóгес*, *-ӣа*, *-ӣо* (21) / *кривонóћес*, *-ӣа*, *-то* (5); *кро̄шћес*, *-ӣа*, *-ӣо* (16); *кúйлас*, *-ӣа*, *-ӣо* (12); *лúлес*, *-ӣа*, *-ӣо* (8, 9); *манíӣ*, *-а*, *-о* (1, 3–5, 7, 13–14, 20, 22), *манљíв*, *-а*, *-о* (25); *йáӣрав*, *-а*, *-о* (3–9, 11–12, 14–15, 17–19, 21, 26); *расíӯиен*, *-а*, *-о* (5); *сакáӣ*, *-а*, *-о* (6, 9–10, 12–13, 15–17, 21–23, 26); *ћóйав*, *-а*, *-о* (1, 4–5, 8–10, 12–14, 16, 18–19, 21–23); *у́бӣӣ*, *-а*, *-о* (6, 9, 14); *че̄љав*, *-а*, *-о* (25); *че̄љодӯй*, *-а*, *-о* (25); *че̄йав*, *-а*, *-о* (1, 3, 7, 12, 15), *йочéйен*, *-а*, *-о* (15); *шáјес*, *-ӣа*, *-ӣо* (1, 3); *шáнīрав*, *-а*, *-о* (6, 23), *шáӣрав*, *-а*, *-о* (4); *ше̄йав*, *-а*, *-о* (5, 15, 21) и ЛСГ именичких лексема: *бо̄коша* (2–3, 7); *кљáкавӣӣина* (6); *крíвча* (6, 11, 13, 15, 17, 23), *крíвша* (6, 11–12, 15–16, 20, 24, 26), *кривáк* (17, 23), *крíвка* (12, 14–17, 24–25), *крíвна* (13–14, 17, 20, 26), *кривӯљáн* (6) / *криве̄љáн* (11); *кривокљкна* (2, 9), *кривокљкоња* (10), *кривокљкоша* (10); *кривонóгоња* (25); *кро̄шћáра* (19); *йáӣравӣӣина* (9, 26), *йáӣпра* (8, 18, 22); *сакáӣӯља* (6), *сакáӣлӣја* (15), *сакáӣлӣка* (15); *ћóйа* (4, 10, 14, 16, 18, 23, 26), *ћóйша* (2–3, 5, 7–10, 12, 17–21, 26), *ћóйча* (13, 18, 22–24), *ћóйна* (3, 8–10, 12–13, 18–20, 22–24, 26), *ћóйка* (16); *йочéйенӣӣина* (12); *шáӣпроња* (5); *ше̄йа* (23); *шóйка* (10), *шóйáн* (10).

Слично тематској подгрупи у оквиру које су лексеме за квалификацију и номинацију особа с деформитетом руку, и овде се може говорити о односу „трајни урођени или стечени деформитет“ – „тренутни деформитет настао

³⁹⁰ В. III. 1. 5. *Особа висока расīа*.

³⁹¹ В. I. 18. 3. *Особа дуга враīа*; III. 1. 5. б) *Мршава особа висока расīа*.

³⁹² *Расовача* је рачвасто дрво, раклџа (Динић 2008: 715).

³⁹³ В. III. 1. 5. б) *Мршава особа висока расīа*.

услед повреде“. Још један проблем који се намеће јесте прецизно разлучити подстакнутост квалификације и номинације, тј. да ли је она условљена деформитетом ноге / ногу, или је пак у вези с начином на који се човек креће услед тог деформитета. Тамо где је било могуће дата су прецизнија објашњења.

Широм говорне зоне за квалификацију и номинацију особа с деформитетом ногу посведочени су придевски и именички деривати с мотивним придевима *манійї*, -а, -о³⁹⁴ (1, 3–5, 7, 13–14, 20, 22) и *сакáйї*, -а, -о (6, 9–10, 12–13, 15–17, 21–23, 26) као општим лексемама за означавање особа с урођеним или стеченим физичким недостацима: *ман'љив*, -а, -о³⁹⁵ (25); *сакáй'уља* (6), *сакáй'лија* (15), *сакáй'лика* (15).³⁹⁶

Искривљеност представља један од најчешћих деформитета доњих екстремитета, што носиоца овакве телесне особине маркира, а на језичком плану омогућава развој негативне квалификације и номинације. Бројне придевске и именичке изведенице исказују истоветно значење оном које је садржано у семантичкој структури мотивног придева *крив*, -á, -ó³⁹⁷ (1, 6, 14, 20, 23, 25), у секундарном значењу „који је кривих ногу“, забележеног широм говорне зоне. Везивањем различитих именичких суфикса за основу придева *крив* означава се особа као носилац карактеристичне негативне телесне особине: *кривча* (6, 11, 13, 15, 17, 23), *кривша* (6, 11–12, 15–16, 20, 24, 26), *кривáк* (17, 23), *кривка* (12, 14–17, 24–25), *кривна* (13–14, 17, 20, 26).³⁹⁸ У називима *криву'љан* (6) / *криве'љан* (11), изведеним из основе пејоративне именице *криву'љ* / *криве'љ* у истом значењу (РСАНУ 1978: 545), читава се виши степен пејоративности јер се доводе у везу са сакатим хромим вуком (РСАНУ 1978: 530), панданом „шантавог врага“, према веровању нашег народа, најопаснијег међу ђаволима (Чајкановић 1994: 209).³⁹⁹ Једнако значење исказује се и придевским сложе-

³⁹⁴ В. П. 1. 3. *Особа с деформийейџом руке / руку*; П. 2. 1. *Особа којој недостáјају ѝрсїи*; П. 3. 4. *Особа без ноге*; Ш. 2. 2. *Особа с ѝтелесним недостáйáйком*; Ш. 3. 2. *Особа с говорном маном*.

³⁹⁵ В. П. 1. 3. *Особа с деформийейџом руке / руку*; П. 2. 1. *Особа којој недостају прсти*; П. 2. 2. *Особа са шестї ѝрсїију*; Ш. 2. 2. *Особа с ѝтелесним недостáйáйком*; Ш. 3. 2. *Особа с говорном маном*.

³⁹⁶ В. П. 1. 3. *Особа с деформийейџом руке / руку*; П. 1. 4. *Особа без руке*; П. 2. 1. *Особа којој недостáјају ѝрсїи*; П. 3. 4. *Особа без ноге*; Ш. 2. 2. *Особа с ѝтелесним недостáйáйком*.

³⁹⁷ Из примарног значења придевске лексеме *крив*, -а, -о „који се не пружа у правој линији, савијен, свинут, искривљен“ (РСАНУ 1978: 522) асоцијативним путем развило се значење којим се квалификује особа кривих удова. На сврљишком говорном подручју глагол *криви* дефинисан је у значењу „храмље“ (Јовановић 2004: 449, Динић 2008: 361).

³⁹⁸ В. I. 13. 3. *Особа кривих усїа*; П. 3а. 1. *Особа која храмље*; П. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

³⁹⁹ Како се не би изговарањем правог назива, тј. ђавола, призвале „зле силе“, често се употребљавају различите еуфемистичке замене (СМР 1970: 127; Radenković 2012: 145),

ницама : *кривонњг*, -а, -о (16, 24–26), *кривонњгас*, -ња, -њо (13) / *кривонњгес*, -ња, -њо (21) / *кривонњђес*, -ња, -то (5), састављеним од основа придева *крив* и именице *нога*. У једном СЗ пункту забележен је и сложени пејоративни назив *кривонњгоња* (25). Као синоними придева *крив*, -а, -о, у секундарном значењу „који је кривих ногу“, у више пунктова забележени су деривати *чљљав*, -а, -о (1, 3, 7, 12, 15), *љочљљен*, -а, -о (15), *љочљљениљљина* (12). Исти однос забележен је и при квалификацији особа кривих уста.⁴⁰⁰ На широком ареалу особа кривих ногу квалификује се придевом *љаљљрав*, -а, -о (3–9, 11–12, 14–15, 17–19, 21, 26), сличне семантике, који је у овом значењу посведочен и у бугарском језику.⁴⁰¹ Једнако значење реализује се и употребом пејоративних назива *љаљљра* (8, 18, 22), *љаљљравиљљина* (9, 26), с тим да основинско-суфиксална семантичка компатибилност условљава пејоративност вишег степена код изведенице *љаљљравиљљина* (9, 26).

Особа с деформитетом ноге / ногу која се специфично креће на целом говорном подручју квалификује се и номинује придевским и именичким дериватима изведеним из основе глагола *ћоља*: *ћољав*, -а, -о (1, 4–5, 8–10, 12–14, 16, 18–19, 21–23), *ћоља* (4, 10, 14, 16, 18, 23, 26), *ћољља* (2–3, 5, 7–10, 12, 17–21, 26), *ћољља* (13, 18, 22–24), *ћољља* (3, 8–10, 12–13, 18–20, 22–24, 26), *ћољља* (16).⁴⁰² Блиско значење реализује се употребом придевског деривата *шељав*, -а, -о (5, 15, 21) и именичког *шеља* (23), насталих према глаголу *шеља* у значењу „храмље, ћопа“.⁴⁰³ Семом „који се отежано креће услед деформитета ноге / ногу“ успостављени су и деривати *љанљљрав*, -а, -о (6, 23), *љаљљрав*, -а, -о (4); *љаљљроња*⁴⁰⁴ (5), настали према мађарској речи *sánta* у значењу „хром, сакат у руку или ногу“ (Skok 1973: 381), као и придевски дериват *бљнљав*, -а, -о (21), који води порекло од придева *rango* преузетог из циганског језика (sanskrit *rangū* у значењу „хром“), првобитно коришћеног у коњској терминологији (Skok 1971: 89).

настале према телесним или карактерним особинама, месту боравка или каквој другој специфичности (Чајкановић 1994а).

⁴⁰⁰ В. I. 13. 3. *Особа кривих усља*; I. 15. 1. *Особа исљиурене вилице (горње / доње)*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

⁴⁰¹ Придев *љаљљрав* употребљава се у бугарском језику у значењу „кривонњг, крив, искривљен“ (БЕР V 1999: 95). Његово основно значење на сврљишком говорном подручју јесте „шепав, кљакав“ (Јовановић 2004: 529; Динић 2008: 560).

⁴⁰² В. II. 1. 3. *Особа с деформииљљљом руке / руку*; II. 1. 4. *Особа без руке*; II. 3а. 1. *Особа која храмље*; II. 3. 4. *Особа без ноге*.

⁴⁰³ В. II. 3а. 1. *Особа која храмље*.

⁴⁰⁴ В. I. 6. 4. *Особа рохава лица*; II. 3а. 1. *Особа која храмље*.

У једном ТЛ пункту потврђен је придевски дериват *кљакав*, -а, -о⁴⁰⁵ (6), чијој семантичкој спецификацији и интензивнијој пејоративизацији доприноси сема „који је изнемогао“. У истом пункту забележен је и пејоративни назив *кљакавиштина* (6).

Семи изгледа у којој је садржана информација о деформитету доњих удова прикључује се диференцијална сема која носи информацију о болести кукова као узроку насталог деформитета, те се особа оваква изгледа квалификује придевском сложеницом *искривоклчен*, -а, -о, (6, 11), *кривоклк*, -а, -о (2, 9), *кривоклас*, -џа, -џо (2), а у неколико ТЛ пунктова потврђени су и називи *кривоклна* (2, 9), *кривоклоња* (10), *кривоклоша* (10).

У неколико ТЛ пунктова забележени су придевски деривати *бокџи*, -а, -о (2–3, 7), *боћес*, -џа, -џо (4) и истокорени именички дериват *бокоша* (2–3, 7), којима се примарно означавају и именују особе широких бокова (Динић 2008: 37),⁴⁰⁶ али се у једном од секундарних значења могу употребити и при квалификацији и номинацији особа чији су доњи екстремитети искривљени у облику слова „О“.

Примарно значење придевске лексеме *шајес*, -џа, -џо (1, 3) јесте „који је елипсаст, елипсоидан“ (Динић 2008: 904). На основу сличности по изгледу иста лексема се у два ТЛ пункта употребљава и за квалификацију особа „О“ ногу.

Придевска лексема нејасне етимологије *чџав*, -а, -о (25) забележена је у једном СЗ пункту. Исту основу препознајемо и у првом делу сложене *чџодуј*, -а, -о⁴⁰⁷ (25) с лексичком компонентом опсценог значења у другом делу.

Функционалном семом „коме су ноге превише размакнуте те се отежано креће“ мотивисан је трпни глаголски придев *расџујен*, -а, -о⁴⁰⁸ (5).

Лексемом *убији*, -а, -о (6, 9, 14) карактерише се онај код кога је деформитет ноге / ногу последица повреде.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ Јовановић (2004: 443) бележи фонетску варијанту *кљакав*, -а, -о у пејоративном значењу „онај који је слаб и изнемогао“, док Динић (2008: 337) региструје значење „онај који је мало ћопав, шепав“. Деривати с основом *кља*- забележени су широм словенског говорног подручја за означавање особа с различитим деформитетима, пре свега с деформитетима удова (Skok 1972: 104).

⁴⁰⁶ В. II. 11. 1. *Особа широких кукова*.

⁴⁰⁷ В. I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 13. 3. *Особа кривих уста*; I. 15. 1. *Особа с истаурене вилице (горње / доње)*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

⁴⁰⁸ Глаголска лексема *расџуји се* забележена је у значењу „размакне се, разиђе се“ (Динић 2008: 719).

⁴⁰⁹ В. II. 1. 3. *Особа с деформитетом руке / руку*.

Семом изгледа подстакнута је метафоричка употреба квалитативних придева *крошњес*, *-ѿа*, *-ѿо*⁴¹⁰ (16), *куѿлас*, *-ѿа*, *-ѿо*⁴¹¹ (12) и *дулес*, *-ѿа*, *-ѿо* (8, 9) (: лула), као и пејоративног метафоричког назива *крошња̀ра* (19).

На развој зоометафора *шоѿика*, *шоѿан* (10) поред семе изгледа утицала је и функционална сема која носи информацију о специфичном начину кретања.⁴¹²

II. 3. 4. Особа без ноге

Тематска подгрупа с доминантном семом „недостатак ноге“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *манѿѿ*, *-а*, *-о* (14); *неѿокреѿан*, *-ѿна*, *-ѿно* (24); *сакѿѿ*, *-а*, *-о* (1–5, 8–9, 11, 13, 19, 21–24); *уједен*, *-а*, *-о* (1–3, 5, 7, 20–21, 25), *ујеѿ*, *-а*, *-о* (3, 6, 8, 11–12, 15, 26) и ЛСГ именичких лексема: *богѿљ* (7, 9–10, 12, 15, 17, 20–22, 26), *богѿљка* (26) / *богѿљћа* (7); *дубѿр* (18); *инвалид* (9, 14, 26); *ѿруѿина* (8).

За квалификовање особа без ногу на целом говорном подручју забележена је општа придевска лексема из терминологије телесних мана *сакѿѿ*, *-а*, *-о*⁴¹³ (1–3, 5, 8–9, 11, 13, 19, 21–24), док је семантички напоредна лексема *манѿѿ*, *-а*, *-о*⁴¹⁴ (14) потврђена у само једном пункту. Синонимија је остварена и употребом назива *богѿљ* (7, 9–10, 12, 15, 17, 20–22, 26), кога у два пункта прати женски корелатив *богѿљка* (26) / *богѿљћа* (7). Исте лексеме потврђене су у многим другим доменима.⁴¹⁵ У неколико пунктова у истом значењу потврђена је лексема *инвалид* (9, 14, 26), доспела посредством књижевног језика.

У једном СЗ пункту забележен је назив *чурук* (14), адаптациони облик турског индеклинабилног придева *çürük* у значењу „покварен, нездрав, неисправан, сагњио“ (Škaljić 1966: 182), који се на српском говорном подручју употребљава у значењу „телесни недостатак, мана“ (RJAZU 1884–1886:

⁴¹⁰ Јовановић (2004: 450) придевску лексему *крошњарас*, *-ѿа*, *-ѿо* бележи у значењу „који има ноге у облику слова „О“.

⁴¹¹ Придевска лексема *куѿлес*, *-ѿа*, *-ѿо* потврђена је једино у основном значењу „који је попут кутлаче“ (Динић 2008: 371).

⁴¹² В. II. 2. 3. *Особа с кожѿцом међу ѿрсѿима*; II. 3а. 2. *Особа која се гега у ходу*; II. 3а. 10. *Жена која њише куковима док хода*.

⁴¹³ В. II. 1. 3. *Особа с деформитетом руке / руку*; II. 1. 4. *Особа без руке*; II. 2. 1. *Особа којој недостѿјају ѿрсѿи*; II. 3. 3. *Особа с деформѿѿѿѿом ноге / ногу*; III. 2. 2. *Особа с ѿлесним недостѿѿѿѿѿком*.

⁴¹⁴ В. II. 1. 3. *Особа с деформѿѿѿѿом руке / руку*; II. 2. 1. *Особа којој недостају прѿсти*; II. 3. 3. *Особа с деформѿѿѿѿом ноге / ногу*; III. 2. 2. *Особа с ѿлесним недостѿѿѿѿѿком*; III. 3. 2. *Особа с говорном маном*.

⁴¹⁵ В. II. 1. 3. *Особа с деформѿѿѿѿом руке / руку*; II. 1. 4. *Особа без руке*; II. 2. 1. *Особа којој недостѿјају ѿрсѿи*; III. 2. 2. *Особа с ѿлесним недостѿѿѿѿѿком*.

103). Исти облик забележен је и при именовану особа другачијих телесних недостатака.⁴¹⁶

За квалификовање особа без ноге на широком ареалу посведочени су трпни глаголски придеви *ујѣден*, *-а*, *-о* (1–3, 5, 7, 20–21, 25), *ујейи*, *-а*, *-о* (3, 6, 8, 11–12, 15, 26) настали од глагола *у(ј)еде се*, у значењу „одузме се“ (Јовановић 2004: 656). Спецификацији значења доприноси функционална сема у којој је садржана информација о потпуној немогућности кретања те ове лексеме ступају у однос синонимиче с лексемом *нѣюкрѣѣтан*, *-ѣна*, *-ѣно* (24).

Семом изгледа подстакнути су синонимни пејоративни метафорички називи *дубар*⁴¹⁷ (18) (: *дуб*) и *ѣруѣина* (8) (: *ѣруѣ*), чије се основно значење односи на пањ.

II. За. називи према начину кретања

II. За. 1. Особа која храмље

Тематска подгрупа с доминантном семом „који храмље“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *крѣв*, *-а*, *-о* (5); *ћоѣав*, *-а*, *-о* (10, 13–15, 19); *шеѣав*, *-а*, *-о* (1, 5, 14–15) и ЛСГ именичких лексема: *крѣвша* (6, 11–12, 15–16, 20, 24–26), *крѣвча* (6, 11, 17), *крѣвља* (23), *крѣвка* (6, 16–17), *крѣвна* (12, 20, 24–26); *ћоѣша* (5, 8–10, 12, 15, 18, 21–22), *ћоѣча* (18), *ћоѣна* (5, 8–10, 12, 14–15, 18, 21–22).

Тематска подгрупа *Особа која храмље* не садржи ниједну лексему својствену само овом домену, већ су све регистроване лексеме већ обрађене у оквиру других тематских подгрупа.⁴¹⁸

II. За. 2. Особа која се гега у ходу

Тематска подгрупа с доминантном семом „који се гега у ходу“ обухвата ЛСГ придева: *гѣгав*, *-а*, *-о* (12, 17) / *ћѣгав*, *-а*, *-о* (3, 7); и ЛСГ именица: *гѣга* (10, 16), *гѣгша* (18) / *ћѣгша* (7), *гѣгалија* (26); *гѣца* (6, 9, 13, 20, 24), *гѣчна* (9, 13, 20); *клѣмша* (25), *клѣмка* (25); *ѣлован* (13, 21), *ѣловка* (13, 21); *шавѣљан* (8, 11) / *шевељан* (6, 13), *шавѣљана* (8, 11); *шоѣан* (23).

У већем броју пунктова за означавање особа које се клате у ходу забележени су придевски деривати *гѣгав*, *-а*, *-о* (12, 17) / *ћѣгав*, *-а*, *-о* (3, 7) и

⁴¹⁶ В. III. 1. 5. а) *Дебела особа висока растѣа*; III. 2. 2. *Особа с ѣтелесним недосѣаѣѣком*.

⁴¹⁷ Динић (2008: 161) поред основног бележи и фигуративно значење „онај који својим изгледом подсећа на пањ, стар и онемоћао човек“.

⁴¹⁸ В. I. 13. 3. *Особа кривих усѣа*; II. 1. 3. *Особа с деформѣѣѣѣѣом руке / руку*; II. 1. 4. *Особа без руке*; II. 3. 3. *Особа с деформѣѣѣѣѣом ноге / ногу*; II. 3. 4. *Особа без ноге*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

именички *гѣга* (10, 16), *гѣгша* (18) / *ђѣгша* (7), *гѣгалија* (26) с мотивном глаголском речи *гѣга* у значењу „љуља се“. Семантички блиска лексема *клѣмша*, *клѣмка* (25) забележена је у једном СЗ пункту.

Велику заступљеност на терену бележи и лексема *гѣца* (6, 9, 13, 20, 24) и њен женски корелатив *гѣца* (9, 13, 20). Примарно значење овог турцизма везује се за проста човека и физички слабо развијена, закржљала човека (РСАНУ 1965: 251). Појава ових лексема при квалификацији и номинацији особа које се клате у ходу више је резултат гласовне подударности с дериватима мотивисаним глаголом *гѣга*.

С мотивним глаголом *шавѣља* / *шевѣли* / *шовѣли* у значењу „не иде право, врлуда, тетура се“ (Јовановић 2004: 680, Динић 2008: 908) посведочени су пејоративни називи *шавѣљан* (8, 11) / *шевѣљан* (6, 13), *шавѣљана* (8, 11).⁴¹⁹

Специфичан начин кретања условио је појаву зоометафора *ѣлован* (13, 21), *ѣловка* (13, 21); *шоѣан* (23).⁴²⁰

II. За. 3. Жена која њише куковима док хода

Тематска подгрупа с доминантном семом „која њише куковима“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *врѣкава* (12, 17), *врѣкасиа* (24); *шишкава* (19) и ЛСГ именичких лексема: *бедевија* (18); *врѣодуѣика* (5, 7, 25); *врѣуљана* (7); *врѣорѣѣика* (5, 9, 23); *врѣало* (1), *врѣојла* (23), *врѣка* (24); *гѣзна* (15); *дрѣсна* (11); *дуѣна* (20); *заводница* (10); *јеребица* (4); *киѣошѣика* (2–3); *лађа* (18); *мрдаљка* (22), *мрдна* (26); *њишаљка* (21); *ѣловка* (16); *ѣодеваљка* (17); *умрђојла* (12); *шевѣљана* (14); *шоѣика* (16).

Карактеристичан ход који се огледа у извијању струка и израженом њихању куковима обележје је женских лица. Оваква манифестативна особина женског тела може бити намерно изазвана, што у патријархалној средини представља морално недопустив поступак и на језичком плану успоставља развој бројних придевских и именичких лексема с пејоративним значењем.

Глаголом *врѣка се* у значењу „прави живе покрете у ходу, извија се у струку“ (Јовановић 2004: 363) мотивисани су деривати *врѣкава* (12, 17), *врѣкасиа* (24); *врѣало* (1), *врѣојла* (23), *врѣка* (24).

Глаголског порекла су и именички деривати *врѣуљана* (7), *мрдаљка* (22), *мрдна* (26), *умрђојла* (12), *њишаљка* (21), с основама глагола *врѣољи се*, *мрда се*, *њише се*. Блиско значење реализује се и употребом назива *заводница* (10), мотивисаног глаголом *заводи се* у значењу „заноси се у ходу, њише задњицом у ходу“ (Динић 2008: 198).

⁴¹⁹ В. II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода.

⁴²⁰ В. II. 2. 3. Особа с кожицом међу ѣрсиима; II. 3. 3. Особа с деформирѣиетом ноге / ногу; II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода.

С глаголом *врѣти* у првом сложеничком делу и именичком основном *дуй-*опсценог значења у другом забележена је сложеница *врѣодуйка* (5, 7, 25). По истом творбеном моделу добијена је и сложеница *врѣорѣйка* (5, 9, 23).

Пејоративни називи *гўзна* (15) и *дуйна* (20) мотивисани су називом стражњег дела (женског) тела који се оваквим ходањем непримерно истиче. Примарно значење ових лексема везује се за женску особу велике задњице,⁴²¹ али се секундарно развија и значење „која њише куковима (задњицом) док хода“.

Придевска лексема *шишкава* (19) и именичка *друсна* (11) употребљавају се с блиским значењима за означавање дебелушкасте, гојазне жене (Јовановић 2004: 683, Динић 2008: 911), односно снажне, крупне и једре жене (Јовановић 2004: 389; Динић 2008: 160). Сужавањем перспективе исте лексе-ме употребљене су за квалификовање и именовање жене велике стражњице која се додатно истиче специфичним ходом.⁴²²

У једном СЗ пункту за жену оваква изгледа забележили смо пејоративни назив *бедевија* (18), који дијалекатски речници не бележе. У РСАНУ (1959: 373–374) дефинисан је као турцизам „кобила арапске пасмине“ из кога се развија фигуративно пејоративно значење „здрава а лења жена“

Лексема *йодевљака* (17) забележена је у значењу „изазивачица, женска особа која изазива свађу“ (Јовановић 2004: 543). Из значења „изазивачица“ развило се значење „женска особа која неприличним кретањем подстиче пажњу мушкараца“, које смо забележили на терену.

У два ТЛ пункта посведочен је назив *кицошљика* (2–3) у примарном значењу „жена којој је стало до спољног изгледа“ (Јовановић 2004: 442)⁴²³ из кога се развија секундарно значење „жена која својим непримерним кретањем скреће пажњу на свој физички изглед“.⁴²⁴

Назив *шевелана* (14) мотивисан је глаголом *шевели* у значењу „не иде право, врлуда, тетур се“ (Јовановић 2004: 680, Динић 2008: 908). Лексе-ме исте основе забележене су и при номинацији особа које се гегају у ходу.⁴²⁵ Семантичкој спецификацији у овом случају доприноси сема „женска особа“.

Начином кретања подстакнути су и метафорички називи *лађа* (18); *јеребица* (4); *йловка* (16); *шобика* (16).⁴²⁶

⁴²¹ В. II. 10. 1. *Особа велике задњице.*

⁴²² В. II. 11. 1. *Особа широких кукова.*

⁴²³ В. III. 1. 3. *Особа сѣамена сѣаса.*

⁴²⁴ В. I. 17. 2. *Човек малих бркова.*

⁴²⁵ В. II. 3а. 2. *Особа која се гега у ходу.*

⁴²⁶ В. II. 2. 3. *Особа с кожѣцом међу йрсѣима*; II. 3. 3. *Особа с деформийейом ноге / ногу*; II. 3а. 2. *Особа која се гега у ходу.*

II. 4. Тематска група стопала

Тематска група с доминантном семом „стопала“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа доњег дела ноге који служи као ослонац при стајању и кретању. Сема изгледа која се односи на величину стопала која су већа од нормалних утицала је на конституисање тематске подгрупе *Особа великих сѿоѿала*, док је сема у којој је садржана информација о равним табанима као специфичном деформитету стопала условила развој тематске подгрупе *Особа равних ѿабана*.

II. 4. 1. Особа великих стопала

Тематска подгрупа с доминантном семом „велика стопала“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *голeмонѿгас*, -ѿа, -ѿо (25); *ногѿѿ*, -а, -о (6), *нођес*, -ѿа, -ѿо (13); *санчѿѿ*, -а, -о (24); *чалаѿѿ*, -а, -о (4); *ѿаѿалаѿѿ*, -а, -о (6, 11); *шаѿѿѿ*, -а, -о (5) и ЛСГ именичких лексема: *голeмонѿгоња* (25); *караѿѿан* (21); *сѿуѿѿлко* (20), *сѿуѿѿлка* (20); *чалаѿѿан* (4); *шаѿѿоња* (5, 19).

Соматизмом *сѿоѿало*, односно фонетским ликом *сѿуѿѿло* мотивисани су именички деривати *сѿуѿѿлко*, *сѿуѿѿлка* (20). Исто значење исказује се придевским дериватима *ногѿѿ*, -а, -о (6), *нођес*, -ѿа, -ѿо (13) мотивисаним соматизмом *нога* у спецификованом значењу „доњи део ноге човека којим се тело у ходу и стајању ослања о тло“ (СДР1: 305). Апсолутна синонимија остварена је са сложено-суфиксалном придевском твореницом *голeмонѿгас*, -ѿа, -ѿо (25), састављеном од основа придева *голем* и именице *нога*, као и једнако мотивисаним називом *голeмонѿгоња* (25).

У неколико ТЛ пунктова за квалификацију и номинацију особа великих стопала употребљавају се лексеме *чалаѿѿ*, -а, -о (4) / *ѿаѿалаѿѿ*, -а, -о (6, 11); *чалаѿѿан* (4).⁴²⁷

Лексемом *шаѿѿа* примарно се именује доњи, завршни део ноге код животиња, али се фигуративно може употребити и у пејоративном значењу за означавање људске руке или ноге те се особа таква изгледа квалификује придевским дериватом *шаѿѿѿ*, -а, -о (5).⁴²⁸ Механизмом синегдохе се на основу доминантне телесне особине развија назив *шаѿѿоња* (5, 19). По истом принципу успостављен је и квалитативни придевски дериват *санчѿѿ*, -а, -о (24) у значењу „који има стопала као саонице“.

⁴²⁷ Ове лексеме у истом значењу бележи и Динић (2008: 885, 900, 901). Према Скоковим налазима, основу *чај-* распознајемо у многим изведеницама, а између осталог, и у изведеницама *сѿрак* „nokat u ptica i zverinja, u mačke“ и *сѿрати* „hvatati, grabiti“ (Skok 1971: 294) које би се могле довести у везу с лексемама које смо ми забележили.

⁴²⁸ В. II. 2. 3. *Особа с кождицом међу ѿрсѿима*.

Лексема *карајџан* (21), нејасне етимологије, забележена је у једном СЗ пункту.

II. 4. 2. Особа равних табана

Тематска подгрупа с доминантном семом „равни табани“ обухвата ЛСГ придевске лексема: *џабанџиј*, -а, -о (19) и ЛСГ именичких лексема: *џабанџија* (3, 5–7, 10, 22, 24, 26), *џабанџика* (5, 7, 22, 24, 26), *равноџабанџиш* (19); *дужџабан* (6, 11), *дусџабанџија* (21); *бесиџџоња* (14).

За квалификовање и именовање особа равних табана у великом броју пунктова употребљава се неки од истокорених ликова мотивисаних соматизмом *џабан*: *џабанџиј*, -а, -о (19); *џабанџија* (3, 5–7, 10, 22, 24, 26), *џабанџика* (5, 7, 22, 24, 26).

У једном СЗ пункту забележена је сложеница *равноџабанџиш* (19). Апсолутна синонимија остварена је с именичким дериватима *дужџабан* (6, 11) и *дусџабанџија* (21), преузетим из турског језика (тур. *düztaban*) у истом значењу.

Семом изгледа „коме су стопала равна тако да се пета не издваја“ успостављен је назив *бесиџџоња* (14).

II. 5. Тематска група кичма / леђа

Тематска група с доминантном семом „кичма / леђа“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексема којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа задњег дела трупа. Сема изгледа у којој је садржана информација о деформитету кичме манифестованом као избочина на леђима условила је конституисање тематске подгрупе *Особа с грбом*. У оквиру ове тематске групе налази се и тематска подгрупа *Особа с крилима*, чије су лексичке јединице значењски спецификоване јер се односе на квалификацију и номинацију особа с крилима, специфичним органом који по народном веровању обично могу имати змајеви и друга натприродна бића.

II. 5. 1. Особа с грбом

Тематска подгрупа с доминантном семом „грба“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *грбав*, -а, о (1–6, 8, 10–13, 17, 19, 21–23), *гџрав* (13); *искривен*, -а, -о (11); *џоџуџен*, -а, -о (6) и ЛСГ именичких лексема: *грбља* (5–7, 9, 14, 16, 18–19, 22–23, 26), *грџиша* (7, 10, 15, 19–21, 24–25), *грџча* (3, 13), *грбавац* (6, 17), *грбна* (2–3, 5, 7–10, 12–16, 18–22, 24–26), *грбавиџина* (6); *кукљџ* (6).

Именицом *грба* којом се означава избочина на леђима мотивисан је придевски дериват *грбав*, -а, о (1–6, 8, 10–13, 17, 19, 21–23) и бројни именички деривати изведени помоћу више различитих суфикса: *грбља* (5–7, 9, 14,

16, 18–19, 22–23, 26), *грѣша* (7, 10, 15, 19–21, 24–25), *грѣча* (3, 13), *грбавац* (6, 17), *грбна* (2–3, 5, 7–10, 12–16, 18–22, 24–26), *грбавишина* (6).⁴²⁹ Будући да се ради о квалификацији и номинацији на основу непожељне телесне особине, све лексичке јединице су значењски спецификоване пејоративном компонентом. Израженијој пејоративности деривата *грбавишина* (6) доприноси пејоративни суфикс *-шина*. Апсолутна синонимија остварује се употребом придевског деривата *гүрав*⁴³⁰ (13) с мотивном именицом *гүра* у значењу „грба“.

За квалификацију особа с деформитетом кичме у два ТЛ пункта забележени су придевски деривати *искривен*, *-а*, *-о* (11) и *йойуишен*, *-а*, *-о* (6), изведени из глаголских речи *искриви* и *йойуиши*, у значењу „погури се, нагне се напред док хода“ (Динић 2008: 635).

У једном ТЛ пункту посведочен је и назив *кукљѣц*⁴³¹ (6) мотивисан глаголом *сукљѣ се* у значењу „згрчи се, склупча се“ (Динић 2008: 763).

II. 5. 2. Особа с крилима

Тематска подгрупа с доминантном семом „крила“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *аловији*, *-а*, *-о* (2, 7); *змеовији*, *-а*, *-о* (6, 11); *крилаји*, *-а*, *-о* (23) и ЛСГ именичких лексема: *анђел* (9) / *анђео* (18, 21), *змј* (2, 7, 26); *крилаш* (3), *крилча* (16); *наказа* (5).

Све забележене лексеме спецификоване су митолошком значењском компонентом.

Именицом *крило* мотивисани су придевски дериват *крилаји*, *-а*, *-о* (23) и именички деривати *крилаш* (3), *крилча* (16).

Лексемом *змј* (2, 7, 26) именује се човек „који је попут змаја, који има својства змаја“ (Динић 2008: 256), а иста особина означава се и придевским дериватима *аловији*, *-а*, *-о* (2, 7) и *змеовији*, *-а*, *-о* (6, 11). Придевски дериват *аловији*, *-а*, *-о* потврђен је у многим доменима,⁴³² а његово значење увек је пејоративно спецификовано. С друге стране, афирмативност деривата *змеовији*, *-а*, *-о* остварена је продуктивношћу семе која носи информацију о родним веровањима у вези са змајевима.⁴³³

⁴²⁹ В. II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом.*

⁴³⁰ В. I. 18. 4. *Особа крајѣка враѣа.*

⁴³¹ Лексема *кукљѣц* забележена је с више различитих значења, од којих се већина односи на врсту петље у плетиву, док је као последње наведено и „онај који је мршав и згурен“ (Динић 2008: 368).

⁴³² В. I. 4. 5. *Бледа особа*; II. 2. 2. *Особа са шесѣй йрсѣију*; II. 6. 2. *Човек широких рамена*; III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расѣа.*

⁴³³ Змај српске митологије представља у великој мери нашу изузетност јер га таквог не познају митологије осталих словенских народа. Он је антропоморфизовано биће, понаша

У једном ТЛ пункту забележена је пејоративна лексема *наказа* (5), каква је посведочена у многим доменима за именовање особе с различитим физичким особеностима које се приписују дејству виших сила.⁴³⁴

Лексема *анђел* (9) / *анђео* (18, 21) употребљена је у максимално позитивном значењу јер развија метафоризовану семантику којом се из сфере физичких особина задире у сферу моралне чистоте и духовне уздигнутости.

II. 6. Тематска група рамена

Тематска група с доминантном семом „рамена“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме за описивање и именовање особа на основу специфичног изгледа рамена, који се односи на деформитет раменог појаса или на плећатост, што условљава конституисање двеју тематских подгрупа: *Особа с избаченим раменом* и *Човек широких рамена*.

II. 6. 1. Особа с избаченим раменом

Тематска подгрупа с доминантном семом „избачено раме“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *грбав*, -а, -о (15, 17); *ишчавуљен*, -а, -о (14); *ишчѐйен*, -а, -о (4, 14); *једнорамес*, -ѝа, -ѝо (26); *једносѝранес*, -ѝа, -ѝо (1, 7, 18–19, 21) / *једносѝрањес*, -ѝа, -ѝо (12); *криворамес*, -ѝа, -ѝо (3); *нискорамес*, -ѝа, -ѝо (16); *ѝочѐйен*, -а, -о (6); *чѐљав*, -а, -о (24) и ЛСГ именичких лексема: *грѝиша* (15, 20, 25), *грбна* (15, 20, 25); *клѐчка* (7); *крѝвиша* (10); *криво-клѐчка* (9); *чѐљча*, *чѐљна* (24).

У већем броју пунктова широм говорне зоне за квалификацију и номинацију особа с деформитетом раменог појаса, при чему је једно раме истуреније у односу на друго, употребљавају се фонетске варијанте сложено-суфиксалне придевске творенице *једносѝранес*, -ѝа, -ѝо (1, 7, 18–19, 21) / *једносѝрањес*, -ѝа, -ѝо (12).⁴³⁵ Исто значење исказује се и сложено-суфиксалном твореницом *једнорамес*, -ѝа, -ѝо (26).

Семом изгледа „који је крив“ подстакнут је сложени придевски дериват *криворамес*, -ѝа, -ѝо (3), као и назив *крѝвиша* (10) какав је потврђен у многим доменима за номинацију особа с различитим деформитетима.⁴³⁶ Блиско

се као човек. Он мисли и ради као обичан човек, само се одликује одређеним натприродним особинама, може да лети, има огромну снагу, има способност да се претвара из једног облика у други. У источној Србији веровало се за поједине људе да су змајеви који бране своје село и крај од непогоде (СМР 1970: 153–154).

⁴³⁴ В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; II. 1. 3. *Особа с деформѝѝеѝојом руке / руку*; II. 2. *Особа са шесѝ ѝрсѝицију*; III. 1. 2. *Ружна особа*; III. 2. 2. *Особа с ѝлелесним недосѝѝаѝком*.

⁴³⁵ В. I. 13. 3. *Особа кривих усѝа*.

⁴³⁶ В. I. 13. 3. *Особа кривих уста*; II. 3. 3. *Особа с деформитетом ноге / ногу*; II. 3а. 1. *Особа која храмље*.

значење исказује се дериватима *ишчѐйен*, -а, -о⁴³⁷ (4, 14), *йочѐйен*, -а, -о⁴³⁸ (6); *ишчавуљен*, -а, -о⁴³⁹ (14) којима се на експресивном нивоу изражава висок степен пејоративности.

Особа чија рамена нису у истом нивоу означава се сложеном придевском твореницом *нискорѐмес*, -ѝа, -ѝо (16).

Искривљеност раменог појаса последица је деформитета кичме па су и при квалификацији и номинацији особа с деформисаним раменом забележене лексеме *грѐав*, -а, -о (15, 17); *грѝша* (15, 20, 25), *грѐна* (15, 20, 25), којима се примарно означавају особе с избочином на леђима услед болести кичме.⁴⁴⁰

Искривљеност раменог појаса често је и у вези с искривљеношћу трупа и удова, што утиче на специфичан ход, па се особе оваква изгледа означавају лексемама *клѐчка* (7); *кривоклѐчка* (9) мотивисаним глаголом *клеца* у значењу „скакуће на једној нози“ (Динић 2008: 332).

При квалификацији и номинацији особа с деформитетом рамена употребљавају се лексеме нејасне етимологије *чѐљав*, -а, -о, *чѐљча*, *чѐљна* (24), које су забележене у многим доменима за означавање особа с различитим физичким недостацима.⁴⁴¹

II. 6. 2. Човек широких рамена

Тематска подгрупа с доминантном семом „широка рамена“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *аловиѝ*⁴⁴² (7); *круѝан*⁴⁴³ (18, 25); *йлечѐс* (3, 10); *развијен* (22); *широкорѐмес* (8, 16, 24) и ЛСГ именичких лексема: *аждѐја* (7); *грдосија* (18); *кабадѐхија* (9); *мѝж* (22), *мужѝна* (7, 17); *раванлија* (6, 11); *рамоња* (20); *рѝбалија* (21); *ѝѐнак* (24); *широклија* (6).

Широка рамена углавном су одлика физички развијених и снажних мушкараца те представљају пожељну телесну особину, што се на језичком нивоу изражава лексемама с афирмативним значењем. Међутим, уколико се за овакав физички изглед везује и насилничко понашање, значења лексема

⁴³⁷ В. I. 13. 3. *Особа кривих усѝа*.

⁴³⁸ В. I. 13. 3. *Особа кривих усѝа*; I. 15. 1. *Особа исиѝурене вилице (горње / доње)*; II. 3. 3. *Особа с деформиѝеѝом ноге / ногу*.

⁴³⁹ Фонетске варијанте *ишчивиљен* / *ишчовиљен* бележи једино Рајковић Кожељац (2014: 205) у пејоративном значењу „искривљен, изобличен“.

⁴⁴⁰ В. II. 5. 1. *Особа с грѐом*.

⁴⁴¹ В. I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 13. 3. *Особа кривих усѝа*; I. 15. 1. *Особа исиѝурене вилице (горње / доње)*; II. 3. 3. *Особа с деформиѝеѝом ноге / ногу*.

⁴⁴² В. I. 4. 5. *Бледа особа*; II. 2. 2. *Особа са шесѝ ѝрѝѝију*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расѝа*.

⁴⁴³ В. III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расѝа*.

којима се таква особа карактерише спецификована су пејоративном семантичком компонентом.

Семом изгледа која носи информацију о ширини рамена као доминантној телесној особини успостављена је сложеница *широкора́мес* (8, 16, 24). С особином исказаном мотивним придевом *широк* је и именички дериват *широклија* (6), хибридног постања, изведен помоћу турског суфикса *-лија* за именовање особе „која се карактерише каквим спољним квалитетом“ (Радић 2001: 37). Исто значење исказује се и именичким дериватом *рамоња* (20).

На визуелном плану широка рамена повезују се са широким плећима, што резултира употребом придевског деривата *йлечас* (3, 10) за квалификацију особе с оваквим телесним квалитетом.

У једном броју пунктова ширина рамена поистовећује се с општом физичком развијеношћу мушкараца, што се на језичком плану исказује дериватима *крујан* (18, 25); *развијен* (22).

У секундарном значењу именичким лексемама *мујс* (22), *мујсина* (7, 17) карактерише се „јак, здрав, храбар човек“ (Динић 2008: 425).⁴⁴⁴ Блиска семантика остварује се употребом лексеме *рмбалија* (21) (: рмба „физички напорно ради“) „стасит, крупан, јак човек“ (Јовановић 2004: 604; Динић 2008: 729).⁴⁴⁵

Дериват *раванлија* (6, 11) мотивисан је балканским турцизмом *раван* (од тур. *rahvan*) који се у секундарном значењу употребљава за именовање коња специфичног равномерног хода тако да не труцка јахача (Škaljić 1966: 530; Skok 1973: 133, Петровић 2012: 243). Метафоричким преносом исти назив се у два ТЛ пункта употребљава за именовање крупних, снажних мушкараца, односно мушкараца широких рамена.⁴⁴⁶

За именовање крупног, снажног и грубог мушкараца употребљава се турцизам *кабадахија* (9) у секундарном пејоративном значењу „осион, груб човек, насилник, напасник, силеција“ (РСАНУ 1975: 20).

Семантичке компоненте које се односе на ширину, али и јачину подстакле су метафорички назив *йёнак* (24) (: *йенк* „борбено, оклопно, превозно средство“).

Превелика снага и физичка развијеност често се доводе у везу с нечим надљудским и демонским. У више домена је особа која се неком својом особином што се манифестује у спољашњем виду, а разликује од околине и одступа од прототипа, повезивана с оностраним бићима. Тако се и за квалификацију мушкараца широких рамена употребљавају придевска лексе-

⁴⁴⁴ В. II. 7. 1. *Особа широких груди.*

⁴⁴⁵ В. III. 1. 3. *Особа сѣамена сѣаса.*

⁴⁴⁶ В. III. 1. 3. *Особа сѣамена сѣаса.*

ма *аловий̄* (7) и именичке *аждàја* (7); *грдосија*⁴⁴⁷ (18). Повезивање с натприродним бићима, која су у народу оквалификована као зла, успоставља развој пејоративне семантичке компоненте.

II. 7. Тематска група груди⁴⁴⁸

Тематска група с доминантном семом „груди“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују мушке особе јако развијена грудна коша (подгрупа *Човек широких груди*) и женске особе великих дојки (подгрупа *Жена великих дојки*).

II. 7. 1. Човек широких груди

Тематска подгрупа с доминантном семом „широке груди“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *грудàй̄* (3, 6, 14, 19); *й̄рсàй̄* (23); *широкогруд* (8–10, 24), *широкогрудас* (2, 4, 7–8, 13) / *широкогрудес* (16) и ЛСГ именичких лексема: *грудòња* (1, 5–6, 9, 12, 15, 17, 20–22, 24, 26) / *грудòња* (11, 18, 25); *курјак* (10); *мужина* (7), *муж* (23); *широкогрудòња* (3, 16).

Сема изгледа у којој је садржана информација о димензији (и јачини) грудног коша као битној телесној особености мушкараца била је пресудна при конституисању лексема за њихову квалификацију и номинацију. Човек с развијеним и јаким грудима углавном оставља позитиван естетски утисак, асоцира на снагу и моћ те већина забележених лексема има позитивно значење, често митолошки спецификовано.

Соматизмом *груди* мотивисан је квалитативни придевски дериват *грудàй̄* (3, 6, 14, 19), који се налази у односу синонимије с придевом *й̄рсàй̄* (23). Исту творбену основу има и именички дериват *грудòња*⁴⁴⁹ (1, 5–6, 9, 12, 15, 17, 20–22, 24, 26) / *грудòња* (11, 18, 25), забележен широм говорног подручја. Једнако значење исказује се и придевом слојеницама *широкогруд* (8–10, 24), *широкогрудас* (2, 4, 7–8, 13) / *широкогрудес* (16), које у првом слојеничком делу садрже основу придева *широк* у коме је садржана информација о

⁴⁴⁷ У РСАНУ (1965: 598–599) ова лексема је дефинисана у примарном значењу „оно што је врло велико; оно што је ружно или страшно због величине (о човеку, животињи, предмету)“, али и у једном од секундарних као „оно што је ружно, ругоба, наказа“, што је сагласно значењу које смо забележили у вези с човеком широких рамена. Рајковић Кожељац (2014: 80) бележи лексему *грдило* у значењу „грдоба, наказа“.

⁴⁴⁸ Лексемом *груди* обједињена су значења „предњи део човечјег трупа од врата до трбуха“ и „дојке у жене“.

⁴⁴⁹ „Иако се основа комбинује са суфиксом *-òња*, дериват *грудòња* има другачију конотацију у односу на деривате истог типа, на пример *носоња*. Негативна конотација произилази из дела тела чији се назив налази у творбеној основи атрибутивне именице. Човек са развијеним и јаким грудима не изазива подсмех, за разлику од човека са великим носем“ (Штасни 2013: 126).

величини груди. Називом *широкогрудоња* (3, 16) човек се именује на основу особине исказане мотивним придевом *широкогруд*.

Именичке лексеме *муџ* (23), *муџина* (7) јављају се у различитим доменима у којима је номинација мушкараца заснована на неком квалитету који се манифестује у спољашњем виду.⁴⁵⁰

У једном ТЛ пункту забележен је метафорички назив *курјак* (10).⁴⁵¹

II. 7. 2. Жена великих дојки

Тематска подгрупа с доминантном семом „велике дојке“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *вимáӣа* (7–8); *грудáӣа* (5, 18, 20); *масуљéс̄ӣа* (7), *масурáс̄ӣа* (7) / *масурéс̄ӣа* (6, 15); *сисáӣа* (1, 3–5, 7, 9–10, 13–14, 16, 18–26) и ЛСГ именичких лексема: *му̀зна* (21); *сисáра* (12).

Највећи број деривата за квалификацију и номинацију жена великих дојки мотивисан је синонимним именицама *груд* и *сисе* у значењу „женска недра, дојка“ (РСАНУ 1965: 700). С мотивном именицом *груд* забележили смо придевски дериват *грудáӣа* (5, 18, 20). Ширу употребу имају деривати мотивисани именицом *сиса*: *сисáӣа* (1, 3–5, 7, 9–10, 13–14, 16, 18–26), *сисáра* (12). У односу релативне синонимије с дериватима мотивисаним именицама *груд* и *сисе* налазе се деривати *вимáӣа* (7–8), с мотивном именицом *виме*, и *масуљéс̄ӣа*, *масурáс̄ӣа* (7) / *масурéс̄ӣа* (6, 15), мотивисани турцизмом *масуљ* (тур. *mahsul*, балкански турцизам арапског порекла из пастирске терминологије (Skok 1972: 385)), чије се примарно значење везује за млечне жлезде на грудима неке животиње. При квалификовању и именовању жена остварује се пејоративно значење.

Повезивање дојки са животињским вименом утицало је и на успостављање метафоричког назива *му̀зна* (21) (: музе ’цеди млеко из вимена животиња’), такође, пејоративно спецификованог.

II. 8. Тематска група стомак

Тематска група с доминантном семом „стомак“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу изгледа стомака. Семантичка компонента у којој је садржана информација о прекомерној величини условила је конституисање свих забележених лексема концентрисаних у оквиру тематске подгрупе – *Особа велика с̄т̄омака*. Поседовање особине која се испољава у спољашњем виду и оставља непријатан естетски утисак на језичком плану манифестује се

⁴⁵⁰ В. II. 6. 2. *Особа широких рамена*.

⁴⁵¹ В. I. 15. 1. *Особа испурене вилице (горње / доње)*; III. 1. 8. *Маљава особа*.

у виду пејоративне семантичке компоненте којом су значења забележених именичких и придевских лексема спецификована.

II. 8. 1. Особа велика стомака

Тематска подгрупа с доминантном семом „велики стомак“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *зайуџавѣл*, -а, -о (7); *мешинáйи*, -а, -о (5–6, 11, 14); *џаишњакáйи*, -а, -о (3–5, 7, 13); *ишѣмбáйи*, -а, -о (3, 5) / *ишѣмбáйи*, -а, -о (18), *ишѣмбав*, -а, -о (6, 8, 11) / *ишѣмбав*, -а, -о (17) и ЛСГ именичких лексема: *мешинко* (2, 6, 11, 20); *џаишњакáн* (1–5, 7, 9, 11–13, 17), *џаишњакáна* (1–2, 4–5, 7, 9, 11–13, 17); *џирбоња* (6, 11–12, 16, 23), *џирбáн* (23), *џирбна* (16); *скѣмба* (12) / *ишѣмба* (12, 17–18, 21–24, 26) / *ишѣмба* (5, 8), *ишѣмна* (19, 24), *ишѣмбоња* (2, 5) / *ишѣмбоња* (15, 19, 21, 26) / *ишѣмбóња* (20, 24–25), *ишѣмбáр* (12, 20).

На сврљишком говорном подручју особа упадљиво велика стомака квалификује се придевским дериватима *мешинáйи*, -а, -о (5–6, 11, 14); *џаишњакáйи*, -а, -о (3–5, 7, 13); *ишѣмбáйи*, -а, -о (3, 5) / *ишѣмбáйи*, -а, -о (18), *ишѣмбав*, -а, -о (6, 8, 11) / *ишѣмбав*, -а, -о (17) насталим према именицама *мешина*, *џаишњак*, *ишѣмбе* у значењу „стомак“. Именице *мешина*, *џаишњак*, *ишѣмбе* (и њима мотивисани деривати) налазе се у односу релативне синонимије јер је *мешина* општи назив за стомак, док *џаишњак*, *ишѣмбе* имају пејоративно значење и означавају дебео стомак те се и дериватима њима мотивисаним исказује виши степен пејоративности. Исту мотивациону основу и значење имају и именички деривати *мешинко* (2, 6, 11, 20); *џаишњакáн* (1–5, 7, 9, 11–13, 17), *џаишњакáна* (1–2, 4–5, 7, 9, 11–13, 17); *скѣмба* (12) / *ишѣмба* (12, 17–18, 21–24, 26) / *ишѣмба* (5, 8), *ишѣмна* (19, 24), *ишѣмбоња* (2, 5) / *ишѣмбоња* (15, 19, 21, 26) / *ишѣмбóња* (20, 24–25), *ишѣмбáр* (12, 20). У односу апсолутне синонимије с називом *мешинко* (2, 11, 20) налазе се називи *џирбоња* (6, 11–12, 16, 23), *џирбáн* (23), *џирбна* (16) мотивисани именицом *џирбух*.

Лексемом *зайуџавѣл*, -а, -о (7) означава се особа која је закржљала у развоју, а има велики стомак (Динић 2008: 232, 695). Ова префиксално-суфиксална твореница мотивисана је именицом *џуџ*, *џуџак*, која у једном од значења представља синоним именице *сџомак* (Skok 1973: 78). Једнако мотивисани деривати забележени су и при означавању дебела ниска човека.⁴⁵²

II. 9. Тематска група задњица

Тематска група с доминантном семом „задњица“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу изгледа стражњег дела тела на коме се седи. Семом изгледа која носи информацију о прекомерној величини успостављене су бројне

⁴⁵² В. III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расџа*.

придевске и именичке лексеме пејоративног значења концентрисане у оквиру тематске подгрупе *Особа велике задњице*. Све забележене лексеме поред пејоративног имају и вулгарно значење.

II. 9. 1. Особа велике задњице

Тематска подгрупа с доминантном семом „велика задњица“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *големодујас*, *-џа*, *-џо* (8); *гузџи*, *-а*, *-о* (3, 6, 9, 12–13, 19, 23), *гузичџи*, *-а*, *-о* (5); *дујас*, *-џа*, *-џо* (13, 23), *дујџи*, *-а*, *-о* (3, 5–7, 18, 21–22, 25); *задржна* (23); *широкодујас*, *-џа*, *-џо* (2) и ЛСГ именичких лексема: *гузоња* (1, 5, 7, 10–13, 15–19, 23), *гузичџр* (4), *гузичџара* (4, 17), *гузичџан* (17), *гузичџана* (5, 17), *гузџара* (1, 5–6, 10–12, 15), *гузџан* (9), *гузџна* (16, 18, 21, 26), *гузџана* (3, 9, 23), *гузџца* (23, 25); *дујоња* (1, 6, 17, 20–22, 24) / *дујоња* (11, 25), *дујџан* (6, 14), *дујџна* (6–8, 11, 14, 16, 19–21, 24, 26), *дујџа* (6), *дујџа* (21, 26), *дујџо* (14); *џрџџа* (16), *џрџџина* (16); *широкодџина* (2).

Синонимима *гуз* / *гузџа*⁴⁵³ и *дује* у значењу „стражни део тела на коме се седи“ мотивисана је већина забележених придевских и именичких деривата: *гузџи*, *-а*, *-о* (3, 6, 9, 12–13, 19, 23), *гузичџи*, *-а*, *-о* (5); *дујас*, *-џа*, *-џо* (13, 23), *дујџи*, *-а*, *-о* (3, 5–7, 18, 21–22, 25); *гузоња* (1, 5, 7, 10–13, 15–19, 23), *гузичџр* (4), *гузичџара* (4, 17), *гузичџан* (17), *гузичџана* (5, 17), *гузџара* (1, 5–6, 10–12, 15), *гузџан* (9), *гузџна*⁴⁵⁴ (16, 18, 21, 26), *гузџана* (3, 9, 23), *гузџца* (23, 25); *дујоња* (1, 6, 17, 20–22, 24) / *дујоња* (11, 25), *дујџан* (6, 14), *дујџна*⁴⁵⁵ (6–8, 11, 14, 16, 19–21, 24, 26), *дујџа* (6), *дујџа* (21, 26), *дујџо* (14).⁴⁵⁶ У једном СЗ пункту забележени су називи *џрџџа*, *џрџџина* (16), мотивисани блискозначном именицом *џрџџица*, којом се примарно именује задњи део тела перади и птица, а секундарно и задњи, доњи део кичме код човека.

Синтагматским спојем „големо дупе“ / „широко дупе“ мотивисане су придевске и именичка сложеница: *големодујас*, *-џа*, *-џо* (8); *широкодџас*, *-џа*, *-џо* (2), *широкодџина* (2).⁴⁵⁷

Из примарног значења придевске лексеме *задржна* (23) „здрава, једра, згодна и крупна жена“ (Динић 2008: 207) сужавањем перспективе развија се значење које се односи на квалификовање жене велике задњице. Иста лексема забележена је и при квалификацији жене широких кукова.⁴⁵⁸

⁴⁵³ Вулгарна именица *гузџа* јесте дериват именице *гуз* у значењу „једна половина стражњице“.

⁴⁵⁴ В. II. За. 10. *Жена која њише куковима док хода.*

⁴⁵⁵ В. II. За. 10. *Жена која њише куковима док хода.*

⁴⁵⁶ В. II. 11. 1. *Особа широких кукова.*

⁴⁵⁷ В. II. 11. 1. *Особа широких кукова.*

⁴⁵⁸ В. II. 11. 1. *Особа широких кукова.*

II. 10. Тематска група кукови

Тематска група с доминантном семом „кукови“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу изгледа кукова, схваћених у једном од значења – „избочен део човечјег тела између бокова и бедрене кости“ или „део ноге од карличне кости до прегиба у колену“ (РСАНУ 1978: 774). Сема изгледа која носи информацију о ширини / раширености кукова која је већа од прототипичне била је доминантна при настанку свих забележених лексема, обједињених у оквиру тематске подгрупе *Особа широких кукова*.

II. 10. 1. Особа широких кукова

Тематска подгрупа с доминантном семом „широки кукови“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бокáӣи*, -а, -о (6); *вр̄чвес*, -ӣа, -ӣо (1); *гузичáӣи*, -а (4); *зáдржна* (11); *кукáӣи*, -а, -о (20); *разведѐн*, -а, -о (3); *рачѐйен*, -а, -о (12); *широкодúйес*, -ӣа, -ӣо (7); *ширококу́кас*, -ӣа, -ӣо (2) и ЛСГ именичких лексема: *гузичáр* (4), *гузичáра* (4); *дрúсна* (18); *кобилáча* (21); *слáмњача* (9).

За квалификацију особа широких кукова с мотивном именицом *кук* забележене су изведеница *кукáӣи*, -а, -о (20) и сложено-суфиксална твореница *ширококу́кас*, -ӣа, -ӣо (2). Везивањем суфикса -*аӣи* за основу именице *кук* развија се аугментативно значење које је код сложеног деривата *ширококу́кас*, -ӣа, -ӣо (2) садржано у значењу првог сложеничког дела. У једном од секундарних значења именица *бок* представља синоним именице *кук* те се аналогно том односу развио и синоним *бокáӣи*, -а, -о (6) у значењу „који је широких кукова“.⁴⁵⁹

Често је ширина кукова повезана с величином задњице, што на језичком плану резултира употребом истих придевских и именичких деривата: *гузичáӣи*, -а, -о (4), *гузичáр* (4), *гузичáра* (4); *широкодúйес*, -ӣа, -ӣо.⁴⁶⁰

Сема изгледа која се односи на ширину кукова схваћених у значењу „део ноге од карличне кости до прегиба у колену“ (РСАНУ 1978: 774) условила је настанак лексеме *рачѐйен*, -а, -о⁴⁶¹ (12) у значењу „који је раскречен, с раширеним ногама“. Иста семантика реализује се и употребом квалитативног придева *разведѐн*, -а, -о (3), који бележи једино још Рајковић Кожељац (2014: 481) у основном значењу „с мало искривљеним зупцима (лист тестере) лево и десно (наизменично), ради тога да би рез био довољно широк“, из кога се развија фигуративно значење „који је раскречен, с раширеним ногама“.

⁴⁵⁹ В. II. 3. 3. *Особа с деформиӣей̄иом ноге / ногу*.

⁴⁶⁰ В. II. 10. 1. *Особа велике задњице*.

⁴⁶¹ Јовановић (2004: 600) бележи лексему *рачѐйен*, -а, -о у истом значењу „раскречен, са раширеним ногама“.

Семом изгледа у којој је садржана информација о здравој, једрој и крупној жени успостављена је придевска лексема *задржна* (11), која се употребљава и при квалификацији жене велике задњице.⁴⁶² У блиском значењу „снажна, крупна и једра жена“ забележен је и назив *друсна* (18).⁴⁶³

За карактеризацију особа широких кукова у једном ТЛ пункту забележен је придевски дериват *врчвес*, *-џа*, *-џо* (1) с мотивном именицом *врчва* у значењу „повећи земљани суд, ћуп“ (Јовановић 2004: 364, Динић 2008: 87). Сема изгледа условила је развој фигуративног значења којим се квалификује особа која изгледом кукова наликује врчви.

Метафорички називи *кобилџа* (21) (: *кобила*), *сламњача* (9) (: *сламарица* „велика навлака напуњена сламом на којој се лежи“) могу се срести у различитим доменима при номинацији жена чији изглед оставља непријатан естетски утисак, што се на језичком плану исказује семом негативног колективног вредновања и на којој се заснива развој пејоративности.

II. 11. Тематска група струк

Тематска група с доминантном семом „струк“ и истоименим називом садржи само једну тематску подгрупу *Особа џанка сџрука* којом су обједињене придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе танка струка као карактеристичне телесне особине.

II. 11. 1. Особа танка струка

Тематска подгрупа с доминантном семом „танак струк“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *брѣмес*, *-џа*, *-џо* (12); *виџрес*, *-џа*, *-џо* (9); *виџак*, *-џа*, *-џо* (2–3, 6–7, 10, 14–16, 21), *виџкас*, *-џа*, *-џо* (1–2, 7); *виџкес*, *-џа*, *-џо* (26); *згџдан*, *-џна*, *-џно* (18); *џзмичан*, *-џна*, *-џно* (1); *мџшав*, *-а*, *-о* (13); *овураџи*, *-а*, *-о* (1); *џњнак*, *-џна*, *-џно* (6, 21, 23); *џњноксџрукес*, *-џа*, *-џо* (26); *усџрукас*, *-џа*, *-џо* (5, 18); *џџљав*, *-а*, *-о* (25) и ЛСГ именичких лексема: *врџина* (9); *јџла* (10, 23); *моџка* (17); *овиџир* (24), *овиџирка* (24); *сноџџа* (14); *џвелика* (21); *џџљавко*, *џџљавка* (25); *шиџко*, *шиџка* (19); *шиџло* (22).

При квалификацији и номинацији особа танка струка мало је лексема својствених само овом домену. Са соматизмом *сџрук* као композитом синтагми „танак струк“ и „узак струк“ су само сложене придевске творенице *џњноксџрукес*, *-џа*, *-џо* (26); *усџрукас*, *-џа*, *-џо* (5, 18).

⁴⁶² В. II. 10. 1. *Особа велике задњице*.

⁴⁶³ В. II. 3а. 10. *Жена која њише куковима док хода*.

У највећем броју примера сема изгледа утицала је на повезивање изгледа струка с општим физичким изгледом. На широком ареалу узак струк се поистовећује с виткошћу, што је на језичком нивоу исказано употребом лексема *виџаџак*, *-џа*, *-џо* (2–3, 6–7, 10, 14–16, 21), *виџаџас*, *-џа*, *-џо* (1–2, 7); *виџес*, *-џа*, *-џо* (26).⁴⁶⁴ Придевске лексеме *џџнак*, *-нка*, *-нко* (6, 21, 23) и *мршав*, *-а*, *-о* (13) у једном од секундарних значења могу се употребити као синоними лексеме *виџаџак*.⁴⁶⁵ Блиско значење исказује се и употребом лексема *згџдан*, *-дна*, *-дно*⁴⁶⁶ (18) и *измичан*, *-чна*, *-чно*⁴⁶⁷ (1).

Семом изгледа „који је танак и дугачак“ дефинисане су лексеме *џџљав*, *-а*, *-о*⁴⁶⁸, *џџљавко*, *џџљавка* (25).

С друге стране, велики број појединачних метафоричких назива говори о личној асоцијацији испитаника, а не о колективној експресији говорне заједнице. Повезивањем особа танка струка с изгледом висока танка дрвета или биља које може имати различиту намену настали су метафорички називи *врлина*⁴⁶⁹ (9), *јела* (10, 23); *моџка*⁴⁷⁰ (17); *сноџача*⁴⁷¹ (14), *џвелика*⁴⁷² (21). Према синониму *брема*, *бременица* у примарном значењу „обрамица, мотка која служи за ношење терета о рамену“ настао је квалитативни придев *брџмес*, *-џа*, *-џо* (12), који је у једном ТЛ пункту употребљен с истом метафоричком интерпретацијом.

Повезивањем витка стаса и танка струка са шиљатошћу настали су називи *шиљко*, *шиљка* (19), као и метафорички назив *шиљо* (22).⁴⁷³

Семантичком компонентом заснованом на представама језичке заједнице о изгледу носилаца војничког чина успостављен је назив *овиџир* (24) и његов женски корелатив *овиџирка* (24).

У вези с квалификацијом особа танка струка забележили смо и придеве *виљирес*, *-џа*, *-џо* (9); *овурџи*, *-а*, *-о* (1) нејасне семантике.

⁴⁶⁴ В. III. 1. 3. *Особа сџамена сџаса*.

⁴⁶⁵ В. III. 1. 7. *Изразиџо мршава особа*.

⁴⁶⁶ В. III. 1. 3. *Особа сџамена сџаса*

⁴⁶⁷ Динић (2008: 283) бележи лексему *измичес*, *-џа*, *-џо* у значењу „који је витак, вижљаст“.

⁴⁶⁸ Ово значење потврђује и Динић (2008: 879), док исту лексему Јовановић (2004: 669) бележи у значењу „мршав, кржљав“.

⁴⁶⁹ *Врлина* је пречага, водоравно постављена мотка преко које се стављају поњаве, одећа, јастуци (Динић 2008: 84). В. III. 1. 5. б) *Мршава особа висока расџа*.

⁴⁷⁰ В. III. 1. 5. б) *Мршава особа висока расџа*.

⁴⁷¹ *Сноџача* је „мотка с обе стране зашиљена, служи за преношење снопова (жита) на њиви (Јовановић 2004: 625). В. III. 1. 5. б) *Мршава особа висока расџа*.

⁴⁷² *џвелика* / *џврлика* је биљка *кукуџа Conium maculatum L.*, од које су се правиле џевке и штрџалџе (Јовановић 2004: 667; Динић 2008: 875). В. III. 1. 5. б) *Мршава особа висока расџа*.

⁴⁷³ В. I. 1. 4. *Особа шџџастџе главе*; I. 3. 2. *Особа усџа лиџа*.

III. ТЕМАТСКА ЦЕЛИНА: ОПШТИ ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД И ЗДРАВСТВЕНО СТАЊЕ

Трећа тематска целина: *општи физички изглед и здравствено стање* обухвата три тематске групе с различитим бројем подгрупа и лексичких јединица унутар њих.

III. 1. Тематска група општи физички изглед

Тематска група с доминантном семом „општи физички изглед“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу општих телесних својстава која својом чулном појавом привлаче пажњу и подлежу општем позитивном или негативном колективном вредновању. Поред потенцијалне семе субјективне оцене, чије присуство условљава развој експресивности (Драгићевић 2007: 74), сема интензитета представља најважнији елемент на коме се заснива значење ових лексичких јединица. Њихова бројност и велики семантички потенцијал утицали су на формирање чак осам тематских подгрупа (*Лепа особа, Ружна особа, Особа сјамена сјаса, Особа ниска расја, Особа висока расја, Изразијо дебела особа, Изразијо мршава особа, Маљава особа*), заснованих на интензивној испољености неке опште телесне особине. Афирмативно обојене лексеме означавају особе на основу склада и визуелне пријатности која се читава на њиховом лицу и телу. Оваквих лексичких јединица којима се карактеризација јединке своди на доминантну позитивну телесну особину релативно је мало и обједињене су двома тематским подгрупама *Лепа особа* и *Особа сјамена сјаса*. С друге стране, одсуство склада, симетрије, пропорције, свега онога што се у идеалу јединства и целовитости природног лика доживљава као одступање, показале да је далеко већи број деривата различите мотивације и различитог значења којима се јединка оваква изгледа означава. Без обзира на то да ли се ради о урођеним или стеченим карактеристикама, на плану телесног то се сматра недостацима, што се на језичком плану најчешће исказује пејоративно спецификованим лексемама.

III. 1. 1. Лепа особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „леп“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *личан, -чна, -чно* (23); *убав, -а, -о* (1–12, 15, 17–18, 20–26); *уљудан, -дна, -дно* (7) и ЛСГ именичких лексема: *лејојан* (7, 13, 16, 24), *лејојанка* (7, 24), *лејојаница* (24), *лејојанче* (7); *убавко* (21), *убавка* (3, 14,

19, 21), *убавѐнко* (3, 6–7, 10–11, 13–14, 16, 19, 23, 26), *убавѐнка* (7), *убавиџа* (3, 6, 11, 13, 26).

Особа пријатна физичка изгледа, пре свега складних црта лица, широм говорног подручја квалификује се придевом *убав*, -а, -о (1–12, 15, 17–18, 20–26). С особиним исказаном мотивним придевом *убав* су и именички деривати: *убавко* (21), *убавка* (3, 14, 19, 21), *убавѐнко* (3, 6–7, 10–11, 13–14, 16, 19, 23, 26), *убавѐнка* (7), *убавиџа* (3, 6, 11, 13, 26).⁴⁷⁴ Синонимни придев *леї* није потврђен, али јесу именички деривати с њим у мотивационој функцији: *леїоїѧн* (7, 13, 16, 24), *леїоїѧнка* (7, 24), *леїоїѧиџа* (24), *леїоїѧнче* (7).⁴⁷⁵ Блискозначне придевске лексеме *лічан*, -чна, -чно (23) и *уљудан*, -дна, -дно (7) забележене су у по једном СЗ и ТЛ пункту, али не и називи њима мотивисани. Све забележене лексеме афирмативно су обојене.

III. 1. 2. Ружна особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „ружан“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *гѧлаїѧн*, -їна, -їно (4, 7, 11); *глоїѧн*, -їна, -їно (7–8, 14); *грѧзан*, -зна, -зно (1–6, 9–10, 12–14, 17–19, 21, 23–24, 26); *грѧб*, -ѧ, -ѧ (1–2, 7, 15, 16, 20, 25); *наказан*, -зна, -зно (14); *слѧїѧн*, -їна, -їно (13, 15, 20, 22–23, 25) и ЛСГ именичких лексема: *ѧвеї* (6); *ѧкреї* (6, 8, 14, 23, 26); *галаїїник* (7); *грѧзник* (3, 8, 10, 12), *грѧзѧїѧ* (7), *грѧзѧїїѧ* (1, 5, 7, 22, 26); *каракоѧџула* (5, 13); *наказ* (2, 7, 18, 23), *наказа* (9, 14, 23); *їлашило* (11, 17, 22, 24); *ругѧба* (20–21, 24); *уїѧвара* (10).

Иако придев *ружан* није забележен, у више СЗ пунктова регистрован је истокорени назив *ругѧба* (20–21, 24) (од балтосл. и прасл. *rog-* (Skok 1973: 166)). Пејоративност која се читава у овом називу интензивирана је и повезивањем с дејством виших сила које су условиле телесно изобличавање човека до мере која изазива страх.

Особа која својим изгледом, пре свега изгледом лица, оставља непријатан утисак, широм ареала квалификује се придевом *грѧзан*, -зна, -зно (1–6, 9–10, 12–14, 17–19, 21, 23–24, 26), мотивисаним именицом *грѧза* у основном значењу „јак осећање непријатности, страха; језа, гађење, одвратност“ (РСАНУ 1965: 660). Спецификацији значења придева *грѧзан* у односу на блискозначни придев *ружан* доприноси сема „који је наказан, гадан“ (Динић 2008: 117), која и једнако мотивисане називе *грѧзник* (3, 8, 10, 12), *грѧзѧїѧ* (7), *грѧзѧїїѧ* (1, 5, 7, 22, 26) сврстава у ред пејоратива вишег степена и даје им извесну митолошку семантичку нијансу.

⁴⁷⁴ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 2. 6. г) *Особа црне косе*; I. 10. 3. *Особа црвених обрва*; III. 1. 3. *Особа сїѧамена сїѧаса*.

⁴⁷⁵ В. III. 1. 3. *Особа сїѧамена сїѧаса*.

Примарно етимолошко значење придева *груб*, -а, -о (1–2, 7, 15, 16, 20, 25), какво се чува у дијалекту, јесте „дебео, неотесан, ружан” (Skok 1971: 626; РСАНУ 1965: 692; Рајковић Кожељац 2014: 83).⁴⁷⁶

Придевски дериват *галаиџан*, -иџна, -иџно (4, 7, 11) мотивисан је глаголом *галаиџи*, балканским турцизмом арапског порекла из области друштвеног живота, у примарном значењу „псује, говори непристојне речи” (РСАНУ 1965: 1971; Skok 1971: 546). Семантичка трансформација утицала је на ширење значења и употребу истог придева и при квалификацији нечистих и ружних особа, као и на развој назива *галаиџник* (7) за именовање човека с таквим својством.⁴⁷⁷ У истом значењу употребљава се и придевски дериват *глоџан*, -иџна, -иџно (7–8, 14), мотивисан именицом *глоџа* у значењу „прљавштина, нечистоћа” (РСАНУ 1965: 362; Skok 1971: 572).⁴⁷⁸

Широм говорног подручја за именовање изразито ружне особе употребљава се турцизам *акреј*⁴⁷⁹ (6, 8, 14, 23, 26). Овакав метафорички назив изражене пејоративности остварен је на основу негативне колективне представе о шкорпији, зглавару сродног пауку. Секундарно метафоричко значење које се односи на човека остварено је продуктивношћу сема „ружан” и „мршав”. Доводећи акрепе у везу са змијама,⁴⁸⁰ указује се и на њихову митолошку димензију и повезивање са оностраним бићима.

Митолошку семантичку нијансу распознајемо и у семантичкој структури многих других лексема. Турцизмом *авеџи* (6) примарно се означава „приказа, утвара, страшило” (Škaljić 1966: 106; Јовановић 2004: 22), али је у једном ТЛ пункту употребљена и при именовању болешћу или патњом испијене и унакажене особе. Једнака семантика и висок степен пејоративности распознаје се и у називима *џлашило*⁴⁸¹ (11, 17, 22, 24) и *џтвара* (10). Придевска лексема *наказан*, -зна, -зно (14) и именичке *наказ* (2, 7, 18, 23) / *наказа* (9, 14, 23) јављају се у различитим доменима при

⁴⁷⁶ Јовановић (2004: 374) бележи сложену грубогледан, -дна, -дно, у значењу „није леп, ружан”, а Динић (2008: 119) прилог *грубо* „срамотно, непристојно”.

⁴⁷⁷ Шкалаји овај турцизам не региструје. Динић (2008: 94) придевску лексему *галаиџан*, -иџна, -иџно бележи у значењу „који је нечист, упогањен”, а Рајковић Кожељац (2014: 68) лексему *галаиџљк* у значењу „нечистоћа, прљавштина”.

⁴⁷⁸ Исто значење потврђује и Рајковић Кожељац (2014: 71), док Динић (2008: 100) региструје само значења „коров, уродица у житу” и „доњи друштвени слој, сиротиња”.

⁴⁷⁹ Шкалаји (1966: 79) бележи значења: 1. „škorpijon, štipavac” и 2. „kazaljka na satu koja rokaduje sate”. Дијалекатски речници поред значења „шкорпија” бележе и фигуративно „мршава и ружна особа” (Јовановић 2004: 336; Динић 2008: 4).

⁴⁸⁰ О повезаности змија и акрепа сведочи и значајна епска формула: *У џамници вода до кољена, У води су гује и јакреџи, Гује кољу, јакреџи га иџиџљу* (Вук VII, 55, 66–68).

⁴⁸¹ Назив *џлашило* употребљен је у значењу „онај који својим изгледом подсећа на страшило” (Динић 2008: 575).

означавању особа које својом спољашњошћу остављају неугодан утисак и могу изазвати непријатно осећање повезано с веровањима о демонским бићима.⁴⁸² Блиска семантика реализује се и употребом придева *слуџиан*, *-џина*, *-џино* (13, 15, 20, 22–23, 25). Деривати мотивисани глаголом *слуџи* у значењу „чини кога ружним“ (Динић 2008: 769) забележени су у различитим доменима и спецификовани пејоративном митолошком семантичком нијансом.⁴⁸³ Балканским турцизмом *караконџула*⁴⁸⁴ (5, 13), у примарном значењу „crni demon, zao duh“ (Škaljić 1966: 396, Skok 1971: 46), широм говорног подручја означава се неко демонско биће – вештица, вампир, ала (Јовановић 2004: 440; Динић 2008: 326; Рајковић Кожељац 2014: 214), али се користи и у пејоративном фигуративном значењу „жентурача“ (Рајковић Кожељац 2014: 214).⁴⁸⁵

III. 1. 3. Особа стамена стаса

Тематска подгрупа с доминантном семом „стамен“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *виџиак*, *-џика*, *-џико* (9); *згодан*, *-дна*, *-дно* (1, 9, 12, 22); *иземчес*, *-џа*, *-џио* (6, 11) / *иземчес*, *-џа*, *-џио* (26); *сџасиџи*, *-а*, *-о* (17, 23); *џбав*, *-а*, *-о* (2–4, 7, 12–13, 17, 20, 25) и ЛСГ именичких лексема: *виџа* (15); *гизда* (21), *гизда̀вко* (21); *горосџас* (10); *горџун* (15); *делиџа* (5, 23, 26); *киџош* (7, 14), *киџошлиџа* (7, 14); *лејоџиан* (16, 18, 24), *лејоџиџа* (18, 24, 26); *раванлиџа* (6, 11); *рџбалиџа* (17, 21, 23–24), *рџбалиџа* (17, 24); *џрџесак* (15); *џбавко* (21), *џбавџенко* (3, 20–21), *џбавиџа* (3, 13, 20).

Квалитативни придев *џбав*, *-а*, *-о* (2–4, 7, 12–13, 17, 20, 25) јавља се у различитим доменима при означавању особа које својим физичким изгледом задовољавају естетске критеријуме говорне заједнице, што успоставља развој семе позитивног колективног вредновања.⁴⁸⁶ Задржавајући семантику основинског придева, настали су називи *џбавко* (21), *џбавџенко* (3, 20–21),

⁴⁸² В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; II. 1. 3. *Особа с деформираним руке / руку*; II. 2. 2. *Особа са шест џрџиџу*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; III. 2. 2. *Особа с телесним недостџаџком*.

⁴⁸³ В. I. 2. 9. *Лоше ошишана особа*; I. 4. 5. *Бледа особа*; I. 5. 2. *Особа ниска чела*.

⁴⁸⁴ В. III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расџа*.

⁴⁸⁵ Већином назива забележених у овом домену означава се „митолошко биће, дух који на путу страши људе“ (Словенска митологија 2001: 447–448). То демонско биће може се јавити у различитим облицима, а најчешће као животиња или човек с израженим телесним недостатком (Исто). У нашој грађи у вези са семом „зли дух“ потврђени су многи синонимни називи: *авџи*, *караконџула*, *наказ(а)*, *осења*, *џриказ*, *смеџењак*, *џењџ*, *џџвара*, а њихово постојање у говорима источне и јужне Србије потврђује и Ћупић (1999).

⁴⁸⁶ Р. Драгићевић (2001: 77) закључује да су сема позитивног или негативног колективног вредновања и сема интензитета најважније семе на којима се заснива развој значења придева за означавање људских особина.

убавица⁴⁸⁷ (3, 13, 20), који остварују апсолутну синонимију с називима *лейо-йан* (16, 18, 24), *лейоийица* (18, 24, 26).⁴⁸⁸

Придевске лексеме *виїаак*, *-їика*, *-їико*⁴⁸⁹ (9); *згодан*, *-дна*, *-дно*⁴⁹⁰ (1, 9, 12, 22); *сїасїїї*, *-а*, *-о* (17, 23) дефинисане су семом „који је складног, пријатног физичког изгледа, наочит“, што интензивира сему позитивне оцене. Једнака семантика реализује се и фигуративном употребом деривата *їземчес*, *-їа*, *-їо* (6, 11) / *їзёмчес*, *-їа*, *-їо* (26), насталог у процесу метафоричке трансформације мотивног појма *їземак* у значењу „танко дрвце изникло из жила великог дрвета, изданак“ (Динић 2008: 279).

За означавање телесно лепо развијеног и наочитог мушкарца употребљава се турцизам *делија* (5, 23, 26) чије је примарно значење „јупак, јупаџина; *silovit čovjek*“ (Škaljić 1966: 210).

Афирмативна семантичка нијанса присутна је и у сложеном називу *горсїас* (10), којим се осим високог, означава и крупан, снажан човек (РСАНУ 1965: 496). Натприродна снага најчешће је митолошки обојена па се као пандан оваквом називу за мушкарце за именовање женских лица успоставља назив *вїла* (15).

Особа складна физичка изгледа именује се називима мотивисаним глаголским речима *киїи* и *гїзда*: *киїош*⁴⁹¹ (7, 14), *киїошїика*⁴⁹² (7, 14); *гїзда*, *гїздавко* (21). Пријатан визуелни утисак који употпуњује правилно држање и лепо одевање нарушава сема негативне оцене патријархалне заједнице у којој је садржана информација о разметљивости и накинђурености, што није у складу с нормама руралне средине.⁴⁹³

Метафоричким преносом, оствареним на основу семе сличности, за именовање крупних, снажних мушкараца успостављени су називи *горун* (15) и *раванлија* (6, 11).⁴⁹⁴ Насупрот називу *горун*⁴⁹⁵ (15) који је увек афирмативно обојен, дериват *раванлија* (6, 11), мотивисан балканским турцизмом *раван* (од тур. *rahvan*), који се у секундарном значењу употребљава за именовање

⁴⁸⁷ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 2. 6. г) *Особа црне косе*; I. 10. 3. *Особа црвених образа*; III. 1. 1. *Лейа особа*.

⁴⁸⁸ В. III. 1. 1. *Лейа особа*.

⁴⁸⁹ В. II. 12. 1. *Особа їанка сїрука*.

⁴⁹⁰ В. II. 12. 1. *Особа їанка сїрука*.

⁴⁹¹ В. I. 17. 2. *Човек малих бркова*.

⁴⁹² В. II. 3а. 10. *Жена која њише куковима док хода*.

⁴⁹³ В. I. 17. 2. *Човек малих бркова*.

⁴⁹⁴ В. II. 6. 2. *Особа широких рамена*.

⁴⁹⁵ Горун је врста храста. У култури и митологији старих Словена, а и у митологији других индоевропских народа, хрст је заузимао значајно место. То је свето дрво, симбол постојаности и чврстине око кога су се обављали црквени обреди (СМР 1970: 308).

коња специфична равномерна хода тако да не трупца јахача (Škaljić 1966: 530; Skok 1973: 133, Петровић 2012: 243), може бити додатно пејоративно спецификован. Пејоративну семантичку нијансу условљава успостављање синонимије с лексемом *ћилкош* (од мађ. *gylkos*, убица), у пејоративном значењу „нерадни, разметљиви сеоски или маловарошки гиздавац, кицош, наметљивац“ (РСАНУ 1968: 95).⁴⁹⁶

У неколико СЗ пунктова за именовање стасита, крупна, јака човека забележени су хибридни деривати *рмбалија* (17, 21, 23–24), *рмбалика* (17, 24), мотивисани глаголом *рмба* у значењу „ради тешке послове, без одмора и за малу плату“ (Јовановић 2004: 604; Динић 2008: 729; Рајковић Кожељац 2014: 490).⁴⁹⁷

Метафоричким преносом оствареним на основу продуктивности семе у којој је садржана информација о снази успостављен је назив *џирџак* (15), у значењу „гром“ (Динић 2008: 820). Будући да гром заузима значајно место у српској митологији (СМР 1970: 110), овакав метафорички назив при именовању особе поприма додатну симболичку и митолошку димензију.

III. 1. 4. Особа ниска раста

Тематска подгрупа с доминантном семом „низак“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *мљечак*, *-чка*, *-чко* (6, 8–9, 14, 17) / *малечак*, *-чка*, *-чко* (25) / *малецак*, *-ца*, *-цо* (12), *мњецак*, *-ца*, *-цо* (1, 3, 7); *нисак*, *-ска*, *-ско* (11); *џајџуљас*, *-џа*, *-џо* (15) и ЛСГ именичких лексема: *кџа* (10, 18), *кџец* (1, 5, 9, 21–22) / *ћејец* (6–7); *кинџ* (24); *маља* (2–3, 6, 11), *малиша*, *малишко* (5), *маљузан* (20), *маљузана* (20); *џајџуљак* (7, 15); *џејличко* (23).

При квалификацији особе ниска раста у само једном ТЛ пункту забележена је фонетска варијанта *нисак*, *-ска*, *-ско* (11). Широм говорног подручја особа оваква телесна изгледа означава се придевским и именичким дериватима мотивисаним општесловенским и прасловенским придевом *мали* (Skok 1972: 374–375) у значењу „који је низак растом“: *мљечак*, *-чка*, *-чко* (6, 8–9, 14, 17) / *малечак*, *-чка*, *-чко* (25) / *малецак*, *-ца*, *-цо* (12), *мњецак*, *-ца*, *-цо* (1, 3, 7); *маља* (2–3, 6, 11), *малиша* (5), *малишко* (5), *маљузан*, *маљузана* (20). Насупрот придевима који имају неутрално значење, значење забележених назива експресивно је обојено. Код деривата *маља* (2–3, 6, 11), *малиша*, *малишко* (5) доминира хипокористично значење које произилази из семантичког односа основинске речи *мали* и суфикса, али се у одређеним контекстно условљеним ситуацијама, када се изражава негативан став према носиоцу

⁴⁹⁶ Динић (2008: 699) бележи једино овакво значење.

⁴⁹⁷ В. II. 6. 2. *Особа широких рамена*.

особине, може испољити и пејоративно значење.⁴⁹⁸ Примарно пејоративно значење деривата *маљузан* условљено је пејоративношћу основинске речи,⁴⁹⁹ док примарно неутрални суфикс *-ан* развија пејоративну вредност у контакту с пејоративном творбеном основом.

Придевска лексема *йаїуљас*, *-їа*, *-їо* (15) и именичка *йаїуљак* (7, 15), као и синоними *кѣа* (10, 18), *кеїец* (1, 5, 9, 21–22) / *ћейец* (6–7) примарно се употребљавају за означавање особа ниска раста, телесно неразвијених и слабашних, али су исте лексеме забележене и у другим доменима.⁵⁰⁰ Поседовање непожељне особине на језичком нивоу се реализује развојем пејоративне семантичке компоненте, чијој интензификацији доприноси митолошка семантичка нијанса.⁵⁰¹

За именовање човека ниска раста, који се испољава као доминантна телесна особина, у једном СЗ пункту употребљава се назив *кинџ* (20), настао на основу представе о Кинезима као људима ниска раста.

У једном СЗ пункту забележен је метафорички назив *їейлічко* (23). На конституисање назива је, поред семе изгледа „који је ситан, мали“, утицала и диференцијална сема у којој је садржана информација о карактерном својству „који је кочоперан“, што је условило развој пејоративног значења.⁵⁰²

У оквиру тематске подгрупе *Особа ниска расїа* издвајају се лексеме чије је значење додатно спецификовано семом која носи информацију о степену ухрањености те се у оквиру ње издвајају две микрогрупе: *Дебела особаниска расїа* и *Мршава особа ниска расїа*.

III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста

Ова микрогрупа обухвата ЛСГ придевских лексема: *змѣчав*, *-а*, *-о* (21), *змѣчес*, *-їа*, *-їо* (17); *здѣяс*, *-їа*, *-їо* (12, 24); *йуїав*, *-а*, *-о* (6, 16, 21, 25); *їуїанес*, *-їа*, *-їо* (15); *їруїељас*, *-їа*, *-їо* (4); *чѣїврїан*, *-їна*, *-їно* (7) и ЛСГ именичких лексема: *бѣчва* (21); *врчва* (21); *кѣбе* (26); *їамїур* (4, 9,

⁴⁹⁸ У вези с овим П. Радић констатује: „У низу случајева није могуће јасно одвојити деминутивно од аугментативног, као што и пејоративност не мора произилазити из аугментативности, а хипокористичност се не мора везати за деминуцију“ (Радић 2015: 258).

⁴⁹⁹ У дијалекатским речницима с призренско-тимочког говорног подручја нисмо успели пронаћи лексеме *маљуз* и *маљузан*, али је Динић (2008: 399) забележио придев *маљозес*, *-їа*, *-їо* у значењу „који је малог раста, који је доста ситан“. Материјал који следи потврђује да је реч о негативној физичкој особини.

⁵⁰⁰ В. П. 3. 1. *Особа країких ногу*.

⁵⁰¹ Патуљак је веома мали човек, домишљат и препреден. По једној народној причи, патуљци се поистовећују с воденим духовима, живе у језерима, претварају се у жабе и имају магичну снагу (СМР 1970: 242).

⁵⁰² Исто значење потрђују Јовановић (2004: 532) и Динић (2008: 567).

23–24, 26); *īūīe* (22); *īrūī* (23, 25); *īūīān* (2–4, 7, 13–15, 20–21, 24), *īūīānka* (15, 24), *īūīānche* (2–4, 7, 13); *īibān* (23, 26).

Лексемом *īūīān* (2–4, 7, 13–15, 20–21, 24) у говорима сврљишког краја означава се „бубањ“ (Динић 2008: 829), а у већем броју пунктова овакав метафорички назив, подстакнут семом изгледа, употребљава се и при именовању ниска дебела човека. У два СЗ пункта потврђен је и посебан облик за женска лица *īūīānka* (15, 24). Поседовање непожељне телесне особине на језичком плану изражава се пејоративном семантичком нијансом, која се код назива граматички средњег рода *īūīānche*⁵⁰³ (2–4, 7, 13), посредством суфикса *-che*, очитава у мањем степену. Иста метафоричка значењска интерпретација садржана је и у значењу придева *īūīānes*, *-īā*, *-īo* (15).

Сема изгледа која носи информацију о изгледу који је налик трупу, у значењу „балван, пањ“ (Динић 2008: 825), условила је развој пејоративног метафоричког назива *īrūī* (23, 25) и њиме мотивисаног придевског деривата *īrūīeļās*, *-īā*, *-īo* (4).⁵⁰⁴

Именицом *īūī*, *īūīak* у значењу „стомак“ (Skok 1973: 78) мотивисани су придевски дериват *īūīav*, *-a*, *-o* (6, 16, 21, 25) и именички *īūīe* (22). У испитиваним говорима лексемом *īūīav* примарно се квалификује онај који је закржљао у физичком развоју, а великог трбуха.⁵⁰⁵

Придевским дериватима *gmēčav*, *-a*, *-o* (21), *gmēčes*, *-īā*, *-īo* (17), мотивисаним глаголом *gmечи* у значењу „гњечи“, означава се онај „који је пуначак и онизак“ (Динић 2008: 102). Исто значење исказује се и придевским дериватом *здéīas*, *-īā*, *-īo* (12, 24).⁵⁰⁶

У једном ГЛ пункту забележен је придевски дериват *čéīvrīān*, *-īā*, *-īno* (7), подстакнут семом изгледа. Иста лексема употребљава се и у домену „глава“.⁵⁰⁷

Семом изгледа успостављени су и бројни метафорички називи, од којих се једино назив *īamīūr*⁵⁰⁸ (4, 9, 23–24, 26), у примарном значењу „чеп од плуте, запушач“ (Динић 2008: 556), јавља у већем броју пунктова, док је

⁵⁰³ В. П. 3. 1. *Особа крајних ногу.*

⁵⁰⁴ В. П. 3. 1. *Особа крајних ногу.*

⁵⁰⁵ В. П. 8. 1. *Особа велика стомака.*

⁵⁰⁶ В. П. 3. 1. *Особа крајних ногу.*

⁵⁰⁷ В. I. 1. 2. *Особа четвртасће главе*; I. 14. 2. *Особа четвртасће вилице.*

⁵⁰⁸ Јовановић (2004: 526) поред примарног значења бележи и фигуративно пејоративно значење „мали човек, човек ниског раста“. В. П. 3. 1. *Особа крајних ногу.*

употреба осталих назива ограничена: *бъчва*⁵⁰⁹ (21); *врчва* (21); *џибан*⁵¹⁰ (23, 26); *кубе*⁵¹¹ (26).

III. 1. 4.6) Мршава особа ниска раста

Ова микрогрупа обухвата ЛСГ придевских лексема: *жгѡљав*, *-а*, *-о* (15, 17); *сѣѣан*, *-ѣна*, *-ѣно* (6); *субѡњав*, *-а*, *-о* (4) и ЛСГ именичких лексема: *врайче* (23); *жгѡљна* (17); *калимѣро* (9, 21); *комърѣц* (7); *ѣрѣко* (6, 23); *ѣврѣле* (6), *ѣврѣко* (23); *ѣрѣѡљак* (6, 23); *шѣѣглицѣ* (4).

Особа мале физичке снаге и слаба телесна састава у само једном ТЛ пункту квалификује се придевом *сѣѣан*, *-ѣна*, *-ѣно* (6).

У једном ТЛ пункту особа оваква изгледа квалификује се придевом *субѡњав*, *-а*, *-о* (4), којим се, посредством суфикса *-ѡњав*, дата особина исказује у мањем степену.

За означавање телесно неразвијене, кржљаве особе употребљавају се придевски дериват *жгѡљав*, *-а*, *-о* (15, 17) и именички *жгѡљна* (17). Исте лексеме посведочене су и у другим доменима.⁵¹² Непожељан физички изглед на језичком плану условљава развој пејоративности.

Физички недовољно развијена особа именује се називом *ѣрѣко* (6, 23). Сема изгледа у којој је садржана информација о кочоперности условљава развој пејоративне семантичке компоненте.

Називима *ѣврѣле* (6), *ѣврѣко* (23); *ѣрѣѡљак* (6, 23) примарно се именује нешто што је мало, ситно, безначајно, али се фигуративно употребљавају и за именовање човека, при чему се развија пејоративна семантичка нијанса, која се везивањем суфикса *-ѡљак* у већој мери испољава у називу *ѣрѣѡљак* (6, 23).

Сема изгледа која садржи информацију о величини подстакла је зоометафоре *врайче* (23); *комърѣц* (7); *шѣѣглицѣ* (4), *калимѣро*⁵¹³ (9, 21).

III. 1. 5. Особа висока раста

Тематска подгрупа с доминантном семом „висок“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *голѣм*, *-ѧ*, *-ѡ* (1, 4, 8–9, 12–15, 17, 19, 23–24); *дѣг*, *-ѧ*, *-ѡ* (13) / *дљѣг*, *-а*, *-о* (18, 26), *дѣгачак*, *-чка*, *-чко* (13, 25) и ЛСГ именичких лексема: *дѣгша* (10) / *дљѣгша* (18, 22), *дљѣгна* (18, 22, 26); *људѣна* (23); *чѡвѣѣина* (6).

⁵⁰⁹ В. III. 1. 6. *Изразиѣо дебела особа*.

⁵¹⁰ Лексеме *бъчва*, *врчва* и *џибан* налазе се у односу релативне синонимije јер се односе на именовање дрвених судова великих димензија различитих намена. *Бъчва* се користи за смуљано грожђе, *врчва* за туршију, а *џибан* за ракију.

⁵¹¹ В. II. 3. 1. *Особа краѣѣких ногу*.

⁵¹² В. I. 10. 2. *Особа уѣалих образа*; III. 1. 7. *Изразиѣо мршава особа*.

⁵¹³ *Калимѣро* је мало црно пиле, главни јунак јапанске цртане серије која се приказивала широком света, а код нас је била популарна седамдесетих година прошлог века.

Особа висока раста, код које се сема у којој је садржана информација о ухрањености не успоставља као доминантна, широм говорног подручја квалификује се придевом *голѐм*, -а, -о (1, 4, 8–9, 12–15, 17, 19, 23–24), који се у једном од секундарних значења подудару с примарним значењем придева *висок*. У истом значењу употребљавају се и придеви *дџг*, -а, -о (13) / *дљг*, -а, -о (18, 26), *дџгачак*, -чка, -чко (13, 25), као и једнако мотивисани називи *дџгша* (10) / *дљгша* (18, 22), *дљгна* (18, 22, 26).⁵¹⁴ Код већине забележених лексема не долази до семантичког нијансирања. Афирмативно значење се читава онда када сема „који је висок“ подстиче диференцијалну сему „који је наочит“. С друге стране, висок степен изражености особине утиче на модификовање семе у „који је превисок, несразмерно висок“ и развој пејоративности.

Када се именички деривати попут синонима *човечина* (6) и *људина* (23) употребљавају за означавање човека високих моралних особина, онда изведеница добија аугментативно значење с позитивним допунским семантичким нијансама. Међутим, при именовању човека на основу изражености телесних својстава, као у овом случају, може се развити аугментативно значење с допунским негативним семантичким нијансама.

Додатној спецификацији лексема којима се означава особа висока раста доприноси сема изгледа у којој је садржана информација о степену ухрањености, што утиче на успостављање двеју микрогрупа *Дебела особа висока расѿа* и *Мршава особа висока расѿа*.

III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста

Тематска микрогрупа с доминантном семом „висок и дебео“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *глѐмазан*, -зна, -зно (20); *глѐмуран*, -рна, -рно (20); *круѿан*, -ѿна, -ѿно (4, 12); *нѐзграѿан*, -ѿна, -ѿно (15) и ЛСГ именичких лексема: *ала* (6, 9, 11); *арвалија* (15), *арвало* (6, 11); *бѿк* (20); *каракѐнѿула* (1, 5, 7, 12, 14, 17, 21); *медвѐд* (26), *мѐчка* (26); *чуруѿина* (9).

Квалитативним придевом *круѿан*, -ѿна, -ѿно (4, 12) примарно се означава изразито физички развијена особа⁵¹⁵ те се као пратећа компонента реализује сема позитивне оцене. Семантичком нијансирању и развоју пејоративности доприноси сема која указује на претерану гојазност и незграпност.

Гломазна, телесно нескладна особа квалификује се блискозначним придевима *нѐзграѿан*, -ѿна, -ѿно (15), *глѐмазан*, -зна, -зно (20); *глѐмуран*, -рна, -рно (20).

На развој већине именовања дебеле особе висока раста кључну улогу имала је метафоричка семантичка компонента. Тако је широм говорне зоне

⁵¹⁴ В. II. 3. 2. *Особа дугих ногу.*

⁵¹⁵ В. II. 6. 2. *Особа широких рамена.*

забележен назив *караконцула* (1, 5, 7, 12, 14, 17, 21), какав се јавља и при означавању ружне особе.⁵¹⁶

У РСАНУ (1959: 157) лексема *арвар* забележена је у значењима „же-лудац, стомак“ и „надимак за трбушастог човека, шкембоња“. Пејоративне метафоре *арвалија* (15), *арвало* (6, 11) могу се довести у везу с овим називом.

Пејоративна метафора *ала* (6, 9, 11), у примарном значењу „mitološko čudovište srodno aždahi i zmaju“ (Škaljić 1966: 81; СМР 1970: 11–12), овде је употребљена за означавање халапљиве, незасите особе (Јовановић 2004: 336), а у једном од секундарних реализација семантички је изједначена с основним значењем лексеме *грдосија*⁵¹⁷ (Динић 2008: 4). Метафоричке значењске интерпретације с мотивном именицом *ала* забележене су и у другом доменима.⁵¹⁸

Скупини лексема којима се номинује телесно незграпна особа придружују се својим фигуративним пејоративним значењима и зоометафоре *бик*⁵¹⁹ (20); *медвед*, *мечка* (26).⁵²⁰ Овакво секундарно метафоричко значење развијено је на продуктивности сема „крупан“ и „незграпан“.

Аугментативни и пејоративни назив *чуручина* (9) мотивисан је турцизмом *чурук* у основном значењу „покварен, неисправан, с маном“ (Škaljić 1966: 182; Skok 1971: 344). Рајковић Кожелјац (2014: 625) бележи значење „трула пањина“, из кога се на основу семе изгледа развило пејоративно метафоричко именовање човека.

III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста

Тематска микрогрупа с доминантном семом „висок и мршав“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *мигљав*, *-а*, *-о* (1, 3), *мигљес*, *-ија*, *-ијао* (21); *ширкљес*, *-ија*, *-ијао* (19) и ЛСГ именичких лексема: *бандера* (3); *врлина* (5, 9); *грања* (23); *колџ* (3); *лабадина* (23); *мојика* (9, 17–18, 21, 23); *мојовило* (4, 12, 15, 24, 26); *осирого* (25); *појиралка* (23); *иракљача* (21, 23); *иријика* (3, 4, 7, 12, 17, 24); *расомача* (2); *снољача* (7, 14, 16); *ширк* (22).

Семом изгледа „који је танак и дугачак“ дефинисане су придевске лексеме *мигљав*, *-а*, *-о* (1, 3, 9), *мигљес*, *-ија*, *-ијао* (21). Мотивну основу ових деривата представља глагол *ћикаи*, ономатопејског порекла, у значењу „расти у вис-

⁵¹⁶ В. III. 1. 2. *Ружна особа*.

⁵¹⁷ „Оно што је велико, огромно; оно што је ружно или страшно због величине (о човеку, животињи, предмету)“ (РСАНУ 1965: 598–599).

⁵¹⁸ В. I. 4. 5. *Бледа особа*; II. 2. 2. *Особа са шесџ ирсџију*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; II. 6. 2. *Особа широких рамена*.

⁵¹⁹ В. I. 18. 2. *Особа дебела враија*.

⁵²⁰ В. I. 2. 1. *Особа бујне косе*; III. 1. 6. *Изразијао дебела особа*; III. 1. 8. *Маљава особа*.

ну“ (Skok 1971: 480). Семантичком нијансирању доприноси сема о недовољној ухрањености. Лексеме исте основе забележене су и у другим доменима.⁵²¹

Сва остала именована резултат су метафоричког повезивања на основу семе изгледа с различитим ентитетима сличне намене из човекова окружења, а које обједињује заједничка семантичка компонента „висок и танак“. У већем броју пунктова забележени су метафорички називи *моџика* (9, 17–18, 21, 23), *моџовило*⁵²² (4, 12, 15, 24, 26); *џриџика*⁵²³ (3, 4, 7, 12, 17, 24), *сноџљача*⁵²⁴ (7, 14, 16), *врљина*⁵²⁵ (5, 9) *џракљача*⁵²⁶ (21, 23), док су сви остали називи забележени само једном и резултат су асоцијације испитаника у вези с постављеним питањем, а не колективне представе говорне заједнице: *бандџера*⁵²⁷ (3); *грања* (23); *кољџ* (3); *лабадина*⁵²⁸ (23); *осџирога*⁵²⁹ (25); *џоџџираљка*⁵³⁰ (23); *расомача*⁵³¹ (2).

Квалитативни придевски дериват *шџџрклџес*, *-џа*, *-џо* (19) и зоометафора *шџџрк* (22) забележени су у по једном СЗ пункту. Деривати исте мотивације потврђени су и у другим доменима.⁵³²

III. 1. 6. Изразито дебела особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „изразито дебео“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *дебџл*, *-а*, *-о* (1) и ЛСГ именичких лексема: *бу-*

⁵²¹ В. II. 12. 1. *Особа џанка сџрука*.

⁵²² *Моџовило* / *моџавило* је део ткачког прибора. То је штап који на једном крају има ракљу, а на другом попречну летвицу, служи да се на њега намота пређа (Динић 2008: 420). В. II. 1. 2. *Особа дугих руку*.

⁵²³ *Приџика* је колац за подупирање усева (Јовановић 2004: 575).

⁵²⁴ *Сноџљача* / *сноџјача* (синоним *набодња*, *лобадина*) јесте мотка која служи за преношење снопова (жита) на њиви. (Јовановић 2004: 625; Рајковић Кожељац 2014: 255). Иста метафоричка употреба забележена је и у II. 12. 1. *Особа џанка сџрука*.

⁵²⁵ Лексема *врљина* у значењу „пречага, водоравно постављена мотка преко које се стављају поњаве, одећа, јастуци“ (Динић 2008: 84) забележена је и у тематској подгрупи II. 12. 1. *Особа џанка сџрука*.

⁵²⁶ Основно значење лексеме *џракљача* / *џраџљача* јесте „пљоснат комад дрвета с дршком којим се рубље удара, лупа кад се пере“ (РМС IV 1971: 852). Динић (2008: 639) бележи само метафоричко значење „висока, сува жена“.

⁵²⁷ В. II. 12. 1. *Особа џанка сџрука*.

⁵²⁸ *Лабадина* јесте синоним лексеме *сноџљача*, у значењу „мотка која служи за преношење снопова (жита) на њиви“ (Рајковић Кожељац 2014: 255).

⁵²⁹ *Осџирога* је ракљасто дрво које служи као мердевине (Рајковић Кожељац 2014: 359).

⁵³⁰ *Поџџираљка* / *џоџџираљка* јесте штап, тојага (Рајковић Кожељац 2014: 416).

⁵³¹ Лексемом *расовача* означава се рачвасто дрво, ракља (Динић 2008: 715), а употребљава се и у домену „ноге“. В. II. 3. 2. *Особа дугих ногу*.

⁵³² В. I. 18. 3. *Особа дуга враџа*; II. 3. 2. *Особа дугих ногу*.

лудан (6); бумбар (23); буре (2, 7); бѣва (7); вейѣр (7), свиња (7, 10); врѣча (2); дебељан (2–4, 8–10, 12, 14–19, 21, 23–24, 26), дебељана (3–4, 8–9, 15–17, 20–21, 26), дебељко (5, 9, 13, 16, 18, 20), дебељуша (20); камара (23); мѣчка (11), медвѣд (18); сламарица (3); ѿрунѿов (3, 23).

Широм говорног подручја забележени су деривати мотивисани придевом *дебѣл*, *-а*, *-о* (1): *дебељан* (2–4, 8–10, 12, 14–19, 21, 23–24, 26), *дебељана* (3–4, 8–9, 15–17, 20–21, 26), *дебељко* (5, 9, 13, 16, 18, 20), *дебељуша* (20).⁵³³ Сема изгледа у којој је садржана информација о претераној ухрањености условила је развој пејоративне семантичке нијансе, која је, посредством суфикса *-ко*, у називу *дебељко* (5, 9, 13, 16, 18, 20) изражена у мањем степену.

Сви остали називи: *булудан*⁵³⁴ (6); *бумбар*⁵³⁵ (23); *буре* (2, 7); *бѣва*⁵³⁶ (7); *вейѣр* (7), *свиња*⁵³⁷ (7, 10); *врѣча* (2); *камара*⁵³⁸ (23); *мѣчка* (11), *медвѣд*⁵³⁹ (18); *сламарица* (3); *ѿрунѿов*⁵⁴⁰ (3, 23) метафоричке су природе и најчешће резултат субјективне оцене појединаца. Номинација је остварена метафоричким преносом значења, при чему су физичке карактеристике животиња и различитих ентитета из човекова окружења пренете на човека. На развој високог степена пејоративности, поред семе прекомерне тежине, утиче сема сликовитости, којом се остварује визуелно повезивање и ствара негативна субјективна оцена.

III. 1. 7. Изразито мршава особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „изразито мршав“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *жгѿлав*, *-а*, *-о* (3, 5, 7, 12, 15, 17, 22) / *мгѿлав*, *-а*, *-о* (1, 25); *кошѿиѿи*, *-а*, *-о* (11), *кошѿуѿав*, *-а*, *-о* (10, 13, 22) / *кошѿуѿав*, *-а*, *-о* (10) / *кошѿуѿив*, *-а*, *-о* (10) / *кошѿеѿив*, *-а*, *-о* (8) / *кошѿурѿив*, *-а*, *-о* (12); *мршав*, *-а*, *-о* (5, 13); *сиѿечен*, *-а*, *-о* (1, 4, 6–7, 12, 14, 19, 21, 23–24); *шкѿобав*, *-а*, *-о* (1, 3, 9, 12–14, 16, 18, 21), *шкѿѿлав*, *-а*, *-о* (26) и ЛСГ именичких лексема: *глисѿиѿа* (2); *жгѿља* (2, 7, 21), *жгѿљна* (8), *жгѿљавко* (19); *кошѿеѿко* (15), *кошѿеѿља* (2, 7–8, 11) / *кошѿеѿљка* (15); *лиѿсѿѿиѿина* (18); *мрѿѿина* (21); *мрѿа* (10), *мрѿља* (4, 6), *мрѿавко* (12, 20), *мрѿавка* (4), *мрѿѿѿина* (13, 20–21, 24,

⁵³³ В. I. 10. 1. *Особа дебелих образа.*

⁵³⁴ В. I. 1. 3. *Особа округле главе.*

⁵³⁵ В. I. 10. 1. *Особа дебелих образа.*

⁵³⁶ В. III. 1. 3.а) *Дебела особа ниска расѿа.*

⁵³⁷ В. I. 10. 1. *Особа дебелих образа*; I. 12. 6. *Особа широких ноздрва.*

⁵³⁸ *Камара* је велика гомила саденутог сена или сламе (Динић 2008: 322).

⁵³⁹ В. I. 2. 1. *Особа бујне косе*; III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расѿа*; III. 1. 8. *Маљава особа.*

⁵⁴⁰ Лексема *ѿрунѿов* дефинисана је једино у пејоративном значењу „готован, нерадник, паразит, ленштина“ (Рајковић Кожељац 2014: 560).

26), *мршља́к* (6); *скай̑ља* (23), *скай̑о̑їина* (3, 15, 24); *шкóбља* (9, 14, 16, 18, 26), *шкóбна* (9, 14, 16, 18, 26).

Квалитативним придевом *мршав*, *-а*, *-о* (5, 13) мотивисани су бројни пејоративни називи за именовање неухрањене, телесно потпуно исцрпљене особе: *мрша* (10), *мршља* (4, 6), *мршавко* (12, 20), *мршавка* (4), *мршóїина* (13, 20–21, 24, 26), *мршља́к* (6). Висок степен пејоративности читава се у називима *мршóїина* (13, 20–21, 24, 26), *мршља́к* (6), чему доприносе пејоративни суфикси, али и диференцијална сема којом се успоставља повезивање са стрвином, животињским лешом.⁵⁴¹ У однос синонимије с лексемама *мршóїина* (13, 20–21, 24, 26) и *мршља́к* (6) ступају лексеме *лијсóїина* (18) и *мрци́на* (21). Блиско пејоративно значење „који је потпуно физички оронуо“ исказује се и метафоричким називима изражене пејоративности *скай̑ља* (23), *скай̑о̑їина* (3, 15, 24).⁵⁴²

Придевска лексема *жгóљав*, *-а*, *-о* (3, 5, 7, 12, 15, 17, 22) / *џгóљав*, *-а*, *-о* (1, 25), у значењу „телесно неразвијен, мршав, кржљав“ (РСАНУ 1968: 316; Јовановић 2004: 396), забележена је широм говорне зоне. У односу синонимије с придевском лексемом *жгóљав*, *-а*, *-о* налазе се лексеме *шкóбав*, *-а*, *-о* (1, 3, 9, 12–14, 16, 18, 21), *шкóбљав*, *-а*, *-о* (26).⁵⁴³ Иста особина исказује се и називима *жгóља* (2, 7, 21), *жгóљна* (8), *жгóљавко* (19), односно *шкóбља* (9, 14, 16, 18, 26), *шкóбна* (9, 14, 16, 18, 26). Сема изгледа којом се означава физичка закржљалост условљава развој пејоративног значењског обележја. Лексеме исте мотивације забележене су и при означавању особа упалих образа, као и мршавих ниских особа.⁵⁴⁴

Врло измршавило људско тело, тако да му се назире кости, у једном броју пунктова означава се придевским дериватом с мотивном именицом *кост̑и*: *кост̑иїи*, *-а*, *-о* (11). Из основе именице *кост̑и* добијени су и придевски деривати *кош̑иїуња́в*, *-а*, *-о* (10, 13, 22) / *кош̑иїуља́в*, *-а*, *-о* (10) / *кош̑иїуља́в*, *-а*, *-о* (10) / *кош̑иїеља́в*, *-а*, *-о* (8) / *кош̑иїурља́в*, *-а*, *-о* (12); *кош̑иїељко* (15), *кош̑иїељна* (2, 7–8, 11) / *кош̑иїељка* (15), који се примарно употребљавају за означавање ораха или каква друга коштуњава воћа.⁵⁴⁵

Широм ареала за квалификацију јако мршавих особа забележена је метафорички употребљена префиксално-суфиксална твореница *си́ечен*, *-а*, *-о* (1, 4, 6–7, 12, 14, 19, 21, 23–24).⁵⁴⁶

Сема изгледа условила је успостављање зоометафоре *глис̑и́а* (2).

⁵⁴¹ В. I. 10. 2. *Особа уїалих образа*.

⁵⁴² В. I. 10. 2. *Особа уїалих образа*; III. 2. 1. *Болесна особа*.

⁵⁴³ В. I. 6. 4. *Особа рохава лица*; I. 10. 2. *Особа уїалих образа*.

⁵⁴⁴ В. I. 10. 2. *Особа уїалих образа*; III. 1. 4. б) *Мршава особа ниска рас̑и́а*.

⁵⁴⁵ В. I. 3. 2. *Особа уска лица*; I. 10. 2. *Особа уїалих образа*.

⁵⁴⁶ В. I. 3. 2. *Особа уска лица*.

III. 1. 8. Маљава особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „длакав“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бичевий̄и*, -а (26); *длакав*, -а (1, 5–7, 13–14, 16–17, 20–23, 25); *маљав*, -а (1, 7, 12, 14–16, 21); *руй̄иав*, -а (1–14, 18–26) и ЛСГ именичких лексема: *кѹрјак* (10); *маљавка* (16); *мајмун* (1–5, 9–10, 12–13, 15–18, 20–21, 24, 26), *мајмуница* (18), *мајмунка* (18); *медвѣд* (9–11, 15, 26), *мѣчка* (2, 3, 5–7, 9, 11–12, 15, 21, 26), *мечѣк* (6, 11); *руй̄иа* (3–4, 22), *руй̄иља* (21, 23, 26), *руй̄иавко* (4, 16, 20, 25), *руй̄иавка* (20), *руй̄иуша* (2), *руй̄иавина* (5), *руй̄иоња* (5, 10, 20, 22, 24), *руй̄иавишиина* (9).

За означавање особа којима су поједини делови тела (врат, груди, леђа, руке, ноге) обрасли длаком у мери у којој им та телесна особеност постаје доминантно обележје употребљавају се блискозначни придевски деривати *длакав*, -а (1, 5–7, 13–14, 16–17, 20–23, 25); *маљав*, -а (1, 7, 12, 14–16, 21); *руй̄иав*, -а (1–14, 18–26).⁵⁴⁷ С особином исказаном мотивном речју су и називи *маљавка* (16); *руй̄иа* (3–4, 22), *руй̄иља* (21, 23, 26), *руй̄иавко* (4, 16, 20, 25), *руй̄иавка* (20), *руй̄иуша* (2), *руй̄иавина* (5), *руй̄иоња* (5, 10, 20, 22, 24), *руй̄иавишиина* (9). Непријатан визуелни утисак на језичком плану исказује се пејоративношћу, која се код једног броја примера појачава пејоративним суфиксима. Поред дупунске семантичке нијансе пејоративности, све забележене лексеме су додатно спецификоване митолошком семантичком нијансом. Иако се особа оваква изгледа најпре доводи у везу с вуком – *кѹрјак*⁵⁴⁸ (10), односно вукодлаком, по народном веровању изразито демонском животињом (СМР 1970: 93), у народу постоји веровање да вука из заштитних разлога не треба помињати (Исто), због чега се прибегава другачијим метафоричким називима: *мајмун* (1–5, 9–10, 12–13, 15–18, 20–21, 24, 26), *мајмуница* (18), *мајмунка*⁵⁴⁹ (18); *медвѣд* (9–11, 15, 26), *мѣчка* (2, 3, 5–7, 9, 11–12, 15, 21, 26), *мечѣк*⁵⁵⁰ (6, 11), условљеним карактеристичним телесним особинама ових животињских врста (длакавост) и везом по сличности пренесеним на људско биће. Овакве метафоричке номинације садрже семе негативне оцене, али не и митолошку спецификацију.

III. 2. Тематска група здравствено стање

Тематска група с доминантном семом „здравствено стање“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа која је обележена неким телесним недостатком и/или лошим

⁵⁴⁷ В. I. 11. 4. *Особа длакавих ушију*.

⁵⁴⁸ В. I. 15. 1. *Особа исѹурене вилице (горње / доње)*; II. 7. 1. *Особа широких груди*.

⁵⁴⁹ В. I. 5. 2. *Особа ниска чела*; I. 11. 4. *Особа длакавих ушију*; I. 15. 1. *Особа исѹурене вилице (горње / доње)*.

⁵⁵⁰ В. I. 2. 1. *Особа бујне косе*; III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расѹа*; III. 1. 6. *Изразиѹо дебела особа*.

здравственим стањем. Карактеризација онога који пати од неке болести, а што се одражава на његово опште физичко стање, изражава се лексемама у оквиру тематских подгрупа *Болесна особа* и *Особа с телесним недосјатајком*. Особа с телесним недостатком који се испољава као деформитет конкретног дела тела означава се лексемама обједињеним тематским подгрупима: *Особа која се сјатално љресе*, *Особа која кашље*, *Особа која кија*, *Особа са секрецијом у носу*, *Особа с богињама*, *Особа са шугом*, *Особа с килом*, *Особа која балави (док љрича)*.

Лексема којима се на лингвистичком плану означавају представе припадника једне заједнице о болестима неодвојиве су од социокултурног контекста у коме настају, тј. повезане су с концептом културе који обухвата све компоненте културног окружења (Павловић 1999: 95). Будући да се ради о руралној средини, појава многих болести приписује се магијско-религијским факторима, односно деловању натприродних сила.

III. 2. 1. Болесна особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „болестан“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *балдисал*, -а, -о (6–7, 11); *бóлан*, -лна, -лно (23), *болешљив*, -а, -о (5, 12, 24); *вѣй*, -а, -о⁵⁵¹ (8); *гойдов*, -а, -о (24); *дољрајал*, -а, -о (23); *изнемóгал*, -гла, -гло (6); *ичамрѣл*, -а, -о (6, 9) / *ичамрѣл*, -а, -о (23); *клајнул*, -а, -о (6); *млийав*, -а, -о (15, 25); *мрледан*, -дна, -дно (3, 6, 14); *љројал*, -а, -о (4); *скајóсан*, -а, -о (26); *скркан*, -а, -о (17) и ЛСГ именичких лексема: *болешљивко* (20); *жyйко* (19), *жyйља* (24); *мрљавѣц* (2); *скајља* (23, 26), *скајина* (26), *скајошина* (21).

Квалитативни придев *бóлан*, -лна, -лно (23) забележен је у само једном СЗ пункту. Придевским дериватом *болешљив*, -а, -о (5, 12, 24) квалификује се особа склона болести. Значење придева у основи задржава и именички дериват *болешљивко* (20).

Услед болести нерасположена и мрзоволна особа квалификује се придевским дериватом *мрледан*, -дна, -дно (3, 6, 14), чија семантика и веза са именицом *мрледи́на* са синхронијског становишта није јасна.⁵⁵²

Интензивнији степен испољености особине на језичком нивоу исказује се синонимним лексемама *изнемóгал*, -гла, -гло (6), *балдисал*, -а, -о (6–7, 11), у значењу „изнемогао, без снаге“ (Јовановић 2004: 343; Динић 2008: 16), и *клајнул*, -а, -о (6), у секундарном значењу „малаксао од умора (и болести)“

⁵⁵¹ В. I. 4. 4. *Бледа особа*.

⁵⁵² Исто значење потврђују Јовановић (2004: 472) и Рајковић Кожељац (2014: 282), док Динић (2008: 422) бележи „слаботелесан, слабуњав“. Скок (1972: 465–466) изведеницу *мрледи́на* изводи из основе *мрл-*, настале превојем од индоевропске, општесловенске и прасловенске основе *ter-ti.

(Динић 2008: 333). Блиска семантика реализује се и употребом придевске лексеме *млийав*, -а, -о (15, 25).

Апсолутни степен испољености особине исказује се придевским дериватима *гойдов*, -а, -о (24); *доирајал*, -а, -о (23); *ишчамрел*, -а, -о (6, 9) / *ичамрел*, -а, -о⁵⁵³ (23) (у значењу „ископнио, нестао“); *їройал*, -а, -о⁵⁵⁴ (4). Блиско значење интензивније пејоративности исказује се дериватом *скајдсан*, -а, -о (26), као и једнако мотивисаним метафоричким називима *скајња* (23, 26), *скајна* (26), *скајоїшина* (21).⁵⁵⁵

Називи *жуїко* (19), *жуїња* (24) мотивисани су семом изгледа која се односи на боју тена, која је последица лошег здравственог стања.⁵⁵⁶

Метафорички назив *мрїавїц* (2) резултат је преноса значења по сличности спољашњег изгледа и поред пејоративне садржи и митолошку семантичку нијансу.⁵⁵⁷

III. 2. 2. Особа с телесним недостатком

Тематска подгрупа с доминантном семом „телесни недостатак“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *манїї*, -а, -о (1–3, 5–18, 21–22, 26), *манїїв*, -а, -о (18, 20, 24–25); *нїсїособан*, -бна, -бно (1, 4); *сакїї*, -а, -о (11, 19); *унакаїжен*, -а, -о (6); *фїличан*, -чна, -чно (23); *чурукїїв*, -а, -о (6, 7, 14) и ЛСГ именичких лексема: *богїл* (2, 7, 14), *богїлїна* (2, 7); *манїївко* (20); *наказа* (14).

Лексичке јединице у оквиру ове тематске подгрупе осим доминантном семом „телесни недостатак“ обједињене су и диференцијалном семом „трајни деформитет“, у којој је садржана информација о трајним видљивим естетским променама на појединим деловима тела, урођеним или насталим као последица повреде или болести, које код околине изазивају непријатне утиске.

Блискозначне лексеме *манїї*, -а, -о (1–3, 5–18, 21–22, 26), *манїїв*, -а, -о (18, 20, 24–25), *манїївко* (20); *сакїї*, -а, -о (11, 19); *богїл* (2, 7, 14), *богїлїна* (2, 7) представљају опште лексеме за означавање особа с урођеним или стеченим деформитетом и већ су обрађене у оквиру других домена.⁵⁵⁸ Особа која има какав телесни недостатак у једном СЗ пункту квалификује се и истозначним придевом *фїличан*, -чна, -чно (23). У два ТЛ пункта забележен је синонимни квалитативни придевски дериват *чурукїїв*, -а, -о (6,

⁵⁵³ В. I. 4. 5. *Бледа особа*.

⁵⁵⁴ В. I. 10. 2. *Особа уїалих образа*.

⁵⁵⁵ В. I. 10. 2. *Особа уїалих образа*; III. 1. 7. *Изразиїо мрїава особа*.

⁵⁵⁶ В. I. 4. 3. *Особа жуїїа їена*; I. 2. 6. б) *Особа жуїїе / їлаве кесе*; I. 16. 3. б) *Човек жуїїе браде*.

⁵⁵⁷ В. I. 4. 5. *Бледа особа*; I. 4. 5. *Особа модра їена*.

⁵⁵⁸ В. II. 1. 3. *Особа с деформїїїїом руке / руку*; II. 1. 4. *Особа без руке*; II. 2. 1. *Особа којој недосїїају їрїїи*; II. 3. 3. *Особа с деформїїїїом ноге / ногу*; II. 3. 4. *Особа без ноге*.

7, 14), настао према индеклинабилном придеву *чурук* (тур. *çürük*), у значењу „rokvařen, nezdrav, neispravan, sagnjio“ (Škaljić 1966: 182).⁵⁵⁹ У истом значењу употребљене су и префиксално-суфиксална твореница *унака́жен-а, -о* (9) и изведеница *на́каза* (14), с тим да спецификацији њиховог значења доприноси митолошка семантичка компонента.⁵⁶⁰

На конституисање лексеме *не́сјособан, -бна, -бно* (1, 4) поред доминантне семе „телесни недостатак“ утицала је потенцијална сема функционалности.

III. 2. 3. Особа која се стално тресе

Тематска подгрупа с доминантном семом „који се тресе“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *грозни́чав, -а, -о* (2, 5–7, 9, 11–12, 14–16, 20, 23, 26) / *грозни́чав, -а, -о* (4, 21) / *грозњи́чав, -а, -о* (6, 13) / *грозњи́чав, -а, -о* (1, 3); *огњи́чав, -а, -о* (6); *и́ресогла́в, -а, -о* (13, 18) и ЛСГ именичких лексема: *грозни́чавка* (6, 11); *и́ишћије* (21, 23, 25–26); *и́ошћрѣско* (9, 20), *и́ошћресѡјла* (5), *и́ошћресѡјла* (11), *и́ошћресѡја* (10), *и́ошћресу́ља* (11, 20); *и́рѣскавац* (18), *и́ресу́љак* (14), *и́ресу́љка* (14, 16), *и́ресѡјка* (2, 7); *и́ресогла́вац* (4, 12–13, 15, 17, 21, 26), *и́ресогла́вка* (4, 12, 15, 17).

Два су кључна мотивациона подстицаја за квалификацију и номинацију особа које се стално тресу. Будући да се ради о непожељној телесној особи која оставља непријатан визуелни утисак, у семантичкој структури свих забележених лексема присутна је сема негативне оцене.

Глаголом *и́ресе се* мотивисана је већина забележених именичких деривата, добијених по различитим творбеним моделима: *и́ошћрѣско* (9, 20), *и́ошћресѡјла* (5), *и́ошћресѡјла* (11), *и́ошћресѡја* (10), *и́ошћресу́ља* (11, 20); *и́рѣскавац* (18), *и́ресу́љак* (14), *и́ресу́љка* (14, 16), *и́ресѡјка* (2, 7). Сложено-суфиксална придевска твореница *и́ресогла́в, -а, -о* (13, 18), састављена од основа глагола *и́ресе* и именице *глава*, као и именичка сложеница *и́ресогла́вац* (4, 12–13, 15, 17, 21, 26) и њен женски корелатив *и́ресогла́вка* (4, 12, 15, 17) имају спецификовано значење и односе се на квалификацију и номинацију подстакнуту подрхтавањем конкретног дела тела – главе. Једнаку семантичку мотивацију има и пејоративни метафорички назив *и́ишћије* (21, 23, 25–26) (: пихтије ’врста јела, бистри месни желе’).

Именицом *грозница* у значењу „повишена телесна температура с дрхтавицом, као симбол разних болести“ (РСАНУ 1965: 664) мотивисан је придевски дериват *грозни́чав, -а, -о* (2, 5–7, 9, 11–12, 14–16, 20, 23, 26) / *грозни́чав,*

⁵⁵⁹ Придевску лексему *чурукљив, -а, -о* бележи једино Рајковић Кожељац (2014: 625), у значењу „болешљив (о стоци)“. В. II. 3. 4. *Особа без ноге*.

⁵⁶⁰ В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; II. 1. 3. *Особа с деформийејом руке / руку*; II. 2. 2. *Особа са шест и́рѣшћију*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; III. 1. 2. *Ружна особа*.

-а, -о (4, 21) / *грозњи́чав*, -а, -о (6, 13) / *грожњи́чав*, -а, -о (1, 3). Значење исказа-но придевом *грозничав* преноси се и на именички дериват *грозњи́чавка* (6, 11).

У једном ТЛ пункту забележен је придевски дериват *огњи́чав*, -а, -о⁵⁶¹ (6) мотивисан именицом *огањ* у фигуративном значењу „температура“.

III. 2. 4. Особа која кашље

Тематска подгрупа с доминантном семом „који кашље“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бркуло́зан*, -зна, -зно (6); *задүшљив*, -а, -о (10); (*јевџи́й-кав*, -а, -о (1–2, 6–7, 10–12, 14, 17, 21), *јевџи́йкљав*, -а, -о (2–4, 6–8, 13, 15, 18–22, 24–25) / *јавџи́йкљав*, -а, -о (5), (*јевџи́йчав*, -а, -о (11, 23); *кашљичав*, -а, -о (2, 5–7, 9–11, 23) / *кашљича́в*, -а, -о (12, 25); *магаричљав*, -а, -о (13); *йџишчав*, -а, -о (3); *суџеџи́љичав*, -а, -о (2, 7), *суџеџи́љив*, -а, -о (15); *џуберкуло́зан*, -зна, -зно (23) и ЛСГ именичких лексема: *јевџи́йкља* (6, 8), *јевџи́йкна* (20), *јевџи́йкљавка* (24–25), *евџи́йчавка* (6), (*јевџи́йкавиџи́йна* (1, 6, 11), *јевџи́йкљавиџи́йна* (9); *кашљича́вко* (20), *кашљича́вка* (20); *кашљоџрд*, *кашљоџрдна* (16); *кашљоџрџи* (6); *џубера́н* (16, 18, 20–21, 23, 26), *џубера́нка* (16, 18, 26), *џубера́на* (18, 20).

Именицом *кашљица* мотивисан је придевски дериват *кашљичав*, -а, -о (2, 5–7, 9–11, 23) / *кашљича́в*, -а, -о (12, 25) из кога су изведени именички корелативи *кашљича́вко*, *кашљича́вка* (20). Пејоративни синоними *кашљоџрд*, *кашљоџрдна* (16); *кашљоџрџи* (6), с основом глагола *кашље* у првом делу и опсеном ономатопејом у другом, забележени су у по једном СЗ и ТЛ пункту. Сема која носи информацију о лошем здравственом стању које се испољава надражајним кашљањем условљава развој потенцијалне семе негативне оцене.

Заразна плућна болест, која се, између осталог, манифестује сувим надражајним кашљем, означава се лексемама (*јевџи́йка* / *јавџи́йка* (грч. *hektikos*), *џуберкулоза* (лат. *tuberculum*). Већина деривата за квалификовање и именовање особе која кашље мотивисана је овим називима. (*Јевџи́йка* / *јавџи́йка* јесте основинска реч придевских деривата (*јевџи́йкав*, -а, -о (1–2, 6–7, 10–12, 14, 17, 21), *јевџи́йкљав*, -а, -о (2–4, 6–8, 13, 15, 18–22, 24–25) / *јавџи́йкљав*, -а, -о (5), (*јевџи́йчав*, -а, -о (11, 23) и именичког *јевџи́йкља* (6, 8), из којих су настали другостепени деривати *јевџи́йкна* (20), *јевџи́йкљавка* (24–25), *евџи́йчавка* (6), (*јевџи́йкавиџи́йна* (1, 6, 11), *јевџи́йкљавиџи́йна* (9). Синонимом *бркулоза* / *џуберкулоза* мотивисани су деривати: *бркуло́зан*, -зна, -зно (6); *џуберкуло́зан*, -зна, -зно (23); *џубера́н* (16, 18, 20–21, 23, 26). Мушким корелативом *џуберан* мотивисане су изведенице *џубера́нка* (16, 18, 26), *џубера́на* (18, 20) за означавање бића женског пола. Потенцијална сема негативне оцене заједнички је елемент у семантичкој структури свих забележених деривата. Виши степен пејоративности једног броја изведени-

⁵⁶¹ Исту лексему бележи и Рајковић Кожељац (2014: 337) у значењу „болестан од сунчанице“.

ца (*јевѝӣкљав*, -а, -о (2–4, 6–8, 13, 15, 18–22, 24–25) / *јавѝӣкљав*, -а, -о (5); *јевѝӣкља* (6, 8), (*ј*)*евѝӣкавишѝина* (1, 6, 11), *јевѝӣкљавишѝина* (9)) резултат је основинско-суфиксалне семантичке компатибилности.

Пејоративним метафоричким називом великог кашља, *магарица*, мотивисан је придевски дериват *магарѝкљав*, -а, -о (13).⁵⁶²

У једном ТЛ пункту потврђена је изведеница *задушљив*, -а, -о (10), мотивисана глаголском речју *задуша*, у значењу „отежава дисање“ (РСАНУ 1968: 716; Јовановић 2004: 403; Динић 2008: 207).⁵⁶³

Лексемама *суѝеѝљѝив*, -а, -о (15), *суѝеѝљѝичав*, -а, -о (2, 7); *ѝешичав*, -а, -о (3) нисмо успели одредити мотивисаност и примарно значење. Динић (2008: 568, 800) лексеме *ѝешица* и *суѝеѝлица*, које би могле бити мотивне, бележи у значењу „који је телесно слаб, ситан, мршав“.

III. 2. 5. Особа која кија

Тематска подгрупа с доминантном семом „који кија“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *кијав*, -а, -о (23) / *ћијав*, -а, -о (4), *кијавичав*, -а, -о (17, 21) / *ћијавичав*, -а, -о (2, 6–7, 9, 11, 13) и ЛСГ именичких лексема: *кијавко* (16, 21) / *кијавко* (25) / *ћијавко* (5), *кијавка* (16) / *кијавка* (25) / *ћијавка* (5), *кијавичар* (26), *кијавичарка* (26), *кијавишѝина* (18).

Глаголском речју *кија* / *ћија* мотивисан је придевски дериват *кијав*, -а, -о (23) / *ћијав*, -а, -о (4), који представља творбenu основу именичких деривата *кијавко* (16, 21) / *кијавко* (25) / *ћијавко* (5), *кијавишѝина* (18). У три пункта су из назива за мушка лица образовани и женски корелативи *кијавка* (16) / *кијавка* (25) / *ћијавка* (5). Придевски дериват *кијавичав*, -а, -о (17, 21) / *ћијавичав*, -а, -о (2, 6–7, 9, 11, 13) и именички *кијавичар* (26) мотивисани су именицом *кијавица*, док је дериват *кијавичарка* (26) настао према мушком корелативу *кијавичар* (26). Кијање је непријатан одбрамбени рефлекс који настаје услед надражаја носне слузнице. Физичка непријатност на језичком нивоу условљава пејоративну спецификованост, која се код деривата *кијавишѝина* (18) реализује у вишем степену.

III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу

Тематска подгрупа с доминантном семом „који је слинав“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *слинав*, -а, -о (2, 4, 7–8, 11, 23–24); *сомурѝӣ*, -а, -о (6), *сомурѝанес*, -ѝиа, -ѝио (2, 7); *соѝуљав*, -а, -о (5); *ѝинцав*, -а, -о (24) и ЛСГ

⁵⁶² В. I. 11. 1. *Особа великих / клемѝавих ушију*.

⁵⁶³ Лексему *задушљив*, -а, -о бележи и Динић (2008: 207) у значењу „који има оболеле дисајне органе, који има астму“. Лексему *задуха / задуа / задува*, коју бележи РСАНУ (1968: 715) у значењу „сипња, астма“, речници не потврђују.

именичких лексема: *сивља*, *сиван* (6); *мрсољавко*, *мрсољавка* (25); *слинча* (2, 4, 7–8, 11, 15, 17, 19, 21–22), *слинка* (15), *слинавко* (22); *сомуран* (1–5, 7–22, 24, 26), *сомурана* (1–10, 12–14, 16–18, 20–22), *сомуранко* (5, 16), *сомуранка* (15, 18–19, 24, 26), *сомуранче* (5, 13), *сомурча* (10), *сомурче* (2, 7), *сомурко* (14), *сомурљавко* (20), *сомурљавка* (20); *сојуљан* (5), *сојуљана* (5), *сојуљанче* (5); *усмрцан* (2, 7), *усмрцана* (2, 7), *шмркољак* (25).

За означавање особе којој тече слузава текућина из носа, *слина*, забележени су пејоративни придевски и именички деривати мотивисани синонимним именицама *слина*, *сомур*, *сојур*, *мрсољ*, *цинца*, *сива* или неким њиховим дериватом: *слинав*, *-а*, *-о* (2, 4, 7–8, 11, 23–24), *слинча* (2, 4, 7–8, 11, 15, 17, 19, 21–22), *слинка* (15), *слинавко* (22); *сомурати*, *-а*, *-о* (6), *сомуранес*, *-ија*, *-ио* (2, 7); *сомуран* (1–5, 7–22, 24, 26), *сомурана* (1–10, 12–14, 16–18, 20–22), *сомуранко* (5, 16), *сомуранка* (15, 18–19, 24, 26), *сомуранче* (5, 13), *сомурча* (10), *сомурче* (2, 7), *сомурко* (14), *сомурљавко*, *сомурљавка* (20); *сојуљав*, *-а*, *-о*; *сојуљан*, *сојуљана*, *сојуљанче* (5); *мрсољавко*, *мрсољавка* (25); *цинцав*, *-а*, *-о* (24) *сивља*, *сиван* (6).

Префиксално-суфиксалне творенице *усмрцан*, *усмрцана* (2, 7) и дериват *шмркољак* (25) мотивисани су глаголом *шмрка* у значењу „шмркће, увлачи слине“:

III. 2. 7. Особа с богињама

Тематска подгрупа с доминантном семом „који има богиње“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *богињав*, *-а*, *-о* (14–17, 19, 21–22) / *богињав*, *-а*, *-о* (18, 23, 26) / *бођињав*, *-а*, *-о* (1–13) и ЛСГ именичких лексема: *богињавко* (14, 20, 25) / *бођињавко* (9), *богињавка* (14, 20) / *бођињавка* (6, 9).

Иако је основинска реч *богиње* лексичка позајмљеница (од *днјет. рл. Роскен* (Skok 1971: 182)), на српском говорном подручју је потпуно одомаћена и фонетски и облички адаптирана те је просечан говорник и не препознаје као страну. Особа заражена богињама широм ареала квалификује се придевским дериватом *богињав*, *-а*, *-о* (14–15, 17, 19, 21–22) / *богињав*, *-а*, *-о* (18, 23, 26) / *бођињав*, *-а*, *-о* (1–13), мотивисаним именицом *богиње*. Називи *богињавко* (14, 20, 25) / *бођињавко* (9), *богињавка* (14, 20) / *бођињавка* (6, 9) мотивисани су придевом *богињав* / *бођињав*. У семантичкој структури свих забележених деривата присутна је потенцијална сема негативне оцене.

III. 2. 8. Особа са шугом

Тематска подгрупа с доминантном семом „који има шугу“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *шугав*, *-а*, *-о* (1–12, 14, 17, 19–20, 23–24), *шугљав*, *-а*, *-о* (1) и ЛСГ именичких лексема: *шукча* (2, 7), *шугља* (1–26), *шугна* (2–7, 9–10, 12–22, 24–26), *шугавијина* (3, 8).

Шуга је заразна површинска иритација коже која проузрокује интензиван свраб. Особа њоме заражена означава се придевским дериватима *шугав*, -а, -о (1–12, 14, 17, 19–20, 23–24), *шугљав*, -а, -о (1). Именицом *шуга* мотивисани су називи *шукча* (2, 7), *шугља* (1–26) према којима се развија женски корелатив *шугна* (2–7, 9–10, 12–22, 24–26). С мотивном речју *шугав* забележен је назив *шугавишина* (3, 8). Семи која носи информацију о непријатном кожном обољењу придружује се потенцијална сема „који је неуредан, прљав“, што успоставља пејоративност високог степена.

III. 2. 9. Особа с килом

Тематска подгрупа с доминантном семом „који има килу“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *килав*, -а, -о (14, 17, 19, 21, 23) / *ћилав*, -а, -о (1–2, 4–8, 11) и ЛСГ именичких лексема: *килча* (2, 7, 12, 14–15, 17–26) / *ћилча* (2–7, 9–11, 13), *килша* (16), *килна* (2, 7, 12, 14–16, 18, 20, 22–26) / *ћилна* (2–3, 5, 7, 9–10, 13), *килоња* (17), *килавко* (20) / *килавко* (21).

Особа који има килу, болест трбушних органа, широм говорног подручја означава се придевским и именичким дериватима с основинском речју *кила* (од општесл. и прасл. *kyla (Skok 1972: 79)). Придевски деривати *килав*, -а, -о (14, 17, 19, 21, 23) / *ћилав*, -а, -о (1–2, 4–8, 11) и именички *килча* (2, 7, 12, 14–15, 17–26) / *ћилча* (2–7, 9–11, 13), *килша* (16), *килна* (2, 7, 12, 14–16, 18, 20, 22–26) / *ћилна* (2–3, 5, 7, 9–10, 13), *килоња* (17) изведени су директним везивањем суфикса за основу мотивне именице *кила*, док је назив *килавко* (20) / *килавко* (21) изведен из придева *килав*. Развој пејоративности забележених лексема остварен је њиховим секундарним значењем „који је неспособан, слаботелесан“. Везивањем пејоративних суфикса -ча, -ша, -оња за пејоративну основу пејоративност се читава у већој мери.

III. 2. 10. Особа која балави (док прича)

Тематска подгрупа с доминантном семом „који балави“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *балав*, -а, -о (23); *љигав*, -а, -о (2, 6–7, 11–14, 17, 19) и ЛСГ именичких лексема: *балча* (23–24); *љикша* (1–4, 6–22, 25–26), *љигна* (1–4, 7–10, 12–22, 25–26), *љигавче* (2, 7, 13, 16), *љигавац*, *љигавица* (5), *љигавишина* (1).

Особа којој док говори иду бале, љиге из уста пејоративно је оквалификована придевским дериватима са синонимним именицама *бале* или *љиге* у основи: *балав*, -а, -о (23); *љигав*, -а, -о (2, 6–7, 11–14, 17, 19).

Значење придевских деривата *балав*, -а, -о, *љигав*, -а, -о својом целином преноси се и на значење именичких деривата за означавање носилаца негативне особине „који је балав, љигав“: *балча* (23–24); *љикша* (1–4, 6–22, 25–26), *љигавац* (5), *љигавишина* (1). Широм говорне зоне према називи-

ма мушких лица *љикша*, *љигавац* развијају се и женски корелативи *љигна* (1–4, 7–10, 12–22, 25–26), *љигавица* (5), као и назив граматички средњег рода *љигавче* (2, 7, 13, 16). Док се код деривата *љигавче* (2, 7, 13, 16) посредством суфикса *-че* пејоративност читава у мањем степену, њеној интензификацији код деривата *бџла* (23–24), *љикша* (1–4, 6–22, 25–26), *љигавиштина* (1) доприноси основинско-суфиксална пејоративна семантичка компатибилност.

III. 3. Тематска група говор

Тематска група с доминантном семом „говор“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа на основу специфичног говора. Потпуно одсуство говора функционална је сема која обједињује придевске и именичке лексеме у оквиру тематске подгрупе *Нема особа*. Опште лексеме за означавање особа с дефектом говора концентрисане су у оквиру подгрупе *Особа с говорном маном*. Функционална сема у којој је садржана информација о дефектима говорних органа који онемогућавају јасно артикулисање појединих гласова утицала је на конституисање тематских подгрупа: *Особа која замуцкује*, *Особа која шушка када говори*, *Особа која говори „кроз нос“*, *Особа која не изговара све гласове*.

III. 3. 1. Нема особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „нем“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *муџав*, *-а*, *-о* (1–5, 7–9, 12, 14–19, 21–26); *нџм*, *-а*, *-о* (1, 6, 13) и ЛСГ именичких лексема: *муџа* (2–3, 7–8, 15, 21–23), *муџавац* (23, 26), *муџавко*, *муџавка* (25), *муџавица* (26), *муџавче* (25), *муџавиштина* (8), *муџља* (2, 7–8, 19–20), *муџла* (20); *нџмча* (6, 20, 25), *нџмша* (6, 10), *нџмка* (25), *нџмџ* (6, 11), *нџмџиња* (6, 11).

Особа лишена способности говора означава се бројним придевским и именичким дериватима мотивисаним синонимним придевима *нем* и *муџав*. Ове две лексеме налазе се у односу релативне синонимије јер семантички садржај лексеме *муџав* укључује експресивност као додатно семантичко обележје. Порекло придева *нем* није потпуно разјашњено (Skok 1972: 516). Овај квалитативни придев забележен је у три ТЛ пункта – *нџм*, *-а*, *-о* (1, 6, 13) и није експресивно обојен. Извесна пејоративност, успостављена употребом продуктивних пејоративних суфикса *-ча*, *-ша*, реализује се у значењу неких њиме мотивисаних назива *нџмча* (6, 20, 25), *нџмша* (6, 10), *нџмка* (25), *нџмџ*, *нџмџиња* (6, 11).

Знатно ширу употребу имају деривати мотивисани придевом *муџав*, *-а*, *-о* (1–5, 7–9, 12, 14–19, 21–26): *муџа* (2–3, 7–8, 15, 21–23), *муџавац* (23, 26), *муџавко*, *муџавка* (25), *муџавица* (26), *муџавче* (25), *муџавиштина* (8), *муџља* (2, 7–8, 19–20), *муџла* (20). Пејоративна семантичка компонента остварена је

секундарним значењем основинске речи „који није довољно паметан, који је несналажљив“. Интензификација пејоративности код једног броја именичких деривата резултат је основинско-суфиксалне компатибилности.

III. 3. 2. Особа с говорном маном

Тематска подгрупа с доминантном семом „који неразговетно говори“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *брбљив*, -а, -о (4, 22); *манџи*, -а, -о (2, 6–7, 11, 20), *манљив*, -а, -о (23) и ЛСГ именичких лексема: *брбља* (12, 15–16, 24), *брбљивац* (9), *брбљивко* (4, 22), *брбљивка* (22), *брбљавко*, *брбљавка*, *брбљавче* (25), *брбљало* (9); *брбосџан* (2, 7, 10), *брбосџанка* (10), *брбосан* (1, 6), *брбосанка* (1).

Особа с говорном маном, која неразговетно говори, у већем броју пунктова квалификује се придевским дериватима *манџи*, -а, -о (2, 6–7, 11, 20), *манљив*, -а, -о (23), мотивисаним именицом *мана*, која спада у опште лексеме за означавање особа с урођеним или стеченим деформитетом.⁵⁶⁴

Ономатопејска балтословенска основа *brb-*, која подсећа на звук извирања воде (Skok 1971: 204), присутна је код већег броја деривата. У основи деривата *брбљивац* (9), *брбљивко* (4, 22), *брбљивка* (22), *брбљавко*, *брбљавка*, *брбљавче* (25) јесте ономатопејски придев *брбљив*, -а, -о (4, 22) / *брбљав*, -а, -о, мотивисан глаголом *брбља*, чија се ономатопејност заснива на подражавању звука који се стално понавља. Глаголом *брбља* мотивисани су још и називи *брбља* (12, 15–16, 24), *брбљало* (9).

Мотивну реч назива *брбосџан* (2, 7, 10), *брбосџанка* (10), *брбосан* (1, 6), *брбосанка* (1) представља глагол *брбоси* / *брбоси*, у значењу „неразговетно говори, брбља, преплиће језиком“ (Рајковић Кожељац 2014: 39), чија је основинска реч ономатопејска именица *брбои*⁵⁶⁵, која се додавањем ономатопејског суфикса *-оџ*⁵⁶⁶ директно изводи из ономатопејске основе *брб-*.

III. 3. 3. Особа која замуцкује

Тематска подгрупа с доминантном семом „који замуцкује“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема. У оквиру ЛСГ придевских лексема потврђена је само лексема *јџкав*, -а, -о (16). ЛСГ именичких

⁵⁶⁴ В. II. 1. 3. *Особа с деформитетом руке / руку*; II. 2. 1. *Особа којој недостијају њрсџи*; II. 2. 2. *Особа са шесџ њрсџију*; II. 3. 3. *Особа с деформитетом ноге / ногу*; II. 3. 4. *Особа без ноге*; III. 2. 2. *Особа с џелесним недостијаџком*.

⁵⁶⁵ У РСАНУ (1962: 132) лексема *брбои* дефинисана је као „шум који се чује кад ваздушни, гасни мехурићи излазе из неке течности, клокотање“.

⁵⁶⁶ Термин „ономатопејски суфикс“ преузели смо од Скока (Skok 1971: 496). Наравно, ономатопејност суфикса је условна и остварује се „само у споју са ономатопејском творбеном основом“ (Драгићевић 1998: 126).

лексема обухвата лексеме: *заецкоја* (2, 7), *заецко* (2, 7); *јецкавац* (1, 2, 7), *јецкоња* (11, 22), *јецкало* (4, 9–10, 12, 15, 17–18, 21, 24); *муцавац* (18, 21, 23), *муцавко* (21), *муцко* (16), *муцало* (3, 17, 26).

Особа која запиње у говору, тешко говори, означава се дериватима мотивисаним синонимним глаголима *муца* и *јеца*. Директно из глаголске основе различитим творбеним моделима изведени су придевски дериват *јецкав*, *-а*, *-о* (16) и именички деривати *јецкоња* (11, 22), *јецкало* (4, 9–10, 12, 15, 17–18, 21, 24), *заецкоја* (2, 7), *заецко* (2, 7); *муцко* (16), *муцало* (3, 17, 26), док су деривати *јецкавац* (1, 2, 7) и *муцавац* (18, 21, 23), *муцавко* (21) мотивисани придевима *јецкав*, *-а*, *-о* и *муцав*, *-а*, *-о*.

III. 3. 4. Особа која шушка када говори

Тематска подгрупа с доминантном семом „који шушка“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема. ЛСГ придевских лексема садржи само лексему *шодшав*, *-а*, *-о* (10), док су у оквиру ЛСГ именичких лексема потврђене лексеме: *шойељћа* (1–3, 5–7, 9, 11) / *шойељка* (12, 16, 24), *шойељко* (16); *шодшка* (4, 10), *шодшкало* (10); *шушља* (20, 23), *шушина* (16, 20), *шушкавац* (23), *шушљавко* (25), *шушљавка* (25).

Пејоративност забележених деривата остварена је продуктивношћу семе која носи информацију о дефекту говора.

Глаголима оноματοпејског порекла *шошка* / *шушка* у значењу „говори шушкајући“ мотивисани су придевски дериват *шодшав*, *-а*, *-о* (10) и именички деривати *шодшка* (4, 10), *шодшкало* (10); *шушља* (20, 23), *шушина* (16, 20). С мотивним придевима *шушкав* / *шушљав* забележени су именички деривати *шушкавац* (23), *шушљавко*, *шушљавка* (25).

Именички деривати *шойељћа* (1–3, 5–7, 9, 11) / *шойељка* (12, 16, 24), без граматичке дистинкције по полу, и мушки корелатив *шойељко* (16) мотивисани су глаголом оноματοпејског порекла *шойеља* / *шойељка* / *шойељћа*, у значењу „шушкета док говори“.⁵⁶⁷

III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“

Тематска подгрупа с доминантном семом „који говори ’кроз нос’“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *њнџав*, *-а*, *-о* (2, 7) / *њнџав*, *-а*, *-о* (1) / *њнџав*, *-а*, *-о* (13) / *уњџав*, *-а*, *-о* (3, 6, 11) / *уњџав*, *-а*, *-о* (22); *њуњџав*, *-а*, *-о* (3, 16) и ЛСГ именичких лексема: *њнџа* (2, 7) / *њнџа* (5), *њнџало* (10), *уњџа* (18), *уњџа*

⁵⁶⁷ Овај глагол је оноματοпејског порекла и у његовој основи је прасловенски корен **sop-*, који са суфиксом *-oij* у бугарском твори назив за мали дувачки инструмент (Skok 1973: 306).

(18), *уњакавац* (23, 26), *уњкавица* (26), *уњкалица* (18), *уњкало* (15, 17, 19–21), *уњкација* (24); *њуња* (14), *њуњало* (3, 9, 12, 14, 16, 21).

Различите фонетске варијанте ономатопејске глаголске речи *њнћа* / *њнћа* / *њнћа* / *уњћа* / *уња* мотивисале су бројне придевске и именичке деривате за означавање онога који говори кроз нос. Један број деривата настао је директним везивањем суфикса за глаголску основу: *њнћав*, -а, -о (2, 7) / *њнћав*, -а, -о (1) / *њнћав*, -а, -о (13) / *уњћав*, -а, -о (3, 6, 11) / *уњћав*, -а, -о (22); *њнћа* (2, 7) / *њнћа* (5), *њнћало* (10), *уњча*, *уња* (18), *уњкалица* (18), *уњкало* (15, 17, 19–21), *уњкација* (24), док је дериват *уњакавац* (23, 26), изведен из придева *уњкав*. Назив *уњкавица* (26) изведен је из корелатива за означавање мушких лица. Иста ономатопеја јесте у основи и глаголске речи *њуња* / *њуња* „говори кроз нос, уња“ (РСАНУ 2001: 103), којом су мотивисани придевски дериват *њуњав*, -а, -о (3, 16) и именички *њуња* (14), *њуњало* (3, 9, 12, 14, 16, 21).

III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове

Тематска подгрупа с доминантном семом „који не изговара све гласове“ обухвата само ЛСГ именичких лексема: *врскоја* (2, 7), *врсколо* (3, 12, 17, 20–21), *врскољан* (16), *врсколица* (24), *врсковац*, *врсковица* (26), *врсково*, *врсковка* (25), *њреврскоја* (8).

Сви именички деривати којима се означава особа која при говору не изговара све гласове (најчешће глас *р*) мотивисани су глаголом *врско* или неким његовим дериватом. Један број деривата је различитим творбеним моделима изведен директно из глаголске основе: *врскоја* (2, 7), *врсколо* (3, 12, 17, 20–21), *врсколица* (24), *њреврскоја* (8), док су деривати *врсковац* (26) и *врсково* (25) изведени из придева *врско*. Називи женских лица *врсковица* (26) и *врсковка* (25) образовани су према мушким корелативима. Именички дериват *врскољан* (16) изведен је из основе придева *врскољав*.

ТВОРБА ИМЕНИЦА И ПРИДЕВА⁵⁶⁸

Творба речи призренско-тимочке дијалекатске области до сада није монографски описана, али постоји више посебних радова који се баве проблемима творбе на овом језичком материјалу.⁵⁶⁸ У мери коју нам грађа омогућава, своје опсервације самерили смо постојећим, користивши диференцијални приступ у односу на радове који се баве творбом у књижевном језику (Стевановић, 1975; Бабић, 1986; Драгићевић, 2001; Клајн, 2002, 2003).

Творбеном анализом нису обухваћене именичке и придевске речи с метафоричком интерпретацијом, као ни деривати из њих изведени.

Међу прикупљеном грађом заступљена су сва три начина творбе – суфиксални, који је основни и најзаступљенији, префиксално-суфиксални и сложено-суфиксални.

Ради боље прегледности и уочавања продуктивности суфикса и појединих творбених типова⁵⁷⁰, систематизација грађе у творбено-семантичкој категорији назива људи извршена је по азбучном реду суфикса, при чему се истовремено скретала пажња и на значење.

Творба именица

Нулти суфикс

Нулти суфикс је непродуктиван и у нашој грађи заступљен је у само две изведенице од глаголске основе: *кост̄ир̄еш* (: костреш се 'неуредно штрчи

---

⁵⁶⁸ Користили смо само радове из дијалекатске творбе који су тематски блиски нашем раду (в. Литературу). Њихов број је свакако већи уколико се узму у обзир зборници и монографије у којима је обично један део посвећен творби.

⁵⁶⁹ Творбеном анализом обухваћене су само оне речи које са синхонијске равни посматрано припадају изведеним речима. У творби речи увек постоје две корелативне лексичке јединице – основинска реч и изведеница – које стоје у одговарајућем мотивационом односу: основинска реч формално-семантички мотивише изведеницу. Творбена основа се разликује од основне или основинске речи, при чему се код изведеница, на пример, у улогу творбене основе, може наћи цела основна реч или њен део. Поред тога, улогу творбене основе могу преузети и мотивисане речи (Ћорић 2008: 23-40).

⁵⁷⁰ Творбени тип је основна јединица творбеног система. Он се карактерише јединством форманта, јединством категоријалне припадности основинске речи и јединством творбеног значења (Ћорић 2008: 33).

попут кострети (козје длаке’), *йуљ*⁵⁷¹ (: пуљи ’истура уста’). Обе изведенице су пејоративно спецификоване и значе особу која је окарактерисана радњом глагола у основи.

С нултим суфиксом су и сложено-суфиксалне творенице са сложеном основном састављеном од основа глагола и ономатопејске речи – *кашљоѝрд*, *кашљоѝрѝ*, односно од основа придева и именице – *мрѝвоѝул*, *мушкокоз*. Изразита пејоративна обележеност сложеница *кашљоѝрд*, *кашљоѝрѝ* условљена је вулгарним значењем саставних делова (*ѝрд*, *ѝрѝ*), док пејоративност сложеница *мрѝвоѝул*, *мушкокоз* потиче из синтагматског споја два неспојива појма – „мртво пувало“⁵⁷² и „мушка коза“.

Суфикс -а

Суфиксом -а граде се бројне изведенице од придевских и глаголских основа, а забележено је и неколико изведеница с основном именичког порекла. У нашој грађи изведенице са суфиксом -а претежно су граматичког мушког рода, мада се у великом броју примера употребљавају за означавање и мушких и женских лица (в. Регистар). Женског рода су једино изведенице *врѝка* (: врѝка се ’у ходу извија задњицу) и *гара* (: гарав ’који је црне боје’).

Од основе именичког порекла су: *брѝка* (: брк), *зуба* (: зуб), *скѝмба / шкѝмба / шѝмба* (: шкембе ’стомак’). Овим изведеницама означава се особа која се одликује величином појма означеног мотивном именицом.

Од основе придевског порекла су: *врѝга / верѝга* (: врѝгав ’који има бубуљице’), *гара* (: гарав ’који је црне боје’), *жгоља* (: жгољав ’који је превише мршав’), *клѝмѝа* (: клѝмпав ’који је великих ушију’), *крѝња* (: крѝњ ’који нема нос или има затупаст нос’), *краѝка* (: краѝкат ’који је дугих ногу’), *лиѝса* (: лис ’који је неједнаке боје’), *луња* (: луњав ’који има тамне флеке на лицу’), *мрѝша* (: мршав), *муѝса* (: муѝсав ’који беле браде и бркова’), *муѝша* (: муѝтав ’који је нем’), *ѝаѝѝра* (: патрав ’који је с деформитетом ноге / ногу’), *ѝѝга* (: пеѝгав), *ѝѝкѝља* (: пѝкѝљав ’који је ситан, мршав’), *риѝња / риѝца* (: риѝњ / риѝц), *роѝша* (: роѝшав ’који је рохава лица’)⁵⁷³, *руѝша* (: руѝтав ’који је маљав’), *ѝѝрѝша* (: трѝшав ’који је коврѝаве косе’), *ѝѝла* (: ѝѝлав), *ѝѝора* (: ѝѝорав ’који има дефект вида’), *ѝѝоса* (: ѝѝос ’који је ѝѝлав’), *чеља* (: чељав ’који је с телесним недостатком’), *чољѝа* (чолѝтав ’који је кривих ногу’), *чоља* (: чољ ’који је крив,

⁵⁷¹ Изведеница *йуљ* може се тумачити и као мотивисана придевом *йуљав*.

⁵⁷² Изведеница *йувало* мотивисана је глаголом *йува* у значењу „дише, дубоко дише“ (Динић 2008: 693).

⁵⁷³ Називе *врѝга / верѝга*, *луња*, *роѝша*, *ѝѝла* тумачимо као изведенице образоване из редукованих основа придева *врѝгав*, *луњав*, *роѝшав*, *ѝѝлав* мада се могу схватити и као секундарни називи настали механизмом синегдохе.

искривљен’), *чуља* (: чуљ ’који је без једног ува (с окрњеним увом)’), *шиља* (: шиљ ’који је шиљаст’).⁵⁷⁴

Од основе глаголског порекла су: *њнћа* / *анћа* (: *њнћа* / *анћа* ’говори кроз нос’), *брбља* (: брбља ’говори нејасно’), *врџка* (: врџка се ’у ходу извија задњи део тела’), *гџга* (: гџга се), *гизда* (: гизди се ’кити се, дотерује’), *жмура* (: жмури), *сиља* (: сиљи ’гледа с напором, чкиљи’), *њуња* (: њуња ’говори кроз нос’), *ѓрћа* (: прћи се ’уздиже се’), *ѓрча* (: прчи се ’уздиже се’), *ѓрчка* (: прчи се ’уздиже се’), *ћџба* (: оћебури / оћебуљи ’опусти се, повиси, обори, оклембеси’), *ћоѓа* (: ћопа ’храмље’), *уњча* (: уњча ’говори „кроз нос’), *џѓвра* (: исџѓври ’ослаби, смрша’), *ѓанѓѓа* (: шанта ’храмље’), *шеѓа* (: шѓпа ’храмље’), *ѓоѓка* (: *ѓоѓка* / *ѓуѓка* ’говори ѓуѓкајући’).⁵⁷⁵

Док је у књижевном језику моциони суфикс⁵⁷⁶ -а непродуктиван у творбено-семантичкој категорији *nomina attributiva* (Ћорић 1982: 156–158) и потврђен само у ознакама сродства (Клајн 2003: 19), у говорима сврљишког краја врши функцију моционог суфикса код већег броја назива женских лица: *бељузана* (: бељузан ’човек светле пути’), *бркана* (: бркан ’човек великих бркова’), *бубрељана* (: бубрељан ’човек широка лица; човек дебелих

⁵⁷⁴ Већина назива изводи се из редукованих придевских основа.

⁵⁷⁵ Многе изведенице с глаголском основом могле би се тумачити и као изведенице настале из редуковане придевске основе: *ѓрћа* (: прћав), *ѓрча* (: прчав), *ћоѓа* (: ћопав), *ѓанѓѓа* (: шантав), *шеѓа* (: шѓпав) и др.

⁵⁷⁶ Б. Ћорић именичку моцију дефинише као творбени начин обележавања разлике у полу, односно као способност језика да помоћу одређених суфиксних форманата гради називе за женска лица од корелативних именица мушкога рода, при чему мовирани женски корелатив „остаје у оквирима семантичке области мушког корелатива, а деривацијом је само пол промењен“ (Ћорић 1982: 6). Речју, „моциони суфикс служи као допунски знак: њиме се значење творбене основе само модификује, док основно значење остаје неизмењено“ (Ћорић 1982: 8).

Полазећи од наведених поставки, поимање појма *моција* употребљавамо у донекле ширем значењу које подразумева постојање назива за женска лица у творбено-семантичкој категорији *nomina attributiva*, без обзира на то да ли су они настали од мушких еквивалентних форми. Наиме, моционим се сматрају и они суфикси који не улазе у моциони однос с неким другим суфиксом за извођење мушког корелатива, али означавају женски пол (Вагић 1987: 9). Такође, у неким случајевима корелација изостаје јер се „моциони суфикс појави као творачки, а не само модификациони елемент творбе“ (Ћорић 1982: 11).

Дакле, нашом анализом обухваћени су деривати настали интегралном моцијом, када читав мушки назив, односно његова граматичка основа улази у састав деривата са значењем лица женског пола и суплетивном именичком моцијом, када женски назив настаје извођењем од окрњеног мушког назива, односно, мушка ознака бића губи свој суфикс и на његово место долази моциони суфикс (Бошковић 1936: 25; Ћорић 1982: 8), али и деривати изведени од других врста речи додавањем одговарајућих моционих суфикса. Међутим, иако је у раду управо највише примера који нису настали извођењем од еквивалентних речи из категорије мушких лица, искуства стечена на терену, по којима називу за женска лица готово увек претходи мушки назив, надамо се, макар делимично оправдавају наше опредељење да називе за женска лица изводимо од еквивалентних именица мушког рода.

образа'), *бубуљана* (: бубуљан 'човек с бубуљицама на лицу'), *бубурана* (: бубуран 'човек широка лица'), *већана* (: већан 'човек великих обрва'), *врпуљана* (: врпуљан*⁵⁷⁷ 'особа која њише куковима док хода'), *главурана* (: главуран 'човек велике главе'), *главурдана* (: главурдан 'човек велике главе'), *главуцана* (: главуцан 'човек велике главе'), *гргуљана* (: гргуљан 'човек гргураве косе'), *гргурана* (: гргуран 'човек гргураве косе'), *гузана* (: гузан 'човек велике задњице'), *гузичана* (: гузичан 'човек велике задњице'), *дебелјана* (: дебељан 'дебео човек'), *жљебурана* (: жљебуран 'човек великих уста'), *кебуљана* (: кебуљан 'човек пуних, избачених уста'), *келана* (: келан 'човек без косе'), *коколана* (: коколан 'човек крупних очију; човек буљавих очију'), *космурана* (: космуран 'човек дуге, неуредне косе'), *крмељана* (: крмељан 'човек крмељивих очију'), *маљузана* (: маљузан 'човек ниска раста'), *модрељана* / *модруљана* (: модрељан / модруљан 'човек плавих очију'), *мустакана* / *мустаћана* (: мустакан / мустаћан 'човек великих бркова'), *носурана* (: носуран 'човек велика носа'), *образана* (: образан 'човек дебелих образа'), *пашњакана* (: пашњакан 'човек велика стомака'), *пупурана* (: пупуран 'човек дебелих образа; човек пуних, избачених уста'), *пурпузана* (: пурпузан 'човек пуних, избачених уста'), *рејкозубана*⁵⁷⁸ (: реткозубан 'човек ретких зуба'), *рићана* (: рићан 'човек рићих косматих површина'), *рњана* (: рњан 'човек широких ноздрва'), *сомурана* (: сомуран 'човек са секрецијом у носу'), *сопуљана* (: сопуљан 'човек са секрецијом у носу'), *туберана* (: туберан 'човек који има туберкулозу'), *ћебурана* (: ћебуран 'човек пуних, избачених уста'), *усмрцана* (: усмрцан 'човек са секрецијом у носу'), *чакарана* (: чакаран 'разрок човек'), *шавелјана* / *шевелјана* (: шавелјан / шевелјан 'који не иде право, врлуда, тетура се').

Суфикс *-а* заступљен је и код једног броја сложених назива. То су углавном исконструисане сложено-суфиксалне творенице настале или према истозначним сложеним придевима или према синтагмама сачињеним од придева и именица чије основе улазе у њихов састав (*придев + сјојни вокал о + именица + -а*). Сложенице које је могуће протумачити на оба начина, сматрамо да су пре настале извођењем из сложеног придева: *беловећа*

⁵⁷⁷ У тексту ће корелативни облици који нису потврђени, а могуће их је реконструисати бити обележени звездицом (*).

⁵⁷⁸ Називи попут творенице *рејкозубана* могу се тумачити као изведенице настале моционом творбом према истозначним сложеним називима мушких лица или као сложенице исконструисане према синтагмама сачињеним од придева и именица чије основе улазе у њихов састав. Предност извођењу у односу на префиксално-суфиксалну или сложено-суфиксалну творбу дајемо јер је извођење својственије српском језику. Сличан приступ имао је и С. Бабић (1986: 62). Такође, Б. Ћорић сматра да именичку моцију карактерише само суфиксни творбени начин (Ћорић 2008: 200), односно да се „префиксацијом, инфиксацијом или композицијом не изражавају моциони односи“ (Ћорић 1982: 7).

(: беловећ 'који је белих обрва'), *беломуја* (: беломујес 'који је светле косе и тена'), *голобрада* (: голобрад 'који је без браде'), *голошија* (: голошијес 'који је дуга врата'), *дебелошија* (: дебелошијес 'који је дебела врата'), *длогошија* / *длагошија* / *дугошија* (: дугошијес 'који је дуга врата'); *крајикошија* (: краткошијес 'који је кратка врата'), *кривошија* (: кривошијес 'који је крива врата'), *танкошија* / *танкошија* (: танкошијес 'који је танка врата').

По обрасцу *йрилог* + *сјојни вокал о* + *глагол* + *суфикс -а* добијена је једино сложеница *кривојѣда* којом се истовремено именују и мушка и женска лица.

Именица за означавање човека са суфиксом *-ја* (палатална форма суфикса *-а*) је мало. С придевом у творбеној основи потврђено је пет примера: *бѣља* (: бел / бео), *гѣља* (: гал 'црн'), *жсућа* (: жут), *мѣља* (: мали), *црња* (: црн). С глаголом у творбеној основи забележен је само један пример: *цѣкља* (: *цѣкли* 'гледа нетремице, широм отворених очију, буљи'). Док изведенице с глаголском основом имају пејоративно значење, изведенице с придевом у основи су најчешће хипокористици.

Суфикс *-ава*

Суфикс *-ава* особеност је сврљишких говора. Потврђен је код изведеница женског рода *кљунѣва* (: кљун), *рњава* (: рња 'ноздрва') од именичких основа и изведенице *бѣѣва* (: бел) с придевском основом. Пејоративност је условљена значењем изведеница.

Суфиксом *-ак*

Суфиксом *-ак* твори се мањи број изведеница од придевских, глаголских и бројевних основа. Граматички род ових изведеница је мушки, али оне по правилу значе и мушка и женска лица.⁵⁷⁹

Придевску основу распознајемо код изведеница *деснак* (: десни 'дешња'), *кривак* (: крив), *левак* (: леви 'левак'), *ћосак* (: ћос 'који је ћелав').

Од глаголске основе је изведеница *стрижак* (: стриже 'скраћује маказама, шиша'), а од бројевне *шестак* (: шест).

Сем изведеница *деснак*, *левак*, којима се именују десноруке и леворуке особе, све остале изведенице са суфиксом *-ак* означене су извесном дозом пејоративности, код већине примера узроковане основинско-суфиксалном семантичком компатибилношћу.

Палатална форма овог суфикса (*-јак*) продуктивна је код придевских основа на *-н*: *бубрењак* (: набубрен 'који је надут'), *десњак* / *дешњак* (: десни), *румењак* (: румен), *сметењак* (: сметен 'који је с телесним недостатком').

⁵⁷⁹ У неким случајевима од исте основе постоје и изведенице са женским суфиксом.

Суфикс *-јак* потврђен је и код префиксално-суфиксалне творенице *ѝричудњак* (: чудан). Значење умањења особине „који је мало чудан“ реализује се употребом префикса *ѝри-* са значењем „непотпуност, ограниченост, ублажавање особине исказане основним придевом“ (Клајн 2002: 220).

Сложеним суфиксима *-ољак* и *-уљак* из глаголских основа образоване су изведенице изражене пејоративности *мришћољак* (: мршти се), *ѝресуљак* (: тресе се), *шмркољак* (: шмрка 'шмркће, увлачи слине').

Суфикс *-ак* и сложени суфикс *-ољак* распознајемо и код назива *заѝрѝшак* и *ѝрѝољак*. Иако се суфикси јасно издвајају, са синхронијског становишта гледано мотивисаност није лако докучива па о овим именицама не можемо говорити као о изведеницама.

Суфикс *-ан*

Суфикс *-ан* један је од најзаступљенијих суфикса у извођењу именица мушког рода. Додаје се на именичке, придевске и глаголске основе, а у једном примеру потврђен је и у префиксално-суфиксалној творби. Њихово значење условљено је значењем мотивних речи.

Од основе именичког порекла су: *бубуљан* (: бубуљица), *већан* (: већа 'обрва'), *вргуљан* (: вргуљ 'увијени прамен косе'), *главуран* (: главура) *главурдан* (: главурда), *главујан* (: главуца), *гргуљан* (: гргуљ 'увијени прамен косе'), *гргуран* (: гргур 'увијени прамен косе'), *гузан* (: гуз), *гузичан* (: гузича), *дуйан* (: дупе), *зубан* (: зуб), *сиван* (: сива 'слина'), *космуран* (: космурак), *кракан* (: крак 'нога'), *кривуљан* / *кривељан* (: кривуљ / кривељ 'онај који храмље'), *крмељан* (: крмељ), *мадежан* (: мадеж 'младеж'), *мусѝшакан* / *мусѝшаћан* (: мустак 'брк'), *носуран* (: носура), *образан* (: образ), *ѝашњакан* (: пашњак 'стомак'), *рњан* (: рња 'ноздрва'), *сомуран* (: сомур 'слина'), *сојуљан* (: сопуљ 'слина'), *ѝрбан* (: трба 'стомак'), *ѝуберан* (: туберкулоза), *ћубан* (: ћуба), *ѝијан* (: шија 'врт').

Од основе придевског порекла су: *врскуљан* (: врскуљав 'који не изговара све гласове'), *дебелан* (: дебел 'дебео'), *жљебуран* (: жљебурат 'човек великих уста'), *криван* (: крив), *модрељан* / *модруљан* (: модруљав 'који је плавкаст'), *рићан* / *риѝан* (: рић / риѝ), *ѝришан* (: тршав 'који је коврѝав'), *ћосан* (: ћос 'који је ћелав'), *чакаран* / *чекеран* (: чакараc 'који је шарених очију'), *чуљан* (: чуљ 'који је без једног ува (с окрњеним умом)').

Од основе глаголског порекла су: *брбосан* (: брбоси 'неразговорно говори, брбља, преплиће језиком'), *брбосѝан* (: брбости 'неразговорно говори, брбља, преплиће језиком'), *бубуран* (: *бубури* 'бубри, дује се, надима се'), *зрикан* (: зрика 'разроко, врљаво гледа'), *кебуљан* (*оћебури* / *оћебуљи* / *оћебуси* 'опусти се, повиси, оклембеси'), *коколан* (: коколи 'широм отвара очи, колачи очи, буљи'), *ѝунѝуран* (: пунпури 'надиже се, клобуч'), *ѝуѝуран*

(: пупури 'надиже се, клобучи'), *йурйузан* (: пупури 'надиже се, клобучи'), *ћебуран* (: оћебури 'опусти се, повиси, оклембеси'), *шавелан* / *шевелан* (: *шавела* / *шевела* 'не иде право, врлуда, тетура се'). Префиксално-суфиксалном творбом добијен је назив *усмрцан* (: усмрца 'увлачи слине').

Сложени суфикс *-узан*, потврђен у примерима *бељузан* (: беља 'човек светле косе и тена'), *маљузан* (: маља 'низак човек') с именицама у општем делу.

Исконструисани сложени називи *дебелошијан* и *рејкозубан* изведени су из основа истозначних сложених придева *дебелошијас* ('који је дебела врата'), *рејкозуб* ('који је ретких зуба').

Суфикс *-ар*

Суфикс *-ар* потврђен је само у образовању изведеница мушког рода од именичке основе: *гузичар* (: гузица), *кијавичар* (: кијавица), *косар* (: коса), *носар* (: нос), *шкембар* (: шкембе 'стомак'). Како у књижевном језику тако и у дијалекту изведенице од именичких основа и суфикса *-ар* примарно се везује за категорију *nomina agentis*, односно „највећим делом се односе на људска бића, и то претежно као ознаке занимања“ (Клајн 2003: 44), те овакве изведенице обично немају експресивну конотацију. Пејоративан тон овог суфикса при образовању изведеница за означавање бића може бити условљен вулгарним значењем мотивних речи (гузица, шкембе), или његова експресивност може проилазити из споја творбене основе и суфикса и развоја значења које се односи на прекомерну величину (*косар*, *носар*).

Изведеница *кијавичар* (једина са суфиксом *-јар*) означава болесника, тј. оног који има кијавицу.

Суфикс *-ара*

Суфиксом *-ара* творе се пејоративи за женска лица од именичких основа: *гузара* (: гуз), *сисара* (: сиса), *чумара* (: чума). Једино је пејоратив *гузичара* (: гузица) изведен додавањем палаталне варијанте *-јара*. Изведеницама *гузара*, *гузичара*, *сисара* означава се жена с предимензионираним деловима тела означеним именицама у основи.

Суфикс *-(а)ц*

У анализираној грађи суфиксом *-(а)ц* творе се изведенице мушког рода од придевске основе: *брбљивац* (: брбљив 'који говори нејасно'), *вргавац* (: вргав 'који има бубуљице'), *врскавац* (: врскав 'који не изговара све гласове'), *грбавец* (: грбав 'који има грбу'), *јецкавац* (: јецкав 'који муца'), *луњавац* (: луњав 'који има пеге'), *љигавац* (: љигав 'који балави'), *мућшавац* (: мутав

'нем'), *муцавац* (: муцав 'који муца'), *немџ* (: нем), *слѣџац* / *слейџац* / *слейџи* (: слеп), *уњкавац* (: уњкав 'који муца'), *црџац* (: црн), *ћуџавац* / *чуџавац* (: чупав). Будући да све изведенице значе исто што и придев у творбеној основи, пејоративни карактер појединих изведеница условљен је пејоративношћу мотивних придева.

С глаголском осномом потврђен је само један пример *кукљџи* (: скукуљи се 'згрчи се, склупча се').

Сложени суфикс *-ав(а)џ* у два примера везује се за глаголску основу: *џирџескавац* (: треска), *шушкавац* (: шушка). Ове изведенице могле су настати и из придевске основе – *џирџескав*, *шушкав*, али будући да се пре могу изразити формулом „онај који врши радњу исказану глаголом“, сматрамо да је у њиховој основи глаголска реч.

С једном потврдом забележен је и сложени суфикс *-ар(џ)џ* везан за придевску основу *жуџарџи* (: жут).

Сложено-суфиксалне творенице са суфиксом *-(а)џ* изведене су из основа исконструисаних сложених придева: *белоглавац* (: белоглав 'који је седе косе'), *белотрепавац* (: белотреп(ав) 'који је белих трепавица'), *дебелобразац* (: дебелобраз 'који је дебelih образа'), *краткочелас* (: краткочелес 'који је ниска чела'), *реткозуб* (: реткозуб 'који је ретких зуба'), *шестоглавац* (: тресоглав 'који тресе главом'), *шестопер* ('који има шест прстију'), *шиљоглавац* (: шиљоглав 'који је шиљасте главе').

Суфикс *-ача*

Суфиксом *-ача* образовани су женски пејоративи *бубуљача* (: бубуљица), *мустакача* (: мустак 'брк'), *носурача* (: носура) од основе именичког порекла и изведеница *белача* (: бел) с придевском творбеном осномом.

Суфикс *-аџ*

У творби суфиксацијом суфикс *-аџ* јавља се само једном код изведенице с именичком осномом *крилаџи* (: крило). Један пример потврђен је и у сложено-суфиксалној творби код сложенице *равноџабанаџи*, настале везивањем суфикса *-аџ* за основу сложеног придева *равноџабанаџи* ('који је равних табана').

Суфикс *-џа*

Суфикс *-џа* потврђен је код изведенице *грозоџија* (: грозота) и префиксално-суфиксалне творенице *џоџресџа* (: потреса се 'подрхтава') које се истовремено употребљавају за именовање мушких и женских лица. Обе именице су стилски обележене.

Суфикс *-ина*

Суфикс *-ина* везује се за именичке и придевске основе. Иако су изведенице граматички женског рода, њима се углавном могу означавати и мушка и женска лица. Њихово најчешће значење је аугментативно, коме се у зависности од значења основне речи и контекста прикључују и различите стилске вредности, обично пејоративна (Бабић 1986: 218).

Пејоративност изведеница *главурина* (: главура), *сакайуљина* (: сакагуља 'особа с телесним недостатком'), *руџавина* (: рутав 'длакав') проистиче из значења именица и придева у основи: *главура*, *сакайуља*, *руџав*. Из значења изведеница *људина* (: људи), *мужина* (: муж), *човечина* (: човек) којима се именује човек на основу изражених телесних особина које нису у складу с естетским мерилима говорне заједнице, најчешће се развија аугментативно значење с допунским пејоративним семантичким обележјима. Међутим, у другачијим ситуацијама, када се њима именује јак, стасит и здрав мушкарац, ове изведенице добијају афирмативно значење.

Изведеница *мусџачина* (: мустак 'брк') значи човека окарактерисана величином појма означеног мотивном именицом. Извесна пејоративна означеност резултат је именовања подстакнутог величином бркова који нису у складу с осталим деловима лица.

Пејоративност префиксално-суфиксалне творенице *солујина* условљена је значењем мотивног глагола *олуји* у значењу 'превише ошиша'.

Сложеним суфиксом *-чина* образована је једино изведеница *луњавачина* (: луњав 'који има пеге'), чија је пејоративност условљена значењем мотивног придева, а интензивирана додавањем суфикса.

Према речима И. Клајна, у савременом српском језику сложени суфикс *-ојина* долази готово искључиво на глаголске основе (Клајн 2003: 182). Језички материјал који је био предмет наше обраде, показује да се суфикс *-ојина* пре везује за основе трпног или радног глаголског придева: *лијсџојина* (: липсал 'који је потпуно телесно ослабљен'), *ишчејојина* (: ишчепен 'који је кривих удова'), *набрчкојина* (: набрчкан 'који има боре'), *нарејојина* (: нарепан 'који је лоше ошишан'), *јочејојина* (: почепен 'који је кривих удова'), *скајојина* (: скапан 'који је потпуно телесно ослабљен'). Пејоративност забележених деривата најпре проистиче из значења мотивних речи, али њеној интензификацији доприноси и аугментативни суфикс *-ојина*.

Изузетак чини пејоратив *мршџојина* (: мрша 'животињски леш') настао везивањем суфикса *-ојина* за именичку основу.

Суфиксом *-ијина* из придевских основа творе се изведенице с доминантним пејоративним значењем условљеним основинско-суфиксалном семантичком компатибилношћу: *врџавијина* (: врџав 'који има бубуљице'),

грбавишићина (: грбав), *дрљавишићина* (: дрљав 'крмељив'), *јевтићавишићина* (: јевтићав 'који има туберкулозу'), *јевтићкљавишићина* (: јевтићкљав 'који има туберкулозу'), *кијавишићина* (: кијав), *кљакавишићина* (: кљакав 'који је телесно ослабљен'), *луњавишићина* (: луњав 'који има пеге'), *љигавишићина* (: љигава 'који балави док прича'), *мућавишићина* (: мутава 'нем'), *паћавишићина* (: патрава 'који је с деформитетом ноге / ногу'), *разокавишићина* (: разокав 'који је с разрок'), *рућавишићина* (: рутава 'који је маљав'), *ћелавишићина* (: ћелав), *ћосавишићина* (: ћосав 'који је без браде и бркова'), *чељавишићина* (: чељав 'који је с телесним недостатком'), *шугавишићина* (: шугав). Исти суфикс суделује и у префиксално-суфиксалној творби: *подбуљавишићина* (: подбуљав 'који је натечена лица'), *почепенишићина* (: почепен 'који је кривих удова').

Суфикс *-ица*

Суфикс *-ица* забележен је и код изведеница *бркица* (: брк), *гузица* (: гуз),⁵⁸⁰ где се његово значење не може ближе одредити, осим да означава појам који је у вези с именицом у основи (Клајн 2003: 117).

Од глаголске основе једино су изведенице *заводница* (: заводи се 'заноши се у ходу, њише задњицом у ходу') и *мазница* (: мазни се 'лади се, заглађује').

Изведенице *врскалица* (: врска 'не изговара све гласове'), *уњкалица* (: уњка 'говори „кроз нос“') с глаголском творбеном осномом, изведене су помоћу сложеног суфикса *-лица*. Ове изведенице граматички су женског рода, али означавају особе оба пола којима је „типично својство вршење радње означене глаголом“ (Клајн 2003: 147). Њихова блага стилска обојеност условљена је негативним значењем мотивних глаголских речи.

Иако је суфикс *-ица* је у књижевном језику најзаступљенији моциони суфикс (Бошкових 1936: 9; Ћорић 1979: 34; Клајн 2003: 116), у говорима сврљишког краја његова продуктивност у моционој функцији није велика. Потврђен је у образовању изведеница са значењем женских бића према мушким корелативним именицама изведеним суфиксима:

-(а)и: *врскавица* (: врскавац 'човек који не изговара све гласове'), *кудраница* (: кудравац 'човек гргураве косе'), *љигавица* (: љигавац 'човек који балави док прича'), *мућаница* (: мутавац 'човек који замуцкује'), *паганица* (: пегавац 'човек с пегама на лицу'), *уњкавица* (: уњкавац 'човек који говори „кроз нос“');

-енко: *убавица* (: убавенко 'леп човек');

-ик: *цакленница* (: цакленик 'човек крупних очију; човек буљавих очију');

-ча: *кљунница* (: кљунча 'човек кукаста носа').

⁵⁸⁰ Бабић именицу *гузица* убраја у немотивисане (Бабић 1986: 140).

Суфикс *-ка*

Најзаступљенији моциони суфикс у говорима сврљишког краја јесте суфикс *-ка*,⁵⁸¹ који и у књижевном језику представља врло продуктиван суфикс у образовању изведеница за означавање женских бића добијених од корелатива мушког рода (Ћорић 1979: 35–37; Клајн 2003: 133). Велики број примера у нашој грађи настао је интегралном моцијом:

богаљка / *богаљћа* (: богаљ 'човек с телесним недостатком'), *брбосанка* (: брбосан 'човек с говорном маном'), *брбосијанка* (: брбостан 'човек с говорном маном'), *брчкољка* / *брчкољћа* (: брчкољ 'особа изборана чела'), *бубулејка* (: бубулеја 'особа дебелих образа'), *бубуљанка* (: бубуљан 'човек с бубуљицама на лицу'), *вратиоњка* / *вратиоњћа* (: вратиоња 'човек дебела врата'), *голошијка* (: голошија 'човек дуга врата'), *дебелошијанка* (: дебелошијан 'човек дебела врата'), *дебелошиј(ј)ка* (: дебелошија 'човек дебела врата'), *длагошијка* / *длогошијћа* / *длогошијка* / *дугошијка* (: длагошија / длогошија / дугошија 'човек дуга врата'), *зубоњка* / *зубоњћа* (: зубоња 'човек великих зуба'), *кијавичарка* (: кијавичар 'човек који кија'), *кицошлијка* (: кицошлија 'човек стамена стаса'), *коколанка* (: коколан 'човек крупних очију; човек буљавих очију'), *крајикошијка* / *крајикошијћа* (: краткошија 'човек кратка врата'), *кривојетика* (: кривоједа 'човек кривих уста'), *кривошијка* / *кривошијћа* (: кривошија 'човек крива врата'), *лејошанка* (: лепотан 'леп човек'), *модрељанка* (: модрељан 'човек плавих очију'), *носуранка* (: носуран 'човек велика носа'), *пунпуранка* (: пунпуран 'човек дебелих образа; човек пуних, избачених уста'), *рицовка* (: рицов* 'особа риђих косматих површина'), *сомуранка* (: сомуран 'човек са секрецијом у носу'), *танкошиј(ј)ка* / *тънкошијка* (: танкошија / тънкошија 'човек крива врата'), *туберанка* (: туберан 'човек који има туберкулозу'), *цаклованка* / *цьклованка* (: цаклован / цьклован 'човек буљавих, стакластих очију'), *церозубоњћа* (: церозубоња 'човек ретких зуба'), *чакарлијка* (: чакарлија 'разрок човек'); *чекеранка* (: чекеран 'разрок човек').

У говорима сврљишког краја суфиикс *-ка* чешћи је у суплетивној него у интегралној моцији. Женски мовирани облици настају наспрам редукованих мушких назива који се завршавају суфиксима:

-(в)ц / *-(а)ц*: *белоглавка* (: белоглавац 'сед човек'), *жутијарка* (: жутарџц 'човек жуте косе'), *крајкочелка* (: краткочелац 'човек ниска чела'), *мазноглавка* (: мазноглавац 'човек зализане косе'), *реткозубијка* (: реткозубац 'чо-

⁵⁸¹ Суфикс *-ка* јесте најпродуктивнији и најзаступљенији моциони суфикс и у македонским и бугарским говорима (Бошковић 1936: 25, 46–52). Снажна интерференција која се остварује међу суседним бугарским и македонским говорима и говорима српске призренско-тимочке дијалекатске области утицала је на значајне промене на свим језичким нивоима. О томе в. шире у: Радић 2003; Милорадовић 2007.

век ретких зуба'), *т̄ресогла̀вка* (: тресоглавац 'човек који се стално тресе'), *шиљогла̀вка* (: шиљоглавац 'човек шпицасте главе');

-ко: *беличка* (: беличко 'човек природно светле косе; човек светле пути'), *бестрѐйка* (: бестрепко 'човек без трепавица'), *беловѐшка* (: беловешко 'човек белих обрва'), *богиња̀вка* / *бођиња̀вка* (: богињавко / бођињавко 'човек с богињама'), *брбља̀вка* (: брбљавко 'човек с говорном маном'), *брбљивка* (: брбљивко 'човек с говорном маном'), *бу̀чка* (: буцко 'дебео човек'), *вргавка* (: вргавко 'човек с бубуљицама'), *вр̀скавка* (: врскавко 'човек који не изговара све гласове'), *вр̀торейка* (: врторепко* 'особа која њише куковима док хода'), *гара̀вка* (: гаравко 'човек црне косе; човек тамна тена'), *голочелка* (: голочелко 'човек висока чела'), *горелѝвка* / *гурелѝвка* (: гореливко 'човек крмеливих очију'), *грозни́чавка* (: грозничавко 'човек који се стално тресе'), *жлџа̀јка* / *жу̀тајка* (: жлтајко / жутајко* 'човек жуте косе; човек жута тена'), *жу̀йка* (: жућко 'човек жуте косе; човек жута тена'), *жу̀шка* (: жушко 'човек жуте косе; човек жута тена'), *зализа̀нка* / *зали́занка* (: зализанко 'човек зализане косе'), *јевџи́кљавка* (: јевтиклјавко 'човек који кашље'), *јевџи́чавка* (: јевтичавко 'човек који кашље'), *кашљича̀вка* (: кашљичавко 'човек који кашље'), *кија̀вка* / *кија̀вка* / *ћија̀вка* (: кијавко / ћијавко 'човек који кија'), *клемпа̀вка* (: клемпавко 'човек клемпавих ушију'), *кострѐшка* (: кострешко 'човек јаких обрва'), *ли́савка* (: лисавко 'човек с праменовима различите боје'), *лисџ̀нка* (: лисенко 'човек с праменовима различите боје'), *ли́ска* (: лиско 'човек с праменовима различите боје'), *ли́шавка* (: лишавко* 'човек с праменовима различите боје'), *луња̀вка* (: луњавко 'човек с пегам на лицу'), *мадежа̀вка* (: мадежавко 'човек с младежом на лицу'), *маља̀вка* (: маљавко 'маљав човек'), *модри́чка* (: модричко 'човек модра тена; човек плавих очију'), *мрсоља̀вка* (: мрсољавко 'човек са секрецијом у носу'), *мрша̀вка* (: мршавко 'мршав човек'), *му̀тавака* (: мутавко 'нем човек'), *п̀ршка* (: пршко 'човек прџаста носа'), *пупња̀вка* (: пупњавко 'човек великих дебелих образа'), *пупурка* (: пупурко 'човек пуних, избачених уста'), *разока̀нка* (: разоканко 'разрок човек'), *расцѐйка* (: расцепко 'човек са зечјом усном'), *риџа̀јка* / *рица̀јка* (: риџајко / рицајко* 'човек риџих косматих површина'), *риџка* / *рицка* (: риџко* / рицко* 'човек риџих косматих површина'), *роша̀вка* / *роша̀вка* (: рошавко 'човек рохава лица'), *румѐнка* (: руменко 'човек црвених образа'), *рута̀вка* (: рутавко 'маљав човек'), *сакатљивка* (: сакатљивко 'човек с телесним недостатком'), *седиња̀вка* (: седињавко 'човек седе косе'), *сомурља̀вка* (: сомурљавко 'човек са секрецијом у носу'), *т̄ресојка* (: тресојко* 'човек који се стално тресе'), *т̄ресу̀лка* (: тресуљко 'човек који се стално тресе'), *т̄ршља̀вка* (: тршљавко 'човек гргураве косе'), *ћела̀вка* / *кела̀вка* (: ћелавко / келавко 'човек без косе'), *ћоса̀вка* (: ћосавко 'човек без обрва'), *ћуба̀нка* (: ћубанко 'човек бујне косе'), *убавџ̀нка* (: убавенко 'леп човек'), *убавка* (: убавко 'леп човек'), *цвѐтика* (: цветко 'човек с младежом на лицу'), *цигља̀вка*

(: цигљавко 'човек танка струка'), *челѐнка* (: челенко 'човек висока чела'), *четйврѝка* (: четвртко 'човек четвртасте главе'), *чольавка* (: чољавко* 'човек с деформитетом удова'), *шойѐлька* / *шойѐльћа* (: *шойѐљко* 'човек који шушкета док говори'), *шушљавка* (: шушљавко 'човек који шушка када говори');

-ља: *белотрѝрѐйка* (: белотрепља 'човек белих трепавица'), *врѝодуѝка* (: вртодупља* 'особа која њише куковима док хода'), *кривозуѝка* (: кривоzubља 'човек кривих зуба'), *цѝрозуѝка* (: цѝрозубља 'човек ретких зуба');

-оња: *кривозубоњка* / *кривозубоњћа* (: кривоzubоња 'човек кривих зуба'), *кривоноска* (: кривоносоња 'човек крива носа'), *шилобрадка* (: шилобрадоња 'човек истурене вилице');

-ча: *бѐлка* (: белча 'човек светле косе; човек светла тена'), *беломујка* (: беломујча 'човек светлих косматих површина'; 'човек светле пути'), *белотрѝрѐйка* (: белотрепча, 'човек белих трепавица'), *гарка* (: гарча 'човек црне косе; човек тамна тена'), *гуљка* (: гуљча 'човек без обрва; превише ошишан човек'), *ђумка* (: џумча 'човек с џубом на глави'), *климка* (: климча 'човек који се гѝга у ходу'), *кљунка* (: кљунча 'човек кљунаста носа'), *кривка* (: кривча 'човек који храмље'), *крњка* / *крњка* (: крњча 'човек кратка затупаста носа; човек без носа'), *немка* (: немча 'нем човек'), *илавка* (: плавча 'човек светле косе; човек светла тена'), *рњка* / *рњка* (: рњча 'човек широких ноздрва'), *рошка* (: рошча 'човек рошава лица'), *сурка* (: сурча 'човек седе косе'), *ћойка* (: ћопча 'човек који храмље'), *црнка* (: црнча 'човек тамне косе; човек тамна тена'), *цѝкливка* (: цѝкливча* 'човек буљавих, стакластих очију'), *чуљка* (: чуљча 'човек без једног ува (с окрњеним увом)'), *шарка* (: шарча 'човек с праменовима различите боје').

Сложени суфикс *-алка* додаје се на глаголске основе: *мрдалка* (: мрда), *њишалака* (: њише), *подевалака* (: подева 'изазива'). Изведенице с овим суфиксом имају пејоративно значење јер означавају женску особу чије понашање није у складу с нормама патријархалне заједнице.

Суфикс *-ко*

На основу материјала из књижевног језика М. Стевановић запажа мали број пејоративно спецификованих изведеница са суфиксом *-ко* када „означавају имаоце особине означене основним придевом“ (Стевановић 1975: 485). Међутим, И. Клајн (2003: 141) закључује да је посреди „пре шалвив него пејоративан“ тон ових изведеница. С друге стране Р. Жугић (2010а: 102) говори о суфиксу *-ко* као најпродуктивнијем пејоративном суфиксу на призренско-тимочком говорном подручју, којим је „образован највећи број пејоратива за мушке особе“. И у нашем материјалу суфикс *-ко* спада у високопродуктивне суфиксе који учествују у образовању пејоратива за мушка лица. Блажа или јача пејоративност забележених изведеница може бити резултат везивања за

пејоративне творбене основе, а често може произлазити и из контекста. Свакако, ни пејоративна семантика суфикса *-ко* није примарна, већ настаје у процесу преношења пејоративности с мотивних речи.

С основном именичког порекла су изведенице: *бубуља̀нко* (: бубуљан 'човек с бубуљицама'), *ду̀йко* (: дупе), *лѝско* (: лиса 'прамен длаке или косе који се издваја по боји, белега'), *лѝшко* (: лиша 'лишај, болест коже'), *малѝшко* (: малиша 'низак човек'), *мешин̀ко* (: мешина 'стомак'), *модреља̀нко* (: модрељан 'човек плавих очију'), *мустѝа̀чко* (: мустач 'брк'), *ѝерчин̀ко* (: перчин 'прамен косе'), *сому̀рко* (: сомур 'слина'), *сомура̀нко* (: сомуран 'слинав човек'), *стиуѝа̀лко* (: ступало 'стопало'), *ћел̀ко* (: ћела), *цвеѝко* (: цвет).

Највећи број изведеница настао је од придева: *белужња̀вко* (: белужњав 'који је беличаст'), *бледуња̀вко* (: бледуњав 'који је мало блед'), *богиња̀вко* / *бођиња̀вко* (: богињав 'који има богиње'), *болешљив̀ко* (: болешљив 'који је склон болести'), *брбља̀вко* (: брбљав 'који говори нејасно'), *брбљив̀ко* (: брбљив 'који говори нејасно'), *вр̀скавко* (: врскав 'који не изговара све гласове'), *гизда̀вко* (: гиздав 'који је дотеран'), *гргуља̀вко* (: гргуљав 'који је коврцаве косе'), *грчка̀вко* (: грчкав 'који је коврцаве косе'), *гурељив̀ко* (: гурељив 'који је крмељивих очију'), *дебел̀ко* (: дебел 'који је дебео'), *жгоља̀вко* (: жгољав 'који је превише мршав'), *жуѝко* (: жут), *жућко* (: жут), *зелен̀ко* (: зелен), *кашљича̀вко* (: кашљичав 'који има кашаљ'), *кија̀вко* / *кијав̀ко* / *ћија̀вко* (: кијав 'који има кијавицу'), *кила̀вко* / *кила̀вко* (: килав 'који је телесно изнемогао'), *лисав̀ко* (: лисав 'који има прамен длаке или косе који се издваја по боји'), *луња̀вко* (: луњав 'који има пеге'), *мадежа̀вко* (: мадежав 'који има младеже'), *манљив̀ко* (: манљив 'који је с телесним недостатком'), *мрсоља̀вко* (: мрсољав 'слинав / белих бркова и браде'), *мрша̀вко* (: мршав), *муѝав̀ко* (: мутав 'нем'), *муца̀вко* (: муцав 'који муца'), *пуља̀вко* (: пуљав 'који је истурених уста'), *пуѝиња̀вко* (: пупњав 'који је истурених уста'), *разокан̀ко* (: разокан 'који је разрок'), *рића̀вко* (: рићав 'рић'), *рићко* (: рић), *роша̀вко* / *рошав̀ко* (: рошав 'који је рохава лица'), *румен̀ко* (: румен), *руѝа̀вко* (: рутав 'маљав'), *сакатљив̀ко* (: сакатљив 'који је с телесним недостатком'), *седиња̀вко* / *седиња̀вко* (: сединав / седињав 'који је прилично сед'), *сирења̀вко* (: сирењав 'који је светле пути'), *слина̀вко* (: слинав), *сомурља̀вко* (: сомурљав 'слинав'), *суѝеѝиљив̀ко* (: супетљив 'који кашље'), *ѝрша̀вко* (: тршав 'који је коврцав'), *ѝршљив̀ко* (: тршљив 'који је коврцав'), *ћелав̀ко* / *ћелав̀ко* / *келав̀ко* (: ћелав / келав 'који је без косе'), *убав̀ко* (: убав 'леп'), *цигља̀вко* (: цигљав 'који је мршав, а висок'), *челав̀ко* (: челав 'који је с телесним недостатком'), *чеѝврѝко* (: четвртас 'који је четвртасте главе, вилице; који је низак и дебео'), *чуљко* (: чуљ 'који је без једног ува (с окрњеним увом)'), *чуѝа̀вко* (: चुпав 'који је неуредне косе'), *шарен̀ко* (: шарен 'који је неједнаке боје'), *шарко* (: шарен 'који је неједнаке боје'), *шиљко* (: шиљ(ас) 'који је шиљаст'), *шушља̀вко* (: шушљав 'који шушка док говори'). С придевском основном и суфиксом *-ко* су и префиксално-суфиксалне творенице:

зализанко / *зализанко* (: *зализан* 'који је зализане косе'), *надувенко* (: *надуван* 'који је дебелих образа'), *нарејанко* / *наријанко* (: *нарепан* / *нарпан* 'који је лоше ошишан'), *огуљенко* (: *огуљен* 'који је превише ошишан'), *олујенко* (: *олупен* 'који је превише ошишан'), *расцејико* (: *расцепен* 'који има зечју усну').

С основном глаголског порекла су изведенице: *буљко* (: *буљи* 'гледа широм отворених очију'), *грчко* (: *грчи* се 'скупља се, савија'), *жмирко* (: *жмири*), *костирешко* (: *костреша* се 'неуредно штрчи попут кострети (козје длаке)'), *муцко* (: *муца*), *иричко* (: *иричи* се 'уздиже се'), *иричко* (: *иричи* се 'уздиже се'), *ипуричко* (: *ипури* 'надиже се, клубуч'), *шопелко* (: *шопелја* 'шушкета док говори') и префиксално-суфиксалне творенице *зајцко* (: *јеца* / *јецка* 'муца'), *ипуричко* (: *тресе* се).

Изведенице *беличко*, *модричко* и *цакличко* могле би се протумачити као деноминалне, али будући да нема одговарајућих именица, морамо говорити о сложеном суфиксу *-ичко* који се код изведеница *беличко* (: *бел*), *модричко* (: *модар*) везао за придевску, а код изведенице *цакличко* (: *цакли* 'гледа нетремице, широм отворених очију') за глаголску основу.

Са суфиксом *-ко* потврђене су и сложено-суфиксалне творенице *белотрешко* (: *белотреш*(ав) 'који је белих трепавица'), *голомочелко* (: *голомочелес* 'који је висока чела'), *голочелко* (: *голочелес* 'који је високих зализака') настале везивањем суфикса *-ко* за сложене придевске основе.

Суфикс *-ла*

Моциони суфикс *-ла*, непознат књижевном језику, у говорима сврљишког краја потврђен је код назива *мујила* (: *мутља* 'нем човек') добијеног суплетивном моцијом из мушког корелатива са суфиксом *-ља*. Насупрот стању у књижевном језику, у призренско-тимочкој дијалекатској области суфикс *-ла* има статус продуктивног суфикса, посебно у говорима призренско-јужноморавског говорног тип. Према истраживањима Р. Жугић (2009: 89–90) суфикс *-ла* представља веома продуктиван суфикс при образовању пејоратива за именовање женских лица негативних телесних особина, што потврђује и М. Илић (2012), која бележи 44 изведенице добијене везивањем суфикса *-ла* за различите основе, од којих највећи број означава женске особе карактеристичне по изгледу или по некој другој особини. Н. Богдановић (2000) у попису инвентара морфолошке проблематике призренско-тимочких говора наводи однос суфикса *-ла* : *-ља* као доминантно обележје изведеница са значењем женска / мушка особа носилац неке особине.

Неколико примера настало је и везивањем сложеног суфикса *-ојла* за основе различитих речи: *врцојла* (: *врцоја** 'особа која њише куковима док хода'), *зализојла* (: *зализоја* 'човек зализане косе'), *ипуриесојла* / *ипурисојла* (: *потресоја* / *потрисоја* 'човек који се стално тресе'), *сакатојла* (: *сакатоја*

’човек с телесним недостатком’), *умрђојла* (: умрђоја* ’особа која њише куковима док хода’).

Суфикс *-лија*

Суфикс *-лија* представља адаптациону форму суфикса преузетог из турског језика. Њиме се у нашој грађи од различитих основа граде изведенице „у значењу особе која се карактерише каквим спољним квалитетом, тј. особином која се манифестује у спољашњем виду“ (Радић 2001: 37).

С именичком основном је изведеница *џабанлија* (: табан).

С придевском основном су: *сакаџлија* (: сакат), *чакерлија* / *чекарлија* (: чакарас ’који је шарених очију’),⁵⁸² *широклија* (: широк).

Суфиксни дериват *-алија* развио се према различитим турским образовањима где се јављао као завршетак, одакле се осамосталио и као суфикс везао за многе нетурске основе (Радић 2001: 115). Такве су изведеница *ћосалија* (: ћос ’који је без браде и бркова’) од придевске основе и изведенице *гегалија* (: гега се), *рмбалија* (: рмба ’напорно ради’) од глаголских основа.

Код изведенице *бркајлија* / *бркајлија* (: брк) распознајемо суфиксни дериват *-ајлија*.

Суфикс *-ло*

Суфиксом *-ло* творе се изведенице од глаголских основа и негативно означавају особе сва три рода⁵⁸³ које имају неку говорну ману: *анћало* (: анћа ’говори кроз нос’), *брбљало* (: брбља ’говори нејасно’), *врскало* (: врска ’не изговара све гласове’), *јецкало* (: јецка ’муца’), *муцало* (: муца), *њуњало* (: њуња ’говори кроз нос’), *уњкало* (: уњка ’говори кроз нос’), *шошало* (: шошка ’шушка док говори’). Једино се изведеницом *врцало* (: врца / врца ’њише куковима док хода’) карактерише жена која неприлично извија кукове у ходу.

С именичком основном и сложеним суфиксом *-ало* потврђена је само именичка изведеница *мустакало* (: мустак ’брк’). Суфикс *-ало* успостављен је аналошки према завршетку изведеница с глаголском основном.

Суфикс *-ља*

Р. Жугић (2010а: 103–106) је бавећи се истраживањем пејоратива за мушка лица у јабланичком говору, дошла до закључка да суфикс *-ља* спада

⁵⁸² Суфикс *-лија* и његови деривати су се накнадно могли везати и за неке турске основе: *сакаџлија*, *ћосалија*, *чакерлија* / *чекарлија*.

⁵⁸³ Граматички род ових изведеница је средњи, али се по правилу исти облик може употребити за сва три рода.

међу четири најпродуктивнија суфикса ове лексичко-семантичке групе. Потврду таквој тврдњи налазимо и у нашој грађи, где се суфиксом *-ља* образује већи број пејоратива за мушке носиоце особина од именичке, придевске и глаголске основе.

Од именичких основа су изведенице: *врџља* (: врга 'бубуљица'), *грбља* (: грба), *дујља* (: дупе), *зубља* (: зуб), *сивља* (: сива 'слина'), *јевџиљља* (: јевтика 'туберкулоза'), *џрџиљља* (: тртица), *чумља* (: чума), *шугља* (: шуга). Међу њима је и префиксално-суфиксална твореница *бестрџиљља* (: трепка 'трепавица').

Од придевских основа су: *бледља* (: блед), *бучља* (: бучав 'који је бујне и неуредне косе'), *дриљља* (: дрипав 'који је кудрав'), *жужљља* (: жут), *кривља* (: крив), *мршља* (: мршав), *мутљља* (: мутав 'нем'), *рутљља* (: рутав 'маљав'), *скајљља* (: скапан 'који је изразито мршав'), *скубља* (: раскубен 'чупав'), *џршљља* (: тршав 'коврцав'), *чџљља* (: чепав 'који је кривих удова'), *чужљља* (: чупав), *шкобљља* (: шкобав 'који је изразито мршав'), *шџрбљља* (: штрб 'који је без зуба'), *шџрџљља* (: штрокав).

Од глаголских основа су изведенице: *грчља* (: грчи се 'скупља се, савија се'), *жмџљља* (: жмика 'намигује'), *сџрџљља* (: стриже 'скраћује маказама, шиша'), *шужљља* (: шушка) и префиксално-суфиксална твореница *нестрџиљљља* (: стриже 'скраћује маказама, шиша').

Пејоративност забележених изведеница најчешће проистиче из основе, некада може бити условљена контекстом, а некада је оваква стилска обојеност резултат основинско-суфиксалне компатибилности.

Пејоративни суфикс *-ља* потврђен је и код сложено-суфиксалне творенице *кривозубља*, настале према истозначном придеву *кривозуб* у значењу 'који је кривих зуба'.

Суфикс *-на*

Суфикс *-на* у моционој функцији није познат књижевном језику. С друге стране, у говорима сврљишког краја суфикс *-на* представља један од најпродуктивнијих суфикса у творби назива за женска лица. Мушки корелативи завршавају се суфиксима:

-а: *бркна* (: брка 'човек с брковима'), *жгџљна* (: жгоља 'мршав човек'), *шкџљна* (: шкемба 'човек велика стомака');

-ан: *гузна* (: гузан 'човек велике задњице'), *дујна* (: дупан 'човек велике задњице'), *зубна* (: зубан 'човек великих зуба'), *риђна* / *риџна* (: риђан / риџан 'човек риђих косматих површина'), *џрбна* (: трбан 'човек велика стомака');

-ља: *вржна* (: вржља 'човек с бубуљицама'), *грбна* (: грбља 'човек с грбом'), *дујна* (: дупља 'човек велике задњице'), *зубна* (: зубља 'човек великих зуба'),

јевџијкна (: јевтикља 'човек који кашље'), *кашљоџрдна* (: кашљопрдља 'човек који кашље'), *кривозубна* (: кривозубља 'човек кривих зуба'), *мрдна* (: мрдља* 'особа која нише кукуовима кад хода'), *музна* (: музља* 'особа великих дојки'), *реткозубна* (: реткозубља 'човек ретких зуба'), *скајйна* (: скапља 'мршав човек'), *скубна* (: скубља 'човек дуге, неуредне, рашчупане косе'), *џрџина* (: тртља 'човек велике задњице'), *џкна* (: џкља 'човек буљавих, стакластих очију'), *чујйна* (: чупља 'човек неуредне косе'), *широкодујйна* (: широкодупља 'човек широких кукова'); *шкџбна* (: шкџбља 'човек рошава лица'), *шиџрџкна* (: штрџкља 'неуредан човек'), *шугна* (: шугља 'човек који има шугу'), *шџрџбна* (: штрџбља 'човек без зуба'), *шџшина* (: шушља 'човек који шушка када говори');

-ња: *дџгна* / *длајгна* (: длгња 'висок човек');

-оња: *кривџкна* (: кривџкџоња 'човек с деформитетом ногу'), *џерозубна* (: џерозубџоња 'човек ретких зуба');

-ча: *буљна* (: буљча 'човек буљавих очију'), *глувна* (: глџвча 'глув човек'), *грџвна* (: грџвча 'човек јаких обрџва'), *грџбна* (: грџпча 'човек с грџбом'), *гурна* (: гурча 'човек крмељивих очију'), *дрџна* (: дрџча 'човек крмељивих очију'), *ђумна* (: џумча 'човек с џубом на глаџви'), *жљџбна* (: жљџпча 'човек великих уста'), *жмџрна* (: жмџрча 'човек ситних очију'), *жмџрна* (: жмџрча 'човек ситних очију'), *сиљна* (: сиљча 'човек ситних очију'), *киљна* / *ђилна* (: килча / џилча 'човек с килом'), *кљна* (: кљча 'човек истурених предњих зуба'), *крџвна* (: крџвча 'човек који храмље'), *љџгна* (: џџкча 'човек који балаџви'), *џркна* (: пркча 'човек прџаста носа'), *џуљна* (: пуљча 'човек пуних избачених уста'), *рљна* (: рљча 'човек широких ноздрџва'), *слџйна* (: слџпча 'слџп човек'), *ђџйна* (: џџпча 'човек с деформитетом ноге'), *ђџрна* (: џџрча 'слџп човек'), *џџрна* (: џџрча 'човек ретких зуба'), *џљна* (: џљча 'човек с деформитетом ногу'), *џуљна* (: џуљча 'који је без јџдног ува (с окрњеним увам)'), *шиџрџкна* (: штрџкча 'неуредан човек'), *шугна* (: шџкча 'човек који има шугу');

-ша: *глувна* (: глџвша 'глув човек'), *грџбна* (: грџпша 'човек с грџбом'), *дџгна* / *длајгна* (: длгша 'висок човек'), *дујйна* (: дупша 'човек велике задњице'), *клемна* (: клемша 'човек великих, клемпавих ушију'), *клијйна* (: клипша 'човек великих, клемпавих ушију'), *љџгна* (: џџкша 'човек који балаџви'), *ђџйна* (: џџпша 'човек који храмље'), *ђџрна* (: џџрша 'слџп човек');

Суфикс -оја

Суфикс -оја специфичност је ових говора и представља варијанту суфикса -оје, који „се у књижевном језику јавља искључиво у мушким именима“ (Клајн 2003: 176). С придевском основом забележене су изведенице и префиксално-суфиксалне творенице: *зализџоја* (: зализан), *набрџкџоја* (: набрџкан 'који има боре'), *сакџџоја* (: сакат 'који је с телесним недостатком'), а с

глаголском основном: *врскоја* (: врска 'који не изговара све гласове'), *заецкоја* (: јецка 'који муца'), *џреврскоја* (: врска 'који не изговара све гласове'). Ови називи употребљавају се и за мушка и за женска лица. Њихова пејоративна стилска обојеност узрокована је пејоративношћу творбене основе.

Суфикс *-оња*

Суфиксом *-оња* творе се пејоративне изведенице мушког рода од именичких, придевских и глаголских основа.

Највећи број изведеница је с именичком основном: *брадоња* / *брадоња* (: брада), *бркоња* / *бркоња* (: брк), *брљоња* (: брна 'зубне десни'), *веђоња* (: веђа 'обрва'), *врајтоња* / *врајтоња* (: врат), *главоња* / *главоња* (: глава), *грудоња* / *грудоња* (: груди), *гузоња* (: гуз), *дујоња* / *дујоња* (: дупе), *зубоња* / *зубоња* (: зуб), *килоња* (: кила), *кракоња* (: крак 'нога'), *носоња* (: нос), *рамоња* (: раме), *рејоња* (: реп), *џрбоња* (: трба 'стомак'), *шајоња* (: шапа), *шкџмбоња* / *шкџмбоња* / *шџџмбоња* (: шкџмбе 'стомак'). С именичком основном су и префиксално-суфиксалне творенице *безвецоња* (: веца 'обрва'), *бесџџтоња* (: пета), *бесџрејоња* (: трепка 'трепавица'). Пејоративност већине изведенице условљена је именовањем подстакнутим величином онога што означава основинска именица (Ђорић 2012: 27). На аугментативну компоненту суфикса *-оња*, која се придружује пејоративној упућује и Р. Жугић (2010а: 107). С афирмативним значењем су једино изведенице *грудоња* / *грудоња* (: груди) и *рамоња* (: раме) којима се карактерише крупан и снажан мушкарац.

С особином исказаном мотивним придевом су изведенице *жујтоња* (: жут), *клџмтоња* (: клџмпав), *риђоња* (: риђ), *рујтоња* (: рутав 'маљав'), *ћосоња* (: ћос(ав) 'који је без браде и бркова'), *шајтроња* (: шатрав 'хром'), све пејоративно означене.

Пејоративна стилска обојеност одлика је и две изведенице с глаголском основном – *јецкоња* (: јеца / јецка 'муца'), *кеџоња* (: кези се).

Суфикс *-оња* велику продуктивност има и у сложено-суфиксалној творби код назива изведених из сложених придевских основа: *белобрадоња* (: белобрад 'који је беле браде'), *белобркоња* (: белобрк 'који је белих бркова'), *беловеђоња* (: беловеђ 'који је белих обрва'), *белоџрејоња* (: белотреп 'који је белих трепавица'), *голџмоногоња* (: голџмоног 'који је дугачких ногу'), *голџмочџоња* (: голџмочџес 'који је висока чеља'), *голџчџоња* (: голџчџес 'који је високих зализака'), *длџокракоња* (: длџокрак 'који је дугачких ногу'), *длџоногоња* / *длаџоногоња* (: длџоног / длаџоног 'који је дугачких ногу'), *дугонџоња* (: дугонос 'који је дуга носа'), *дугорџкоња* / *длаџорџкоња* (: дугорук / длаџорук 'који је дугачких руку'), *жујтобрадоња* (: жутобрад 'који је жуте браде'), *жујтобркоња* (: жутобрк 'који је жутих бркова'), *крајџконџоња* (: кратконог 'који је кратких ногу'), *кривозубоња* (: криво-

зуб 'који је кривих зуба'), *кривоклоња* (: кривоклк 'који је кривих кукова'), *кривоногоња* (: кривоног 'који је кривих ногу'), *кривоносоња* (: кривонос 'који је крива носа'), *реткозубоња* (: реткозуб 'који је ретких зуба'), *риђобрадоња* (: риђобрад 'који је риђе браде'), *церовзубоња* (: церовзубес 'који је ретких зуба'), *шестопрсноња* (: шестопрс 'који има шест прстију'), *шиљобрадоња* / *шиљобрадоња* (: шиљобрад 'који има шиљасту главу'), *широкогрудоња* (: широкогруд 'који је широких груди').

Суфикс *-оша*

Суфиксом *-оша* образује се мањи број изведеница граматички женског рода, али које семантички подразумевају припаднике оба пола.

С именичком основом су изведенице: *бокоша* (: бок), *веђоша* (: веђа 'обрва'), а с придевском основом *риђош* / *риђоша* (: риђ).

Исти суфикс јавља се и код сложено-суфиксалних твореница *беловеђоша* (: беловеђ 'који је белих обрва'), *кривоклоша* (: кривоклк 'који је кривих кукова') образованих додавањем суфикса *-оша* на основу сложеног придева.

Суфикс *-уља*

Суфикс *-уља* се код изведенице *главуља* (: глава) везао за именичку основу.

С придевском основом су изведенице *модруља* (: модар) и *сакатуља* (: сакат).

Глаголску основу распознајемо код изведенице *мазнуља* (: мазни 'гладди, заглађује').

Изузев назива *главуља* (: глава) пејоративност осталих изведеница условљена је основинско-суфиксалном значењском компатибилношћу.

Суфикс *-уша*

Изведенице са суфиксом *-уша* настале су од придевских основа: *гаравуша* (: гарав 'који је тамне косе и тена'), *дебелуша* (: дебели 'дебео'), *модруша* (: модар), *рутавуша* (: рутав 'маљав'). Док се блага стилска обојеност распознаје код изведеница које значе женску особу према боји косе или тена – *гаравуша* (: гарав), *модруша* (: модар), израженија пејоративност распознаје се код изведеница које означавају жену непријатна изгледа – *дебелуша* (: дебели), *рутавуша* (: рутав).

Суфикс *-ча*

Супротно стању у књижевном језику где је *-ча* непродуктиван и претежно хипокористични суфикс (Стевановић 1975: 532; Клајн 2003: 203), у го-

ворима призренско-тимочког дијалекатског подручја суфикс *-ча* представља веома продуктиван суфикс у творби пејоратива за мушка лица (Жугић 2010а: 109–110), што је потврђено и материјалом из сврљишког краја.

С именичком основном су: *брњча* (: брња 'њушка, губица; усна, уста'), *главча* (: глава), *гривча* (: грива), *грџча* (: грба), *гурча* (: гурељ 'крмељ'), *дрљча* (: дрља 'крмељ'), *ђумча* (: ђума / ђумка 'ђуба на глави'), *ждрљча* (: ждрља 'крмељ'), *киљча* / *ћилча* (: кила / ћила), *кљунча* (: кљун), *криљча* (: крило), *рљча* / *рњча* (: рња 'ноздрва'), *рошча* (: роша 'рупа на лицу'), *слинча* (: слина), *сомурча* (: сомур 'слина'), *ћелча* / *келча* (: ћела), *челча* (: чело), *шукча* (: шуга).

С придевском основном су: *балча* (: балав), *белча* (: бел), *гарча* (: гарав), *глувча* (: глув), *гуљча* (: огуљен), *кљакча* (: кљакав 'који је изнемогао'), *кривча* (: крив), *крнча* / *крњча* (: крњ 'који је мала, оштећена носа'), *немча* (: нем), *илавча* (: плав), *рујча* (: рујев 'који је црвенкастонаранцасте боје'), *слейча* (: слеп), *сурча* (: сур 'који је пепељастосиве боје'), *ћорча* (: ћорав 'слеп'), *црнча* (: црн), *челча* (: челјав 'који је с телесним недостатком'), *чейча* (: чепав 'крив'), *чуљча* (: чуљ 'који је без једног ува (с окрњеним увом)'), *шарча* (: шарен), *шћирокча* (: штрокав).

С глаголском основном су: *буљча* (: буљи), *жљейча* (: жљеби се 'говори кривећи и растежући уста'), *жмирча* (: жмири), *жмурча* (: жмури), *сиљча* (: сиљи 'гледа с напором, чкиљи'), *кљча* (: клати се), *јуљча* (: пуљи се 'истура, пружа, помаља'), *ћойча* (: ћопа 'храмље'), *цјрча* (: цери се 'бесциљно, без разлога, будаласто се смеје').

Ове изведенице су углавном пејоративно означене. Везивањем за пејоративне основе и сам суфикс *-ча* постаје носилац пејоративности коју потом преноси на основе другачијег значења (*главча*, (: глава), *криљча* (: крило), *белча* (: бел), *црнча* (: црн) и сл.).

Суфикс *-ча* учествује и у образовању префиксално-суфиксалних твореница с основном трпног глаголског придева *нарџча* (: нарпан 'који је лоше ошишан') и с основном радног глаголског придева *јодбуљча* (: подбул 'који је надувен, отечен').

Суфикс *-ча* је присутан и код сложеница *беломујча*, *белојрџча* изведених из основа сложених придева *беломујес* ('који је светле косе и тена'), *белојрџав* ('који је белих трепавица')

Суфикс *-че*

У говорима сврљишког краја суфикс *-че* представља најпродуктивнији деминутивни суфикс у извођењу назива деце⁵⁸⁴ и младих људских бића.

⁵⁸⁴ У нашој грађи изведенице са суфиксом *-че* искључиво значе децу јер су добијене као одговор на питање: „Како се назива дете одређене телесне особине?“.

Сем деминутивности суфикс *-че* „обухвата хипокористичност типа доброг / позитивног осећања и оријентацију на децу, младе, драге особе и кућне љубимце“ (Ристић и остали 2005: 613), што омогућава да „чак и деминутиви настали од именица с негативним значењем могу бити додатно позитивно маркирани у смислу хипокористичног значења“ (Јовановић 2010: 43). Укорењивање суфикса *-че* и висока продуктивност у говорима сврљишког краја и на читавом призренско-тимочком говорном подручју (в. Жугић 2012, Савић-Грујић 2013) може се приписати присуству балканистичких језичких момената, на шта је посебно указао П. Радић (1987).⁵⁸⁵

Највећи број изведеница је с именичком основом: *бељуза̀нче* (: бељузан ’човек светла тена и косматих површина’), *главура̀нче* (: главуран ’човек велике главе’), *главурда̀нче* (: главурдан ’човек велике главе’), *ђума̀нче* (: ђума ’ћуба на глави’), *жуџиарчѐ* (: жутарџ ’човек светлих / жутих косматих површина’), *зубо̀нче* (: зубоња ’човек великих зуба’), *коколанчѐ* (: коколан ’човек крупних очију’), *лепо̀нче* (: лепотан), *модреља̀нче* (: модрељан ’човек плавих очију човек модра тена’), *пу̀нче* (: пупуран ’човек дебелих образа; човек пуних, избачених уста’), *пурпуза̀нче* (: пурпузан ’човек пуних, избачених уста’), *сомура̀нче* (: сомуран ’слинав човек’), *сому̀рче* (: сомуран ’слинав човек’), *сопуља̀нче* (: сопуљан ’слинав човек’), *ћебура̀нче* (: ћебуран ’човек пуних, избачених уста’), *цаклова̀нче* (: цаклован ’човек буљавих очију’).

С придевском основом су изведенице: *белчѐ* (: бел), *брбља̀вче* (: брбљав ’који говори нејасно’), *галчѐ* (: гал ’црн’), *гргуља̀вче* (: гргуљав ’који је коврцаве косе’), *зализа̀нче* (: зализан ’који је зализане косе’), *крњчѐ* (: крњ ’који је мала, оштећена носа’), *љигавчѐ* (: љигав ’балав’), *му̀тваче* (: мутав ’нем’), *румѐнче* (: румен), *црнчѐ* (: црн), *чу̀лче* (: чуљ ’који је без једног ува (с окрњеним увом)’).

Најмањи број изведеница је с глаголском основом: *бу̀љче* (: буљи), *жму̀рче* (: жмури), *сѝљче* (: сиљи ’гледа с напором, чкиљи’), *коколчѐ* (: коколи ’колачи очи, буљи’).

Значењском вредношћу суфикса *-че* бавила се и Р. Жугић, истичући високу продуктивност овог суфикса у призренско-тимочким говорима и тројаку семантичку реализацију изведеница – деминутивну, хипокористичку и деминутивно-пејоративну (Жугић 2012: 224, 227).⁵⁸⁶ На основу

⁵⁸⁵ П. Радић (1984) писао је и о систему творбених модела изведеница с именичким суфиксима *-че* и *-иче* и значењским категоријама које се јављају у оквиру различитих творбених модела. Његова анализа заснива се на лексичком материјалу села Милошева, чији говор припада ресавском говорном типу.

⁵⁸⁶ Семантичким аспектом деминутивизације, али на материјалу књижевног српског језика бавила се и Р. Ђурић (2004: 152–153), која закључује да значење деминутива „полази од изражавања објективне, физичке величине па све до позитивних или негативних субјективних судова. Дакле, деминутиви могу и да изражавају симпатију, нежност, благонаклоност, хипо-

њених истраживања, семантичка реализација која се односи на именовање деце према некој телесној (или карактерној) особини, јесте деминутивно-пејоративна и „овакве изведенице обично према себи имају пејоративне називе за именовање одраслих мушких или женских лица“ (Жугић 2012: 227). Резултати нашег истраживања указују на постојање још једне семантичке реализације – хипокористично-пејоративне, јер иако се ради о именовању деце, велики број именовања подстакнут је величином одређеног дела тела (*главуранче* (: главуран 'који је велике главе'), *главурданче* (: главурдан 'који је велике главе'), *зубоњче* (: зубоња 'који је великих зуба) па не може бити речи о деминутивима.

С афирмативном семантичком реализацијом је изведеница *лејоџанче* (: лепотан), а називи *белче* (: бел), *руменче* (: румен), *црнче* (: црн) карактеришу дете према боји косе или тена и имају деминутивну и хипокористичну вредност без присуства пејоративне семантичке компоненте. Стилска вредност многих других изведеница условљена је контекстом и колективним вредновањем говорне заједнице.

Суфикс *-че* присутан је и код сложено-суфиксалних твореница: *беломујче* (: беломуја 'човек светле пути и косматих површина'), *белојрејче* (: белотрепча 'човек белих трепавица'), *длогошиче* / *дугошиче* (: длгошија / дугошија 'човек дуга врата'), *крајикошиче* (: краткошија 'човек кратка врата'), *кривошиче* (: кривошија 'човек крива врата').

Суфикс *-ша*

Пејоративни суфикс *-ша* специфичност је говора сврљишког краја.⁵⁸⁷ Најзаступљеније су изведенице с придевском основом, али су потврђене и с основама именичког и глаголског порекла.

С именичком основом су изведенице: *белша* (: беља 'човек светле пути и косматих површина'), *главша* (: глава), *грџша* (: грба), *дујша* (: дупе), *килша* (: кила). Код изведеница с именичком основом пејоративност је условљена или значењем именице у основи (*грба*, *кила*) или значењем изведеница које се односи на поседовање појма израженог мотивном именицом у величини већој од нормалне (*беља* (: 'који је превише бео'), *глава*, *дује*).

С придевском основом су: *глувша* (: глув), *длгша* (: длг 'дуг'), *клемша* (: клемпав), *клијша* (: клипав 'који опуштено виси'), *кљакаша* (: кљакав 'који је изнемогао; који је с деформитетом ногу'), *кривша* (: крив 'хром'), *љикша* (: љигав 'балав'), *немша* (: нем), *чуљша* (: чуљ(ав) 'који је без једног ува

користичност, али и иронију и поругу, ниподаштавање, презир (тј. пејоративност), што значи да су деминутивни суфикси вишезначни“.

⁵⁸⁷ Суфикс *-ша* у овом значењу не постоји у савременом српском језику, а не спомиње га ни Р. Жугић (2010а).

(с окрњеним увом)'). Пејоративност забележених изведеница условљена је значењем мотивних придева, а интензивирана суфиксом *-ша*.

С глаголском основном су: *гѣгша / ђѣгша* (: гега се / ђега се), *клі́мша* (: клима се 'клати се'), *ћо́йша* (: ћопа 'храмље'). Пејоративно значење ових изведеница потиче од значења глагола у основи.

У раду је забележено и више суфикса с по једном потврдом: *-ага* у *му-жара́га*, *-аја* у *глува́ја*, *-ајло* у *бркајло*, *-аћ* у *глува́ћ*, *-ач* у *надгриза́ч*, *-ача* у *мушкара́ча*, *-е* у *у́йѣ*, *-ик* у *галайи́ник*, *-иња* у *йлавои́иња*, *-ич* у *цѣкли́ч*, *-иш* у *ша́йириш*, *-иша* у *ма́лиша / мали́ша*, *-оба* у *руго́ба*, *-ољ* у *брчко́љ*, *-уља* у *йо́йресу́ља*, *-уна* у *белу́на*, *-ур* у *клемі́ур*.

Творба придева

Суфикс *-ав*

Суфиксом *-ав* изводе се придевски деривати којима се квалификује особа на основу неке специфичне особине. Овај веома продуктиван суфикс везује се за именичке, придевске и глаголске основе.

Према мишљењу С. Бабића (1986: 426–427) придевске изведенице с именичком основном значе опскрбљеност и обиље, што потврђује и Р. Драгићевић (2001: 92), издвајајући два типа деноминалних придева – „који има оно што значи мотивна реч“ и „који има много онога што значи мотивна реч“. И. Клајн (2003: 254) прецизира да придевски деривати са суфиксом *-ав* „претежно значе неку видљиву појаву на телу“ а наше истраживање указује и на квалификацију условљену присуством неке болести. Начелно, можемо разликовати неколико значењских типова деривата са суфиксом *-ав*, али није могуће међу њима успоставити оштру границу. Тако, рецимо, придеви *боги́њав / бођи́њав* и *шугав* означавају особе које имају неку видљиву појаву на телу као последицу болести; придевом *бубуљичав* квалификује се особа „која има оно што значи мотивна реч“, али и особа „која има много онога што значи мотивна реч“, односно истовремено значи и опскрбљеност и обиље.

Будући да није могуће установити прецизну семантичку класификацију придевских деривата са суфиксом *-ав*, наводимо их обједињено:⁵⁸⁸ *ба́лав*, *-а*, *-о* (: бала), *боги́њав*, *-а*, *-о* / *богиња́в*, *-а*, *-о* / *бођи́њав*, *-а*, *-о* (: богиња), *бубуља́в*, *-а*, *-о* (: бубуљица), *бубуљичав*, *-а*, *-о* / *бубуљичав*, *-а*, *-о* (: бубуљица), *бу́чав*, *-а*, *-о* (: буч 'ћуба на коси или глави као клупко'), *вр́гав*, *-а*, *-о* (: врга 'бубуљица'), *вргуља́в*, *-а*, *-о* (: вргуљка 'коврца'), *га́рав*, *-а*, *-о* (: гар), *гр́бав*, *-а*, *о* (: грба), *гргуља́в*, *-а*, *-о* (: гргуљ 'увијен прамен косе'), *гргур́ав*, *-а*, *-о* (: гргур 'увијен прамен косе'), *грозничав*, *-а*, *-о* / *грознича́в*, *-а*, *-о* / *грозњи́чав*,

⁵⁸⁸ Доследно смо следили исти принцип како трагање за прецизном класификацијом не би нарушило суштинску концепцију рада.

-а, -о / *грозњичав*, -а, -о (: грозница), *гурав*, -а, -о (: гура 'грба'), *гурељав*, -а, -о (: гурел 'крмел'), *длакав*, -а, -о (: длака), *дрљав*, -а, -о (: дрља 'крмел'), *ждрљав*, -а, -о (: ждрља 'крмел'), *згурав*, -а, -о (: гура 'грба'), *зложав*, -а, -о (: злојча), *јевтйичав*, -а, -о (: јевтика 'туберкулоза'), *кашљичав*, -а, -о / *кашљичав*, -а, -о (: кашљика), *келав*, -а, -о (: ћела), *кијавичав*, -а, -о / *ћијавичав*, -а, -о (: кијавица), *килав*, -а, -о / *ћилав*, -а, -о (: кила), *кљунав*, -а, -о (: кљун), *коврџав*, -а, -о (: коврџа), *кудрав*, -а, -о (: кудра 'увијен прамен косе'), *кундрав*, -а, -о (: кундра 'увијен прамен косе'), *лисав*, -а, -о (: лис 'прамен длаке или косе који се издваја по боји, белега'), *лишав*, -а, -о (: лиша 'лишај (болест коже)'), *луњав*, -а, -о (: луња 'пега'), *љигав*, -а, -о (: љига 'бала'), *мадежјав*, -а, -о (: мадеж 'младеж'), *маљав*, -а, -о (: маља), *молав*, -а, -о (: мола 'буђ, плесан'), *носурјав*, -а, -о (: носура), *огњичав*, -а, -о (: огањ 'температура'), *йегав*, -а, -о (: пега), *йешичав*, -а, -о (: пешица), *йуйав*, -а, -о (: пуп 'стомак'), *рњав*, -а, -о (: рња 'ноздрва'), *рошав*, -а, -о (: роша 'рупа на лицу'), *слинав*, -а, -о (: слина), *сојуљав*, -а, -о (: сопуљ 'слина'), *суйеиљичав*, -а, -о (: супетљица), *ћелав*, -а / *келав*, -а (: ћела), *цинцав*, -а, -о (: цинца 'слина'), *чунав*, -а, -о (: чума), *џукљав*, -а, -о (: џука 'дебела уста'), *шкџмав*, -а, -о / *шћџмав*, -а, -о (: шкџма 'стомак'), *шпјокав*, -а, -о (: шпјока), *шугав*, -а, -о (: шуга).

Насупрот стању у књижевном језику, где је број изведеница с придевском основном занемарљив (Клајн 2003: 254–255), у говорима сврљишког краја потврђене су изведенице *крњав*, -а, -о (: крњ 'којему је одломљен, одбијен или на други начин откинут један део'), *рињав*, -а, -о / *рицав*, -а, -о (: рић), *ћосав*, -а, -о (: ћос), *чуљав*, -а, -о (чуљ 'који је осакаћених ушију'). Негативна особина изражена придевом у основи исказује се и изведеницама *крњав*, -а, -о, *ћосав*, -а, -о, *чолјав*, -а, -о, *чуљав*, -а, -о, те је суфикс -ав хиперпродуктиван и само врши функцију накнадног морфолошког уобличавања без утицаја на семантику деривата. С друге стране, посредством суфикса -ав се код изведенице *рињав*, -а, -о / *рицав*, -а, -о истакнута особина изражава у мањем степену – 'који није потпуно рић'.⁵⁸⁹

Изведенице с глаголском основном односе се на особу која типично врши радњу означену глаголом у творбеној основи (Babić 1986: 414; Драгићевић 2001: 93; Клајн 2003: 254) или пак која трпи радњу означену глаголом, на шта посебно скреће пажњу М. Стевановић (1975: 550), истичући да „особина која се казује оваквим придевима с наставком -ав не мора се односити увек на вршиоца радње, односно носиоца стања. Њима се може казивати и особина објекта на коме је вршена или која изгледа као да је на њему вршена радња основног глагола“. У нашој грађи потврђени су придевски дерива-

⁵⁸⁹ У народном веровању црвенкасто колористичко својство има изражено демонско значење јер асоцира на ђавола и симболизује ватру и крв, што на језичком плану утиче на пејоративну и митолошку обележеност лексема (СМР, 1970: 127–130).

ти оба типа: *брчкав*, -а, -о (: брчка се⁵⁹⁰ 'набора се'), *буљав*, -а, -о (: буљи), *врчкава* (: врчка се), *гѣгав*, -а, -о / *ћѣгав*, -а, -о (: гега се), *грчав*, -а, -о (: грчи се), *гмѣчав*, -а, -о (: гмечи се 'гњечи се'), *жљѣбав*, -а, -о (: жљеби се 'говори кривећи и растежући уста'), *жмурав*, -а, -о (: жмури), *зрикав*, -а, -о (: зрика 'разроко, врљаво гледа'), *сиљав*, -а, -о (: сиља 'гледа с напором, чкиљи'), *јѣцкав*, -а, -о (: јецка 'муца'), *кијав*, -а, -о / *ћијав*, -а, -о (: кија), *клийав*, -а, -о (: клипа се 'хода климајући се'), *њуњав*, -а, -о (: њуња 'говори кроз нос, уњка'), *јуљав*, -а, -о (: пуљи 'истура уста'), *јујињав*, -а, -о (: пупни 'надиже се, клобучи'), *ћојав*, -а, -о (: ћопа), *цигљав*, -а, -о (: цигља 'расте у висину'), *цѣклав*, -а, -о / *цѣклив*, -а (: цѣкли 'гледа нетремице, широм отворених очију, буљи'), *чѣйав*, -а, -о (: чѣпи 'криви'), *чујав*, -а, -о (: чупа), *цигљав*, -а, -о (: цигља 'расте у висину'), *шанѣйав*, -а, -о (: шанта 'храмље'), *шејав*, -а, -о (: шѣпа 'храмље'), *шошкав*, -а, -о (: шошка 'шушка'), *ѣнђав*, -а, -о / *анђав*, -а, -о / *анђав*, -а, -о / *уњћав*, -а, -о / *уњћав*, -а, -о / *уњћав*, -а, -о (: ѣнђа 'говори кроз нос, уњка').

Са суфиксом -ав забележено је и неколико сложено-суфиксалних твореница добијених везивањем суфикса -ав за основе истозначних сложених придева: *белоклѣйав*, -а, -о (: белоклеп 'особа белих трепавица'), *белојирѣйав*, -а, -о (: белотреп 'особа белих трепавица'), *једноокав*, -а, -о (: једноок), *разокав*, -а, -о (: разок).

Сложени суфикс -љав присутан је код већег броја назива добијених различитим творбеним моделима. Свима је својствена изразита пејоративност условљена основинско-суфиксалном семантичком компатибилношћу. О семантичкој вредности суфикса и њиховој способности да утичу на конотацију изведеница писала је Р. Драгићевић (2001: 94), истичући да суфикси „не могу уносити конотације у значење речи и да је њихова улога у првом реду трансформациона... Међутим, временом се форманти 'специјализују' за спојеве са творбеним основама одређених мотивних речи, а пошто се такви спојеви стално понављају, и суфикс накнадно добија одређену семантичку вредност“.

С именичком основном и суфиксом -љав потврђене су фонетске варијанте изведенице *јавѣйкљав*, -а, -о / *јевѣйкљав*, -а, -о (: јавтика / јевтика 'туберкулоза') и изведеница *шугљав*, -а, -о (: шуга).

Везивањем суфикса -љав за придевску основу настале су изведенице *дријљав* (: дрипав 'који је кудрав'), *јиршљав*, -а, -о (: тршав), *шкѣбљав*, -а, -о (: шкобав).

Сложеница *разѣкљав*, -а, -о настала је из основе сложеног придева *разок*.

⁵⁹⁰ Будући да говори призренско-тимочке дијалекатске области не познају инфинитив, глаголе дајемо у облику 3. л. једине презенте.

Сложеним суфиксима *-иљав*, *-инав*, *-ињав*, *-ичав*, *-кав*, *-оњкав*, *-ужњава*, *-уљав*, *-уњав* образује се мањи број изведеница од придевске основе. Р. Драгићевић (2001: 38–39) ове форманте назива суфиксима субјективне оцене којима се означава умањен степен особине исказане мотивним придевом, што потврђује и Р. Жугић (2006: 386), која на основу опсежног истраживања творбе у говорима признено-тимочке дијалекатске области долази до закључка да су најпродуктивнији суфикси за извођење придевских деминутива суфикс *-ав* и сложени суфикси са суфиксом *-ав* у другом делу: *-ужњава*, *-кав*, *-иљав*, *-уљав*, *-ињкав*, *-ишкав*, *-икав*, *-ињав*, *-ичав*, *-ушкав*.

Суфикс *-иљав* јавља се само у изведеници *жуџиљав*, *-а*, *-о* (: жут), којом се исказује снижени степен интензитета боје. Исто значење остварује се и везивањем суфикса *-инав* / *-ињав* за основу придева *сед* (*сединав*, *-а* / *сединав*, *-а* / *седињава*, *-а* / *седињава*, *-а*). Пејоративност садржана у значењу мотивног придева исказује се у мањем степену код изведенице *шаниињава*, *-а*, *-о* (: шантава 'хром') посредством суфикса *-ињава*.

Потврђен је само један дериват *јевџичав*, *-а*, *-о* (: јевтика 'туберкулоза') с именичком основом и суфиксом *-ичав*. Значењска разлика између деривата *јевџикава* и *јевџичав* огледа се у интензитету испољености особине. Тако би *јевџикава* био 'онај који је оболео од јевтике', а *јевџичав* 'онај који делује као да је оболео од јевтике'.

Деминутивни суфикс *-ичав* присутан је и код префиксално-суфиксалних твореница *наглувачав*, *-а*, *-о* (: глув) и *наћоравичав*, *-а*, *-о* (: ћорав). Умањен степен испољавања пејоративности у односу на мотивне придеве остварује се и употребом префикса *на-*, чије је основно значење слабије изражена особина означена основним придевом (Клајн 2002: 214).

По један придевски деминутив забележен је и са суфиксима *-кав*: *грчкава*, *-а*, *-о* (: грчав), *-оњкава*: *субоњкава*, *-а*, *-о* (: сув), *-ужњава*: *белужњава*, *-а*, *-о* (: бел), *-уњава*: *бледуњава*, *-а*, *-о* (: блед). Свим овим дериватима је, на значењском нивоу, својствено означавање умањеног степена особине исказане мотивним придевом.

Суфикс *-ак* (*-њк*)⁵⁹¹

Општи придевски суфикс *-ак* у грађи није потврђен, али јесу суфикси *-ачак* у *дугачак*, *-чка*, *-чко* (: длг), *-еџак* у *мњеџак*, *-џка*, *-џко* / *малеџак*, *-џка*, *-џко* и *-ечак* у *мљечак*, *-чка*, *-чко* / *мљечак*, *-чка*, *-чко* (: мали). Сви наведени суфикси у књижевном језику деминутивно су спецификовани (Драгићевић 2001: 39; Клајн 2003: 256). Посматрано из синхронијске перспективе, како у књижевном језику тако и у дијалекту, придев *дугачак* више нема експресивну вредност и по значењу је еквивалент простог придева *дуг* те код њега

⁵⁹¹ Историјским развојем суфикса *-ак*, *-ан* у раду се нећемо бавити.

суфикс не утиче на развој деминутивности. Ни остали сложени суфикси, потврђени у изведеницама *м̄нецак*, *-џка*, *-џко* / *ма̄лецак*, *-џка*, *-џко*, *м̄лечак*, *-џка*, *-џко* / *ма̄лечак*, *-џка*, *-џко*, немају изражену експресивну вредност. Блага деминутивна нијанса резултат је везе с придевом *мали*, мада се све ове изведенице увелико доживљавају као идиоматизоване лексеме.

Суфикс *-ан* (*-џн*)

Суфикс *-ан* представља продуктиван суфикс при образовању придевских изведеница из основа именичког и глаголског порекла, док деривати с придевском основом, које бележи Р. Драгићевић (2001: 72), у нашој грађи нису потврђени.

Придевске изведенице мотивисане именицама означавају разнолике односе према њима условљене управо семантичком вредношћу именичких лексема: *бо̄лан*, *-лна*, *-лно* (: бол = болест), *гло̄џан*, *-џна*, *-џно* (: глота 'нечистоћа, прљавштина'), *гро̄зан*, *-зна*, *-зно* (: гроза), *лӣчан*, *-чна*, *-чно* (: лик), *мр̄ледан*, *-дна*, *-дно* (: мрледица)⁵⁹², *на̄казан*, *-зна*, *-зно* (: наказа), *џуберкуло̄зан*, *-зна*, *-зно* (: туберкулоза). Будући да су изведенице *грозан*, *личан* и *мрледан* готово изгубиле везу с мотивним речима, можемо их сматрати лексикализованим.

С основом глаголског порекла забележене су изведенице: *га̄лаџан*, *-џна*, *-џно* (: галати 'постаје ружан'), *мр̄годан*, *-дна*, *-дно* (: мргоди се), *ска̄џан*, *-а*, *-о* (: скапује 'пропада'), *слӯџан*, *-џна*, *-џно* (: слуги 'постаје ружан') и префиксално-суфиксалне творенице: *залӣзан*, *-а*, *-о* (: лиже), *збр̄чкан*, *-а* (: брчка се 'добија наборе'), *збӯџан*, *-а*, *-о* (: бута се 'гура се, сабија се'), *наб̄рчкан*, *-а* (: брчка се 'добија наборе'), *нар̄џан*, *-а*, *-о* / *нар̄џан*, *-а*, *-о* (: репа), *ӯљудан*, *-дна*, *-дно* (: уљуди се 'среди се').

У творби придева суфиксом *-ан* учествују и глаголске основе изведене пејоративним суфиксом *-оса*, који је анализиран у више засебних радова⁵⁹³: *маносан*, *-а*, *-о* (: маносује), *скаџосан*, *-а*, *-о* (: скапоше). Ове изведенице су пејоративно обележене и значењем основинских глаголских лексема.

Са значењем негиране могућности глаголске радње забележена је префиксално-суфиксална твореница *не̄џокреџан*, *-џна*, *-џно* (: креће се).

⁵⁹² Услед болести нерасположена и мрзоволна особа квалификује се придевским дериватом *мрледан*, *-дна*, *-дно*, чија семантика и веза са именицом *мрледица* са синхронијског становишта није јасна. Скок (1972, стр. 465–466) изведеницу *мрледица* изводи из основе *мрл*, настале превојем од индоевропске, општесловенске и прасловенске основе **mer-ti*.

⁵⁹³ Између осталих, о суфиксу *-оса* писали су Богдановић (1984), Радић (2012, 2013). Говорећи о суфиксу *-оса* као страном језичком елементу П. Радић (2013: 158–159) истиче: „Могуће је да су облици на *-оса* улазећи у српски и шири, балканословенски језички ареал добијали одређену социо-културну конотацију стварану у миљеу својеврсног односа према 'другом' и 'другачијем'“.

Суфикс *-ac / -ec*

Суфикс *-ac / -ec* је врло продуктиван.

Највећи број изведеница јесте с именичком основом: *боћес, -ѿа, -ѿо* (: бок), *брњас, -ѿа, -ѿо* (: брња 'зубне десни'), *буџкас, -ѿа, -ѿо / буџмас, -ѿа, -ѿо* (: буцко), *вѣргас, -ѿа, -ѿо* (: врга 'бубуљица'), *главурдѿанес, -ѿа, -ѿо* (: главурда), *грѿвес, -ѿа, -ѿо* (: грива), *дуѿас, -ѿа, -ѿо* (: дупе), *ђумес, -ѿа, -ѿо* (: ђума 'ђуба на глави'), *кљѿнас, -ѿа, -ѿо / кљѿнес, -ѿа, -ѿо* (: кљун), *лабрњас, -ѿа, -ѿо* (: лабрња 'њушка, губица; усна, уста'), *лисес, -ѿа, -ѿо / лисас, -ѿа, -ѿо* (: лис 'прамен длаке или косе који се издваја по боји, белега'), *масуљесѿа / масурѿсѿа / масурѣсѿа* (: масуљ / масур 'млечне жлезде на грудима животиње'), *ноћес, -ѿа, -ѿо* (: нође), *ѿаѿѿѿас, -ѿа, -ѿо* (: патуљак), *ѿлечѿс* (: плеча), *смѿгрес, -ѿа, -ѿо* (: угар), *сомурѿанес, -ѿа, -ѿо* (: сомур 'слина'), *ѿвѣѿас, -ѿа, -ѿо / ѿвѣѿес, -ѿа, -ѿо* (: цвет).

Придевске изведенице с именичким општим делом означавају поседовање појма означеног именицом и то најчешће у мери већој од нормалне или пак сличност с неком особином или детаљем мотивне именице (Babić 1986: 433; Драгићевић 2001: 113; Клајн 2003: 273).

С придевском основом су изведенице: *ваљувѿс, -ѿа, -ѿо* (: ваљуват 'овалан'), *ѿѿѿкас, -ѿа, -ѿо / ѿѿѿкес, -ѿа, -ѿо* (: витак), *жѿѿес, -ѿа, -ѿо* (: жут), *окруѓлас, -ѿа, -ѿо* (: округал), *рићес, -ѿа, -ѿо* (: рић), *ѿѿѿас, -ѿа, -ѿо* (: чељ 'с телесним недостатком'), *ѿѿѿас, -ѿа, -ѿо / ѿѿѿес, -ѿа, -ѿо* (: чуљ 'који је малих или осакаћених ушију'). Њима се, посредством суфикса *-ac/-ec*, особина исказана мотивним придевом означава у мањој мери.

Супротно стању у књижевном језику, где изведенице с глаголском основом нису забележене (Babić 1966; Драгићевић 2001) или јесу у незнатном броју (Клајн 2003: 274), број оваквих изведеница у говорима сврљишког краја није занемарљив: *бубрењѿс, -ѿа, -ѿо* (: бубрее 'бубри, дује се, надима се'), *бубурѿс, -ѿа, -ѿо / бубурѣс, -ѿа, -ѿо / бумбурѣс, -ѿа, -ѿо* (: бубури 'бубри, дује се, надима се'), *ѿрѿкасѿа* (: ѿрѿка се), *гмѣчес, -ѿа, -ѿо* (: гмечи 'гњечи'), *кѿнес, -ѿа, -ѿо* (: клати се) *ѿрћас, -ѿа, -ѿо / ѿрћес, -ѿа, -ѿо / ѿрчес, -ѿа, -ѿо* (: прћи се / прчи се), *ѿунѿурѿс, -ѿа, -ѿо, ѿѿѿурѿс, -ѿа, -ѿо / ѿѿѿурѣс, -ѿа, -ѿо* (: пупури 'надиже се, клобучи'), *смѿѿес, -ѿа, -ѿо* (: осмуди), *ѿѣрес, -ѿа, -ѿо* (: цери се), *ѿѿгљес, -ѿа, -ѿо* (: ѿгља 'расте у висину').⁵⁹⁴

⁵⁹⁴ За многе од ових придева не можемо са сигурношћу утврдити да ли су глаголског или придевског порекла. На пример, придеве *бубурѿс* и *ѿѿѿурѿс* анализирали смо као девербативне с мотивним глаголима *бубури* 'бубри, дује се, надима се' и *ѿѿѿури* 'надиже се, клобучи'. Међутим, могуће их је посматрати и као деривате мотивисане придевима *бубураѿи* и *ѿѿѿураѿи* којима се карактерише апсолутније присуство особина, док је придевским дериватима на *-асѿи* исказана особина изражена у мањој мери. Предност смо дали девербативном пореклу јер смо дошли до закључка да говорници овог идиома на тај начин доживљавају њихову творбу.

У значењу приближног изгледа у односу на особину исказану придевом у основи забележена је једино изведеница *дугуља̀с*, *-џа*, *-џо* изведена помоћу сложеног суфикса *-уља̀с*.

Велики број придевских сложеница настао је додавањем суфикса *-ас* / *-ес* на основе сложених придева заснованих на истозначним синтагмама типа *џридев* + *именица*. Иако се суфикс *-ас* / *-ес* везује за придевску основу, не утиче на развој деминуције као код придевских изведеница. Значење је исто као код придева с нултим наставком.

Један број сложених придева потврђен је и са нултим наставком и са наставком *-ас* / *-ес*: *белобра̀дес*, *беловѐђас*, *-џа*, *-џо*, *бледолѝкас*, *-џа*, *-џо*, *големобра̀зес*, *-џа*, *-џо*, *големоду̀јас*, *-џа*, *-џо*, *големоно̀гас*, *-џа*, *-џо*, *голобра̀дес*, *головѐмас*, *-џа*, *-џо* / *головѐмес*, *-џа*, *-џо*, *голоо̀кас*, *-џа*, *-џо*, *дебелобра̀зас*, *-џа*, *-џо* / *дебелобра̀зес*, *-џа*, *-џо*, *дебелоу̀сџас*, *-џа*, *-џо*, *длгобра̀зес*, *-џа*, *-џо* / *дугообра̀зес*, *-џа*, *-џо* / *длгообра̀зес*, *-џа*, *-џо* / *дугобра̀зес*, *-џа*, *-џо*, *длгокра̀ћес*, *-џа*, *-џо*, *длгоно̀гес*, *-џа*, *-џа* / *длгоно̀ђес*, *-џа*, *-џо* / *длгоно̀гас*, *-џа*, *-џо* / *длагоно̀гес*, *-џа*, *-џо*, *длгоно̀сас*, *-џа*, *-џо*, *дугору̀кас*, *-џа*, *-џо* / *длгору̀кас*, *-џа*, *-џо* / *длгору̀ћес*, *-џа*, *-џо* / *длагору̀кас*, *-џа*, *-џо* / *длагору̀кес*, *-џа*, *-џо*, *једносѝра̀нес*, *-џа*, *-џо* / *једносѝра̀њес*, *-џа*, *-џо*, *крајико̀видес*, *-џа*, *-џо*, *крајико̀но̀гас*, *-џа*, *-џо* / *крајико̀но̀гес*, *-џа*, *-џо* / *крајико̀но̀ђес*, *-џа*, *-џо*, *крајико̀ру̀кас*, *-џа*, *-џо* / *крајико̀ру̀кес*, *-џа*, *-џо* / *крајико̀ру̀ћес*, *-џа*, *-џо*, *кривозу̀бес*, *-џа*, *-џо*, *кривокл̀кас*, *-џа*, *-џо*, *кривоно̀гас*, *-џа*, *-џо* / *кривоно̀гес*, *-џа*, *-џо* / *кривоно̀ђес*, *-џа*, *-џо*, *кривоно̀сес*, *-џа*, *-џо*, *кривоу̀сџас*, *-џа*, *-џо* / *кривоу̀сџес*, *-џа*, *-џо*, *разнолѝкес*, *-џа*, *-џо*, *рејкобра̀дес*, *рејкозу̀бас*, *-џа*, *-џо* / *рејкозу̀бес*, *-џа*, *-џо*, *џњнокосѝру̀кес*, *-џа*, *-џо*, *џерозу̀бас*, *-џа*, *-џо* / *џерозу̀бес*, *-џа*, *-џо*, *џрноо̀кас*, *-џа*, *-џо* / *џрноо̀кес*, *-џа*, *-џо*, *џиљобра̀дес*, *-џа*, *-џо*, *џиљога̀вес*, *-џа*, *-џо*, *џирокобра̀дес*, *-џа*, *-џо*, *џироковѐмас*, *-џа*, *-џо*, *џирокогрудас* / *џирокогрудес*, *џирокоду̀јас*, *-џа*, *-џо* / *џирокоду̀јес*, *-џа*, *-џо*, *џирококу̀кас*, *-џа*, *-џо*, *џироколѝцес*, *-џа*, *-џо*.

Неке од ових сложеница уобичајене су само у облику са суфиксом *-ас* / *-ес*: *белому̀јес*, *-џа*, *-џо*, *високочѐлес*, *-џа*, *-џо*, *големочѐлес*, *-џа*, *-џо*, *голочѐлес*, *-џа*, *-џо*, *дебелосѝјес*, *-џа*, *-џо* / *дебелосѝјас*, *-џа*, *-џо*, *длгошѝјас*, *-џа*, *-џо* / *длгошѝјес*, *-џа*, *-џо* / *длагосѝјес*, *-џа*, *-џо* / *длагосѝјас*, *-џа*, *-џо* / *дугосѝјес*, *-џа*, *-џо*, *једнорамес*, *-џа*, *-џо*, *крајикошѝјас*, *-џа*, *-џо* / *крајикошѝјес*, *-џа*, *-џо*, *криворамес*, *-џа*, *-џо*, *кривошѝјас*, *-џа*, *-џо* / *кривошѝјес*, *-џа*, *-џо*, *малочѐлес*, *-џа*, *-џо*, *нискорамес*, *-џа*, *-џо*, *нискочѐлес*, *-џа*, *-џо*, *џњнкошѝјас*, *-џа*, *-џо* / *џњнкошѝјес*, *-џа*, *-џо* / *џанкошѝјас*, *-џа*, *-џо*, *џрномџњес*, *-џа*, *-џо* / *џрномџњес*, *-џа*, *-џо* / *џрномџњас*, *-џа*, *-џо*, *џироко̀рамес*, *џироко̀рњес*, *-џа*, *-џо*, *џирокочѐлес*, *-џа*, *-џо*.

Суфикс *-а̄ӣ*

Суфикс *-а̄ӣ* има велику продуктивност у извођењу придева од именичких основа. Значење ових придевских изведеница најчешће је у вези с величином посебно истакнутог дела тела, тј. оне „означавају израженост онога што значи мотивна именица. А мотивна именица скоро редовно означава део тела“ (Драгићевић 2001: 125): *бокáӣ*, *-а*, *-о* (: бок), *вимáӣа* (: виме), *главáӣ*, *-а*, *-о* (: глава), *главурáӣ*, *-а*, *-о* (: главура), *грудáӣ* (: груди), *гузáӣ*, *-а*, *-о* (: гуз), *гузичáӣ* (: гузица), *дуйáӣ*, *-а*, *-о* (: дупе), *зубáӣ*, *-а*, *-о* (: зуб), *каракáӣ*, *-а*, *-о* (: крак), *космурáӣ*, *-а*, *-о* (: космура), *кракáӣ*, *-а*, *-о* (: крак), *кукáӣ*, *-а*, *-о* (: кук), *мешинáӣ*, *-а*, *-о* (: мешина ’стомак’), *ногáӣ*, *-а*, *-о* (: нога), *носáӣ*, *-а*, *-о* (: нос), *носурáӣ*, *-а*, *-о* (: носура), *окáӣ*, *-а*, *-о* (: око), *ӣаӣшњакáӣ*, *-а*, *-о* (: пашњак ’стомак’), *ӣрсáӣ* (: прса), *рукáӣ*, *-а*, *-о* (: рука), *сисáӣа* (: сисе), *сомурáӣ*, *-а*, *-о* (: сомур ’слина’), *ӣабанáӣ*, *-а*, *-о* (: табан), *челáӣ*, *-а*, *-о* (: чело), *шкeмбáӣ*, *-а*, *-о* / *ӣшeмбáӣ*, *-а*, *-о* (: шкембе ’стомак’). Некада може значити и само поседовање појма означеног мотивном именицом, што се може представити формулом „онај који има“: *брадáӣ* (: брада), *бркáӣа* (: брк), *крилáӣ*, *-а*, *-о* (: крило), *мустáӣакáӣ* (: мустак), *рејáӣ*, *-а*, *-о* (: реп). Аугментативно значење обично подстиче и развој пејоративности чија је интензивираност код неких примера условљена значењем мотивних именица.

С глаголском основом потврђене су само изведенице: *бубрењáӣ*, *-а*, *-о* (: бубрее ’бубри, дује се, надима се’), *жљебурáӣ*, *-а*, *-о* (: жљеби се ’говори кривећи и растежући уста’), *коколáӣ*, *-а*, *-о* (: коколи ’широм отвара очи, колачи очи, буљи’), *ӣујурáӣ*, *-а*, *-о* (: пупури ’надиже се, клобучи’). Значење основинских глаголских речи утицало је на пејоративну обележеност придевских изведеница.

Суфикс *-ен*

С придевским суфиксом *-ен* потврђена је само изведеница *шарéн*, *-а*, *-о*⁵⁹⁵ (: шара) и префиксално-суфиксалне творенице именичког порекла: *залишен*, *-а*, *-о* (: лиша ’лишај (болест коже)’), *обелéжен*, *-а*, *-о*⁵⁹⁶ (: белег).⁵⁹⁷

⁵⁹⁵ И. Клајн (2003: 280) говори о нејасној мотивацији једног броја придева. Према његовим речима „шарен се само делимично везује за појам шара, јер му је најчешће значење ’разнобојан’, које овој именици недостаје.“ Ипак, шарен је у вези са шаренилом којим се означава разноврсност, разнобојност.

⁵⁹⁶ У функцији мотивне речи могао би се наћи и глагол *обележи*, али изведени придев по смислу не одговара њему него именици *белег* – *обележен* је онај који има *белег*.

⁵⁹⁷ Суфиксом *-ен* завршавају се бројни примери трпног глаголског придева, који у синтагматским спојевима с именицама добијају функцију описних придева. С истом функцијом забележени су и примери радног глаголског придева.

Суфикси *-ив* и *-љив*

Суфикси *-ив* и *-љив* се у науци о савременом српском језику посматрају као један наставак (Стевановић 1975: 550–558; Клајн 2003: 281–288), који може означавати склоност (пасивни положај) или сталну особину (активни положај) (Babić 1986: 423–424). Стевановић (1975: 556–557) сматра да је суфикс *-љив* настао из суфикса *-ив* тамо где је било фонетских услова за његову појаву, а потом се аналошки везао и за многе друге основе. Клајн (2003: 282) истиче да су облици најчешће синонимни и да се изведеница од глагола може направити с било којим од њих, с тим да су „међу придевима ’пасивног’ значења *-ив* и *-љив* приближно једнако заступљени, док је међу онима ’активног значења’ далеко чешће *-љив*“. Осим тога, на избор суфикса утиче и завршетак основе.

Значење поседовања појма означеног мотивном именицом, односно значење карактеристичне појединости имају придевске изведенице с основном именичког порекла и суфиксом *-ив*: *горелјив, -а, -о* / *гурљав, -а, -о* / *гурљив, -а, -о* / *гурелјив, -а, -о* / *гурњив, -а, -о* (: гурел ’крмељ’), *сујейљив, -а, -о* (: супетљица).⁵⁹⁸

Придевске изведенице од именичке основе и са суфиксом *-љив*: *болешљив, -а, -о* (: болес), *мадежљив, -а, -о* (: мадеж), *манљив, -а, -о* (: мана), *урокљив, -а, -о* (: урок) значе склоност ка учесталом испољавању особине коју означавају (Драгићевић 2001: 104–105).

Стална особина исказује се придевским дериватима с глаголском основном: *брбљив, -а, -о* (: брбља), *шантљив, -а, -о* (: шанта ’храмље’) и у том случају суфикс *-ив* представља синоним суфикса *-ав* у категорији „људско биће које типично врши радњу означену глаголом“ (Клајн 2003: 254).

Са суфиксом *-љив* и глаголском основном је изведеница *задуљив, -а, -о* (: задуша ’отежава дисање’), специјализована у „пасивном значењу“.

Сложеница *разокљив, -а, -о* јесте синоним сложенице *разок, -а, -о* с нултим суфиксом. У овом случају суфикс *-љив* доприноси пејоративном нијансирању, али не и промени значења.

Суфикс *-ић*

Придевске изведенице са суфиксом *-ић* потврђене су само с именичким основама: *костич, -а, -о* (: кост), *манич, -а, -о* (: мана), *стасич, -а, -о* (: стас). Суфикс је неутралан те изведенице имају уопштено значење особине.

⁵⁹⁸ Творбена основа ових именица завршава се на *љ-*, што ствара привид о постојању суфикса *-љив*, иако се заправо ради о суфиксу *-ив*.

Нулти суфикс

С нултим суфиксом забележен је велики број придевских сложеница чија су значења заснована на синтагматском споју типа *придев + именица*. Значење је углавном прозирно и условљено значењима придева, који могу садржати информацију о:

– боји дела људског тела означеног именицом: *белобрк, белоглав, -а, бледолик, -а, -о, жутиобрк, модроок, -а, -о, разноок, -а, -о, разок, -а, -о, рићобрад / рициобрад, рићобрк / рициобрк, црноок, -а, -о*;

– квантитету или квалитету дела људског тела означеног именицом: *големобраз, -а, -о, дебелоус, -ӣа, -ӣо, длгоко̄с, -а, -о, дльгоног, -а, -о / длагоног, -а, -о / дугоног, -а, -о, дугорук, -а, -о / длагорук, -а, -о, кра̄иковид, -а, -о⁵⁹⁹, кра̄иконог, -а, -о, кра̄икорук, -а, -о, ре̄икобрэд, сӣиноок, -а, -о, слабовид, -а, -о*.

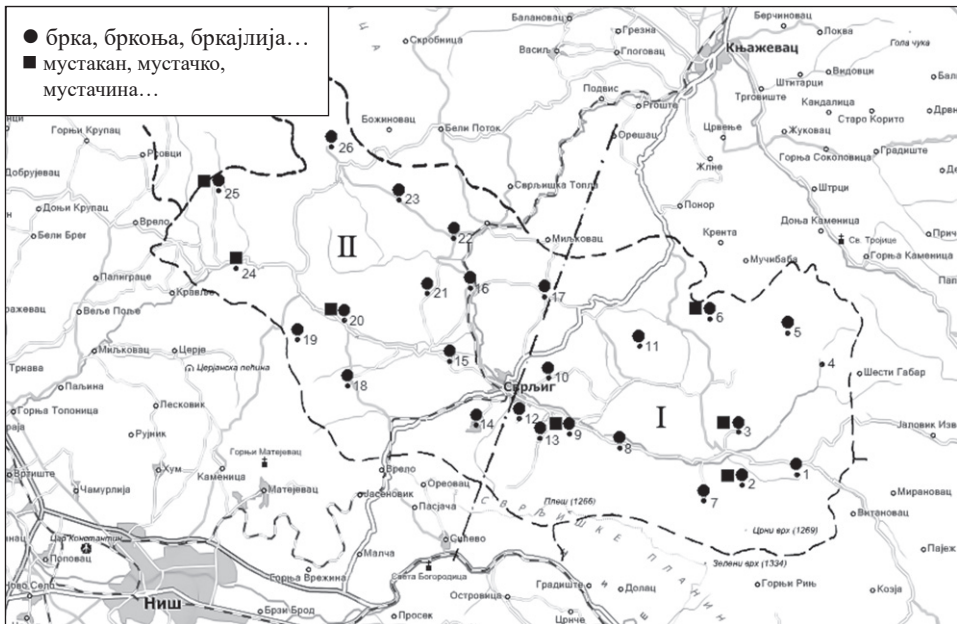
– општем изгледу дела људског тела означеног именицом: *голобрэд, гологлав, -а, -о, деснорук, -а, -о, крѣзуб, -а, -о, кривозуб, -а, -о, кривоклик, -а, -о, кривоног, -а, -о, кривонос, -а, -о, кривоус, -ӣа, -ӣо, џе̄иоус, -ӣа, -ӣо, чељодӯй, -а, -о, шиљобрад, -а, -о, шиљоглав, -а, -о, шиљоок, -а, -о, широкогруд*.

Нулти суфикс присутан је и код сложенице *ӣресоглав, -а, -о*, настале према непродуктивном типу *глагол + именица*.

⁵⁹⁹ Сложенице *кра̄иковид, -а, -о* и *слабовид, -а, -о* могу бити засноване и на синтагми *ӣрилог + глагол*. Клајн сложеницу *слабовид* тумачи као насталу из синтагме *слаб вид* (Клајн, 2002, стр. 99), док сложеницу *далековид* на основу значења потврђеног у РМС сврстава у тип *ӣрилог + глагол* (Клајн 2002: 119).

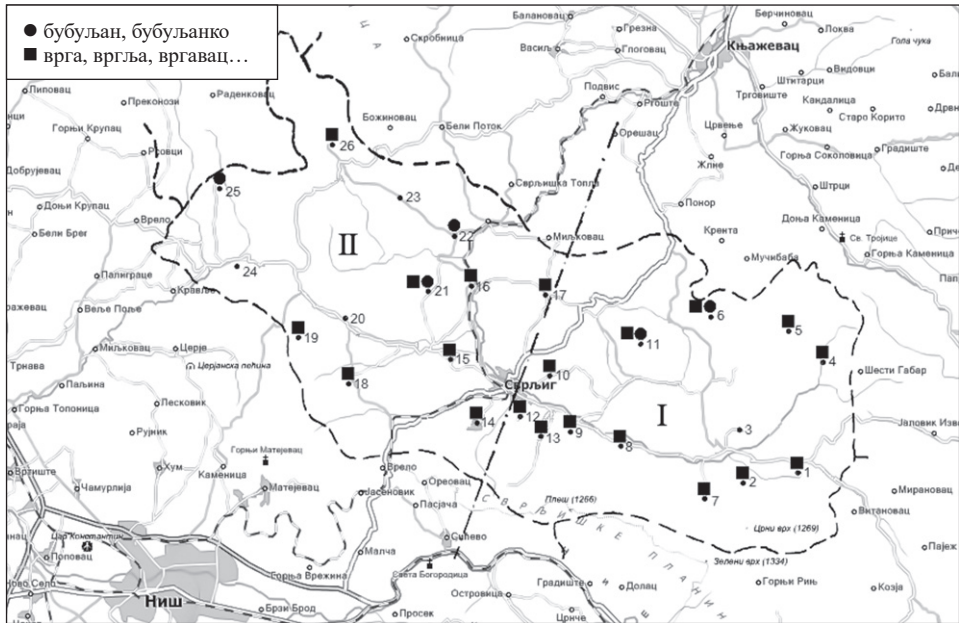
АРЕАЛНИ ПРИКАЗ

Распоредом одабраних симбола на картама с обрађеним пунктовима представљена је територијална распрострањеност лексема које репрезентују испољавање различитих лексичких односа у оквирима сврљишког говорног подручја. У изради карата користили смо картографску методу детаљно представљену у раду „Лингвистички атласи – ’централни инструмент’ савремене дијалектологије“ (Милорадовић 2012: 146–147).

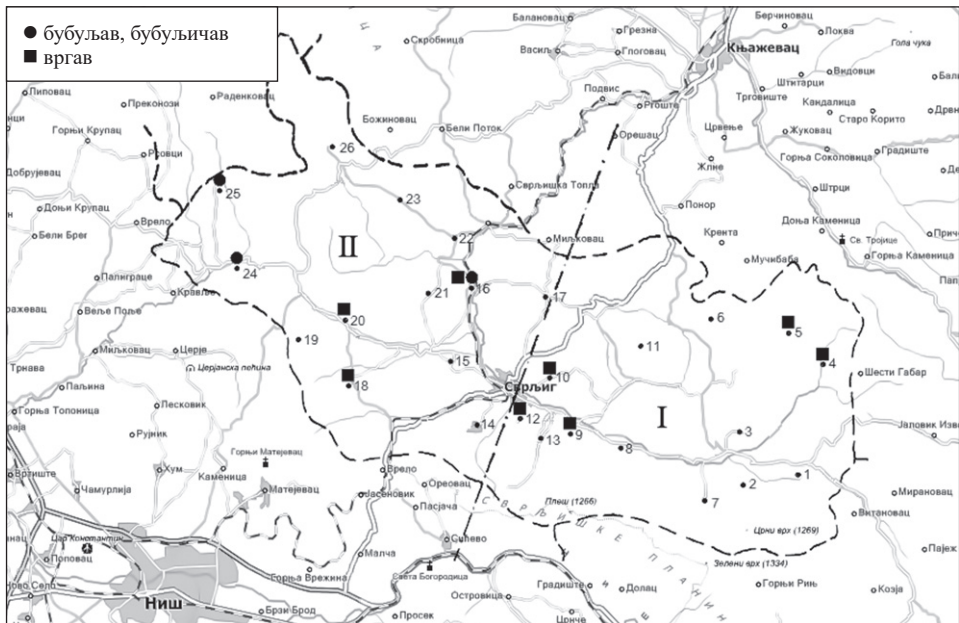

Карта I: Човек великих бркова

Широм сврљишког говорног подручја за именовање човека великих бркова употребљавају се називи мотивисани синонимним именицама *брк* и *мустџаћ*. У већем броју пунктова (2–3, 6, 9, 20, 25) регистровано је постојање деривата изведених из обе основе. Иако картографисан материјал не указује на ареална раслојавања, може бити добар пример генерацијског раслојавања језика јер смо називе с мотивном именицом *мустџак* бележили искључиво у разговору са старијим испитаницима.

Карта II: Особа с бубулицама – именице

Карта III: Особа с бубулицама – придеви

Картама II и III прецизира се географско распрострање придевских и именичких лексема којима се означава особа с бубуљицама на лицу. Картама је репрезентован доминантан однос деривата изведених из основе именице *врга* у односу на деривате с мотивном именицом *бубуљица*. У мањем броју пунктова потврђена су оба синонима, а самостална употреба деривата с мотивном именицом *бубуљица* регистрована је само у три периферна СЗ пункта (22, 24, 25). Деривати мотивисани именицом *бубуљица* резултат су интерференције с књижевним језиком и потврђени су у разговору с млађим испитаницима.

Карта IV: Особа крупних очију

Картом IV представљен је географски распоред придевских лексема *коколати* и *окаати* којима се квалификује особа крупних очију. Датом картом не указује се ни на какву диференцијацију унутар говорног подручја, већ картографисане језичке чињенице представљају потврду диференцијацији у односу на књижевни језик. Иако је стање у књижевном језику ирелевантно за наш вид истраживања, не можемо га занемарити јер су многе иновације, чија је инкорпорираност посебно уочљива у говору млађег становништва, настале под његовим утицајем. Ако картографисан материјал – придевске лексема упоредимо с некартографисаним материјалом – именичким лексемама, видећемо да придевска лексема *окаати* ни у једном пункту не егзистира самостално, а да су придевски и именички деривати с мотивним глаго-

лом *коколи* потврђен у свим пунктовима. Речју, придевска лексема *коколај̄* представља старину, док је употреба лексеме *окај̄* новијег датума.⁶⁰⁰

Карта V: Особа крмеливих очију

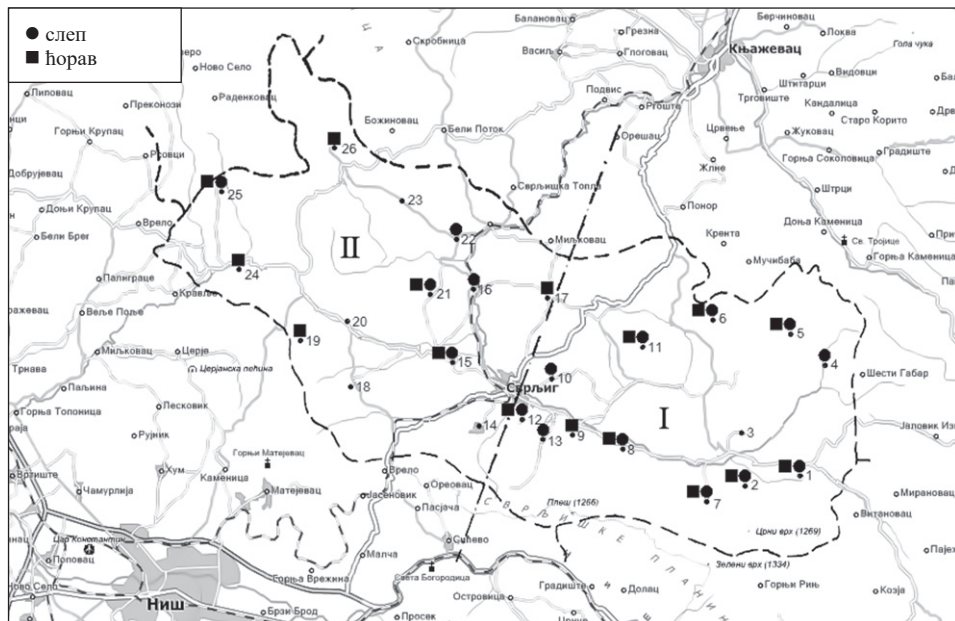
Географски распоред придевских лексема којима се означава особа крмеливих очију представљен је на карти V. Ово је једина карта на којој се издвојио ареал који обухвата средишње и источне тимочко-лужничке пунктове где се употребљавају придевски деривати с мотивном именицом *гурљ*. Овакво стање потврђује и некартографисан материјал који садржи именичке лексеме. Деривати с основом *дрља-* потврђени су широм истраживаног подручја.

Картом VI репрезентован је географски распоред придевских лексема *слеј* и *ћорав* којима се квалификује особа с дефектом вида. Картографисан материјал представља потврду паралелној употреби деривата с домаћом и турском основом широм говорне зоне. Истоветан географски распоред потврђују и некартографисани именички деривати изведени из истих основа. Доследна истовремена употреба оправдана је разликом на експресивном плану.

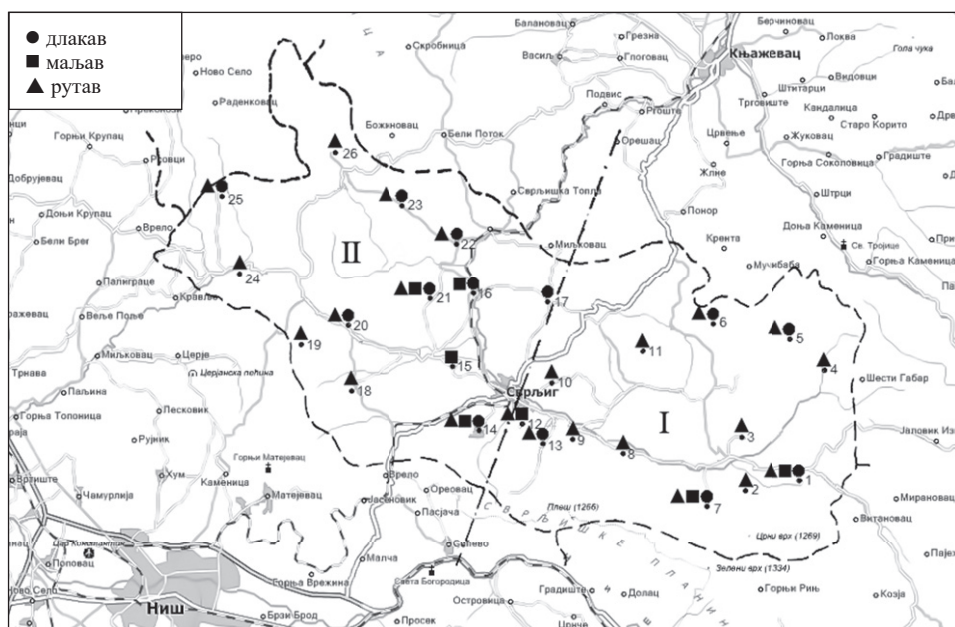
Географским распоредом придевских лексема којима се означава мањава особа показано је да се широм истраживане зоне употребљава при-

⁶⁰⁰ Однос између ових лексема ствара могућност за даљу и дубљу анализу, која би укључивала семантичку мотивацију и стилску обележеност лексема.

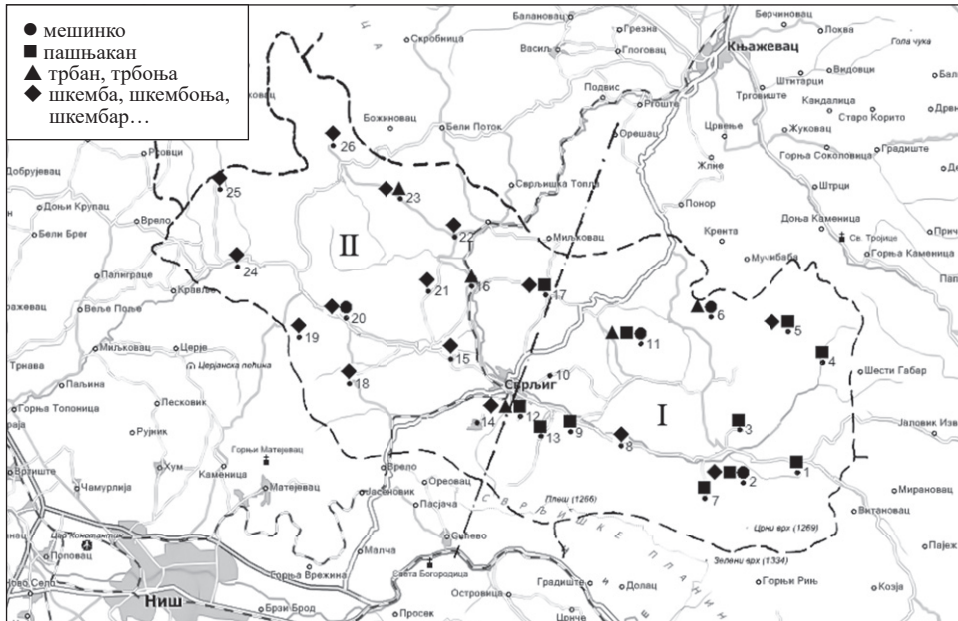

Карта VI: Особа с дефектом вида

Карта VII: Маљава особа

девска лексема *руџав* с којом у однос релативне синонимије ступају апсолутни синоними *длакав* и *маљав*. Лексема *маљав* доспела је посредством књижевног језика и ни у једном пункту није потврђена њена самостална употреба.

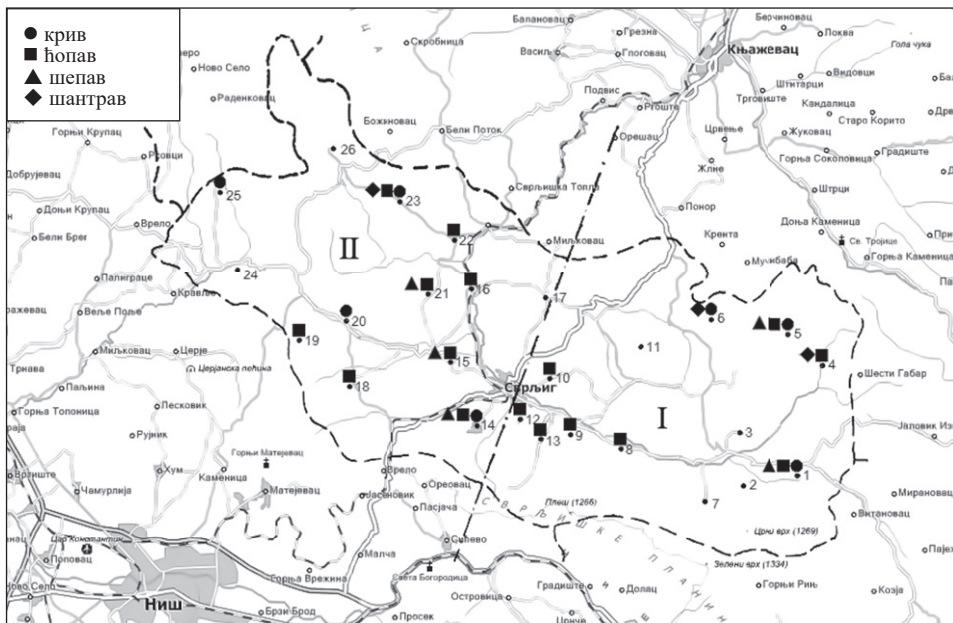
Карта VIII: Особа велика стомака

На карти VIII приказана је географска распрострањеност именичких лексема којима се означава особа велика стомака. Ово је једина карта на којој се издвојио тимочко-лужнички ареала *џашњак*-. У сврљишко-заплањској говорној зони најзаступљенији су називи с основом *шкемб*-, мада су једнако мотивисани деривати потврђени на целој територији. У неколико пунктова широм говорне зоне потврђени су и називи мотивисани иманицама *мешина* и *џрбух*.

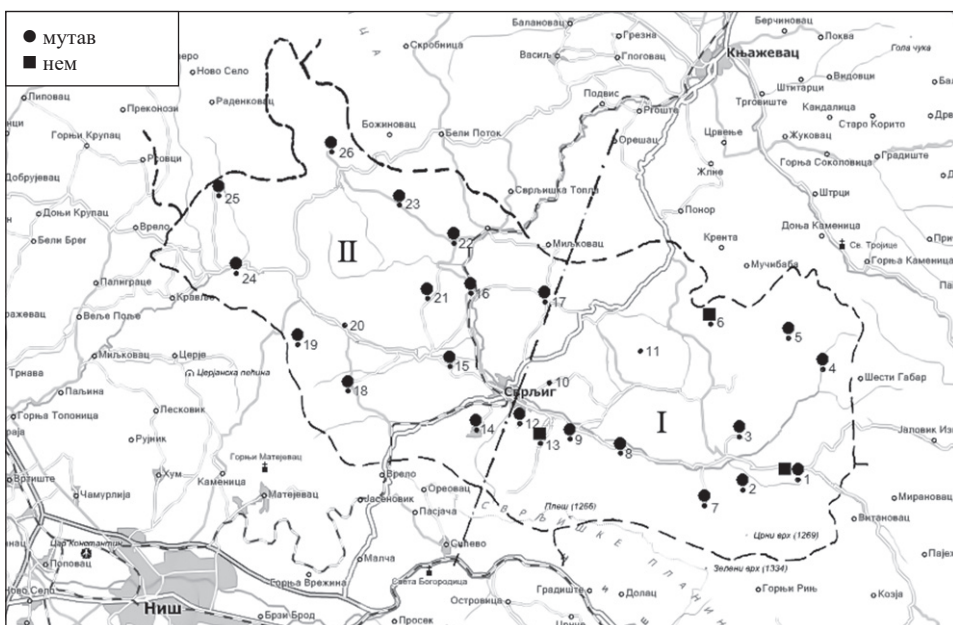
Територијална распрострањеност придевских лексема којима се квалификује особа с деформтетом ноге приказана је на карти IX. Најраспрострањенији је турцизам *ћоџав*, настао из интерференције с турским језиком која се вековима одвијала у овим крајевима. У већем броју пунктова потврђена је и придевска лексема *крив*. Придевске лексеме *шеџав* и *шанџрав*, вероватно доспеле посредством књижевног језика, употребљавају се напоредо с неким устаљенијим обликом.

Картографисањем придевских лексема *муџав* и *нем* којима се квалификује особа лишена способности говора репрезентован је доминантан однос експресивно обојеног деривата *муџав*.

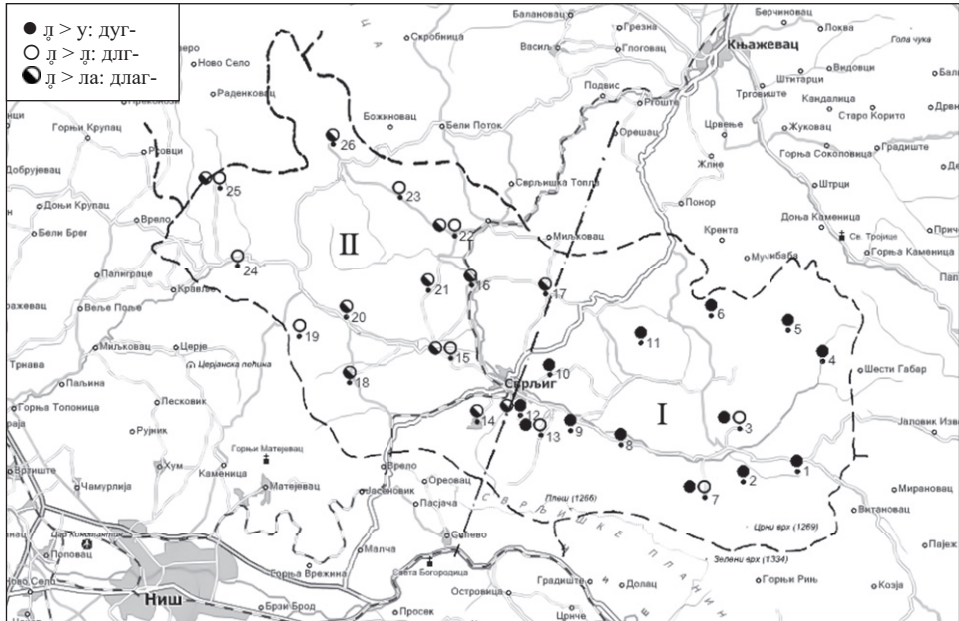

Карта IX: Особа с деформитетом ноге, особа која храмље

Карта X: Нема особа

Карта XI: Рефлекс *д*

Карта XII: Рефлекс *к* испред *и*

Карта XIII: Рефлекс ε испред $и$

Карта XIV: Рефлекс групе $*dj$

Насупрот приложеним картама којима се репрезентује прилична уједначеност на лексичком нивоу, картама XI–XIV укузује се на јасну границу тимочко-лужничког и сврљишко-заплањског говорног типа успостављену на фонетском нивоу. Свакако, приметна су и извесна одступања настала под утицајем друштвених промена која првенствено одликују говор младих генерација и то у разговору са страним лицем и у службеним околностима. По правилу, страдају оне одлике које највише маркирају дијалекатског говорника. Дијалекатском говорнику нису непознати облици који не припадају дијалекту, иако ти облици нису у пуном складу с књижевним језиком и обично се јављају као дублети, што се читава и на картама.

РЕГИСТАР

- áвет** ж*⁶⁰¹ III. 1. 2. Ружна особа (6)
- áкреп** м* III. 1. 2. Ружна особа (6, 8, 14, 23, 26)
- áла** ж* III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (6, 9, 11)
- áлен, -а, -о** I. 10. 3. Особа црвених образа (24)
- áлипав, -а, -о** II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (9)
- аловít, -а, -о** I. 4. 5. Бледа особа (9); II. 2. 2. Особа са шест прстију (2, 5, 7)
II. 5. 2. Особа с крилима (2, 7); II. 6. 2. Човек широких рамена (7)
- áљав, -а, -о** I. 2. 10. Особа неуредне косе (5)
- áнђел** м* II. 5. 2. Особа с крилима (9, 18, 21)
- áнђео** в. **áнђел**
- áнђа** м* (2, 5, 7), III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“
- áнђав, -а, -о** III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (1–3, 6–7, 11, 13, 22)
- áнђало** с* III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (10)
- áнђав, -а, -о** в. **áнђав, -а, -о** / **Ѓнђав, -а, -о** / **Ѕнђав, -а, -о** / **Ўнђав, -а, -о**
- Арап** м I. 4. 2. Особа тамне пути (3)
- áрвалија** ж* III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (15)
- áрвало** с* III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (6, 11)
- Ѓнђа** в. **áнђа**
- Ѓнђав, -а, -о** в. **áнђав, -а, -о** / **áнђав, -а, -о** / **Ѕнђав, -а, -о** / **Ўнђав, -а, -о**
- бабура́н** м I. 12. 1. Особа велика носа (21–22)
- бабу́рес, -та, -то** I. 12. 1. Особа велика носа (11)
- баксу́з** м* I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (1–3, 5, 7, 13–14, 16, 20, 22–24, 26); I. 12. 5. Особа прђаста носа (1, 4–5, 9, 12, 14, 22, 26)
- баксуза́на** ж I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (2, 7); I. 12. 5. Особа прђаста носа (26)
- баксу́скиња** ж I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (5, 13 / 16)
- баксу́скиња** в. **баксу́скиња**
- ба́лав, -а, -о** III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (23)
- балдиса́л, -а, -о** III. 2. 1. Болесна особа (6–7, 11)

⁶⁰¹ Звездицом (*) смо обележили оне лексеме код којих се исти облик употребљава за све родове.

- ба̀лча** м III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (23–24)
- бамбура̀т, -а, -о** I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (6)
- банде́ра** ж* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (3)
- барбу̀л** м I. 1. 3. Особа округле главе (18)
- бедеви́ја** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (18)
- безвѐцоња** м I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (3, 10)
- бѐл, -а́, -о́ / бѐл, -а, -о** I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (7); I. 4. 1. Особа светле пути (1–2, 9, 16, 19, 21, 25–26); I. 16. 3. а) Човек беле браде (25)
- бела̀ва** ж I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (19, 25–26); I. 4. 1. Особа светле пути (21, 24–25)
- бела̀ча** ж I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (6, 11); I. 4. 1. Особа светле пути (6)
- бели́чка** ж I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (1), I. 4. 1. Особа светле пути (1, 10)
- бели́чко** м I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (1, 24); I. 4. 1. Особа светле пути (10, 24)
- бѐлка** ж I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (3, 11–12, 23, 26); I. 4. 1. Особа светле пути (1, 3, 6–7, 9–13, 15–16, 19–20, 26); I. 7. 3. Особа белих обрва (2–3, 7, 13, 18–19); I. 8. 2. Особа белих трепавица (4)
- белобра̀дес** I. 16. 3. а) Човек беле браде (26)
- белобра̀доња** м I. 16. 3. а) Човек беле браде (2–3, 9–10, 12, 17, 24–25)
- белобр̀к** I. 16. 4. а) Човек белих бркова (6, 9–10, 16–17, 22–23, 25–26)
- белобр̀коња** м I. 16. 4. а) Човек белих бркова (1, 10, 15, 17, 20, 25)
- белове́ђа** м/ж I. 7. 3. Особа белих обрва (10, 18, 20, 22–25)
- белове́ђас, -та, -то** I. 7. 3. Особа белих обрва (16, 22)
- белове́ђоња** м I. 7. 3. Особа белих обрва (17, 20)
- белове́ђоша** м/ж I. 7. 3. Особа белих обрва (12, 20)
- белове́ђка** ж I. 7. 3. Особа белих обрва (10, 16–18, 24–25)
- белогла̀в, -а** I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (17)
- белогла̀вац** м I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (9)
- белогла̀вка** ж I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (9, 17)
- белоклѐнав, -а, -о** I. 8. 2. Особа белих трепавица (1–7, 9, 11)
- белому́ја** м I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (18); I. 4. 1. Особа светле пути (7, 15, 18–19); I. 7. 3. Особа белих обрва (5, 7, 19, 26); I. 8. 2. Особа белих трепавица (5, 7, 19)
- белому́јес, -та, -то** I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (9, 23); I. 4. 1. Особа светле пути (4–5, 7, 18, 23); I. 7. 3. Особа белих обрва (3–7, 9, 15, 21, 26); I. 8. 2. Особа белих трепавица (5, 7–8); I. 16. 3. а) Човек беле браде (4, 11, 23); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (1, 4, 8, 11)

- беломујка** ж I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (18); I. 4. 1. Особа светле пути (18); I. 7. 3. Особа белих обрва (15, 26); I. 8. 2. Особа белих трепавица (5)
- беломујча** м I. 4. 1. Особа светле пути (1–2, 7, 19); I. 7. 3. Особа белих обрва (7, 21); I. 8. 2. Особа белих трепавица (5, 7, 19); I. 16. 3. а) Човек беле браде (19); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (19)
- беломујче** с I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (18); I. 4. 1. Особа светле пути (7); I. 7. 3. Особа белих обрва (7); I. 8. 2. Особа белих трепавица (5, 7)
- белотрѐпав, -а, -о** I. 8. 2. Особа белих трепавица (6)
- белотрѐпац** м I. 8. 2. Особа белих трепавица (16)
- белотрѐпка** ж I. 8. 2. Особа белих трепавица (2, 9–10, 12, 16, 18, 20–21, 23–26)
- белотрѐпко** м I. 8. 2. Особа белих трепавица (10, 12, 23, 25)
- белотрѐпоња** м I. 8. 2. Особа белих трепавица (2, 9, 15–16, 18, 20–21, 24–26)
- белотрѐпча** м I. 8. 2. Особа белих трепавица (15)
- белотрѐпче** с I. 8. 2. Особа белих трепавица (2, 25)
- белужња̀в, -а, -о** I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (24); I. 8. 2. Особа белих трепавица (17)
- белужња̀вко** м I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (24)
- белу̀на** ж I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (12, 14); I. 4. 1. Особа светле пути (14)
- бѐлча** м I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (1–3, 6, 9, 11, 13–14, 20, 23); I. 4. 1. Особа светле пути (3, 6–7, 9, 11–12, 14, 19–20, 23, 25–26); I. 7. 3. Особа белих обрва (1–3, 7, 15, 18–19, 23); I. 8. 2. Особа белих трепавица (4, 15); I. 16. 3. а) Човек беле браде (8, 15, 19, 23); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (3, 7–9, 13, 19, 24)
- бѐлче** с I. 4. 1. Особа светле пути (9, 13)
- бѐља** м I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (6); I. 4. 1. Особа светле пути (6, 13, 16, 21); I. 7. 3. Особа белих обрва (13, 16); I. 16. 3. а) Човек беле браде (21); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (2, 5, 13, 21)
- бѐљуза̀н** м I. 4. 1. Особа светле пути (4, 6–7)
- бѐљуза̀на** ж I. 4. 1. Особа светле пути (6–7, 21)
- бѐљуза̀нче** с I. 4. 1. Особа светле пути (7)
- бѐљша** м I. 4. 1. Особа светле пути (6)
- беспѐтоња** м II. 4. 2. Особа равних табана (14)
- бестрѐпка** ж I. 8. 1. Особа без трепавица (2)
- бестрѐпља** м I. 8. 1. Особа без трепавица (23),
- бестрѐпоња** I. 8. 1. Особа без трепавица (2),
- бѝк** м I. 18. 2. Особа дебела врата (5, 7, 19, 24); III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (20)
- бѝлмез** м I. 2. 3. Особа дуге косе (12, 17–18, 23)

- бѣтлес** м I. 2. 3. Особа дуге косе (5, 7, 12, 15, 23)
- бѣцман** м I. 2. 3. Особа дуге косе (12)
- бичевѣт, -а** III. 1. 8. Маљава особа (26)
- блѣд, -ѣ, -ѳ** I. 4. 5. Бледа особа (2, 5–8, 12, 14, 16–17, 22)
- блѣдља** м I. 4. 5. Бледа особа (24)
- бледолѣк, -а, -ѳ** I. 4. 5. Бледа особа (6)
- бледолѣкас, -га, -то** I. 4. 5. Бледа особа (6, 11)
- бледуњаѣв, -а, -ѳ** I. 4. 5. Бледа особа (9, 13–14, 17, 19, 21)
- бледуњаѣвко** м I. 4. 5. Бледа особа (14, 21)
- богаљ** м* II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (10, 16, 21–23, 26); II. 1. 4. Особа без руке (12, 16–17, 22, 26); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (16); II. 3. 4. Особа без ноге (7, 9–10, 12, 15, 17, 20–22, 26); III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (2, 7, 14)
- богаљка** ж II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (16, 26); II. 1. 4. Особа без руке (26); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (16); II. 3. 4. Особа без ноге (7, 26); III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (2, 7)
- богаљћа** в. **богаљка**
- богињаѣв, -а, -ѳ** / **богињаѣв, -а, -ѳ** III. 2. 7. Особа с богињама (1–19, 21–23, 26)
- богињаѣвка** ж III. 2. 7. Особа с богињама (6, 9, 14, 20)
- богињаѣвко** м III. 2. 7. Особа с богињама (9, 14, 20, 25)
- бођињаѣв, -а, -ѳ** в. **богињаѣв, -а, -ѳ**
- бођињаѣвка** в. **богињаѣвка**
- бођињаѣвко** в. **богињаѣвко**
- бокѣт, -а, -ѳ** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (2–3, 7); II. 11. 1. Особа широких кукова (6)
- бокоша** м/ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (2–3, 7)
- болан, -лна, -лно** III. 2. 1. Болесна особа (23)
- болешљѣв, -а, -ѳ** III. 2. 1. Болесна особа (5, 12, 24)
- болешљѣвко** м III. 2. 1. Болесна особа (20)
- боћес, -га, -то** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (4)
- брадѣт** I. 16. 1. Човек јаке браде (2–3, 6–9, 25)
- брадѣта** I. 16. 4. Жена с брадом (1, 12)
- брадоња / брадоња** м I. 16. 1. Човек јаке браде (1–23, 25–26)
- брбља** м III. 3. 2. Особа с говорном маном (12, 15–16, 24)
- брбљаѣвка** ж III. 3. 2. Особа с говорном маном (25)
- брбљаѣвко** м III. 3. 2. Особа с говорном маном (25)
- брбљаѣвче** с III. 3. 2. Особа с говорном маном (25)
- брбљало** с* III. 3. 2. Особа с говорном маном (9)
- брбљѣв, -а, -ѳ** III. 3. 2. Особа с говорном маном (4, 22)
- брбљѣвац** м III. 3. 2. Особа с говорном маном (9)
- брбљѣвка** ж III. 3. 2. Особа с говорном маном (22)

- брбљивко** м III. 3. 2. Особа с говорном маном (4, 22)
брбосан м III. 3. 2. Особа с говорном маном (1, 6)
брбосанка ж III. 3. 2. Особа с говорном маном (1)
брбостан м III. 3. 2. Особа с говорном маном (2, 7, 10)
брбостанка ж III. 3. 2. Особа с говорном маном (10)
брёмес, -та, -то II. 12. 1. Особа танка струка (12)
бррка м I. 17. 1. Човек великих бркова (1, 5, 7–11, 13–16, 18–23); I. 17. 2. Човек малих бркова (4, 10, 12, 17, 21, 25)
брркајла ж (12), I. 16. 6. Жена с брковима
брркајлија / брркајлија м I. 17. 1. Човек великих бркова (7–8, 13, 17, 21, 26)
брркајло м I. 17. 1. Човек великих бркова (12)
брркана ж I. 16. 6. Жена с брковима (23, 26)
бррката I. 16. 6. Жена с брковима (1, 3, 8, 12–13, 15, 20–21, 24)
брркица ж I. 17. 2. Човек малих бркова (15, 17, 21, 25–26)
бррна ж I. 16. 6. Жена с брковима (25)
брркоња / брркоња м I. 17. 1. Човек великих бркова (2–3, 6, 11, 16, 25)
брркулозан, -зна, -зно III. 2. 4. Особа која кашље (6)
бррљоња м I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба (25)
бррњас, -та, -то I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба (26)
бррња м I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба (16)
бррчкав, -а I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (1, 12–13)
бррчкољ м* I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (9–10, 23)
бррчкољка ж I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (9–10)
бррчкољћа в. **бррчкољка**
бубрељан м I. 3. 1. Особа широка лица (21); I. 10. 1. Особа дебелих образа (21)
бубрељана ж I. 3. 1. Особа широка лица (21); I. 10. 1. Особа дебелих образа (21)
бубрењак м I. 3. 1. Особа широка лица (17)
бубрењас, -та, -то I. 3. 1. Особа широка лица (12, 17); I. 10. 1. Особа дебелих образа (2, 12, 14, 17)
бубрењат, -а, -о I. 3. 1. Особа широка лица (12)
бубулеја м* I. 10. 1. Особа дебелих образа (6, 18)
бубулејка ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (18)
бубуљаџ, -а, -о I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (25)
бубуљан м I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (16, 24)
бубуљана ж I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (16, 24)
бубуљанка ж I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (25)
бубуљанко м I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (25)
бубуљаџа ж I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (24)

- бубуљичав, -а, -о / бубуљичав, -а, -о** I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (6, 11, 21–22)
- бубуран** м I. 3. 1. Особа широка лица (21)
- бубурана** ж I. 3. 1. Особа широка лица (21)
- бубураc, -та, -то** I. 3. 1. Особа широка лица (4); I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (1, 11)
- бубурес, -та, -то** в. **бубураc, -та, -то**
- булуван** м* I. 1. 3. Особа округле главе (20); III. 1. 6. Изразито дебела особа (6)
- буљча** м I. 5. 1. Особа висока чела (6, 11)
- буљчес, -та, -то** I. 3. 1. Особа широка лица (3)
- буљав, -а, -о** I. 9. 3. Особа буљавих очију (1, 3, 5–7, 11–12, 14, 17)
- буљина** ж* I. 9. 3. Особа буљавих очију (4–5, 7–8, 10, 12, 15–18, 23)
- буљинче** с I. 9. 3. Особа буљавих очију (18)
- буљко** м I. 9. 3. Особа буљавих очију (7, 20)
- буљна** ж I. 9. 3. Особа буљавих очију (1, 3–4, 7, 9–10, 12–14, 17, 19–22, 24–26)
- буљча** м I. 9. 3. Особа буљавих очију (1, 3–10, 12–14, 16–19, 21–26)
- буљче** с I. 9. 3. Особа буљавих очију (7, 13, 25)
- бумбар** м* I. 10. 1. Особа дебелих образа (3, 18); III. 1. 6. Изразито дебела особа (23)
- бумбарача** ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (3)
- бумбарка** ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (18)
- бумбарче** с I. 10. 1. Особа дебелих образа (18)
- бумбурес, -та, -то** I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (6, 11)
- буњцав, -а, -о** I. 10. 1. Особа дебелих образа (23)
- буњула** ж* I. 2. 1. Особа бујне косе (9, 16)
- буре** с* III. 1. 6. Изразито дебела особа (2, 7)
- буцка** ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (10, 15)
- буцкас, -та, -то** I. 10. 1. Особа дебелих образа (5, 13, 22)
- буцко** м I. 10. 1. Особа дебелих образа (4–5, 10, 15)
- буцмас, -та, -то** I. 10. 1. Особа дебелих образа (4–5)
- бучав, -а, -о** I. 2. 1. Особа бујне косе (6)
- бучља** м I. 2. 1. Особа бујне косе (6, 11)
- бѣнгав, -а, -о** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (21)
- бѣчва** ж* III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (21); III. 1. 6. Изразито дебела особа (7)
- ваљувас, -та, -то** I. 1. 3. Особа округле главе (13)
- ваљуват, -а, -о** I. 1. 3. Особа округле главе (26)
- вашив, -а, -о** I. 2. 11. Особа која има вашке (6, 7, 11, 14)
- вашља** м I. 2. 11. Особа која има вашке (2–7, 9–12, 14–16, 18–20, 22–23)

- вашљив**, -а, -о I. 2. 11. Особа која има вашке (1–2, 5, 7–8, 10, 13, 17, 20, 23, 26)
- вашљивка** ж I. 2. 11. Особа која има вашке (5, 8–9, 14, 21, 24–25),
- вашљивко** м I. 2. 11. Особа која има вашке (1, 8, 13–14, 16–17, 20–23, 25–26)
- вашљивче** с I. 2. 11. Особа која има вашке (25)
- вашљивштина** ж* I. 2. 11. Особа која има вашке (1).
- вашна** ж I. 2. 11. Особа која има вашке (2–4, 6–7, 9–13, 15–16, 18–23, 26)
- веђан** м I. 7. 1. Особа јаких обрва (23–24)
- веђана** ж I. 7. 1. Особа јаких обрва (23)
- веђоња** м I. 7. 1. Особа јаких обрва (20)
- веђоша** м/ж I. 7. 1. Особа јаких обрва (12, 20–22)
- велеричан**, -чна, -чно II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (22)
- вепър** м III. 1. 6. Изразито дебела особа (7)
- верга** м I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (16)
- вергас**, -та, -то I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (16)
- вет**, -а, -о / **вѣт**, -а, -о I. 4. 5. Бледа особа (21, 26); III. 2. 1. Болесна особа (8)
- вештица** ж I. 2. 10. Особа неуредне косе (3, 13, 26); I. 4. 5. Бледа особа (1, 3–5, 9–10, 14–17, 20, 22–23, 26)
- вила** ж III. 1. 3. Особа стамена стаса (15)
- вилтрес**, -та, -то II. 12. 1. Особа танка струка (9)
- вимата** II. 7. 2. Жена великих дојки (7–8)
- високочелес**, -та, -то I. 5. 1. Особа висока чела (8, 16, 21)
- витак**, -тка, -тко II. 12. 1. Особа танка струка (2–3, 6–7, 10, 14–16, 21); III. 1. 3. Особа стамена стаса (9)
- виткас**, -та, -то II. 12. 1. Особа танка струка (1–2, 7)
- вицкес**, -та, -то II. 12. 1. Особа танка струка (26)
- воденичар** м I. 4. 5. Бледа особа (23)
- вол** I. 1. 3. Особа округле главе (26); I. 12. 6. Особа широких ноздрва (9–10); I. 18. 2. Особа дебела врата (10, 23)
- волина** м I. 1. 3. Особа округле главе (26)
- вошчар** м I. 4. 3. Особа жута тена (26)
- врапче** с III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (23)
- вратоња** / **вратоња** м I. 18. 2. Особа дебела врата (1, 3–6, 14–16, 18, 22, 25–26)
- вратоњка** / **вратоњка** ж I. 18. 2. Особа дебела врата (16, 18, 25–26)
- врѣга** м I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (4, 10, 18)
- врѣгав**, -а, -о I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (1–2, 4–15, 17–19, 21, 26)
- врѣгавец** м I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (12)
- врѣгавка** ж I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (18)
- врѣгавштина** ж* I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (5, 9)
- врѣгља** м I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (20)

- вр̑гна** I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (12, 20)
вр̑гуља̑в, -а, -о I. 2. 4. Особа гр̑гураве косе (9)
вр̑гуља̑н м I. 2. 4. Особа гр̑гураве косе (9)
вр̑реча ж* III. 1. 6. Изразито дебела особа (2)
вр̑лина ж* II. 12. 1. Особа танка струка (9); III. 1. 5. б) Мршава особа висока
раста (5, 9)
вр̑пуља̑на ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (7)
вр̑скавац м III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (26)
вр̑скавица ж III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (26)
вр̑скавка ж III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (25)
вр̑скавко м III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (25)
вр̑скалица ж III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (24)
вр̑скало с* III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (3, 12, 17, 20–21)
вр̑скоја м III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (2, 7)
вр̑скуља̑н м III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (16)
вр̑тодуп̑ка ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (5, 7, 25)
вр̑тореп̑нка ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (5, 9, 23)
вр̑цало с* II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (1)
вр̑цка ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (24)
вр̑цкава II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (12, 17)
вр̑цкаста II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (24)
вр̑цџла ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (23)
вр̑чва ж* III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (21)
вр̑чвес, -га, -то II. 11. 1. Особа широких кукова (1)
в̑шља̑ив, -а, -о в. **вашља̑ив, -а, -о**
в̑шља̑ивац м I. 2. 11. Особа која има вашке (24)
в̑шља̑ивка в. **вашља̑ивка**
в̑шља̑ивко в. **вашља̑ивко**
в̑шља̑ивча м I. 2. 11. Особа која има вашке (9)
в̑шко м I. 2. 11. Особа која има вашке (2, 7),
в̑шља в. **вашља**
в̑шна в. **вашна**

гав̑галь м I. 2. 6. г) Особа црне косе (7, 19)
гав̑галька ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (19)
гав̑гальче с I. 2. 6. г) Особа црне косе (7)
гав̑вран м I. 2. 6. г) Особа црне косе (15); I. 4. 2. Особа тамне пути (18)
гальатан, -тна, -тно III. 1. 2. Ружна особа (4, 7, 11)
гальатник м* III. 1. 2. Ружна особа (7)
галька ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (7)
гальче с I. 2. 6. г) Особа црне косе (7)

- га̀ља** м I. 2. 6. г) Особа црне косе (7)
- га̀ра** ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (8–9, 15, 21); I. 4. 2. Особа тамне пути (9)
- га̀рав, -а, -о** I. 2. 6. г) Особа црне косе (9, 16, 19, 21); I. 4. 2. Особа тамне пути (3, 8, 14–15, 17, 24–25)
- га̀ра̀вка** ж I. 4. 2. Особа тамне пути (3)
- га̀ра̀ву̀ша** ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (3, 12, 16, 21); I. 4. 2. Особа тамне пути (6, 14)
- га̀рага̀н** м I. 4. 2. Особа тамне пути (18–19, 23)
- га̀рага̀нка** ж I. 4. 2. Особа тамне пути (18)
- га̀рван** в. **га̀врџан**
- га̀ргџанка** в. **га̀рага̀нка**
- га̀рка** ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (23, 26); I. 4. 2. Особа тамне пути (26)
- га̀рча** м I. 2. 6. г) Особа црне косе (8, 12, 21, 23, 26); I. 4. 2. Особа тамне пути (3, 9, 14, 17, 21)
- гѐга** м II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (10, 16)
- гѐгав, -а, -о** II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (3, 7, 12, 17)
- гѐгалија** м II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (26)
- гѐгша** м II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (7, 18)
- гѐца** м II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (6, 9, 13, 20, 24)
- гѐцна** ж II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (9, 13, 20)
- гџѝзда** м/ж III. 1. 3. Особа стамена стаса (21)
- гџѝзда̀вко** м III. 1. 3. Особа стамена стаса (21)
- гѝлиџтер** м I. 2. 3. Особа дуге косе (2)
- гла̀ва̀т, -а, -о** I. 1. 1. Особа велике главе (6, 13, 25)
- гла̀во̀ња / гла̀во̀ња** м I. 1. 1. Особа велике главе (3–4, 7, 10, 12, 14–19, 22–23)
- гла̀ву̀ља** ж I. 1. 1. Особа велике главе (25)
- гла̀вурџан** м I. 1. 1. Особа велике главе (5–7, 20, 22)
- гла̀вурџана** ж I. 1. 1. Особа велике главе (5–7, 18, 20)
- гла̀вурџанче** с I. 1. 1. Особа велике главе (5, 7)
- гла̀вурџат, -а, -о** I. 1. 1. Особа велике главе (1, 5, 17, 20); I. 1. 3. Особа округле главе (5)
- гла̀ву̀рда** ж* I. 1. 1. Особа велике главе (1, 11, 16, 26)
- гла̀вурџан** м I. 1. 1. Особа велике главе (1–9, 11–18, 21, 23, 25–26)
- гла̀вурџана** ж I. 1. 1. Особа велике главе (1–9, 14–15, 17–18, 21, 23, 25)
- гла̀вурџанес, -та, -то** I. 1. 1. Особа велике главе (8)
- гла̀вурџанка** ж I. 1. 1. Особа велике главе (7, 26)
- гла̀вурџанче** с I. 1. 1. Особа велике главе (2, 5, 7)
- гла̀ву̀рина** ж* I. 1. 1. Особа велике главе (22)
- гла̀вуџан** м I. 1. 1. Особа велике главе (23)
- гла̀вуџана** ж I. 1. 1. Особа велике главе (23)
- гла̀вча** м I. 1. 1. Особа велике главе (6)

- гла́вша** м I. 1. 1. Особа велике главе (5–6, 11, 19, 25)
- гла́ста** ж* III. 1. 7. Изразито мршава особа (2)
- гло́бус** м* I. 1. 3. Особа округле главе (3)
- гло́мазан**, **-зна**, **-зно** III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (20)
- гло́муран**, **-рна**, **-рно** III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (20)
- гло́тан**, **-тна**, **-тно** III. 1. 2. Ружна особа (7–8, 14)
- глу́в**, **-а**, **-о** I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним) (1–2, 7, 11, 16, 19, 21–22)
- глува́ја** ж* I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним) (7, 12)
- глува́ћ** м I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним) (7, 18, 26)
- глу́вна** ж I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним) (1–10, 12–18, 20–26)
- глу́вча** м I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним) (2, 6–7, 13, 17–18, 22–23)
- глу́вша** м I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним) (1–10, 12, 14–15, 18–21, 24–26)
- гме́чав**, **-а**, **-о** III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (21)
- гме́чес**, **-та**, **-то** III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (17)
- голём**, **-а**, **-о** III. 1. 5. Особа висока раста (1, 4, 8–9, 12–15, 17, 19, 23–24)
- големобра́з**, **-а**, **-о** I. 10. 1. Особа дебелих образа (1)
- големобра́зес**, **-та**, **-то** I. 10. 1. Особа дебелих образа (1)
- големоду́пас**, **-та**, **-то** II. 10. 1. Особа велике задњице (8)
- големоно́гас**, **-та**, **-то** (25); II. 4. 1. Особа великих стопала
- големоно́гоња** II. 4. 1. Особа великих стопала (25)
- големочёлес**, **-та**, **-то** I. 2. 8. Особа високих зализака (7); I. 5. 1. Особа висока чела (1, 8)
- големочёлко** м I. 5. 1. Особа висока чела (5)
- големочёлоња** м I. 5. 1. Особа висока чела (9)
- голобра́д** I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (11)
- голобра́да** м I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (15)
- голобра́дес** I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (15)
- голове́цас**, **-та**, **-то** I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (2, 7)
- голове́цес**, **-та**, **-то** в. **голове́цас**, **-та**, **-то**
- гологла́в**, **-а**, **-о** I. 2. 9. Лоше ошишана особа (9)
- голоо́кас**, **-та**, **-то** I. 8. 1. Особа без трепавица (9)
- голочёлес**, **-та**, **-то** I. 2. 8. Особа високих зализака (4)
- голочёлка** ж I. 2. 8. Особа високих зализака (15); I. 5. 1. Особа висока чела (15, 20)
- голочёлко** м I. 2. 8. Особа високих зализака (15); I. 5. 1. Особа висока чела (15, 20)

- голочелоња** м I. 2. 8. Особа високих зализака (14)
- голошија** м/ж I. 18. 3. Особа дуга врата (21)
- голошика** ж I. 18. 3. Особа дуга врата (21)
- горелив, -а, -о** I. 9. 6. Особа крмеливих очију (1–6, 11)
- гореливка** ж I. 9. 6. Особа крмеливих очију (2)
- горостас** м III. 1. 3. Особа стамена стаса (10)
- горун** м III. 1. 3. Особа стамена стаса (15)
- готов, -а, -о** III. 2. 1. Болесна особа (24)
- грања** ж* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (23)
- грбав, -а, о** II. 5. 1. Особа с грбом (1–6, 8, 10–13, 17, 19, 21–23); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (15, 17)
- грбавац** м II. 5. 1. Особа с грбом (6, 17)
- грбавштина** ж* II. 5. 1. Особа с грбом (6)
- грбља** м II. 5. 1. Особа с грбом (5–7, 9, 14, 16, 18–19, 22–23, 26)
- грбна** ж II. 5. 1. Особа с грбом (2–3, 5, 7–10, 12–16, 18–22, 24–26); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (15, 20, 25)
- гргуља, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (2, 5, 8, 10, 12–16, 18–21, 24)
- гргуља, -а, -о** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (2–3, 5, 14, 21)
- гргуља, -а, -о** с I. 2. 4. Особа гргураве косе (2, 5)
- гргуља, -а, -о** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (20, 24)
- гргуљана** ж I. 2. 4. Особа гргураве косе (20)
- гргура, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (17, 23)
- гргуран** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (17, 23)
- гргурана** ж I. 2. 4. Особа гргураве косе (17, 23)
- грдосија** м II. 6. 2. Човек широких рамена (18)
- гривес, -га, -то** I. 7. 1. Особа јаких обрва (9)
- гривна** ж I. 7. 1. Особа јаких обрва (9)
- гривча** м I. 7. 1. Особа јаких обрва (9)
- грожњичав, -а, -о** III. 2. 3. Особа која се стално тресе (1–7, 9, 11–16, 20–21, 23, 26)
- грџан, -зна, -зно** III. 1. 2. Ружна особа (1–6, 9–10, 12–14, 17–19, 21, 23–24, 26)
- грозник** м* III. 1. 2. Ружна особа (3, 8, 10, 12)
- грозничав, -а, -о / грозничав, -а, -о в. грожњичав, -а, -о / грозничав, -а, -о**
- грозничавка** ж III. 2. 3. Особа која се стално тресе (6, 11)
- грозничав, -а, -о в. грожњичав, -а, -о / грозничав, -а, -о / грозничав, -а, -о**
- грозота** ж* III. 1. 2. Ружна особа (7)
- грозотија** ж* III. 1. 2. Ружна особа (1, 5, 7, 22, 26)
- грпча** м II. 5. 1. Особа с грбом (3, 13)
- грпша** м II. 5. 1. Особа с грбом (7, 10, 15, 19–21, 24–25); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (15, 20, 25)

- грѹб, -а, -о** III. 1. 2. Ружна особа (1–2, 7, 15, 16, 20, 25)
- грѹдѹт** II. 7. 1. Човек широких груди (3, 6, 14, 19)
- грѹдѹтѹ** II. 7. 2. Жена великих дојки (5, 18, 20)
- грѹдоња / грѹдоња** м II. 7. 1. Човек широких груди (1, 5–6, 9, 11–12, 15, 17–18, 20–22, 24–26)
- грѹчѹв, -а, -о** I. 2. 4. Особа грѹраве косе (13); I. 18. 4. Особа кратка врата (1)
- грѹчѹвѹ, -а, -о** I. 2. 4. Особа грѹраве косе (1–8)
- грѹчѹвѹкѹ** м I. 2. 4. Особа грѹраве косе (11)
- грѹчѹкѹ** м I. 2. 4. Особа грѹраве косе (13)
- грѹчља** м I. 2. 4. Особа грѹраве косе (11)
- гѹвнѹр** м I. 5. 1. Особа висока чела (10)
- гѹзѹн** м II. 10. 1. Особа велике задњице (9)
- гѹзѹнѹ** ж II. 10. 1. Особа велике задњице (3, 9, 23)
- гѹзѹрѹ** ж* II. 10. 1. Особа велике задњице (1, 5–6, 10–12, 15)
- гѹзѹт, -а, -о** II. 10. 1. Особа велике задњице (3, 6, 9, 12–13, 19, 23)
- гѹзѹиѹѹ** ж* II. 10. 1. Особа велике задњице (23, 25)
- гѹзѹиѹѹн** м II. 10. 1. Особа велике задњице (17)
- гѹзѹиѹѹнѹ** ж II. 10. 1. Особа велике задњице (5, 17)
- гѹзѹиѹѹр** м II. 10. 1. Особа велике задњице (4); II. 11. 1. Особа широких кукова (4)
- гѹзѹиѹѹрѹ** ж II. 10. 1. Особа велике задњице (4, 17); II. 11. 1. Особа широких кукова (4)
- гѹзѹиѹѹт, -а, -о** II. 10. 1. Особа велике задњице (5); II. 11. 1. Особа широких кукова (4)
- гѹзна** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (15); II. 10. 1. Особа велике задњице (16, 18, 21, 26)
- гѹзоња** м II. 10. 1. Особа велике задњице (1, 5, 7, 10–13, 15–19, 23)
- гѹлка** ж I. 7. 2. Особа ретких обрѹва / без обрѹва (2)
- гѹљѹѹ** м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (23); I. 7. 2. Особа ретких обрѹва / без обрѹва (2)
- гѹрав, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (14); II. 5. 1. Особа с грбом (13)
- гѹрељѹѹв, -а, -о** в. **горельѹѹв, -а, -о / гѹрљѹѹв, -а, -о / гѹрељѹѹв, -а, -о / гѹрљѹѹв, -а, -о / гурљѹѹв, -а, -о / гурњѹѹв, -а, -о**
- гѹрељѹѹв, -а, -о** в. **горельѹѹв, -а, -о / гурљѹѹв, -а, -о / гурњѹѹв, -а, -о / гурљѹѹв, -а, -о / гурљѹѹв, -а, -о / гурњѹѹв, -а, -о**
- гѹрељѹѹвѹѹ** ж I. 9. 6. Особа крмелиѹвѹх очију (3, 5)
- гѹрељѹѹвѹѹкѹ** м I. 9. 6. Особа крмелиѹвѹх очију (3, 5)
- гѹрљѹѹв, -а, -о** в. **горельѹѹв, -а, -о / гурљѹѹв, -а, -о / гурњѹѹв, -а, -о / гурљѹѹв, -а, -о / гурњѹѹв, -а, -о**
- гурљѹѹв, -а, -о** в. **горельѹѹв, -а, -о / гѹрљѹѹв, -а, -о / гурљѹѹв, -а, -о / гурњѹѹв, -а, -о / гурљѹѹв, -а, -о / гурњѹѹв, -а, -о**

- гурна** ж I. 9. 6. Особа крмељивих очију (3)
гурњи́в, -а, -о в. **горељи́в, -а, -о** / **гурља́в, -а, -о** / **гурљи́в, -а, -о** / **гурељи́в, -а, -о** / **гуреља́в, -а, -о**
гурча м I. 9. 6. Особа крмељивих очију (1)
гуса́н м I. 18. 3. Особа дуга врата (18)
гу́тав, -а, -о I. 18. 4. Особа кратка врата (10)
гушче с II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (18)
- дебѐл, -а, -о** I. 10. 1. Особа дебелих образа (14); III. 1. 6. Изразито дебела особа (1)
дебелобра́зас, -та, -то I. 10. 1. Особа дебелих образа (5, 24)
дебелобра́зас, -та, -то в. **дебелобра́зас, -та, -то**
дебелоу́с, -та, -то I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (26)
дебелоу́стас, -та, -то I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (26)
дебелоши́(ј)ка ж I. 18. 2. Особа дебела врата (21, 24)
дебелоши́ја м/ж I. 18. 2. Особа дебела врата (21, 24)
дебелошија́н м I. 18. 2. Особа дебела врата (17)
дебелошија́нка ж I. 18. 2. Особа дебела врата (17)
дебелоши́јас, -та, -то I. 18. 2. Особа дебела врата (7–8, 12–13)
дебелоши́јес, -та, -то в. **дебелоши́јас, -та, -то**
дебелја́н м I. 10. 1. Особа дебелих образа (4, 26); III. 1. 6. Изразито дебела особа (2–4, 8–10, 12, 14–19, 21, 23–24, 26)
дебелја́на ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (4, 26); III. 1. 6. Изразито дебела особа (3–4, 8–9, 15–17, 20–21, 26)
дебѐљко м I. 10. 1. Особа дебелих образа (12); III. 1. 6. Изразито дебела особа (5, 9, 13, 16, 18, 20)
дебѐљу́ша ж III. 1. 6. Изразито дебела особа (20)
делија́ м III. 1. 3. Особа стамена стаса (5, 23, 26)
десна́к м II. 1. 5. Особа вештије десне руке (1–26)
деснаки́ња ж II. 1. 5. Особа вештије десне руке (2, 5, 7, 14, 17–19, 21, 23–26)
деснаћи́ња в. **деснаки́ња** / **дешња́киња** / **дешња́киња**
деснору́к, -а, -о II. 1. 5. Особа вештије десне руке (13)
десња́к в. **десна́к** / **дешња́к**
дешња́к в. **десна́к** / **дешња́к**
дешња́киња / **дешња́киња** в. **деснаки́ња** / **деснаћи́ња**
дла́гна ж II. 3. 2. Особа дугих ногу (18, 20–21); III. 1. 5. Особа висока раста (18, 22, 26)
длагњо́вес, -та, -то в. **длгњо́вас, -та, -то**
длагно́г, -а, -о II. 3. 2. Особа дугих ногу (16–17, 24–25)
длагно́гес, -та, -то II. 3. 2. Особа дугих ногу (5, 8, 12–14, 21)

- длагон^огоња м II. 3. 2. Особа дугих ногу (12–13, 15)
 длагор^ук, -а, -о II. 1. 2. Особа дугих руку (14–15, 20–21, 24–25)
 длагор^укас, -та, -то II. 1. 2. Особа дугих руку (1–9, 11, 13–14, 17, 22, 26)
 длагор^укес, -та, -то в. длагор^укас, -та, -то / длгор^укас, -та, -то / длгор^ућес,
 -та, -то / дугор^укас, -та, -то
 длагор^укоња м II. 1. 2. Особа дугих руку (15, 20, 25)
 длагош^ија м/ж I. 18. 3. Особа дуга врата (3, 6–7, 9–11, 13–15, 17–21, 23,
 25–26)
 длагош^ијас, -та, -то I. 18. 3. Особа дуга врата (1–5, 7–8, 12–14, 16–17, 22,
 24, 26)
 длагош^ијес, -та, -то в. длагош^ијас, -та, -то / длгош^ијас, -та, -то / длгош^ијес,
 -та, -то / дугош^ијес, -та, -то
 длагош^ијка ж I. 18. 3. Особа дуга врата (7, 9–10, 15, 17–21, 25–26)
 дла^кав, -а, -о I. 11. 4. Особа длакавих ушију (1); III. 1. 8. Маљава особа (1,
 5–7, 13–14, 16–17, 20–23, 25)
 длг^њовас, -та, -то I. 1. 4. Особа шпицасте главе (14)
 длгобр^азес, -та, -то I. 1. 4. Особа шпицасте главе (5, 8, 22)
 длгобр^азес, -та, -то I. 3. 2. Особа уска лица (2–5, 7, 13, 21, 24)
 длгок^ос, -а, -о I. 2. 3. Особа дуге косе (1, 5–6)
 длгокр^акоња м II. 3. 2. Особа дугих ногу (10)
 длгокр^аћес, -та, -то II. 3. 2. Особа дугих ногу (6)
 длгон^ог, -а, -о в. длагон^ог, -а, -о / длъгон^ог, -а, -о / дугон^ог, -а, -о
 длгон^огас, -та, -то в. длагон^огес, -та, -то / длгон^оћес, -та, -то / длгон^огес,
 -та, -то
 длгон^огес, -та, -то в. длагон^огес, -та, -то / длгон^оћес, -та, -то / длгон^огас,
 -та, -то
 длгон^огоња в. длагон^огоња
 длгон^оћес, -та, -то в. длагон^огес, -та, -то / длгон^огес, -та, -то / длгон^о-
 гас, -та, -то
 длгон^осас, -та, -то I. 12. 1. Особа велика носа (2)
 длгообр^азес, -та, -то в. длгобр^азес, -та, -то / дугобр^азес, -та, -то / длъгоо-
 бр^азес, -та, -то
 длгош^ија в. длагош^ија / длъгош^ија / дугош^ија
 длгош^ијас, -та, -то в. длагош^ијас, -та, -то / длагош^ијес, -та, -то / длгош^ијес,
 -та, -то / дугош^ијес, -та, -то
 длгош^ијес, -та, -то в. длагош^ијас, -та, -то / длагош^ијес, -та, -то / длгош^ијас,
 -та, -то / дугош^ијес, -та, -то
 длгош^ијћа в. длагош^ијка / длгош^ијка / дугош^ијка / длъгош^ијка
 длгош^ијка в. длагош^ијка / длгош^ијћа / длъгош^ијка / дугош^ијка
 длгош^иче с I. 18. 3. Особа дуга врата (7, 25)
 длъгон^ог, -а, -о в. длгон^ог, -а, -о / длагон^ог, -а, -о / дугон^ог, -а, -о

длѣгообрáзес, -та, -то в. дугобрáзес, -та, -то / длгобрáзес, -та, -то / длгоо-
брáзес, -та, -то

длѣгоши́ја в. длгоши́ја / длагоши́ја / дугоши́ја

длѣгоши́ка в. длгоши́ка / длагоши́јка / длгоши́јџа / дугоши́јка

длѣ́г, -а, -о в. дѣ́г, -а́, -о́ / дѣ́г, -а, -о

длѣ́гна в. дѣ́гња / дѣ́гна / дла́гна

длѣ́гња в. длѣ́гна / дѣ́гна / дла́гна

длѣ́гша в. дѣ́гша

дотраја́л, -а, -о III. 2. 1. Болесна особа (23)

дри́пља ж* I. 2. 3. Особа дуге косе (2, 5, 7)

дри́пљав, -а, -о I. 2. 3. Особа дуге косе (5)

дрѣ́лав, -а, -о I. 9. 6. Особа крмелјивих очију (7, 11, 14, 20)

дрѣ́лавштина ж* I. 9. 6. Особа крмелјивих очију (11)

дрѣ́лна ж I. 9. 6. Особа крмелјивих очију (7–10, 12–26)

дрѣ́лча м I. 9. 6. Особа крмелјивих очију (7–10, 12–26)

дрѣ́сна ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (11); II. 11. 1. Особа
широких кукова (18)

дуба́р м* II. 3. 4. Особа без ноге (18)

ду́гачак, -чка, -чко III. 1. 5. Особа висока раста (13, 25)

дугобрáзес, -та, -то в. длгобрáзес, -та, -то / длгоообрáзес, -та, -то / длѣгоо-
брáзес, -та, -то

дуголобра́дес, -та, -то I. 1. 4. Особа шпицасте главе (7)

дугоно́г, -а, -о в. длагоно́г, -а, -о / длгоно́г, -а, -о

дугоносо́ња м I. 12. 1. Особа велика носа (8)

дугообрáзес, -та, -то в. длгобрáзес, -та, -то

дугору́к, -а, -о в. длагору́к, -а, -о

дугору́кас, -та, -то в. длагору́кас, -та, -то / длагору́кес, -та, -то / длгору́-
кас, -та, -то / длгору́ћес, -та, -то

дугору́коња в. длагору́коња

дугоши́ја в. длагоши́ја / длгоши́ја

дугоши́јес, -та, -то в. длагоши́јас, -та, -то / длагоши́јес, -та, -то / длгоши́јас,
-та, -то / длгоши́јес, -та, -то

дугоши́јка в. длагоши́јка / длгоши́јџа / дугоши́јка

дугоши́че в. длгоши́че

дугуља́с, -та, -то I. 3. 2. Особа уска лица (22, 25)

дупа́н м II. 10. 1. Особа велике задњице (6, 14)

ду́пас, -та, -то II. 10. 1. Особа велике задњице (13, 23)

дупа́т, -а, -о II. 10. 1. Особа велике задњице (3, 5–7, 18, 21–22, 25)

ду́пко м II. 10. 1. Особа велике задњице (14)

ду́пља м II. 10. 1. Особа велике задњице (21, 26)

- дўпна** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (20); II. 10. 1. Особа велике задњице (6–8, 11, 14, 16, 19–21, 24, 26)
дўпоња / дупоња м II. 10. 1. Особа велике задњице (1, 6, 11, 17, 20–22, 24–25)
дўпша м II. 10. 1. Особа велике задњице (6)
дўрма м/ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (7)
дустаба́н м II. 4. 2. Особа равних табана (6, 11),
дустабанли́ја м II. 4. 2. Особа равних табана (21)
длїгна в. **дла́гна / длї́гна / длї́гна**
длїгша м III. 3. 2. Особа дугих ногу (18); III. 1. 5. Особа висока раста (10, 18, 22)

ђе́гав, -а, -о в. **ге́гав, -а, -о**

ђе́гша в. **ге́гша**

ђуђума́ча ж I. 2. 1. Особа бујне косе (7)

ђу́ма ж I. 2. 1. Особа бујне косе (13)

ђу́мес, -та, -то I. 2. 1. Особа бујне косе (4, 7, 12–13, 15, 17)

ђу́мка ж I. 2. 1. Особа бујне косе (15)

ђу́мна ж I. 2. 1. Особа бујне косе (7)

ђу́мча м I. 2. 1. Особа бујне косе (7)

ђу́мче с I. 2. 1. Особа бујне косе (7)

жго́ља м III. 1. 7. Изразито мршава особа (2, 7, 21)

жго́љав, -а, -о I. 10. 2. Особа упалих образа (5); III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (15, 17); III. 1. 7. Изразито мршава особа (1, 3, 5, 7, 12, 15, 17, 22, 25)

жгоља́вко м I. 10. 2. Особа упалих образа (25); III. 1. 7. Изразито мршава особа (19)

жго́љна ж III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (17); III. 1. 7. Изразито мршава особа (8)

ждр́ља м I. 9. 6. Особа крмељивих очију (6)

ждр́љав, -а, -о I. 9. 6. Особа крмељивих очију (6)

ждр́љча м I. 9. 6. Особа крмељивих очију (6)

жена́ ж* I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (23)

жира́фа ж* I. 18. 3. Особа дуга врата (18)

жј́т I. 16. 4. б) Човек жутих бркова (1)

жлта́јћа ж I. 4. 3. Особа жута тена (6, 9, 15, 17); I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (9, 12)

жље́бав, -а, -о I. 13. 1. Особа великих уста (1, 5)

жље́бна ж I. 13. 1. Особа великих уста (21)

жљебура́н м I. 13. 1. Особа великих уста (1, 4)

жљебура́на ж I. 13. 1. Особа великих уста (1, 4)

жљебура́т, -а, -о I. 13. 1. Особа великих уста (4)

- жљѣпча** м I. 13. 1. Особа великих уста (1, 21)
- жмйкља** м I. 9. 2. Особа ситних очију (5)
- жмйрко** м I. 9. 2. Особа ситних очију (23)
- жмйрна** ж I. 9. 2. Особа ситних очију (21)
- жмйрча** м I. 9. 2. Особа ситних очију (10, 21)
- жмўра** м I. 9. 2. Особа ситних очију (6, 11)
- жмўрав, -а, -о** I. 9. 2. Особа ситних очију (1–3, 6–7, 12, 14, 17)
- жмўрна** ж I. 9. 2. Особа ситних очију (1–4, 6, 8–10, 12–22, 24–26)
- жмўрча** м I. 9. 2. Особа ситних очију (1, 3–4, 6–22, 24–26)
- жмўрче** с I. 9. 2. Особа ситних очију (7, 25)
- жўга** м/ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (6)
- жуйл** м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (24); I. 4. 3. Особа жута тена (24)
- жўја** м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (11); I. 4. 3. Особа жута тена (6)
- жўјка** ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (4, 13, 18)
- жўт, -а́, -о́ / жўт, -а, -о;** I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (1, 3, 5, 7, 9–11, 16, 19, 21, 25); I. 4. 3. Особа жута тена (1–2, 5–6, 17, 25); I. 16. 3. б) Човек жуте браде (5, 8, 14, 25)
- жутајка** в. **жлтајћа**
- жута́рка** ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (7)
- жугарче́** с I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (7)
- жугарџи́** м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (7); I. 4. 3. Особа жута тена (14), I. 16. 3. б) Човек жуте браде (14).
- жутиља́в, -а, -о** (26) I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе
- жўтка** ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (3, 10, 15, 17, 21, 23–25); I. 4. 3. Особа жута тена (14, 16, 20, 24–25)
- жўтко** м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (3, 19, 25), I. 4. 3. Особа жута тена (20–21, 23); III. 2. 1. Болесна особа (19)
- жўтља** м III. 2. 1. Болесна особа (24)
- жутобрадоња** м I. 16. 3. б) Човек жуте браде (9)
- жутобрџк** I. 16. 4. б) Човек жутих бркова (16, 26)
- жутобрџкоња** м I. 16. 4. б) Човек жутих бркова (25)
- жўтоња** м I. 4. 3. Особа жута тена (19),
- жўћа** м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (1–8, 10, 13, 15–18, 21–22, 26); I. 4. 3. Особа жута тена (1, 6, 9–10, 15–16, 18, 21, 23, 25); жўћа I. 16. 3. б) Човек жуте браде (1, 5, 7, 10–11, 13–14, 21–23); I. 16. 4. б) Човек жутих бркова (3–5, 10–11, 13, 17, 21)
- жўћес, -та, -то** I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (17)
- жўћка** ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (10, 12)
- жўћко** м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (16, 23); I. 16. 3. б) Човек жуте браде (23)

- за́водница** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (10)
- за́држна** II. 7. 2. Жена великих дојки (23); II. 10. 1. Особа велике задњице (23); II. 11. 1. Особа широких кукова (11)
- заду́шљив, -а, -о** III. 2. 4. Особа која кашље (10)
- зае́цко** м III. 3. 3. Особа која замуцкује (2, 7)
- заецко́ја** м* III. 3. 3. Особа која замуцкује (2, 7)
- за́јац** м* I. 13. 4. Особа са зечјом усном (23); I. 14. 1. Особа великих зуба (23); I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (3, 19, 21)
- за́јко** м* I. 13. 4. Особа са зечјом усном (19)
- зали́зан, -а, -о** I. 2. 5. Особа зализане косе (1–4, 7, 9, 12–15, 17, 19–22, 25–26); I. 2. 8. Особа високих зализака (19)
- зализа́нка / зали́занка** ж I. 2. 5. Особа зализане косе (7, 10, 16, 18, 23, 26)
- зализа́нко / зали́занко** м I. 2. 5. Особа зализане косе (7, 10, 14, 16, 18, 21, 23, 25); I. 2. 8. Особа високих зализака (10, 19)
- зализа́нче** с (7), I. 2. 5. Особа зализане косе
- зализо́јла** ж (6, 24), I. 2. 5. Особа зализане косе
- зализо́јло** м (24), I. 2. 5. Особа зализане косе
- зали́сен, -а, -о** I. 2. 8. Особа високих зализака (8, 13, 20)
- зали́шен, -а, -о** в. **зали́сен, -а, -о**
- запунаве́л, -а, -о** II. 9. 1. Особа велика стомака (7)
- заһи́тен, -а, -о** I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (11)
- збр́чкан, -а** I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (4–6, 8, 11–14, 20, 22–23)
- збу́цан, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (4)
- згме́чен, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (4, 9)
- зго́дан, -дна, -дно** II. 12. 1. Особа танка струка (18); III. 1. 3. Особа стамена стаса (1, 9, 12, 22)
- згу́жвен, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (15)
- згу́рав, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (13)
- згу́рен, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (4, 9, 15, 26)
- згу́цав, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (3)
- згу́цан, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (5)
- зде́пас, -та, -то** II. 3. 1. Особа кратких ногу (5, 12); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (12, 24)
- зе́ка** м* I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (4); I. 13. 4. Особа са зечјом усном (23); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (3)
- зе́кас, -та, -то** I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (23)
- зе́коња** м I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (9); I. 13. 4. Особа са зечјом усном (4)
- зеленко** м I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (7–8, 15, 18–19, 21); I. 16. 3. а) Човек беле браде (19, 21); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (21)

- зловремац** м I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (6, 17)
злџна ж I. 12. 5. Особа прђаста носа (7)
злџча м I. 12. 5. Особа прђаста носа (7)
злџчав, -а, -о I. 12. 5. Особа прђаста носа (7)
змџ м II. 5. 2. Особа с крилима (2, 7, 26)
змеовџт, -а, -о II. 5. 2. Особа с крилима (6, 11)
змијоглт, -а, -о I. 18. 3. Особа дуга врата (6)
зрџкав, -а, -о I. 9. 4. Разрока особа (23)
зрџан м I. 9. 4. Разрока особа (23)
зуба м I. 14. 1. Особа великих зуба (23)
зубан м I. 14. 1. Особа великих зуба (7, 23); I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (23)
зубат, -а, -о I. 14. 1. Особа великих зуба (7, 13, 19, 23, 26)
зубља м I. 14. 1. Особа великих зуба (23)
зубна ж I. 14. 1. Особа великих зуба (5, 12, 14, 20, 23); I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (20)
зубоња / зубоња м (21), I. 14. 1. Особа великих зуба (1, 5–8, 10–17, 19–22, 26); I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (20)
зубоњка ж I. 14. 1. Особа великих зуба (7, 15)
зубоњћа в. **зубоњка**
зубоњче с I. 14. 1. Особа великих зуба (7)
- сиван** м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (6)
сивља м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (6)
сиља м I. 9. 2. Особа ситних очију (21, 26)
сиљав, -а, -о I. 9. 2. Особа ситних очију (21)
сиљна ж I. 9. 2. Особа ситних очију (25)
сиљча м I. 9. 2. Особа ситних очију (25)
сиљче с I. 9. 2. Особа ситних очију (25)
- џземчес, -га, -то / џземчес, -га, -то** III. 1. 3. Особа стамена стаса (6, 11, 26)
џзмичан, -чна, -чно II. 12. 1. Особа танка струка (1)
џзнемџгал, -гла, -гло; III. 2. 1. Болесна особа (6)
џнвалид м* II. 3. 4. Особа без ноге (9, 14, 26)
џњава, -а, -о I. 4. 5. Бледа особа (3)
џскалџл, -а, -о I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (7)
џскрџвен, -а, -о II. 5. 1. Особа с грбом (11)
џскрџвџклен, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 11)
џсциврџл, -а, -о I. 4. 5. Бледа особа (18); I. 18. 1. Особа танка врата (18)
џчамрџл, -а, -о I. 4. 5. Бледа особа (21, 26); III. 2. 1. Болесна особа (6, 9, 23)
џшчавуљен, -а, -о II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (14)
џшчамрџл, -а, -о в. **џчамрџл, -а, -о**

ишчѐпен, -а, -о I. 13. 3. Особа кривих уста (3–4, 12); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (4, 14)

ишчепóтина ж* I. 13. 3. Особа кривих уста (3–4)

јабучáр м I. 1. 3. Особа округле главе (2)

јавтíкљав, -а, -о, III. 2. 4. Особа која кашље (2–8, 13, 15, 18–22, 24–25)

јарьџ м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (7)

јевтíкав, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (1–2, 6–7, 10–12, 14, 17, 21)

јевтíкавштина ж* III. 2. 4. Особа која кашље (1, 6, 11)

јевтíкља м* III. 2. 4. Особа која кашље (6, 8)

јевтíкљав, -а, -о в. **јавтíкљав, -а, -о**

јевтíкљавка ж III. 2. 4. Особа која кашље (24–25)

јевтíкљавштина ж* III. 2. 4. Особа која кашље (9)

јевтíкна ж III. 2. 4. Особа која кашље (20)

јевтíчав, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (11, 23)

јевтíчавка ж III. 2. 4. Особа која кашље (6)

једноóкав, -а, -о I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (6)

једнорáмес, -та, -то II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (26)

једнострáнес, -та, -то I. 13. 3. Особа кривих уста (1); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (1, 7, 12, 18–19, 21)

једнострáњес, -та, -то в. **једнострáнес, -та, -то**

јелá ж* II. 12. 1. Особа танка струка (10, 23)

јереби́ца ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (4)

јѐцкав, -а, -о III. 3. 3. Особа која замуцкује (16)

јѐцкавац м III. 3. 3. Особа која замуцкује (1, 2, 7)

јѐцкало с* III. 3. 3. Особа која замуцкује (4, 9–10, 12, 15, 17–18, 21, 24)

јѐцкоња м III. 3. 3. Особа која замуцкује (11, 22)

кабада́хија м II. 6. 2. Човек широких рамена (9)

калимéро м III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (9, 21)

камáра ж* III. 1. 6. Изразито дебела особа (23)

карака́т, -а, -о II. 3. 2. Особа дугих ногу (19–21)

карака́ча ж* II. 3. 2. Особа дугих ногу (7, 13)

карако́нцула ж* III. 1. 2. Ружна особа (5, 13); III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (1, 5, 7, 12, 14, 17, 21)

карапа́н м II. 4. 1. Особа великих стопала (21)

ка́рлица ж* I. 13. 1. Особа великих уста (12, 17, 23–24)

ка́рча м I. 13. 1. Особа великих уста (12, 21)

ка́шљичав, -а, -о / кашљичáв, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (2, 5–7, 9–12, 23, 25)

кашљичáвка ж III. 2. 4. Особа која кашље (20)

- кашљича́вко** м III. 2. 4. Особа која кашље (20)
кашљопр́д м III. 2. 4. Особа која кашље (16)
кашљопр́дна ж III. 2. 4. Особа која кашље (16)
кашљотр́т м III. 2. 4. Особа која кашље (6)
кебуља́н м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (18)
кебуља́на ж I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (18)
ке́жоња м I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба (22)
ке́лав, -а I. 2. 2. Особа без косе (1–26); I. 2. 8. Особа високих зализака (1, 5)
ке́лав, -а, -о I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (15)
ке́лавка ж I. 2. 2. Особа без косе (3, 25)
кела́вко м I. 2. 2. Особа без косе (3, 16, 25)
кела́на ж I. 2. 2. Особа без косе (14)
ке́лча м I. 2. 2. Особа без косе (1, 6–7, 9–10, 12–15, 18–23); I. 2. 8. Особа високих зализака (1, 5, 14, 16)
ке́па м III. 1. 4. Особа ниска раста (10, 18)
кепе́ц м III. 1. 4. Особа ниска раста (1, 5–7, 9, 21–22); II. 3. 1. Особа кратких ногу (23)
кесѐр м* I. 1. 4. Особа шпицасте главе (2, 7, 16, 19, 21–22, 24); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (7, 14–16, 19–20)
кесерана́ м I. 1. 4. Особа шпицасте главе (16); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (16)
кесѐрко м I. 1. 4. Особа шпицасте главе (10–11), I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (20)
кесуља́н м I. 9. 8. Особа с подочњацима (10)
кија́в, -а, -о III. 2. 5. Особа која кија (4, 23)
кијавичав, -а, -о III. 2. 5. Особа која кија (2, 6–7, 9, 11, 13, 17, 21)
кијавича́р м III. 2. 5. Особа која кија (26)
кијавича́рка ж III. 2. 5. Особа која кија (26)
кија́вка / кија́вка ж III. 2. 5. Особа која кија (5, 16, 25)
кија́вко / кија́вко м III. 2. 5. Особа која кија (5, 16, 21, 25)
кијавштина ж* III. 2. 5. Особа која кија (18)
ки́лав, -а, -о III. 2. 9. Особа која има килу (1–2, 4–8, 11, 14, 17, 19, 21, 23)
ки́лавко / кила́вко м III. 2. 9. Особа која има килу (20–21)
ки́лна ж III. 2. 9. Особа која има килу (2–3, 5, 7, 9–10, 12–16, 18, 20, 22–26)
ки́лоња м III. 2. 9. Особа која има килу (17)
ки́лча м III. 2. 9. Особа која има килу (2–7, 9–15, 17–26)
ки́лша м III. 2. 9. Особа која има килу (16),
кинѐз м III. 1. 4. Особа ниска раста (24)
кисѐр в. **кесѐр / ћесѐр**
кисерѐс, -та, -то I. 1. 4. Особа шпицасте главе (24)

- кйцош** м I. 17. 2. Човек малих бркова (1, 3, 5–6, 11, 13, 19, 23–24); III. 1. 3. Особа стамена стаса (7, 14)
- кйцошлїка** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (2–3); III. 1. 3. Особа стамена стаса (7, 14)
- клапнѹл, -а, -о** III. 2. 1. Болесна особа (6)
- клѣмна** ж I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (24)
- клѣмпа** м I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (4–5, 8, 10, 12–15, 17–19, 21, 23, 26)
- клѣмпав, -а, -о** I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (1, 4–7, 11–12, 14, 17, 21, 23)
- клѣмпавка** ж I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (26)
- клѣмпоња** м I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (16)
- клемпѹр** м I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (10)
- клѣмша** м I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (24)
- клѣчка** м/ж II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (7)
- клїмка** ж II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (25)
- клїмша** м II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (25)
- клїпав, -а, -о** I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (2, 6)
- клїпес, -та, -то** I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (6, 11)
- клїпна** ж I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (2–3, 7, 20, 22, 25)
- клїпша** ж I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (2–4, 6–7, 16, 19–20, 22, 25)
- клинес, -та, -то** I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (9)
- кљакав, -а, -о** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6)
- кљакавштина** ж* II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6)
- кљунав, -а, -о** I. 12. 3. Особа кукаста носа (1)
- кљунѡва** ж I. 12. 3. Особа кукаста носа (5)
- кљунас, -та, -то** I. 12. 3. Особа кукаста носа (2, 12, 25)
- кљунѡт, -а, -о** I. 12. 3. Особа кукаста носа (4)
- кљунес, -та, -то** в. **кљунас, -та, -то**
- кљунїца** ж I. 12. 3. Особа кукаста носа (3, 17)
- кљунка** ж I. 12. 3. Особа кукаста носа (2, 4–5, 7–8, 10, 12, 14–16, 18–22, 25–26)
- кљунча** м I. 12. 3. Особа кукаста носа (1–5, 7–10, 12–26)
- кобилѡча** ж II. 11. 1. Особа широких кукова (21)
- коврѡцав, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (12)
- козѡ** ж* I. 2. 9. Лоше ошишана особа (7)
- коколѡн** м I. 9. 1. Особа крупних очију (1–26); I. 9. 3. Особа буљавих очију (4, 9–10, 13–14, 18, 20, 22–24, 26)
- коколѡна** ж I. 9. 1. Особа крупних очију (1–2, 4–9, 11–12, 14, 16, 18, 20, 23–25); I. 9. 3. Особа буљавих очију (4, 9, 14, 18, 20, 22–24)

- коколáнка** ж I. 9. 1. Особа крупних очију (3, 8, 10, 13, 17, 19, 21, 26); I. 9. 3. Особа буљавих очију (10, 13, 26)
- коколáнче** с I. 9. 1. Особа крупних очију (2–3, 5–7, 13, 16, 18, 22, 25)
- коколáт, -а, -о** I. 9. 1. Особа крупних очију (1, 6, 8, 11–12, 18)
- коко́лче** с I. 9. 1. Особа крупних очију (25)
- коко́шка** ж* I. 9. 2. Особа ситних очију (19)
- кољџ** м* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (3)
- компѝр** м* I. 2. 9. Лоше ошишана особа (18)
- комьрџ** м* III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (7)
- кондилáт, -а, -о** II. 3. 2. Особа дугих ногу (6)
- кондилáча** ж II. 3. 2. Особа дугих ногу (6)
- ко́њ** м I. 14. 1. Особа великих зуба (23)
- косáр** м I. 2. 1. Особа бујне косе (6); I. 2. 3. Особа дуге косе (6, 11)
- космáт, -а, -о** I. 2. 1. Особа бујне косе (14)
- космура́н** м I. 2. 1. Особа бујне косе (17, 20–21, 23–24); I. 2. 3. Особа дуге косе (5, 13, 21, 23)
- космура́на** ж I. 2. 1. Особа бујне косе (14, 17, 20–21, 23–24); I. 2. 3. Особа дуге косе (5, 23)
- космура́т, -а, -о** I. 2. 1. Особа бујне косе (1, 5, 8, 14, 21); I. 2. 3. Особа дуге косе (13, 19)
- костѝт, -а, -о** III. 1. 7. Изразито мршава особа (11)
- кострѝш** м I. 7. 1. Особа јаких обрва (26)
- кострѝшка** ж I. 7. 1. Особа јаких обрва (15, 26)
- кострѝшко** м I. 7. 1. Особа јаких обрва (15)
- коштелѝв, -а, -о** I. 3. 2. Особа уска лица (8); I. 10. 2. Особа упалих образа (8, 15); III. 1. 7. Изразито мршава особа (8, 10, 12–13, 22);
- коштелѝвка** ж III. 1. 7. Изразито мршава особа (8)
- коштѝлка** ж I. 3. 2. Особа уска лица (6); I. 10. 2. Особа упалих образа (15); III. 1. 7. Изразито мршава особа (2, 7, 11, 15)
- коштѝлко** м I. 10. 2. Особа упалих образа (15); III. 1. 7. Изразито мршава особа (15)
- коштѝлка** в. коштелѝлка
- коштуља́в, -а, -о** в. коштелѝв, -а, -о / коштурља́в, -а, -о / коштуња́в, -а, -о / коштурња́в, -а, -о / коштурљѝв, -а, -о
- коштуљѝв, -а, -о** в. коштелѝв, -а, -о / коштуља́в, -а, -о / коштуња́в, -а, -о / коштурља́в, -а, -о / коштурљѝв, -а, -о
- коштуња́в, -а, -о** в. коштелѝв, -а, -о / коштуља́в, -а, -о / коштуљѝв, -а, -о / коштурља́в, -а, -о / коштурљѝв, -а, -о
- коштурља́в, -а, -о** в. коштелѝв, -а, -о / коштуља́в, -а, -о / коштуљѝв, -а, -о / коштуња́в, -а, -о / коштурљѝв, -а, -о

- коштурљив, -а, -о** в. **коштељив, -а, -о** / **коштуља́в, -а, -о** / **коштуљив, -а, -о**
/ **коштуња́в, -а, -о** / **коштурља́в, -а, -о**
- кра́ка** м II. 3. 2. Особа дугих ногу (3)
- крака́н** м II. 3. 2. Особа дугих ногу (23)
- крака́т, -а, -о** II. 3. 2. Особа дугих ногу (5–7, 11, 13, 16, 19, 21–24, 26)
- кра́коња** м II. 3. 2. Особа дугих ногу (3)
- кра́ставица** ж* I. 2. 9. Лоше ошишана особа (23)
- краткови́д, -а, -о** I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним)
(1–2, 5, 7, 12, 14, 16–18, 20–22)
- краткови́дес, -та, -то** I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним)
(24)
- кратконо́г, -а, -о** II. 3. 1. Особа кратких ногу (16, 23–25)
- кратконо́гас, -та, -то** II. 3. 1. Особа кратких ногу (5, 14, 16, 21, 25)
- кратконо́гес, -та, -то** в. **кратконо́гас, -та, -то** / **кратконо́ђес, -та, -то**
- кратконо́гоња** м II. 3. 1. Особа кратких ногу (8, 20)
- кратконо́ђес, -та, -то** в. **кратконо́гас, -та, -то** / **кратконо́гес, -та, -то**
- краткору́к, -а, -о** II. 1. 1. Особа кратких руку (1, 15, 20–21, 24–26)
- краткору́кас, -та, -то** II. 1. 1. Особа кратких руку (1–5, 7–9, 12, 17, 22, 25–26)
- краткору́кес, -та, -то** в. **краткору́кас, -та, -то** / **краткору́ђес, -та, -то**
- краткору́ђес, -та, -то** в. **краткору́кас, -та, -то** / **краткору́кес, -та, -то**
- краткочела́ц** м I. 5. 2. Особа ниска чела (20)
- краткочелка** ж I. 5. 2. Особа ниска чела (20)
- краткоши́ја** м/ж I. 18. 4. Особа кратка врата (2, 4, 6–7, 13, 16–21, 23–25)
- краткоши́јас, -та, -то** I. 18. 4. Особа кратка врата (1–2, 5, 7–8, 12, 16, 20, 22, 24)
- краткоши́јес, -та, -то** в. **краткоши́јас, -та, -то**
- краткоши́јћа** в. **краткоши́ка**
- краткоши́ка** ж I. 18. 4. Особа кратка врата (7–8, 16–22, 24–25)
- краткоши́че** с I. 18. 4. Особа кратка врата (25)
- крéзав, -а, -о** I. 14. 3. Особа без зуба (26)
- крéзуб, -а, -о** I. 14. 3. Особа без зуба (16, 21)
- кри́в, -а́, -о́** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (1, 6, 14, 20, 23, 25); II.
3а. 1. Особа која храмље (5)
- крива́к** м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (17, 23)
- крива́н** м I. 13. 3. Особа кривих уста (15)
- крива́нка** ж I. 13. 3. Особа кривих уста (15)
- кривеља́н** м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 11)
- кри́вка** ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (12, 14–17, 24–25); II. 3а.
1. Особа која храмље (6, 16–17)
- кри́вља** м II. 3а. 1. Особа која храмље (23)
- кри́вна** ж I. 13. 3. Особа кривих уста (11); II. 3. 3. Особа с деформитетом
ноге / ногу (13–14, 17, 20, 26), II. 3а. 1. Особа која храмље (12, 20, 24–26)

- кривозуб, -а, -о** I. 14. 4. Особа кривих зуба (23)
кривозубес, -та, -то I. 14. 4. Особа кривих зуба (26)
кривозупка ж I. 14. 4. Особа кривих зуба (3, 8, 16, 20)
кривозубља м I. 14. 4. Особа кривих зуба (24)
кривозубна ж I. 14. 4. Особа кривих зуба (2, 4–5, 9, 13, 16, 18, 24–25)
кривозубоња м I. 14. 4. Особа кривих зуба (1–5, 7–9, 12–13, 15–18, 20, 25)
кривозубоњка ж I. 14. 4. Особа кривих зуба (7, 15)
кривозубоња в. **кривозубоњка**
кривојѣда м I. 13. 3. Особа кривих уста (7)
кривојѣтка ж I. 13. 3. Особа кривих уста (7)
кривоклѣчка м/ж II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (9)
кривоклѣк, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (2, 9)
кривоклѣкас, -та, -то II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (2)
кривоклѣкна ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (2, 9)
кривоклѣкоња м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (10)
кривоклѣкоша м/ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (10)
кривоног, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (16, 24–26)
кривоногас, -та, -то II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (5, 13, 21)
кривоногес, -та, -то в. **кривоногас, -та, -то** / **кривоногѣс, -та, -то**
кривоногоња м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (25)
кривоногѣс, -та, -то в. **кривоногас, -та, -то** / **кривоногес, -та, -то**
кривонос, -а, -о I. 12. 2. Особа крива носа (2–3, 11, 13, 16, 23, 25–26)
кривоносес, -та, -то I. 12. 2. Особа крива носа (2, 9)
кривоноска ж I. 12. 2. Особа крива носа (6, 12, 16–17, 26)
кривоносоња м I. 12. 2. Особа крива носа (1, 5, 7, 10, 12, 15–18, 24–25)
криворамес, -та, -то II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (3)
кривоус, -та, -то I. 13. 3. Особа кривих уста (23)
кривоустас, -та, -то I. 13. 3. Особа кривих уста (24, 26)
кривоустачка ж I. 13. 3. Особа кривих уста (26)
кривоустес, -та, -то в. **кривоустас, -та, -то**
кривошија м/ж I. 18. 5. Особа крива врата (1–26)
кривошијас, -та, -то I. 18. 5. Особа крива врата (1–2, 5, 7–8, 13)
кривошијес, -та, -то в. **кривошијас, -та, -то**
кривошијка ж I. 18. 5. Особа крива врата (3, 5, 7–10, 12, 14–22, 24–26)
кривошијка в. **кривошијка**
кривошиче с I. 18. 5. Особа крива врата (7, 18, 25)
кривуљан в. **кривељан**
кривча м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 11, 13, 15, 17, 23); II.
 За. 1. Особа која храмље (6, 11, 17)

- крѝвша** м I. 13. 3. Особа кривих уста (11); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 11–12, 15–16, 20, 24, 26); II. 3а. 1. Особа која храмље (6, 11–12, 15–16, 20, 24–26); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (10)
- крилѝт, -а, -о** II. 5. 2. Особа с крилима (23)
- крилѝш** м II. 5. 2. Особа с крилима (3)
- крилѝча** м II. 5. 2. Особа с крилима (16)
- крѝлна** ж I. 12. 7. Особа без носа (2–5, 7–8, 14–19, 21–22, 24–26); I. 13. 4. Особа са зечјом усном (5)
- крмељѝн** м I. 9. 6. Особа крмељивих очију (23)
- крмељѝна** ж (23). I. 9. 6. Особа крмељивих очију
- крѝн, -ѝ, -ѝ / крѝњ, -ѝ, -ѝ** I. 12. 7. Особа без носа (1–3, 9–10, 14, 19, 25)
- крѝнка** в. **крѝлна / крѝнка**
- крѝнча** м I. 12. 7. Особа без носа (1–4, 8–12, 14–18, 21–22, 24–26)
- крѝња** м I. 12. 4. Особа кратка затупаста носа (14–15, 19, 21); I. 12. 7. Особа без носа (5–7, 9–12, 16–17, 19, 21, 23–24); I. 13. 4. Особа са зечјом усном (5)
- крѝњав, -а, -о** I. 12. 7. Особа без носа (1, 7, 17)
- крѝнка** в. **крѝлна / крѝнка**
- крѝнча** в. **крѝнча**
- крѝнче** с I. 12. 7. Особа без носа (18, 25)
- крошѝњѝр** м I. 1. 3. Особа округле главе (1, 16)
- крошѝњѝра** ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (19)
- крѝшѝњес, -га, -то** I. 1. 3. Особа округле главе (16); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (16)
- крѝт** м* I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (16)
- крѝпан, -пна, -пно** II. 6. 2. Човек широких рамена (18, 25); III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (4, 12)
- крѝбе с*** II. 3. 1. Особа кратких ногу (26); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (26)
- крѝдрав, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (16)
- крѝдрица** ж I. 2. 4. Особа гргураве косе (16)
- куѝка** ж* I. 18. 5. Особа крива врата (23)
- куѝкѝт, -а, -о** II. 11. 1. Особа широких кукова (20)
- куѝкљѝц** м* II. 5. 1. Особа с грбом (6)
- куѝмѝта** м/ж I. 2. 3. Особа дуге косе (16)
- куѝндрав, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (26)
- курѝјак** м* I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (23); II. 7. 1. Човек широких груди (10); III. 1. 8. Маљава особа (10)
- куѝтлас, -га, -то** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (12)
- кѝлна** ж I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (18)
- кѝлча** м I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (18)

- лабади́на ж* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (23)
- ла́брњас, -та, -то I. 13. 1. Особа великих уста (16)
- ла́ђа ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (18)
- лева́к м II. 1. 6. Особа вештије леве руке (1–26)
- леваки́ња / лева́киња ж II. 1. 6. Особа вештије леве руке (2, 5, 14, 17–19, 21, 23–26)
- лемез́ м* II. 1. 2. Особа дугих руку (23)
- лепотан́ м III. 1. 1. Лепа особа (7, 13, 16, 24); III. 1. 3. Особа стамена стаса (16, 18, 24)
- лепотанка́ ж III. 1. 1. Лепа особа (7, 24)
- лепотанче́ с III. 1. 1. Лепа особа (7)
- лепоти́ца ж III. 1. 1. Лепа особа (24); III. 1. 3. Особа стамена стаса (18, 24, 26)
- липсо́тина ж* III. 1. 7. Изразито мршава особа (18)
- ли́са м/ж I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (19)
- ли́сав, -а, -о I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (3, 14)
- ли́савка ж I. 7. 4. Особа различитих обрва (3)
- лисавко́ м I. 7. 4. Особа различитих обрва (3)
- ли́сас, -та, -то I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (1–2, 4, 6–7, 9–14, 16–19, 21–22, 26); I. 7. 4. Особа различитих обрва (1, 7, 10, 13–15, 21–26); I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (2)
- лисѐнка́ ж I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (9)
- ли́сес, -та, -то в. ли́сас, -та, -то
- лиси́ца ж* I. 2. 6. в) Особа риђе косе (5, 21)
- ли́ска ж I. 2. 5. Особа зализане косе (20); I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (15); I. 7. 4. Особа различитих обрва (26)
- ли́ско м I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (10, 15); I. 7. 4. Особа различитих обрва (10)
- ли́чан, -чна, -чно III. 1. 1. Лепа особа (23)
- ли́шав, -а, -о I. 7. 4. Особа различитих обрва (25)
- ли́шавка ж I. 7. 4. Особа различитих обрва (25)
- ли́шко м I. 2. 8. Особа високих зализака (8, 20); I. 7. 4. Особа различитих обрва (10, 25)
- лубени́ца ж* I. 1. 3. Особа округле главе (16)
- лу́лес, -та, -то II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (8, 9)
- лу́ња м I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (26)
- лу́њав, -а, -о I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (1–23, 25–26)
- лу́њавац м I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (20)
- лу́њавка ж I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (16, 19–20, 26)
- лу́ња́вко м I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (3–4, 9, 19–21)
- лу́ња́вчина ж* I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (9)

- луњавштина** ж* I. 6. 1. Особа с пегамa на лицу (2)
- љу́гав**, -а, -о III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (2, 6–7, 11–14, 17, 19)
- љу́гавац** м III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (5)
- љу́гавица** ж III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (5)
- љу́гавче** с III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (2, 7, 13, 16)
- љу́гавштина** ж* III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (1)
- љу́гна** ж III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (1–4, 7–10, 12–22, 25–26)
- љу́кша** м III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (1–4, 6–22, 25–26)
- љу́ди́на** м III. 1. 5. Особа висока раста (23)
- љуштімир** м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (23)
- мага́ре** с* I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (9, 12)
- магарі́чљав**, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (13)
- мадежа́вка** ж I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (25)
- мадежа́вко** м I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (25)
- мадежа́н** м I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (23–24)
- мадежљі́в**, -а, -о I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (1)
- мадижа́в**, -а, -о I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (26)
- мазни́ца** ж I. 2. 5. Особа зализане косе (6, 11)
- мазногла́вка** ж I. 2. 5. Особа зализане косе (6)
- мазну́ља** ж I. 2. 5. Особа зализане косе (6, 11)
- мајму́н** м* I. 5. 2. Особа ниска чела (10, 26); I. 11. 4. Особа длакавих ушију (10, 18); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (6); III. 1. 8. Маљава особа (1–5, 9–10, 12–13, 15–18, 20–21, 24, 26)
- мајмуни́ца** ж I. 5. 2. Особа ниска чела (10); III. 1. 8. Маљава особа (18)
- мајму́нка** ж I. 5. 2. Особа ниска чела (26); III. 1. 8. Маљава особа (18)
- ма́лецак**, -цка, -цко III. 1. 4. Особа ниска раста (6, 8–9, 14, 17 / 25 / 12)
- ма́лечак**, -чка, -чко в. ма́лецак, -цка, -цко / ма́лечак, -чка, -чко
- ма́лиша** / ма́лиша м III. 1. 4. Особа ниска раста (5)
- мали́шко** м III. 1. 4. Особа ниска раста (5)
- малока́ван**, -вна, -вно I. 4. 3. Особа жута тена (3)
- малочéлес**, -га, -то I. 5. 2. Особа ниска чела (8)
- ма́ља** м III. 1. 4. Особа ниска раста (2–3, 6, 11)
- ма́љав**, -а, -о I. 11. 4. Особа длакавих ушију (14); III. 1. 8. Маљава особа (1, 7, 12, 14–16, 21)
- маља́вка** ж III. 1. 8. Маљава особа (16)
- маљі́ца** м/ж II. 3. 1. Особа кратких ногу (19)
- маљуза́н** м III. 1. 4. Особа ниска раста (20)
- маљуза́на** ж III. 1. 4. Особа ниска раста (20)

- манџит**, -а, -о П. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (1, 3–8, 11–14, 17–18, 21, 26); П. 2. 1. Особа којој недостају прсти (1, 3–4); П. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (1, 3–5, 7, 13–14, 20, 22); П. 3. 4. Особа без ноге (14); Ш. 2. 2. Особа с телесним недостатком (1–3, 5–18, 21–22, 26); Ш. 3. 2. Особа с говорном маном (2, 6–7, 11, 20)
- манџив**, -а, -о П. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (24); П. 2. 1. Особа којој недостају прсти (15, 24); П. 2. 2. Особа са шест прстију (20); П. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (25); Ш. 2. 2. Особа с телесним недостатком (18, 20, 24–25); Ш. 3. 2. Особа с говорном маном (23)
- манџивко** м Ш. 2. 2. Особа с телесним недостатком (20)
- манџсан**, -а, -о I. 6. 1. Особа с пегам на лицу (23)
- масуљѣста** П. 7. 2. Жена великих дојки (7)
- масураста** П. 7. 2. Жена великих дојки (6–7, 15)
- масураста** в. **масураста**
- медвѣд** м Ш. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (26); Ш. 1. 6. Изразито дебела особа (18); Ш. 1. 8. Маљава особа (9–11, 15, 26)
- мејунџав**, -а, -о I. 9. 8. Особа с подочњацима (7)
- мељунка** ж I. 9. 8. Особа с подочњацима (14)
- мељунко** м I. 9. 8. Особа с подочњацима (14)
- мечка** ж I. 2. 1. Особа бујне косе (22); Ш. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (26); Ш. 1. 6. Изразито дебела особа (11); Ш. 1. 8. Маљава особа (2, 3, 5–7, 9, 11–12, 15, 21, 26)
- мечџк** м Ш. 1. 8. Маљава особа (6, 11)
- мешинат**, -а, -о П. 9. 1. Особа велика стомака (5–6, 11, 14)
- мешинко** м П. 9. 1. Особа велика стомака (2, 6, 11, 20)
- млитав**, -а, -о Ш. 2. 1. Болесна особа (15, 25)
- модар**, -дра, -дрџ I. 4. 5. Особа модра тена (1–2, 12, 20, 23, 26)
- модрељан** м I. 4. 5. Особа модра тена (6, 14–16, 18, 21, 24); I. 9. 5. б) Особа плавих очију (1–5, 7–10, 12–14, 16–26)
- модрељана** ж I. 4. 5. Особа модра тена (6, 14–16, 21, 24); I. 9. 5. б) Особа плавих очију (1–2, 4–5, 7–9, 13–14, 16–20, 22–26)
- модрељанка** ж I. 9. 5. б) Особа плавих очију (3, 21, 26)
- модрељанко** м I. 9. 5. б) Особа плавих очију (16)
- модрељанче** с I. 9. 5. б) Особа плавих очију (1–2, 5, 7, 13, 25)
- модрџчка** ж I. 4. 5. Особа модра тена (12); I. 9. 5. б) Особа плавих очију (19)
- модрџчко** м I. 4. 5. Особа модра тена (12, 17); I. 9. 5. б) Особа плавих очију (7, 13, 19)
- модрокџц** м I. 9. 5. б) Особа плавих очију (6, 11)
- модроџк**, -а, -о I. 9. 5. б) Особа плавих очију (6, 10, 23)
- модруља** ж I. 9. 5. б) Особа плавих очију (11)
- модруљан** в. **модрељан**

- модруља́н** м I. 9. 5. б) Особа плавих очију (6, 11, 15)
модруља́на в. **модреља́на**
модруља́на ж I. 9. 5. б) Особа плавих очију (6, 10, 15)
модру́ша ж I. 9. 5. б) Особа плавих очију (18)
мо́дър, -дра, -дро в. **мода́р, -дра́, -дро́**
мо́лав, -а, -о I. 4. 5. Особа модра тена (7)
мо́тка ж* II. 12. 1. Особа танка струка (17); III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (9, 17–18, 21, 23)
мотови́ло с* II. 1. 2. Особа дугих руку (23); III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (4, 12, 15, 24, 26)
мр́гуд м* I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (2–3, 7, 9–10, 18, 20–21, 26)
мр́гудан, -дна, -дно I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (2, 7)
мрда́љка ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (22)
мр́дна ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (26)
мр́ледан, -дна, -дно III. 2. 1. Болесна особа (3, 6, 14)
мрсоља́вка ж III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (25)
мрсоља́вко м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (25)
мртвави́ц м* I. 4. 5. Бледа особа (1–2, 17, 22); I. 4. 5. Особа модра тена (5, 10); III. 2. 1. Болесна особа (2)
мртвак м* I. 4. 5. Бледа особа (12)
мрци́на ж* III. 1. 7. Изразито мршава особа (21)
мр́ша ж* III. 1. 7. Изразито мршава особа (10)
мр́шав, -а, -о II. 12. 1. Особа танка струка (13); III. 1. 7. Изразито мршава особа (5, 13)
мрша́вка ж III. 1. 7. Изразито мршава особа (4)
мрша́вко м I. 10. 2. Особа упалих образа (25); III. 1. 7. Изразито мршава особа (12, 20)
мршља́ м III. 1. 7. Изразито мршава особа (4, 6)
мршља́к м* I. 10. 2. Особа упалих образа (7); III. 1. 7. Изразито мршава особа (6)
мршоти́на ж* III. 1. 7. Изразито мршава особа (13, 20–21, 24, 26)
мршто́љак м* I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (12)
му́ж м II. 6. 2. Човек широких рамена (22); II. 7. 1. Човек широких груди (23)
мужара́га ж I. 16. 4. Жена с брадом (6, 11–12, 14, 16–17); I. 16. 6. Жена с брковима (6, 11, 14, 16–17)
муж-жена́ ж I. 16. 4. Жена с брадом (21, 23); I. 16. 6. Жена с брковима (23),
мужи́на м II. 6. 2. Човек широких рамена (7, 17); II. 7. 1. Човек широких груди (7)
му́зна ж II. 7. 2. Жена великих дојки (21)
му́са м I. 16. 3. а) Човек беле браде (18).
му́сава I. 16. 4. Жена с брадом (19); I. 16. 6. Жена с брковима (19)

- мѹсес** I. 16. 3. а) Човек беле браде (18)
мѹсеста I. 16. 4. Жена с брадом (15)
мустака̀ло с* I. 16. 6. Жена с брковима (2)
мустака̀н м I. 17. 1. Човек великих бркова (2, 9, 20, 24–25)
мустака̀на ж I. 16. 4. Жена с брадом (5, 7, 10, 18, 20); I. 16. 6. Жена с бркови-
 ма (2–7, 9–10, 18, 20, 26)
мустака̀т I. 17. 1. Човек великих бркова (4–6, 11)
мустака̀та I. 16. 4. Жена с брадом (5); I. 16. 6. Жена с брковима (4–6, 8)
мустака̀ча ж I. 16. 6. Жена с брковима (2)
муста̀ћ м I. 17. 2. Човек малих бркова (16)
муста̀ћан в. **мустака̀н**
муста̀ћана в. **мустака̀на**
мустачѝна м I. 17. 1. Човек великих бркова (2)
муста̀чко м I. 17. 1. Човек великих бркова (3, 6)
мѹта м III. 3. 1. Нема особа (2–3, 7–8, 15, 21–23)
мѹтав, -а, -о III. 3. 1. Нема особа (1–5, 7–9, 12, 14–19, 21–26)
мѹтавац м III. 3. 1. Нема особа (23)
мѹтавица ж III. 3. 1. Нема особа (26)
мѹтавка ж III. 3. 1. Нема особа (25)
мѹтавко м III. 3. 1. Нема особа (25)
мѹтавче с III. 3. 1. Нема особа (25)
мѹтавштина ж* III. 3. 1. Нема особа (8)
мѹтко м III. 3. 1. Нема особа (8, 26)
мѹтла ж III. 3. 1. Нема особа (20)
мѹтља м III. 3. 1. Нема особа (2, 7, 19–20)
мѹцавац м III. 3. 3. Особа која замуцкује (18, 21, 23)
мѹцавко м III. 3. 3. Особа која замуцкује (21)
мѹцало с* III. 3. 3. Особа која замуцкује (3, 17, 26)
мѹцко м III. 3. 3. Особа која замуцкује (16)
мѹшка жена̀ ж I. 16. 4. Жена с брадом (7, 23)
мушкара̀ча ж I. 16. 4. Жена с брадом (26); I. 16. 6. Жена с брковима (6)
мушкоко̀з ж I. 16. 4. Жена с брадом (2–3, 9)
мѡлечак, -чка, -чко в. **ма̀лецак, -цка, -цко** / **ма̀лечак, -чка, -чко**
мѡнецак, -цка, -цко III. 1. 4. Особа ниска раста (1, 3, 7)
набр̀чкан, -а I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (9, 17, 19, 21,
 24–26)
набрчк̀оја м/ж (21); I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела
набрчк̀отина м/ж I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (2)
наглу̀вичав, -а, -о I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним)
 (6, 9, 11, 17)

- надгрѝзач** м I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (4)
- надѝван, -а, -о** I. 10. 1. Особа дебелих образа (17)
- надувѝнко** м I. 10. 1. Особа дебелих образа (19)
- наѝказ** м/ж I. 13. 4. Особа са зечјом усном (13); II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (10); II. 2. 2. Особа са шест прстију (11, 13); II. 5. 2. Особа с крилима (5); III. 1. 2. Ружна особа (2, 7, 9, 14, 18, 23); III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (14, 27)
- наѝказа** в. **наѝказ**
- наѝказан, -зна, -зно** III. 1. 2. Ружна особа (14)
- наѝурен, -а, -о** I. 5. 2. Особа ниска чела (16)
- напупѝљен, -а, -о** (6); I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста
- нарѝпан, -а, -о** I. 2. 9. Лоше ошишана особа (1–5, 7–10, 12–26)
- нарѝпанко** м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (3, 10, 13, 18, 23, 25)
- нарѝпѝтина** ж* I. 2. 9. Лоше ошишана особа (16)
- нарѝпан, -а, -о** в. **нарѝпан, -а, -о**
- нарѝпанко** в. **нарѝпанко**
- нарѝпча** м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (3)
- наслѝтен, -а, -о** I. 2. 9. Лоше ошишана особа (3, 5)
- натѝнтен, -а, -о** I. 7. 1. Особа јаких обрва (6–7, 11)
- наѝорѝвичав, -а, -о** (6); I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпу-
ним)
- неѝграпан, -пна, -пно** III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (15)
- неѝм, -а, -о** III. 3. 1. Нема особа (1, 6, 13)
- неѝмка** ж III. 3. 1. Нема особа (25)
- неѝмѝиња** ж III. 3. 1. Нема особа (6, 11)
- неѝмча** м III. 3. 1. Нема особа (6, 20, 25)
- неѝмша** м III. 3. 1. Нема особа (6, 10)
- неѝмѝц** м III. 3. 1. Нема особа (6, 11)
- неѝпокретан, -тна, -тно** (24); II. 3. 4. Особа без ноге
- неѝспособан, -бна, -бно** II. 3. 4. Особа без ноге (12–13, 23); III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (1, 4)
- неѝстрижља** м I. 2. 3. Особа дуге косе (6)
- ниѝсак, -ска, -ско** III. 1. 4. Особа ниска раста (11)
- нискорѝмес, -та, -то** II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (16)
- нискочѝлес, -та, -то** I. 5. 2. Особа ниска чела (7, 21, 24)
- ногѝт, -а, -о** II. 3. 2. Особа дугих ногу (23); II. 4. 1. Особа великих стопала (6)
- ноѝѝес, -та, -то** II. 4. 1. Особа великих стопала (13)
- носѝр** м I. 12. 1. Особа велика носа (6, 11)
- носѝра** ж (10), I. 12. 1. Особа велика носа
- носѝт, -а, -о** I. 12. 1. Особа велика носа (3, 6–7, 16–17, 24)
- носѝча** ж I. 12. 1. Особа велика носа (16)

- носоња** м I. 12. 1. Особа велика носа (1, 4–7, 10–14, 16–24, 26)
носура̀в, -а, -о (1) I. 12. 1. Особа велика носа
носура̀н м I. 12. 1. Особа велика носа (4, 7, 9, 12, 15, 17)
носура̀на ж I. 12. 1. Особа велика носа (4, 7, 9–10, 19–20, 26)
носура̀нка ж I. 12. 1. Особа велика носа (15)
носура̀т, -а, -о I. 12. 1. Особа велика носа (1, 4, 22)
носура̀ча ж I. 12. 1. Особа велика носа (26)
носуру̀г м I. 12. 1. Особа велика носа (4, 7)
носуру̀га ж I. 12. 1. Особа велика носа (7)
- њиша̀љка** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (21)
њу̀ња м/ж III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (14)
њу̀њав, -а, -о III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (3, 16)
њу̀њавка ж III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (16)
њу̀њало с* III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (3, 9, 12, 14, 16, 21)
- обелѐжен, -а, -о** I. 6. 1. Особа с пегамa на лицу (6, 23)
образа̀н м I. 10. 1. Особа дебелих образа (24)
образа̀на ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (24)
овицѝр м II. 12. 1. Особа танка струка (24)
овицѝрка ж II. 12. 1. Особа танка струка (24)
овура̀т, -а, -о II. 12. 1. Особа танка струка (1)
овца̀ ж I. 2. 9. Лоше ошишана особа (20–21)
овџ̀н м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (20)
огњѝчав, -а, -о III. 2. 3. Особа која се стално тресе (6)
огу̀љен, -а, -о I. 2. 9. Лоше ошишана особа (1–2, 7, 10, 13, 15, 17–22, 24, 26)
огу̀љенко м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (13, 20)
ока̀т, -а, -о I. 9. 1. Особа крупних очију (3, 8, 14, 23)
окру̀гал, -гла, -гло I. 1. 3. Особа округле главе (13)
окру̀глас, -та, -то I. 1. 3. Особа округле главе (8)
олу̀пен, -а, -о I. 2. 9. Лоше ошишана особа (1, 3–6, 8, 11–12, 14, 21)
олу̀пенко м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (3)
опана̀к м* I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (20–21)
опл̀зал, -зла, -зло I. 10. 2. Особа упалих образа (1, 16)
опу̀зал, -зла, -зло в. **оплзал, -зла, -зло**
опџ̀нак в. **опана̀к**
орџ̀л м I. 12. 3. Особа кукаста носа (23)
осења̀ ж* I. 4. 5. Бледа особа (6, 11, 21, 23–24); I. 8. 1. Особа без трепавица (26)
осиња̀ в. **осења̀**
осму̀ден, -а, -о I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (5–6, 11, 17); I. 8. 1. Особа без трепавица (6); I. 16. 4. а) Особа белих бркова (23)

осмуђен, -а, -о в. осмуђен, -а, -о

острижен, -а, -о I. 2. 9. Лоше ошишана особа (1, 3, 5–6, 9, 16, 21)

острога ж* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (25)

павуница ж I. 2. 3. Особа дуге косе (18)

пампур м* II. 3. 1. Особа кратких ногу (12); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (4, 9, 23–24, 26)

па́тра м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (8, 18, 22)

па́трав, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (3–9, 11–12, 14–15, 17–19, 21, 26)

па́травштина ж* II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (9, 26)

патуљак м III. 1. 4. Особа ниска раста (7, 15)

патуљас, -та, -то II. 3. 1. Особа кратких ногу (15); III. 1. 4. Особа ниска раста (15)

пашњака́н м II. 9. 1. Особа велика стомака (1–5, 7, 9, 11–13, 17)

пашњака́на ж II. 9. 1. Особа велика стомака (1–2, 4–5, 7, 9, 11–13, 17)

пашњака́т, -а, -о II. 9. 1. Особа велика стомака (3–5, 7, 13)

пега м I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (23)

пегав, -а, -о I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (9, 23–24)

пегавица ж I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (9)

пéрес, -га, -то I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (3)

перчи́нко м I. 2. 3. Особа дуге косе (25)

петли́чко м III. 1. 4. Особа ниска раста (23)

печенка ж* I. 1. 3. Особа округле главе (12); I. 2. 2. Особа без косе (21); I. 5. 1. Особа висока чела (10); I. 10. 1. Особа дебелих образа (20)

печенка́р м I. 5. 1. Особа висока чела (10)

пéшичав, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (3)

пикља м II. 3. 1. Особа кратких ногу (21, 23, 25–26)

пити́је ж* III. 2. 3. Особа која се стално тресе (21, 23, 25–26)

пла́в, -а, -о I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (25); I. 4. 1. Особа светле пути (25)

пла́вка ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (6, 14, 25); I. 4. 1. Особа светле пути (11)

плавоти́ња м/ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (6)

пла́вча м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (6, 14)

пла́шило с* III. 1. 2. Ружна особа (11, 17, 22, 24)

плéвња ж* I. 13. 1. Особа великих уста (23)

плевња́р м I. 13. 1. Особа великих уста (20)

плеча́с II. 6. 2. Човек широких рамена (3, 10)

плова́н м II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (12, 18, 26); II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (13, 21)

- плóвес**, -га, -то II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (26)
- плóвка** ж* II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (1–2, 5, 9, 13, 24, 26); II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (13, 21); II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (16)
- плóвче** с II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (3, 9, 13, 18, 21–22)
- плóвчес**, -га, -то II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (5)
- плочáјко** м I. 5. 1. Особа висока чела (3)
- плочáк** м I. 5. 1. Особа висока чела (3)
- плóчас**, -га, -то I. 1. 2. Особа четвртасте главе (5, 8–9, 20)
- плóчес**, -га, -то в. **плóчас**, -га, -то / **пльóчас**, -га, -то / **пльóчес**, -га, -то
- пльочáн** м I. 1. 2. Особа четвртасте главе (9)
- пльочáс**, -га, -то I. 5. 1. Особа висока чела (5)
- пльóчес**, -га, -то в. **плóчас**, -га, -то / **пльóчас**, -га, -то / **пльóчас**, -га, -то
- погáнац** м* I. 9. 2. Особа ситних очију (5)
- подбúл**, -а, -о I. 9. 8. Особа с подочњацима (1–4, 6, 11–14, 21, 26); I. 10. 1. Особа дебелих образа (22)
- подбúлча** м I. 9. 8. Особа с подочњацима (13)
- подбúлштина** ж* I. 9. 8. Особа с подочњацима (1)
- подева́лка** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (17)
- помодрéл**, -а, -о I. 4. 5. Особа модра тена (5–7, 9, 17, 19)
- пóп** м I. 16. 1. Човек јаке браде (15, 24)
- потпира́лка** ж III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (23)
- потресíја** м/ж III. 2. 3. Особа која се стално тресе (10)
- потрéско** м III. 2. 3. Особа која се стално тресе (9, 20)
- потресóјла** ж III. 2. 3. Особа која се стално тресе (5, 11)
- потресу́ља** ж III. 2. 3. Особа која се стално тресе (11, 20)
- потрисóјла** в. **потресóјла**
- потúтен**, -а, -о II. 5. 1. Особа с грбом (6)
- почéпен**, -а, -о I. 13. 3. Особа кривих уста (10, 12, 17); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (6, 11); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (15); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (6)
- почéпенштина** ж* I. 13. 3. Особа кривих уста (10); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (12)
- почепóтина** ж* I. 13. 3. Особа кривих уста (6, 9); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (6)
- пракљача** ж* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (21, 23)
- преврско́ја** м/ж III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (8)
- преру́бен**, -а, -о I. 14. 2. Особа која има четвртасту вилицу (9)
- прítка** ж* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (3, 4, 7, 12, 17, 24)
- пр́кна** ж I. 12. 5. Особа прђаста носа (3)
- пр́кча** м I. 12. 5. Особа прђаста носа (3)

- прљкас**, -та, -то I. 12. 5. Особа прђаста носа (22)
- прљко** м I. 12. 5. Особа прђаста носа (5)
- провалија** ж* I. 13. 1. Особа великих уста (9)
- пропáл**, -а, -о I. 10. 2. Особа упалих образа (23); III. 2. 1. Болесна особа (4)
- прсáт** II. 7. 1. Човек широких груди (23)
- прђа** м I. 12. 5. Особа прђаста носа (18–21, 23)
- прђас**, -та, -то I. 12. 5. Особа прђаста носа (1, 9, 13, 17, 21)
- прђес**, -та, -то в. **прђас**, -та, -то / **прђес**, -та, -то
- прђка** ж I. 12. 5. Особа прђаста носа (10, 21)
- прђко** м I. 12. 5. Особа прђаста носа (10, 20)
- прцко** м III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (6, 23)
- прча** м I. 12. 5. Особа прђаста носа (1, 22)
- прчес**, -та, -то в. **прђас**, -та, -то / **прђес**, -та, -то
- пуљ** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (14)
- пуљав**, -а, -о I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (14, 20)
- пуљáвко** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (3)
- пуљна** ж I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (3, 9, 14, 20)
- пуљча** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (3, 9, 20)
- пунпура́н** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (3)
- пунпура́нка** ж I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (3)
- пунпура́с**, -та, -то I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (3)
- пу́пав**, -а, -о III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (6, 16, 21, 25)
- пу́пе** с* III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (22)
- пу́пњав**, -а, -о I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (25)
- пу́пњáвка** ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (25)
- пу́пњáвко** м I. 10. 1. Особа дебелих образа (25)
- пупура́н** м I. 10. 1. Особа дебелих образа (7, 9); I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (1–2, 4, 7, 9–10, 12–13, 15–17)
- пупура́на** ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (7), I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (1–2, 4, 7, 9, 12, 15–17)
- пупура́нче** с I. 10. 1. Особа дебелих образа (7); I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (1–2, 7)
- пупура́с**, -та, -то I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (10, 13, 15, 17)
- пупура́т**, -а, -о I. 10. 1. Особа дебелих образа (7, 9); I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (1, 9)
- пупу́рес**, -та, -то в. **пупура́с**, -та, -то
- пупу́рка** ж I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (20)
- пупу́рко** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (20)
- раванлија** м II. 6. 2. Човек широких рамена (6, 11); III. 1. 3. Особа стамена таса (6, 11)

- равнотабанаш** м II. 4. 2. Особа равних табана (19)
- разведѐн, -а, -о** II. 11. 1. Особа широких кукова (3)
- развијен** II. 6. 2. Човек широких рамена (22)
- разноликес, -та, -то** I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (16)
- разноо̀к, -а, -о** I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (23)
- разо̀к, -а, -о** I. 9. 4. Разрока особа (8); I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (24)
- разо̀кав, -а, -о** I. 9. 4. Разрока особа (1–8, 10–15, 17–23); I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (10, 21)
- разо̀кавштина** ж* I. 9. 4. Разрока особа (4, 6, 8–9, 11–12)
- разоканка** ж I. 9. 4. Разрока особа (20)
- разоканко** м I. 9. 4. Разрока особа (20)
- разо̀кљав, -а, -о** I. 9. 4. Разрока особа (6, 24–25)
- разо̀кљив, -а, -о** в. **разо̀кљав, -а, -о**
- ра̀моња** м II. 6. 2. Човек широких рамена (20)
- раску̀бен, -а, -о** I. 2. 10. Особа неуредне косе (7)
- расовача** ж* II. 3. 2. Особа дугих ногу (7, 10); III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (2)
- расо̀мача** в. **расовача**
- расту̀пен, -а, -о** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (5)
- расцѐпка** ж I. 13. 4. Особа са зечјом усном (20)
- расцѐпко** м I. 13. 4. Особа са зечјом усном (20)
- рацѐпен, -а, -о** I. 13. 4. Особа са зечјом усном (12)
- рачѐпен, -а, -о** II. 11. 1. Особа широких кукова (12)
- репа̀т, -а, -о** I. 2. 3. Особа дуге косе (3)
- репо̀ња** м I. 2. 3. Особа дуге косе (3, 9, 13)
- реткобра̀д** I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (23)
- реткобра̀дес** I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (2–3, 21)
- реткозуба̀н** м I. 14. 2. Особа ретких зуба (9)
- реткозуба̀на** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (9)
- реткозу̀бас, -та, -то** I. 14. 2. Особа ретких зуба (14, 24, 26)
- реткозу̀бац** м I. 14. 2. Особа ретких зуба (16)
- реткозу̀бес, -та, -то** в. **реткозу̀бас, -та, -то**
- реткозу̀пка** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (16)
- реткозу̀бна** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (2, 24–25)
- реткозу̀боња** м I. 14. 2. Особа ретких зуба (2, 8, 12, 25)
- риђ, -а, -о** I. 2. 6. в) Особа риђе косе (1–2, 4–8, 12–14, 16–17, 22, 24); I. 16. 3. в) Човек риђе браде (1, 7, 12, 14); I. 16. 4. в) Човек риђиx бркова (1, 4, 11, 14, 20)

- риђа** м I. 2. 6. в) Особа риђе косе (1, 5–6, 9–16, 18, 20–21, 26); I. 16. 3. в) Човек риђе браде (4, 6, 8, 10–16, 21, 26); I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (2–6, 8, 10, 12–16, 21)
- риђав** I. 16. 3. в) Човек риђе браде (4, 17, 21); I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (17, 21)
- риђавко** м I. 2. 6. в) Особа риђе косе (25); I. 16. 3. в) Човек риђе браде (20)
- риђајка** ж I. 2. 6. в) Особа риђе косе (9, 15)
- риђан** м I. 2. 6. в) Особа риђе косе (23); I. 16. 3. в) Човек риђе браде (9, 23); I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (23)
- риђана** ж I. 2. 6. в) Особа риђе косе (23)
- риђес, -га, -то** I. 2. 6. в) Особа риђе косе (17)
- риђка** ж I. 2. 6. в) Особа риђе косе (10, 24)
- риђко** м I. 16. 3. в) Човек риђе браде (21, 23), I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (21)
- риђна** ж I. 2. 6. в) Особа риђе косе (14–15)
- риђобрад** I. 16. 3. в) Човек риђе браде (9, 17, 26)
- риђобрадоња** м I. 16. 3. в) Човек риђе браде (24)
- риђобрк** I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (9, 23, 26)
- риђоња** м I. 16. 3. в) Човек риђе браде (25)
- риђош** м I. 2. 6. в) Особа риђе косе (20); I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (24)
- риђоша** м/ж I. 2. 6. в) Особа риђе косе (20, 24); I. 16. 3. в) Човек риђе браде (12)
- риц, -а, -о** в. **риђ, -а, -о**
- рица** в. **риђа**
- рицав** в. **риђав**
- рицајка** в. **риђајка**
- рицан** в. **риђан**
- рицка** в. **риђка**
- рицна** в. **риђна**
- рицобрад** в. **риђобрад**
- рицобрк** в. **риђобрк**
- рицовка** ж I. 2. 6. в) Особа риђе косе (11)
- рљав, -а, -о** III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (23)
- рљна** ж I. 12. 6. Особа широких ноздрва (2–3, 7, 13, 16–17, 20)
- рљча** м I. 12. 6. Особа широких ноздрва (20–21)
- рмбалија** м II. 6. 2. Човек широких рамена (21); III. 1. 3. Особа стамена стаса (17, 21, 23–24)
- рмбалика** ж III. 1. 3. Особа стамена стаса (17, 24)
- рнка** ж (16) I. 12. 6. Особа широких ноздрва (16, 18, 21)
- рња** м I. 12. 6. Особа широких ноздрва (23)
- рњав, -а, -о** I. 12. 6. Особа широких ноздрва (6)

- рња̀ва** ж I. 12. 6. Особа широких ноздрва (25)
- рња̀н** м I. 12. 6. Особа широких ноздрва (12)
- рња̀на** ж I. 12. 6. Особа широких ноздрва (12)
- р̑̀нка** в. **р̑̀нка**
- р̑̀нча** м I. 12. 6. Особа широких ноздрва (1, 3, 7, 13, 16–18, 21, 25)
- ро̀ша** м I. 6. 4. Особа рохава лица (2, 10, 23)
- ро̀шав, -а, -о** I. 6. 4. Особа рохава лица (1–26)
- ро̀ша̀вка / ро̀шавка** ж I. 6. 4. Особа рохава лица (3, 20)
- ро̀ша̀вко / ро̀шавко** м I. 6. 4. Особа рохава лица (3–4, 11, 20)
- ро̀шка** ж I. 6. 4. Особа рохава лица (14, 21, 23)
- ро̀шча** м I. 6. 4. Особа рохава лица (20)
- руго̀ба** ж* III. 1. 2. Ружна особа (20–21, 24)
- ру̀јча** м I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (10)
- рука̀т, -а, -о** II. 1. 2. Особа дугих руку (23)
- румѐн, -а̀, -о̀ / румѐн, -а, -о** I. 10. 3. Особа црвених образа (1–4, 6–8, 11–13, 17, 19, 21)
- румѐнка** ж I. 10. 3. Особа црвених образа (3, 8–9, 12–14, 18–19, 22, 25–26)
- румѐнко** м I. 10. 3. Особа црвених образа (3, 8–9, 13, 25)
- румѐнче** с I. 10. 3. Особа црвених образа (25)
- румења̀к** м I. 10. 3. Особа црвених образа (4, 26)
- ру̀та** м I. 11. 4. Особа длакавих ушију (1–2, 7, 12, 19, 25); III. 1. 8. Маљава особа (3–4, 22)
- ру̀тав, -а, -о** I. 11. 4. Особа длакавих ушију (1–2, 7, 12, 19, 25); III. 1. 8. Маљава особа (1–14, 18–26)
- рута̀вина** ж* III. 1. 8. Маљава особа (5)
- рута̀вка** ж III. 1. 8. Маљава особа (20)
- рута̀вко** м I. 11. 4. Особа длакавих ушију (25); III. 1. 8. Маљава особа (4, 16, 20, 25)
- рута̀вштина** ж* III. 1. 8. Маљава особа (9)
- ру̀тља** м III. 1. 8. Маљава особа (21, 23, 26)
- ру̀тоња** м III. 1. 8. Маљава особа (5, 10, 20, 22, 24)
- ру̀туша** м/ж III. 1. 8. Маљава особа (2)
- сакат̀, -а, -о** II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (1–7, 9–10, 12–13, 15–17, 19, 21–22, 24–26); II. 1. 4. Особа без руке (1–11, 13–14, 16, 18–24); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (2–5, 8, 12, 19–21, 23–25); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 9–10, 12–13, 15–17, 21–23, 26); II. 3. 4. Особа без ноге (1–5, 8–9, 11, 13, 19, 21–24); III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (11, 19)
- сакат̀ка** ж II. 1. 4. Особа без руке (24)

- сакатлија** м II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (7, 18); II. 1. 4. Особа без руке (8, 10, 15, 18); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (15, 18); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (15)
- сакатлика** ж II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (18); II. 1. 4. Особа без руке (15, 18); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (18); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (15)
- сакатљивка** ж II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (25); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (25)
- сакатљивко** м II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (25); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (25)
- сакатоја** м II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (6)
- сакатојла** ж II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (6)
- сакатуља** ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6)
- сакатуљина** ж* II. 1. 4. Особа без руке (4); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (4)
- санчаг, -а, -о** II. 4. 1. Особа великих стопала (24)
- свиња** ж* I. 10. 1. Особа дебелих образа (26); I. 12. 6. Особа широких ноздрва (5); III. 1. 6. Изразито дебела особа (7, 10)
- сед, -а** I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (8, 22); I. 16. 3. а) Човек беле браде (25)
- сединав, -а / сединав, -а** I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (2–3, 5–7, 13, 20); I. 16. 3. а) Човек беле браде (5–6, 16)
- сединавко** м I. 16. 3. а) Човек беле браде (16)
- седињаџ, -а / седињаџ, -а в. седињаџ, -а / седињаџ, -а**
- седињаџка** ж I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (20)
- седињаџко** м I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (20)
- сирењаџко** м I. 4. 1. Особа светле пути (23)
- сисара** ж II. 7. 2. Жена великих дојки (12)
- сисата** II. 7. 2. Жена великих дојки (1, 3–5, 7, 9–10, 13–14, 16, 18–26)
- ситан, -тна, -тно** III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (6)
- ситноок, -а, -о** I. 9. 2. Особа ситних очију (16, 23)
- скапан, -а, -о** I. 10. 2. Особа упалих образа (23)
- скапља** м I. 10. 2. Особа упалих образа (21, 23); III. 1. 7. Изразито мршава особа (23); III. 2. 1. Болесна особа (23, 26)
- скапна** ж III. 2. 1. Болесна особа (26)
- скапсан, -а, -о** III. 2. 1. Болесна особа (26)
- скапотина** ж* III. 1. 7. Изразито мршава особа (3, 15, 24); III. 2. 1. Болесна особа (21)
- скемба** м II. 9. 1. Особа велика стомака (5, 8, 12, 17–18, 21–24, 26)
- скркан, -а, -о** III. 2. 1. Болесна особа (17)
- скубља** м I. 2. 3. Особа дуге косе (7–8, 14, 22); I. 2. 10. Особа неуредне косе (7–8)

- скѹбна** ж I. 2. 3. Особа дуге косе (7); I. 2. 10. Особа неуредне косе (7–8)
- скѹчен, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (1)
- слабовид, -а, -о** I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (9, 11–12, 16, 21)
- сламарица** ж* III. 1. 6. Изразито дебела особа (3)
- сламњача** ж* II. 11. 1. Особа широких кукова (9)
- слѣп, -а, -о / слѣп, -а, -о** I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (1–2, 4–8, 10–13, 15–16, 21–22, 25)
- слѣпак** м* I. 9. 2. Особа ситних очију (7)
- слѣпац / слѣпац** м I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (3, 7, 11–12, 22–24)
- слѣпен, -а, -о** II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (22)
- слѣпкиња** ж I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (3–5, 7–8, 10–11, 13–14, 16, 22)
- слѣпна** ж I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (24)
- слѣпњиња** в. **слѣпкиња**
- слѣпча** м I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (3–8, 11–14, 18, 21, 24)
- слѣпѣц** в. **слѣпац / слѣпац**
- слинав, -а, -о** III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (2, 4, 7–8, 11, 23–24)
- слинавко** м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (22)
- слинча** м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (2, 4, 7–8, 11, 15, 17, 19, 21–22)
- слѹтан, -тна, -тно** I. 4. 5. Бледа особа (25); I. 5. 2. Особа ниска чела (25); III. 1. 2. Ружна особа (13, 15, 20, 22–23, 25)
- сметењак** м* I. 16. 4. Жена с брадом (15)
- смрштен, -а, -о** I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (15)
- смѹгрес, -га, -то** I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (17)
- смѹђес, -га, -то** I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (26)
- снопљача** ж* II. 12. 1. Особа танка струка (14); III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (7, 14, 16)
- соленица** ж* I. 1. 3. Особа округле главе (17)
- солѹпина** ж* I. 2. 9. Лоше ошишана особа (25)
- сомѹжица** ж I. 16. 4. Жена с брадом (6)
- сомуран** м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (1–5, 7–22, 24, 26)
- сомурана** ж III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (1–10, 12–14, 16–18, 20–22)
- сомуранес, -га, -то** III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (2, 7)
- сомуранка** ж III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (15, 18–19, 24, 26)
- сомуранко** м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (5, 16)
- сомуранче** с III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (5, 13)
- сомурант, -а, -о** III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (6)
- сомѹрко** м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (14)

- сомурља̀вка** ж III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (20)
сомурља̀вко м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (20)
сому̀рча м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (10)
сому̀рче с III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (2, 7)
сопуља̀в, -а, -о III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (5)
сопуља̀н м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (5)
сопуља̀на ж III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (5)
сопуља̀нче с III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (5)
спечѐн, -а, -о I. 3. 2. Особа уска лица (11); III. 1. 7. Изразито мршава особа (1, 4, 6–7, 12, 14, 19, 21, 23–24)
стасѝт, -а, -о III. 1. 3. Особа стамена стаса (17, 23)
стрижа̀к м* I. 2. 9. Лоше ошишана особа (7, 11)
стрижа̀ља м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (11, 23)
стунтѝл, -а, -о I. 5. 2. Особа ниска чела (26)
ступа̀лко м II. 4. 1. Особа великих стопала (20)
суво̀њкав, -а, -о III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (4)
супетља̀ив, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (15)
супетља̀ичав, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (2, 7)
су̀р, -а, -о I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (7)
су̀рка ж I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (3)
су̀рча м I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (3, 13); I. 16. 3. а) Човек беле браде (3); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (3, 12)
таба̀на̀т, -а, -о II. 4. 2. Особа равних табана (19)
таба̀нлија̀ м II. 4. 2. Особа равних табана (3, 5–7, 10, 22, 24)
таба̀нлика̀ ж II. 4. 2. Особа равних табана (5, 7, 22, 24)
танкошија̀ м/ж I. 18. 1. Особа танка врата (1, 3–5, 7–8, 10–11, 13, 15–17, 19–22, 24–26)
танкошија̀с, -та, -то I. 18. 1. Особа танка врата (1–9, 12–15, 17, 20, 22, 24–26)
тараба̀н м I. 14. 2. Особа ретких зуба (23)
тараба̀нка ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (23)
тѐнак м II. 6. 2. Човек широких рамена (24)
тѐњиц м* I. 4. 5. Бледа особа (23)
тѝква ж* I. 1. 3. Особа округле главе (16, 23); I. 4. 3. Особа жута тена (2)
тѝкван м I. 1. 1. Особа велике главе (24); I. 1. 3. Особа округле главе (6)
трба̀н м II. 9. 1. Особа велика стомака (23)
трба̀на ж II. 9. 1. Особа велика стомака (16)
трба̀ња м II. 9. 1. Особа велика стомака (6, 11–12, 16, 23)
тресѐсак м III. 1. 3. Особа стамена стаса (15)
тресѐскавац м III. 2. 3. Особа која се стално тресе (18)
тресогла̀в, -а, -о III. 2. 3. Особа која се стално тресе (13, 18)

- тресогла́вац** м III. 2. 3. Особа која се стално тресе (4, 12–13, 15, 17, 21, 26)
- тресогла́вка** ж III. 2. 3. Особа која се стално тресе (4, 12, 15, 17)
- тресојка** ж* III. 2. 3. Особа која се стално тресе (2, 7)
- тресу́љак** м III. 2. 3. Особа која се стално тресе (14)
- тресу́љка** ж III. 2. 3. Особа која се стално тресе (14, 16)
- т́рмка** ж* I. 2. 1. Особа бујне косе (5, 26)
- т́ртља** м II. 10. 1. Особа велике задњице (16)
- т́ртна** ж II. 10. 1. Особа велике задњице (16)
- трунто́в** м III. 1. 6. Изразито дебела особа (3, 23)
- тру́п** м* III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (23, 25)
- трупелја́н** м II. 3. 1. Особа кратких ногу (4)
- трупелја́с, -та, -то** II. 3. 1. Особа кратких ногу (4); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (4)
- тру́пина** ж* II. 3. 4. Особа без ноге (8)
- т́рша** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (1, 3–4, 10, 15–16, 18–19, 21–22)
- т́ршав, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (1, 3, 18, 22, 26)
- т́ршавко** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (22)
- т́рша́н** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (19)
- т́ршља** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (24)
- т́ршља́в, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (24–25)
- т́ршља́вка** ж I. 2. 4. Особа гргураве косе (25)
- т́ршља́вко** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (25)
- тубера́н** м III. 2. 4. Особа која кашље (16, 18, 20–21, 23, 26)
- тубера́на** ж III. 2. 4. Особа која кашље (18, 20)
- тубера́нка** ж III. 2. 4. Особа која кашље (16, 18, 26)
- туберкуло́зан, -зна, -зно** III. 2. 4. Особа која кашље (23)
- тупа́н** м* II. 3. 1. Особа кратких ногу (7, 12–13, 17); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (2–4, 7, 13–15, 20–21, 24)
- тупа́нес, -та, -то** II. 3. 1. Особа кратких ногу (7, 17); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (15)
- тупа́нка** ж III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (15, 24)
- тупа́нче** с II. 3. 1. Особа кратких ногу (7); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (2–4, 7, 13)
- т́њак, -нка, -нко** II. 12. 1. Особа танка струка (6, 21, 23)
- т́њкостру́кес, -та, -то** II. 12. 1. Особа танка струка (26)
- т́њкоши́ја** в. **танкоши́ја**
- т́њкоши́јас, -та, -то** в. **танкоши́јас, -та, -то** / **т́њкоши́јес, -та, -то**
- т́њкоши́јес, -та, -то** в. **танкоши́јас, -та, -то** / **т́њкоши́јас, -та, -то**
- т́њкоши́ка / танкоши́(ј)ка** ж I. 18. 1. Особа танка врата (10, 16, 20–22, 25–26)
- ће́ба** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (16)

- ћебура̀н** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (7)
- ћебура̀на** ж I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (7)
- ћебура̀нче** с I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (7)
- ћела** м I. 2. 2. Особа без косе (7, 17); I. 2. 8. Особа високих зализака (1, 5); I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (16)
- ћелав, -а** в. **ке́лав, -а**
- ћелавка** в. **ке́лавка**
- ћелавко / ћелавко** в. **ке́лавко**
- ћелавштина** м/ж I. 2. 2. Особа без косе (2); I. 2. 8. Особа високих зализака (5).
- ћелко** м I. 2. 2. Особа без косе (5)
- ћелча** в. **ке́лча**
- ћепец** в. **кепе́ц**
- ћесер** в. **кесер** / **кисер**
- ћесерат, -а, -о** I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (4)
- ћесерка** ж I. 1. 4. Особа шпицасте главе (10)
- ћесерко** в. **кесерко**
- ћијав, -а, -о** в. **кијав, -а, -о**
- ћијавичав, -а, -о** в. **кијавичав, -а, -о**
- ћијавка** в. **кијавка / кијавка**
- ћијавко** в. **кијавко / кијавко**
- ћилав, -а, -о** в. **ки́лав, -а, -о**
- ћилна** в. **ки́лна**
- ћилча** в. **ки́лча**
- ћицош** в. **ки́цош**
- ћопа** м II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (23, 25); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (4, 10, 14, 16, 18, 23, 26)
- ћопав, -а, -о** II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (12, 18, 23, 25–26); II. 1. 4. Особа без руке (23, 25); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (1, 4–5, 8–10, 12–14, 16, 18–19, 21–23); II. 3а. 1. Особа која храмље (10, 13–15, 19); II. 3. 4. Особа без ноге (25)
- ћопка** ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (16)
- ћопна** ж II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (20, 25); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (3, 8–10, 12–13, 18–20, 22–24, 26); II. 3а. 1. Особа која храмље (5, 8–10, 12, 14–15, 18, 21–22); II. 3. 4. Особа без ноге (25)
- ћопча** м II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (23); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (13, 18, 22–24); II. 3а. 1. Особа која храмље (18)
- ћопша** м II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (20, 26); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (2–3, 5, 7–10, 12, 17–21, 26); II. 3а. 1. Особа која храмље (5, 8–10, 12, 15, 18, 21–22)

- ћора** м I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (15, 23)
- ћорав, -а, -о** I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (1–2, 5–9, 11–12, 15, 17, 19, 21, 24–26)
- ћорлеја** м* I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (6)
- ћорна** ж I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (2–14, 16–26)
- ћорча** м I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (1–7–10, 12–26)
- ћос** I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (5)
- ћоса** м I. 7. 2. Човек ретких обрва / без обрва (10, 12, 14, 23); I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (1–5, 7–10, 12–18, 20–26); I. 17. 3. Човек без бркова (1–2, 4–5, 7–8, 10, 12–14, 18–23, 25–26)
- ћосав, -а, -о** I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (1, 9, 12–14, 19, 23, 26); I. 8. 1. Особа без трепавица (1, 9, 12–13); I. 16. 2. Особа ретке браде / без браде (2, 4, 7, 9–10, 12–19, 21, 23, 25–26); I. 17. 3. Особа без бркова (2–3, 7, 9, 11, 14, 17–19, 24, 26)
- ћосавка** ж I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (9)
- ћосавштина** м/ж I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (9)
- ћосак** м I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (6, 7, 11, 21); I. 17. 3. Човек без бркова (6, 11)
- ћосалија** м I. 17. 3. Човек без бркова (6)
- ћосан** м I. 7. 2. Човек ретких обрва / без обрва (13)
- ћосоња** м I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (13)
- ћубан** м I. 2. 1. Особа бујне косе (19)
- ћубанка** ж I. 2. 1. Особа бујне косе (19)
- ћупавац** м I. 2. 10. Особа неуредне косе (8)
- ћуран** м I. 18. 3. Особа дуга врата (10)
- Ћбав, -а, -о** I. 2. 6. г) Особа црне косе (20, 22); I. 1. 3. Особа округле главе (1, 20–21); I. 10. 3. Особа црвених образа (2, 7); III. 1. 1. Лепа особа (1–12, 15, 17–18, 20–26); III. 1. 3. Особа стамена стаса (2–4, 7, 12–13, 17, 20, 25)
- Ћбавенка** ж III. 1. 1. Лепа особа (7)
- Ћбавенко** м III. 1. 1. Лепа особа (3, 6–7, 10–11, 13–14, 16, 19, 23, 26); III. 1. 3. Особа стамена стаса (3, 20–21)
- Ћбавица** ж III. 1. 1. Лепа особа (3, 6, 11, 13, 26); III. 1. 3. Особа стамена стаса (3, 13, 20)
- Ћбавка** ж III. 1. 1. Лепа особа (3, 14, 19, 21)
- Ћбавко** м III. 1. 1. Лепа особа (21); III. 1. 3. Особа стамена стаса (21)
- Ћбит, -а, -о** II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (6, 14); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 9, 14)
- Ћглобен, -а, -о** I. 10. 2. Особа упалих образа (2–3)

- уједен, -а, -о II. 1. 4. Особа без руке (7); II. 3. 4. Особа без ноге (1–3, 5, 7, 21, 25)
- ујет, -а, -о II. 3. 4. Особа без ноге (3, 6, 8, 11–12, 15, 26)
- уљудан, -дна, -дно III. 1. 1. Лепа особа (7)
- умрђојла ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (12)
- унакажен -а, -о II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (9); III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (6)
- уњака ж III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (18)
- уњакав, -а, -о в. ањава, -а, -о / ањава, -а, -о / бњава, -а, -о / уњава, -а, -о
- уњакавац м III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (23, 26)
- уњакавица ж III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (26)
- уњакалица ж III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (18)
- уњкало с* III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (15, 17, 19–21)
- уњкација м III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (24)
- уњава, -а, -о в. ањава, -а, -о / ањава, -а, -о / бњава, -а, -о / уњава, -а, -о
- уњака м III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (18)
- урокуљив, -а, -о I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (23)
- усмрца́н м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (2, 7)
- усмрца́на ж III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (2, 7)
- уструка́с, -та, -то II. 12. 1. Особа танка струка (5, 18)
- у́твара ж* III. 1. 2. Ружна особа (10)
- учопр́чен, -а, -о I. 12. 5. Особа прђаста носа (11)
- ушља́мен, -а, -о I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (3)
- фа́личан, -чна, -чно III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (23)
- цаклені́к м I. 9. 3. Особа буљавих очију (14, 17)
- цаклені́ца ж I. 9. 3. Особа буљавих очију (12, 14, 17)
- цакли́чко м I. 9. 3. Особа буљавих очију (9, 24)
- цаклова́н м I. 9. 3. Особа буљавих очију (2–3)
- цаклова́нка I. 9. 3. Особа буљавих очију (2–3)
- цаклова́нче с I. 9. 3. Особа буљавих очију (2)
- цвекло́ с I. 10. 3. Особа црвених образа (21, 23)
- цвели́ка ж* II. 12. 1. Особа танка струка (21)
- цвета́на ж I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (3); I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (14)
- цвѐтас, -та, -то I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (15, 20–21)
- цветѐс, -та, -то в. цвѐтас, -та, -то
- цвѐтка ж I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (14)
- цвѐтко м I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (3, 15, 19–21, 23–24); I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (14)

- цвр̑ле** м III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (6)
- цвр̑цко** м III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (23)
- цѣпка** ж I. 13. 4. Особа са зечјом усном (16)
- цѣп̑ан** м I. 1. 2. Особа четвртасте главе (1); I. 3. 1. Особа широка лица (10),
- цѣп̑анес, -та, -то** I. 1. 2. Особа четвртасте главе (7, 12–13); I. 3. 1. Особа широка лица (7–8); I. 10. 1. Особа дебелих образа (3, 7, 9, 20)
- цѣп̑анка** ж I. 1. 2. Особа четвртасте главе (1, 7, 12, 17); I. 3. 1. Особа широка лица (7, 10, 14); I. 10. 1. Особа дебелих образа (3, 9, 12); I. 13. 4. Особа са зечјом усном (16)
- цепо̑с, -та, -то** I. 13. 4. Особа са зечјом усном (6, 11)
- цѣрес, -та, -то** I. 14. 2. Особа ретких зуба (5, 7)
- цѣрна** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (19); I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (16)
- цѣроз̑бас, -та, -то** I. 14. 2. Особа ретких зуба (4, 6, 11); I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба (5)
- цѣроз̑бес, -та, -то** в. **цѣроз̑бас, -та, -то**
- цѣроз̑пка** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (3); I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (16)
- цѣроз̑бна** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (11, 25)
- цѣроз̑боња** м I. 14. 2. Особа ретких зуба (1, 3–4, 6–7, 15, 19, 25); I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (1); I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба (1, 5, 14)
- цѣроз̑боња** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (7)
- цѣрча** м I. 14. 2. Особа ретких зуба (19)
- цѣвра** м/ж I. 18. 1. Особа танка врата (18)
- Цѣга** м I. 2. 6. г) Особа црне косе (10); I. 4. 2. Особа тамне пути (10–11, 18)
- Цѣганин** м I. 2. 6. г) Особа црне косе (18–19); I. 4. 2. Особа тамне пути (15, 21, 23, 26)
- Цѣганка** ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (18); I. 4. 2. Особа тамне пути (10, 15)
- Цѣганче** с I. 2. 6. г) Особа црне косе (6, 18)
- цѣг̑лав, -а, -о** II. 12. 1. Особа танка струка (25)
- цѣг̑лавка** ж II. 12. 1. Особа танка струка (25)
- цѣг̑лавко** м II. 12. 1. Особа танка струка (25)
- цигу̑лав, -а, -о** III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (9)
- цигу̑лавка** ж III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (9)
- цѣнцав, -а, -о** III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (24)
- црв̑ен, -а̑, -о̑** I. 10. 3. Особа црвених образа (2, 4–5, 7, 11)
- црѣп̑ња** ж* I. 1. 1. Особа велике главе (26); I. 1. 3. Особа округле главе (23)
- црѣп̑нар** м I. 3. 1. Особа широка лица (1, 19, 24)
- црѣп̑арес, -та, -то** I. 3. 1. Особа широка лица (26)
- црѣп̑арка** ж I. 3. 1. Особа широка лица (1, 19)

црѣпњас, -та, -то I. 1. 3. Особа округле главе (5); I. 3. 1. Особа широка лица (1, 6, 11, 23, 26); I. 5. 1. Особа висока чела (26); I. 10. 1. Особа дебелих образа (5–6, 11)

црѣпњес, -та, -то в. **црѣпњас, -та, -то**

црепуљан м I. 10. 1. Особа дебелих образа (19)

црепуљана ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (19)

црн, -а, -о / црн, -а, -о I. 2. 6. г) Особа црне косе (5, 9, 12, 25); I. 4. 2. Особа тамне пути (6, 11–12, 16, 19, 22)

црнац м I. 2. 6. г) Особа црне косе (19); I. 4. 2. Особа тамне пути (20)

црнка ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (3–4, 11–14, 20, 23); I. 4. 2. Особа тамне пути (6, 12–13, 16, 20)

црноманьес, -та, -то I. 2. 6. г) Особа црне косе (1–2, 4, 9, 11–15, 17, 19, 21); I. 4. 2. Особа тамне пути (1–2, 4–8, 12, 17, 21–22)

црноманьас, -та, -то в. **црноманьес, -та, -то / црноманьес, -та, -то**

црноманьес, -та, -то в. **црноманьес, -та, -то / црноманьас, -та, -то**

црноок, -а, -о I. 9. 5. а) Особа црних очију (1–2, 4, 6–12, 15–17, 20, 24–26)

црноокас, -та, -то I. 9. 5. а) Особа црних очију (4, 16)

црноокес, -та, -то в. **црноокас, -та, -то**

црнча м I. 2. 6. г) Особа црне косе (3, 6)

црнче с I. 2. 6. г) Особа црне косе (3); I. 4. 2. Особа тамне пути (3)

црња м I. 2. 6. г) Особа црне косе (6, 9, 12–13, 20, 23–24); I. 4. 2. Особа тамне пути (6, 13, 16, 23),

црцолѣак м* III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (6, 23)

цѣклив, -а, -о в. **цѣклав, -а, -о**

цѣкливка ж I. 9. 3. Особа буљавих очију (3)

цѣклич м I. 9. 3. Особа буљавих очију (3)

цѣклован в. **цаклован**

цѣклованка в. **цаклованка**

цѣклав, -а, -о I. 9. 3. Особа буљавих очију (1, 3–4)

цѣкља м I. 9. 3. Особа буљавих очију (11)

цѣкна ж I. 9. 3. Особа буљавих очију (9)

чакаран м I. 9. 4. Разрока особа (19, 25)

чакарана ж I. 9. 4. Разрока особа (25)

чакарас, -та, -то I. 9. 4. Разрока особа (2, 7, 11, 25–26); I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (5–6, 8, 11)

чакарес, -та, -то в. **чакарас, -та, -то / чькѣрес, -та, -то / чекарес, -та, -то / чекрљес, -та, -то**

чакарлија м I. 9. 4. Разрока особа (19, 26)

чакарлика ж I. 9. 4. Разрока особа (26)

чалапан м II. 4. 1. Особа великих стопала (4)

- чалапа́т, -а, -о** II. 4. 1. Особа великих стопала (4)
- чекáрес, -та, -то** в. **чакара́с, -та, -то** / **чакарес, -та, -то** / **чѣкѣрес, -та, -то** / **чекрѣлес, -та, -то**
- чекерáн** в. **чакара́н**
- чекерáнка** ж I. 9. 4. Разрока особа (19)
- чекерли́ја** в. **чакарли́ја**
- чекрѣлес, -та, -то** в. **чакара́с, -та, -то** / **чакарес, -та, -то** / **чѣкѣрес, -та, -то** / **чекáрес, -та, -то**
- челáт, -а, -о** I. 5. 1. Особа висока чела (20)
- челéнка** ж* I. 5. 1. Особа висока чела (14, 25)
- челéнко** м I. 5. 1. Особа висока чела (3, 14, 25)
- чѣлча** м I. 5. 1. Особа висока чела (23, 25)
- чѣља** м I. 5. 1. Особа висока чела (13); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (21, 26)
- чѣљав, -а, -о** I. 13. 3. Особа кривих уста (25); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (25–26); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (25); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (24)
- чѣљавко** м I. 13. 3. Особа кривих уста (25)
- чѣљавштина** м/ж I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (25)
- чѣљас, -та, -то** I. 5. 1. Особа висока чела (13)
- чѣљна** ж I. 13. 3. Особа кривих уста (25); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (24–26); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (24)
- чѣљоду́п, -а, -о** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (25)
- чѣљча** м I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (24); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (24)
- чѣпав, -а, -о** I. 13. 3. Особа кривих уста (2, 25); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (1, 3, 7, 12, 15)
- чѣпља** м I. 13. 3. Особа кривих уста (21)
- чѣпча** м I. 13. 3. Особа кривих уста (2, 21)
- чѣтвртан, -тна, -тно** I. 1. 2. Особа четвртасте главе (5); I. 14. 2. Особа која има четвртасту вилицу (12); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (7)
- четвѣртка** ж I. 14. 2. Особа која има четвртасту вилицу (26)
- четвѣртко** м I. 14. 2. Особа која има четвртасту вилицу (14, 19, 26)
- чивѣт** м* I. 4. 5. Особа модра тена (2, 8, 20–21)
- човечѣйна** м III. 1. 5. Особа висока раста (6)
- чóлта** м* II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (1)
- чóлтав, -а, -о** II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (1)
- чóља** м II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (1, 6–7, 26)
- чóљав, -а, -о** II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (15); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (1, 3, 6–7, 9–14, 17, 21–22, 26)
- чóљавка** ж II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (26)

- чуљ**, -а́, -о́ / **чуљ**, -а, -о I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (3–4, 6, 8–9, 11–12, 21, 25)
- чуља** м I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (2, 5, 8–14, 17, 21)
- чуљав**, -а, -о I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (1–3, 5, 7, 9, 14, 17, 19, 23, 26)
- чуља́н** м I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (23)
- чуљас**, -та, -то II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (3); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (3, 13)
- чуљес**, -та, -то в. **чуљас**, -та, -то
- чуљка** ж I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (5, 12, 14–15, 21)
- чуљко** м I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (1, 4, 8, 12, 15–16, 18, 20–26)
- чуљна** ж I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (2–5, 8–9, 12–13, 16, 18, 20, 22, 24–25)
- чуљча** м I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (23)
- чуљче** с I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (25)
- чуљша** м II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (3)
- чума** ж* I. 2. 10. Особа неуредне косе (3, 11); I. 4. 5. Бледа особа (3)
- чумав**, -а, -о I. 2. 10. Особа неуредне косе (6, 11)
- чума́ра** ж* I. 2. 10. Особа неуредне косе (6)
- чумља** м I. 2. 10. Особа неуредне косе (6, 11)
- чупав**, -а, -о I. 2. 10. Особа неуредне косе (5); I. 11. 4. Особа длакавих ушију (25)
- чупавац** м I. 2. 1. Особа бујне косе (25); I. 2. 3. Особа дуге косе (4)
- чупавко** м I. 2. 10. Особа неуредне косе (21)
- чупља** м I. 2. 3. Особа дуге косе (8); I. 2. 10. Особа неуредне косе (23)
- чупна** ж I. 2. 10. Особа неуредне косе (23)
- чурук** м* II. 3. 4. Особа без ноге (14)
- чурукљив**, -а, -о III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (6, 7)
- чуручи́на** ж* III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (9)
- чутура** ж* I. 1. 3. Особа округле главе (3, 16, 25)
- чутура́н** м I. 1. 1. Особа велике главе (21, 23–24); I. 1. 3. Особа округле главе (3, 6, 16); I. 5. 1. Особа висока чела (22)
- чутура́на** ж I. 5. 1. Особа висока чела (22)
- чькѣрес**, -та, -то в. **чакара́с**, -та, -то / **чакарес**, -та, -то / **чекѣрес**, -та, -то / **чекрљес**, -та, -то
- цaпaлáт**, -а, -о II. 4. 1. Особа великих стопала (6, 11)
- цгóљав**, -а, -о I. 10. 2. Особа упалих образа (25)
- цгóљав**, -а, -о в. **жгóљав**, -а, -о
- циба́н** м III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (23, 26)

- цйгљав, -а, -о** III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (1, 3)
цйгљес, -та, -то III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (21)
цўкљав, -а, -о I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (5)
- шавелјан** м II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (6, 8, 11, 13)
шавелјана ж II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (8, 11); II. 3а. 10. Жена која
 њише куковима док хода (14)
- шјајес, -та, -то** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (1, 3)
шантав, -а, -о I. 6. 4. Особа рохава лица (2, 12, 14)
шантив, -а, -о I. 6. 4. Особа рохава лица (13)
шантиња́в, -а, -о I. 6. 4. Особа рохава лица (13)
шантрав, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 23)
шапат, -а, -о II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (2, 8); II. 4. 1. Особа
 великих стопала (5)
шапоња м II. 4. 1. Особа великих стопала (5, 19)
шарен, -а, -о I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (25); I. 6. 4. Особа
 рохава лица (8); I. 7. 4. Особа различитих обрва (25); I. 9. 5. в) Особа
 очију неједнаке боје (25); I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (3)
шаренко м I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (3)
шарка ж I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (20); I. 6. 1. Особа с
 пегама на лицу (18)
шарко м I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (20)
шарча м I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (23); I. 6. 1. Особа с
 пегама на лицу (18)
ша́трав, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (4); II. 3а. 2. Особа
 која се гега у ходу (5)
шатириш м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (5)
ша́троња м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (5); II. 3а. 2. Особа која
 се гега у ходу (5)
- шевелјан** в. **шавелјан**
шевелјана в. **шавелјана**
- шепа** м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (23)
шепав, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (5, 15, 21); II. 3а. 1.
 Особа која храмље (1, 5, 14–15)
шеста́к м II. 2. 2. Особа са шест прстију (9, 17, 21)
шестопера́ц м II. 2. 2. Особа са шест прстију (18)
шестопрсто́ња м II. 2. 2. Особа са шест прстију (1, 3, 8, 12, 14, 16, 22, 26)
шија́н м I. 18. 2. Особа дебела врата (9, 23)
шило с* II. 12. 1. Особа танка струка (22)
шилобра́дка ж I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (2)
шилобра́доња м I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (2, 12)

- шиљ**, -а, -о I. 1. 4. Особа шпицасте главе (12); I. 3. 2. Особа уска лица (15)
- шиља** м I. 1. 4. Особа шпицасте главе (1, 6, 13, 18, 21); I. 3. 2. Особа уска лица (10, 18–19)
- шиљав**, -а, -о I. 1. 4. Особа шпицасте главе (1, 13); I. 3. 2. Особа уска лица (1, 10)
- шиљас**, -та, -то I. 1. 4. Особа шпицасте главе (13); I. 3. 2. Особа уска лица (14)
- шиља́т**, -а, -о I. 1. 4. Особа шпицасте главе (4, 13); I. 3. 2. Особа уска лица (15)
- шиљка** ж I. 1. 4. Особа шпицасте главе (7, 18, 20–21); I. 3. 2. Особа уска лица (16, 18, 23, 26); II. 12. 1. Особа танка струка (19)
- шиљкав**, -а, -о I. 1. 4. Особа шпицасте главе (26); I. 3. 2. Особа уска лица (12)
- шиљко** м I. 1. 4. Особа шпицасте главе (18–21); I. 3. 2. Особа уска лица (1, 15–16, 23, 26); II. 12. 1. Особа танка струка (19)
- шиљна** ж II. 12. 1. Особа танка струка (19)
- шиљобра́д**, -а, -о I. 1. 4. Особа шпицасте главе (17); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (12)
- шиљобра́дес**, -та, -то I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (12)
- шиљобра́доња** в. **шилобра́доња**
- шиљога́вес**, -та, -то I. 1. 4. Особа шпицасте главе (6)
- шиљогла́в**, -а, -о I. 1. 4. Особа шпицасте главе (10)
- шиљогла́вац** м I. 1. 4. Особа шпицасте главе (23)
- шиљогла́вка** ж I. 1. 4. Особа шпицасте главе (6, 10, 23)
- шиљоо́к**, -а, -о I. 9. 2. Особа ситних очију (16)
- шиљћа** в. **шиљка**
- шини́к** м* I. 1. 1. Особа велике главе (5, 20–22); I. 1. 3. Особа округле главе (1, 3, 7, 9–10, 15, 17–18, 21, 23–24, 26)
- шинича́р** м I. 1. 1. Особа велике главе (2); I. 1. 3. Особа округле главе (7, 10)
- шинича́рка** ж I. 1. 1. Особа велике главе (2)
- шинича́рче** с I. 1. 1. Особа велике главе (2)
- шипáнза** м* I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (1)
- широкли́ја** м II. 6. 2. Човек широких рамена (6)
- широкобра́дес**, -та, -то I. 14. 2. Особа која има четвртасту вилицу (16)
- широковéчас**, -та, -то I. 7. 1. Особа јаких обрва (7)
- широкогру́д** II. 7. 1. Човек широких груди (8–10, 24)
- широкогру́дас** II. 7. 1. Човек широких груди (2, 4, 7–8, 13, 16)
- широкогру́дес** в. **широкогру́дас**
- широкогру́доња** м II. 7. 1. Човек широких груди (3, 16)
- широкодупас**, -та, -то II. 10. 1. Особа велике задњице (2); II. 11. 1. Особа широких кукова (7)
- широкодупес**, -та, -то в. **широкодупас**, -та, -то

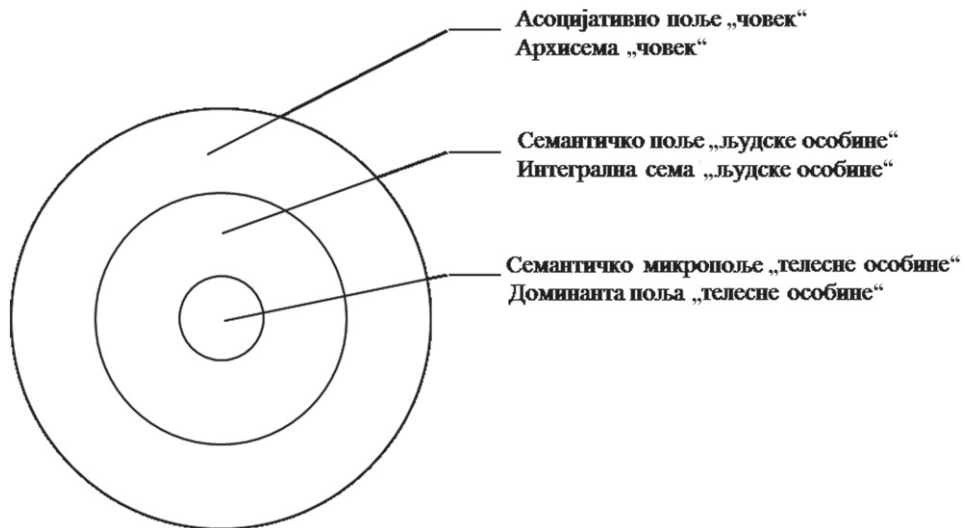
- широкодупна** ж II. 10. 1. Особа велике задњице (2)
- ширококѹкас, -та, -то** II. 11. 1. Особа широких кукова (2)
- широколицес, -та, -то** I. 3. 1. Особа широка лица (16)
- широкорамес** II. 6. 2. Човек широких рамена (8, 16, 24)
- широкорњес, -та, -то** I. 12. 6. Особа широких ноздрва (2, 7, 24, 26)
- широкочелес, -та, -то** I. 5. 1. Особа висока чела (4, 7)
- шишкава** II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (19)
- шкѣбна** II. 9. 1. Особа велика стомака (19, 24)
- шкѣмба** в. **скѣмба / шћѣмба**
- шкѣмбав, -а, -о** II. 9. 1. Особа велика стомака (6, 8, 11, 17)
- шкѣмбар** м II. 9. 1. Особа велика стомака (12, 20)
- шкѣмбат, -а, -о** II. 9. 1. Особа велика стомака (3, 5, 18)
- шкѣмбоња / шкѣмбѣња** II. 9. 1. Особа велика стомака (2, 5, 15, 19–21, 24–26)
- шкѣбав, -а, -о** I. 6. 4. Особа рохава лица (7); I. 10. 2. Особа упалих образа (1–3, 6–7, 11–14, 18–22, 24, 26); III. 1. 7. Изразито мршава особа (1, 3, 9, 12–14, 16, 18, 21)
- шкѣбља** м I. 6. 4. Особа рохава лица (7); I. 10. 2. Особа упалих образа (4, 6–7, 9, 13–14, 17–21, 26); III. 1. 7. Изразито мршава особа (9, 14, 16, 18, 26)
- шкѣбљав, -а, -о** I. 10. 2. Особа упалих образа (13, 17, 25); III. 1. 7. Изразито мршава особа (26)
- шкѣбна** ж I. 10. 2. Особа упалих образа (4, 6, 9, 14, 17–21, 24, 26); III. 1. 7. Изразито мршава особа (9, 14, 16, 18, 26)
- шмрѣкољак** м* III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (25)
- шѣндрав, -а, -о** I. 6. 1. Особа с пегамa на лицу (7–8)
- шѣпѣљана** ж III. 3. 4. Особа која шушка када говори (16)
- шѣпѣљка** ж* III. 3. 4. Особа која шушка када говори (1–3, 5–7, 9, 11–12, 24)
- шѣпѣљко** м III. 3. 4. Особа која шушка када говори (16)
- шѣпѣљна** в. **шѣпѣљка**
- шѣтан** м II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (12, 26); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (10); II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (23)
- шѣтка** ж II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (5, 12, 19, 26); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (10); II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (16)
- шѣшка** ж III. 3. 4. Особа која шушка када говори (4, 10)
- шѣшкав, -а, -о** III. 3. 4. Особа која шушка када говори (10)
- шѣшкало** с* III. 3. 4. Особа која шушка када говори (10)
- шѣтиглица** ж* III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (4)
- шѣтрѣб, -а, -о / шѣтрѣб, -а, -о** I. 14. 3. Особа без зуба (1, 3, 6–7, 10–11, 15, 19–21, 25)
- шѣтрѣбља** м I. 14. 3. Особа без зуба (1–10, 12–24, 26)
- шѣтрѣбна** ж I. 14. 3. Особа без зуба (2–22, 24–26)

- шт́рк** м* I. 18. 3. Особа дуга врата (7); II. 3. 2. Особа дугих ногу (7, 17–18);
 III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (22)
- шт́ркљав, -а, -о** II. 3. 2. Особа дугих ногу (4–5)
- шт́ркљас, -га, -то** (7, 19), II. 3. 2. Особа дугих ногу; III. 1. 5. б) Мршава особа
 висока раста
- шт́ркљес, -га, -то** в. **шт́ркљас, -га, -то**
- шт́ро́кав, -а, -о** I. 2. 10. Особа неуредне косе (20)
- шт́ро́кља** м I. 2. 10. Особа неуредне косе (1–3, 9, 12–14, 16–20, 22, 24–26)
- шт́ро́кна** ж I. 2. 10. Особа неуредне косе (1–4, 9, 12–14, 16–22, 24–26)
- шт́ро́кча** м I. 2. 10. Особа неуредне косе (1, 3–4, 21)
- шћѐмба** в. **скѐмба / шкѐмба**
- шћѐмбав, -а, -о** в. **шкѐмбав, -а, -о**
- шћѐмбáт, -а, -о** в. **шкѐмбáт, -а, -о**
- шћѐмбоња** в. **шкѐмбоња / шкѐмбо́ња**
- шўгав, -а, -о** III. 2. 8. Особа која има шугу (1–12, 14, 17, 19–20, 23–24)
- шўгавштина** ж* III. 2. 8. Особа која има шугу (3, 8)
- шўгља** м III. 2. 8. Особа која има шугу (1–26)
- шўгљав, -а, -о** III. 2. 8. Особа која има шугу (1)
- шўгна** ж III. 2. 8. Особа која има шугу (2–7, 9–10, 12–22, 24–26)
- шўкча** м III. 2. 8. Особа која има шугу (2, 7)
- шўћур** м* I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (18)
- шўшкавац** м III. 3. 4. Особа која шушка када говори (23)
- шўшља** м III. 3. 4. Особа која шушка када говори (20, 23)
- шущља́вка** ж III. 3. 4. Особа која шушка када говори (25)
- шущља́вко** м III. 3. 4. Особа која шушка када говори (25)
- шўшна** ж III. 3. 4. Особа која шушка када говори (16, 20)

ЗАКЉУЧАК

Монографија „Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ“ бави се изучавањем лексичког фонда којим се означава човек према физичким особинама у говорима једне периферне регије српског језика.

Семантичко микропоље „телесне особине“ као део семантичког поља „људске особине“ и асоцијативног поља „човек“ јесте комплексан систем, а његово истраживање омогућило је да се установи основни обим антропографске лексике (именичких и придевских лексичких јединица) која функционише у лексичком систему сврљишког говорног подручја.

Антропографска лексика тиче се свакодневног живота и формира у различитим окружењима (породица, генерација, насеље, говорни тип). Она носи дијалекатске одлике призренско-тимочких говора које су изложене утицају друштвених промена (школа, медији, међуљудска комуникација).

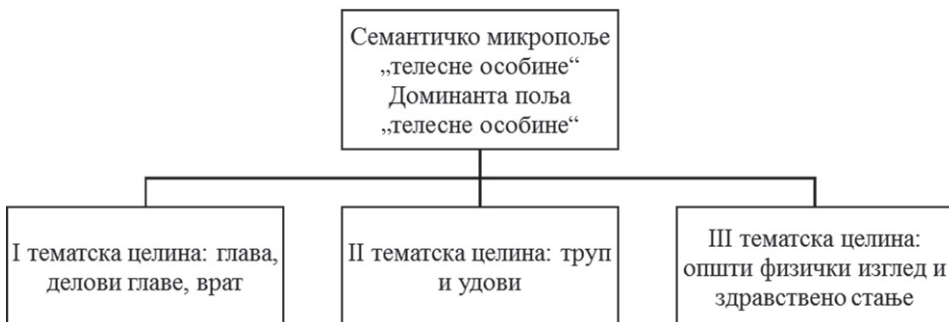
Детаљна анализа фундирана на релевантној и обимној грађи, прикупљеној на терену, пружила је могућност да се кроз језичку перспекти-

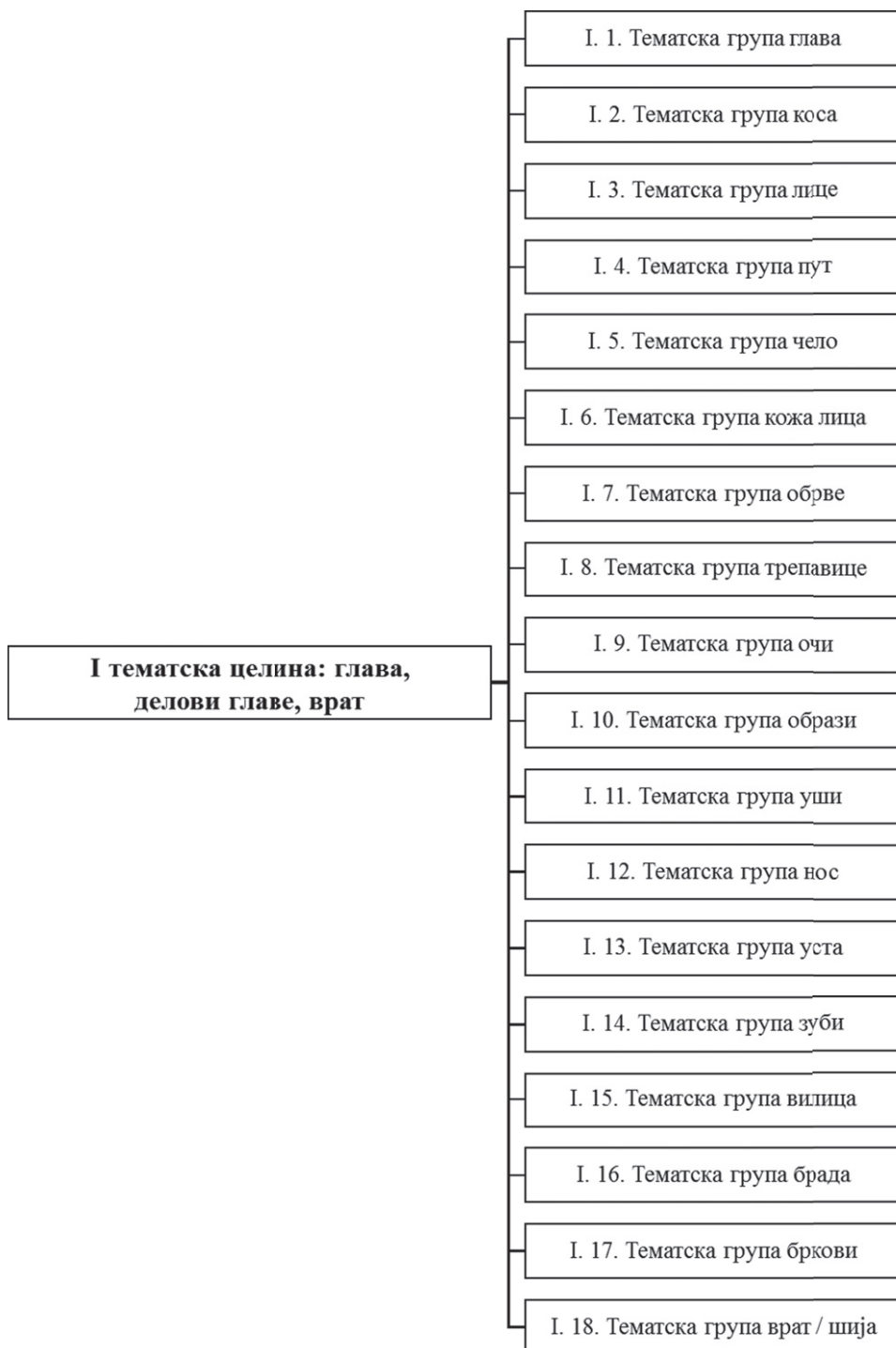
ву сагледа како се конкретна језичка заједница односи према једном делу друштвене стварности – човеку и његовим телесним карактеристикама.

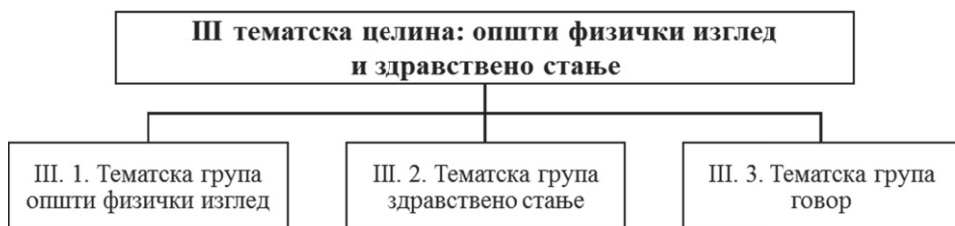
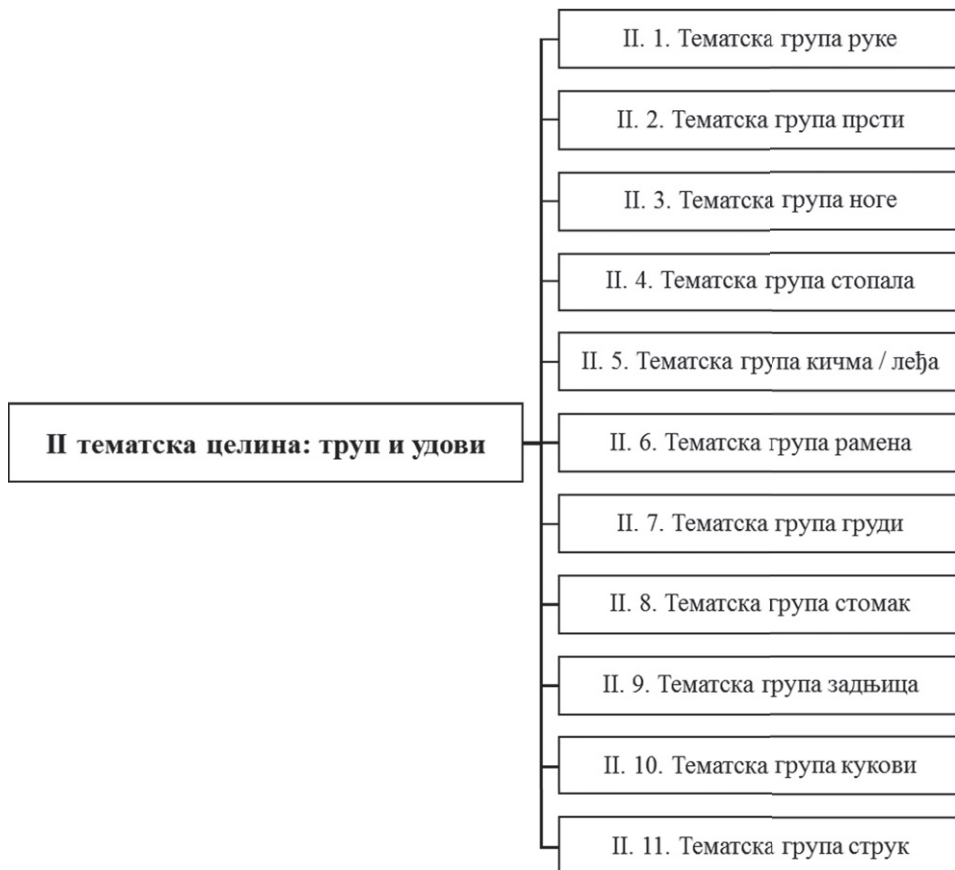
Централни део наше студије представља *Лексичко-семантичка анализа*, али је генерално студија замишљена као трodelна: *Лексичко-семантичка анализа*, *Творбена анализа* и *Ареални приказ*. Посебан део рада представља регистар свих забележених лексема с прецизним упућивањем на тематске подгрупе и територијалну распрострањеност.

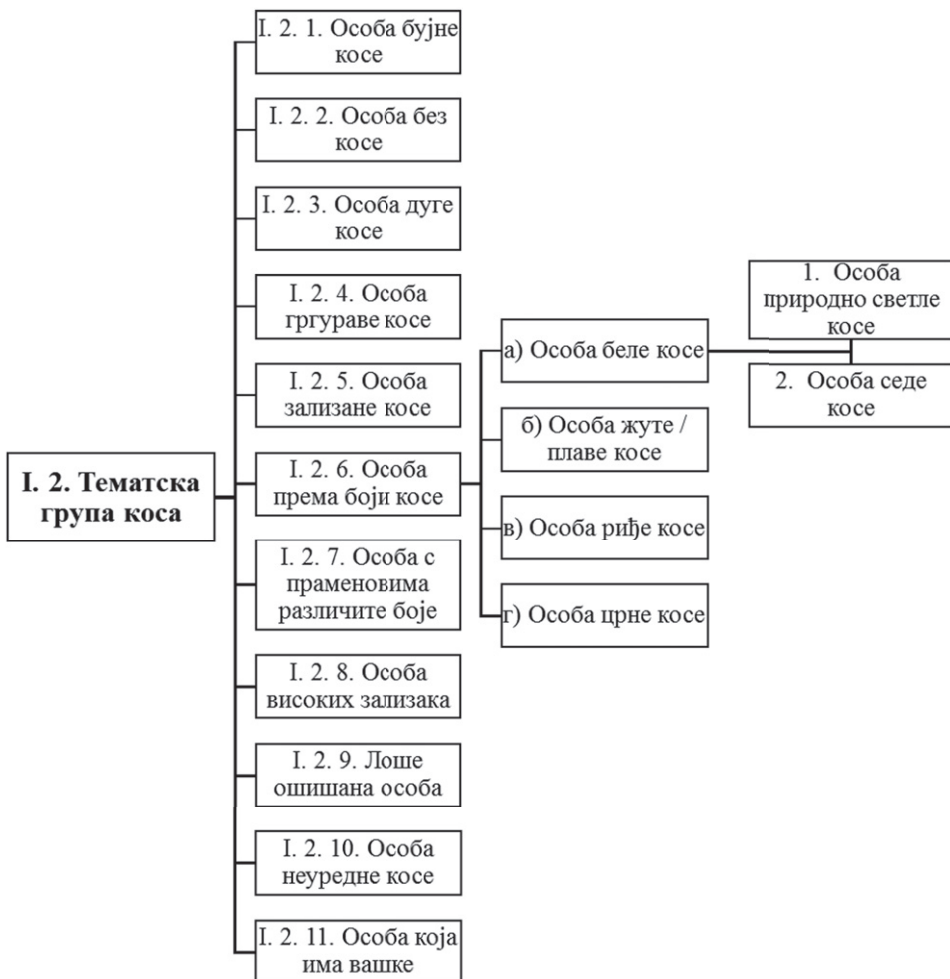
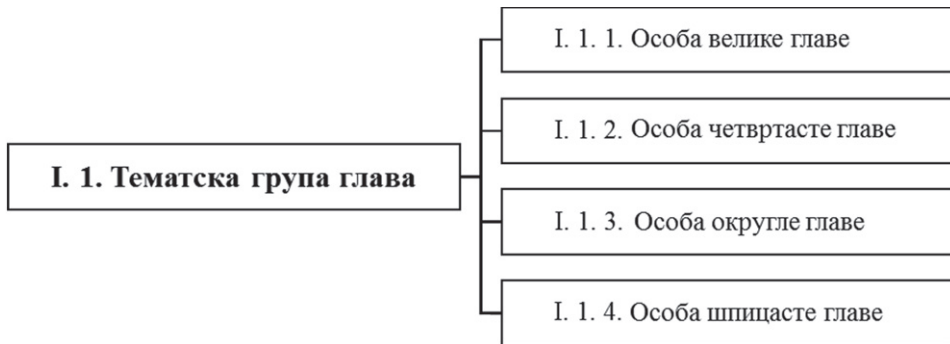
У оквиру *Лексичко-семантичке анализе*, ради прецизније систематизације и уочавања хијерархијске организације, грађа је подељена у три тематске целине: I тематска целина: *глава, делови главе, врат*, II тематска целина: *труп и удови* и III тематска целина: *општи физички изглед и здравствено стање*. Свака тематска целина садржи различит број тематских група, које се даље гранају на подгрупе и микрогрупе.

Како би се на што бољи начин представила хијерархијска устројеност забележених лексичких јединица, дат је и схематски приказ организације лексичких скупова.

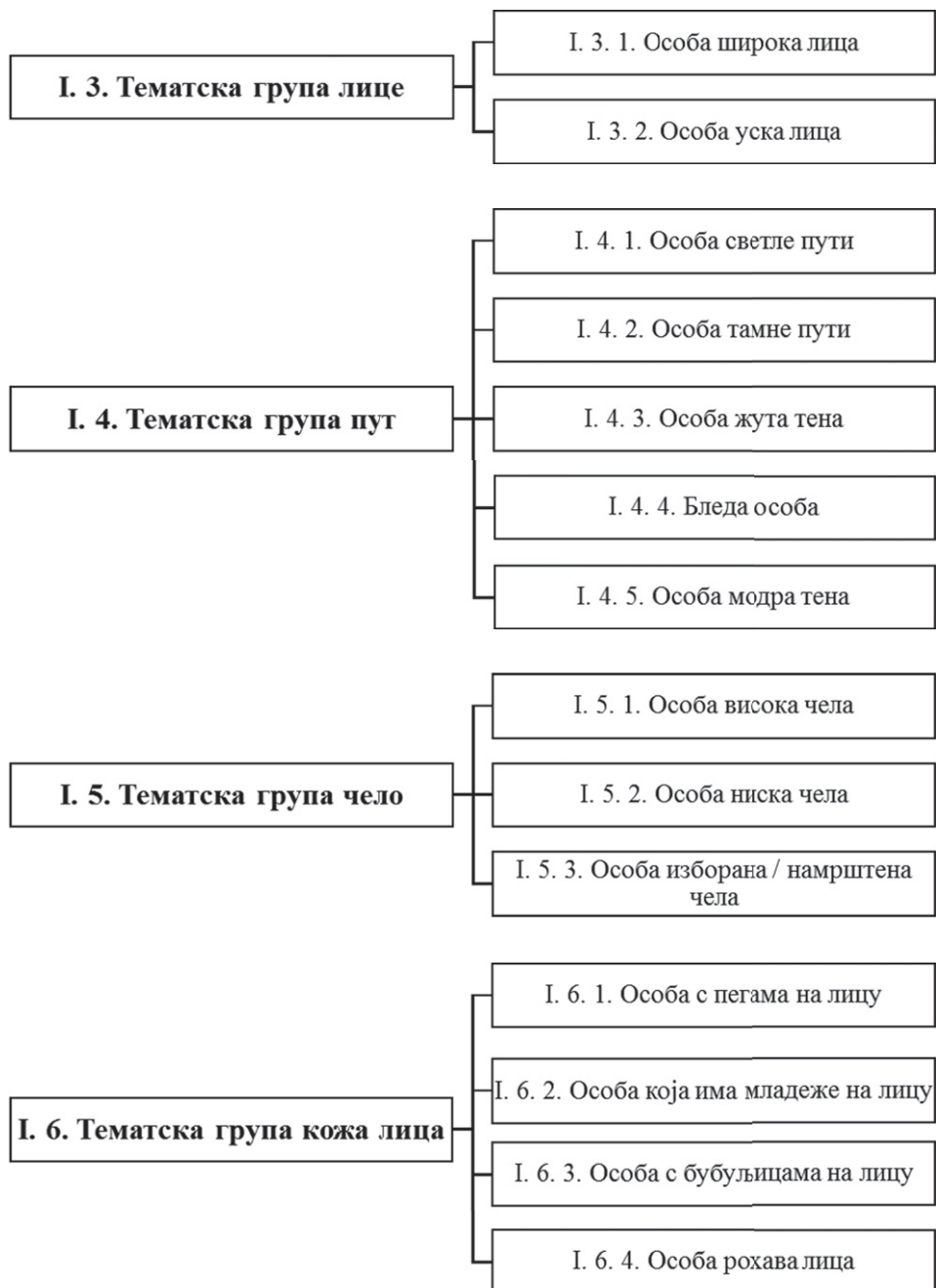

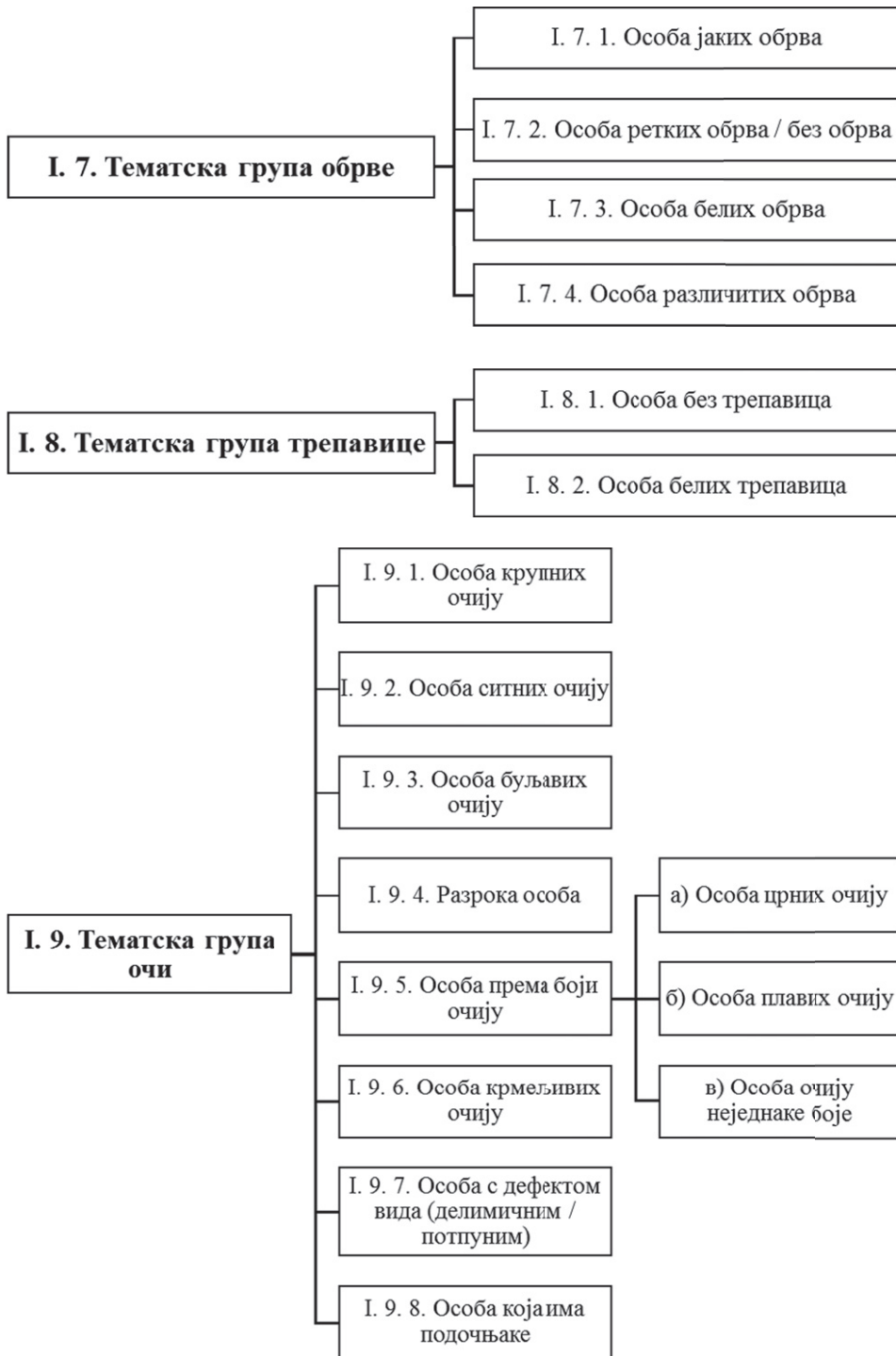

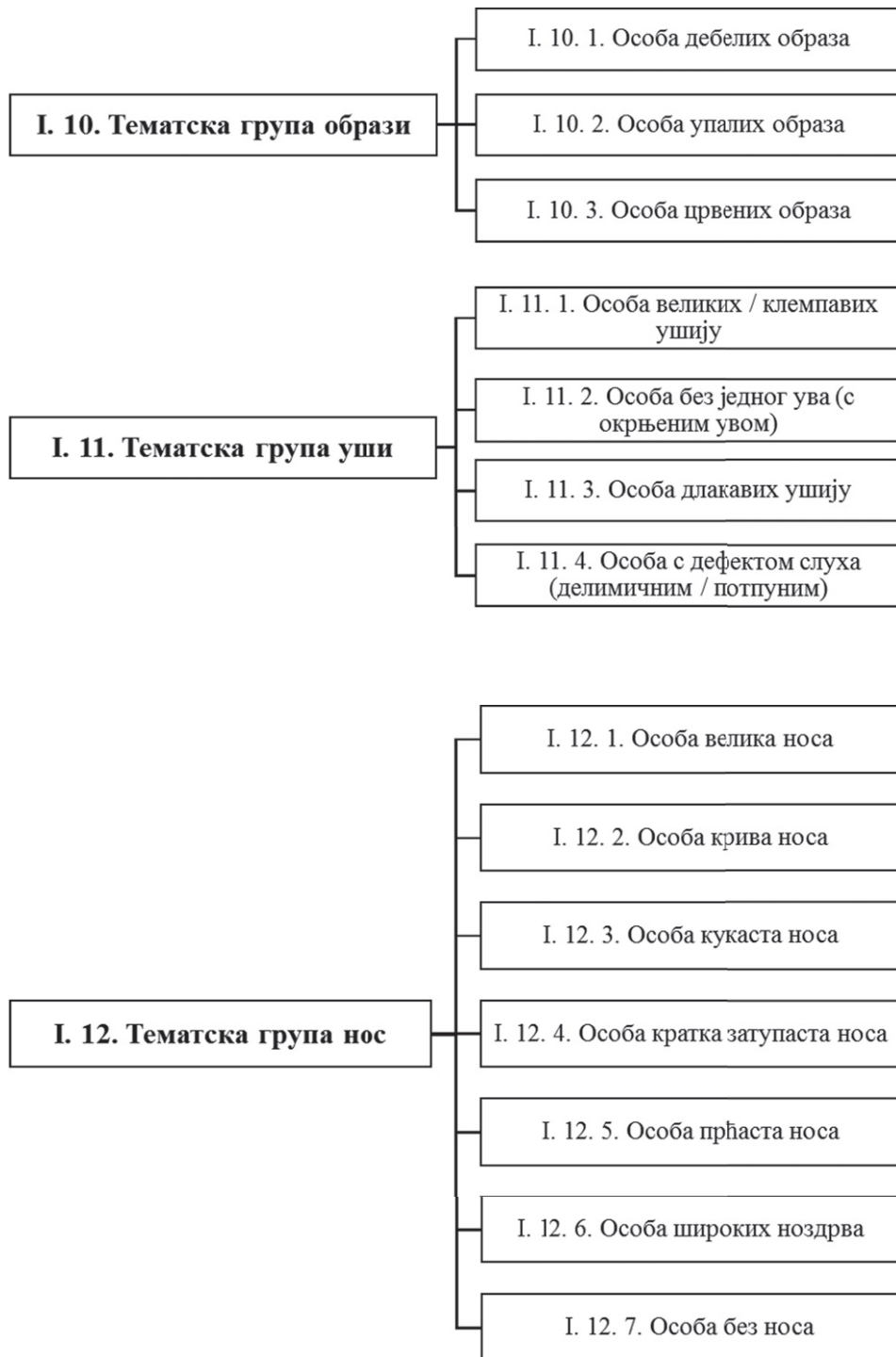

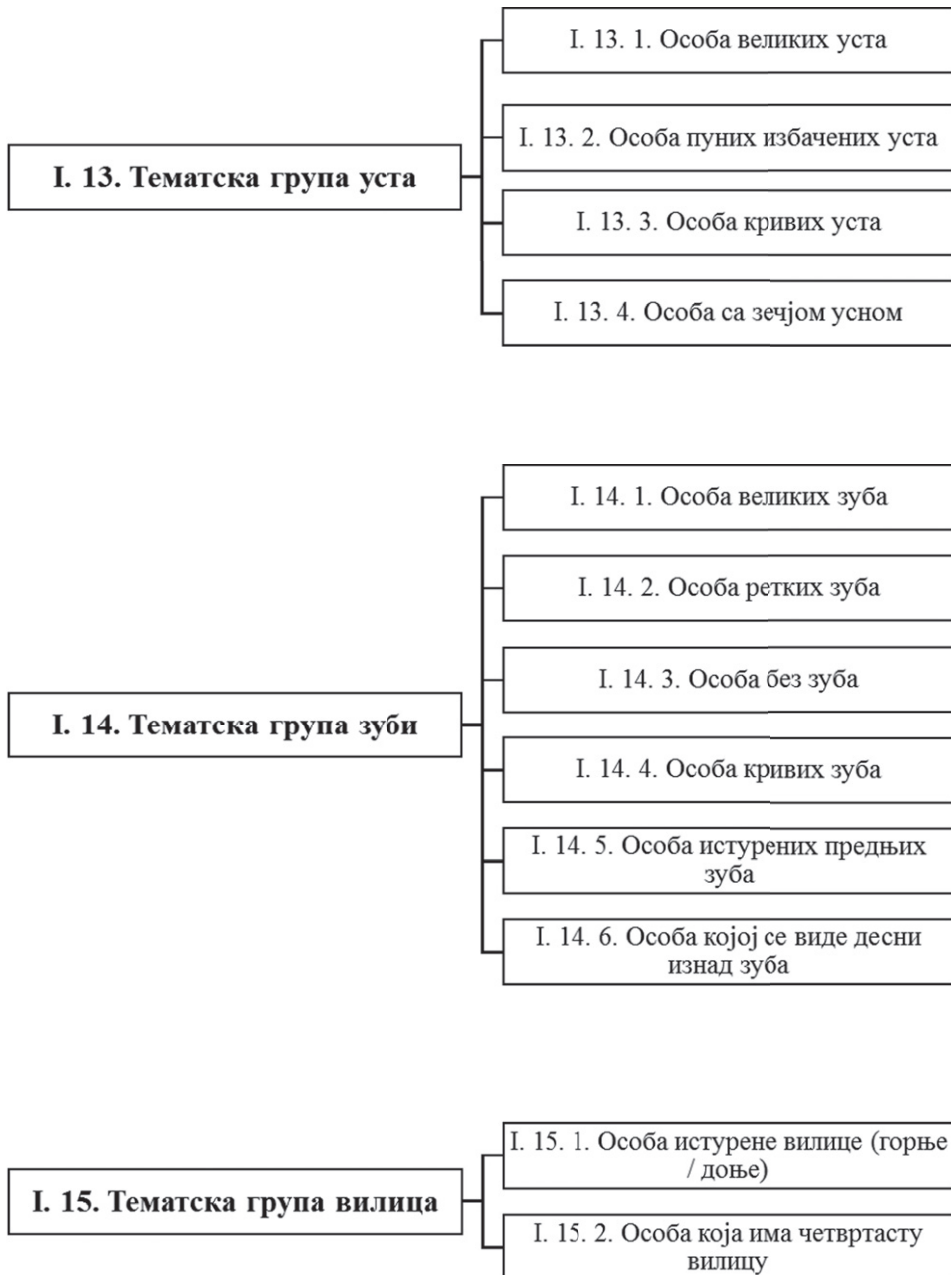

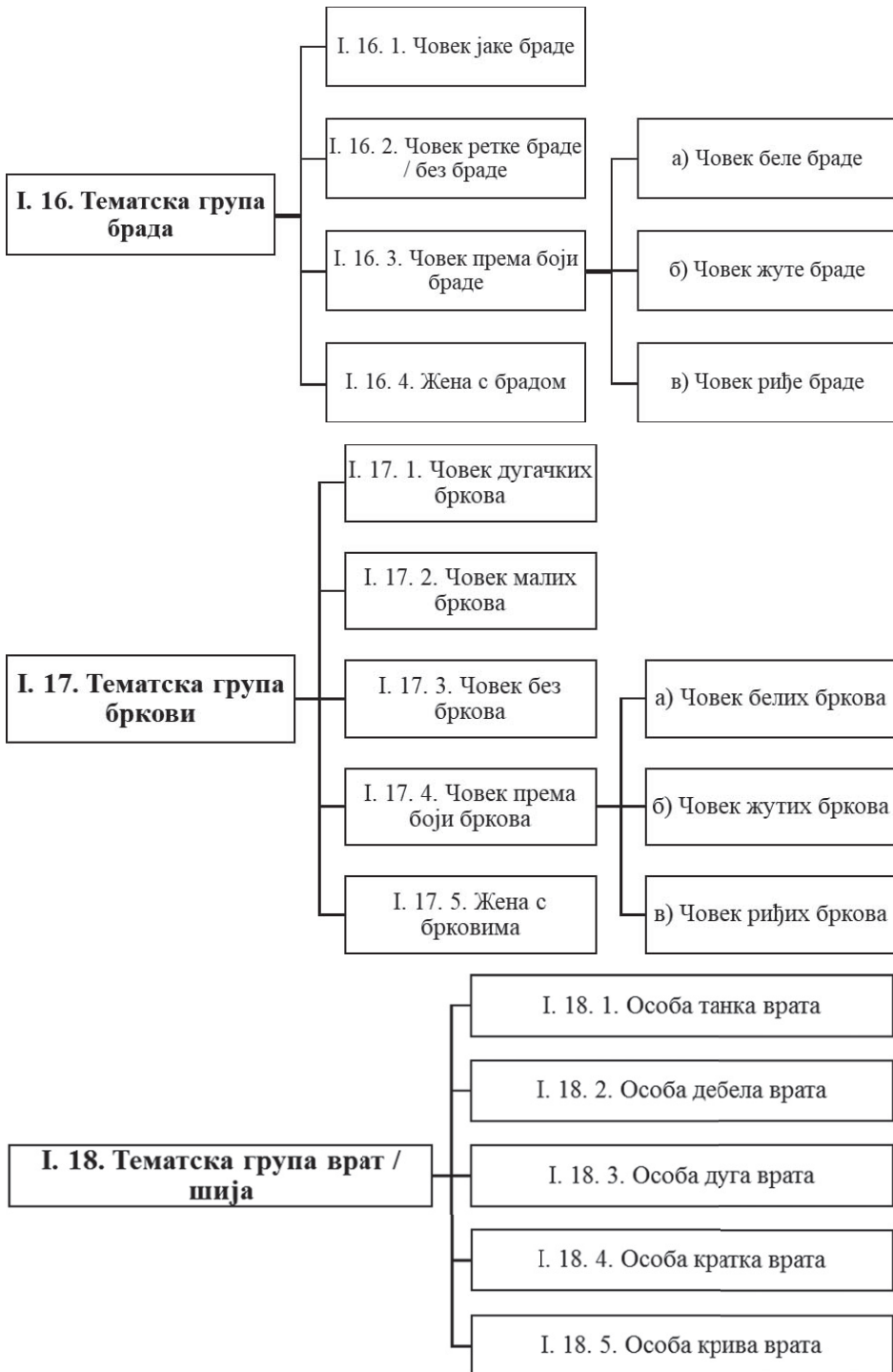

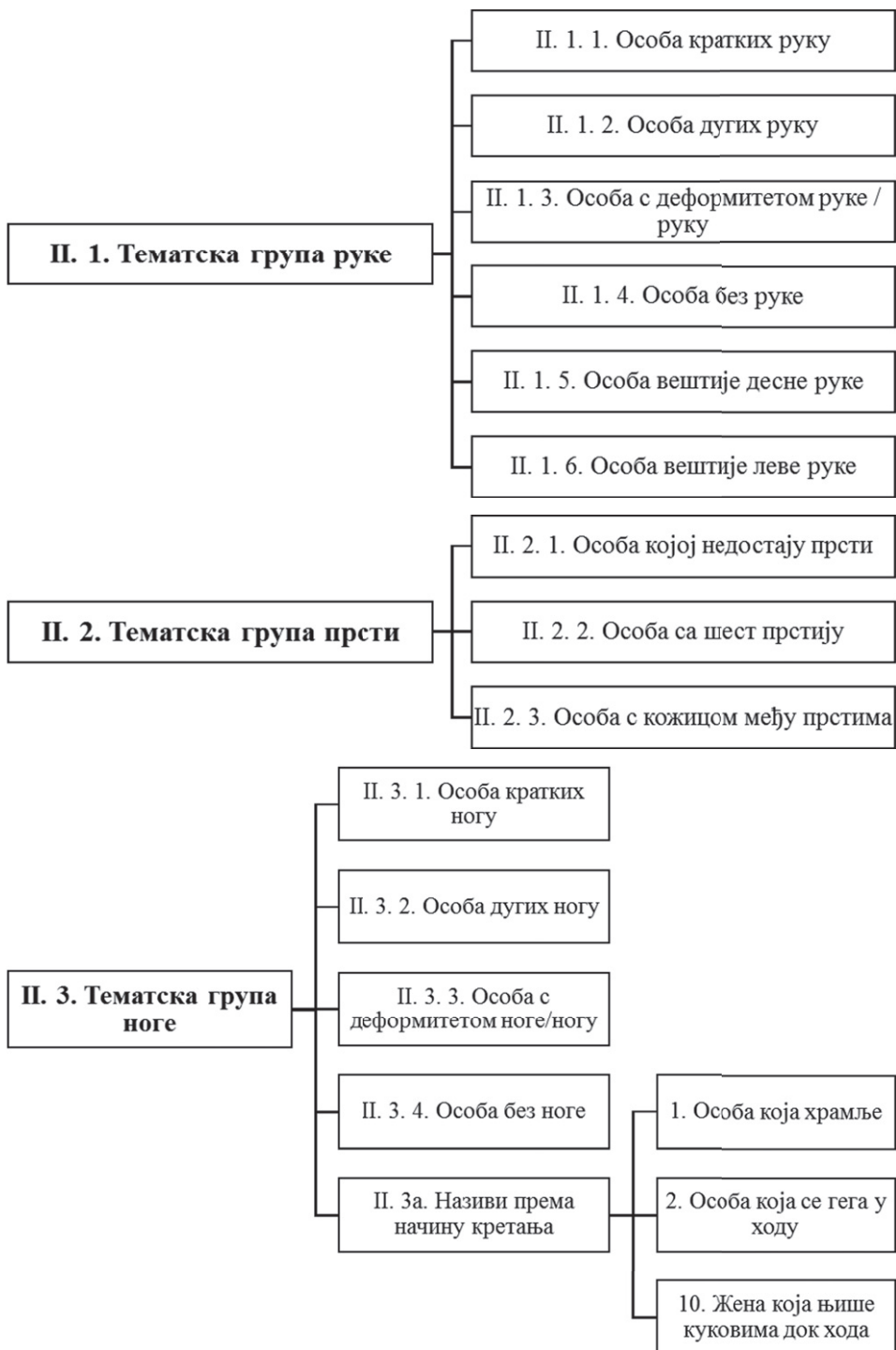

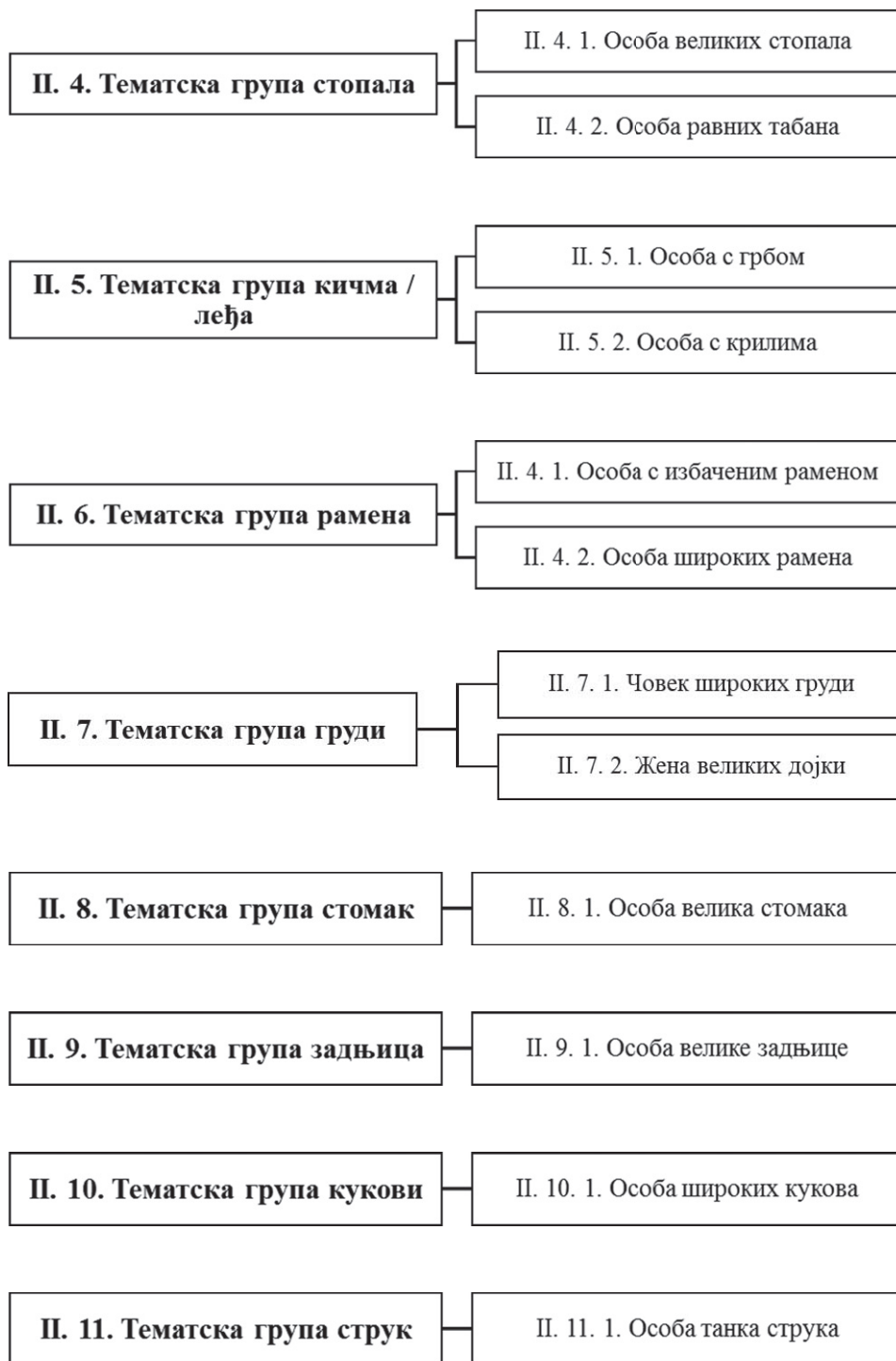

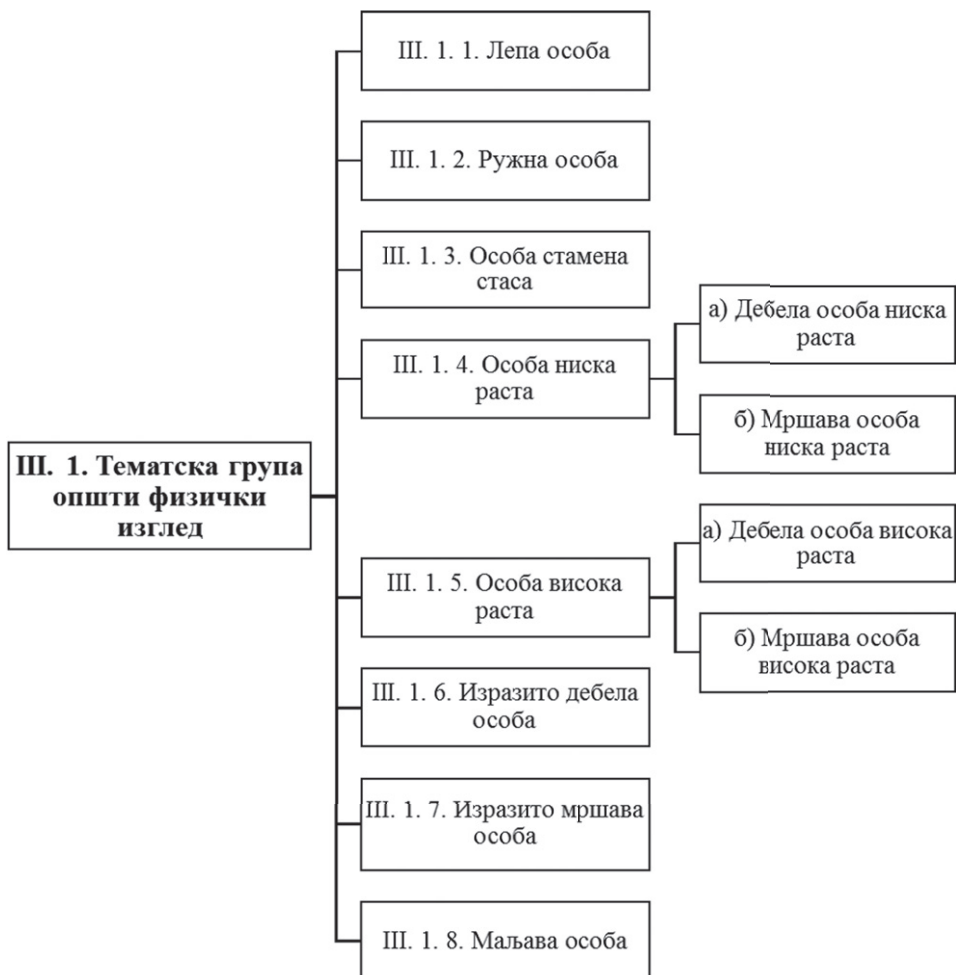

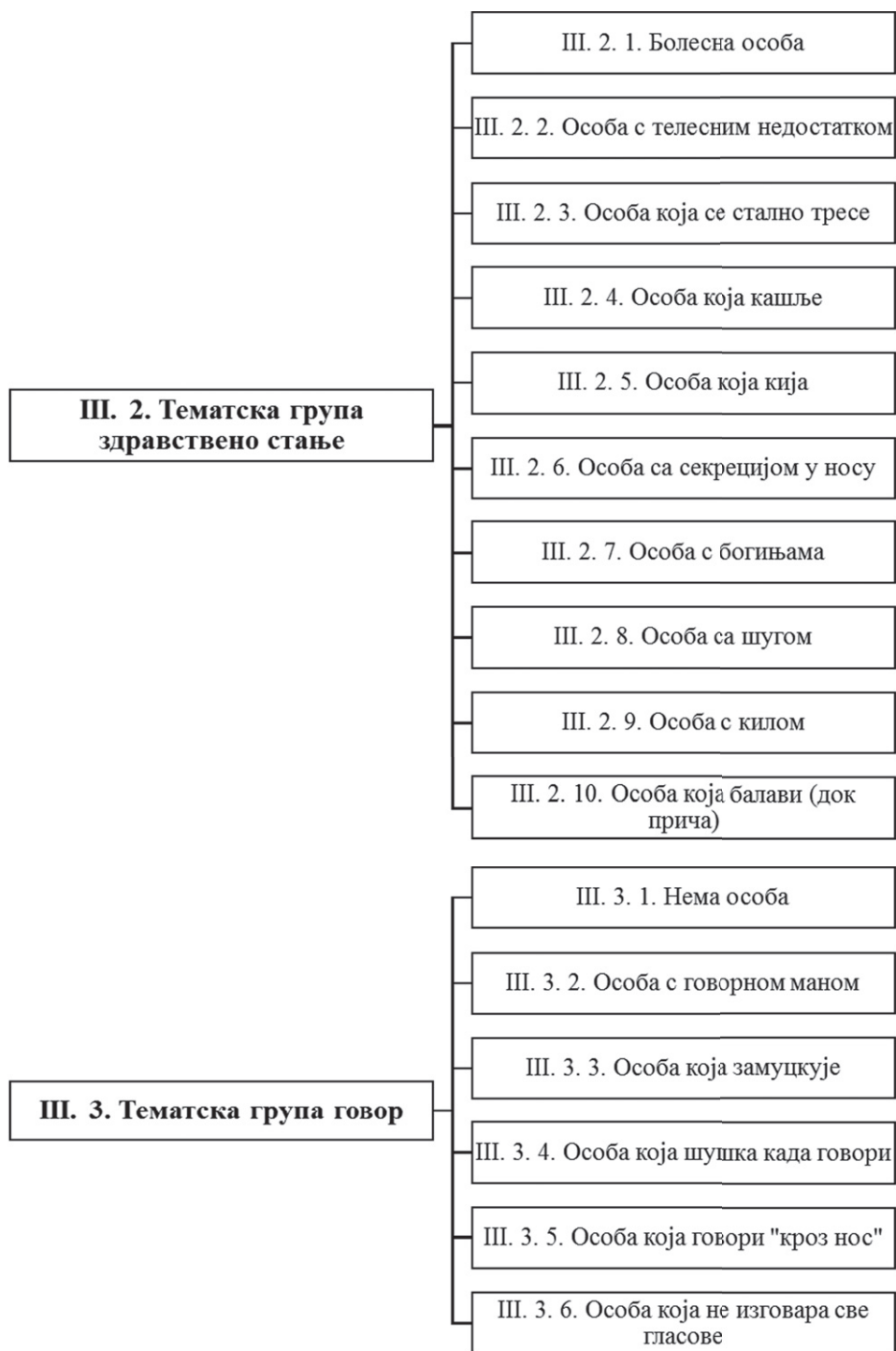

Формирање лексичких јединица којима се квалификује и номинује човек на основу физичких особина првенствено је засновано на визуелној перцепцији (боје, величине, облика и сл.), али су на њихово коначно обликовање утицале и социокултурне специфичности говорне заједнице у којима су садржане традиционалне животне вредности човека из руралне средине. Бројност и разноврсност номинационих средстава за ознаку негативних (непожељних) телесних карактеристика одсликава јасну културну специфичност говорне заједнице у којој је све оно што одступа од уобичајеног, што нарушава идеал природног лика и што није у складу са социјалним нормама оцењено негативно. С друге стране, број позитивних и експресивно неутралних лексичких јединица којима се означава особа позитивних телесних карактеристика, као и оних које ни у ком погледу не искачу из образаца социјалне норме, јесте занемарљив.

Семантичка структура експресивно означених лексема, поред сема колективне експресије заснованих на уверењима и представама целе говорне заједнице, садржи и семе субјективне оцене у којима се одражава систем вредности дијалекатског говорника. Иако је у семантичком микропољу „физичке особине“ наизглед лако извршити прецизну класификацију јер се квалификација и номинација везују за конкретни део тела, управо разлике у перцепцији код људи условиле су појаву једне исте лексеме у различитим доменима. Тако је, рецимо, лексема *космуран* потврђена у тематским подгрупама *Особа бујне косе* и *Особа дуге косе*; лексема *кривша* јавља се у многим доменима при именовању човека с различитим деформитетима на лицу и телу: *Особа кривих усћа*, *Особа с деформитетом ноге / ногу*, *Особа која храмље*, *Особа с избаченим раменом*; лексема *беломујца* се широм говорног подручја употребљава за именовање особа које се издвајају белином (светлином) свог тена и косматих површина: *Особа свейле љуши*, *Особа белих обрва*, *Особа белих њрејавица*, *Човек беле браде*, *Човек белих бркова*. Прецизној класификацији одупиру се и лексичке јединице чија је експресивна вредност условљена полном идентификацијом, односно традиционалним поимањем идеала телесне лепоте мушкараца и жена. Бркови и брада на мушком лицу представљају симбол зрелости и мужевности те лексеме којима се описује и именује мушкарац оваква изгледа имају афирмативно значење, док лексичке јединице којима се квалификују и именују женска лица садрже висок степен пејоративности. На вредносним нормама патријархалне заједнице заснива се и карактеризација мушкараца и жена кратке / дуге косе, широких рамена, великих груди и др. У оваквим ситуацијама семантичка диференцијација није заснована само на односу пејоративно – афирмативно, већ често наспрам лексичких јединица којима се означавају мушка лица недостају лексичке јединице за квалификацију и номинацију женских лица и обрнуто.

Велики део ове лексике чине лексичке јединице прозирне семантичке мотивације, тј. деривати мотивисани називом неког дела тела (око: *окаїї*, -а, -о; нос: *кривонос*, -а, -о, *носар*, *носайї*, -а, -о; брада: *брадаїї*, *брадоња*; зуб: *зуба*, *зубан*, *зубайї*, -а, -о...).

Међутим, значајан је и проценат речи насталих лексичко-семантичком деривацијом, првенствено метафоризацијом према различитим ентитетима из човекова окружења: животиње (*бик*, *буљина*, *бумбар*, *вейър*, *вол*, *врабџ*, *врайчџ*, *гавран* / *гарван*, *глисиа*, *гусан*, *гуише*, *жирџафа*, *зајац*, *зајко*, *зџа*, *зџ*, *јеребица*, *кобилџа*, *коза*, *кокошка*, *комърџ*, *коњ*, *крїи*, *курјак*, *лисица*, *магаре*, *магарџа*, *мајмун*, *мајмуница*, *мајмунка*, *медвџд*, *мџчка*, *мџкџ*, *невесїуљка* / *невесїуљџа*, *носурџ*, *овца*, *овџн*, *орџл*, *їавуница*, *їейїлїчко*, *їлован*, *їловка*, *їловче*, *їоганац*, *свиџа*, *слейџ*, *слџи миши*, *ћуран*, *шиїанза*, *шоїан*, *шобїка*, *шиїглица*, *шиїрк...*), биљни свет (*горун*, *јџла*, *комїир*, *кошїан*, *крџсїавица*, *лубеница*, *їечџнка*, *їиїква*, *цацарка* / *цацарка*, *цвџло*, *цвџлика*, *шїћур...*), предмети (*бандџра*, *булуван*, *бунцула*, *буре*, *бџчва*, *врџча*, *врїина*, *врџва*, *глобус*, *дубар*, *камџра*, *кесџр* / *кисџр* / *ћесџр*, *колџц*, *кубе*, *кука*, *лабадиџа*, *лаџа*, *лемџз*, *меїїла*, *моїїка*, *моїїовило*, *оїџнак* / *оїџнак*, *осїирџга*, *їамїур*, *їлџвџа*, *їраклџа*, *їриїїка*, *раїлник*, *раџовача* / *раџомача*, *сламарџа*, *сламџача*, *сноїџача*, *соленица*, *їџџнак*, *їїрмка*, *їируї*, *їиуїан*, *црџїџа*, *чи-вїїи*, *чїиїура*, *шїбан*, *шїло*, *шїниїк...*), припадници различитих народа (*Араїї*, *Кинџз*, *Цїга*, *Цїганин*, *Цїганка*, *Цїганче...*) и др. Метафоричка номинација подстакнута је везом по сличности између датог појма и човека специфичне телесне карактеристике која је „заснована на некој компоненти, као што су, рецимо, функција, облик, боја положај, порекло итд.“ (Драгићевїћ 2007: 148). Метафоричка именовања веома су распрострањена и забележена у свим доменима. Она доприносе нијансирању човекових особина и богаћењу лексичких средстава у експресивном погледу јер обавезно садрже сему оцене и то обично негативну, будући да се метафоричка именовања најчџшће и не користе за позитивну оцену човека. Изузетак чине лексеме: *їавуница* за именовање женске особе дуге косе, *горун* за именовање стамена мушкарца, *јџла* за именовање особе танка струка.

Поред ових, посебно је занимљива антропографска лексика заснована на некој митолошкој семантичкој мотивацији.

У руралним срединама, каква је и ова, сматра се да је свака непожељна физичка обележеност у посредној или непосредној вези с вишим силама, што се на језичком плану исказује називима који припадају семантичкој категорији демононима (Радић 2000: 893).

Митски доживљај света као спецификум словенске многобожачке религије у знатној мери инкорпориран је у религијским и магијским представама српске народне традиције. У призренско-тимочким говорима, посебно у руралним срединама, веровања у вези с нечастивим силама очувала

су се у великој мери и до данашњег дана. Оне су најчешће представљене у људском лику, али с многим телесним деформитетима и специфичностима које сугеришу демонски карактер. Изражена маљавост по целом телу, избуљене крваве очи, шиљаста глава, шиљаста брада, шиљасте уши, шиљасте зуби, наоштрена (обично риђа) коса, повијен нос, ретки бркови, погрбљеност, деформисани удови и искривљен ход само су неки од елемената који чине сложену слику о ђаволу и њему сродним демонима каква постоји у народном веровању. Демонима је својствена и огромна моћ преображавања, па поред најразличитијих антропоморфних карактеристика могу попримити и многа зооморфна обличја и обележја – рогове, реп, копица, папке, крила. Појам *ђаво* укључује сву нечисту силу па често обједињује особености својствене другим негативним бићима – змајевима, духовима, зверима. Уз то предања приписују ђаволу и помагаче у виду животиња, међу које спадају пас, певац, коњ, вук, змија, јарац и друге, те лик ђавола поприма и њихова својства с натприродном конотацијом (СМР: 127–130; Чајкановић 1994: 123–134; Чајкановић 1994а: 209; Словенска митологија 2001: 171). С оваквом митолошком значењском спецификацијом међу забележеним лексичким јединицама јесу: *áveī, аждáја, áкрей, áла, áнђел / áнђео, véшiiица, víла, воденичáр, гóросiас, грдосiја, змéј, каракóнцула, кúрјак, мрiшавiц, мрiшáк, муња, нáказ / нáказа, óсења / óсиња, iйiйу́лак, iлáшило, iричуд́њак, iричуд́њица, iиенiц, iйрéсак, уiйвара, чума...* Неке од њих примарно припадају семантичкој категорији демононима, док су код других оваква значења секундарна, условљена специфичним језичким, али и ситуационим контекстом.

Широка употреба метафора код којих преовладавају жива слика и широка палета конотација говори о симболичком погледу на свет, специфичном за дату лингвокултурну област.

У оквиру *Творбене анализе* идентификовали смо творбене јединице које учествују у деривационом процесу, а потом утврдили какав је семантички однос међу њима успостављен и како је то утицало на значење изведене лексеме. Анализи су подвргнути деривати добијени префиксацијом и суфиксацијом, као и творенице настале сложено-суфиксалном творбом. Посебну пажњу посветили смо анализи суфикса. Суфикси су представљени у комбинацији с основом (именичком, придевском, глаголском, бројевном) уз коју се везују, указано је на њихову продуктивност и значење на деривационом плану. Анализа је показала да је најпродуктивнији творбени начин суфиксација, али је у анализираном материјалу приметан и велики број сложеница, углавном заснованих на истозначним синтагмама. Међутим, чињеница да су забележене сложенице семантички мотивисане одредбеним синтагмама и да се њихове значењске интерпретације у свему поклапају с еквивалентним синтагматским називима, оставља отвореним питање да ли

су оне заиста у оволикој мери присутне у говорима сврљишког краја, или је, ипак, изванредно број исконструисан на основу питања истраживача.

У творби именица суфиксацијом заступљена су 62 суфикса и суфиксна деривата, од којих је чак 18 с по једном потврдом. Најзаступљенији је суфикс *-ка* (101) у функцији моционог знака. Суфикси који су потврђени два или више пута представљени су табеларно.

Табела 1

суфикс	именичка основа	придевска основа	глаголска основа	бројевна основа
нулти суфикс	–	–	2	–
-а	3 / 38 ⁶⁰²	26	16	–
-ја	–	5	1	–
-ава	2	1	–	–
-ак	1	4	1	1
-јак	–	4	–	–
-ољак	–	–	2	–
-уљак	–	–	1	–
-ан	30	10	11	–
-узан	2	–	–	–
-ар	5	–	–	–
-ара	3	–	–	–
-јара	1	–	–	–
-ац	–	14	1	–
-авац	–	–	2	–
-арац	–	1	–	–
-ача	4	1	–	–
-аш	1	–	–	–
-ија	1	–	–	–
-ина	5	2	–	–
-отина	–	7	–	–
-чина	–	1	–	–
-штина	–	16	–	–

⁶⁰² Број иза косе црте (/) показује колико пута се дати суфикс јавља као моциони знак.

-ица	2 / 10	–	2	–
-алица	–	–	2	–
-ка	– / 101	–	8	–
-аљка	–	–	3	–
-ко	14	53	–	–
-ичко	–	2	1	–
-ла	5	–	–	–
-лија	1	3	–	–
-ајлија	1	–	–	–
-алија	–	1	2	–
-ло	1	–	9	–
-ља	9	14	4	–
-на	– / 49	–	–	–
-оја	–	1	1	–
-оња	18	6	2	–
-оша	2	1	–	–
-уља	1	2	1	–
-уша	–	4	–	–
-ча	18	20	11	–
-че	16	11	4	–
-ша	5	8	3	–

Префиксално-суфиксалним начином творбе од именичких, придевских и глаголских основа добијене су 33 префиксално-суфиксалне творенице.

без- -оња: *безвѐоња, бесїѐїоња, бесїрѐїоња*

-ка: *бесїрѐїка*

-ља: *бесїрѐїља*

за- -ко: *заѐцко*

-оја: *заѐцкоја, зализоја*

-ка: *зализанка*

-ко: *зализанко*

-ојла: *зализојла*

на- -оја: *набрчкоја*

-ко: *надувѐнко, нареїанко*

-ча: *нарїча*

не- -ља: *несїрїжља*

о-	-ко: <i>огуљѐнко, олујѐнко</i>
под-	-ча: <i>ѝодбуљча</i> -штина: <i>ѝодбуљшиѝина</i>
по-	-ија: <i>ѝоѝресѝја</i> -ко: <i>ѝоѝрѝско</i> -ојла: <i>ѝоѝресојла</i> -штина: <i>ѝочѝѝенишиѝина</i>
пре-	-оја: <i>ѝреврскоја</i>
при-	-ак: <i>ѝричуђњак</i> -ица: <i>ѝричуђњица</i>
раз-	-ка: <i>расцѝѝка</i> -ко: <i>расцѝѝко</i>
со-	-ина: <i>солујѝина</i> -ица: <i>сомуѝица</i>
у-	-ан: <i>усмрцан</i> -ана: <i>усмрцана</i>

Сложено-суфиксалном творбом, односно везивањем суфикса *-а, -ан, -ац, -аш, -ка, -ко, -ља, -на, -оња, -оша, -ча, -че* за сложене основе, настала је чак 91 сложеница.

Преглед грађе показује да је у творби придева суфиксацијом заступљено 20 суфикса и суфиксних деривата, од којих је чак 10 с по једном потврдом. Највећу продуктивност има творбени тип с именичком основом и суфиксом *-ав* (52), а укупно је забележено око 200 придевских изведеница. Ради бољег увида најзаступљеније суфиксе представили смо табеларно.

Табела 2

суфикс	именичка основа	придевска основа	глаголска основа
-ав	52	5	27
-љав	2	3	–
-инав / -ињав	–	2	–
-ан	8	–	12
-ас / -ес	18	8	10
-ат	32	–	4
-ен	3	–	–
-ив	2	–	2
-љив	4	–	1
-ит	3	–	–

Префиксално-суфиксални начин творбе је најмање заступљен, њиме се твори само 12 придева: *зализан*, -а, -о, *залишен*, -а, -о, *збрчкан*, -а, *збуцан*, -а, -о, *набрчкан*, -а, *наглувичав*, -а, -о, *надуван*, -а, -о, *нарџан*, -а, -о / *нарџан*, -а, -о, *наћоравичав*, -а, -о, *нејокреџан*, -џна, -џно, *обележен*, -а, -о, *уљудан*, -дна, -дно.

Супротно мишљењу које влада у науци да сложенице нису својствене нашем дијасистему, у творби придева за означавање људи на основу физичких особина велику продуктивност има сложено-суфиксални творбени начин. Више од 90 сложеница настало је везивањем суфикса -ав, -ас / -ес и нултог суфикса за сложене творбене основе.

У поређењу са стањем у књижевном језику анализа је показала да у говорима сврљишког краја у творби именичких деривата постоје суфикси непознати књижевном језику: -ава, -оја. Такође, у књижевном језику су у извођењу деривата истог значења заступљени једни суфикси, а у сврљишким говорима други (нпр. суфикс -ица јесте напродуктивнији моциони суфикс у књижевном језику, док је у сврљишким говорима његова продуктивност слаба. С друге стране, моциони суфикс -на, који је у говорима сврљишког краја по продуктивности одмах после најпродуктивнијег суфикса -ка, књижевни језик и не бележи. У књижевном језику моциони суфикс -а не учествује у образовању женских назива у творбено-семантичкој категорији *nomina attributiva* док је у говорима сврљишког краја потврђено чак 39 оваквих назива насталих интегралном моцијом...) Ту свакако спадају и бројни суфикси у творбено-семантичкој категорији пејоратива непознати књижевном језику: -ар, -ко, -ла, -ча, -ша...

У творби придевских деривата у говорима сврљишког краја нису забележени суфикси непознати остатку српског говорног подручја. Ипак, разлика у односу на књижевни језик читава се у појави различитих ликова једног суфикса насталих деловањем гласовних промена (-ас / -ес : -асџ). Такође, није редак случај да се у творби користе различите врсте основа, или да непродуктивна основа у једном систему у другом бележи велику продуктивност. Тако је, на пример, потврђено да се у говорима сврљишког краја суфикс -ав везује за придевске основе, или суфикс -ас/-ес за глаголске основе, што је готово незабележено у књижевном језику.

Тема ове монографије је лингвогеографски усмерена те се њена израда заснивала на принципима лингвистичке географије. Досадашња истраживања показала су да се дијалекатски и обичајно сврљишки крај може посматрати као постојање двеју говорних и културних зона – Н. Богдановић (1979) утврдио је да на језичком нивоу (пре свега фонетском – в. Карте XI – XIV) постоји јасна граница простирања тимочко-лужничког и сврљишко-заплањског говорног типа, док је С. Петровић (1992), пратећи неке одлике обредне праксе, обичаје и митологију, указао на постојање Источне кул-

турне зоне и Западне културне зоне, чије се границе раздвајања углавном подударају с дијалекатским границама.

Иако смо испрва очекивали да ће се утврђене разлике одразити и на лексичке јединице којима се означава човек, на лексичком плану влада велика уједначеност, тако да диференције међу говорним типовима готово нема (в. Карте I–X). Наше мишљење је да су се разлике на језичком плану (посебно фонетском) могле формирати у ранијим вековима када су и државне границе биле неустаљене (граница говорних подручја била и државна граница средњовековне Србије и средњовековне Бугарске), док се лексика за означавање човека формирала у савременој комуникацији која је нарочито интензивирана после II светског рата (расељавање становништва, развој индустрије, школства...).

Без обзира на то што картографисан материјал не указује ни на каква територијална раслојавања, не можемо занемарити разлике које постоје у говору старијих и млађих генерација, што омогућава да се ова лексика у будућности осмотри и са социолингвистичког аспекта праћењем нових појава у говору млађег нараштаја и минуциознијим истраживањем лексичког фонда старијег слоја становништва.

ЛИТЕРАТУРА

- АРСЈ 2005:** Пипер, Предраг, Драгићевић, Рајна, Стефановић, Марија. *Асоцијативни речник српскога језика. Део 1, Од стимулуса ка реакцији*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет.
- Белић 1926–1927:** Белић, Александар. *Мисли о њрикуйљању дијалекатског материјала*. Јужнословенски филолог VI (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 1–10.
- Белић 1999:** Белић, Александар. *Дијалекти источне и јужне Србије*. Изабрана дела Александра Белића, том 9. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић 1979:** Богдановић, Недељко. *Говори Бучума и Белог Појока*. Српски дијалектолошки зборник XXV (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ).
- Богдановић 1984:** Богдановић, Недељко. *Глаголски њејоративи у говору Сврљига*. Лексикографија и лексикологија: зборник радова (Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за српскохрватски језик): 23–25.
- Богдановић 1990:** Богдановић, Недељко. *Називи сврљишких села у 15. (и 16) веку и њихов данашњи облик*, у: О говору и именима: прилози из језичке проблематике сврљишког краја. Ниш: Просвета: 31–37.
- Богдановић 1991:** Богдановић, Недељко. *Између слике и њрилике (Анализа стилских њосиујака за исказивање њелесне лейоџе у народној њесми)*. Градина 2 (Градина) 21–29.
- Богдановић 1992:** Богдановић, Недељко. *Изоглосе југоисточне Србије*. Ниш: Просвета.
- Богдановић 2000:** Богдановић, Недељко. *Бела лоза: свадбене њесме сврљишког краја*. Ниш: Просвета.
- Богдановић 2000а:** Богдановић, Недељко. *Инвенџар морфолошке њроблематике њризренско-џимочких говора*. Српски дијалектолошки зборник XLVII (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ).
- Богдановић 2002:** Богдановић, Недељко. *Кулџурна историја Сврљига*. Све-ска 1, Етно-културолошке теме. Сврљиг : Етно-културолошка радионица.

- Богдановић 2005:** Богдановић, Недељко. *Микроџоноимија Сврљига*. Ономатолошки прилози XVIII (Београд: Српска академија наука и уметности): 39–180.
- Богдановић 2012:** Богдановић, Недељко. *Имена и њезимена мојџивисана називима за делове људског џела*. Антрополошки и теoантрополошки поглед на физичке активности од Константина Великог до данас. Зборник радова: 170–174.
- Богдановић 2016:** Богдановић, Недељко. *Анџроџографски речник југоисточне Србије*. Српски дијалектолошки зборник LXIII (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ).
- Бојанић Лукач 1975:** Боянич Лукач, Душанка. *Видин и видинският санджак през 15–16 век: документи от архивите на Цариград и Анкара*. Софија: Наука и изкуство.
- Бошковић 1936:** Бошковић, Радосав. *Развиџак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*. Јужнословенски филолог XV (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ).
- Бугарски 1995:** Бугарски, Ранко. *Увод у оџиџу лингвистџику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бугарски 2003:** Бугарски, Ранко. *Жаргон. Лингвистџичка сџудија*. Београд: Библиотека XX век.
- Букумирић 2006:** Букумирић, Милета. *Терминологија куће и џокућсџива у северној Меџохији*. Српски дијалектолошки зборник LIII (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 375–548.
- Български етимологичен речник V 1999:** Български етимологичен речник. Том V (Падеж – Пуска) (ред. Георгиев, В., Дуриданов, И.). Софија: Академично издателство Проф. Марин Дринов.
- Вардзелашвили 2001:** Вардзелашвили, Жанетта Александровна. *Метафорические номинации в системе языка*. Научные труды. Серия: филология. Выпуск III. СПб-Тб. (Санкт-Петербургский государственный университет и Тбилисский государственный университет): 45–51
- Влаховић 1970:** Влаховић, Петар. *Идеал човекове физичке леџоџе у народним џесмама североисточне Србије*. Развитак 4–5: 62–67.
- Воробьева 2003:** Воробьева, Е. А. *Имена прилагательные, характеризующие внешность человека по физическим особенностям, в ярославских говорах*. Ярославль: Ярославский педагогический вестник. № 4 (37).
- Вук 1818:** Карацић, Вук Стефановић. *Срџски рјечник (1818)* (приредио Ивић, Павле, 1987). Београд: Просвета, Нолит; Љубљана: Тискарна Људске правиче.

- Вук VII:** Караџић, Вук Стефановић. 1900. *Српске народне њјесме. Књ. 7, У којој су њјесме јуначке средњѡјех времена / скуѡио их и на свијеѡ издао Вук Сѡеф. Караџић*. Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Вуковић 1988:** Вуковић, Гордана. *Терминологија куће и ѡкућ сѡва у Војводини*. Нови Сад: Филозофски факултет, Институт за јужнословенске језике.
- Геляева 2002:** Геляева, Ариука Ибрагимовна. *Человек как обьект номинациѡ в языковой картине мира*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/chelovek-kak-obekt-nominatsii-v-yazykovo-i-kartine-mira>.
- Георгијевић 1967:** Георгијевић, Светозар. *Балканолошке сѡудије I*. Ниш: Катедра за језик Више педагошке школе.
- Голубовић 1992:** Голубовић, Петар. *Сѡановнишѡво и насеља*. Културна историја Сврљига, књ. II, Језик, култура и цивилизација. Ниш: Просвета. 173–213.
- Гортан-Премк 2004:** Гортан Премк, Даринка. *Полисѡмија и организација лексичког сисѡема у српском језику*, друго издање. Београд: Завод за уѡбенике и наставна средства.
- Гурская 2010:** Гурская, Светлана Львовна. *Имена существительные общего рода, характеризующие человека, в ярославских говорах*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/imena-sushchestvitelnye-obshchego-roda-kharakterizuyushchie-cheloveka-v-yaroslavskikh-govora>
- Динић 2008:** Динић, Јакша. *Тимочки дијалекаѡски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 1998:** Драгићевић, Рајна. *О српско-хрваѡским онамаѡијејским именицама с елеменѡом -ѡ- у суфиксу*. Јужнословенски филолог LIV (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 121–130.
- Драгићевић 1999:** Драгићевић, Рајна. *Персѡекѡивизација ѡридева који означавају ѡудске особине*. Српски језик IV/1–2: 397–409.
- Драгићевић 2001:** Драгићевић, Рајна. *Придеви са значењем ѡудских особина у савременом српском језику (ѡворбена и семанѡичка анализа)*. Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 18. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2007:** Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уѡбенике и наставна средства.
- Драгићевић 2010:** Драгићевић, Рајна. *Вербалне асоѡијације кроз лексичке односе и кулѡуру*. Пети међународни интердисциплинарни симпозијум „Сусрет култура“. Зборник радова. Књ. 1 (Београд: Друштво за српски језик и књижевност): 585–592.

- Драгићевић 2010а:** Драгићевић, Рајна. *Лингвокултуролошка ујоредна исцраживања етнокултурних сцереоција*. *Анали Филолошког факултета XXII* (Београд: Филолошки факултет): 201–214.
- Ђурић 2004:** Ђурић, Радмила. *Деминуцивни суфикси у српском и њихови преводни еквиваленти у енглеском*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLVII 1/2* (Нови Сад: Матица српска): 147–164.
- Ерофеева, Пепелева 2011:** Ерофеева, Елена Валентиновна, Пепелева, Екатерина Александровна. *Структура семантичког поља «човек» в сознании носителей русског языка*. *Вестник Пермског университета, Вып. 1* (13): 7–19.
- Живковић 1987:** Живковић, Новица. *Речник широкоског говора*. *Пирот: Музеј Понишавља*.
- Жондорова 2012:** Жондорова, Галина Егоровна. *Семантичко пространство «образ человека» (на материале руских старожилческих говорив Јакутии)*. *Известия Российског государственного педагогического университета им. А. И. Герцена, № 151*, 223–229. *Научная электронная библиотека «КиберЛенинка»*. <http://cyberleninka.ru/article/n/semanticheskoe-prostranstvo-obraz-cheloveka-na-materiale-russkih-starozhilcheskih-govorov-yakutii>
- Жугић 1997:** Жугић, Радмила. *Придеви који се односе на човекове особине у говору околине Лебана*. *Јужнословенски филолог LIII* (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 135–145.
- Жугић 2002:** Жугић, Радмила. *Лични надимци у околини Лебана и Лесковца*. *Ономатолошки прилози XV* (Београд: Српска академија наука и уметности): 201–214.
- Жугић 2006:** Жугић, Радмила. *Придевски деминуциви у говорима призренско-тимочке дијалекатске зоне које се односе на особине енциклопедија из човековог окружења (семантичко-творбени аспекти)*. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини XXXVI*: 377–392.
- Жугић 2007:** Жугић, Радмила. *Именичке сложенице с именицом као првим консонианцијом у призренско-тимочким говорима*. *Лесковачки зборник LXVII* (Народни музеј у Лесковцу): 383–393.
- Жугић 2007а:** Жугић, Радмила. *Именичке сложенице с придевом као првим делом у призренско-тимочким говорима*. *Наше стварање LIV/2007* (1–2) (Лесковац: Лесковачки културни центар): 34–43.
- Жугић 2007б:** Жугић, Радмила. *Придевски деминуциви за означавање особина човека у призренско-тимочкој дијалекатској зони (семантичко-творбени аспекти)*. *Српски језик 12/1–2* (Београд: Филолошки факултет у Београду, Никшић: Филозофски факултет у Никшићу): 303–320.
- Жугић 2009:** Жугић, Радмила. *Семантичко-творбена анализа њејоратива за женска лица у јабланичком говору (југозајадно од Лесковца)*. *Збор-*

- ник Матице српске за филологију и лингвистику LIX (Нови Сад: Матица српска): 81–106.
- Жугић 2010:** Жугић, Радмила. *Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору образовани суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча*. Зборник радова Филозофског факултета у Приштини: посебно издање поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета посвећено проф. др. Милосаву Вукићевићу: 97–112.
- Жугић 2010а:** Жугић, Радмила. *Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору од нискојпродуктивних суфикса и њихов семантичко-творбени однос према њејоративима са јеродуктивним суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча*. Зборник Матице српске за славистику 78 (Нови Сад: Матица српска): 219–239.
- Жугић 2012:** Жугић, Радмила. *Именичке изведенице суфиксима -це, -е, -ле у њризенско-џимочким говорима*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LIV (2) (Нови Сад: Матица српска): 193–202.
- Жугић 2012а:** Жугић, Радмила. *Семантичке реализације суфикса -че у именичким изведеницама средњег рода у њризенско-џимочким говорима*. Зборник радова Филозофског факултета у Приштини XLII-1: 223–230.
- Жугић 2013:** Жугић, Радмила. *Именичке деминутивне изведенице мушкога рода на суфикс -џк -(ак) и његове њроширене варијанте у њризенско-џимочким говорима*. Годишњак за српски језик XXVI, бр. 13 (посвећен професору Слободану Реметићу) (Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу): 219–232.
- Жугић 2013а:** Жугић, Радмила. *Творба личних хипокористика у доњем сливу Јабланице*. Наше стварање LX (3–4) (Лесковац: Лесковачки културни центар): 279–301.
- Жугић 2014:** Жугић, Радмила. *Аугментивно-џејоративне изведенице на суфикс -ИШТЕ у њризенско-џимочким говорима*. Октоих 5: Часопис Одјелења за српски језик и књижевност Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори IV/5 (Издавачки центар Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори): 29–36.
- Жугић 2014а:** Жугић, Радмила. *Деминутивне именичке изведенице на суфикс -ка у њризенско-џимочким говорима српског језика и бугарском језику (семантичко-творбени аспект)*. У штампи.
- Жугић 2014б:** Жугић, Радмила. *Синонимија у лексичко-семантичкој групи џејоратива за женска лица у јабланичком говору*. Зборник радова Филозофског факултета у Приштини XLIV-2: 295–314
- Жугић 2015:** Жугић, Радмила. *Компаративна анализа именичких деминутива средњег рода на суфикс -че у бугарском језику и њризенско-џимочким говорима српског језика*. У штампи.
- Жунић 2004:** Жунић, Драган. *Весела естетика*. Ниш: Зограф.

- Златковић 2014:** Златковић, Драгољуб. *Речник широтског говора 1–2*. Београд: Службени гласник.
- Ивић 1985:** Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штиокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска.
- Ивић 1991:** Ивић, Павле. *Значај лингвистичке географије за ујоредно и историјско проучавање јужнословенских језика и њихових односа према осталим словенским језицима*, у: *Изабрани огледи I: О словенским језицима и дијалектима*. Ниш: Просвета: 167–199.
- Ивић 1991а:** Ивић, Павле. *Рад на лингвистичкој географији у Југославији*, у: *Изабрани огледи III: Из српскохрватске дијалектологије*. Ниш: Просвета: 49–66.
- Ивић 1994:** Ивић, Павле. *Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне*. Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката, *Зборник радова* 55–72.
- Ивић 1995:** Ивић, Милка. *О називима боја*. О зеленом коњу, Нови лингвистички огледи. Београд: Словограф: 7–46.
- Ивић 1996:** Ивић, Милка. *О изразима њлав и модар*. Јужнословенски филолог LII (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 11–17.
- Ивић 1999:** Ивић, Милка. *Бело као лингвистички и културолошки проблем*. Јужнословенски филолог LV (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 1–19.
- Ивић 2001:** Ивић, Милка. *Правици у лингвистици (Лингвистика у деведесетим)*. Београд: Библиотека XX век.
- Ивић 2002:** Ивић, Павле. *Балкански језички савез и лингвистичка географија*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLV/1–2* (Нови Сад: Матица српска): 7–12.
- Ивић 2009:** Ивић, Павле. *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Илић 2012:** Илић, Мирјана. *О једном дијалекатском творбеном моделу*. *Годишњак за српски језик XXV/12* (Ниш: Филозофски факултет у Нишу): 53–58.
- Јовановић 2004:** Јовановић, Властимир. *Речник села Каменице*. Српски дијалектолошки зборник LI (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ): 313–688.
- Јовановић 2007:** Јовановић, Властимир. *Додајак речнику села Каменице код Ниша*. Српски дијалектолошки зборник LIV (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ): 403–520.
- Јовановић 2009:** Јовановић, Бојан. *Естетско преобликовање шела*. Традиционална естетска култура III: тело и одевање (Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу): 27–41.

- Јовановић 2010:** Јовановић, Владан. *Деминутиивне и аугментиивне именице у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јоцић 2005:** Јоцић, Драган. *Сточарска лексика села Лозана*. Културна историја Сврљига. Свеска 3. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Клајн 2002:** Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слагање и префиксација*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Клајн 2003:** Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Други део: суфиксација и конверзија*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Коротун, О. В. 2002:** Коротун, Ольга Владимировна. *Концептуализација представлений о внешности человека в русской языковой картине мира*. http://www.rusnauka.com/3_ANRR_2009/Philologia/39990.doc.htm.
- Косовский 1974:** Косовский, Борис Израилевич. *Общее языкознание: учение о слове и словарном составе языка*. Минск: Вышэйшая школа.
- Костић 1970:** Костић, Михајло. *Белојаланачка койлина: друштвоеногеографска проучавања*. Београд: Географски институт Јован Цвијић.
- Кочеваткин 1999:** Кочеваткин, Александр Михайлович. *Соматическая лексика в диалектах эрзянского языка: Лингвогеографический анализ*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/somaticheskaya-leksika-v-dialektakh-erzyanskogo-yazyka-lingvogeograficheskii-analiz>
- Лаврова 1984:** Лаврова, Людмила Владимировна. *Лексико-семантические группы слов, характеризующих человека*. Библиотечный каталог российских и украинских диссертаций. <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/195905.html>.
- Лампић 1999:** *Мали речник традиционалних симбола* (приредило Лампић, Марио). Београд: Libretto.
- Литвинова 2011:** Литвинова, Татьяна Александровна. *Номинации человека как отражение языковой картины мира*. Научная электронная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/nominatsii-cheloveka-kak-otrazhenie-yazykovoi-kartiny-mira>.
- Литвинова 2013:** Литвинова, Татьяна Александровна. Тематико-идеографическая классификация лексики как способ описания фрагмента человек диалектной картины мира (на материале воронежских говоров). Научная электронная библиотека «КиберЛенинка». <http://cyberleninka.ru/article/n/tematiko-ideograficheskaya-klassifikatsiya-leksiki-kak-sposob-opisaniya-fragmenta-chelovek-dialektnoy-kartiny-mira-na-materiale>.
- Магомедова 2007:** Магомедова, Диана Магомедовна. *Соматическая лексика лакского языка в сопоставлении с английской*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/somaticheskaya-leksika-lakskogo-yazyka-v-sopostavlenii-s-angliiskoi>

- Манић 1997:** Манић Форски, Драгослав. *Лужнички речник*. Бабушница: Дом културе.
- Махмутова 2002:** Махмутова, Алсу Нигматяновна. *Оценочные существительные со значением лица женского пола в русском и английском языках*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/otsenochnye-sushchestvitelnye-so-znacheniem-litsa-zhenskogo-pola-v-russkom-i-angliiskom-yazy>
- Менон 1985:** Менон, Равиндер Натх. *Лексико-семантическая группа прилагательных русского языка со значением характеристики внешности человека*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/leksiko-semanticheskaya-gruppa-prilagatelnykh-russkogo-yazyka-so-znacheniem-kharakteristiki>
- Милорадовић 2007:** Милорадовић, Софија. *Лексема *korljь и континуантӣи групе *tort на словенској језичкој територији*. Лужнословенски филолог LXIII (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 83–96.
- Милорадовић 2007а:** Милорадовић, Софија. *Дијакрони и синхрони аспекти аналитичких јојав у српским народним говорима*. Зборник Матице српске за славистику, бр. 71–72 (Нови Сад: Матица српска): 357–375.
- Милорадовић 2012:** Милорадовић, Софија. *Лингвистички аспекти – „централни инструменти“ савремене дијалектологије*. Теренска истраживања – поетика сусрета. Етнографски институт САНУ, Зборник 27 (Београд: Српска академија наука и уметности): 141–151.
- Милорадовић 2013:** Милорадовић, Софија. *Опшћесловенски лингвистички аспект и учешће српских дијалектолога – етијузијазам не мањи од знања*. Лужнословенски филолог LXIX (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 367–390.
- Милосављевић – Савић-Грујић 2013:** Милосављевић, Тања, Савић-Грујић, Ана. *Основна и фигуративна значења лексема 'ђаво' у говорима прирзренско-тимочке дијалектске зоне*. Стварност и фикција у култури Срба и Бугара, зборник радова са међународног научног скупа, одржаног 17. маја 2013. године на Филозофском факултету у Нишу: 167–177.
- Мушникова 2011:** Мушникова, Елена Николаевна. *Зоометафора в языковой картине мира русского и английского языков*. Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. № 4 (20). С. 114–120. Научная электронная библиотека «КиберЛенинка». <http://cyberleninka.ru/article/n/zoometafora-v-yazykovoy-kartine-mira-russkogo-i-angliyskogo-yazykov>
- Недельков 2009:** Недельков, Љильана. *Општи принципии истраживања лексике традиционалне материјалне културе*. Гласник Етнографског института САНУ LVII/1 (Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет): 189–200.

- Недельков 2012:** Недельков, Љилана. *Темајска лексикографија као сведочанство о културном идентитету*. Филологија и универзитет, зборник радова са научног скупа Наука и савремени универзитет 1 (Ниш: Филозофски факултет у Нишу) 105–120.
- Нивина 2003:** Нивина, Елена Анатольевна. *Лексика тематической группы Человек в говорах Тамбовской области*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/leksika-tematicheskoi-gruppy-chelovek-v-govorakh-tambovskoi-oblasti#ixzz2vkHWPSly>.
- Павлица 2006:** Павлица, Драган. *Творба именица у говору југоисточне Лике*. Српски дијалектолошки зборник LIII (Београд: Српска академија наука и уметности).
- Павловић 1999:** Павловић, Мирјана. *Појам болести у различитим медицинским системима*. Гласник етнографског института САНУ XLVIII (Београд: Српска академија наука и уметности): 95–106.
- Пејчић Митић 2007:** Пејчић Митић, Марија. *Метиморфолошка лексика у говору Сврљига*. Прилози културној историји Сврљига. Свеска 5. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Петровић 1992:** Петровић, Сретен. *Митологија, магија и обичаји*. Културна историја Сврљига, I. Ниш: Просвета.
- Петровић 2006:** Петровић, Сретен. *Усјон Сврљига између два свејска раја: 1919–1941*. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Петровић 2012:** Петровић, Снежана. *Туризми у српском призренском говору*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Пижурица 1994:** Пижурица, Мато. *Значај идентификације темајских области у припремама за прикупљање дијалекатске лексике*. Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката, зборник радова 345–350.
- Пирко, В. В. 2006:** Пирко, Вера Вениаминовна. Семантичко поле как системное объединение просторечных единиц (анализ фрагмента семантичког поля «Внешний облик человека» в просторечии Приамурья). http://www.robyshees.com/manual_253_0_gen.html.
- Поповић 1991:** Поповић, Људмила. *О семантици назива за боје у руском, украјинском и српском фолклору*. Зборник Матице српске за славистику XVI (Нови Сад: Матица српска): 149–154.
- Радан 2004:** Радан, Михај Н. *У истоде најновијом Карашу*. Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Раденковић 2000:** Раденковић, Радослав. *Легенде и предања*. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Раденковић 2008.** Раденковић, Љубинко. *Боја као обележје митолошких бића – словенске паралеле*. Јужнословенски филолог LXIV (Београд: Институт за српски језик САНУ): 337–346.

- Радић 1984:** Радић, Првослав. *Именички деминутивни суфикси -че и -иче у говору села Милошева у Великом Поморављу (Начини њворбе изведеница)*. Јужнословенски филолог XL (Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ): 149–165.
- Радић 1987:** Радић, Првослав. *Творбено-семантичке особености изведеница са суфиксом -че на делу балканизираних јужнословенских говора*. Анали Филолошког факултета XVIII (Београд: Филолошки факултет): 227–236.
- Радић 2000:** Радић, Првослав. *Из митолошке лексике: Вирогон*. Јужнословенски филолог LVI 3/4: 891–900.
- Радић 2001:** Радић, Првослав. *Турски суфикси у српском језику (са осврћом на сћање у македонском и бугарском)*. Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 17. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Радић 2003:** Радић, Првослав. *О два аспекта балканизације српског језика*. Јужнословенски филолог LIX (Београд: Институт за српски језик САНУ): 105–152.
- Радић 2012:** Радић, Првослав. *О једном њворбеном балканизму у српском језику (Глаголски суфикс -оса: њорекло и расѡросѡрањеносѡ)*. Творба речи и њени ресурси у словенским језицима. Зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта. Београд: 701–710.
- Радић 2013:** Радић, Првослав. *Глаголски суфикс -оса у српском језику*. Српски језик: студије српске и словенске XVIII (Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика): 147–165.
- Радић 2015:** Радић, Првослав. *Суфикс -аћ у српском језику*. Српски језик: студије српске и словенске XX (Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика): 251–266.
- Рајковић Кожељац 2014:** Рајковић Кожељац, Љубиша. *Речник ѡимочког говора*. Неготин: Књижевно-издавачко друштво Лексика.
- Реметић 1996:** Реметић, Слободан. *Српски ѡризренски говор I*. Српски дијалектолошки зборник XLII (Београд: Институт за српски језик САНУ).
- Реметић 1997:** Реметић, Слободан. *Српски језик у лингвистичким аѡласима*. Славистика I (Београд: Славистичко друштво Србије): 116–120.
- Ристић 2004:** Ристић, Стана. *Експресивна лексика у српском језику: теоријске основе и нормативно-културолошки аспект*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ристић 2013:** Ристић, Гордана. *Сомѡизми у немачкој и српској фразеологији (конѡрасѡивна исѡраживања)*: докторска дисертација. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Ристић и остали 2005:** Ристић, Стана, Милосављевић, Бојана, Јовановић, Владан. *Једно од могућих решења обраде деминутива са суфиксима*

- че и -(ч)ић (*лексикографско-лексиколошки њрисџић*). Српски језик X/1–2: 597–616.
- РМС 1967–1976:** *Речник срџскохрвајџскога књижевног језика I–VI*. Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ 1959–2010:** *Речник срџскохрвајџског књижевног и народног језика I–XVIII*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Рябчикова 2006:** Рябчикова, Зоя Степановна. *Соматическая лексика хантџског језика*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/somaticheskaya-leksika-khantyiskogo-yazyka>
- Савић-Грујић 2008:** Савић-Грујић, Ана. *Фонолошки ојис говора села Гулијана*. Прилози културној историји Сврљига. Свеска 7. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Савић-Грујић 2013:** Савић-Грујић, Ана. *Негајивна номинација човека мојивисана говором*. Путеви и домети дијалекатске лексикографије: зборник радова са истоименог међународног научног скупа: 99–114.
- Савић-Грујић 2013а:** Савић-Грујић, Ана. *Однос суфикса -(ч)ић и -че (из џерсејкџиве џризренско-џимочких говора)*. Годишњак за српски језик Филозофског факултета у Нишу, Година XXVI, број 13: 471–479.
- Савић-Грујић 2014:** Савић-Грујић, Ана. *Лексика соматџизама у џризренско-џимочким џункџовима на џлу Србије и Румуније – сличностџи и разлике (на матџеријалу Срџског дијалекџолошког ајласа)*. Зборник радова са научног скупа Наука и савремени универзитет 4, одржаног 14. и 15. новембра 2014. године на Филозофском факултету у Нишу: 87–96.
- СДА:** *Срџски дијалекџолошки ајлас* (рукопис).
- СДР1 2003:** *Семанџичко-деривациони речник, св. I: Човек – делови џела*. Ред. Даринка Гортан Премк, Вера Васић, Љиљана Неделџков. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Седојкина 2011:** Седојкина, Јулија Васильевна. *Наименования лиц в брянских говорах*. Научная электронная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/naimenovaniya-litsv-bryanskikh-govorakh>.
- Словенска митологија 2001:** *Словенска мџологија: енциклоједијски речник* (редактори Толстој, Светлана М., Раденковић, Љубинко). Београд: Zeptr Book World.
- СМР 1970:** Кулишић, Шпиро, Петровић, Петар Ж., Пантелић, Никола. *Срџски мџолошки речник*. Београд: Нолит.
- Стевановић 1975:** Стевановић, Михаило. *Савремени срџскохрвајџски језик I*. Београд: Научна књига.
- Стевановић 1989:** Стевановић, Михаило. *Савремени срџскохрвајџски језик II*. Београд: Научна књига.

- Степановић Николић 2002:** Степановић Николић, Слађана. *Службена и народна микроџоноимија Сврљига*. Прилози културној историји Сврљига. Свеска 2. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Стојановић 2010:** Стојановић, Радосав. *Црнојравски речник*. Српски дијалектолошки зборник: расправе и грађа LVII (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 9–1060.
- Тимерьяновна 2012:** Ипакова, Марина Тимерьяновна. *Соматическа лексика маријског језика*. Человек и Наука – библиотека дисертациј по гуманитарним наукам. <http://cheloveknauka.com/somaticeskaya-leksika-mariy-skogo-yazyka>
- Тодоровић 2015:** Тодоровић, Ивица и остали. *Еџнологија и генеџика: џре-лиминарна мулџидисциџлинарна исџраживања џорекла Срба и сџановниџиџва Србије*. Београд: Друштво српских родословаца Порекло; Етнографски институт САНУ.
- Толстик 2004:** Толстик, Светлана Александровна. *Семантическоје поле «худой» в русском језике: евоључија концепта*. Научна библиотека дисертациј и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/semanticheskoe-pole-khudoi-v-russkom-yazyke-evolyutsiya-kontsept>
- Толстој 1966:** Толстој, Никита Иљич. *Архаизам и новаџорсџиво у језичкој реформи Вука Караџића*. Београд: Рад.
- Ћорић 1979:** Ћорић, Божо. *Творба назива за женска бића у јужнословенским језицима*. Књижевни језик VIII, бр. 3. 31–41.
- Ћорић 1982:** Ћорић, Божо. *Моџиони суфикси у срџскохрваџском језику*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Ћорић 2008:** Ћорић, Божо. *Творба именица у срџском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ћупић 1999:** Ћупић, Драго. *Демонолошка лексика у исџочној и јужној Србији: џрема речницима џимочког, црноречког, џиројског и лесковачког говора и говора јужне Србије*. Етно-културолошки зборник за проучавање културе источне Србије и суседних области V (Сврљиг: Етно-културолошка радионица): 161–167.
- Хитов 1979:** Хитов, Христо. *Речник на говора на село Радовене, Врачанско*. Българска диалектологија. Проучвања и материали, книга IX: 223–342.
- Чајкановић 1994:** Чајкановић, Веселин. 1994. *Сџудује из срџске релиџије и фолклора 1910–1924*. Сабрана дела из српске релиџије и митологије, књ. 1 (приредио Ћурић, Војислав). Београд: Српска књижевна задруга, Београдски издавачко-графички завод, Просвета, Партенон М. А. М.
- Чајкановић 1994а:** Чајкановић, Веселин. *О врховном богу у сџарој срџској релиџији*. Сабрана дела из српске релиџије и митологије, књ. 3 (приредио Ћурић, Војислав). Београд: Српска књижевна задруга, Београдски издавачко-графички завод, Просвета, Партенон М. А. М.

- Човић 2003:** Раздобудко Човић, Лариса. *Семантика и прагматика соматизма у српском и руском језику*. Београд: Вџедс.
- Шипка 1998:** Шипка, Данко. *Основи лексикологије и сродних дисциплина*. Нови Сад: Матица српска.
- Штасни 2004:** Штасни, Гордана. *Nomina agentis u nomina attributiva у Речнику српскохрватског књижевног језика*. Прилози проучавању језика 30–32: 285–295.
- Штасни 2007:** Штасни, Гордана. *Атрибутивне именице (nomina attributiva) у српском језику*. Српски језик 12/1–2: 469–483.
- Штасни 2011:** Штасни, Гордана. *Номинација човека мојивисана њозиивним карактерним особинама*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LIV/1 (Нови Сад: Матица српска): 167–180.
- Штасни 2013:** Штасни, Гордана. *Речи о човеку: (номинација човека у српском језику)*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Штрбац 2012:** Штрбац, Гордана. *Семантичка обележја фразеологизама с лексемом „око“*. Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. 37–2 (Нови Сад: Филозофски факултет): 323–335.
- Вабич 1986:** Вабич, Стјепан. *Tvorba riječi u hrvatskome književnom jeziku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Варић 1987:** Варић, Еугенија. *Мосијски парњаци и њихова употреба*. Rasprave ZV, 13, Zagreb: 9–18.
- Раденковић 2012:** Radenković, Ljubinko. *O ličnim imenima mitoloških bića u nekim slovenskim kletvama i frazeologiji*. Poznańskie Studia Slawistyczne 3 (Poznań: Adam Mickiewicz University Press): 145–158.
- Радовановић 1979:** Radovanović, Milorad. *Sociolingvistika*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod
- RJAZU 1880–1976:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skok 1971–1974:** Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Škaljić 1989:** Škaljić, Abdulah. 1989. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- Vorbar** – lexiconul culturii românești. www.paundurlic.com.
- Vujačić 2008:** Vujačić, Lidija. *Kultura tijela i moć fizičke ljepote u savremenom društvu – ogled iz antropologije tijela*. Sociološka luča II / 1: 108–118.

АНТРОПОГРАФСКА ЛЕКСИКА У ГОВОРИМА СВРЉИШКОГ КРАЈА – ЛИНГВОГЕОГРАФСКИ ПРИСТУП

РЕЗИМЕ

Монографија „Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ“ бави се изучавањем лексичког фонда којим се означава човек према физичким особинама у говорима сврљишког краја.

Термин антропографска лексика употребљавамо у значењу – лексика којом се означава човек по свим својим својствима: физичким, карактерним, социјалним.

Определили смо се да обради ове лексике приступимо преко онога што је очигледно, а то су, најпре, телесне особине човека, тј. карактеристике које саговорник може видети (и/или чути) у контакту с носиоцем тих особина. Ради добијања прецизнијих резултата истраживање смо спровели на ужем географском подручју – у говорима сврљишког краја.

Детаљна анализа фундирана на релевантној и обимној грађи, прикупљеној на терену, пружила је могућност да се кроз језичку перспективу сагледа како се конкретна језичка заједница односи према једном делу друштвене стварности – човеку и његовим телесним карактеристикама.

Предмет нашег рада чини више од 1600 именичких и придевских лексема сврљишког краја које се могу дефинисати као речи које карактеришу човека по некој физичкој особини и које припадају семантичком микропољу „телесне особине“ као делу семантичког поља „људске особине“ и асоцијативног поља „човек“.

Циљ овог истраживања био је да ову лексику издвојимо и проучимо, да сачинимо расправу, картографишемо географски распоред појединих лексема и сачинимо речник.

Утврђивање семантичког опсега лексичких јединица које се односе на номинацију и квалификацију лица допринело је изоштравању лексичке слике сврљишког говорног подручја, али и разумевању културног идентитета једне језичке заједнице. Речју, формирање ових лексичких јединица првенствено је засновано на визуелној перцепцији (боје, величине, облика и сл.), али су на њихово коначно обликовање утицале и социокултурне специфичности го-

ворне заједнице у којима су садржане традиционалне животне вредности човека из руралне средине. Бројност и разноврсност номинационих средстава за ознаку телесних карактеристика одсликава јасну културну специфичност говорне заједнице у којој је све оно што нарушава идеал природног лика и што није у складу са социјалним нормама оцењено негативно. С друге стране, број позитивних и експресивно неутралних лексичких јединица којима се означава особа позитивних телесних карактеристика, као и оних које ни у ком погледу не искачу из образаца социјалне норме, јесте занемарљив.

Велики део ове лексике представљају лексичке јединице мотивисане називом неког дела тела, али значајан проценат чине и речи настале метафоризацијом према различитим ентитетима из човекова окружења, као и лексичке јединице засноване на некој митолошкој семантичкој мотивацији.

Творбеном анализом обухваћене су само оне речи које са синхронијске равни посматрано припадају изведеним речима. Анализи су подвргнути деривати добијени префиксацијом и суфиксацијом, као и творенице настале сложено-суфиксалном творбом. Посебна пажња посвећена је суфиксацији као основном и најзаступљенијем начину творбе. Суфикси су представљени у комбинацији с основном уз коју се везују, указано је на њихову продуктивност и значење на деривационом плану.

Лексичким картама репрезентована је географска распрострањеност десет одабраних лексема и указано је да на лексичком плану влада велика уједначеност тако да диференције између тимочко-лужничког и сврљишко-заплањског говорног типа готово нема.

THE ANTHROPOGRAPHIC LEXICON IN THE SPEECH OF THE SVRLJIG AREA – A LINGUO-GEOGRAPHIC APPROACH

SUMMARY

The doctoral dissertation entitled *The anthropological lexicon in the speech of the Svrljig area – a linguo-geographic approach* deals with the study of the lexicon which is used to denote an individual based on his physical traits, in the speech of the Svrljig area.

The term anthropogeographic lexicon refers to a lexicon used to denote an individual based on his features: physical features, social features, character.

In the analysis of this lexicon, we selected an approach based on what is evident, and this primarily includes the physical features of individuals, that is, characteristics which the interlocutor can see (and/or hear) in contact with the individual in possession of these features. In order to obtain more precise results, we carried out the research in a very narrow geographic area – in the speech of the Svrljig area.

A detailed analysis founded on relevant and extensive material, collected in the field, offered us the opportunity to use a linguistic perspective in order to view how a particular human community treats a certain part of the social reality – an individual and his physical features.

The subject matter of this dissertation consists of more than 1600 nominal and adjectival lexemes of the Svrljig area, which can be defined as words which characterize an individual based on his physical features, and which belong to the semantic micro field of “physical features“, as a part of the semantic field “human traits“ and the associated field of “man“.

The aim of this research was to isolate and study this lexicon, to organize an appropriate discussion, map the geographic distribution of certain lexemes and compile a dictionary.

The determination of the semantic extent of lexical units which refer to the nomination and qualification of an individual has led to a more precise lexical image of the speech of the Svrljig area, but also to the understanding of the cultural identity of a single linguistic community. In a word, the formation of these lexical units is primarily based on visual perception (color, size, shape and the like). At the

same time, their final form was also influenced by the socio-cultural specificities of the speech community which rested on the traditional human life values of people living in a rural environment. The volume and diversity of the nominations used to denote physical characteristics reflect a clear cultural specificity of the speech community in which everything that disrupts the ideal of a natural image and is not in accordance with the social norms is deemed negative. On the other hand, the number of positive and expressively neutral lexical units used to denote an individual with positive physical characteristics, as well as those which in no way deviate from the patterns of social norm, is negligible.

A large part of this lexicon is represented by lexical units motivated by the name of a body part, but a significant percentage is made up of words which are the result of a metaphoric extension related to various entities from the environment, as well as lexical units based on a mythological semantic motivation.

The derivational analysis included only those words which in synchronic terms can be considered derived words. The derivations obtained through prefixation and suffixation were analyzed as derivatives which are the result of a complex-suffixation derivation process. Special attention was paid to suffixation as the basic and most widely available means of derivation. Suffixes were represented in combination with the base to which they were bound, and their productivity and meaning in terms of derivation were indicated.

Lexical maps were used to represent the geographic distribution of ten selected lexemes. Since there is significant homogeneity on the lexical field, the differentiations between the Timok-Lužnice and Svrlijg-Zaplanje speech are almost non-existent.

Јелена Глишић

ЛЕКСИКА НАРОДНЕ МЕДИЦИНЕ У ТИМОЧКО-ЛУЖНИЧКИМ ГОВОРИМА

*Родитељима Живани и Симојадину
и сину Маици Рајковићу*

У В О Д

Професор Павле Ивић, приликом промоције *Речника тимочког говора* Ј. Динића у Зајечару (1989) истакао је да су са лексичке стране говори призренско-тимочке дијалекатске области добро проучени и да о томе у последње време стиже још речника и речничких збирки. Тада још нису до науке стигли најзначајнији и најобимнији радови, попут *Речника говора југа / јужне Србије* М. Златановића, *Речника говора јабланичког краја* Р. Жугић, *Речника говора села Каменице* (код Ниша), В. Јовановића, *Црнојравског речника* Р. Стојановића, *Речника тимочког говора* Љ. Рајковића, *Речника Пиротског говора* Д. Златковића, *Речник зајлањског говора* В. Цветановића. Појавио се и један број тематских речника: *Јужноморавска ѿвртшарска лексика* Ј. Марковић, *Земљојисна и њој сродна лексика југоисточне Србије* Н. Богдановића, *Змијски речник* Н. Богдановића, *Ткачка лексика* Ј. Марковић. *Антропографски речник југоисточне Србије* Н. Богдановића. Овоме треба додати и бројне радове теренске ономастике (Изморник, Прешевска Моравица, пиротски крај, Тимок...).

Изазован је у том смислу био и задатак регистровања лексике којим се обележавају појмови *здравствене културе*, односно *терминологије народне медицине*.

Тако се догодило да за свој дипломски рад на Групи за српски језик Филозофског факултета у Нишу прихватим тему *Лексика народне медицине у тимочко-лужничким говорима*. Рад је урађен и одбраћен, а овде износимо само један његов део, онај који се могао организовати у облику речничке збирке, док је систематизација грађе, са описом лексичких група, па и с понеком напоменом о функцији дотичне лексике у самој здравственој

култури остао за неко публикавање где неће бити од пресудног значаја дијалекатска страна ове лексике, и где ће бити тежиште на њеном културолошком значају.

Лексика је прикупљена од информатора на терену, у зиму 1989–1990. године, а истраживање је обухватило села око Сврљига (Жељево, Извор, Гулијан и Ђуринац), која припадају ТЛ дијалекту;

Приликом прикупљања грађе на терену нисам располагала неким посебним упитником, који би ми вероватно био користан да сам га имала, али сам настојала да се унапред водим неким замишљеним редоследом који се касније потпуно оформио у садржај по коме је грађа систематисана. Тај садржај изгледа овако:

ојшићи називи за болесѝ;
врсѝе болесѝи,
болесѝи главе (очне болесѝи, болесѝи уха, болесѝи мозга),
болесѝи унутрашњих органа
     болесѝи органа за дисање (болесѝи грла и носа, од назеба и ѝре-
     хладе)
     болесѝи органа за варење (болесѝи зуба, болесѝи остѝалих орга-
     на за варење),
     болесѝи јетѝре, жучи и слезине,
     болесѝи органа за мокрење,
     болесѝи жлезда и лимфних чворова,
     болесѝи срца и крвних судова,
     болесѝи ѝолних органа,
болесѝи косѝију и зглобова,
кожне болесѝи,
заразне болесѝи,
душевне болесѝи,
остѝале болесѝи,
ѝелесне мане (ѝоремећаји говора, ѝоремећаји вида, ѝоремећаји слуха,
ѝоремећаји хода, остѝали ѝелесни ѝоремећаји),
физичке ѝовреде,
називи болесника,
ѝелесни органи,
локализација болесѝи и бола,
вид исѝољавања болесѝи и бола (видови манифестѝације болесѝи, вид
и инѝензиѝеѝ исѝољавања бола),
индивидуални осећај болесѝи,
сѝадијуми болесѝи (зачеѝак болесѝи, сѝадијум оѝоравка и оздравље-
ња, негѝиѝивни исход болесѝи,

пресаде и у неки свој зид, близу куће, јер она воли да расте у камењу, док неки ће уживати у одгонетању самог имена или приписивању ко зна каквих асоцијација у вези с њим. Други случај: „грмотрн“ – лепа и загонетна реч, пред питањем да ли да уђе у лексику народне медицине ако моји информатори знају да је „нешто важно, али не знају од какво се пије, и како се пије“.

Највећи део фонда лексике народне медицине који се овде излаже припада нашим записима са терена. У неким случајевима, како би се, у складу с насловом то поље приширило, консултовани су и следећи дијалекатски речници: *Лужнички речник* Д. Манића, *Речник њиројског говора* Н. Живковића, *Речник тимочког говора* Ј. Динића (в. Литературу и Скраћенице). Многе су се речи, разумљиво налазиле и у мојим записима и у овим речницима, али кад би „нашла“ и нека реч које немамо у записима, која има неки другачији облик од интереса за творбу дијалекатске лексике, или за дијалекатску фонетику, поготову ако се јаве синоними, или их пак прати илустративан пример из говора, коме нисам могла одолети, то је преузмано, и давано с ознаком извору в. Извори). То никако не значи да се нека реч налазила само у нашим пунктовима, јер су дијалекатски речници са овог терена и бројем и обимом све јачи, али наш циљ није био утврђивање неке географије ове лексике, то остаје за посебне задатке.

При преузимању таквих речи уједначавање је дошло само у писању полугласника (уместо апострофа, које користи Живковић, овде је знак њ; **бъзовка** : *бъзовка*). Што се канонског облика за глаголску лексику тиче, узимано је 3. л. једине презента, али није тумачено истим обликом, већ је у дефиницији инфинитив (**лекује**... *лечии се*) (Живковић је за основни облик, пошто ови говори немају инфинитива, узимао 1. л. презента: **лекујем** ... *лечии се*). Африказа [дз] означавана је словом S (спкала).

Рад је рађен пре више од десет година, па овде нису консултовани дијалекатски речници са овог подручја који су касније објављени. То су, иначе, и врло обимни речници (*Речник њиројског говора* Д. Златковића, у две књиге; *Службени гласник*, Београд 2014; и *Речник Тимочког говора* Љ. Рајковића Кожељца, *Лексика*, Неготин 2014), па је за очекивање да би се тамо нашло и више речи из области овога списка.

*

Поред поприличне дијалекатске уједначности целине тимочко-лужничког дела призренско-тимочке дијалекатске области, јављају се и неке различитости, на које ћемо скренути пажњу (а тичу се лика забележене лексике).

Заједничке одлике: финално *л* (*оболѐл, оїџал*), појава *ч, џ* за **тј, дј* (*наїрачује, вѐце*), прелаз *к, г* у *ћ, ђ* пред вокалима *е, и*, и иза *ј, љ, њ* (*нође, руђе, бџрџи босџљак, бџљћа*); експираторан акценат без опозиција по квантитету и квалитету, овде бележен знаком /'/, истрвени резултати старог јотовања (*наїраїиен*).

Неке посебне одлике: пиротски и лужнички део има *љ* према тимочком вокалном *л* (слзџ : *слзџа*, клнѐ : *клнѐ*); сугласничка грпа *дн* као *гн*: (*зџгњица*). Имамо утисак да у пару *л / љ* на подручју Пирота и Лужнице претеже *л* (*желуд* : *жџџџ*) африкатитација *џц, џч* (*лїџче*), а такође и склоност ка употреби *с* (*свркџџ*, мн. *свркџџџџ*). Исто подручје има облике множине неких именица м. рода на *е/је* (*ркџџџ* → *ркџџџџ*), То је и условило чешће узимање појединих лексема из речника са ових подручја, иако се оне налазе и у нашој грађи.

Разлике се виде и у постојању већег број лексичких синонима, али то тражи посебна истраживања: *мајчина душиџца* – *душиџчина*; *мрчкав* – *чибїричав*; *мрење* – *мрње* – *мрџка* – *умирач* и сл.

СКРАЋЕНИЦЕ

а) скраћенице Извора

П Живковић (1987)

Л Манић Форски (1997)

Т Динић (1988)

б) остале скраћенице

ТЛ тимочко-лужнички дијалекат

анат. анатомски

аугм. аугментатив

в. види

жарг. жаргонски, у жаргону

зб. збирно

изр. изрека, израз

кл. клетва

л. б. лековита биљка

л. т. лековита трава

нар. бај. народна бајалица, басма

нар. песма народна песма

непр. непроменљиво

несвр. несвршени (глагол; глагол несвршеног вида)

пеј. пејоратив

подр. подругљиво, с подсмехом

прил. прилог

свр. свршени (глагол, глагол свршеног вида)

фиг. фигуративно

шаљ. шаљиво

РЕЧНИК

А

ајдучка трава *Achillea millefolium* L хајдучица, л. т. за лечење обољења органа за дисање и варење, за шуљеве и опште исцрпљености организма.

ајдучћи мелён м хајдучка трава, спориш *Achillea millefolium* L.

алипав, -а, -оболестан; слабашан, танана здравља; фиг. увенуо. – *Сѣојан бѣше муж и ѿо, а съг дошъл алипав, едвѣ ѿо ѿѿи иде*. П; исто што и алтав. Л.

алтав, -а, -о сакат; са телесним или психичким недостатком П; инвалидан, деформисаних удова. Л.

алтавица ж саката жена; жена са телесном или психичком маном.

алтавштина ж/м саката особа, особа са телесним или психичким недостатком.

ап м таблета; лек .П.

апатѣка ж аптека.

арам / м непр. проклет. – *Да ѿи је све арам и кайран* (све проклето и црно).

арѣм в. арам.

ацијазма ж освећена вода; чудотворна вода која, по народном веровању, лечи разне болести.

Б

баграв, -а, -о таман, потамнео.

базди / *бъзди* несвр. гадно смрди.

бајалница ж врачара, бајалица. – *Ја сам бајалница, лја сам оѿшуралница. Ја чу избаяѿи, / ја чу оѿшурѿи* (нар. бај.). (Т).

балдисѹе несвр. умарати се (издаје га снага).

балдише свр. уморити се, изнемогнути (изда га снага).

бапка ж рана, раница на устима.

барси босиљак м *Mentha pulegium* L. метвица.

басметарка ж врачара, бајалица. – *Ене иде Зорка басмѣтарка, / че ѿи ѿребаје с лѣко ѿерце* (нар. бај.). (Т).

батѿше (се) свр. померити памећу.

бездѐр / *бездир* м зорт, паника, страх. – *Тъг ју уваїи бездѐр, кько че съг шаква мокра и гола да ѝрѝде ѝроза- салѝ.*

бездѝр в. бездер. П.

бѐл пелѝн м пелен, пелен бели *Artemisia absinthium* L.

бѐла рада ж камилица *Matricaria chamomila* L.

бѐла цигѐрица / *циђерица* ж плућа.

белѐе несвр. белети, бледети.

бележѝт, -а, -о обележен чиме по лицу (богињама и сл.).

бѐли равѝн м хајдучка трава, спориш.

бѐли слез м *Althea officinalis* л. т. која се користи код обољења органа за дисање.

белодрѝбина ж пеј. пегава особа, беломуњаста особа, особа чија боја лица подсећа на боју беле цигерике.

белоклѐпав, -а, -о човек са белим трепавицама.

беломуѝас, -та, -то / *беломуњес* / *беломујес* особа која има плаву косу, беле обрве и беле трепавице. – *Јовѝн црномлѝнес човѝк, а деїѝе му дошло бело-муѝасїо.*

беломујес в. беломуас.

беломуњес, -та, -то в. беломуас. (Т).

берѐ несвр. скупљати гној, гнојити, отицати (о рани). – *Берѐ ми ѝрс.*

бѐре чѝр несвр. гнојити, отицати (о чиру).

беснѝче *Digitalis* л. т. позната као лек за јачање срца.

беснѝчје зб. бесник, зубатица, дигиталис вунасти *Digitalis lenata* Ehrh (Т), в. бесниче.

бесноча¹ ж лудост, поремећеност ума, или понашање на начин како се понаша особа поремећена ума;

бесноча² ж особа која се понаша ненормално. – *Ока како бесноча.*

бије несвр. бити, ударати (о срцу).

бије ко жѝво изр. спорадични али јаки, оштри болови у желуцу.

биља̀рица ж жена која лечи биљем. (Л).

блага рана ж црни пришт. – *Усију, усїуїїї, блага рано, мѝдна бѝбо. / У Сїѝамбол д-їдеи.* (Т).

благне свр. ублажити, лакнути (на души), попустити (о болу).

бљувѝч м избљувак, оно што је избљувано, бљувотина.

бљување с гл. им. од бљује, повраћање. – Чим поједѐ нешто, ѝдма бљување, бљување док си мешїну истѝри.

бљује несвр. повраћати.

богиње / *бођиње* мн. *varicellae* оспиче, вариоле (мале, велике и овчије богиње).

бодѐж м пробод (болест назеба и прехладе). – *Забоддоше се еџи и бодѐ-жси, / убоддоше Виду у слабину.* (Т).

бођиње мн. в. богиње.

бѐквица / *жиловлак* ж *lantago* жиловлак; л. т. за зацељивање рана и по-секотина и лечење кожних чирева.

бѐлан, -лна, -лно болестан; који је захваћен неком болешћу.

болѐдување с боловање, стање кад је особа под боловима, в. болување.

болѐдује несвр. боловати. – *Боледува, боледува, ња си оздравѐ.* (Т); боле-стан је, подносити болест.

болѐж ж бол; болест. – *Че се љмре од болѐж.* (Т).

бѐлес м болест; општи назив за сваку врсту болести. [Честа су колебања у роду, тако да је код старијих мушки род, а код оних који су прошли неку школу – женски.]

бѐлесно 1. израз за нездраво, поремећено стање организма; назив за обо-лело место на/у организму. – *Колѐно ми бѐлесно, зајџој њека одим; 2.* болес-на особа.

болѐт в. болест.

болешљив, -а, -о мало болестан (помало болестан), који често оболева.

болешћина ж болест, болештина. – *Болешћина га црна изѐла* (кл.).

боли несвр. осећати бол; ~ *га глава, рука, нога* осећа болове у пределу главе, руке и ноге; ~ *га у груди, у сџомак* осећа болове у пределу груди и стомака; ~ *низ гџуцу* осећа болове у грлу (крајницима, ждрелу и једњаку); ~ *ниско мешина* осећа болове у доњем делу стомака.

боли га грбина изр. има болове у пределу кичменог стуба.

болка ж (мн. бѐлџе) бол, болест.

болник м болесник, оболела особа, онај који болује. – *Неје добро добро-ме јунаку, / а камоли бѐлноме болнику* (нар. песма). (Т).

болница ж здравствена установа за лечење, испитивање и рехабилитацију болесника.

болница ж болесница.

болњаџ, -а, -о болестан, болан. – *Наумни да жѐне њиноно девојчишиџе, ал оно сџално болњаџо ња га никуј нече.* (Т).

болување¹ с гл. им. од болује, боловање, патња због болова.

бѐлување² с одсуство с посла због болести. – *Боли, не-мџ се рабџти, морал сам да љзем бѐлување.*

болује несвр. в. боледује.

бѐље му општи израз за стање кад неко постепено оздрављује, мало му је бѐље у здравственом смислу.

бѐлџа ж болест, болка. – *Не мџж да љџекнеш од бѐлџу.* (Т).

бѡпка¹ ж бубуљица.

бѡпка² ж (мн. бѡпѡе) богиња; ожиљак од богиње.

борѡвница ж *Murtus communis* л. т. чији плодови служе за лечење анемије и опште исцрпљености организма.

бѡс-голѡглав м *Taraxacum officinale* Web маслчак.

бѡсийљак м *Ocimum basilicum* цвеће и л. б. – Верује се да има лековито дејство на органе за дисање.

брѡза ж *Betula* лисни пупољци и младо лишће брезе користе се за лечење обољења мокраћних путева и жучи, разних кожних обољења, назеба, грознице, повишене температуре тела и за заустављање пролива.

брѡ с десни у устима. – *Манечко деѡе мѡра да жљувѡ зелѡни лѡк да му очврсну брѡ.* (Т).

бѡз м *Sambucus nigra* зова (дрво); зовин цвет; зова Л.

бѡздѡж м смрад.

бѡздѡње с. гл. им. од бѡзди.

бѡзди из *ѡсиа* каже се кад се осећа непријатан, неугодан задах из устију (последича покварених зуба, обољења желуца, бубрежних обољења, шећерне болести, разних болних процеса у плућима, гнојних синуса итд.).

бѡзди несвр. смрдети.

бѡзѡвка ж в. бѡз.

бѡтѡљ м патрљак руке или ноге. – *Он нѡма дѡсну шѡку, ал кѡд ѡе удѡри сѡ онѡја бѡѡѡљ, онѡ ѡи зашѡурѡе у глѡву.* (Т).

бѡцка несвр. бости, боцкати, пробадати. – *Бѡцка ме некѡ ѡѡ-грбин.* (Т).

В

вѡлинка ж недостатак, мана. – *Свѡћи чѡвѡк ѡма нѡку вѡлинку.* (Т).

вѡличан, -чна, -чно који има какав недостатак, ману.

вѡљаје несвр. ваљати, бити здрав, в. неваљаје.

ванѡелије ж јеванѡеље; чаробне речи или чини.

ванѡѡзија ж занесењак, замлата.

вѡтра повишена телесна температура.

вѡт, -а, -о који је избледео, олињао, остарио. – *Милоја сѡанѡл нѡкако вѡѡ у лицѡ, ѡѡј нѡ на добрѡ.* (Т)

вѡтае несвр. бледи, стари. – *Кѡд ѡѡј ѡрѡвку чѡвѡк ѡѡѡде нѡма му живѡѡѡ. Сѡмо жљѡѡе, вѡѡѡе, жљѡѡе, вѡѡѡе док се не осѡши и не ѡмре.* (Т).

вѡтар м падавица, епилепсија. По народном веровању падавицу су преносили ветрови.

вѡцѡ ж обрва, веђа. – *Сврче ѡвер у вѡцѡ га ѡби, / Над вѡцѡ му крѡва ѡрнѡ сѡѡјѡ.* (Т).

вражалица ж врачара.

вра́же несвр. врачати, бајати.

вражу́ка несвр. врачати, гатати.

вражукáње с гл. им. од вражука, врачање.

вражљѝц м врач, онај који баје, који лечи враџбинама. [Постоји разлика између врачара, врачка / врачар и вржалѝц / вражалица. Први пар се бави и лечењем бајањем, а други има улогу пророка, прориче шта ће бити, ко је у нечему крив, ко је начинио пакост, ко је послао урок или враџбине. Сента из Витановца је био вражалѝц, а није се бавио лечењем. Борко из Ђуриница је био травар, и нико га није сматрао врачом или врачаром. У неким случајевима то бивају исте особе, па врачка и враже и лечи итд.]

врат м 1) љуљ, вртоглавица, заврат, луда трава пијана трава *Lolium temulentum* L. 2) тешко обољење *encephalitis* које се јавља након употребе хлеба справљеног од жита у коме је било траве врата.

вратѝк м дем. и хип. од врат, шија. – *Вратѝк му ѿѝнак кѝко слáмка.* (Т).

вра́че несвр. врачати, прорицати судбину. – *Едни вра́чу* [врачају] *у длáн, друђи у углење.* (Т).

вра́чка ж врачара.

вргá / *врга* (мн. врђе) оспа, бубуљица.

вр́гав, -а, -о бубуљичав.

вређа / *уврецује* несвр. вређати, дирати већ постојећу рану.

вређáње повређивање већ постојеће ране или болног места.

врéка несвр. јаукати, кукати; вречати.

вр́љав, -а, -о / *разокав* зрикав

вр́ска несвр. изговарати глас с језиком на горњим зубима (види: преврскује).

вртогла́в, -а, -о који је ћакнут, који је ненормалан. – *Не буди у њéга сигуран, он је мáлко врѝоглáв.* (Т).

вртогла́вштина ж аугм. пеј. ћакнута, ненормална особа. – *Лéкни се од мéне врѝоглáвѝшино еднá.* (Т).

врчѝ несвр. шикљати. – *Врчѝ му крв из жѝлу.*

вў́ска ж чешће у мн. *вусће* кожно обољење; бубуљица, оспа. (П).

вў́скав, -а, -о бубуљичав.

вѝшкá ж мн. вѝшће вашка.

вѝшкав, -а -о вашљив.

вѝшља м пеј. вашљивко; вашљивац.

вѝшљѝв, -а, -о вашљив.

вѝшна ж вашљива жена; вашљивица.

вѝшоља́к м в. вѝшоња́к

в̄шоња́к м / *в̄шоља́к* аугм. од вашка. – *Кьд̄ њоглед̄а он̄о му њлна глава̄ сьс̄ в̄шоња̄цӣ.* (П).

в̄шчи́ца ж дем. од *в̄шка́*, ситна вашка.

Г

гавѐз м *Symphytum officinale*. т. за искашљавање; у виду облога за лечење рана и запаљења коже.

гавѐља несвр. тешко хода; тешко жваће.

гавне свр. фиг. умрети. (П).

гледѝц м зеница ока.

глистайв̄, -а, -о који има глисте, којије попут глисте, цвилав. (Т).

глка́ ж гука, израслина. – *А њо̄-врай̄ му глка́ до глк̄ӯ.* (Т).

глкав̄, -а, -о који је гукав, који је са израслинама. – *Глкаве му но̄ђе од њро̄-ширене вѐне.* (Т).

глог м *Crataegus* (*бели monogyna* и *црни nigra*) цвет, лист и зрео плод глога (глогине) користе се код артериосклерозе и хипертензије, за јачање рада срца и за умирење организма.

глођиња ж глог, глогиња *Crataegus oxyacantha*, плод глога.

глу́в, -а, -о без слуха, фиг. онај ко се понаша као да нема слуха. – *Запѐл ко глу́в у га́де.* (Т).

глувѐе несвр. глувити, губити слух. – *Глувѐем њолак̄, али сигурно.* (Т).

глу́вна ж пеј. глува жена.

глувоча́ ж глувота.

глу́вча / глувшам онај који је глув. – *Честит̄ глу́вча, две чу́је.* (Т).

глу́вша глув човек.

гљѝждав̄, -а, -о закржљао.

гњиште с место на телу захваћено гнојем.

гњо́ј / гњо́ј м нуспроизвод запаљења ткива у виду течне или густе жућкасте или зеленожућкасте лучевине.

гњидав̄, -а, -о / *гњидљив* који има гњиде.

гњидљѝв̄, -а, -о в. гњидав.

гњи́дна ж она која је гњидљива.

гњо́ј м в. гној.

голѐма болѐс ж запаљење мозга. – *Не ни чу́до шӣо е њака̄в, он болува̄л од голѐму бо́лес, ња̄м до́леко.* (Т); туберкулоза, заразно обољење које изазива појаву специфичних туберкула у ткивима. Савремена медицина, поред туберкулозе плућа, зна и за туберкулозу бубрега, црева, јетре, зглобова, коже, лимфних чворова, полних органа итд.

- голѐмо грмадичје** зб. *Potentilla erecta* трава од срдоболе. (Т).
- гологўза** ж *Sichorium intybus* лековита биљка.
- горѐтина** ж нагорело место.
- гороцвѐт** м *Adonis* л. т. која се користи за срчана обољења.
- горўва** ж горушица. – *Цѐл дан ме цѐји горўва.*
- горўво** / *горушица* жругосис, жгаравица, непријатан осећај у једњаку и ждрелу, изазван појачаним лучењем желудачне киселине.
- горушица** ж в. горуво
- грашан**, -шна, -шно ознојен, са грашкама зноја по челу.
- грбав**, -а, -о који има грбу, грбавац; који услед болести иде погрбљено.
- грби́на** ж леђа.
- грбња́ча** ж кичма.
- гргўтав**, -а, -о хрипав, промукао.
- гргутавѐје** несвр. добијати храпавост у говору (промукао, хрипав глас) услед болести у грлу.
- грѐпљав**, -а, -о рапав. – *Грѐпљаво ми нѐкво у гўшу, изгледа да че ме ва́ча грий.* (Т).
- грип** м *influenza* заразна болест проузрокована нарочитим врстама генетски мутирајућих вируса грипа, која се манифестује високом температуром, запаљењем дисајних органа или органа за варење и главобољом.
- грипљив**, -а, -о онај ко је оболео од грипа, грипозан.
- гркав**, -а, -о промукао.
- гркавѐје** несвр. добијати промукао глас.
- гроза́¹** ж осећање одвратности, осећање гадости.
- гроза́²** ж дрхтавица, грозница.
- грозѐјем** / *грознеје* несвр. постајати ружан [током болести].
- гро́зи** несвр. чинити ружним (некога или нешто) [болест]. – *Бо́лћа гро́зи, а не убáви.*
- гро́зи се** несвр. осећати нелагодност (грозу) пред болесником или у сусрету с оним ко је оболео или рањав (грози се од нечага).
- грозне́је** несвр. постајати груб, од болести.
- грозни́ца¹** ж назеб који се манифестује дрхтањем тела.
- грозни́ца²** раница на усни, најчешће као последица прехладе, али и: – Мисли се да је узрок узбуђење од љубавног осећања.
- грозничав**, -а, -о онај који има грозницу. – *Цѐло ле́тто би некакò грозничав, шѐк ѿод есен се ма́лко ѿо́ираи.* (Т).
- гртко** прил. нелагодно. – *Гртко ми од овој једење.*
- гўка** ж израслина на телу, најчешће на врату.

гурељ м крмељ у оку. – *Мора д им код докџура да видим шџо ми сџанло излази гурељ на лево око.*

гурељив, -а, -о који је крмељив.

гутав, -а, -о који има кврге, који има гукe на врату.

гутурач тежак кашаљ.

гуцул м зао дух. – *Гуцул да џе изедџ.* (Т).

гуша врат, грло. – *Сџџгло га у гушу.*

гушав, -а, -о онај који има натеклу гушу, задебљани врат с предње стране.

Д

даврандисује се / *даврандише се* несвр. дотеривати се, удешавати се; опорављати се (после болести). (П).

далџк м слезина; болест слезине са отоком; бол испод груди. – *У далџкаџ ме боли;* 1. увећана, отечена слезина; 2. запаљење десни, оток десни.

даниноћ м *Viola arvensis* л. б. које се користи за лечење органа за варење и за надимање стомака.

деврендише се несвр. в. деврендисује.

дејани се несвр. држати се, држати се некако, једва се држати. – *Сџаника се едџа дејани.* (Т).

дија несвр. тешко дисати, дахтати. – *Уморџ се џа едџа дија.* (Т). [Нормално дише – *џува*; тешко дише – *дија*, а за тешко и проређано дисање – *издивује*.]

дијање с гл. им. од дијам, дисање, дахтање.

дилалтија болест уста код које отиче рилица, жилица под језиком.

добије се болес изр. вид испољавања заразних, инфективних болести.

довџује несвр. види по мало, једва види. – *Едџа доџујем да зашџјем џул на каџџџ.* (Т).

дожалџје (ми) безл. ражалостити се, осетити тугу, жалост, сажаљење.

дозимџе свр. постати хладно. – *Кџд џџи одеданџџџ дозимџе, да знаџш да си се разболџл.* (Т).

докџаца свр. в. доклца.

доклџца свр. / *доклца* / докџацати, доћи клеџајући.

доклџца свр. доћи до краја, одживети.

доктур м лекар. м мн. доктурје. (П).

докундише свр. разболети се, оболети. (П).

домучнџе свр. (ми, нам) постати мучно (коме).

достудџе (ми) свр. постаде ми хладно.

дочуџа свр. чује, али не баш најбоље, чује донекле. – *Дочуџам ја, ал не свџћи џуџџ, мора да е на време, квџ ли.* (Т).

дочувује несвр. чути, али не баш најбоље, чути донекле.

дочувује несвр. чути, имати добар слух. – *Не дочувујем не довицујем добро.* (П).

драпа се / дрпа се несвр. чешати се крупним покретима. – *Сигално се драпа, ња мора да е шугав, ел има ваише.* (Т).

драпља ж/м она која се много и често чеше.

драпса се несвр. в. драпа се.

драсти се несвр. дрхтати, осећати језу, страх.

дрезгав, -а, -о рапав. – *Некакво ми дрезгаво у-гушу.* (Т).

дрен м *Cornus mas* цвет и плод дрена служе за лечење повраћања, мучнице и пролива.

дрзгав, -а, -о в. дрезгав.

дрља / *дрљина* ж крмељ.

дрљав, -а, -о **1.** крмељив; **2.** човек са искривљеним уснама. (Л).

дрктање с нервоза, дрхтање тела. – *Увашила га дрктавица, неко дрктање.*

дрктавица ж в. дрктање.

дрљина ж в. дрља.

дрпање с чешање, снажно чешање.

дрпа се несвр. чеше се снажно. – *Дрпа се ко Циганин.* (Т).

душње с гушење, губљење ваздуха при дисању.

души се несвр. гушити се, немати ваздуха при дисању.

душичина ж мајчина душица (миришљава трава); *Thymus serpyllum* L.

дълък м болест слезине при којој се она повећава, подуст *megalosplenía*. – *Деда Еленко знае да гори дълк.* – *Чу ти изгорим дълк.* (Т)

дънгосан, -а, -о обележен каквим ожиљком на лицу.

дъшче несвр. тешко дисати, дахтати.

Ђ

ђине несвр. фиг. гинути, пропадати, венути.

ђинцула ж мн. / *ђинцуле* ране по лицу (неодређено значење, неке – било какве ране).

ђоз м нана питома *Mentha piperita* L.

ђурђевак м *Convallaria majalis* л. т. за многобројна срчана обољења.

Е

евтика ж / јевтика / јефтিকা туберкулоза.

евтикав, -а, -о / *јевтичав* / *јефтичав*, туберкулозан, сушичав, болесник оболео од јефтике / туберкулозе.

евтїчав, -а, -о в. евтикав. – *Немој да њијеш вођу њо њега, он е, њрлега, евїїчав.*

еглїчица ж јаглика, јагличје, јагорчевина *Rumula veris*, лековита трава.

ежи се несвр. јежити се (од прехладе).

еџа ж јеџа. – *Ваџа ме неква еџа.* (Т).

езїк м језик.

екцѐм м екземна кожна болест која се манифестује црвеним флекама праћених сврабом, перутањем и отоком.

есѐн м јасен *Fraxinus excelsior*.

ећим м лекар (П). (Постоји занимљива „Ећим Тана“, приповетка Тире Ранчића из његове збирке „Под Старом планином“ о народном лекару Тани Поп-Крстићу из Пирота.)

ечмак м *чмичак* / *јечмичьк* гнојница на очном капку. – *Дигал ми се ечмак на око.* (Т).

еџњак м једњак.

Ж

жа̀лфија ж *Salvia officinalis* кадуља, кадуна, калавер; л. т. за лечење плућних болести, нервних болести, болести органа за варење, реуматизма и менструалних тегоба.

ждр̀љав, -а, -о који је крмељивих, водњикавих очију.

ждр̀љча м особа водњикавих, крмељивих очију.

желу̀д / *жельуд* м желудац.

жељу̀д м в. желуд.

жива̀к м тајанствена бољка. – Верује се да неко може да је „*наїраїи*“.

живь̀ц м (мн. живцї / жївци) живац, нерв.

живо̀влак / *жиловлак* / *жилавлак* м *Plantago major*, боквица, биљка чије се лишће ставља на ране ради извлачења гноја, боквица.

жїга ме у *коше* изр. има осећај жигања, пробадања у костима.

жїзне / *жъзне* свр. оштро ошине, прободе бол. – *Жїзнуло га њреко грбїну, ња ене га сьг се не моџе исїраїи.*

жїла ж тетива испод колена. – *Удари га сьс ѡвоџу ѡреко жїле.* (Т).

жїлавлак м в. живовлак.

жїлка ж дем. и хип. од жила, жилица. – *Од рећїју му излџла жїлка на нос, црвенá.* (Т).

жило̀влак м в. живовлак.

жл̀т, -а, -ожут (пожутео од болести). – *Жлїи ко дуња.*

жлтѐе / *жлїеје* несвр. жутети, постајати жут (од болести).

жлтѐје в. жлтее.

жлтеница ж жутица (болест јетре); icterus. – *Лани ми ѿсѣпароно деѣе боледува од жлѣеницу, али кѣко му Сѣаврија свари некву ѿраву, онѦ ѿрѣздраве.* (Т).

жлтѣничав, -а, -о који болује од жутице.

жлти раван м Achillea clyeopata л. т. жута хајдучица.

жлтило с жутило, жута боја. – *Увайило га неквѦ жлѣило, ѿѦј не добрѦ.* (Т).

жлтне свр. зажутети се.

жлтује несвр. жутети; стално је жут, увек је жут. – *Жлѣи жлѣију, црвени ѿушју.* (Т).

жлтуњаѡв, -а, -о жућкаст, бледуњаѡв, убледео. – *Некакаѡв ми жлѣуњаѡв у лице, не знам на квѦ че излѣзне.* (Т).

жлч м жуч.

жлчка ж жуч, жучна кеса. – *Жлчку ми вади сваћи дан.* (Т); – *Како да је без жлчку!* – каже се за слаба човека.

жлѣбав, -а, -о човек са неправилним уснама (види: жѡмбав).

жлѣбине ж мн. десни (у устима).

жлѣзда ж жлезда. – *Појавила му се жлѣзда ѿд мишку.* (Т).

жлѣница ж fonticulus темењача, слој масних наслага, ѡспуца пепелѡвостомрке боје на темену беба насталих услед појачаног лучења лојно-знојних жлезди.

жмѡкаѡв, -а, -о оштећеног вида, зрикаѡв.

жѦѡѡв, -а, -о који је жѦѡѡв, који је закржљаѦ.

жѦзне свр. ударити снажно (о болу), в. жинѡв.

жѡмбавица ж женска особа кривих уста.

жѡмбав, -а, -ом који има крива уста.

жѦца несвр. боцкати, пробадати, штрецати. – *Неково ме жѦца у слабине.*

3

забѡре свр. загнојити. – *Кад рана забѡре, на ѡу се ѿѡра живѡвѡлак.* (П).

заболѣ га нешѣо освр. ознака за почетак бола.

заболѣ свр. отпочети болети, добити изузетно јак осећај бола.

завараче свр. закукати; почети се жалити. – *Чим ме види, она завараче, ѿе овѦј ми, ѿе онѦј ми.* (Т).

завѡне свр. зараста рана. – *ШѡѦѡ рана од ѿѡј ѿѡнку ѿѡшку, она вѡне Ѧче да завѡне.* (Т).

завѦди се несвр. заносити се у ходу.

заглуши свр. заглухнути. – ... *ѿе сѣе му Ѧчи заслѣише, ѿе сѣе му ѡши аглушише* (нар. бај.). (Т).

заглушило га изр. добио осећа јаке болове у ушима услед којих слабо или скоро ништа не чује.

загњица / *sáǵњица* ж задњица, тур; задњи део нечега.

загругтавѐје свр. добити грругтав, промукао глас.

загрозеје свр. постати мучно (грозно), згадити се.

задави га изр. добити болове у грлу са утиском дављења у пределу врата.

задрпа се свр. почети се (грубо) чешати.

задуша га изр. несвр. гуши га, тешко дише; има астму. – *Деда Гаверу е јако задушало.* (Т).

задиса несвр. имати непријатан задах, заударати, смрдети (од неког труљења у организму).

задуши (се) свр. загушити (се).

заёл му се зуб изр. има окрњен или покварен зуб.

заецкује / *зајецкује* несвр. замуцкивати при говорењу.

зажлтѐје свр. почети жутети, зажутети.

заздравѐе свр. заздравити, почети оздрављати, залечи се, скоро се излечи.

– *Чека још малко да заздравѐе ња че га њушије из болницу.* (Т).

засѐбне / *zasebne* свр. назепсти.

зазубице ж мн. трњење десни; изр. ва́та зазубице.

засѐбне свр. в. зазѐбне.

зајецкује несвр. в. заецкује.

закусне свр. запахнути, запахне скоро да угуши, при чему запахнути (она ко је запахнут) кашље. – *Срѐиоше ју але, / але аловиѐе, / дуовиѐе, / веѐровиѐе, / ња ју закуснуѐе* (нар. бај.). (Т).

закомлица свр. почети замуцкивати.

закомлицкује несвр. муцати у говору. – *Не че́сѐо, ал њонѐћи њуѐи елис добрѐ закомлицкује.* (Т).

закрпи се око изр. заочна болест код које се око превуче неком мреном па постане непрозирно.

залати несвр. тетурати се, посртати. – *Залати се како њијан.* (Т).

залекује свр. залечити (рану).

залолосује (ме) несвр. заносити (ме) у глави, хватати (ме) несвестица.

залуав, -а, -о / *залував* онај коме „Нису све овце на броју“.

залубен, -а-, -о фиг. коме је отупљена оштрица (бистрина), мало блесав; ударен. (Т).

залував, -а, -о који је замајан, који је замлаћен, в. залуав.

залувавштина ж пеј. замајана, замлаћена особа.

залулосан, -а, -о ошамућен.

залупен, -а, -о који је заврнут, који је уврнут, који је замлаћен.

- залѣцка** свр. почети шуцати.
- залѹштен**, -а, -о фиг. заврнут, замлаћен, ненормалан.
- замаѿија** свр. опчинити, замађијати.
- замѿта** несвр. заноси ногом при ходу, храмље. – *Срѿѿен замѿија с лѿву нѿгу*. (Т).
- замлѿтен**, -а, -о / *замлачен* замлаћен, ненормалан.
- замлатѿтина** ж онај који је замлаћен.
- замлѿчен**, -а, -о замлаћен.
- замлѿцкѹје** несвр. замуцкивати
- замлѿчне** свр. замуцнути. – *Замлѿчне ѿо нѿкад, ал нѿ ѹвек*.
- занѿктице** ж мн. болест цепања ткива око ноктију.
- занѿси (га)** несвр. имати (ко) вртоглавицу, несвестицу.
- занѿси ме у одење** несвр. имати осећај несигурности, заношења у страну при ходу.
- запалѿње плѹћа** ср pneumonia упала плућа, запаљење плућа.
- запрѿтак** м закржљао, мали растом.
- запрѿчич** м дем. и хип. од запрѿтак.
- запунавѿе** свр. закржљати у развоју; пустити стомак (кад дете закржља, оно „запунавеје“). – *Едно деѿѿ им јѿко заѿѿнавѿло*.
- зараѿзен**, -а, -о заражен.
- засвиткавѿл**, -а, -о онај коме услед високе температуре сијају очи.
- заслепѿло (га)** свр. добити јаке и интензивне болове у глави услед којих се привремено обневиди, заслепити.
- засрѿи** свр. засврбети.
- застрѿне** свр. застати у развоју.
- застарчѿе** свр. застарити, застати у развоју, брзо почети да (се) стари. – *Њѿноѿо девѿјче дѿјде некѿо засѿарчѿло*.
- засѿуши се рана** зарастати, зацелити (о рани).
- засѿне** свр. засушити се [рана, посекотина]. – *Шѿѿѿ ѿо рана ѿѿшка ѿалијанка, / Она сѿне, ѿче да засѿне* (нар. песма). (Т).
- затављѹје** несвр. гушити се(од кашља), зацењивати се. (П).
- затајѿи се** свр. загушити, изгубити дах; истерати некоме дах. – *Затѿјим се чѿм сѿ ѿѿдѿгнѿм*.
- затајѿи ми груди / у груди** свр. имати осећај гушења у грудима (затворио ми се дах).
- затаѿушка** ж гушење.
- затѿѿри** свр. 1. Ономогућити пражњење црева; 2. Добити оток крајника праћен јаким боловима услед којих не може да се гута.
- затѿкне** свр. отекнути, мало отекнути.

- зати́ра** несвр. сатирати, убијати. – *Тија бо́лес свѣ за̀ти́ра.*
- зати́сне** свр. **1.** затвориити, запушити (нос услед болести, назеба, кија-вице); **2.** ~ у груди затворити груди шлајмом и отежати дисање.
- затл́чен**, -а, -о духовно заостао, ограничен, затуцан.
- зати́ре** свр. изгубити, упропастити, уништити [болест].
- зати́вне** се *йлу́ћа* добије се упала плућа, запаљење плућа.
- зау́шће** ж мн. обољење доушне жлезде, заушке.
- зацрвѐје се** свр. зацрвенети се. – *Зацрвѐјал се како̀ йерџиши.*
- зацр́ви се** свр. поцрвени, зацрвени се од стида или од хладноће. – *Зацр-ви́ло му се око̀л зу́би.* (Т).
- зацрвѐ́ле му се о́чи** добио црвенило, оток очију.
- зацрвѐ́ло му се гр́ло** добио црвено грло због прехладе или инфекције.
- зачмр́љен**, -а, -о затуцан, заостао. – *Ма, квó има да йира́жииш од њѐга кьд зна́иш да е зачмр́љен.* (Т).
- заша́три** свр. почети кривити (у ходу), ћопати. (П).
- зашља́чи** свр. омађијати, омамити, занети. – *Ђаволска невѣстѝа зашља́чила љу́ђе и они йи́ели да се йода́ве* (П).
- зашту́кне¹** свр. изгубити свест, онесвести се. – *Кьд йа́де он заши́у́че.* (Т).
- зашту́кне²** свр. пасти у кому. – *Ао, он веч заши́у́кал, го́шова.*
- заштурѐе** свр. мркнути (свест). – *Кьд йе уда́рим, и-йиши заши́урѐе у гла́ву.*
- збл́скан**, -а, -о ударцима затупљен, смлаћен.
- зго́ден**, -а, -о погођен. – *Зго́ден у сре́д грүди.*
- зго́љав**, -а, -о жгољав, ситан, закржљао.
- згу́ли** свр. огулити, одрати. – *Згу́лил сам си йѝрс, док сам намешѝјал џу́нци.*
- згу́љен**, -а, -о здеран, огуљен. – *Приви́ја згу́љено колѐно.* (Т).
- згме́чен**, -а, -о који је згњечен, ударцима спљоштен.
- згме́чи** свр. згњечити, спљоштити.
- згра́шти се** свр. изгребати се.
- згребашти** свр. пеј. згребе. – *Ма́чка га згребашѝила йо́ очи.*
- згребѐ́** свр. изгреба, огребати. – *Згребѐ ме йѝрње йо́ ру́ђе.*
- згуљо́тина** ж здерано, огуљено место на телу или чему другом.
- згуљо́ше** свр. пеј. одрати, огулити. – *Свѣ сам се згуљоса́л, дор сам се ка-чил йо́ они́ја ба́грење.* (Т).
- здрáв**, -а, -о онај ко је у општем стању организма, ко није оболео.
- здрáвац** м *Вegonia* л. т. користи се у народном веровању у вези са погреб-ним обичајима.
- здрáвје** с здравље. – *Не́ка је са здрáвје.* – *Пи́иши ми кькó си са здрáвје.*
- здрáвјице** с дем. и хип. од здравје. – *Чувај си здрáвјице дор га ймаиш.*
- здраву́је** несвр. бити здрав, живети у здрављу.

земљосан, -а, -о таман у лицу као земља, као мртвац; испијена лица, дошао у лицу таман као земља.

земљоше се свр. начнити се у лицу као од земље, потамнити у лицу.

зложешан, -шна, -шно који слабо једе, који је без апетита.

зџва ж *Sambucus nigra* баз, базовина; цветови зове користе се код обољења органа за дисање, за снижавање крвног притиска, код реуматизма и нервозе.

И

игличица ж в. јаглика.

иде му ћисела вода на уста изр. осећати мучнину и печење у једњаку и желуцу праћену киселим подригивањем.

избацује шлајм изр. искашљује густ гнојав секрет из плућа.

извитлил рџку ишчашео (руку). (Л).

изглоби свр. испасти из зглоба, ишчашити (руку, ногу).

изгорен, -а, -о који је задобио опекотине по телу.

изгоретина ж *изгорџина* опекотина, опеклина. – *Појарџл се с ћијело млеко, џа му се на ногу најрајџла голема изгоретина*. (Т).

изгорџина ж в. изгоретина.

изгрбави се свр. погрбити се од тешког рада, добити грбу; пребити леђа. – *Од шегљење и ринџање сам се изгрбавџл, не од добрџо*. (Т).

изгџби се свр. постати забораван, постати сенилан.

изгџби снагу свр. онемоћати, изгубити снагу од неке болести.

издџт м надув. – *Овај џирава лџчи од издџџи*.

издџћниња ж *Huregicum perforatum* L. кантарион, госпина трава.

издивује несвр. једва дисати, издисати, дахтати. – *Ене га где издивује џзбрдо*.

издџје се свр. надути се.

издџне свр. издахнути.

изђџну свр. мн. изгинути, пропасти.

изџбне свр. назепсти.

излекџје свр. излечи. – *Излекувџл га Вукадџн из Рогџџије*. (Т).

излекџје се свр. излечити се. – Тај се бџљћа не излекџје [нелечива је].

излџмен, -а, -о изломљен. – *Излџмена му лева нога*.

изманћа свр. смањити, спласнути (о отоку на телу).

изњџрен, -а, -о изнурен, исцрпљен, изнемогао.

изњџри свр. изнурити, исцрпити [болест].

изрџка се свр. храчући избацити слуз из носа, исхракати се.

изрџкне се свр. исхракнути се.

изрџкује се несвр. исхракивати се.

и́лач / *и́лач* м лек. – *Пијем некви и́лачи шио ми докѣур прејисал, али слабо йомагају.* (Т).

и́лач м в. илач.

и́ма жлѣзде израз за болесника који има непознато обољење жлезде праћено отоком.

и́ма надимање израз за болесника који осећа надутост у пределу трбуха праћену болом.

исипа́л, -а, -о се осуо се, ослабео, омршавео. (Л).

исипе свр. исипати, осипати (кад се детету појаве богиње по телу), добити осип.

и́ска несвр. биште; чисти главу од вашију.

исклосна́вен, -а, -о повређен у пределу вилице. (Л).

иску́жља се свр. **1.** пукне се па покуља из њега (о чиру). – *Начѣс му се искужља́л чир.* (Т); **2.** побацили.

испа́ри се свр. опећи се паром, врелом водом. – *Испари се сас жѣшку во́ду* (Т).

испи́јен, -а, -оизнурен, изнемогао, слаботелесан.

испрезѣ́бне / *испрезѣ́бне* свр. прозепсти.

испрезѣ́бне свр. в. испрезебне.

испри́шти се свр. добити приштеве по телу.

испршави́л, а, -ло се добио пришу по лицу; кожа на лицу му испуцала.

испу́кне свр. испадне, испрсне. – *Испу́кле очи оно́ме који Си́евана уро́чи.* (нар. бај.). (Т).

иср́ка се свр. исхракнути се, хракћући одстранити слуз из носа. (П).

исрку́је се несвр. исхракњивати се. (П).

испѣ́шка свр. испустити гасове из себе.

исти́не свр. охладити се, озепсти, смрзнати се. – *Исти́нумо на овѣја си́уд.*

исти́ца несвр. истицати, искурити. – *И крв йо́лк исти́ца из њѣга.*

истѣ́нчи се свр. постати тањи, мршавији, омршавети.

исѣ́ја се свр. искијати се.

исцѣ́ли се рана свр. зарасте, зацели се, залечи се рана.

исци́бри свр. постати испијен, постати блед и скоро прозрчан. – *Душан у садње време добре́ исцибрил.* (Т); смршати. – *Дејѣшо ни исцибрило.* (П).

исцибри́л, -а, -о ослабио, смршао. – *Исцибрил – од њѣга осѣале са́мо очи.* (Л).

исчамрѣе / *ишчамреје* / *ичамреје* свр. ископнити, ослабити, ослабити физички и психички, излапити. – *Си́ар човек чамрѣе, чамрѣе, дор не исчамрѣе.*

исѣ́не се свр. исушити се, увенути, исахнути.

и́ште се несвр. требити се од вашију, бискати се. (П).

ишчамрѐл, -а, -о онај ко изгуби снагу од неке болести.

ишчѐши *се зглоб luxatio* померити се, искочити, испати кост или кости из лежишта зглоба, зглобне чашице.

ишчѐпи се свр. искривити се, извитоперити се. – *Исчѐйило се, ња не личи на човѐка.* (П).

Ј

јаглика / *јеглика* / *игличица* ж *Daphne blagayana* рана пролећна биљка жута цвета.

јагорчѐвина ж *Primula veris* л. т. за искашљавање секрета из плућа.

јарѐбика *Sorbus aucupara* јаглика, јагличе, л. т. за лечење плућних болести (особито лакше искашљавање).

јаска несвр. боли пулсирајуће (зубобоља). (Л).

јѐвтика ж туберкулоза.

јевтѐкав, -а, -о / *јевтѐичав* туберкулозан.

јевтѐкљавштина ж/м пеј. туберкулозан.

јевтѐичав, -а, -о туберкулозан, в. јевтикав.

јевтѐчавица ж пеј. туберкулозна болесница.

једѐ ме у сѐиомак, у *јсељудац* изр. за бол у виду осећаја једења у стомаку и желуцу.

једѐћ м *Aconitium* л. т. за мигрену и реуматизам.

језѐк м орган у усној дупљи – *Дѐгла му се нека врѐжица на језѐк.*

јендрѐца несвр. храматити, ићи храмљући пошто (му) је једна нога краћа, шепати.

јѐнса несвр. иде „на кѐнт“ (иде побочно). (Л).

јесѐн м јасен (користи се у неком лечењу, али неутврђено ком).

јечмѐк м *јечмичѐк* гнојница на очном капку.

јѐчмичѐк м дем. од јечмик.

јѐри га нѐпоље изр. има пролив.

К

кадарчѐк, -шка, -шко мало ојачао, постао кадар.

камѐлица ж *Matricaria chamomilla* какомиља, бела рада; л. т. која се користи се код очних болести, чирева, упала коже и слузокоже, болести желуца и стомака, главобоље, болова у ушима и код приглувости.

кантариѐн м / *смицѐља* *Hypericum perforatum* богородичина трава; горња половина биљке у цвету користи за лечење болести гениталних органа, обољења органа за варење, кожных болести, за зарастање рана, посекоти-

на и других повреда на кожи, шуљева, за јачање апетита и општег имунитета организма.

ка̀пка ж кап, шлог – *Сѝревила га ка̀пка*.

ка̀пше несвр. скапавати (од умора). (П).

ка̀рака̀п м болест уопште. (П).

ка̀шљица ж кашаљ, кашљање, tussis. – *Най̀адла ме голема̀ ка̀шљица*. (Т).

ка̀шљичав, -а, -о који кашље, који болује од кашља.

кѝчица ж в. кантарион.

клѐка ж *Juniperus communis* л. т. која се користи код реуме и назеба, код цревних паразита и као диуретик.

клѐт, -а, -о проклет, проклињан.

клѐтва ж у нар. медицине: поступак да се магијски, речима упути болест ономе ко се проклиње. [У говору Лужничанки има баш много клетви. Мушки одговор је: „*Кун, кун – кливун*“! (Кливун је – говно. Значи, клетва је ништа, не важи!). Али, у клетву и проклетство се верује.]

клѐца свр. подрхтавати (о коленима) услед опште исцрпљености тела у болести.

клѐцка несвр. клецати, ходати на једној нози, храмати.

клѝнаво сприд. кењкаво (дете). Дете које много плаче.

клѝнови м мн. усов, препонска кила код дечака.

клу̀вчи се несвр. савија се у клупко. – *Клу̀вчи се – боли га меши́на*. (Т).

кл̀к м / *кльк* кук.

клѝне / *кльне* несвр. клети, проклињати.

кль̀к м кук (у Лужници)..

кль̀не невр. клети (у Лужници).

кља̀кавштина ж/м пеј. онај који је кљакав. – *Кља̀кавшти́но една̀, бе́жи одо̀йле*. (Т).

кљу̀ца му у уво јављају му себолови, пулсирање и осећај кљуцања, ударања у ушима.

кобѐља несвр. једва иде.

ког̀лица несвр. штуца, дави се. – *Поче да ког̀лица и у̀йи́ји се*. (Т).

ког̀цање с штуцање.

ко̀калица ж велика кост, кошчурина.

ко̀кало с кост (мн. *ко̀кала* скелет).

кокр̀дав, -а, -о кржљав, неразвијен.

ко̀лчи се несвр. држати се круто, укрупњено (као колац).

ком̀лица несвр. муцати.

ком̀лица несвр. муцати, збуњивати се при говору. – *Кьд га и́иши́а кме́и шии́о е и́и́ој и́ека̀ рабои́ил, он и́оче да ком̀лица*. (Т).

кѡмса се несвр. чешати се наглим покретима. – *Кѡмса се ко да има ваише.* (Т).

копнѣје несвр. копнити, топити се, нестајати. [у физичком смислу, од болести].

копрѣва ж *Urtica* лист коприве користи се код плућних болести, за зарастање рана и раница на кожи, код анемије, за дијету и за повећање количине млека код дојиља.

кѡс м / *коска* / *кочина* кост.

кѡска в. кос.

кѡсопас м болест која доводи до опадања косе, лишај косе.

кочѣна ж в. кос, коска.

кочѣнка ж **1.** зглавак на нози;. – *Убила сам си нѡгу у кочѣнку.* – *Болѣ ме нѡга у кочѣнку.* (Т); **2.** дем. од кочина.

кѡчкав, -а, -о човек са пегавим лицем. (Л).

кошчѣна ж кост.

кошчѣнка ж дем. од кост.

кѣра несвр. кашље. – *Насѣбал ѣа сѣг кѣра ли, кѣра.* (Т).

крвавѣт, -а, -о крвав.

крвѡше несвр. крварити, прокрварити.

крвѡлина ж аугм. и пеј. од крв. – *Кѣдно се избѣше ѣам на кѣј, онѡ крвѡлина ѣѡѣккла на сѣ сѣрѡне.* (Т).

крвомѡчљив, -а, -о онај који мокри крв.

крвчѣк м дем. од крв.

крѣв, -а, -о ѡпав. – *Рѡда е крѣва на дѣсну нѡгу.*

крѣви несвр. храмље, шепа. – *Вѣден колѡр крѣви на дѣсну нѡгу.* (Т).

кривокѣкав, -а, -о особа ишчашена кука и кривога хода.

кривонѡсес, -та, -то који је крива носа.

крѣкав, -а, -онај који крѣља, кашље.

крѣн, -ѡ, -ѡкрѣн.

крѣдѣл м (мн. крѣдѣлѣ П) крѣвав зуб, остатак окрѣненога зуба у вилицѣ.

крѣнча / *крѣнча* м особа са физичким недостатком (без зуба, уха).

крѣнча м в. крнча.

крѣтетѣна ж крѣста (доњи део кичме с карличним костима). – *Мешѣна му ѣрѣрѡсла за крѣтетѣѣну.* (Т).

крѣтѣ мн. крѣтетѣи који се стављају на оболело место на телу ради излечења (у враѣбинском лечењу).

крѣпа ж болест желуца до које долази када се неко преједе.

крѣче несвр. тешко кашљати.

крѣжља несвр. нагло излазити, излазити у масѣ (о крви).

кукаља ж кукаст штап, кукаста тојага као помоћно средство старијима и особама оболелих ногу које несигурно ходају. – *Баба узе кудељу, а деда кукалу...* – *Почел и он да оди на две кукале.* (Т).

кукурџ м л. т. која се користи код шуге и вашљивости, в. кукурек.

кукурџ м / *кукуреж* Helleborus div. кукурек.

куња несвр. / *куњаје* лоше се осећати, осећати се немоћно.

куњаје несвр. осећати се лоше, куњати. – *Лежим цел дџн и куњајем.* (П).

купина ж *Rubus* оструга; корен купине користи се код дрхтавице, врућице, менструалних тегоба и крварења; купиново лишће за јачање желуца и оболелу слузокожу уста и црева; зрели плодови купине за јачање имунитета.

Л

лабне свр. попусти, ослаби, смањи интензитет. – *Малко ме лабну грбина.*

лакне свр. наступити олакшање, смањење и ослобођење од тегоба бола или болести.

лако прил. субјективни осећај олакшања болесника након прележане болести.

лан м *Linium* житарица која се користи се за опекотине и упале коже и слузокоже.

лекарица ж жена лекар. – *Моја мајини лекарица, лекарица биљарица ...* (нар. бај.). (Т).

лекување с гл. им. од лекује, лечење.

лекује несвр. лечити, исцељивати. – *Лекује га бађи Вукадин из Рогошије, али слаба вајда.* (Т).

лекује (се) несвр. лечити се.

ленгер м рентгенски апарат, рентген. – *Гледали га на ленгер, али му ништа не йронаоде.*

лешче / *слешчен* несвр. дахтати, стењати.

липа ж *Tilia* цветови липе користе се код назеба, обољења органа за варење и код појачаног знојења.

липсување с липсавање. – *Дошло до липсување.*

липча ж врста кожног обољења.

липча свр. / *липше* липсати. – *Нек липче, дабогда!* (Т).

липше свр. погрд. умре, угине. – *Млого е болан, оче да липше.* [Стока липше, или цркне, а човек умре, йресџаји се, уйокоји се, ойише на онај свей... Умире и пчела, или говедо.]

лиша ж болест коже, врста екцема, лишај.

лошотија ж / *лошотиња* недаћа, зло, беда; болест.

лошотиња ж в. лошотија.

луд, -а, -о **1.** онај ко је нервно оболео, пореметио памећу; **2.** фиг. особа неконтролисаног, и неприхватљивог, понашања.

лудна ж несташна, немирна, луда женска особа.

лудоча ж лудост.

лунџа ж тамна или браонкаста пега на лицу; трагови прележаних богиња по лицу.

лунџав, -а, -о онај који има тамнобраонкасте пеге по лицу (луње); који је пегав по лицу.

луње ж мн. пеге по лицу (као назив болести чешће се користи у множини). – *Убаво му сѝѝѝ луње ѝо лице.* (Т).

луца м пеј. луд. занесењак, особењак; лудак.

лџкне свр. осетити олакшање, ослободити се тегобе, лакнути.

лџко перце с – *Енѝ иде Зѝрка басмеѝјарка, / че ѝи ѝребѝје с лџко ѝерце* (нар. бај.). (Т).

лџцка несвр. штуцати.

лџцкање гл. им штуцање.

Љ

љига ж мн. љиђе / лиђе слуз која малом детету иде из уста.

љигав, -а, -о коме теку љиге из уста.

љигаџи несвр. пуштати љиге, квасити љигама што.

љигна ж пеј. особа којој стално цуре бале из уста.

љигша м в. љигна.

љиђе ж бале, слине, в. љига..

љубиџица *Viola* користи се код обољења органа за дисање.

љуспица ж ситне плочице епидерма које опадају кад рана засушује.

М

магарица ж / *могарица pertussis* магарећи, велики кашаљ, рикавац, зараз-но обољење у виду загушљивог кашаља. које се преноси капљичним путем. – *Деѝѝѝно ми ѝма магарицу.*

магаричав, -а, -о који болује од магарећег, великог кашља.

магаричка ж магарећи, велики кашаљ. (II).

мађијара ж в. мађијарка.

мађијарка / *маџијарка* ж жена која прави магије.

мађије / *маџије* ж мн. магије.

мађионара ж жена која се бави магијама. – *Сѝѝѝано ле, мађионаро ле, / Маѝи се од ѝѝѝ мађије* (нар. бај.). (Т).

мађоше несвр. бацати чини, мађијати. – *Мани се од њеј мађије, / Својо ми село мађоса.* (Т).

мазуљ / *мозуљ* м жуљ.

мајасиљ / *масиљ* м врста кожне болести, лишај, екцем. (П).

мајчина душица ж *Thymus* л. т. за лечење обољења дисајних путева уопште, посебно великог кашља и бронхитиса.

малокаван, -вна, -вно болешљив.

мамка ж **1)** врста хроничне главобоље; **2)** бол, севање, жигање, прободи у костима.

мане свр. престати да боли. – *Шјојо рана од њуј њнку њуику, / Она боли, оче и да мане, / Шјојо рана од њуј њнку сабљу, / Она вене, оче да за вене. / Шјојо рана зуби девојачћи, / Она њече, нече ни да мане* (нар. песма).

манит, -а, -о / *манљив* који је са неким физичким недостатком, који је под маном.

манљив, -а, -очовек са манама.

маносан, -а, -о са манама.

мањк м недостатак [телесни или душевни].

маражљика ж болест, оронулост, увелост. [М(а)р(а)жљика је болест стабла. Које се цепа и испушта неки сок, а овде је то свакако фигуративно.]

масиљ м в. мајасиљ. (П).

маслачак м / жута рада л. б. *Taghacum officinale*.

маточина ж *Melissa officinalis* L матичњак, мацина трава л. т. за умирење нервног система.

мацијарка ж (мн. мацијарће) жена која се бави магијама, врачара.

мације ж мн. *мађије* / *мације*, чини, враџбине; предмет којим се чине мађије. – *Видим њурено на каију нево цвѣје, некви црвени конци, некви каијанци, мора да су мађије.*

мацијосан, -а, -о омађијан.

мацијосује несвр. чинити / правити мађије, мађијати, опчињавати.

мацијоше / *мацоше* свр. омађијати, опчинити; бацати чини.

мацоше несвр. мађијати, бацати чини.

мејур м мехур, бешика.

мелен м лек, мелем. – *Мелен се њура на њрс који боли.*

менћае несвр. смањивати се, копнити, нестајати, топити се наочиглед (плод или човек). – *Човек менћае, менћае, док не несѣане.* (Т).

месечина ж хајдучка трава *Achillea millefolium* L.

металћа ж очна болест од које се болеснику навлачи бела скрама преко очију. – *Усију, усијуи, метиалћа, / Със сеђиру ње њосѣко! / Зѣпали се око на Тому, / Със шѣо че га угасимо.* (нар. бај.). (Т).

мѐтвица ж *Mentha spicata* нана, милодух лист метвице користи се за лечење плућних астме и хроничног бронхитиса, за смиривање нервног система, код пролива и повраћања, болова и грчева желуца, болова у жучној кеси, болести материце и јачање организма.

метѝл у *очи* очна болест од које се болеснику навлачи бела скрама преко очију. – *Ударил му метѝл у очи.*

меѝшар мек, неотпоран [у физичком смислу], слабашан.

меѝр м / *мејур* **1.** плих, клобучић. – *Излѐгал му меѝр на устѝа;* **2.** бешика.

мешѝна ж трбух, стомак. – *Цѐл дѝн ме јучѐр болѐ мешѝна.* (Т).

мешѝнка ж дем. и хип. од мешина.

мешѝнче стрбушчић (обично од детета).

мешѝњак мпеј. од мешина, трбушина.

мешчина ж меснати део тела. – *Болѝ умешчинѝ,* *болѝ у кѝше*

мешчинка ж хип. од мешчина. – *Исѝалѝа нѝгдѐ мешчинка на њѐга.*

мѝжав, -а, -о жмиркав, кратковид.

мѝжља м пеј. онај који не види добро.

мѝжна ж пеј. она која не види добро.

мисѝрка ж слинац који виси из детињег носа. – *Јѝш му мисѝрѝе висѝ,* *а ѝн ѝска да се жѐни.* (Т).

мѝца несвр. муцати. – *Мѝлча мѝца кѝд врѐви.*

млцање с гл. им. од млцати, муцање.

могарица ж в. магарица.

модрѐје несвр. постајати модар, модрети. – *Пѝче да модрѐје – замалко да ѝмре.* (Т).

мѝзуљ м жуљ (мн. мозуљѐ П). – *Дигли ми се мѝзуљи ѝо лоѝаѝѝу (шала).* (Т).

морија ж мора, помор, епидемија.

мѝчник м мокраћни канал.

мрѝзавац м *Colchium, C. Autumnale* л. т. за болове уопште и за повишену температуру.

мрење с / *мрѝчка / умирач* умирање, смрт.

мрѝчка ж смрт, умирање. (П, Л).

мрѝкне му се свѐс / *мрѝкне свес / ѝвни се у очи* несвр. јављати се невестица праћена јаким боловима у глави.

мрѝледан, -дна, -дно слаботелесан, слабуњав. – *Мрѝледан је чича Тѝма за ѝѝј рѝбоѝѝу, ѝѝј ѝрѐбе млѝд, јѝк чѝвѐк.* (Т).

мрѝмори несвр. мрмљати, мумлати. – *Мрѝмори си сѝм за сѐб нѝшѝо.* (Т).

мрснѝчина ж грозница на устима. – *Наѝадле ме дѐвѝѝ рѝне, ѝодљѝѝѝѝче, / мрснѝчине, чезнѝчине* (нар. бај.) (Т); herpes грозница, црвенило на устима у

виду ранице. – *Изашла му мрсничина на усџа.* (Т); ранице на устима изазване инфекцијом или дејством неког вируса, грозница.

мрсољџв, -а, -о слинав, балав. – *Дејџџо си мрсољџво на башиџу.*

мртавџц м мртав човек. – *Мрџавџ се не кџџе, сџмо се џроџлакни.* (Л).

мртвосан, -а, -о скоро мртав, као мртав; фиг. пијан.

мртвосује несвр. обамирати, падати од умора.

мртвоше несвр. и свр. обамирати, падати, пасти од умора.

мрџав, -а, -о / *мрџав* / *чибириџав* који је слабог апетита.

мрџи (се) свес в. мркне.

мрџкав, -а, -о који је без апетита, који слабо једе. – *Мојава деџа џџолко мрџкава да неџе ниџџа да еџу* (Т), в. мрџав, чибириџав.

мрџав, -а, -о / *мрџаљив* в. мрџав.

мрџаљџв, -а, -о в. мрџав.

мршавџе несвр. мршавити. – *Неџе га бџде – жлџџе и мршавџе.* (П).

мукување с гл. им. од мукује, доживљавање јада, психичког бола.

мукује несвр. бити у муџи, јаду, осећати психички бол.

муџав, -а, -о нем, без моћи говора

муџавштина ж пеј. нема особа..

мџмоли несвр. неразговетно говори, мрмља, мумла.

мџта м мутаваџ, мутавако. (П).

Н

набатџе свр. отекнути, натекнути, надути се. – *Нагаџџа га крџва и сџг му нога набатџџа.*

набџре свр. загнојити. – *Млџго џџи је набрџло – џриврџџи му жџвоџлак.*

набџлњџав, -а, -о болестан (мало); благо, мало болестан, помало болан.

наботџџу *миџиџи* надују се, отеку миџиџи.

наврџљи свр. набацити. Кад дете много плаче, веровало се да му је маџијара „наврџљџла виџ“, те је потребно да му врачара „расврџљи виџ“.

навџшњџи свр. најмари (подиђу га жмарџи, најџежи се од страха или од хладнође).

наглџвџџав / *наглџвњџџав*, -а, -о наглув.

наглџвњџџав, -а, -о в. наглувџџав.

нагмџџи свр. нагњџџити.

нагњџџи се *коска* нагњџџити се, угњџџити се (коска).

нагрубџе свр. огрубџети, унаџџи, учини ружним од болџсти. – *Заџџџо га бџлес не најџде, /Маџар голџме бођџње, /Та да му лиџџе нагрџбџе.* (Т).

надвџрица / *џонадвџрица* ж *diagoea* пролив, учестало пражњење црева.
– *Ваџџила га надвџрица*. (Т)

надџја¹ свр. затворити нос коме (мраз). – *Некво ме надџјало, џа едџа врџвим*.

надџја² свр. заразити дахом, пренети болест дахом, ваздухом.

надимџње с надутост, издутостстомака

надолџе свр. постати тешко на души. – *Неџџо му надолџло, нек џоровџ џа че му џрџџе*.

наџвџе несвр. шепати по мало, шепати скоро неприметно. – *Наџвџе на еднџ нџгу*.

наџџи се свр. наџежити се.

назџдњичав / *nasџdњичав*, -а, -о назадан, заостао, приглул.

назџбал, -ла, -ло прехлађен.

назџбнем / *nasџбне* свр. назепсти.

назџма ж стадијум зачетка, почетка сваке болести.

назџми се свр. назебе. – *Назџмџл се јучџр док смо одгрџали лџсник џа ми и дџнџс зимџа*. (Т)

назџбне свр. назебсти. – *Кџд излџзиш надџџр, узнџ си дрџју да не назџбнеш*. (Т)

назџбне свр. в. назебсти, прехладити се.

назџџтина ж прозџблџ место, прозџблина.

накаџџрчи се свр. натађи се, набџсти се. – *Тџмџн се укаџџл на кџла, онџ волџви рџгну, џн џџдне и накаџџрчи се на режџнџџе*.

накашљџвање с накашљџивање.

накрџвџје несвр. кривити помало, храмати.

накџли се свр. савити се у пасу, погрџбити се. – *Баџбџчка се накулџла*.

налџга несвр. притискивати. – *Пџче бџлес да ме налџга*.

налџдњичав, -а, -о / *налудњича* впомало луд, сулуд, ударен, ћакнут. (Л)

налџдњичав, -а, -о в. налудничав.

намџсен, -а, -о кџји се омусио, кџји се онерасположио.

намџши се свр. наџежити се (подиђу га жмарци, наџеџи се од страха или од хладнође).

наџна ж / *нана* *Melissa officinalis*, в. метвица.

нанџ с нана (биљка). (П)

наџчи прил. на изглед; изр. *Ваџџл наџчи*; урочен, бачени уроци на џега.

напаџдну болџџи народни назив за вид испољвања, добијања заразних болести.

напрџата ж несређа кџја се шаље путем мађија.

напрáтен, -а, -о упућен магијом. – *Най̀ра̀тиен вој живáк*– каже се за жену која оболи од опасне болести.

напрáти свр. / *най̀рачу̀је* упутити, нарећи коме мађије. – *Най̀ра̀тиено му* (П) (неко му је учинио мађије те болује или трпи неко друго зло) < *Най̀ра̀тии́-ли му несрѣђу на кућу*. (Т).

напрáтбина ж урок, мађије (које је неко некоме напратио).

напрáчује несвр. упућивати некоме мађије. (П).

насе́дне крв свр. створити хематом на удареном месту.

наслу́ти свр. наружити, нагрдити. – *Уда̀ри́л га њреко о́чи ња га наслу̀ти́л*. (Т).

насти́не свр. прехладити се, назепсти. – *Че насти́нимо у ову́ ледени́цу*.

настра́ничав, -а, -о ненормалан, који је мало застранио, скренуо. – *Нема́ј њ́ослу сьс њѣг, он је ма́лко насти́раничав*.

настра́њичав, -а, -о настран, ћудљив.

настра́ујем несвр. страховати (помало, повремено). – *Наси́рау́јем да бо́лка и ме́не не ува́иши*. (П).

настра́ује се настраховати се, наплашити се.

натака́ри се свр. натакнути се, набости се. – *Най̀акарíл се на ви́лу* (Т).

натру́ти свр. нагњечити, уганути (ногу). (П).

не ва́ља несвр. в. неваљаје.

неваља́је несвр. бити слабуњав, болестан, бити у лошем здравственом стању. – *Деј́е́ио ми ич неваља́је*. (П)

неваља́шан, -шна, -шно болестан, онај коме није добро, нездрав.

не́вен м *Calendula officinalis* жутел; цветови невена лече разне озледе, чиреве, запаљења коже и слузокоже, назеб и служе као благо средство против болова и грчева у органима за варење.

недо́ви́цуе несвр. не видети добро, имати слаб вид. – *Ја, си́нко, недо́ви́цуем до́бро, ња ње мо́лим да ми њрочи́иши њисмо*. (Т).

недо́чу́ва несвр. слабо чути, не чути добро. – *Она́ недо́чу́ва, заи́ој врѣв ја́ко*. (Т).

недо́чу́вује несвр. не чути добро, бити наглув. – *Баши́а ми и недо́чу́вује и недо́ви́цује*. (Т).

недѣ́гав, -а, -о слаб, болешљив, који има неку физичку или психичку ману. **недѣ́гавац** м пеј. слаба, неспособна особа.

недѣ́гавица ж пеј. неспособна, слаба, болешљива жена.

недѣ́гавко м / *недгави́ишина* слабић, неспособњаковић.

недѣ́гавштина м пеј. слабић вазда болестан.

недѣ́гавштина́ м слабост, немоћ, болесност. – *Ува́и́ла ме не́каква недѣ́гави́ишина́*.

недѣгља м в. недѣгавко.

недѣгна ж слаба, неспособна жена.

неѣжит м зао дух.

некција ж *injectio* инјекција, убризгавање, уношење лека у облику течности помоћу шприца кроз нарочиту шупљу иглу у сврху заштите, лечења или дијагнозе болести.

немча / *немиша* м ћутљив човек; мутавац.

не мѡж *да глѡи* осећа немогућност гутања хране.

не мѡж *се мѡкне* осећа немогућност покретања, померања тела.

не мѡж *се ѡкрѣне* осећати немогућност померања, ходања.

немша м в. немча.

несвес м несвест, несвестица.

несвеселија м/ж душевно оболела особа, особа која није при чистој свести, јадник, веселник.

нога ж нога, ноге.

ноктоѣца ж заноктица. – *Ваѡи ме нокѡѡѣца и оѡѡѡде ми нѡкаѡ.* (Т).

Њ

њѡкалица ж пеј. уста, усне.

њѡрав, -а, -о ћутљив, туњав.

њури несвр. ћутати оборене главе, потуљено куњати.

О

обгрѡзи се свр. ослободити се грожње, страха.

обеѡти свр. ошамути. (Т).

ѡблаза ж црвенило и свраб по кожи (од гусеница, мрав). – *Облазило ме неѡѡѡ, ѡа ме срѡи.* (П).

ѡболѣе свр. / *ѡболеје* разболети се. – *Оболѣл од некву рѣѡѡку бѡлес.*

ѡболѣје свр. оболети. – *Кад ѡболѣјеш, никој ѡе нече глѣда.* (П).

ѡболѣл, -а, -о онај који се разболео, болесник. – *Оболѣли сѣде дѡм, не иду на славу.*

ѡболѣсти се свр. разболи се. – *Кѡд се чѡвѣк ѡболѣсѡи, не ѡмага му ни-какво богѡѡсѡиво.*

ѡболѡ свр. разболети се, оболети.

ѡврѡшти се свр. опећи се по кожи (па се надигну пликови, дигну му се пликови по кожи из разних разлога). – *Поѡарила се с ѡѡѡѡлу вѡду ѡа е се ѡвриѡѡѡила ногѡ.*

ѡглувѣе свр. оглувити. – *Кѡд ѡѡкне ѡѡѡ, чѡвѣк мѡж да оглувѣе.* (Т).

- оглувѐје** свр. в. оглувети.
- огњица** в. ватра.
- ограши се** свр. ојачати, живнути, живахнути. – *Беше елис закасал, сѣг се малко ограшил, че га бѹде.* (Т).
- огрѹзи** свр. учинити кога ружним, грозним.
- огрознѐје** свр. постати ружан, грозан, поружнети. – *Кад човек остиарѐје, он и огрознѐје.* (П).
- огрознѐл**, -а, -о поружњао од последица болести.
- огрубѐе** свр. поружнити.
- огулен**, -а, -о огулен, с повређеном кожом.
- огули се** *кожа* свр. ољушти се, огули се и скине се површински слој коже услед повреде.
- огуљосан**, -а, -о пеј. огулен. – *Нос му сѣв огуљосан.*
- огуљотина** ж рана од огуљене коже. – *На огуљотину да ѿревијеш жи-лављк.* (Т).
- одбае** свр. одагнати болест бајањем, пребајати. – *Окај Божику бајалицу, / Она че ѿој да одбае.* (Т).
- одвѹгне** свр. добити пролив зато што је задњица озебла док се седело на камену или каквој другој хладној подлози. – *Не сѣди назам да ѿи дѹи не одвѹгне.* (Т).
- одјакчае** свр. ојача, очврсне [болесник].
- одјендрца** свр. отићи кривећи, клецајући (због криве, болесне ноге). (П).
- одлакне** свр. *одљкне* лакнути, постати лакше.
- одлошотѹје** свр. одболовати, превазићи лоше (у болести).
- одљкне** свр. лакнути.
- одмива** несвр. спирати, испирати, препирати. – *Плајино рѐже ѿе ране уѿѐже, / слзе рѹни ѿе ране одмива.* (Т); прањем, умивањем чистити, спирати. – *Слзе рѹни ѿе ране одмива.* (П)
- оживѐје** свр. оживети.
- оздравѐје** свр. оздравити, излечити се.
- озѐбне** свр. озебсти.
- озебѹтина** ж озеблина.
- озледа** ж рана, поремећај стања или облика површинског ткива.
- озлѐди се** свр. повреди се, озледи се неки део тела.
- осѐбал**, -ла, -ло прехлађен, прехладио се.
- осѐбне** свр. озебсти, смрзнути се. – *Наѿресѹ се добрѹ да не осѐбнеш!* (Т).
- ојакчае** свр. ојачати.
- оклоснави** свр. повредити, осакатити. – *Удари га, ѿе га оклоснави.* (Т).

окліцам се / *оїлїцам се* свр. ударити се прстима босих ногу о какав тврд предмет. (П).

окљљнси се свр. обесити нос, сневеселити се, оклембесити се. – *Окљљнси се и цел дљн нїкво не їривача.*

окомузи се свр. покуњити се, омузити се. (П).

окопїсти се свр. ојачати, очврснути.

окривел, -а, -о остао сакат, махнит „у ноге“.

окрндљак м оштећен зуб.

окрњил се зуб мало се заломио, оштетио.

окрупи се свр. прејести се (тако да од тога заболи стомак). – *Води си рачун кљд едеш, немој се круїши.* (Т).

олаби свр. попустити, олабавити [интензитет бола].

олакшање с психомотивно стање након проласка болести.

олечи свр. одлакнути, лакнути, излечити.

ољкшија свр. олакшица, олакшање. (П).

омае свр. омађијати, заслепити некога. – *Мен је ваша мајка набедїла, / Да сам њојног сїна омајала.* (Т).

омаје свр. занети, омађијати.

омајоше свр. пеј. омађијати, помутити ум.

омалекшу *руке и ноге* осети малаксалост у рукама и ногама као последице неке болести или опште исцрпљености организма.

оманичје с зечја стопа *Geum urbanum* L.

омација свр. омађијати. – *Она е мацијарка, ња га е омацијала.* (Т).

омациоше свр. омађијати, бацити чини (на кога): – *Омациосан и изгубїл їамеш.* (Т).

омршавее свр. омршавити, смршати. – *Не еде нїшиїа, зайїој омршавел.* (Т).

омуси се свр. сневеселити се, онерасположити се, ућутати се (о болеснику).

онекадрје свр. онемоћати, бити више кадар, постати неспособан.

онемеје свр. онемети, постати нем.

опал у снагу изгубио је снагу од болести.

опечен, -а, -о који има опекотине по телу.

оплзал, -зла, -зло омршавео и огрубео од болести.

опраља се несвр. опорављати се, поправљати се. – *Досїа їешко се оїраља од онїј болес.*

опрљоше се свр. пеј. опрљити се.

опруди се свр. ојести се између ногу. – *Оїрудїло се дуїенце на деїенце.* (Т).

орбљак м окрњен зуб, окрњак.

- осакатѐл**, -а, -о који је остао без неког дела тела (руке, ноге, прста).
- осѐњен**, -а, -о омађијан, омајан, зачаран. – *Ќди кькѓ осѐњен*. (Т).
- осѐњи** свр. омађијати, омајати, зачарати, помрачити ум некоме.
- осипе се** свр. осути се (по телу крастама, бубуљицама, оспама).
- оскѓмина** ж трњење зуба, зазубице. – *Кьд едѓ зелѓн ошавлѓк, на човѓка дѓјде оскѓмина*. (Т).
- осмакѓтен**, -а, -о тешко ударен. (Л).
- осмѓди** свр. опрљити длаку.
- остине** свр. охладити се, озепсти. – *Че остинеш на тинја ситѓд*. (П).
- осуши (се)** смршати због болести.
- осѓне** свр. усахнути, осушити се. (П).
- отѓкле му ѓчи** има оток, надувеност очију и подочњака.
- отеклина** ж oedema оток, отеклина, едем.
- отѓкне** свр. надути се од болова, или повреде ткива.
- отѓкне жлезда / жлезда** свр. појави се оток жлезде.
- отлица** свр. в. отклца.
- ѓток** м надутоост дела тела због болести или повреде ткива.
- ѓтровник** м тровач. – *Сви тѓ зовѓ бѓл ѓелине, / Ја тѓ зовѓм ѓитровниче, / ѓитровниче ѓмајниче* (нар. песма). (Т).
- отрѓвѓња** ж отровница, тровачица. – *Шитѓно кука кьд е на ѓм дѓјде, / Тѓ е моја ѓуба ѓитѓѓѓвѓња, / Дѓвѓи ми је брѓтѓа ѓитрувѓла, / И десѓѓог мѓне оковѓла*. (нар. песма). (Т).
- отруѓн** в. отрут.
- ѓтрут**, -а, -о / ѓитруѓн отрован.
- отѓра** несвр. скидати чини, отурати мађије.
- отурѓлница** ж врачара која скида чини, која одгони болест (отѓра бѓлес).
- ѓѓебѓси се** свр. виснути, повисети, оклембесити се. – *С лѓву рѓку се дрѓжи за квѓку, а дѓсна му виснула, ѓѓебусила се ко рѓкав... Поитревѓло га: шљогирѓл*.
- ѓѓесѓри се** свр. добије подочњаке.
- ѓѓѓри се** свр. снуждити се, разболи се. – *Дѓѓитѓитѓено се нешитѓ ѓѓѓрило, ѓрлѓг да ѓма вѓитру*. (Т).
- ѓчврѓне / ѓчврѓнесвр.** ѓчврснути. (П).
- ѓчѓѓе** свр. одсећи. – *Па тѓ ѓреѓѓѓко, ѓа ѓѓи главу ѓчѓко, / Па наѓитѓѓ ѓѓрѓѓе и грмаѓѓе*. (нар. бај.). (Т).
- ѓчѓѓен**, -а, -о одсечен. – *ѓчѓѓен кько с бриѓѓѓѓѓч*. (П).
- ѓчврѓне** свр. в. ѓчврѓне.
- ѓчѓпѓн**, -а, -о ѓчѓпљен, откинут; фиг. настран, ѓобен.
- ѓчѓпљак** м ѓобенѓк, ѓоба мимо света.

очи́ла ж мн. наочари. (П).

очу́ли / *очуљи* свр. остане без увета; одсече уво некое. (Т).

очу́љи свр. в. очули.

ошкобавéл, -а, -о који је остао без зуба, постао штрб, безуб, огрубела лица.

оштрбéе / *оши́рбее* свр. остане без зуба, постане штрб.

оштрбéје свр. в. оштрбее.

ошугавéе свр. ошугати се, добијти шугу.

П

па́да у *несвес* несвр. изгубити свест.

пада́ћа бо́лес ж епилепсија, падавица; хронична душевна болест која се манифестује јаким, дуготрајним главобољама, температуром, сметњама вида, страхом од људи, мучнином, повременим (чешћим или краћим) нападима несвестице и грчева у телу, дрхтањем целог тела или само дрхтањем главе или руку.

па́зува ж / *йáзука* пазуха. – *Тури руће у йáзуће*.

па́зука ж в. пазува.

па́зуће мн. недра (код жена).

пара́бица ж лоптаста гљивица чији се прах употребљава за заустављање крви при посекотини. (Т).

па́трав, -а, -о сакат (у ногама или рукама), шепав. – *Брáнко йáйпiрав у óбе но́ђе*. (Т).

па́травац м сакат човек; фиг. пеј. неспретњак.

па́травица ж саката жена, фиг. пеј. жена неспретна у ходу или раду.

па́травштина м/ж в. пеј. особа код које су ноге мало криве, чак сасвим не приметно, и која помало замеће у ходу. Ова реч има аугм. облик просто из љутње што „природа није била још мало дарезљивија“ па да буде све у реду.

пелíн м *Artemisia* пелен (биљка). – *Селíн мiне, йелíн һiне* (Т); пелен л. т. за отварање апетита, убрзавање циркулације, стишавање болова, разлагање и избацивање мокраћног камена.

пелтéк м муцавац. (П).

перуни́ка ж *Iris* народ верује да је лековита и да лечи упале грла, уха и плућа, а њен корен помаже у лечењу мигрене и поспешује избијање млечних зуба код деце.

пéршун м *Petroselinum hortense* поврће које се користи за јачање апетита и код пролива.

петрóвац м *Agrimonia eupatoria* л. т. која се користи за лечење кожных болести, органа за дисање, пролива и запаљења слузокоже желуца и црева.

пече́ (ме) у *мешину* осећати јаке, интензивне болове са утиском печења у пределу стомака.

пече́ (ме) *йод-груд* израз за бол у облику печења у пределу желуца.

пешница ж туберкулоза. – *Толко сам бил издладнёл, само шио ме не на-йадла йешница.* (Т).

пешичав, -а, -о туберкулозан, кржљав, потенцијално туберкулозан.

пигљ м (мн. пигљи) / *йикаљпикљеви*, зглобови.

пижав, -а, -о / *йижљав*, -а, -о ситан, закржљао.

пижља / *йижљакм* мршава, закржљала особа.

пижљав, -а, -о в. пижав.

пижљак м пеј. в. пижља.

пикаљ м зглоб, нога. – *Чу га ударим със йовагу йреко йикљеви.* (Т).

плена ж заплењена болест.

плója ж плик. – *Појрскáло га ћийéло млекó йа му се надизáле йлóје.* (Т).

пљешти несвр. горети, пећи, тињати у стомаку. – *Некво ми йешийи у мешину.*

пљик м плик, мехур који настаје услед опекотина.

пљу́ска ж фистула на зубним деснима. – *Дигла ми се йљу́ска йокре зуб.* (Т).

побелéје свр. побелети, оседети.

поболéје се свр. разболети се.

поболéл се свр. оболео.

побо́ли се свр. разболети се. – *Имáла мајћа двé девојће... / Обе су се йо-болéле, / Поболéле и умрéле.* (нар. песма). (Т).

поболу́је свр. боловати мало, боловати неко време.

побо́љује учест. боловати.

пово́ра ж сува мечкина глава код које су горња и доња вилица раздвојене па затим спојене канапима (поворама) да се човек може провући кроз њих. Веровало се да ће онај ко се провуче кроз повору бити ослобођен чини које су на њега бачене, или да ће оздравити ако је болестан.

пови́не свр. уганути (руку, ногу). – *Падал од слбу йа си йовину́л ру́ку ; ишчаши неки део тела. – Повину́л йрс.*

пови́не се (рука и нога) уганути се или се ишчаши рука и нога.

пови́ра се несвр. заноси се мало у ходу, ломи се у куковима док хода.

повре́да ж поремећај стања, облика или функције удова или неког другог дела тела.

повре́ди свр. озледи, повреди неки део тела, или некога.

повре́ди се свр. озледити се, повредити који део тела.

повре́ди се рана свр. позледи се рана.

поврне несвр. повратити се; освежити се, живахнути [у телесном смислу].

- поврне се** повратити се из несвести, оствестити се.
- погрознее** свр. поружнети [болесник током болести].
- погубее** свр. поружнети; наружити [болест].
- пóдбел** м *Tussilago farfara* L врста лековите траве; очиш, очобољка, подбел, за лечење астме и запаљења дисајних путева, кашља и за лакше искашљавање.
- подбúднице** ж ране које су се подбудиле. – *Подљу̀йнице, њодбúднице, / ви сѝе се њодљу̀йиле, њодбудиле, / ѝа сѝаѝе ѝа болиѝе.* (нар. бај.). (Т).
- подљúта** ж рана која је почела да гноји, која се је инфицирала. – *На њодљу̀йу да ѝривѝјеш жѝлавлак.* (Т).
- подљúтина** ж рана која се подљути.
- подљúтница** ж рана која се подљутила.
- подљúтача** ж / *њодљу̀йина / њодбудница* рана која се подљутила. – *Наѝа̀д-ле ме дѝеѝи ране, њодљу̀йаче, мрснѝчине, чѝзнѝчине.* (Т).
- подљúти** се рана погоршано стање ране, загнојити (рана); побудити се (ран).
- подмицáља** ж оток на табану настао од остатка трна.
- подúдра** ж оток, отекина (кад боли зуб); обољење у устима.
- подúје се** свр. подути се, добити отекине. – *Нòје ми се њодúше од одѝе.*
- подúтина** ж оток, отекина.
- пожлтѝје** свр. постати жут, пожутети (од болести).
- пожутѝл**, -а, -о који услед болести добије жуту, нездраву боју у лицу.
- покрѝва** ж коприва. (П).
- полошае се** свр. разболети се, постати (му) лоше. – *Нѝнад се њолоша̀л, и не мòж д ѝде на ора̀ње.* (Т).
- полудѝе** свр. полудети.
- помáne** свр. престати болети, слабије болети, попусти. – *Одòцу̀пра ме ја̀ко болѝше зúб, сьг ме ма̀лко њомењúје.* (Т).
- помагáља** ж штап којим се помаже у нечему (ходу).
- помѝне** свр. преминути, умрети. – *Поминúл се, Бог да му дúшу ѝрòсѝи!* (П).
- помòчко** м попишанко.
- помочúља** ж она који мокри у кревету, попишуља.
- помьтавѝје** свр. постати мутав, омутавети.
- понадвóрица** ж потреба за вршењем нужде;пролив.
- попа̀ва** ж *Losopedron bovista*, пухара, пуваљка, лоптаста печурка која се распадне у прах кад сазри. Њен прах се посипа на ране да би брже зарасле
- попáрен**, -а, -о који се врелом водом опекао по кожи.
- попáри се** свр. опече се по кожи врелом водом или ватром. – *Поѝарѝл се на кубѝ.*

попаротина ж опекотина, опеклина. – *Изврну́л се казан с ћиџелу во́ду ња му најрајил њојароџине њо нође.* (Т).

попушти *болеж* свр. ослаби бол.

порева несвр. подригивати, повраћати.

порече се свр. посече се.

портести зуби зуби са размаком између јединица у горњој вилицы. [Низ зуба у којима има размакнућа, ретки зуби кроз који постоји пролаз (порта = капија)].

пос м пост (овде: дијета).

посирка ж пролив. – *Уваџила га њосирка.*

посмитотина ж онај који је ометен у развоју.

пости м мн. пост, дани поста.

посње свр. усахнути, засушити.

потавнел у лице постао црн, таман у лицу, добио тамну боју лица услед болести.

потикали се израз за делове тела који су се услед болести или оштећења виталних функција упропастили и уништили. – *Поџикали му се венци [десни, у које су џађени зуби].*

потика се свр. умре. – *Ђуза се њоџикал њрошлу есен.*

потмолавее свр. потамнити, добити земљану бојулица, постати тмолав.

потмолее свр. потамнити, добити земљану боју лица.

потмолел, -а, -ов. потавнел.

потпир се несвр. подупирати се, поштапати се. – *Дојде време да се и ја њоџирам със њовагу.*

потресја ж стрес, потрес, узбуђење.

потуги се свр. погури се. – *Мори, џуџо, џуџовице, заџио си се њоџуџила?*(Т).

потвнее свр. потавнети. – *Поџвнел како земља.*

почепи свр. искривити, искршити. – *Почейило га некво у нође.* (Т).

почине да здравимало (му) је боље, полако, постепено оздрављује.

почудиште с злурадо дивљење, урокливо дивљење.

поштапало с штап; штака.

прасенце с лист на нози. – *Заболела ме нога у њрасенце.*

прдеж м звучно испуштен гас.

прдља м прдљив човек; онај који прди.

пребица ж в. парабица.

пребије се (коска) свр. нагњечи се допуцања (кос).

пребит, -а, -о пребијен. – *Влачи се ко њребии.*

преболедује свр. преболи.

- преболѐл**, -а, -о прележао је болест, оздравио је.
- преболї** свр. оздравити, изборити се са болешћу, поднети болест.
- превр̑скује** несвр. врскати, шушкетати у говору.
- преглтач** м место где се гута, гуша. – *Дошло ми је до њрегли̑ач*. (П).
- прегр̑би се** свр. изгрбавити се од посла. – *Ја сам се, сине, од ра̑бои̑у њрег-рбила, не од добро̑*. (Т).
- прегута̀вѐе** свр. промукнути. – *Пил̑ с̑иуден̑у во̑ду ња њрегу̑иавѐл*. (Т).
- прежл̑тѐје** свр. пожутети (у лицу), пребледети. (П).
- прежма̀вкүје** несвр. жмирка. (Л).
- прездравѐје** свр. прездравити.
- прека̀ра се** свр. проћи, нестати; умрети. – *Влад̑мир Ђуза се њрека̀рал њред Вели̑гден*.
- прек̑ла̀ца** свр. претуцати (прст).
- прекр̑шї** свр. преломити (кост).
- прекр̑шња̀чи се** свр. „преломити“ се преко крста, повредити се у крстима.
- прекук̑у̀љи се** свр. пресавити се, снаждити се. – *Прекук̑у̀љила се, на ср̑ї се на̑рајила*.
- прел̑ади се** прехладити се, разболети се услед прехладе.
- прел̑ичи се** свр. / *њрењра̑ји се* променити се у лицу, преправити се.
- прел̑о̀мен**, -а, -о преломљен.
- прел̑упи се** свр. ољуштити се, прељушти се (о рани, о ра̀навом месту на телу). – *Прелу̑їла му се гр̑бина*.
- премѝра** несвр. обамире, губи свест, превр̑ће очима. – *Премѝра кько њред см̑їи*.
- преплатнѐе** свр. пребледи.
- препра̀ји се** свр. в. преличи.
- препу̀кне** бол израз за престанак бола.
- привѝја** несвр. стављати што на рану. – *На гно̑јну ра̀ну се њривѝја ли̑с жи̑лавла̀к*. (Т).
- пригм̑ечи** свр. пригњечи [тело или део тела].
- приди̑гне се** човек израз за човека који је оздравио, или који је почео оздрављивати.
- прим̑ла̀ца** свр. почети муцати, замуцати.
- примучнѐје** свр. ухватити (мука, мучнина).
- припл̑ештї** свр. почне да га пече у стомаку. – *При̑л̑ештї̑ало ми у меш̑ї-ну од глади*.
- прит̑исне** болестї израз за вид испољавања болести.
- притрен**, -а, -о осетљив, нервозан; плашљив.
- притруса** ж узнемирење, страх.

приуміра свр. почети умирати, заумирати. – *Кад човек ѝриуміра, ѝале му свѣчу.*

п̀рнга̀ ж ожиљак, белега. – *Над вецу̀ му и сьг ѝрнга̀ сїојї.* (Т).

пробѡда га у сїрѡну, у-грудѡ, у ѝлећкуизраз заболове у виду пробода у пределу ребара, груди, плећке.

проборѡви се свр. осветити се, доћи к себи.

пробѡтїиња ж сила која изазива пробаде.

прозука̀л се, -а, -о слабео је, омршавео је услед болести.

пројѣл му се зу̀б има покварен или оштећен зуб.

прок̀летїсује несвр. проклињати.

проклетїше свр. и несвр. проклињати, проклети.

прокнѣ свр. прокуне. – *Немој да ме ѝѣраш да ѝе ѝрокнѣм.* (Т); – *Тѣшко је кад мајка ѝрокнѣ.* (П).

прокѡби свр. урекне, наслути зло, призове злу коб.

промљну̀ло гаосетио пробод, жигање по телу. (Л).

промр̀да свр. покренути укочени дела тела.

промр̀цује свр. почети мрдати, промрдати.

пропљ̀усне рѡна процурити гној, сукрвица или крв из ране (из чира).

просѣрка ж пролив.

простїне свр. простудити се, прехладити се. – *Облѣчи се да не ѝростїи-неш.*

протѡчї свр. фиг. добити пролив.

протрїса се несвр. протреса се.

прочуден, -а, -о унезверен, уплашен.

прѣс м прст.

пр̀шав, -а, -о испуцале коже на лицу. (Л).

пу̀зав, -а, -о кратковид.

пу̀зља м пеј. онај који не види добро.

пу̀ца му глава израз за јак, интензиван бол у глави.

пу̀ца му глава израз за јак, интензиван бол у глави.

пу̀ца му челѡ израз заинтензиване, јаке болове у чеоном делу главе.

пуцоглѡвина ж главобоља. – *Нечу због ѝѡј да ѝмам ѝуцоглѡвину.* (Т).

пѣшкање с гл. им. од пѣшка, пуштање гасова из црева.

пѣшко̀љ м безвучно испуштен гас.

пѣшко̀ч м гас из црева, смрад.

пѣшка несвр. пуштати гасове из црева; безвучно испуштати гасове.

пѣшља м онај који пушта гасове; човек који пѣшка.

пѣшна ж она која испушта гасове.

пѣшне свр. пустити гас из црева.

п̑шче несвр. стењати, дахтати.

Р

разболи се свр. оболети од неке болести, разболети се.

разгњева се свр. растужити се, постати безвољан.

раздрáпа се свр. рашчешати се, разгрести се чешањем.

разо́кав, -а, -о разрок, зрикав.

разрочу́е несвр. уклања урок. – *Урòк урочу́е, урочи́ца разрочу́е.* (П).

ра́ка несвр. пљује густу пљувачку уз гласно искашљавање. (П).

ра́кољак м / *р̑кољак* испљувак, густ испљувак.

рамагíза ж rheumatismus реума, реуматизам; болест изражена запаљењем везивног и колагеног ткива у организму, нарочито у мишићима и зглобовима и боловима у овим органима.

ра́мо с раме.

ра́на ж болно место, рана; vulnus отворена озледа, трауматски расцеп континуитета површинског телесног ткива.

ранáв, -а, -о / *ра̑нав* који има ране, опекотине, опрљине по телу од ватре, воде, врућих метала или киселина.

ра̑нав, -а, -о в. ранав.

расрбése свр. почети (ране) несносно да га сврбе.

растáвић м / *рас̑авичје* Equisetum л. т. која се користи за лечење обољења бубрега, туберкулозе плућа и бронхитиса.

растáвичје с в. раставић.

рас̑ијшка се свр. почети кијати, кашљати, бивати болешљив, постати кишкав.

расцéвли се свр. растужити се, расплакати се.

расцивкáви се свр. раслинавити се.

расцр́вим се постати црвен.

расч́ни свр. отурити, скинути чини с оболелог.

расчињу́е несвр. кварити, рушити, одбацити чини с оболелог. – *Расчињу́ј ми ши́о си учини́ла.* (Т).

рашчевр́ка свр. рашчепрати, разбити, расцопати [коме део тела].

р̑га несвр. бости, гурати, мувати; болети (с времена на време). – *Р̑гамé кр̑и́еи́на.* (Т).

р̑гне свр. убости, ударити; нагло и јако заболети. (П).

редња́ ж / *редушка / редушчинка / редњина* епидемија.

редњина́ ж в. редња.

реду́шка ж редња, епидемија.

редушч́инка болест која захвата све редом; неминовна бољка. (Л).

реже *га ѿо сѿомак/ ѿо мешину* имати грчеве у стомаку.

рѣн м *Artemisia laphathifolia* поврће које се користи код болести желуца, јетре, жучи, мокраћне бешике, црева, плућних и кожных болести, реуматизма и као антибиотик код кијавице.

репушљак м локвањ л. т. која се користи код чира и за отоке.

ресина в. дилалтија.

рецепис м лекарски рецепт. – *Докѿур му ѿреѿисал рецеѿис за лекови, ал ѿн нече д ѿде да и узне.* (Т).

рѣма / *римза* несвр. плакати, ридати. – *Заѿеко ју како рѣма. Пиѿува ју кѿкво е. Не ѿеја да каже.*

рѣмза несвр. плаче, рида.

рѣпа му *ѿод груди* имати болове у желуцу.

рѿољ м (мн. рѿоље (П)) испљувак из грла, хракотина, шлајм.

рѿотина ж в. рѿољ.

рѿња ж в. рѿња. (Т).

ровѣ несвр. плаче.

ровљѿв, -а, -о плачљив.

рука ж рука – *Вода се не ѿѿје ѿреко руку.* [За тај поступак каже се: *Зло* (зло је), насупротив: *ваља(се)*].

руса ж кожна болест, екцем (по глави).

С

сакат, -а, -о који нема руку или ногу.

саклет / *сѿклеѿим* мука, нервоза. – *Уваѿи ме саклеѿи.* (П).

сараѿа ж обољење жлезде; рана. – *Љуѿа сараѿа.* (Т).

сасѿне свр. уморити некога, сатрти, смождити [бол или болест].

сасѿпуѣ несвр. упропашћавти, сатирати [болест].

све ме сѿроѿи (сав је малаксао) има осећај малаксалости, „строшености“, „сломљености“ тела.

свења ж нелагодност, мала доза страха. – *Не ме сѿра, ал си ме свења да ѿродим нѿчум ѿроз грѿбиѿѿа.* (Т).

свеѿен, -а, -о освећен (о мртвацу, о светој водици).

свеѿена вода ж освећена водица.

светијованова трава ж *Galium vegum* L. ивањско цвеће.

сѿитли свр. споасти, приморати, савијати од бола. – *Сѿитлило га некво у мешину.*

сѿрне се свр. повратити се, доћи к себи, поправити се у телесном смислу. – *Сѿг се малко сѿрнѿл, а бѣше јако закасал.* (Т).

сѣва му у главу имати јаке болове у глави, са пулсирањем у пределу темена.

сѣва ми у слейоочнице, у колено (*лакай̄, зглоб*) израз за бол у облику севања у одређеном делу тела.

сѣкавица ж севање у костима.

сѣкне свр. жигнути, боцнути, пробости. – *Сѣкну ме у крст̄ей̄шину*; нагло се смањити. – *Кад бѣлка сѣкне, мѡже да се живи*. (П).

семљив, -а, -о болешљив. (Т).

сѣрма ж костобоља, реума.

ситница ж *Amelanchier ovalis* л. т. која се користи код обољења јетре, жучи, бубрега и мокраћне бешике.

скапотина ж пеј. онај који је скапао од умора, малаксао, ослабио, дошао до краја, који лоше физички изгледа.

скапошља̄к м аугм. и пеј. од скапотина.

склѣчкан, -а, -о скршен, поломљен, згњечен. – *Склѣчкан дѡзам*. (Т).

склѣвчи се свр. савије се у клупко, склупча се. – *Скљувчӣл се ко̄лко га заболѣла мешина*. (Т).

склѣчкан, -а, -о в. склечкан.

склѣокан, -а, -о сможден.

скокљне свр. снаћи, спопасти. – *Кад ме скокљне бѣлка, дѡзам рӯће одӣ свѣ*. (П).

скомина ж трњење зуба, трпкост. – *Иде ми скомина на ус̄та̄.*

скомљчем несвр. мрмљати, неразговетно говорити.

скрајник м анат. крајник. – *Кѡд бѣл манеч̄к, о̄йерсѡван од скрајницӣ.* (Т).

скршен, -а, -о поломљени део тела (прст, нос, руку или ногу).

скѡкли се свр. савити се, скупити се, згрчити се. – *Скуклӣл се, ѡа му се глас не чӯје*. (П).

слаб, -а, -о **1.** слаботелесан; **2.** оболео, под болешћу, у болесном стању, исцрпљен.

слабач̄к, -чка, -чко прилично слаб.

слабѣе несвр. / *слабе̄је* слабити. – *Од не̄ко време ѡочѣ да слабѣем*.

слабѣје несвр. постајати слаб, слабити, мршавити.

слабина ж део тела око струка.

слаботѣлесан, -сна, -сно онемоћао. – *Немѡј да зай̄наш на рабѡӣу, јѡш си слабоӣѣлесан*. (Т).

слаботӣња ж/м слаб, мршав човек.

слабӯје несвр. бити слаб, болестан, боловати. – *Слабӯјем од не̄које време*. (Т). [слабӯје = вероватно: ослабӯје, ослабљӯје, слаби, нап. прир.]

сланчоглѣд м сунцокрет. (Л).

слезѐнка ж слезина; vesicafellea жуч, жучна бешика, кесати орган у јетри који ствара сок жућкастозеленкасте боје.

слѐпац м слеп човек, онј ко не види; фиг. глуп.

слепѝц м *слѐпац*, онај ко не види.

слѐшче несвр. брзо и тешко дисати, дахтати, бректати. – *Иде оздѝл и слѐшче, видим, ѝѐшко му.*

слнчоглѐд / *сланчоглед* Helianthus annuus; сунцокрет; цвет ове житарице користи се за лечење грознице и кашља, а сунцокретово уље за справљање многих лековитих масти.

слошаѐ се / *слошаје се* свр. разболи се, постане (коме) тешко. – *Бѐше вѐсал цѐл дѝн кѝд најѝрвечер онѝ му се слоша.* (Т).

слошајѐ се свр. позлити, постати лоше (коме), смучити се. – *Ако ѝши се слошајѐ, ѝкни ме.* (П).

слѝнча м замлата, будала.

слѝтан, -тна, -тно с неким телесним или психичким недостатком; осакаћен.

слѝтѝн, -тна, -тно ружан, нагрђен. [Болешћу или којом телесном маном.]

смѝмка ж /*сманка* / *смѝнка* зубна фистула. – *С иглѝ ѝче смѝмку да ѝпроваѝли.* (Т).

смѝнка ж фистула на зубним деснима, в. смамка.

смѝчка свр. згњечи. – *Кѝд га ударѝл с ѝесницу, смѝчкал му нѝс.* (Т).

смѝчкан, -ана, -ано згњечен, спљоштен.

смѝши свр. сасадити (врат), искривити, ушинути (врат). – *Падал од ѝо-ваѝн ѝа си смѝшил враѝи.*

смедѐс, -та, -то онај који је жуте, смеђе косе и пегав по лицу.

смѝри се бол израз за престанак, смирење бола.

смѝцаљѝа ж Hypericum perforatum L. кантарион.

смлатѝше се свр. пеј. смлати се, угрувати се, поломити се (у паду).

смради несвр. прди нечујно, пува.

смрдељѝк м смрад, смрдеж.

смрѝца несвр. шмркати. – *Назѐбал, ѝа сѝмо смрѝца.*

смѝди несвр. прљити длаку.

смѝкне свр. жигнути, пробости. – *Синѝч ме смѝкну нѐкво у грбѝну и сѝг не мѝг да се исѝрајѝм.* (Т).

смѝца несвр. жигати, пробадати, севати (о болу). – *Не горѝ, не боли, / Не смѝцај, не ѝѝцај* (нар. бај.). (Т).

смѝца му у главу има јаке болове у глави.

смѝнка в. сманка.

снага ж тело (човека). – *По снагу му излѐзле боѝће,* в. тело.

- снадолее** свр. савладати [болест].
собаља несвр. в. обарати [болест].
собара несвр. обарати [болест].
сомур м слина из носа, в. сопуљ.
сомурав, -а, -о слинав. – *Овој дејинише иреце сомураво.* (Т).
сомуран м слинча, слинавко.
сопетљичко м слинавко, балавко.
сопуљ м (мн. сопуље (П)) / *сомурслина*. – *Преце му шечё сопуљ из нос.* (Т).
сопуља, -а, -о слинав. – *Сопуља дејинише.* (Т).
сопуља м слинавко.
сопуљана ж слинавица.
спепельосан, -а, -о који има боју пепела; спечен, осушен.
спепельоше (се) свр. добити боју пепела, сасушити се, спећи се (од болести).
спопадну болести в. нападну болести.
спотура се несвр. саплиће се од изнемоглости. – *Ел си болан, ел си иијан, иа се сипотураш.* (Т).
спреса несвр. удваја се по дужини, савија се.
спуне свр. спласнути (о нечему што је надувено, отечено).
спуњује се несвр. сплашњавати се. – *Оиёклинаиа иоче да сипуњује.*
сраб м свраб, сврбеж. – *Наидал ме нећи сраб.*
србеж м свраб, сврабеж. – *Појавил му се нећи србеж исход жиле.* (Т).
србешка ж свраб. (Л).
срби несвр. сврбети. – *Срби, боли, мора да ирпий.* (Т).
срби иужно израз заосећај свраба у виду непријатног, тужног индивидуалног утиска.
србнуло га изр. свр. испила га болест, ослабио.
сригоше се свр. пеј. пасти, скљокати се.
срченица ж срдобоља. – *Он је још кько деиё болувал од срченицу.*
стане болё ж изр. за престанак бола.
стиска га исход груди имати грчеве у желудцу.
стой му ко глув изр. за оног коне чује добро.
стра м страх (мн. страове Л). – *Сира је зъл. – Од сира лек нема.* (Л).
страничав, -а, -о настран.
страоба ж *сираобија, сираоија* страхота.
страобија ж в. страоба.
страотија ж страхота, ужас, грозота, в. страоба.
страување с гл. им. од страховати се, страховање.
страује несвр. страховати, плашити се.

страшник м *Ceteraech officinarum* Lam. трава од страве, златна папрат, папратарка

страшноло сголем страх.

страшничје страва која лечи страх. [Али, још никог није излечила. Тренутни страх од напада (уједа) пса жене лече тако што од пса туре длаку на жар, па накаде дете.]

стриса се несвр. и учест. стресати се, узбуђивати се, подрхтавати.

ступало с стопало.

сугрѣби м мнтраг од псећих ноката. – Мисли се да онај ко их нагази, може да добије неко кожно обољење. – *Нагазил на сугрѣби.* (Т); – *Куче врља сугрѣби.*

сузне свр. обузети. – *Сузне га нећи сира и ни да мрдне.*

сукрвичина ж / *сукрвичје* сукрвица, крвави гној који цури из ране или оболелог органа. – *Иде му сукрвичина на нос.*

сукрвичје с сукрвица, в. сукрвичина.

сулудичав, -а, -о суманут, сулуд, луд.

сурнише свр. урнисати, срушити, упропасти, довести у јадно стање (болест). – *Болес га била толоко сурнисала да е едва прескочил.* (Т).

сѣклет, -а, -о болестан. (П).

сѣмо издѣвује израз за трпљење великих болова због којих болесник удише и дува.

сѣне несвр. сасуши се [рана, опекотина, повреда] .

сѣне несвр. сушити се, сахнути, венути (од болести, туге).

сѣрби несвр. сврбети. (Л).

Т

тавлаише несвр. опоравља, јача, оздрављује, прездрављује. – *Зиму с бѣше јако закасала, сѣг се малко тавлаисала.* (Т).

тело с / *снагасогрус* организам, живо тело.

темењаквица ж слој масне перути на темену новорођенчета. (П).

тентаво прил. мутно, тешко, змурно у глави, у стомаку.

тепав, -а, -о који тешко говори, који замуцкује.

тепавштина м пеј. муцавац.

тепкав, -а, -о в. тепав.

тепа га да бљује имати нагон за повраћањем.

тепа несвр. боловати неку болест. – *Тепа могоарицу* (дечју болест).

течу му уши имати непознато обољење ушију праћено цурењем сукрвичавог гноја и крварењем из уха.

тешко (болесном човеку) – тешко психофизичко стање болесника током болести; основни осећа стања организма у болести.

тешкотџа ж тешкоћа, тегоба изазвана болешћу.

тиица ж тиха болест. – *Црвенá њљуска, зеленá њљуска, њиá њиџица, добрá дџбрица* (нар. бај.). (Т).

тишти ми / ме *исјод ребра* израз за бол у облику тиштања, потмуо, подмукли бол у пределу испод грудног коша (о јетри).

тмџлав, -а, -о таман, потамнео; добио земљану боју. – *Дошъл некав њмџлав у лице*. (Т).

товáга ж тојага – обавезно помагало старијима или особама са оболелим ногама или кичмом, којима је отежан ход.

товáричје с трава којом се купају деца да би, по веровању, напредовала.

травá за *грозницу* ж *Erytharaea centaurium* Перскичица.

травá од *живци* ж *Agrimonia eupatoria* L. петровац

травá од *издáџи* ж *Hypericum perforatum* L. издаткиња, кантарион.

травá од *џрџбоди* ж *Potentilla* sp. трава за лечење ницине (усов)

траве ж мн. општи назив за травнати биљни покривач, међу којима има и лековитих. [У Лужници има доста трава. Најлепше су планинске травке. Имају леп мирис и вероватно је већина њих лековита. Аутор *Лужничког речника* сматра да Лужничани ходају по травама, али их не распознају. Народна медицина је знала, алисе временом све заборавило.]

трџпка несвр. ситно трептати.

трџска ж / *џрескавица* грозница, дрхтавица.

трџскавица ж болест дрхтавица (од назеба или неког узнемирења). – *На џоџá грозница, на џоџадџу џрескавица*. (Т).

триклет, -а, -о три пута проклет, јако проклет. – *Прџклеџ да је кџџ џе млáдо жџени, / А јџџ џриклеџ кџџ девџџу дáва*. (Т).

трилџтница ж грозница, дуготрајна грозница. – *Тресџ се кáкџ да га је џрилеџница уваџџила*. (Т).

трње у шаку, у шаџу; ~ рука израз за осећај трњења руке и шаке.

трџвалђа ж трџвачица.

трџскот м *Polygonum* л. т. за лечење обољења дисајних путева, бубрега и заустављање крварења.

трџпне / *усџрџпне* свр. престане да боли. – *Мџшина ме џрџпну едно дџá сáџа џа џáк џџче да ме боли*. (Т).

трџдови мн. порођáјни болови.

трџјáло с отров. (Л).

трџјáч м трџвач.

трџче се невр. јадиковати и телом и речима (од болова), трџћа се. (Л).

тужниџ м гнојница на очном капку, јечмичак. (П).

туметлџ м залечена болест, фалинка. – *Имам си ја џуметлџ, не ме съ заболело џрвџи џџџ.* (Т).

тџвни се у очи в. мркне.

Ћ

ћопав, -а, -о крив, шепав, који при ходу криви, шепа.

ћопша м пеј. од ћопав, ћопавко.

ћорав, -а, -ослеп.

ћос / *ћосав* м ћосав човек. – *Срџџоше се ћосови разбџше си носови.*

ћосав, -а, -о који је без длака, коме не расту бркови и брада.

ћепец м кепец.

ћија несвр. кијати, кихати.

ћијавица ж кијавица. – *Наџадила ме џиџка ћијавица.*

ћијавичав, -а, -о који има кијавицу.

ћијање с кихање, кијање.

ћила ж болесна кила hernia.

ћилав, -а, -о **1.** који има килу; **2.** фиг. који је слаботелесан.

ћилча м онај који је килав, килавац.

ћине свр. кихнути. – *Толко јако ћине, да ми се задзавнџ џенџери.* – *Кад некој ћине, каже му се „наздравље“.*

ћинцуле ж мн. / *ћинцуле* ране по лицу код деце. – *Наџади га некеве ћинцуле.*

ћичма ж кичма. – *Падал од кола џа се убиџ у ћичму.*

ћишкав, -а, -о плачљив, болешљив. – *Овија дни бео нешџио ћишкав.*

ћури несвр. ћутати оборене главе, мировати, орусити се; боловати. – *Неколко дена само ћури, нече ни да еде ни да џије.*

У

убелџе свр. побелети, побледети.

убивџтина ж убој, телесна повреда ударом тупог предмета; ударено место на телу, повређено место на телу. – *Три месеца џервијал лук на убивџтине.* (Т).

џбит, -а, -о убијен; контузован. – *Убиџ у главу.*

џбзди се свр. усмрдети се.

џбџка се свр. убости се (на трн, иглом).

џвати болес израз за вид испољавања болести.

уврѣди рáну повредити, озледити рану, покретом, додиром повредити рањеног човека.

ўглен м жар, угљен. – *Ел о́ч да њи ба́ба гле́да у ўглење?*

угмѣчи свр. згњечити, угњечити. (П).

угорí се свр. добити температуру. – *Кад њи се деи́е угори, исцírљај га с ређи́ју.*

удáри бо́лес свр. наступи болест, испољи се болест.

удáри на по́луду свр. полуди. – *Ударíло га на њóлуду.*

уду́ши се свр. угушити се.

ужлте́је свр. постати жут, ужутети. – *Ужлте́л како́ да је бо́лан.* (П).

узвѣрен /*usvéren*, -а, -о збуњен, уплашен, унезверен.

узди́са несвр. уздише.

уздрíгне свр. / *узригне* подригнути. (П).

уздрíгну́је несвр. подригивати. (П).

уздригува́ње с гл. им. од уздригује, подригивање.

уздрíгуе несвр. / *удригну́је* / *узригу́је* подригивати. – *Уздрíгуе ко го́ведо.*

узди́не свр. уздахнути.

узди́шиња несвр. уздисати. (П).

узигра́л, -а, -о свр. узнемирити се и психички и физички.

узрíгне свр. в. уздригне.

узрíгује несвр, в. уздригује.

узвнí се свр. / *узвнí се* свр. почети звонити, бучати. – *Узв́не ми се у гла́ву (ўглаву).*

узвѣрен, -а, -о уплашен, унезверен.

узембе́рен, -а, -о унезверен, уплашен.

узурí се свр. увене, постане блед.

узвнí се в. узвнí се.

уи́на́л, -а, -о невесео [болесник].

уко́лчен, -а, -о укрућен (као колац).

уко́лчи се свр. укрутити се (као колац).

укочи́ло *га у крсти́еи́ну* има осећај укочености у крстима, карличном делу кичме.

укочи́ло *га* осећа укоченост у карличном делу кичме.

уко́љи се свр. одузети (му) се (руке, ноге).

ўла́в, -а, -о сакат; глуп.

ўлавица ж пеј. саката, кретенаста женска особа.

ўлавштина м/ж пеј. кретенаста, саката особа.

уло́гав, -а, -о болестан, непокретан, одузет.

улогáвен, -а, -о одузет, непокретан.

- улогави́л се** одузео се, одузет, постао непокретан.
- уло̀гавица** ж жена одузетих ногу или руку, непокретна.
- уло̀гавштина** м/ж пеј. особа одузетих ногу или руку, непокретна, парализована.
- уми́ра** несвр. и учест. умирати.
- умира́ч** м умирање, смрт.
- умира́чка** ж умирање, смрт. – *Дошло до умира́чку.* (Т).
- умочу́ља** ж/м онај који се упишава.
- умрл**, -а, -о умро, мртав: – *Та́м се, на она́ј све́т, саста́љају умрли́.*
- умр́твен**, -а, -о умртвљен.
- у̀о** сухо, уво.
- упали́ло му се грло** имати запаљење или инфекцију грла.
- упано́сан**, -а, -о захваћен паником.
- упи́шка се** свр. упувати се, пустити гасове из црева.
- уреди́** свр. повредио (коме) рану додиром.
- уреди́ се** повредити се, позледити рану.
- уре́кне** свр. бацити чини.
- ури́ца** несвр. бацати урок на некога. – *Едне́ очи ури́цају, дру́ђе́тије одри́цају.* (Т).
- урнису́е** несвр. уништавати [болест оболелог].
- урни́ше** свр. уништавати, сатирати [болест болесног].
- уро́ден**, -а, -о урођен [*уро́ден* недостатак, *уро́дена* мана].
- уро́к** м последица злог погледа. – *Убав, да му неје́ уро́к.* (Л); поглед или чин који, по веровању, може да навуче зло, несрећу, проклетство, мађију. (Т).
- уро́кљив**, -а, -о особа са злим погледом, који изазива урок.
- уро́чица** ж нестварно биће које, према веровању, отклања урок. – *Уро́к урочу́е, урочи́ца разрочу́е.* (Т).
- уро́чиште** с аугм. од урок.
- урочу́е** несвр. прави урок, чини.
- уसाди́л**, -а, -о се усадио се, оболео од ишијаса. (Л).
- усе́кне се** свр. са два прста ухвати се за нос и дувајући истера слине.
- услеш́че се** свр. задише се. – *Къд иде́м у́збрдо ја́ се ја́ко услеш́чем.* (Т).
- усмр́кне се** свр. ушмркнути, усекнути се.
- усмр́ца** несв. шмрчати; плакати шмрчући да би изазвао већи ефекат. (Т).
- усо́в** м бол. ницина. – *Усо́в се́ди иза вра́тиа,/ Чува́ле га до ти́ри ба́бе.../ Ои́уд иду́ ву́ци, ву́ци и́рвоши́енци./ Па усо́ва расшину́ше* (нар. бај.) (Т); мицина, ницина, гнојаво запаљење скупа лимфних жлезди у пределу препона код дечака. [Усов је и упала дојки код дојиље, а такође и упала вимена код млечне животиње, краве или овце.]

устрѣгне свр. поврати дах, удахнути пуним плућима. – *Не моџ да устрѣгне душу*. (Т).

устресѣ се свр. стрести се, уздрхтати.

устрисам се несвр. трести се (повремено), подрхтавати.

устрѣне болѣж израз за бол који мало престане, смири се, стане.

усукал, -а, -о **се** усукао се, телесно ослабио, смршао . – *Усукал се к'о моруза*. (П).

утенчѣл, -а, -о **се** свр. укочио се, тј. умро; повампирио се; фиг. Од бола толико деформисан као да је мртав „напрајѣл се на тенца“.

уѣин м чини, враѣбине.

ушѣне се извитопери се (телом) услед повреде неког зглоба.

уштуѣа несвр. штуѣа.

уштуѣање с штуѣање.

Ф

фалѣнка / *вѣлинка* ж телесни недостатак или душевна мана

фѣличан, -чна, -чно / *вѣличан* са неким телесним недостатком или душевном маном.

фрѣља несвр. говори непрецизно изговарајући гласове (услед неког телесног недостатка).

Ц

цѣика несвр. жарг. бојати се.

цѣикање с гл. им. од цѣика, страховање.

цѣѣлав, -а, -о неразвијен, закржљао, танак, жгољав.

цѣѣи несвр. цѣпа. [фигуративни израз за манифестовање бола и болести].

цѣрозубоња м онај који има ретке зубе.

цѣѣка ж мн. цѣѣће слина.

цѣѣкав, -а, -о слинав.

цѣѣкѣн м мн. цѣѣкање слинавко. (П).

цѣѣкѣна ж мн. слинавица.

цѣѣкѣљ м мн. цѣѣкѣље слина. (П).

цѣѣна ж слина, бале. – *Сѣѣлно му шѣчѣ цѣѣна из нос*. (Т).

цѣѣнка ж слина.

цѣѣнѣа / *цѣѣнѣа* несвр. цѣѣздрити.

цѣѣнѣав / *цѣѣнѣав*, -а, -о плачљив, цѣѣздрав.

цѣѣнѣав, -а, -о в. цѣѣнѣав.

цѣѣпѣ ж анат. опна, марамица. – *Пѣѣкла му цѣѣпѣ*. (Т).

црвенéје се несвр. бити црвен, црвенети се.

црвѐни вѐтар *erysipelas* заразна кожна болест која се манифестује језом, температуром, главобољом, повраћањем, ограниченим црвенилом и сјајем коже (најчешће носа и образа).

црвѐња́с, -ста, -сто црвенкаст, румен.

црвѐ́ло с црвена боја, црвенило.

црнѐје несвр. постајати црн, добијати црну боју, црнити (се).

Ч

ча́ј м сваки напитаk од прокуване биљке, који се користи ради олакшања у болести, или ради поспешивања лечења (од прехладе, кашља, разних упала и сл.).

чакарѐс, -та, -то разрок. – *Чакарѐсти зѐље глѐдају, а мѐсо ваде.* (Т).

чалдѐсан, -а, -о ударен, ћакнут, будаласт.

чалдисуѐ несвр. исцрпљивати, испијати [болест].

чалдѐше свр. исцрпити, испити(некога нека болест). – *Билó га ѿóлко сур-дисало и чалдисало, да не могъл за цѐлу нѐдељу да се ѿоврне.*

ча́лне свр. удари овлаш по глави, закачи. – *Ча́лне га бóлес.* (Т).

ча́лнут, -а, -о ударен, сулуд, ћакнут.

чалó с чело. – *Пројдѐ урóк ѿроз салó, / Каѿѿанац му на чалó.* (Т).

чамалѐуга ж чворуга, израслина, задебљање. – *Изрása му нѐква чамалѐуга на чало.* (Т). [Чамалѐуга је и задебљање на доњем крају пастирског штапа, гуца].

чамрѐе несвр. копнити, нестајати, губити се психички и физички. – *Човѐк слабѐе и чамрѐе док се не ѿоѿика.* (Т). – *Кад ѿрóду гóдине, човѐк ѿóчне да веѿрѐје и чамрѐје.* (П).

ча́шка ж дем. од чаша, чашица; средина груди, подгруди. – *Болѿ ме у ча́шкуѿу.* (П Л).

чвару́га ж чворуга. (Т).

че га б́уде израз за оног ко ће оздравити, коме ће бити боље у здравственом смислу.

чезнѐе несвр копнити, топити се, нестајати. – *И човѐк сáмо жлѿѿѐе, ве-ѿѿае, чезнѐе.* (Т).

чезнѿчине ж мн. / *чѐзничинеж* бубуљице на лицу дечака у доба пубертета.

чекмѐшче с стомаче. – *Чу ѿѿе удáрим у чекмѐшче.* (Л).

чекрлѿјес разокав, разрок.

чемерѿка ж *Centaurium umbellatum* л. т. која се користи против ваши и шуге.

четáљћа ждео корена зуба (Л). [Четалка је и расоха на дрвету; гранато дрво је четаласто.].

чибѝричав, -а, -о / *мрчкав* пробирљив у јелу, слабог апетита. (П Л).

чѝр *mfigunculus* заразно гнојно запаљење у пределу лежишта длаке на кожи или око њега које захвата и дубље слојеве коже.

чмрљав, -а, -о затупљен, спљоштен; мало ударен.

човече с дем. човек малог раста, човечуљак.

човечич¹ м дем. и хип. од човек, добар човек; човечуљак;

човечич² м ресица у грлу.

чоља м особа сакатих руку.

чољав, -а, -о сакат (у руке или прсте, без прста).

чоља́к м в. чоља.

чомрзга ж чворуга, бубуљица. – *Надизале му се не́кве чомрзђе њо́ враѝ.* (Т).

чопрљћа ж заостала особа, настрана особа.

чу́л, -а, -о / *чуљко*ји нема ухо. – *Чу́л на едно́ уво́.* (Т); који је унакаженог уха.

чулума́к ж лоптица, кврга, челенка; чворуга на глави (од ударца).

чулумчи́ца ж дем. и хип. од чулума́к.

чуљ, -а, -о који има закржљале или осакаћене уши.

чуља м особа закржљалих или осакаћених ушију.

чуљав, -а, -о в. чуљ.

чуљавица ж пеј. женска особа чуљавих ушију.

чуља́к м в. пеј. чуља.

чуљко м шал. в. чуља.

чу́ма ж куга; митско биће које, по веровању, мори чељад и стоку; опака болест, због које су људи остављала села.

чурáвина ж фиг. узнемирење, метеж, страх.

чуру́к м мана, недостатак. – *Момче́шо је њод чуру́к.* (Т).

чурукли́ја м/ж пеј. особа која има неку телесну или душевну ману.

чурукљи́в, -а, -о склон лаком оболевању, болешљив.

чѝкнут, -а, -оударен, будаласт, чакнут, ћакнут. – *Чѝкнутѝ је у гла́ву (у́главу).*

Ц

цандрљи́в, -а, -о раздражљив, немиран.

цвр́ка несвр. празнити црева (при проливу).

цвр́кља м онај који нагло и често празни црева, која има пролив.

цвр́кна ж в. цвркља.

цвр́кне свр. нагло испразнити црева.

цѝпа му *срце* народни израз за аритмију, неправилност рада срца у виду прескакањања и аритмичних, неправилних срчаних откуцаја.

Ш

шамши́р м в. шимшир. (П).

шандрѝтав, -а, -о / *шани́рѝтав* хром, шепав.

шáнтав, -а, -ом / *шани́прав* човек искривљених ногу; сакат; поремећених удова, хром, ћопава; који је неправилног облика (о ногама, рукама), који је дефектан. – *Шáниѝтав у но́ђе*. – *Шáниѝтав у ѝáмеѝ*. (Т)

шáнтрав, -а, -о в. шантав.

шантрѝтав в. шандртав.

шáпа ж стопало. – *Заболéла ме ногá у шáѝу*.

шáтра м ћопавац.

шáтри несвр. кривити, ћопати, преплитати ногама.

шврѝрка несвр. истицати млазем, шикљати (о крви). – *Шврѝрка на све сѝрáне*.

шврѝкне свр. потећи нагло, млазем, шикнути [сукрвица, крв, гној].

шеверњѝчав, -а, -о вртоглав.

шемши́р м в. шимшир.

ши́кне свр. бризне (о крви).

шимши́рм / *шамшир* / *шемшир* *Vixus sempervirens* л. б. за снижење крвног притиска, за заустављање крварења и изузетно бактерицидно средство.

ши́пак м *Alchemilla vulgaris* плод шипка користи се код епилепсије, обољења бешике, жучи и бубрега, пролива и цревних паразита; лист шипка је народни лек за плућне болести.

ши́пѝк в. шипак.

шóба несвр. шикљати, тећи млазом.

шóндрав, -а, -о искривљен, извитоперен; рохав, лица унакаженог од рана или бубуљица.

шопéљћа несвр. шиштати при говору, врскатиу говору. – *Не шоиéљћај, нéго врéв кѝкó се врéви*. (Т).

шопелѝћáн м онај који при говору врска, шушкета.

шопелѝћáна ж женска особа која при говору шушкета, врска.

шоћéкав, -а, -о који је под маном, који је нејасан. – *Шоћéкав у врéву*. (Т).

шпиртóсује се несвр. сушити се, мршавети, венути.

шпиртóше се свр. фиг. омршавети.

штрѝб, -а, -о без зуба, крезуб.

штрѝбав, -а, -о крезуб.

штрѝбáн м пеј. онај који је без зуба, који је крезуб.

- штрбља** м пеј. човек крњих зуба, крезуб.
штрбна ж пеј. крезуба жена.
штрѣкне свр. штрекнути, жигнути, заболети. (П).
штури ми у главу изр. осећа као да му је глава од песка, као да њоме пролазе трнци.
штуца му свѣс изр. осећа поремећај свести.
шћембáк м пеј. од трбух, трбушина.
шћембѣ с шкембе; стомак, трбух; желудац. [Шћембе је назив за желудац код стоке, али се у преносном смислу, и пејоративно, у говору некад односи и на људски желудац.]
шугá ж scabies заразна кожна болест праћена великим сврабом, коју изазива паразит шугарац.
шугав, -а, -о који има шугу, заражен шугом.
шугља м пеј. шугав човек; фиг. сиромах, гоља.
шугна ж пеј. шугавица; фиг. бедница.
шунтав ошамућен; умно поремећен, луд; који је поремећена ума.
шунтори несвр. тумарати, кретати се полако по кући после опоравка од болести.
шчмрљен, -а, -о затупљен, ударцима спљоштен.
шчмрљи свр. затупити, ударцима спљоштити. – *Ш-иши шчмрљим нòс, кòд ӣе удáрим.* (Г).
шчукан, -а, -о ударен, замлаћен.
шњнтр́тав, -а, -о који је дефектан, који је шашав.

S

- са̀гњица** в. садњица, тур. П.
са̀дњица ж тур, дупе.
свѣри се несвр. плаши се, боји се.
свркòљ м (мн. свркољѣ) трепет, страх. П.
сврца несвр. 1. плашити се, страховати П; 2. фиг. прди.
сврцкам несвр. в. сврца 2.
сиљав, -а, -о 1. онај који чкиљи; 2. разрок.
сиљи несвр. гледа са напором, чкиљи. – *Ба̀ба Ми́лева едвá сиљи, и она́ узéла да ӣлеӣе.*
синсòв м слинавко; фиг. клипан.
синсу̀лћа ж слина која виси детету из носа.
ср̀кала с мн. наочари. П.
ср̀кало с (мн. р̀кала) шаљ. око; – *Ср̀кала ӣиши исйáдла, да ӣиши исйáдну.*
сучи несвр. зуји, бруји. – *Сучи ми у ӯиши.*

сѡвнї несвр. звони [у глави, у ушима]. Л.

сѡдњинá с задњи део; задњица. – *Рисѡсїја у сѡдњину широка ко лађа*. (П).

Б (полугласник)

ѡнђа несвр. уњкати, тј. говорити уњкаво, кроз нос.

ѡнђав, -а, -о који говори кроз нос, уњкав.

ѡнђавац м мн. ѡнђавци онај који уњка, уњкавац.

ѡнђавица ж (мн. ѡнђавице) женска особа која уњка, уњкавица.

ѡнђаво прил. на уњкав начин (о говорењу), кроз нос.

ѡнђало с (мн. ѡнђала) подр. онај који уњка, уњкавац.

ѡнђање с гл. им. од ѡнђати, уњкање.

ПРИЛОГ

ЗАПИСИ ИЗ ЕТНОМЕДИЦИНЕ¹

[...] На Сврљишким планинама налазе се веће површине лековитог биља. Многе биљке имају мањи или већи значај за привреду, фармацију и медицину.

Захваљујући таквој разноврсности лековитог биља у сврљишком крају су се до овог времена сачували древни облици народног лечења, а травари су цењени и данас, када је медицина прихватила многе биљке за које се дуго сматрало да нису од изузетне користи јер нису довољно испитане.

Чувени познавалац трава је Борко из села Ђуринца. Овај познати народни лекар није више међу живима. Његови наследници су наставили исти посао, али народ верује да је Борко био успешнији јер „је имао магијску моћ да открије и препозна лековиту биљку“.

Путем до Боркових наследника, у жељи да сазнам нешто о лековитим травама, нашла сам се у кући Петровић Љубинке, рођене 1940. године у селу Извору. Живи у Сврљигу а петнаест година радила је са познатим траварем, Цветковић Бориславом, познатијим као Борко травар.

Ево како Љубинка лечи²:

Какво трéба да ти причам?

Ајде да почнемо од гла́ву.

Има више врста главобóље. Има мигрéна, укљештéње живца у ши́ју, сла́б прóток крви до мóзак – од врат па до гла́ву. Може да до́јде и ра́к на мóзак. Од

---

¹ Овај запис начинила је клегиница Наташа Маркић за потребе свога семинарског рада из дијалектологије. С њим сам се упознала док сам радила свој рад, јер је она део рада објавила у часопису Бдење, који излази у Сврљигу. Овде је пренет јер је врло илустративан, концизан, и компатибилан нашем раду, а колегиници Маркић и овога пута топло захваљујемо.

²Ако бисмо овај рад посматрали са гледишта данашње медицинске науке, увидела би се и удвостручила серија мањих или већих погрешака, нејасности и недоследности, првенствено у класификацији појединих обољења у тематске целине, које су се могле избећи. Али, све је то, на крају крајева, споредно, јер није пресудно по суштинску вредност рада и не умањује у знатнијој мери његову информативну вредност.

главобóљу мóже да дóјде и у слéпе óчнице, бóлови у óчи. Кад дóјде човéк да тражи лéк, неки казује да му се врти у главу, да га занóси у главу, шондрљиво му у главу, не види дóбро. А за рáк се знаје. Чим пóчне да губи вид, да пада, туј нéма дрúго што, тóј је рáк. Ако има главобóље и закречéње дава се трава за живци и за вене. Туј иде мешавина: пасји језик, жу́та комьњика, бéла комьњика, миндрак и цвёт од божур.

За спондилóзу се дава мешавина: маслáчак, ба́бин зу́б, босгологлáв, подбёл, жиловлџк. Лéк за рáк: туј иду две врсте за мешавину – калавёр и лис од репу. За óчи се праје ка́плице од дебелу ко́ку.

За гушу:

Гуша се појави од више врсте: мóже гушење, мóже бóлови, крајници. За гушење се праји лéк од мешавину: трава йва, мајкина душица, цвёт од багрен, цвёт од бџз, цвёт од игличицу. За крајници се напраји мешавина: лис од малину, лис од купину и ментол.

Плућа

На плућа мóже да дóјде упала плућа, мóже јевтика, рáк. Лéк за упалу плућа – туј иде корен деветосил. Лéк за јевтику: мешавина од ружу стџу, раставичје, лис од бадем.

Желудац

На желудац мóже да дóјде чир на желудац, нерво́за на желудац, надување стомак. За чир иде: смицаљка, калавёр, лис од киселку (јабуку). За нерво́зу и надување стомак иде жу́та хајдучица, бéла хајдучица, трóскот, раставичје.

Јётра и слезина

Има бóлес цирóза јётре, надимање јётре. Лéк: гологу́за, бéли смил, жу́ти смил, црвэна ра́да, маслáчак.

Бубрэзи и жуч

Обољења – камен и песк у бубрэг и у жу́ч, циста на бубрэг, рáк. Лéк – праји се мешавина: раставичје, брэза, плод од шипк, вэња, мајкина душица.

Маторица и јајници

Туј мóже да дóјде раница на маторицу, тумор, циста на јајник. Лéк за пијење – мешавина: кошүтица, шибица, жу́ти багрен, црвэни багрен. Лéк за чапкање – мешавина: јабучица, лишайвка, камилица. За бездётке се пије йста мешавина.

Црвени ветар

Кад се појави код човека њега све срби: ноге, руке, појави се црвенило, бели пликови, из њи течé вода. Лек се прáји од мешáвину: лис од љиљак, опашáн, бела рáда.

Реума

Код реуму човек пóчне да осећа трнци, грче му се ноге, руке, прсти, увáти га грч (стéгне му нóгу), згрчи му стопáло, у прáсе па у дебелo мéсо и у клк. Лек се прáји – лис од јáсен, врaнилова травá, йва травá – тóј се вáри и пије.

Рáне

Тóј ти је кад пúцају вéне, капилáри, кад се појави гангрéна. Лек за пијење прáји се од мешáвину: подбéл, петрóвац, хáјдучка трáва, шúмска кадуљáча.

Срце

Код срце мóже да бúде шум на срце, слáбо срце, зáлиси на срце, инфрáк, човек се замáра и гúши се. Лек за слáбо срце – цвёт од глóг (од црни и од бéли), плóд од глóг (од црни и од бéли), горóцвет. Лек за шум на срце – мórски рузмáрин који се вáри сýс шећер и пије се.

Áсма

Кад је áсма човек се гúши, затвáра вáздук. Лек за áсму – цвёт од љуби́чицу, цвёт од кокóчицу, цвёт од игли́чицу, цвёт од медунíку.

Шећерна бóлес

Човек малáкше, сúше му се úста, пије млóго вóду. Лек – мешáвина: бéли пелíн, црни пелíн, пасуљíште.

Опáдање кóсе – срби главá, опáда коса.

Лек – копрíва, главíца бéли лúк, божурíка. Мешáвина се свáри и чáпка се главá.

Притисак (висóк)

Кад је притисак висóк човек има нéсвесницу у главу, вртоглавицу. Тóј дóди од секира́цију, од нервóзу. Лек – лис од глóг (црни и бéли).

Нисак притисак

За тóј лек травá разгóн. Вáри се и пије.

Лек за шуљеви

Шуљеви се познáју по зátвор, крвáрење. Лек се пије – репушлáк. За спóљњи шуљеви – коренчи́ћи од деветоси́љ туре се у кóмову ракију и тура се вéчером у чмáр.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Скраћенице извора види напред.

- Богдановић (2002) – Н. Богдановић: *Народна реч као здравствена информација*; у: *Етно-културолошке теме*, св.1; Сврљиг 2002.
- Глишић (1990) – Ј. Глишић: *Лексика народне медицине Сврљига*; семинарски рад у рукопису, Ниш 1990.
- Динић (1988) – Ј. Динић: *Речник тимочког говора*; СДЗб XXXIV; Београд 1988.
- Живадиновић (1973) – Н. Живадиновић: *Од народне медицине до савремене здравствене заштите*; Градина, Ниш 1973.
- Живковић (1987) – Н. Живковић: *Речник широшког говора*; Пирот 1987.
- Златковић (1989) – Д. Златковић: *Фразеологија сџаха и наде у широшком говору*; СДЗб XXXV, САНУ, Београд, 1989.
- Костић (1970) – *Медицински лексикон*, Медицинска књига, Београд – Загреб 1970.
- Манић Форски (1997) – Д. Манић Форски: *Лужнички речник*; Бабушница 1997.
- Маркић (1992) – Н. Маркић: *Лексика народне медицине у говору Сврљига*; семинарски рад у рукопису, Ниш 1992.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ; Институт за српскохрватски језик, књ. I–XV, Београд 1981.
- Речник српскохрватског књижевног језика*; Матица српска – Матица хрватска; Нови Сад – Загреб 1969, књ. I–VI.
- Симоновић (1959) – Д. Симоновић: *Ботанички речник*; САНУ, књ. CCCXVIII, Институт за српскохрватски језик, посебна издања, књ. 3, Београд 1959.
- Ђирић (1983) – Љ. Ђирић: *Говор Лужнице*; СДЗб XXIV, Београд, 1983.